

ENSO OY:N RAKENNUSKANNAN INVENTOINTI

Inventointiraportti 7.1.1997

Henrik Wager

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto	3
Kotkan tehtaat	4
Lieksan Pankakosken tehtaat	29
Imatran tehtaat	49
Kaukopään sulfaattiselluloosa- ja kartonkitehdas	49
Tornator Oy:n vanha paperi- ja lankarullatehdas	62
Imatrankosken kemialliset tehtaat	74
Imatran tehtaiden muu rakennuskanta	83
Ruokolahden Käyhkäänhovi ja rullatehdas	85
Korkeakosken entinen insuliittitehdas	93
Summan sanomalehtipaperitehdas	104
Tervakoski Oy	123
Varkauden tehtaat	140
Anjalankosken tehtaat	171
Inkeröisten vanha kartonkitehdas ja voimalaitos	171
Anjalan paperitehdas	177
Oulun tehtaat	207
Kemin Veitsiluodon tehtaat	218
Rutolan ylivientilaitos	230
Laitaatsillan telakka Savonlinnassa	236
Joutsenon saha Honkalahdella	256
Tolkkisten vanha sulfiittiselluloosatehdas	267
Pateniemi	275
Hyrynsalmen sahayhdyskunta	286
Tornatorin vanha Lahden rulla- ja puusepäntehtas	296
Ilomantsin Möhkön ruukki	306
Ilomantsin Käenkosken ruukki	315
Uimaharjun tehtaiden toimihenkilökerho Marjosaaressa	319
Turpaan mylly	323

Hyvinkään Kytäjän kalkkivuoren kalkkikivilouhos, kalkinpolttouunit, tervahauta ja virkistysmaja Rajamäellä

329

Loviisan hylsytehdas

333

Kansikuvassa Kotkan Norjan saha 1870-luvun asussaan. Kuva Enso-Gutzeit Oy:n Historia- ja perinnejulkaisuja -sarjan Virpi Taljan tutkielmasta "Alexander Gullichsen Gutzeit-yhtiössä vuosina 1884 - 1917" (Imatra 1991).

JOHDANTO

Työn tavoitteet ja raja

Enso Oy:n aloitteesta käynnistyi kesäkuussa 1996 yhtiön omistamien teollisuusalueiden rakennuskannan kokonaisselvitys. Enso Oy:n rahoittamaa työtä valvomaan nimettiin ohjausryhmä, johon kuuluivat Enso Oy:stä maankäyttöpäällikkö Juhani Laitinen ja rakennusinsinööri Markku Ketolainen ja Museovirastosta tutkija Timo Kantonen ja tutkija Helinä Koskinen. Yli-intendentti Mikko Härö osallistui ryhmän työhön työn loppuvaiheessa.

Ohjausryhmän asettamien tavoitteiden mukaisesti tehtävänäni oli kartoittaa Enso Oy:n rakennusperinnön luonne ja säilyneisyys sekä teollisuus- ja arkkitehtuurihistoriallinen merkitys. Inventointi tuli jäsenöidä sisällöllisesti siten, että sitä voisivat hyödyntää sekä Enso Oy että Museovirasto. Sen tuli samalla muodostaa perusta kohteiden hoidon edellyttämälle toimenpide-esitykselle.

Kartoituksen kohteena ovat olleet Enso Oy:n vuonna 1996 omistamat massan-, sellun- ja paperinvalmistuksen sekä saha- ja pakkausteollisuuden tuotantolaitokset kotimaassa. Toisentyypeistä kohteista voidaan mainita Möhkön ja Käenkosken entiset rautaruukkialueet Ilomantsissa ja Laitaatsillan telakka-alue Savonlinnassa. Uittoon liittyvät rakennelmat eivät ole sisältyneet nyt inventoituihin kohteisiin; Lappeenrannan kaupungin alueella sijaitseva Rutolan ylivientilaitos on erityisluonteensa vuoksi ainoana mukana. Metsäkämpät eivät myöskään kuuluneet tämän selvitystyön piiriin. Inventointi sovittiin rajattavaksi myös siten, että se käsittää ajallisesti vielä 1950-luvun lopun rakennustoiminnan. Näin ollen Vehkalahden Summan vuonna 1955 käynnistynyt paperitehdas on toimi-ikänsä nuorin inventoitu tehdaskokonaisuus.

Työn suoritus

Inventoitavia kohteita oli kaikkiaan 25. Kenttätöväihe kesti kesäkuun lopusta marraskuun alkuun. Yhteen tehdaskäyntiin kului keskimäärin 1-3 päivää. Yhtiön nimeämistä paikallisista yhdyshenkilöistä oli kenttätössä korvaamatonta apua mm. aiheeseen liittyvän materiaalin hankinnassa, oppaina tehdasalueilla ja arvokkaina tietolähteinä. Maakuntamuseot ovat niin ikään olleet tärkeitä yhteistyötahoja.

Teollisuusrakennusten ohella inventoitiin myös laitekanta ja yhtiön hallussa oleva muu rakennuskanta kuten hallinto- ja asuinrakennukset. Muut kuin Enso Oy:n omistamat rakennukset ovat tarkastelussa mukana, mikäli on ollut tarpeen korostaa tehtaan monipuolista rakennustoimintaa ja merkitystä esimerkiksi tehdasyhdyskunnan luojana.

Kenttätööhön kuului myös tehdasarkistoissa olevan piirustus- ja kuva-aineiston kartoitus. Helsingissä sijaitsevan Teollisuusvakuutus Oy:n arkiston ohella tätä laajempaan alkuperäisaineistoon tutustuminen ei ollut mahdollista.

Selvitystyön pohjalta on määritelty kohteiden kulttuurihistoriallinen arvo suojeluluokituksineen ja tehty ehdotukset niiden säilymisen vaatimista toimenpiteistä. Tämän osan laatimisen ohjausryhmä antoi Timo Kantosen, Helinä Koskisen ja inventoijan muodostamalle työryhmälle. Luokittelu- ja toimenpide-esitykset ovat kohderaportin liitteenä.

Helsingissä 7.1.1997

Henrik Wager

KOTKAN TEHTAAT

Johdanto

Enso Oy:n toiminta käynnistyi vuonna 1872, kun norjalainen Hansa Gutzeit perusti Kotkaan, Portunlahteen höyrysahan. Teollinen toiminta laajeni vuonna 1907 sahan yhteyteen perustetun sulfaattiselluloosatehtaan myötä. Voimapaperitehdas rakennettiin vuonna 1952.

Tehdashistoria

Kotkan tehtaat sijaitsevat Kotkan kaupungin itäpuolella meren rannalla Kantasatamassa, Portunlahden alueella. Kotkan tehtaiden ja Enso Oy:n historia alkaa vuodesta 1872, kun norjalainen Hans Gutzeit perusti alueelle höyrysahan. Höyrysaha uudistettiin puisena 1920-luvun alussa, mutta se tuhoutui pommituksissa vuonna 1941. Nykyinen, uusi kaarikattoinen tiilinen saha valmistui samana vuonna. Suurempaan teolliseen tuotantoon Portunlahden alueella ryhdyttiin 1907, kun alueelle perustettiin sulfaattiselluloosatehdas hyödyntämään sahajätettä. W. Gutzeit & Co Oy:n johdossa toimi selluloosatehtaan ensimmäisen vuosikymmenen toiminnan ajan tarmokas norjalaissyntyinen Alexander Gullichsen, jonka panos yhtiölle oli merkittävä.

Kotkan tehtailla suoritettiin laajoja uudistuksia 1930-luvulla, jolloin sinne hankittiin uudet eräkeittimet ja rakennettiin uusi höyryvoimalaitos. Selluloosatehtaan voiman tarvetta tyydyttämään pystytettiin tilat kahdelle Tampella-kattilalle. Myös haihduttamoa laajennettiin ja uusi Kamyr-konesali valmistui. Kotkan tehtaita laajennettiin ja uudistettiin 1950-luvulla. 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa valmistui soodakattila sekä meesanpolttouuni. Uusi sihtiosasto, massanlajitteluosasto sekä keittämön laajennus valmistuivat samojen rakennustöiden aikana.

1950-luvun alkuvuosina valmistui Alvar Aallon suunnittelema voimapaperitehdas selluloosatehtaan länsipuolelle. Sen nykyinen tuotanto koostuu Absorbex-voimapaperista (paperikone yksi) sekä sanomalehtipaperista (paperikone kaksi). Toinen, uusi soodakattila valmistui 1950-luvun lopussa.

TMP-laitos valmistui 1970- ja 1980-lukujen vaihteen uudistamistöissä. Tällöin valmistui myös imegointitehdas. Vuonna 1993 valmistui Kombivoimala paperitehtaan eteläpäähän.

Ympäristö

Enso Oy:n Kotkan tehtaat ovat osa Kotkan kaupungin kaupunkialueen laajaa kulttuuriympäristöä. Kotkan tehtaiden läheisyydessä olevaan teolliseen ympäristöön, kuuluvat Sunilan tehtaat pohjoisessa sekä vuonna 1876 norjalaisten liikemiesten perustaman Hallan sahan alue Kotkansaaresta koilliseen. Kotkansaareen pohjoispuolella, Hovinsaaressa sijaitsevat alunperin Kotkan selluloosatehtaan. 1900-luvun alussa pystytetyt tehdasrakennukset.

Tehdasalue

Yleisvaikutelmaltaan tehdasalue on antaa tiivistä rakennettun kuvan. Vanhoja rakennuksia on laajennettu ja uusia rakennettu tuotannon vaatimusten mukaan, välittömästi vanhan rakennuskannan yhteyteen joko niitä säilyttäen tai korvaten. Erillisiä, tiettyyn ajanjaksoon tehtaan historiassa kuuluvia rakennuksia ja rakennusosia on vaikea hahmottaa. Tämä toki lisää kerrostuksellisuutta mutta kerrostuksellisuutta on vaikea havaita. Tämä johtuu siitä, että uudet rakennusosat ja laajennukset liittyvät saumattomasti toisiinsa ja noudattavat samaa rakennustekniikkaa ja usein -tyyliä. Niissä on lisäksi käytetty samoja rakennusmateriaaleja. Alkuperäisen kaltaisia, tiettyyn ajanjaksoon liittyviä kokonaisuuksia on tuskin jäljellä. Osastoja on myös lopetettu tai käyttötarkoituksia muutettu.

Tehdasalueen vanhinta osaa, 1870-luvun alkua, edustaa vanhan höyrysahan pannuhuone (7) ja sen piippu. Pannuhuoneen länsipuolelle sijoittuu vanha valimo (7b) ja sitä vastapäätä sijaitsee paloasema (9) sekä vanha ja uusi varasto (8 ja 10). Norjan saha (32) sijaitsee vanhan sahan paikalla, pannuhuoneen itäpuolella. Parhaiten säilyneitä kokonaisuuksia on voimapaperitehdas (17), mutta senkin etelä- ja pohjoispääty ovat jääneet uudis-rakennusten peittoon. Selluloosatehtaan (5a - 5f) 1930-luvulla tapahtuneet laajennukset ovat selvimmin nähtävissä idässä. Lännessä tehdas on

muuttunut vuosien kuluessa paljon. Syynä tähän on ollut se, että selluloosatehdasta on laajennettu länteen päin tarpeen niin vaatiessa. Suurin osa nyt lännessä näkyvissä olevasta tehtaasta on 1950-luvulta, jolloin keitin- ja haihdutinosastoa (5d) uudistettiin. Myös uusi sihtiosasto (5d) valmistui tällöin. Selluloosatehtaan länsipuolen ja voimapaperitehtaan itäpuolen välinen alue on ahdas, so. molemmat tehtaot peittävät toisensa tehokkaasti. Vanhimma vuodelta 1907 rakennettu selluloosatehtaasta on jäljellä ainoastaan fragmentteja.

Kattilarakennukset (11 - 13) sijoittuvat selluloosatehtaan länsipuolelle. Kattilarakennusten ja voimapaperitehtaan väliin sijoittuu vesilaitos ja sen pohjoispuolelle sijoittuu kombivoimala (16) ja uusi soodakattila (15). TMP-laitos (21) sijoittuu voimapaperitehtaan länsipuolelle.

Teollisuusrakennukset

Portunlahden, sellutehtaan sekä Norjan sahan alue

Portunlahti oli keskeinen paikka tehtaan 1930-luvun tuotannon aikoihin. Alue oli osittain veden peitossa ja se toimi mäntypörsin lastaus- sekä varastopaikkana. Sieltä käsin myös sellutehtaalta valmistunut sellu kuljetettiin edelleen markkinoille. Aluetta halkoivat kuljettimet, jotka kuljettivat propsia seulomoon sekä vuorostaan valmiit sellupaalit kamyr-salista selluvarastoon ja sieltä edelleen proomuihin. Vesialueella oli ainoastaan proomuliikennettä.

1 Kuljetusvälinekorjaamo (vanha pumppuasema)

Tiilinen yksikerroksinen rakennus toimi alunperin tehtaan pumppuasemana. Rakennus valmistui vuonna 1937, kun tehtaalle tuleva vesiputki uusittiin. Sellun valmistuksessa tarvittava makeavesi tuli tehtaalle ennen putken uusimista Kymijoen puolelta putkea pitkin. Vesi saatiin puuputken aikana tehtaalle imupumpun avulla. Rakennuksen eteläpäätyyn on tehty myöhemmin autotallilaaennus.

2 Rakennus- ja henkilöstöosasto

Yksikerroksinen punatiilinen rakennus kuului alunperin paikalla sijainneeseen ilmeisesti 1930-luvun laajennusten tai pian näiden töiden jälkeen vuosikymmenen vaihteen yhteydessä valmistuneeseen punatiiliseen selluvarastoon, joka paloi 1976.

3 Vanha seulomo (vanha hakkuuhuone)

Seulomorakennuksen vanhin osa on vuodelta 1907. Kyseinen osa sijoittuu rakennuksen kaakkoisosaan. Osaa ympäröivät laajennukset on pystytetty vuonna 1937 etelässä ja lännessä sekä vuonna 1942 pohjoisessa. Rakennuksen vesikatto on ulkona seulomon ylitse kulkevan kuljettimen pohjoispuolella laajennuksen vuoksi suora. Kuljettimen eteläpuolella katto on yhä alkuperäisen kaltainen, kaareva. Seulomon sisällä katto on jätetty alkuperäisen kaltaiseksi, so. kaarevaksi koko rakennuksen leveydeltä.

4 Sahan varaosavarasto (hakkuuhuoneen laajennus)

Punatiilinen rakennus on rakennettu 1930-luvun laajennusten yhteydessä vuonna 1937. Rakennuksessa toimi hakkuuosasto. Se on yhteydessä edellä mainittuun kaarikattoiseen sahan vanhaan seulomo- ja hakkuuhuoneeseen. Rakennusten yläpuolitse kulki kuljetin jota pitkin sahanjäte tuli seulomoon. Seulomosta hake puolestaan kulki kuljetinta myöten keittinosaston katolle, mistä se johdettiin eräkeittimien yläpuolella olevien hakesiilojen kautta eräkeittimiin. Peltinen kuljetin ja hakkureita on jäljellä. Rakennus on julkisivuiltaan lähes alkuperäistä vastaavassa asussa. Joitakin suorakaiteenmuotoisia ikkuna-aukkoja on muutettu. Myös ovia on muutettu. Hakkuuhuonetta laajennettiin samantyyllisenä pohjoiseen vuonna 1942.

5 Sulfaattiselluloosatehdas

Punatiilistä selluloosatehdasta on laajennettu ja uudistettu lähes yhdeksänkymmenen vuoden aikana merkittävästi. Vuonna 1907 rakennettu tehtaasta on jäljellä ainoastaan fragmentteja. Yhtenäisiä osia tehtaasta ovat 1930-luvun lopussa valmistuneet vanhan Kamyr-konesalin ja keittämön itäpuoli sekä samaan aikaan syntyneen höyryvoimalaitoksen itäosa. Mainittujen osastojen funktiot ovat muuttuneet täysin alkuperäisestä. Vuoden 1907 selluloosatehtaasta on jäljellä fragmentteja seinäpinnoissa.

5a Kuitulinja 1 (Vanha keittämö)

Vanhasta, vuonna 1907 valmistuneesta keittämöstä ei ole enää mitään jäljellä. Vuosien 1936 - 1937 suurissa laajennustöissä valmistunut keittämö on niinkään muuttunut suuresti. Keittämön itäjulkisivua hallinneet pieniruutuiset ikkuna-avaukset on peitetty vanerilevyin ja pellillä. Keittämön 1950-luvulla länteen päin tapahtuneet laajennukset erottuvat selkeästi. Keittämön eteläpuolelle on pystytetty uusi, vuonna 1963 valmistunut keitto-osasto, Kuitulinja I (5b), joka peittää vanhan 1930- ja 1950-luvun laajennustöiden aikana valmistuneen keittämön lähes kokonaan. Vanha

keittämö liittyy suoraan Kuitulinja I:een. Vanhan keittämön eräkeitinkattilaosasto on alkuperäisen kaltainen. Alunperin seitsemästä kattilasta on jäljellä neljä (kattiloita uusittiin tosin useasti 1930-luvun aikana). Osa niistä on tyhjillään ja osa toimii mm. vesisäiliöinä. 1930-luvun laajennusten aikana valmistuneet pesu- ja sihtiosastot on poistettu käytöstä. Pesu- ja sihtiosastoja (5d) on purettu osittain idässä sijaitsevan sakeamassasäiliön tieltä. Jäljellä olevissa tiloissa sijaitsee mm. sakeamassasäiliön pumppuja. Osastojen seinät on idässä päällystetty peltilevyin 1930-luvulla valmistuneeseen vanhaan höyryvoimalaitokseen (6) asti. Voimalaitos toimii nykyisin konttorina. Kuitulinja I:n paikalla sijainneessa, vuonna 1907 valmistuneesta höyryvoimalasta on jäljellä fragementti sen itäjulkisivusta. Vuonna 1973 käynnistynyt Kuitulinja II (5c) sijaitsee kapean palokujan tapaisen erottamana Kuitulinja I:n eteläpuolella.

5d Haihduttamorakennus

Rakennus on jaettavissa kahteen osaan, so. varsinaiseen haihduttamoon (5.4), joka sijaitsee rakennuksen länsipuolella sekä korjaamo- ja varasto-osaan (5e), joka sijaitsee rakennuksen itäpuolella. Rakennuksen länsipuoli koostuu vuonna 1907 sekä 1930- ja 1950-luvulla rakennetusta punatiilisestä kokonaisuudesta. Pohjoispääty on 1930- ja 1940-luvun vaihteesta. Tästä osasta etelään päin seuraa vuoden 1907 kuivauskonesalin julkisivua noin 15 metrin matka (nykyisin automaatiokorjaamo (5f). Kyseistä julkisivua on jäljellä haihduttamon sisällä sen pohjoispäässä n. 10 metriä. Tämän jälkeen alkaa 1930-luvulla pystytetty haihduttamo, jota seuraa 1950-luvulla valmistunut massanlajitteluosasto. Keitto-osaston 1950-luvulla rakennettu laajennus liittyy saumattomasti massanlajitteluosastoon.

Haihduttamorakennuksen itäpuoli on 1930-luvun asussaan. Tässä osassa rakennusta osassa sijaitsi 1930-luvulla rakennettu Kamyr-konesali. Salista valmiit sellupaalit kuljetettiin pohjoispäädyssä sijainnutta tiilistä kuljetinta pitkin selluloosavarastoon. Itäseinän pohjoispäädyssä on näkyvissä kohta, mistä tiilinen kuljetin meni selluvarastoon. Varasto paloi vuonna 1976. Nykyisin vanhassa Kamyr-konesalissa toimii konekorjaamo ja tarveainevarasto. Rakennusosa on kiinteä, yhä jäljellä oleva osa 1930-luvun laajennuksissa uusiutuneutta sulfaattiselluloosatehdasta.

6 Tehdaskonttori (Vanha höyryvoimalaitos)

Punatiilisessä rakennuksessa sijaitsi vuosien 1930-luvun laajennusten aikana pystytetty höyryvoimalaitos. Voimalaitoksessa oli kaksi turpiinia, jotka saivat käyttövoimansa niihin soodakattiloista johdetusta höyrystä. Rakennuksen itäosa on ulkoisesti lähes alkuperäisessä asussa. Ikkunoita on hieman muutettu.

7 Vanhan höyrysahan kone- ja pannuhuone savupiippuineen / 7a Vanha valimo / 7b Korjaamo

Punatiilinen rakennuskompleksi koostuu useasta osasta, jotka on rakennettu eri ajanjaksoina. Vanhin rakennusosa on vanhan höyrysahan tiilinen pannu- ja konehuone piippuineen, joka on 1870-luvun alusta. Vanha pannu- ja konehuone sijoittuu rakennuskompleksi itäosaan. Siitä on sahan puolella on erotettavissa yhtenäinen osa, jonka katto on valettu betonista. Rakennusta on tosin korotettu. Rakennus päättyy etelässä piippuun. Piipusta länteen on n. 10-13 m syvä laajennus, joka on eri rakennusta ja rakennettu 1900-luvun alussa tai karttojen perusteella viimeistään 1910-luvulla. Laajennusosaa lännessä seuraava kapea osa on vanha 1910-luvulla rakennettu valimo (7a). Sahan seulomon puoleisesta kaarevakattoisesta nykyisin osittain korjaamona olevasta rakennusosasta (7b) on vaikea lausua mitään. Mainitut rakennusosat ovat osittain korjaamo- tai varastokäytössä.

8 Liikenneosasto (Vanha varasto)

Tiilinen kaksikerroksinen rakennus on toiminut alunperin varastona. Se on valmistunut luultavasti 1910- ja 1920-luvun vaihteessa. Rakennuksen länsipääty on vuodelta 1937, jolloin rakennusta laajennettiin, muutoin se on julkisivuiltaan alkuperäistä vastaavassa asussaan. Se on jäänyt paloaseman ja rakennuksen länsipäädyn laajennuksen sekä ruokala-rakennuksen väliin.

9 Paloasema

Tiilinen kaksikerroksinen paloasema liittyy kiinteästi liikenneosaston rakennuksen itäosaan. Rakennus on luultavasti 1940-luvun alusta.

10 Ruokala

Rakennuksessa on ruokalan lisäksi varastotiloja. Alunperin se toimi kokonaisuudessaan varastorakennuksena. Se liittyy kiinteästi liikenneosastorakennuksen etelä- ja länsiosaan. Rakennuksen piirustukset on päivätty vuodelle 1937. Ruokala on lisätty rakennukseen 1970-luvulla.

32 Norjan saha

1940-luvun alussa pystytetty punatiilinen, kaarikatolla varustettu saharakennus puretaan vuoden 1996 kuluessa.

Käyttövoima-alue

Alue koostuu pääasiassa yhdestä punatiilisestä rakennuskompleksista, joka koostuu eri kattiloita varten pystytetyistä rakennuksista. Kattilat liittyivät selluloosa- ja paperitehtaan energiantarpeen tyydyttämiseen. Rakennusryhmää on laajennettu tarpeen vaatiessa. Alueella on myös vuonna 1937 valmistunut miksarirakennus. Alueeseen kuuluu myös vanha, nyt purettu meesauuni. Käyttövoima-alue sekä sellutehtaan pohjoispääty Kuitulinja I ja II osastoineen on rakennettu tiiviiksi. Alueella on jäljellä puurimoitettu betonirakenteinen paineilmasäiliö, josta on saatu paineilma kuivaimien tarvitsema paine. Se sijaitsee uuden, paperitehtaan eteläpään itäpuolella sijaitsevan soodakattilan eteläpuolella.

11 Miksarirakennus

Punatiilinen kausistamo on useita kerroksia korkea. Rakennus on valmistunut 1930-luvun laajennusten yhteydessä vuonna 1937. Rakennukseen liittyy pohjoisessa vanha soodakattilarakennus ja luoteiskulmassa Tampella-kattilarakennus.

Mikсарin edessä on betoninen Glauber-suolatorni. Tori on rakennettu 1937 pystyvalutekniikalla, so. rakennusta on valettu vaihe kerrallaan alhaalta ylöspäin. Tornista johdettiin Glauber-suolaa miksariin valkoliipeän valmistamista varten.

Korkeaa tornia hallitsee laivan komentosilta muistuttava huippu. Suola tuli torniin satamasta ilmakuljetinta pitkin. Kuljettimen konehuone on jäljellä savupiipun ja Borsig-kattilan sekä Tampella-kattilan väliin jäävässä osassa.

12 Katilarakennus (Vanha soodakattila)

Kyseisessä, noin 30 metriä korkeassa rakennusosassa toimi vuosina 1949-1951 valmistunut amerikkalainen, Combustion Engineering Companyn valmistama soodakattila. Rakentaminen liittyi selluloosan valmistuksen kasvattamiseen. Soodakattila poistettiin käytöstä 1950-luvun lopussa, kun uusi soodakattila aloitti toimintansa. Sittemmin sitä käytettiin öljykattilana.

13 Tampella-kattilat

Rakennuksen lounaisosassa sijaitsee kolme Tampellan valmistamaa kattilaa. Kaksi pohjoisinta on pystytetty vuonna 1936. Ne ovat öljykäyttöisiä. Eteläpuoleisin, lähinnä ulkoseinää sijaitseva oli hiilikäyttöinen. Se on valmistunut vuonna 1952. Rakennuksen ulkoseinässä on yhä näkyvissä erkkerimäinen tiilinen uloke, johon hiilikentältä tuleva hiilikuljetin on liittynyt. Myös kuljetin on osittain jäljellä. Ensin mainitut kattilat liittyivät 1930-luvulla tapahtuneeseen sellun tuotannon laajentumiseen. Samaan rakennusvaiheeseen kuuluu myös mikсарin pystyttäminen. Vuonna 1952 valmistunut hiilikäyttöinen Tampella-kattila puolestaan on liittynyt paperitehtaan tarvitsemaan energian tarpeeseen.

Rakennus jatkuu kattiloiden jälkeen pohjoiseen. Näissä tiloissa sijaitsee vedenpuhdistamo. Veden-käsittelylaitoksen pohjoisosassa on sijainnut aiemmin mäntyöljykeitin. Vedenpuhdistamo on mäntyöljykeitinöiden tapaan useita kerroksia korkea avoin tila.

Edellä mainituista kattilarakennuksista koostuva rakennusryhmä on rakennettu kattiloita varten. Katilaosastot ja vedenpuhdistamo ovat yhteydessä toisiinsa. Ne on erotettu toisistaan väliseinillä. Rakennuskokonaisuuden ulkomuoto seuraa kattiloiden sijoittelua ja kokoa. Soodakattilaosa on korkea ja sen itäjulkisivua hallitsevat lukuisat ikkunat. Rakennusryhmää laajennettaessa on rakennustekniikan osalta noudatettu samaa tekniikkaa. Tämä on havaittavissa sisätiloissa. Tiilimuuratut seinät on vahvistettu betonista valetuin tukirakentein. Myös katon rakenteet on valettu betonista.

14 Borsig-kattila

Punatiilinen kattilarakennus on valmistunut 1943. Kattilan polttoaineena on käytetty puujätettä. Jäte on tullut kattilaan kuljetinta pitkin seulomorakennuksen kautta yläpuoliselta hiilikentän vieressä sijaitsevalta puujätekentältä. Säilynyt kuljetin on katettu tiilisellä käytävällä.

Borsig-kattilan länsipuolella on jäljellä vanhan meesauunin rauniot. Meesauuni rakennettiin vuonna 1949. Rakentaminen liittyi sellun valmistuksen kasvattamiseen. Meesauunista on jäljellä uunissa poltettavan massan kuivaamiseen tarvittava korkea osa pohjoisessa sekä punatiiliset seinät hallista, jossa itse uuni oli sijainnut. Uuni on poistettu. Rakennuksen eteläpääty on osittain jäljellä. Sen ylitse kulkee Borsig-kattilaan paperijätevarastolta tuleva tiilinen kuljettimen käytävä.

Borsig-kattilan ja vanhan meesauunin sekä vedenpuhdistamon väliselle alueelle jää peltilevyistä pystytetty musta kytkinlaitos. Se on poistettu käytöstä.

Mikään käsitellyistä kattiloista ei ole enää käytössä. Kattilat ovat yhteydessä Borsig-kattilan pohjoispuolella olevaan savupiippuun Tampella-kattiloiden ja vedenpuhdistamon länsiseinän vierustaa pitkin kulkevan tiiliverhoillun savukanavan välityksellä.

15 CE II (uusi soodakattila)

Voimapaperitehtaan eteläpäähän vuonna 1993 rakennetun kombivoimalaitoksen (16) itäpuolelle pystytetty kattila on valmistunut vuonna 1957. Sen tiilisiä ulkoseiniä hallitsevat kantavina rakenteina toimivat vertikaaliset betonipilarit. Kattila on käytössä. Kombivoimalaitoksne paikalla sijaitsee vanha suopatehdas.

Paperitehtaan alue

Aluetta hallitsee Alvar Aallon suunnittelema punatiilinen paperitehdas vuodelta 1952 siihen liittyvine laajennuksineen. Alue ei muodosta omaa kokonaisuutta vaan liittyy vanhaan sellutehtaaseen idässä sekä TMP-laitokseen lännessä. Paperitehtaan ja sellutehtaan haihduttamon väliin jäävä alue on leveydeltään alle kaksikymmentä metriä.

17 Paperitehdas

Punatiilinen paperitehdas on säilynyt itä- ja länsijulkisivuiltaan ilmeisen alkuperäisenä. Tehtaan paperikonesalit ovat alkuperäistä vastaavassa asussa. Paperitehtaan pohjoispääty on jäänyt vuonna 1987 tehtyjen laajennusten (lastausasema 18, telavarasto 19, toimisto 20) peittämäksi. Laajennukset ovat betonielementtirakenteisia ja tiiliverhoiltuja. Paperikonesali on säilynyt alkuperäisessä asussaan. Tehtaan eteläpääty on jäänyt vuonna 1993 valmistuneen kombivoimalaitoksen sekä vuonna 1957 valmistuneen soodakattilan CE II taakse. Harmaasta betonielementistä sekä pellistä pysytetty pastakeittämö ja TMP-hiertämö (21) peittävät suuren osan tehtaasta lännessä. Se on rakennettu lähes kiinni paperitehtaan länsi-julkisivuun.

22 Kemikaliasema/Sprinkler-keskus

Osittain kaksikerroksinen rakennus kuuluu paperitehtaaseen liittyvään alkuperäiseen rakennuskantaan. Rakennuksesta pääsee paperitehtaan sosiaali-tiloihin tiilistä ylikulkukäytävää pitkin. Aseman eteläpäädyssä on purettu osa.

23 Vesisäiliö

Tiilinen yksikerroksinen rakennus valmistui 1950-luvun laajennusten yhteydessä

Asuin- ja muut rakennukset

Enso Oy:n Kotkan tehtaiden omistamat rakennukset sijaitsevat tehdasalueesta erillään, tehdasalueen lounaispuolella. Yhtenäisen kokonaisuuden (rakennusryhmän) tyyllisesti muodostavat ns. luhtikäytävätalot sekä toiminnallisesti uusi ja vanha konttori. Porttikoppi, sen vieressä oleva rakennus sekä ns. Akulinna muodostavat oman erillisen rakennusryhmänsä.

24 Porttirakennus

Yläportilla sijaitseva pieni puurakennus on ilmeisesti 1930- ja 1940-lukujen vaihteesta. Se liittyi kiinteästi tehdasaluetta kiertäneeseen puisen aidan porttiin. Tehtaan alkuperäinen portti sijaitsee tällä paikalla. Porttikopin vieressä sijaitsee puurakennus (25), joka toimii työhönottotoimistona.

26 Jugendtalo

Vaaleanruskean kaksikerroksisen kansallisromanttisen, alunperin sahan konttoriksi rakennetun rakennuksen on suunnitellut arkkitehtitoimisto Karl Lindahl ja Valter Thomé vuonna 1903. Nykyisin rakennus toimii kokous- ja vierastalona. Hyväkuntoinen kiinteistö on peruskorjattu 1980-luvun lopussa.

27 Pääkonttori

Väinö Vähäkallion suunnittelema ruskeaksi rapattu kahdesta kolmeen kerrosta korkean rakennus valmistui tehtaan uudeksi konttoriksi vuonna 1937. Rakennus on alkuperäistä vastaavassa asussa.

28 Terveyskeskus (Akulinna)

Vaaleanruskeaksi rapattu kaksikerroksinen rakennus rakennettiin alunperin tehtaan ruokalaksi isännöitsijä Axel Nesmannin toimesta. Se rakennettiin kahdessa vaiheessa, osittain 1950-luvun ja osittain 1960-luvun lopussa. Rakennuksen lounaispäässä toimii tehtaan työterveysasema.

Luhtikäytävätalot

Lähempänä tehdasaluetta sijaitseva hellahuoneista koostunut rakennus kulki nimellä Kirkkopytinki (29) ja tehdasalueesta poispäin sijaitseva nimellä Herrainpytinki (30). Kirkkopytinki on tyhjänä ja sitä korjataan niin julkisivun kuin sisätilojenkin osalta. Herrainpytinki on asuttu. Kaksikerroksiset, vuoratut hirsirakennukset valmistuivat 1872-73 välisenä aikana norjalaisten kirvesmiesten rakentamina, sahan norjalaisten työntekijöiden asunnoiksi. Rakennusten erityispiirteenä on niiden pitkillä sivuilla, kummankin kerroksen tasolla kulkeva käytävä, joka on sijoitettu räystäään alle, josta nimi luhtikäytävä tai Laubergang. Valtakunnallisesti erittäin arvokkaat rakennukset eivät edusta tavanomaisinta työväenasuinrakennustyyppiä maassamme. Ne kuuluvat Suomen vanhimpiin säilyneisiin työväenasuinrakennuksiin. Niiden välissä sijaitsi myös samanaikainen asuinkasarmi, joka paloi 1876. Rakennusten välissä sijaitsee huonokuntainen, lautarakenteinen liiterirakennus (31). Rakennusten itäpuolella, Vähäkallion suunnittelemaa pääkonttoria vastapäätä sijaitsi ns Nutikkalinna, joka oli rakennettu sahauspätkistä muuraamalla. Rakennus on purettu. Kirkko- ja Herrainpytingeistä muodostetaan asunto-osakeyhtiöt ja niissä sijaitsevat huoneistot myydään osakkeellisina ulkopuolisille.

Yhteenveto

Nykyisen monikansallisen monialayrityksen Enso On toiminta käynnistyi tällä paikalla 125 vuotta sitten. Merkittävä kohde alueella on näin ollen vuonna 1872 perustetun höyrysahan vanha kone- ja pannuhuone savupiippuineen. Näillä on erittäin suuri symbolinen merkitys. Historiallisena hetkenä 125 vuotta sitten sahattiin yhtiön ensimmäinen tukki käyttäen yhä näkyvissä olevan kone- ja pannuhuoneesta saatavan höyryvoiman avulla.

Tehdasalue on kokenut suuria muutoksia lähes sen 125 vuotisen historian aikana. Yhtenäisiä kerrostumia on vaikea havaita. Yhtenäisintä kuvaa antaa alueen liikennejärjestely, joka noudattaa samaa rakennetta aina selluloosatehtaan valmistumisesta tähän päivään asti. Pääväylä, johon liittyy myös raide kulkee toimistorakennusten alapuolelta selluloosatehtaan itäpuolitse nykyiselle pääportille.

Vuosisadan alussa rakennetusta sulfaattiselluloosatehtaasta on jäljellä ainoastaan fragmentteja. 1930-luvulla laajennetusta tehtaasta on säilynyt, selkeästi näkyvissä olevat vanha voima-asema sekä kamyrkonesali. Myös samanikäinen selkeästi erottuva kausistamo on säilynyt alkuperäisen kaltaisena. Kamyrkonesalin länsipuolella, sen pohjoispäässä on säilynyt noin 10 metriä pitkä fragementti vanhasta vuosisadan alussa rakennetusta kuivauskonesalista. Tehtaiden suuresta 1950-luvun alussa tapahtuneesta merkittävästä investoinnista, voima-paperitehtaasta on erotettavissa selkeästi alkuperäistä vastaavassa asussa oleva itäjulkisivu ja paperikonesali. Paperitehtaan energian tarpeen tyydyttämistä varten 1940-luvun lopussa pystytetty soodakattila ja sen suojaksi rakennettu rakennus on säilynyt alkuperäisen kaltaisena ja on näkyvissä selkeästi.

Hyvää arkkitehtuuria edustavat, toisistaan niin tyylillisesti kuin kooltaankin erottuvat konttorirakennukset muodostavat toisiaan lähekkäin sijoitettuna havainnollisen läpileikkauksen eri ajanjaksoina arkkitehtuurissa kulloinkin vallitsevista niin toiminnallisista kuin esteettisistä ihanteista. Ne muodostavat kerroksisen, vanhan hallintoaluekokonaisuuden. Näiden lähellä sijaitsevilla, Enso Oy:n perustamiseen palautuvilla luhtikäytäväaloilla on niin symbolista kuin arkkitehtonistakin arvoa. Valtakunnallisesti erittäin arvokkaat harvinaista työväenasuinrakennustyyppiä edustavat, Enso Oy:n omistuksesta pois siirtyvät rakennukset ovat ainoat fyysiset muistot aiemmin mainitun piipun ja siihen liittyvän pannuhuonerakennuksen lisäksi, jotka viestivät yhtiön toiminnan käynnistymisestä Portunlahden alueella vuonna 1872. Luhtikäytävätalot kuuluvat vanhimpiin maassamme säilyneisiin työväenasuinrakennuksiin.

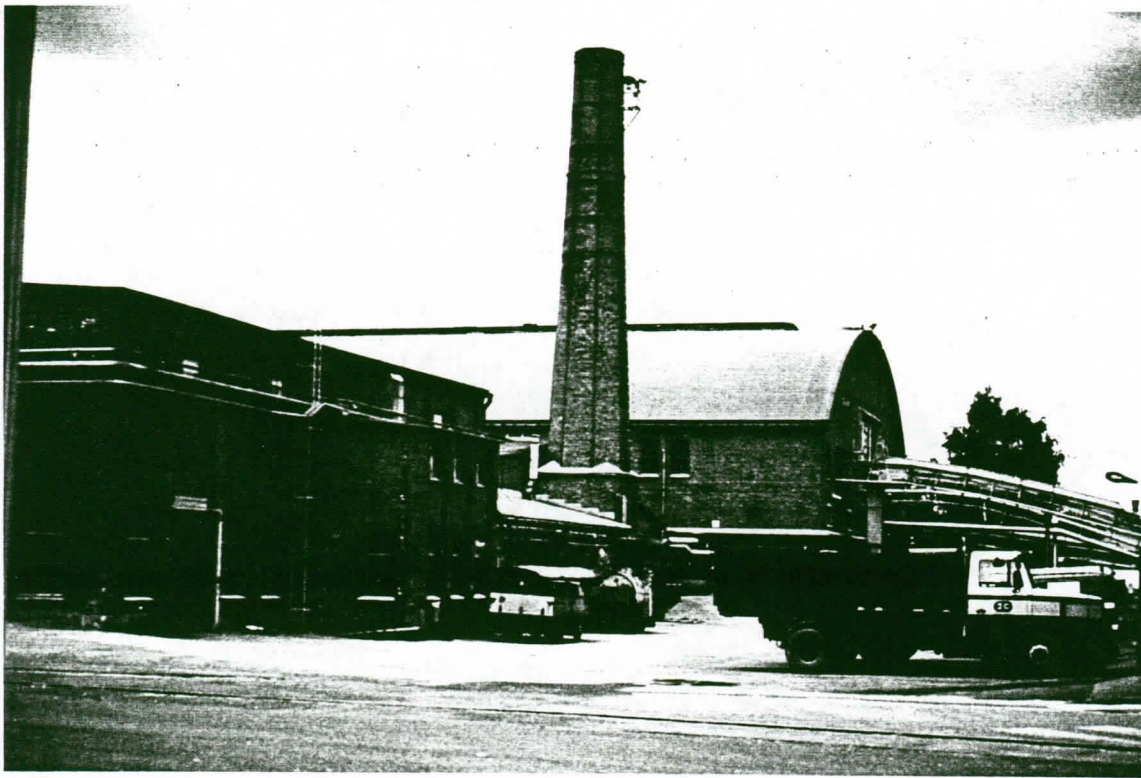
Vuonna 1937 valmistunut Glaubersuolatorni edustaa ajalleen uutta pystyvalutekniikkaa.

Lähteet

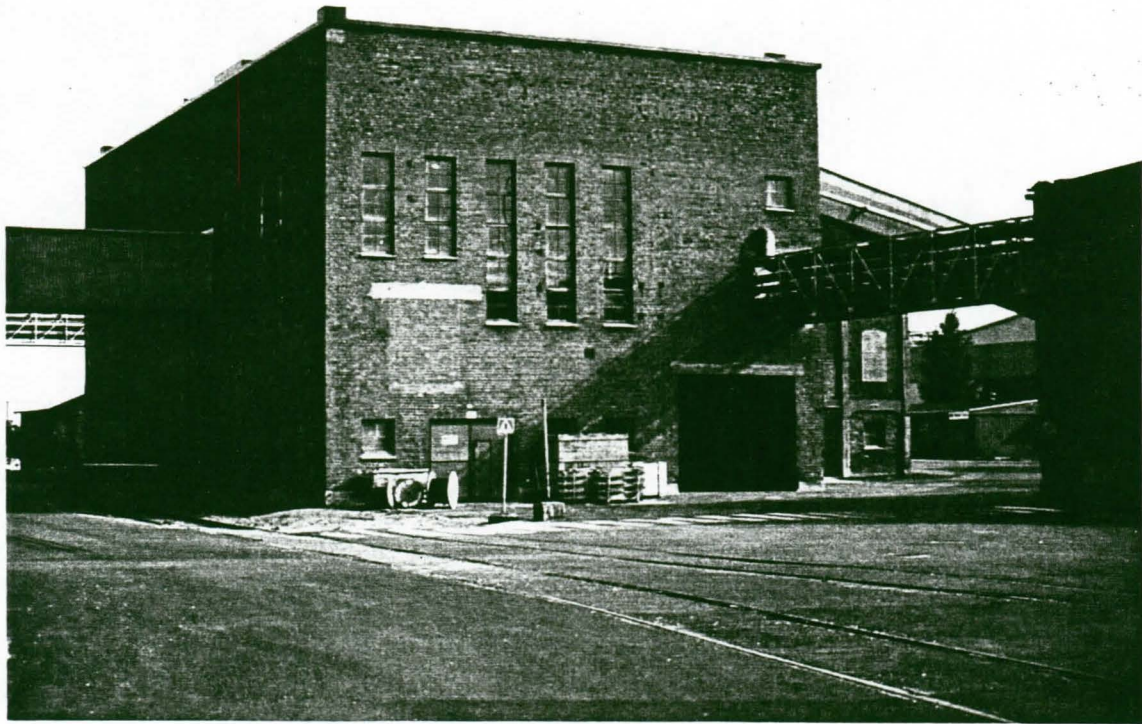
Ahvenainen, Jorma. Enso - Gutzeit Oy 1872 - 1992 (I - II). Jyväskylä 1992. Härö. Merja. Työväenasunnnot. Suomen rakennustaiteen museon näyttelyluettelo. Helsinki 1981. Kantonen, Timo. Satakunta sahaa suomessa.

Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saha rakennuksia ja -ympäristöjä. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 18. Helsinki 1996; Knapas, Marja Terttu. Kymenlaakson kulttuurihistorialliset kohteet. Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisuja A:20. Kotka 1984. Kotkan historia. Helsinki 1953. Rintamäki, Tuomo. Teknologinen muutos Suomen selluloosateollisuudessa vuosina 1920 - 1938. Esimerkkinä Enso - Gutzeit osakeyhtiö. Enso - Gutzeit Oy. Historia- ja perinnejulkaisuja 1. Imatra 1989. Teollisuusvakuutuksen arkiston kartta- ja inventaariomateriaalia tehdasalueesta. Suullisia tietoja antaneet: Erkki Kallio, Ilkka Varjola sekä Timo Wahlman. Henrik Wagerin käynti 16. - 17.7. 1996.

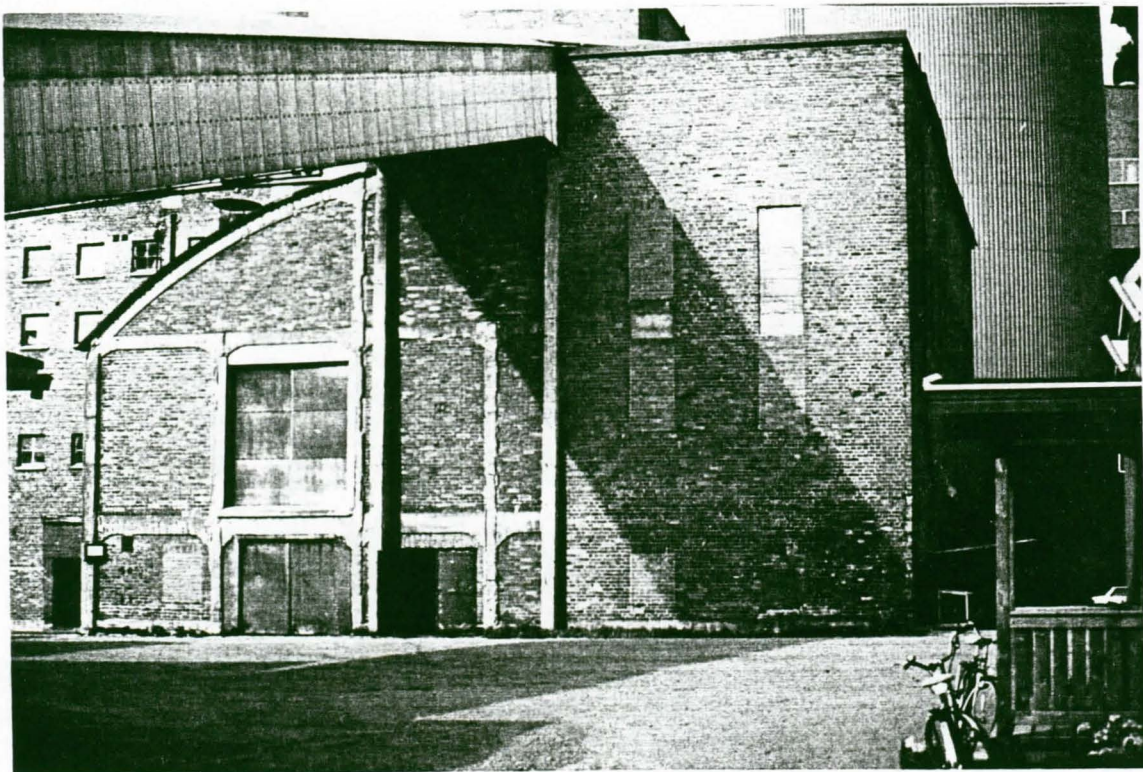
Kotkan tehtaiden piirustusarkistossa on piirustusmateriaalia, tehtaan 1930- ja 1950-luvun sekä uudemmista laajennuksista. Vanhempaa piirustusmateriaalia ei ole. Kymenlaakson maakuntamuseossa on Enso Oy:n lahjoittama Kotkan tehtaiden vaiheita kuvaava valokuvakokoelma, joka alkaa 1900-luvun alusta.

Kuva 1. Norjan saha, sahan vuodelta 1872 olevan voima-aseman savupiippu sekä 1910-luvulta oleva valimo.

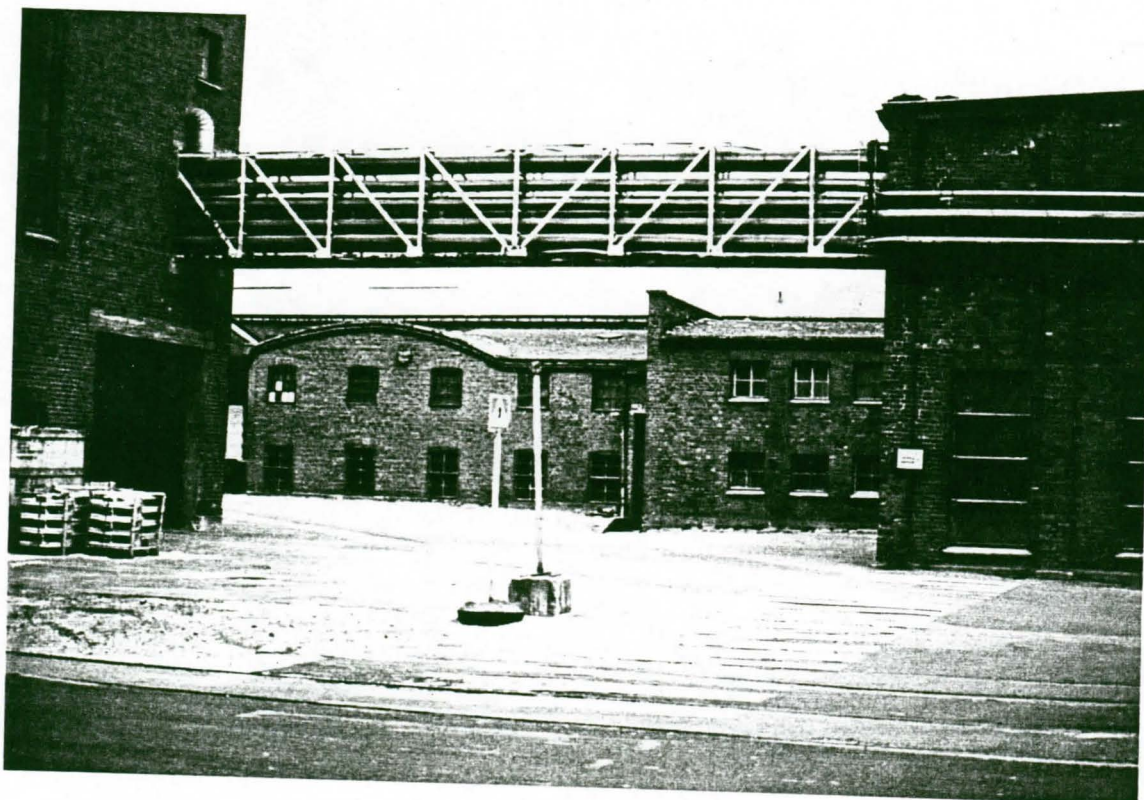
Kuva 2. Hakkuuhuoneen lisärakennus vuodelta 1937. Sen takana näkyvissä vanhan seulomon / hakkuuhuoneen pohjoisseinää.

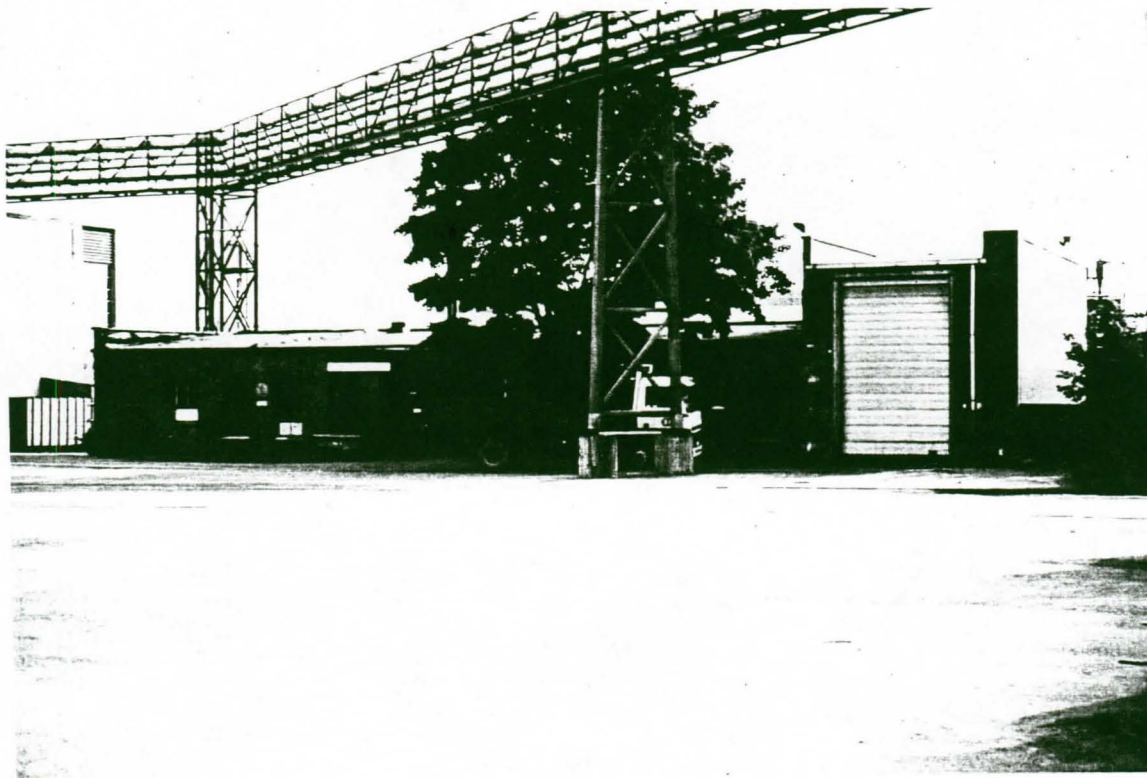
Kuva 3. Vanhan seulomon / hakkuuhuoneen itäjulkisivua. Sen pohjoispuolella (oikealla) 1940-luvun alussa pystytetyn hakkuuhuoneen laajennus.

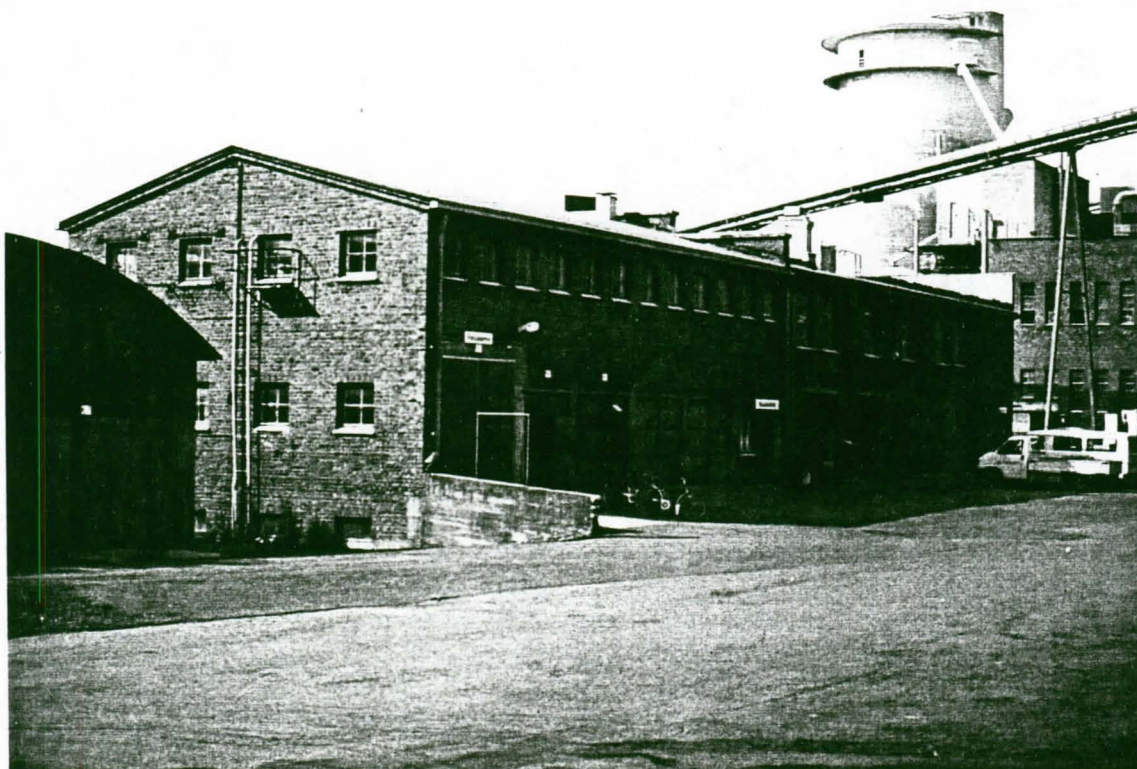
Kuva 4. Vasemmalla vanhaa varastoa. Oikealla sen 1930-luvulla rakennettua laajennusta.

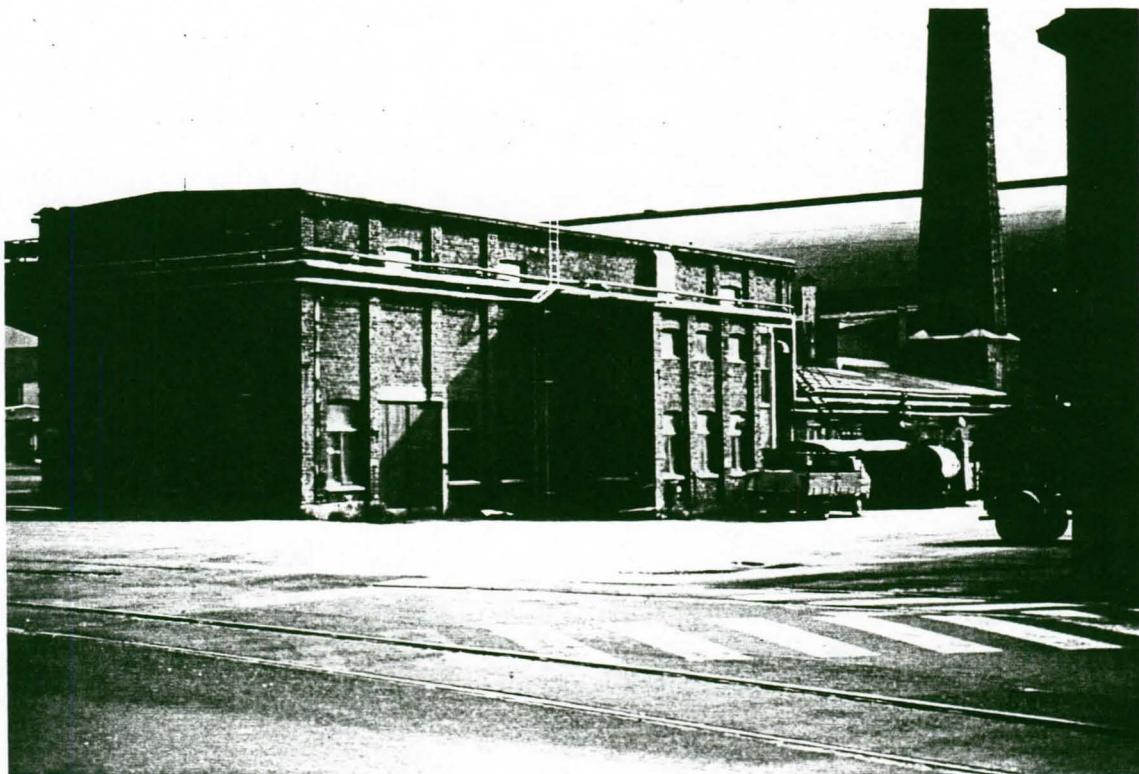
Kuva 5. Sahan vanhaan voima-asemaan liittyvää rakennuskompleksia.

Kuva 6. Kuljetusväline korjaamo (vanha pumppuasema).

Kuva 7. Paloasema (vasemmalla) ja liikenneosasto (vanha varasto).

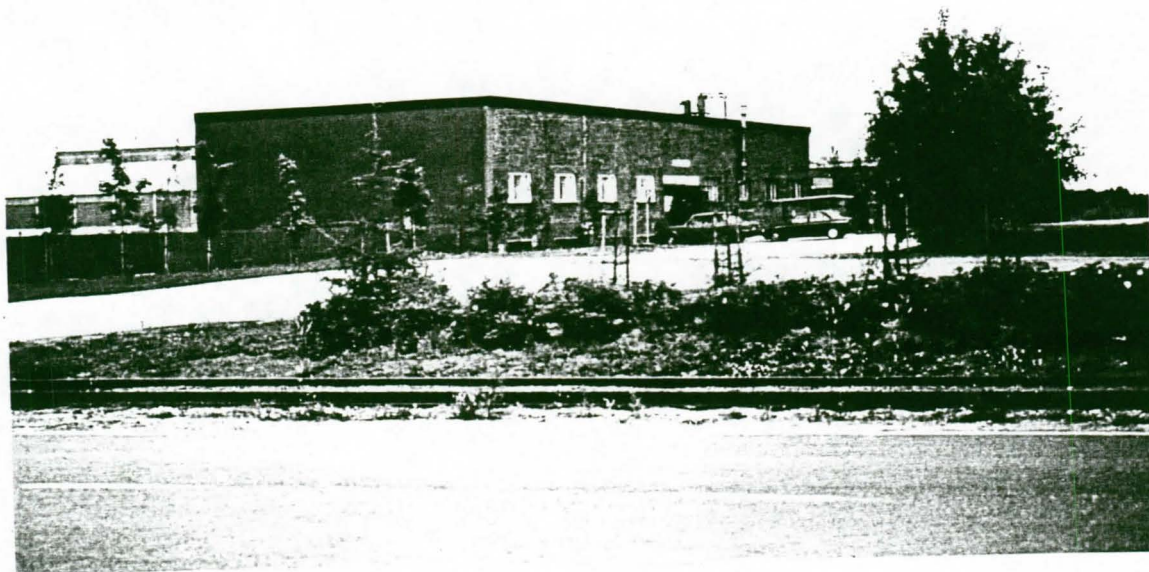

Kuva 8. Vanha valimo.

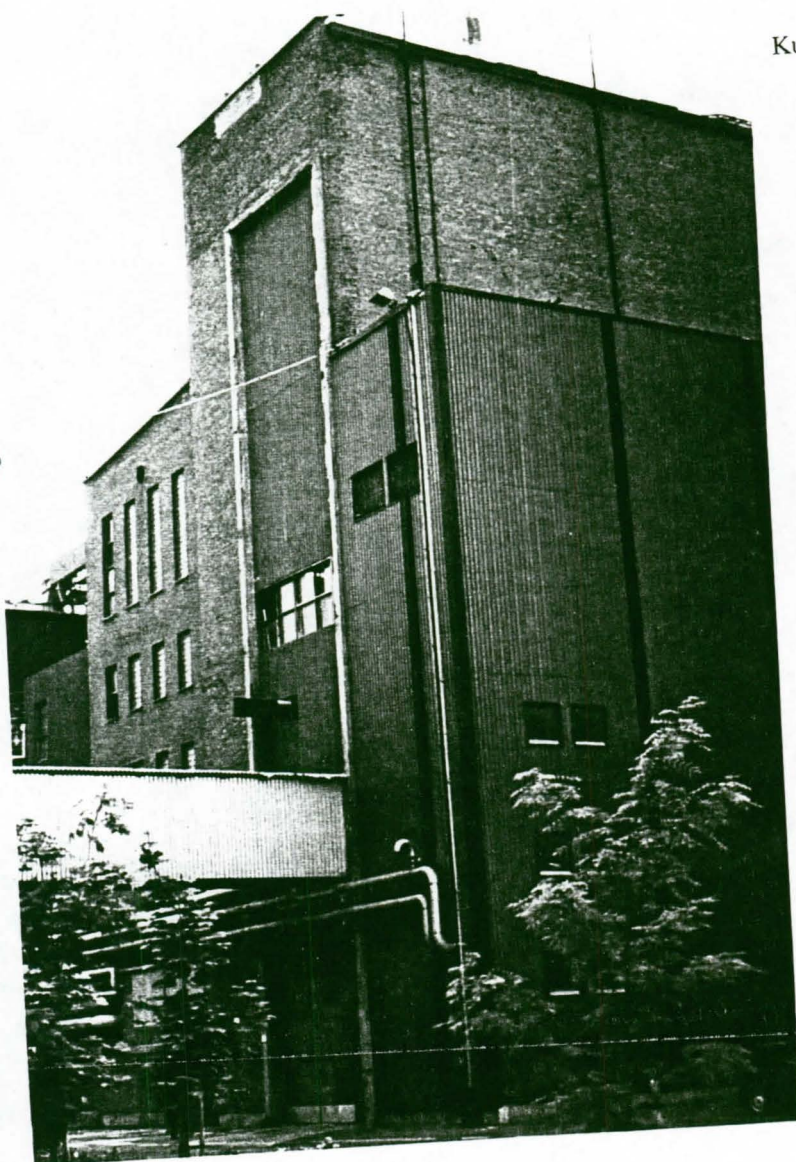
Kuva 9. Kapea ja korkea osa on vanhaa, 1930-luvun laajennuksissa rakennettua keittämöä. Sen edessä uudempi, 1960-luvulla rakennettu kuitulinja I.

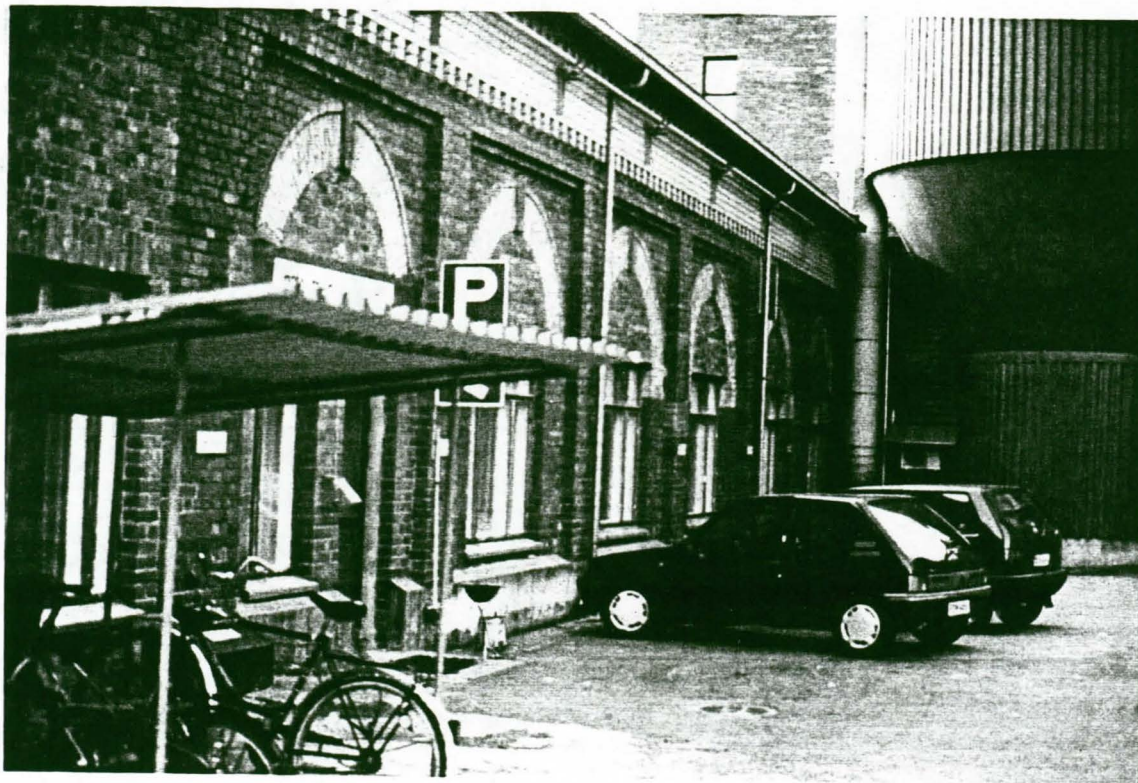
Kuva 10. Yleiskuvaa edellisistä

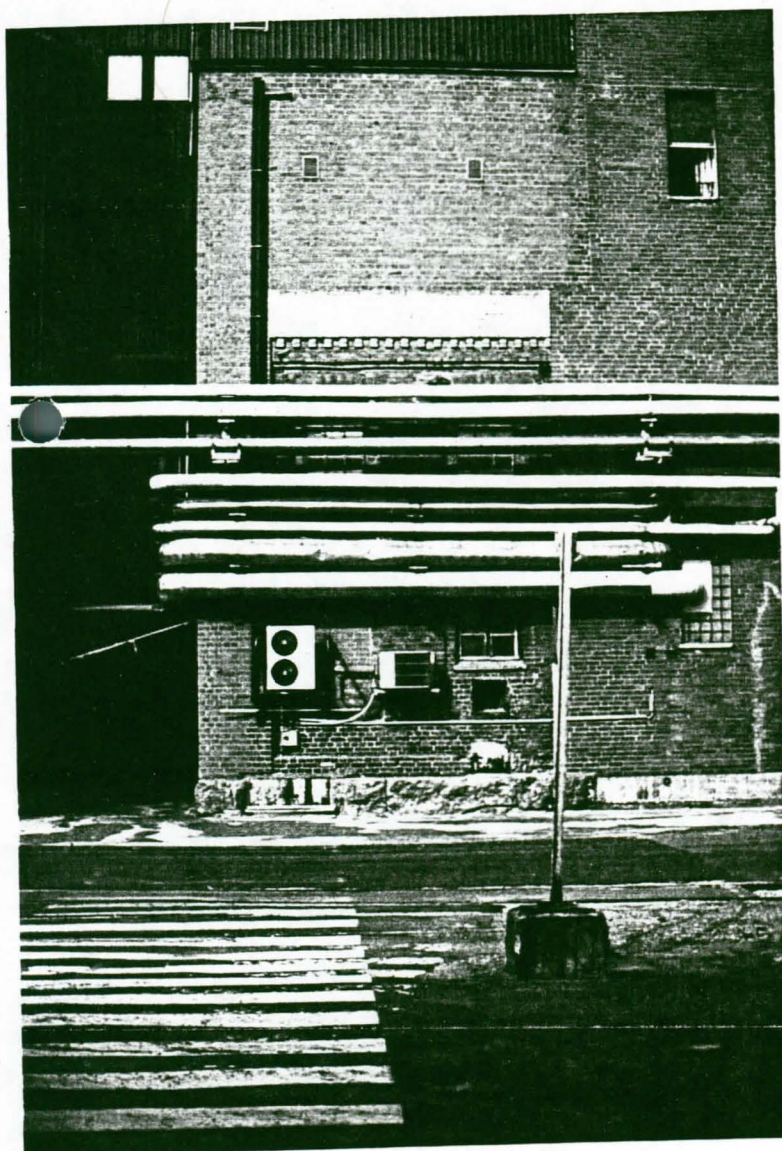
Kuva 11. Vanhaan selluloosavarastoon kuulunut osa.

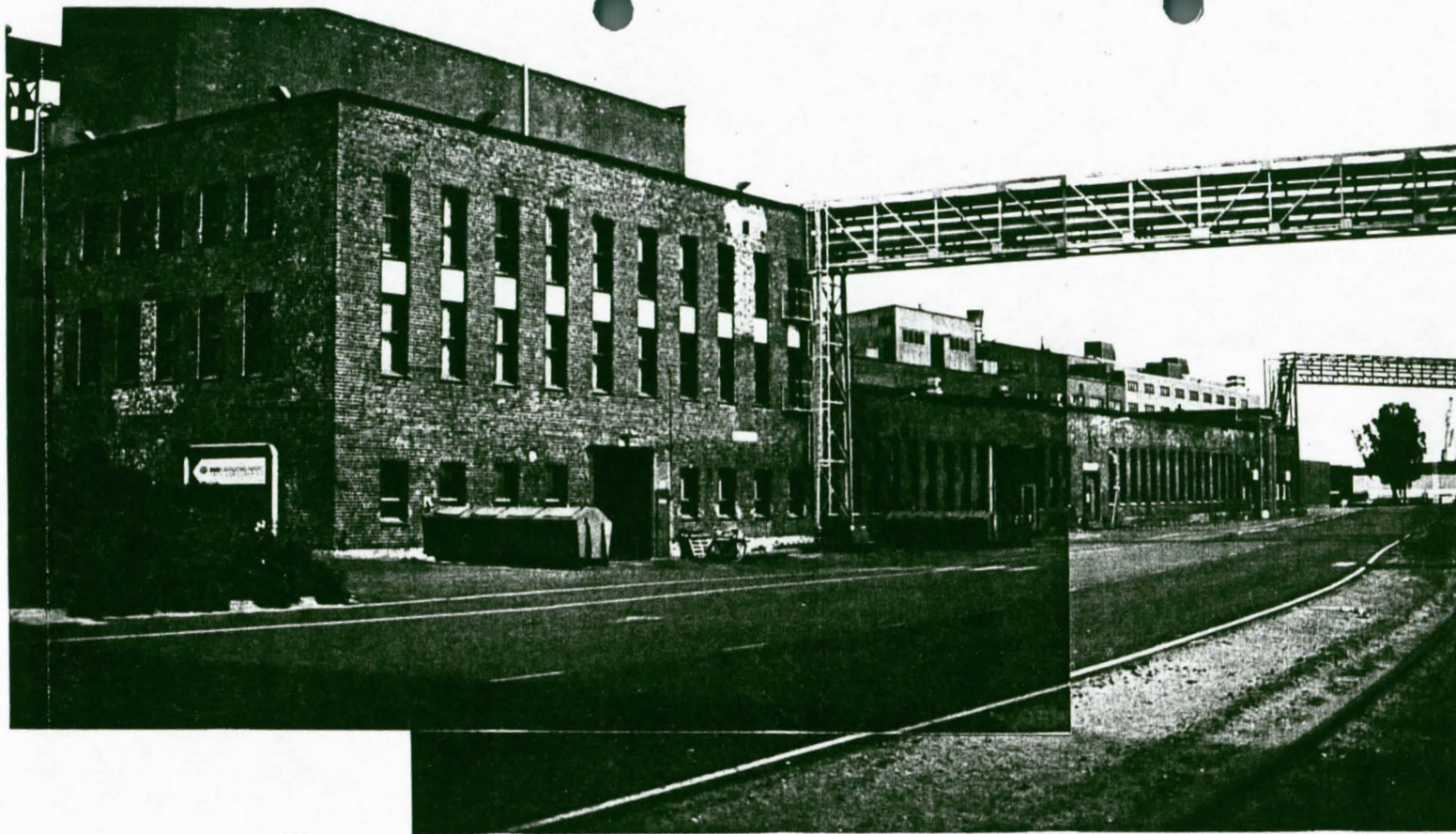
Kuva 12. Vanha keittämo.

Kuva 13. Automaatiokorjaamon länsijulkisivua, joka on peräisin vuonna 1907 käynnistyneestä sulfaattiselluloosatehtaasta.

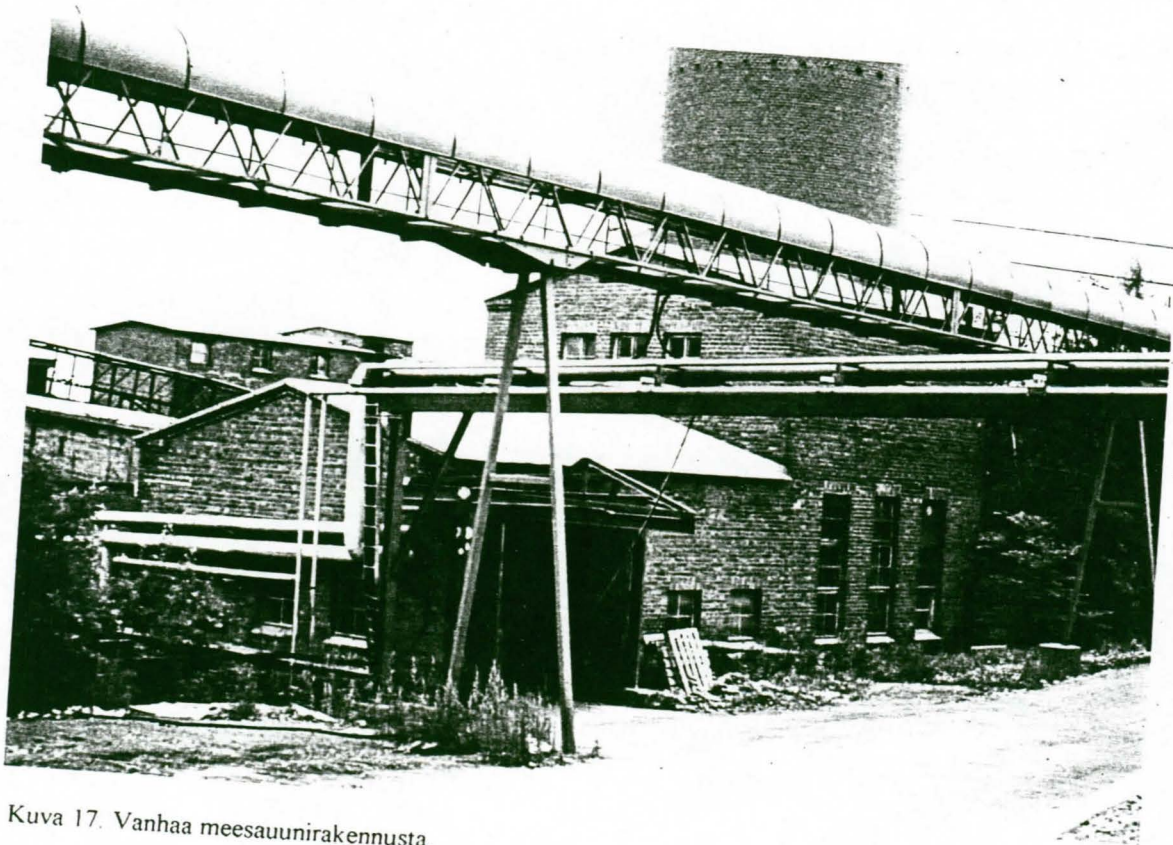
Kuva 14. Fragmentti vanhasta, vuonna 1907 rakennetusta höyrypannuhuoneesta tai puruvarastosta.

Kuva 15. Tehdaskonttori (vanha höyryvoimalaitos) sekä korjaamo ja varastosiipi (vanha Kamyrkonesali).

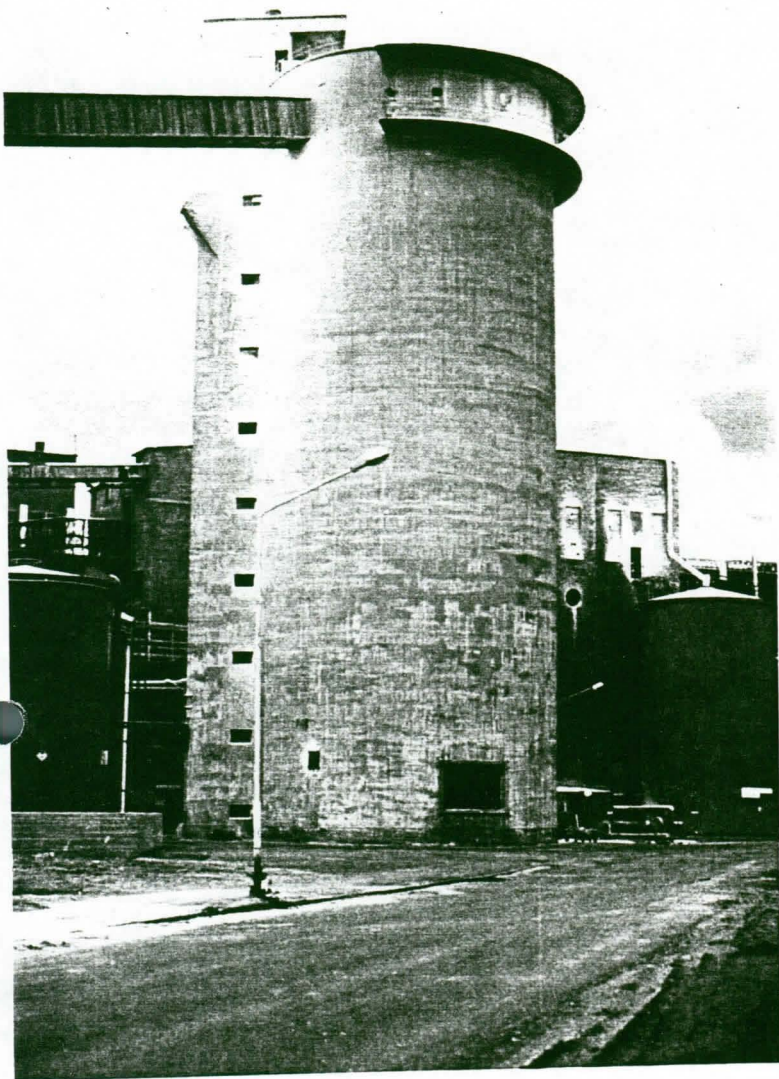

Kuva 16. 1930-luvulla rakennettu miksari, Sen takana hämöttää 1940-luvun lopussa rakennettu soodakattilarakennus.

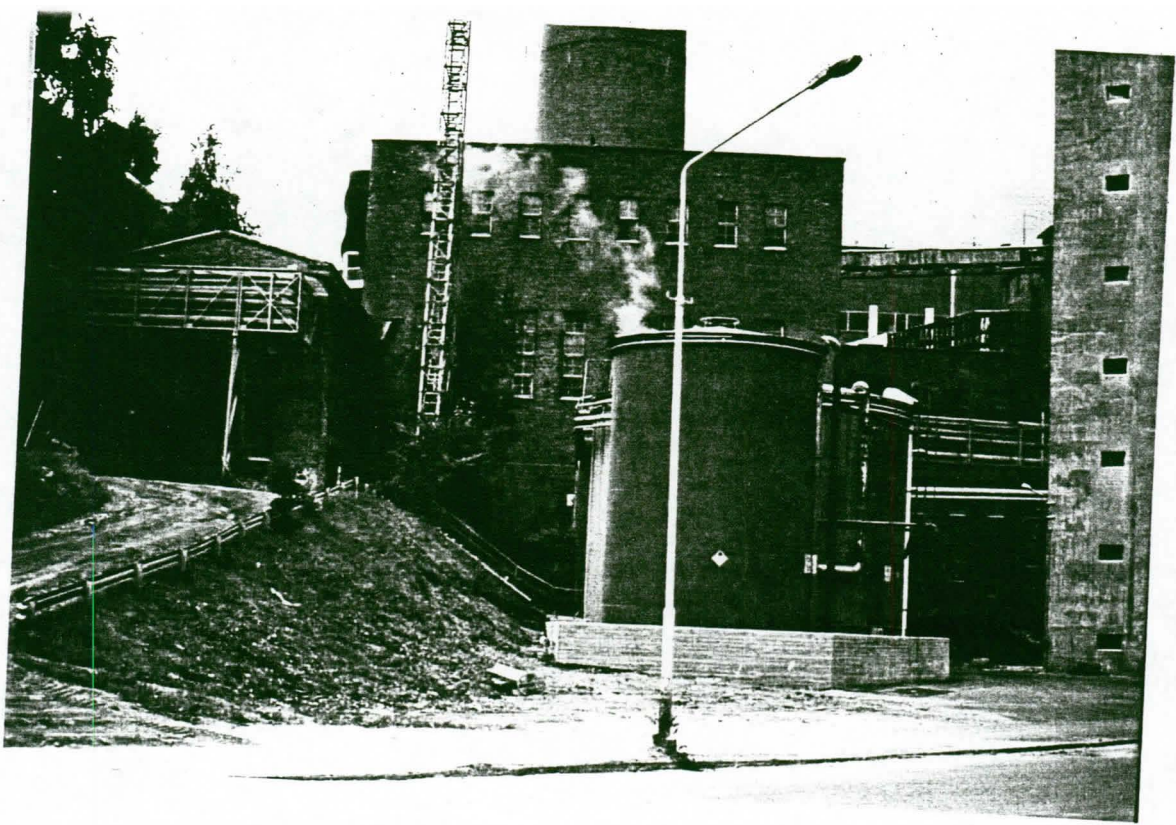
Kuva 17. Vanhaa meesauunirakennusta

Kuva 18. Glaubersuolatorni.

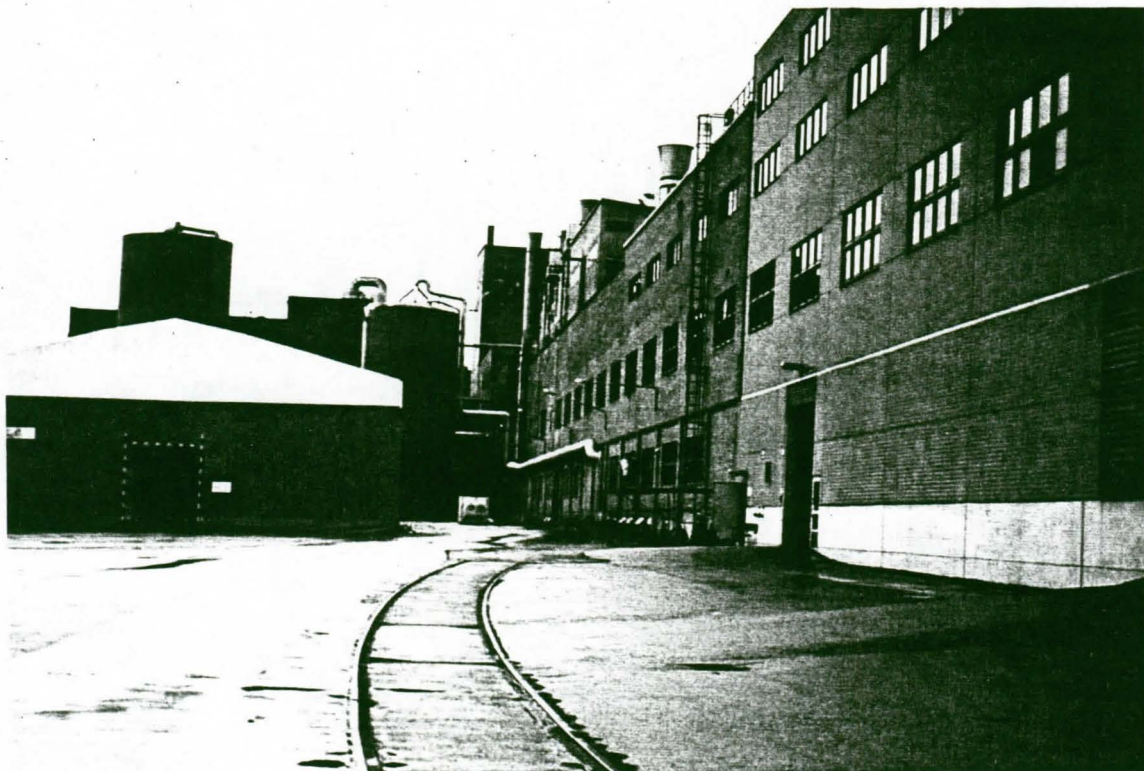

Kuva 19. Varasto ja ruokala. Takana vanha savupiippu.

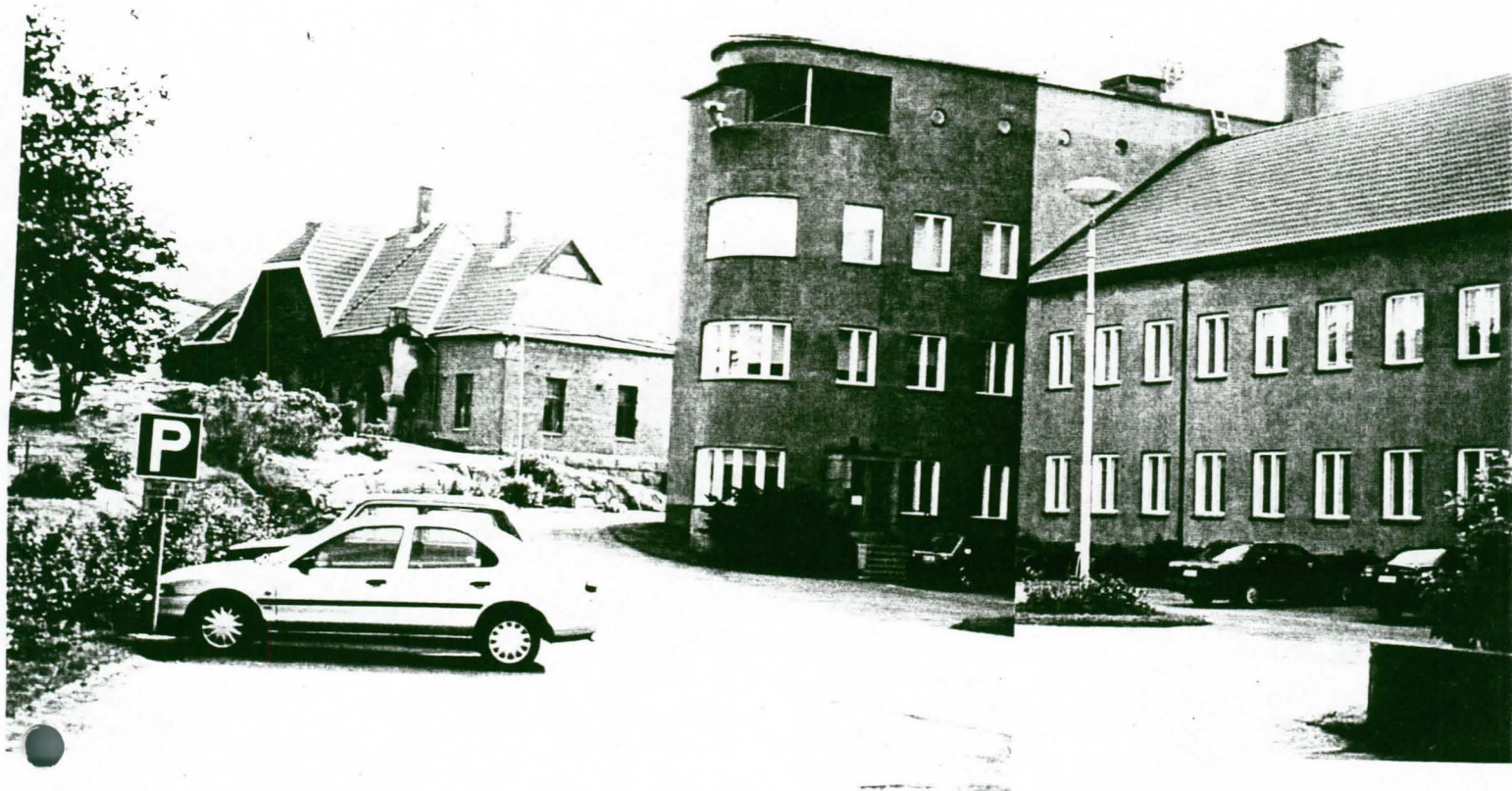

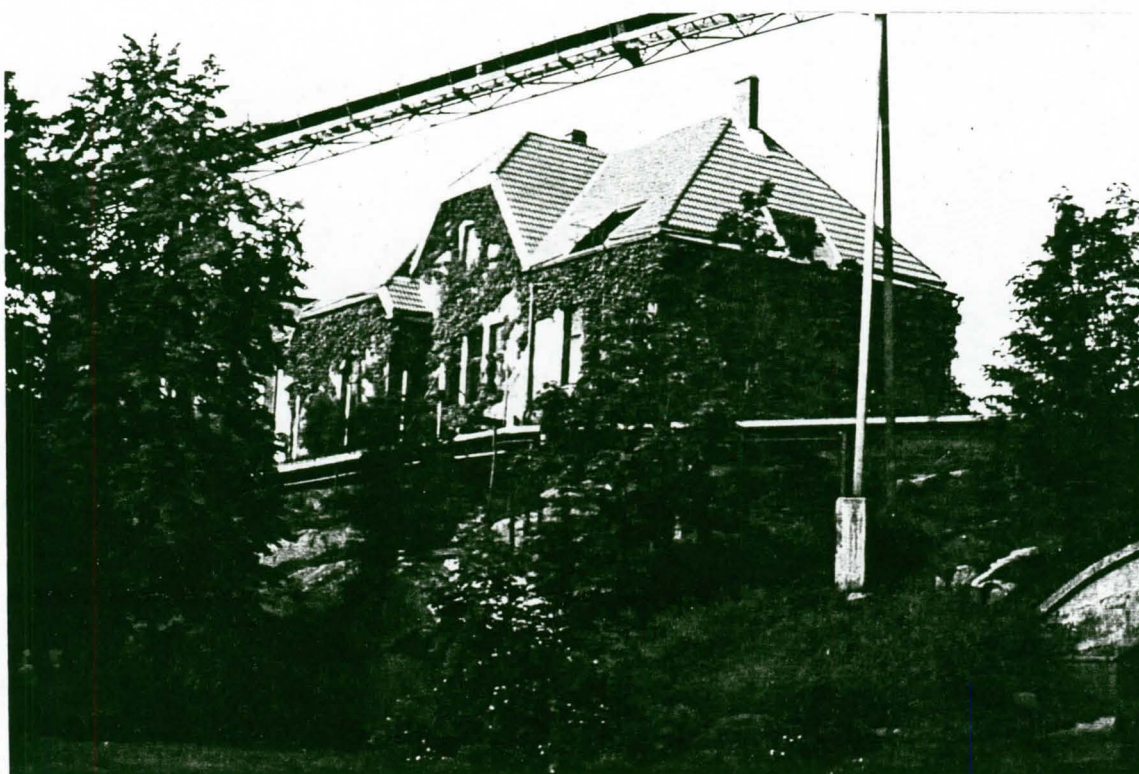
Kuva 20. Borsig-kattila. Kapea rakennus sen vasemmassa kulmassa on vanhan (nyt puretun) meesauunirakennuksen päätä.

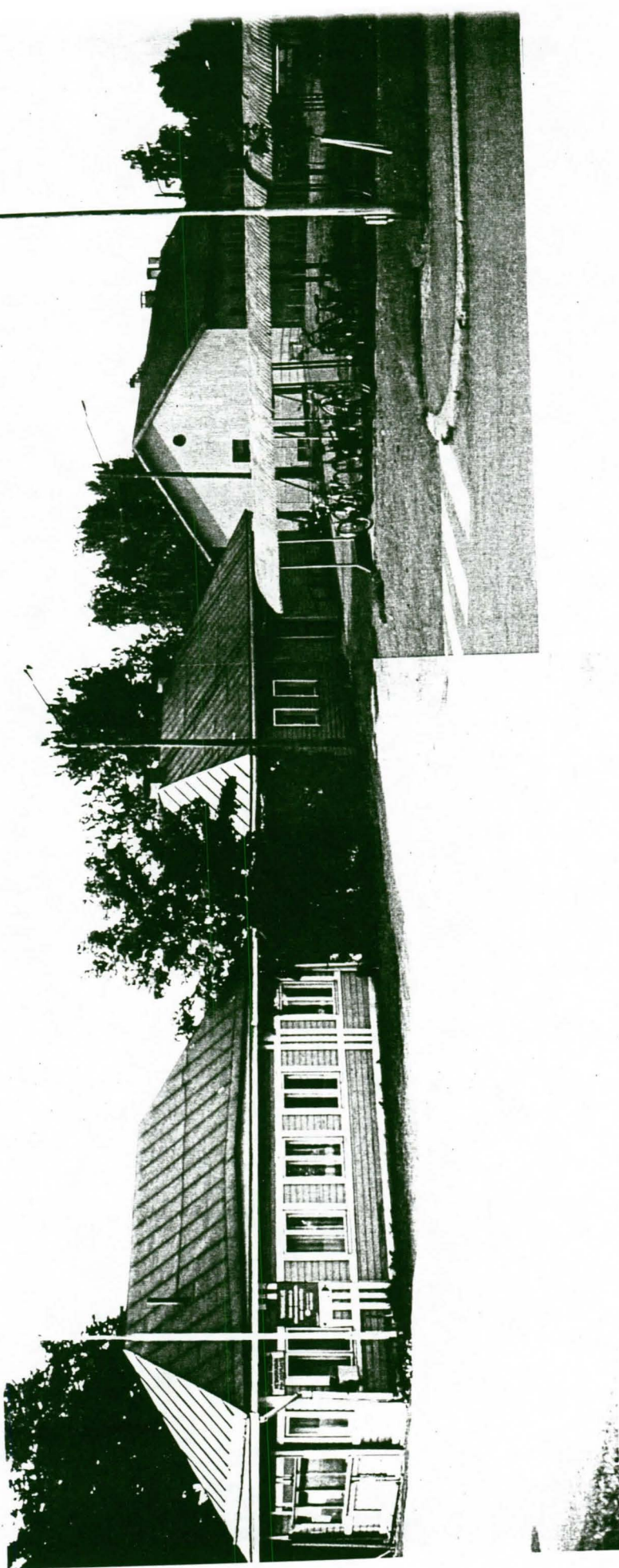
Kuva 21. Voimapaperitehtaan itäulkisivua. Etummaisena 1980-luvulla rakennettu tavaravarasto.

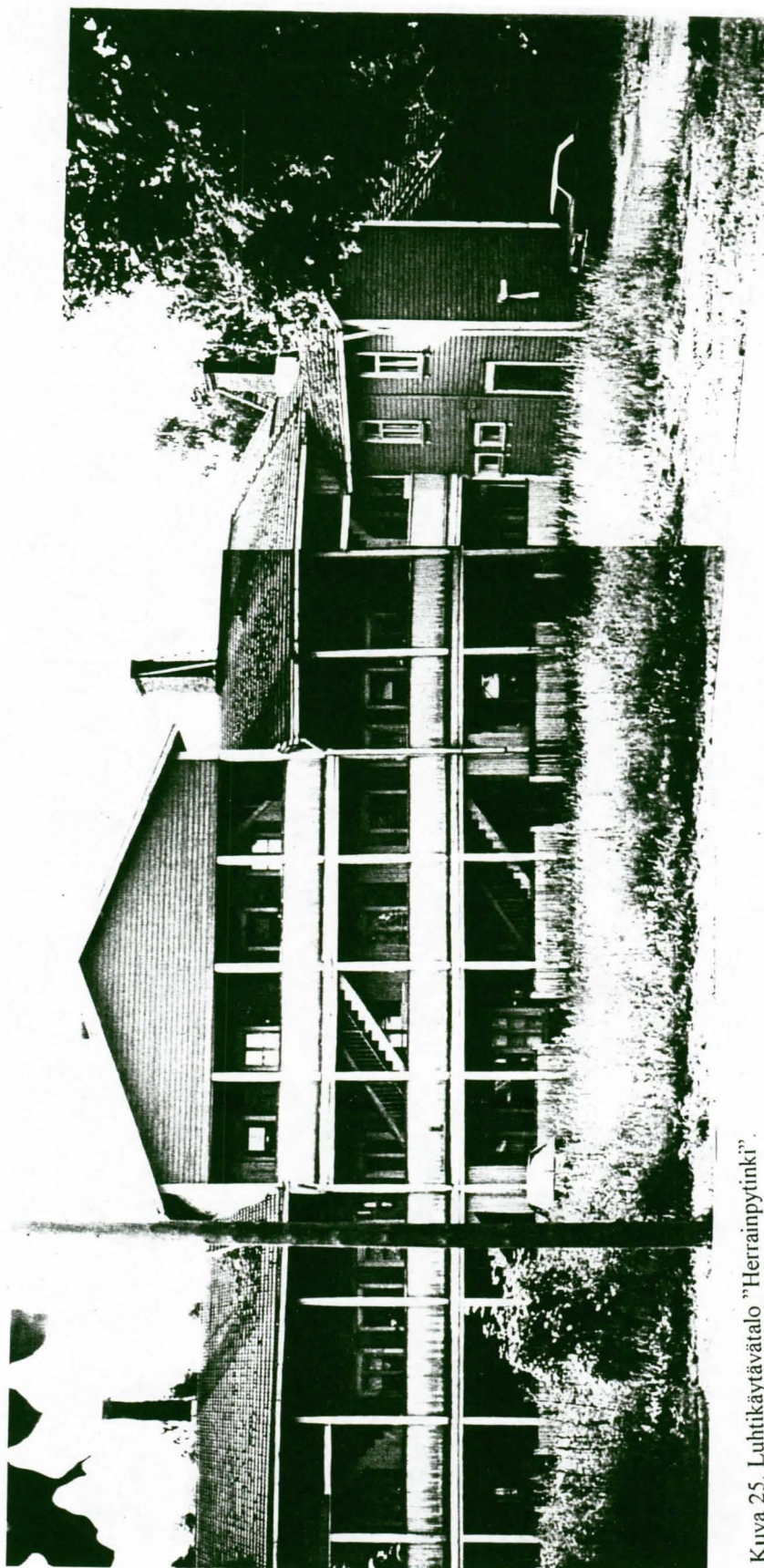
Kuva 22. Arkkitehtien Lindahl & Thomé piirtämä jugend-konttori sekä arkkitehti Vähäkallion piirtämä uusi konttori.

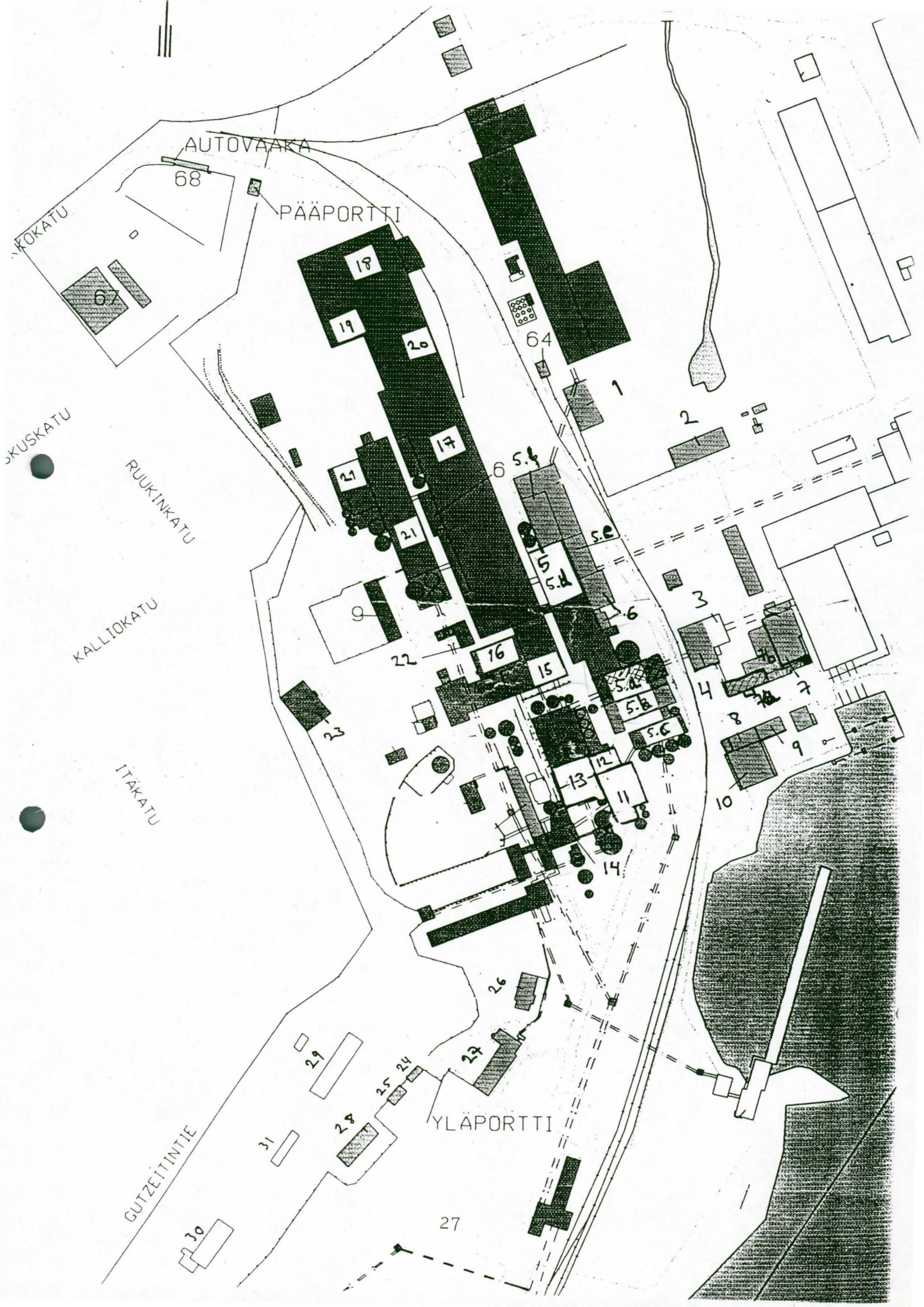
Kuva 23. Jugend-konttori idästä

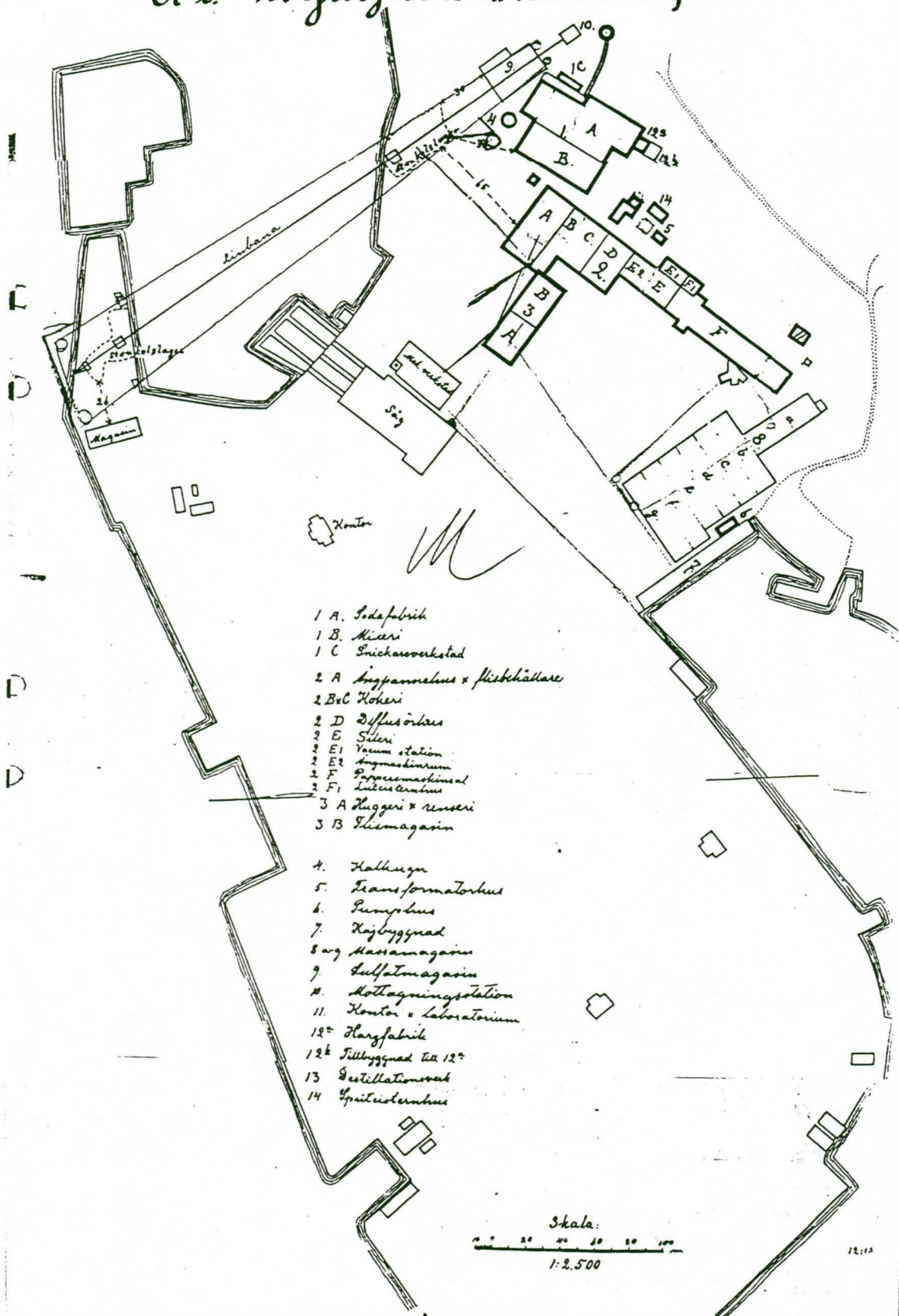
Kuva 24. Porttirakennus, työhönottotoimisto sekä terveyskeskus (ns. Akulinna).

Kuva 25. Luhtikäytävä-talo "Herrainpytinki"

Situationsplan
öfver
A-b. W. Gutzzeit & Co cellulosafabrik

LIEKSAN PANKAKOSKEN TEHTAAT

Johdanto

Harkkohytistä 1820-luvun alussa Pankakosken äärellä Lieksassa käynnistyneestä teollisesta toiminnasta, 1900-luvun alussa puuhiokkeen valmistukseen keskittynyt teollisuus siirtyi Enso Oy:n edeltäjälle W. Gutzeit & Co Oy:lle vuonna 1909. Hiomo oli yhtiön ensimmäinen. Kartonkia tehtaalla ryhdyttiin valmistamaan 1910-luvun alussa.

Vanhat kartonkikoneet purettiin vuosina 1979-1980. Nykyään tehtaalla toimii kaksi kartonkikonetta (kk2 jakk3). Tehtaan hioke- ja sellukartongin tuotanto on Euroopan suurimpia, 18.000 tonnia vuodessa. Hioke valmistetaan uudessa vuonna 1964 käynnistyneessä kaksilinjaisessa hiomossa kuusesta ja sellu ostetaan Uimaharjun tehtailta. Kuusihiokkeesta valmistetaan kevyitä ja kestäviä kartonkeja, joita käytetään erityisesti pakkausteollisuudessa. Pankakosken tehtailla aloitettiin keräyspaperipohjaisten kartonkien valmistus 1940-luvulla. Sanomalehtipaperista valmistetaan kovia, ns. harmaita kartonkeja, joista tehdään kirjan kansia ja mappeja. Tehtaalla valmistetaan myös lineria. Tehtaalle ollaan pystyttämässä uutta kuivausyksikköä, jonka ytimenä on Valmetin kanssa kehitetty Condebelt-kuivain.

Tehdashistoria

Pankakosken varhainen teollisuushistoria alkaa vuodesta 1823, jolloin alueelle perustettiin harkkohytty. Hytin toiminta alkoi vuonna 1826. Perustajina toimivat Liperin tuomiokunnan tuomari J. Hällström, varatuomari B.O. Sirelius ja Säyneisten harkkohytin omistaja P.J. Loss. Manufaktuurioikeudet Pankakosken harkkohytty sai vuonna 1854. Ruukki paloi 1870-luvun puolivälissä. Ruukki, jossa oli tapahtunut erinäisiä omistusjärjestelyjä aloitti toimintansa uudella omistuspohjalla vuonna 1880. Se paloi jälleen vuonna 1882, mutta se rakennettiin uudelleen 1880-luvun lopussa.

Helsinkiläiselle liikemiehelle J. C. Burmeisterille ruukki siirtyi vuonna 1891. Ruukkia uudistettiin merkittävästi 1890-luvun puolivälissä, jolloin tehdas myös sähköistettiin. Burmeisterin kuoltua perusti hänen perikuntansa Ab Kuokkastenkoski Järnverket in vuonna 1899. Ruukia ryhtyi johtamaan valtakirjoilla Burmeisterin ruotsalainen vävy luutnantti James Lindgren, apunaan varatuomari C.A.V. Ek. Lindgren menetti epäonnistuneiden liiketoimien jälkeen koko Burmeisterin jälkeenhjättämän omaisuuden. Rautaruukin kaikki tuotantolaitokset paloivat vuonna 1902. Palo lopetti myös rautaruukkitoiminnan.

Lindgren ja Ek perustivat paikalle puuhiomon vuonna 1903. Heidän yhtiönsä Kuokkastenkoski Jernverk teki konkurssin vuonna 1904 ja Ek sekä Lindgren vangittiin, mm. epäiltynä kavalluksesta. Aktiebolaget Pankakoski perustettiin vuonna 1904. Se osti Kuokkastenkoski Jernverketin konkurssipesältä puurakenteisen hiomon ja siihen liittyvät tuotantotilat. Ab Pankakoski siirtyi W. Gutzeit & Co:lle vuonna 1909. Syynä tähän oli W. Gutzeit & Co:n pitkäaikainen kiinnostus oman hiomon hankintaan sekä Ab Pankakosken omistamat suuret maa-alueet Pohjois-Karjalassa. Tuotantolaitosten uudistaminen aloitettiin välittömästi vuonna 1910. Vanha puinen hiomo purettiin vuonna 1911 ja uusi tiilestä muurattu hiomo aloitti toimintansa vuonna 1912, jolloin tehtaalla käynnistyi kartonkikone. Vuosina 1913 - 1914 Karhulan konepaja muutti vanhan massanylösottokoneen kartonkikone kahdeksi. Füllner & Co:n rakentama kartonkikone kolme hankittiin samanaikaisesti. Pankakosken tehtaalla oli vuonna 1915 Suomen suurin valkoisen kartongin tuottaja. Seuraavat suuret investoinnit tehtiin 1920-luvun lopussa ja 1940-luvun puolivälissä. Yhtiö toimi itsenäisesti suhteessa emoyhtiöön vuoteen 1927, jolloin se liitettiin lopullisesti Enso-Gutzeit Oy:n.

Tehdasta uudistettiin ja laajennettiin 1920-luvulla. Tehtaan toiminnan tehostaminen aloitettiin 1920-luvun investoinneissa höyryvoimakeskuksesta, johon hankittiin kaksi uutta höyrykattilaa. Vuonna 1927 hankittiin Babcock & Wilcox -vesiputkikattila ja 1929 A.G (V.K.W.) -kattila. Kartonkitehtaan kartonkikone yhtä uudistettiin, minkä seurauksena se rakennettiin lähes kokonaan uudelleen. Tehtaalle siirrettiin Ensosta liisterikone ja vesilasin sulatusuuni. Liisterikone sijoitettiin vanhaan kuivaamoon (nyk. korjaamo). 1930-luvulla tehtaalle hankittiin Lypsyniemen konepajan valmistama holanteri ja kaksi jordanmyllyä. Vuosien 1946-48 aikana tehdasta korotettiin ja laajennettiin. Näkyvimmat uudistukset olivat kartonkonesalin pidentäminen sekä holanteriosaston korottaminen.

Ympäristö

Pankakosken tehtaat sijoittuvat Lieksanjoessa sijaitsevien vanhan Pankakosken ja Sahakosken välissä olevalle saarelle. Kosket on valjastettu 1960-luvulla. Hiomon alitse kulkenut joen uoma on täytetty. Täyttömaalle perustettiin 1965 yhä toimiva kalanviljelylaitos. Laitos on yksityisomistuksessa. Tehtaisiin kuulunut vanha lankarullatehdas sijaitsi Pankakosken alajuoksulla, kartonkitehtaan ja puuhiomon eteläpuolella. Lankarullatehdas on purettu ja sen alue ympäristöineen toimii varastoalueena.

Tehtailta pohjoiseen sijaitsee vanha tehtaan johtajan asunto ja tehtaiden itäpuolella sijaitsee Puroniemen yhtiön työntekijöille 1940-, 1950- ja 1960-luvuilla rakennettu asuinalue. Vanhempia yhtenäisiä työväestön asuinalueita sijaitsee Niskan ja Heittopellon alueilla. Viimeksi mainitulla aluella sijaitsee 1890-luvun alusta olevia hirsirakennuksia sekä uudempia 1930-luvulla rakennettuja puurakennuksia.

Tehdasalue

Tehdasalue koostuu useiden laajennusten kautta syntyneestä tehdasrakennuksesta (1) sekä vanhasta voimalaitoksesta (2).

Uusi, 1960-luvulla valmistunut hiomo sijaitsee tehdasalueen länsiosassa. Tehtaiden länsipuolella sijaitsee Eläke-Varman hallitsema Lieksan joen valjastava vesivoimalaitos

Kartonkitehdas

Vuonna 1912 valmistuneen hiomon ja kartonkitehtaan runko on hahmoteltavissa tehdassalissa sekä vanhassa hiomossa (1), kuorimossa (2), kuivaamossa (9) ja sähköosastossa (3). Vanhan kartonkitehtaan ulkoarkkitehtuuri, joka on näkyvissä em. rakennuksissa noudattaa vähäeleistä tiiliarkkitehtuuria, jota elävöittävät kaari-ikkunoiden piilien sekä räystäslistan niukka tiilikoristelu. Vanhasta tehtaasta on näkyvissä fragmentteja nykyisen tehdaskompleksin julkisivussa. Vanha tehdas on jäänyt lähes kokonaan uudempien 1960-luvulla rakennettujen laajennusten peittämäksi. Vanhoista osastoista ainoastaan tehdassali on alkuperäisen kaltaisessa käytössä. Muissa osastoissa toiminta on muuttunut alkuperäistä vastaavasta. Kartonkitehtaan käynnistymiseen liittyviä vanhoja laitteita tai koneita ei ole jäljellä. Tehtaan alkuperäisistä julkisivuista on selvimmin havaittavissa kuorimon seinää etelässä, sen ja kattilalaitoksen välisessä solassa. Kuorimon yläpuolella sijainneen massaosaston eteläjulkisivu on myös näkyvissä. Pohjoisessa ja lännessä tehdas on jäänyt 1950-, 1960- ja 1970-luvulla tehtyjen jälkikäsittelyosasto-, sosiaalityö- ja konttorilaajennusten (5b, 6, 7) peittämäksi. Idässä vuoden 1912 tehdaskompleksista on näkyvissä hiomon pääty. Höyrykattilalaitos on säilynyt rungoltaan alkuperäisessä asussaan. Sitä on laajennettu ja korotettu luultavammin 1920-luvulla suoritettujen kattilahankintojen yhteydessä.

4 Kartonkikonesali

Vuonna 1912 valmistunut kaksikerroksinen kartonkikonesali on säilynyt alkuperäisen kaltaisena. Konesalin ikkunaukot on muurattu umpeen. Konesalin vanhat ulkoseinät toimivat nykyisin kartonkikonesalin ja tehtaaseen myöhemmin pystytettyjen laajennusten sisäseininä

Kartonkikonesalia on laajennettu 1940-luvun puolivälissä länteen päin. Vanhan tehtaan kanssa samantyyllisenä rakennettuun laajennukseen sijoitettiin jälkikäsittelyosasto. Vuoden 1946 laajennuksen ja vuoden 1912 tehdassalin raja kulkee hissien länsipuolella. Kartonkikone kaksi sijoittuu konesalin eteläsivustalle. Sen paikalla sijaitsi vanha kartonkikone yksi. Kartonkikone kolme sijaitsee konesalin pohjoissivustalla. Vanha kartonkikone kolme sijaitsi samalla paikalla.

1940-luvun puolivälissä laajennetun kartonkikonesalin lounaiskulmaan, hiemaan tehtaaseen nähden vinottain sijoitettiin 1950-luvun alussa valmistunut ja 1960-luvun lopussa laajennettu kartonkivarasto (5). Vanhan, vuodelta 1912 sekä 1940-luvun puolivälissä laajennetun kartonkikonesalin pohjoispuolelle on pystytetty rullavarasto (5b) 1950-luvun lopussa. Kartonkitehtaan laboratorio (6) rakennettiin 1960-luvun puolivälissä. Sen ulkoseinä noudattaa ikkunoiden osalta vanhan kartonkitehtaan tiiliarkkitehtuuria. Laboratorion itäpuolelle on rakennettu kolme kerrosta korkea toimisto- ja sosiaalityösiipi (7) vuonna 1970-luvun lopussa. Laajennukset peittävät vanhan 1910-luvun alussa rakennetun ja 1940-luvun puolivälissä laajennetun kartonkitehtaan ensimmäisen kerroksen kokonaan.

Kartonkikonesalin toinen kerros, korjaamorakennuksen (9) länsipuolelle asti on pystytetty vuonna 1912. Kerroksen päätyseinän tiilipilasterit ovat yhä näkyvissä. Sisäpuolella ovat näkyvissä umpeen muuratut päätyikkunat.

Korjaamorakennuksesta itäänpäin oleva toisen kerroksen osa on pystytetty 1940-luvun puolivälin ja lopun välisenä aikana. Rakennusosaa ei esiinny vuonna 1935 otetussa kuvassa eikä teollisuusvakuutuksen vuonna 1939 laaditussa palovakuutusluettelossa. Kartonkitehtaan 1940-luvun puolivälin ja lopun investoinneissa tehdasta korotettiin toisella kerroksella, johon sijoitettiin 11 holanteria, mikä viittaa kyseiseen korotukseen. Korotuksen itäpäädyn pohjoisseinustalle on pystytetty tiilinen, kaksi kerrosta korkea saostajarakennussiipi 1960-luvun puolivälissä. Korotuksen itäpäädyssä sijaitsee massasäiliöitä varten pystytetty peltinen laajennus. Toisen kerroksen länsipäätyyn on sijoitettu Condebelt -kuivauskone. Konetta varten rakennusosaa on korotettu teräsrunkoisella ja Paroc- elementistää rakennetulla, kuusi metriä korkealla korotuksella 1990-luvun puolivälissä. Toinen kerros on osittain näkyvissä pohjoisessa.

Toisen kerroksen itäpuoli, joka on pystytetty 1940-luvun puolivälin ja lopun välisenä aikana seuraa aiemmin valmistuneen toisen kerroksen rakennustyyliä. Vanhemmassa osassa ikkunat on rytmitelty niiden välissä sijaitsevien tiilipilastereiden mukaan, jotka puuttuvat uudemmassa laajennuksesta. Myös ikkunajako uudemmassa osassa on tiheämpi.

9 Vanha kuivaamo (nyk. konekorjaamo)

Punatiilinen, yksikerroksinen vanha kuivaamo on säilynyt julkisivuiltaan alkuperäisenä. Sen länsipuolelle rakennettu toimistolaajennus peittää kuivaamon kokonaan lännessä. Rakennusosa on alunperin ollut osittain irrallaan vanhasta kartonkitehtaasta. Se on tullut kiinteäksi tehtaan osaksi mahdollisesti 1920-luvun lopussa tapahtuneiden laajennusten yhteydessä. Kuivaamo on alunperin ollut tasakattoinen. Nykyisen harjakaton syntyvaiheista ei ole tietoa. Pohjois- ja itäjulkisivujen ikkuna-aukot ovat alkuperäiset. Rakennuksen editse kulki kapearaiteinen rautatie jälkikäsitteilyosastolle.

1 Vanha hiomo (nyk. hajoitusos. 2)

Vuonna 1912 rakennettu punatiilinen yhden kerroksen korkuinen hiomo on etelässä jäänyt sen eteen vuonna 1970-luvun lopussa valmistuneen hiomon korkuisen ja levyisen peltihallin (1b) alle. Hiomon etäläjulkisivu on jäljellä hallin sisällä. Ikkunat on muurattu umpeen. Pohjoisseinään on puhkaistu aukkoja nykyisen tehtaan laitteistojen vaatimien putkistojen yms. läpiviemiseksi. Itäjulkisivu on jäljellä alkuperäisessä asussaan. Neljästä ikkuna-aukosta on kolme muurattu umpeen. Neljännen kohdalle on puhkaistu kulkutie trukeille. Hiomon itäpääty on jäänyt aaltopeltisen, vuonna 1970-luvun lopussa pystytetyn kaksikerroksisen, tiiliverhoillun säiliöosaston (3c) ja em. jätepaperivaraston väliin puristuksiin. Vanha hiomo toimii seka- ja voimajätteen hajoitusosastona.

2 Vanha kuorimo (nyk. varasto)

Hiomon kanssa samanikäisen punatiilisen, kaksikerroksisen rakennuksen eteläosa on näkyvissä kokonaisuudessaan. Vanhaa kuorimoa ei ole erotettu vanhasta hiomosta, vaan se on suorassa yhteydessä siihen. Vanhan kuorimon länsijulkisivu on purettu ja muurattu uudelleen umpeen rakennuksen lounaiskulmassa sijaitsevan 1970-luvun lopussa valmistuneen paineilmakeskuksen tieltä (2a). Rakennus on ollut alunperin yksikerroksinen. Rakennuksen katonrajassa ollut tiilikoristelu on yhä nähtävissä ensimmäisen ja toisen kerroksen liitoskohdassa. Rakennuksen toinen kerros on ilmeisesti rakennettu 1920-luvun lopussa. Tästä on olemassa kyseisenä vuonna päivätty rakennuspiirustus. Piirustuksessa esiintyvää välipohjaratkaisua ei ole muualla tehtaassa. Myös valokuva-aineisto tukee tätä seikkaa. Toinen kerros esiintyy valokuvassa, joka on otettu vuonna 1935, mutta ei vuonna 1912 otetussa. Toisen kerroksen kantavat rakenteet ja välipohja on valettu betonista.

3 Vanha vesivoimalaitos, 3a sähkökeskus ja muuntajaosasto

Vanhaan, vuodelta 1912 olevaan kartonkitehtaaseen kuuluva rakennus on ulkoisesti havaittavissa vanhan hiomon katolta. Rakennus on jäänyt osittain uudempien, 1920-luvun lopussa tehtyjen laajennusten alle ja vanhat toiminnot on korvattu uusilla. Rakennus sijaitsee hiomoon nähden sen pohjoispuolella, luoteiskulmassa. Sen eteläseinustalle on tehty myöhemmin lisäsiipi muuntajaosastoa varten. Turpiinit on poistettu. Vanhasta turpiinisalista on jäljellä ainoastaan puna-valkoruutuinen lattiaklinkkeri. Tilaan on sijoitettu iso kemiallisen veden puhdistukseen liittyvä selkeytinsäiliö. Vesivoimalaitoksen pohjoispuoli on näkyvissä 1970-luvun lopussa pystytetyn kartonkikone kahden märkähän liittyvän betonielementtisen ja tiiliverhoillun laajennuksen sisällä (4c).

Vesivoimalaitoksen edessä, lännessä oleva muuntaja- ja sähkörakennusosasto (3a) on alkuperäisen kaltaisessa asussa sisätilojen osalta. Rakennusosan vanha etelän puoleinen ulkoseinä muodostaa vanhan kuorimon päälle rakennetun toisen kerroksen sisäseinän. Sähkökeskus ja muuntajaosasto on suorassa yhteydessä kartonkikonesaliin. Vanhasta funktiosta rakennusosassa on jäljellä kytkemö ja muuntamo kaksi (3d). Kytke­mön ja vesivoimalaitoksen väliin jäävässä osassa sijaitsevat nykyisin imupumput (3a). Vanhan sähkökeskus ja muuntajaosastorakennuksen länsipuolelle on rakennettu 1960-luvun puolivälissä höyrynjakokeskus (3b), joka ulkoasultaan seuraa vanhan tehtaan vähäeleistä tiiliarkkitehtuuria.

Höyryjakokeskuksen länsipuolella sijaitsee Paroc-elementein vuorattu pastakeittäjä, jonka sisäseinän muodostaa vanhan kartonkitehtaan ulkoseinä.

8 Hajoitusosasto 1

Tiilirunkoinen hajoitusosasto valmistui vuonna 1948. Rakennus liittyy kiinteästi sekä vuoden 1912 että vuoden 1948 tehdasarunkoon. Siipi on alkuperäisessä käytössä. Siihen liittyy suoraan vuonna 1975 valmistunut betonielementtinen laajennus (9), joka on korkeudeltaan ja leveydeltään edellisen kaltainen.

10 Kattilalaitos

Kattilalaitoksen vanhin osa on vuodelta 1912. Alkuperäinen kattilalaitos oli pohjakaavaltaan neliskulmainen, tiilestä muurattu yksikerroksinen rakennus. Vanha runko on hahmotettavissa selvästi kattilalaitoksen pohjoispuolella. Rakennuksen eteläpuolelle on pystytetty tiilinen veturitalli ja itäpätyyn jäteveden pumppausasema.

Kattilalaitosta on laajennettu länteen päin ja korotettu toisella kerroksella. Laajennukset on toteutettu tiilestä muuraamalla. Alkuperäisen kattilalaitoksen sekä länteen tehdyn laajennuksen sisäkatot ovat eri tasoilla. Alkuperäisen voimalaitoksen betonista valetun ulkokaton raja sekä sen räystäälستان tiiliornamentiikka on näkyvissä pohjoisseinässä. Kattilalaitoksessa tehtiin 1920-luvun lopussa laajennustöitä, jotka liittyvät ilmeisesti samanaikaisesti hankittujen höyrykattiloihiden asennustöihin. Laajennuksista vastasi Ab Skånska Cementgjuteri. Kattilalaitoksen itäpuolella sijainnut höyrykeskus ja 1920-luvun kattilat on purettu 1970-luvulla. Länteen antavassa laajennuksessa on vuodelta 1936 oleva Zeta-sähkökattila. Toimintakuntoinen kattila on siirretty Karhulan tehtailta Pankakoskelle 1960-luvun alussa.

11 Tarveainevarasto

Yksikerroksinen parakkimainen vaaleaksi rapattu 1900-luvun alussa rakennettu kivinen varasto on tehdasalueen vanhimpia. Se on muuttunut täysin vuosisadan alun asustaan. Rakennusta on korotettu 1950-luvulla, jolloin sinne tehtiin tilat paloautoille. Rakennuksessa sijaitsee myös toimistotiloja. Alkuperäisestä asusta ei ole tietoa. Paikalla on sijainnut Ab kuokkastenkoski Jenverket: in puuhiomoon kuulunut rakennus.

Asuinrakennukset

Puroniemi

Puroniemen asuinalue koostuu kuudesta puisesta omakotitalosta. 1940-luvun puolivälistä olevat rakennukset ovat sijoittuneet korkeahkolle niemelle, tehtaasta kaakkoon. Lännessä alue rajoittuu Pankakosken vanhalle alajuoksulle, Pyörteeseen ja idässä, pohjoiseen Heittopellon asuinalueelle johtavaan tiehen. Tien ja rakennusten väliin jää leveä kaistale luonnotilassa olevaa metsää, joka toimii sekä näkö- että melusuojana. Rakennukset ovat sijoittuneet Puroniemen halki kulkevan pihatien varteen. Alueen kasvisto ja puusto on luonnotilassa. Rakennusten pihapiirit ovat hoidettuja. Rakennukset sijaitsevat vanhaa kerhoa lukuunottamatta pihatien länsipuolella. Kerho sijaitsee tien itäpuolella. Alue muodostaa muista asuinalueista erillisen, eri rakennuskausia edustavan, mutta kuitenkin yhtenäisen aluekokonaisuuden. Puroniemeltä on suora näkyvyys Pankakosken tehtaille.

211 - 213

Ylemmille toimihenkilöille, 1940-luvun puolivälissä valmistuneet harjakattoiset rakennukset ovat kaksikerroksisia ja vaakalaudoitettuja. Rakennukset ovat yhden perheen omakotitaloja. Kookkaat talot ovat hyvässä kunnossa, asuttuja ja ulkoasultaan alkuperäisen kaltaisessa asussa. Julkisivuja on elävöitetty eri kokoisilla ikkunoilla, joista osa on saanut näkösuojaksi puurimoituksen. Rakennuksissa on katettu kuisti.

214 Kerho

Kaksikerroksinen vuorattu rakennus on pystytetty samanaikaisesti edellisten kanssa. Rakennus sijaitsee hieman erillään muista. Taloon liittyvä pihapiiri on hoitamaton ja kiinteistö on tyhjä ja kylmillään. Rakennus on hyväkuntoinen. Kerhon ulkoasu on edellisten rakennusten kaltainen.

215

Toimihenkilöille tarkoitettu yhden perheen asuinrakennus on rakennettu 1950-luvun puolivälissä. Se on kaksikerroksinen, harjattainen ja hieman edellisiä pienempi.

216

1950-luvun lopussa rakennettu talo sijaitsee erillään edellisistä. Se muodostaa rajan Puroinien ja siitä pohjoiseen sijaitsevan alueen, Voimakylän välille. Harjakattoinen yhden perheen, verhoiltu talo on tyyllisesti edellisiä pelkistetympi. Rakennus on asuttu ja hyväkuntoinen. Tyyllisesti se liittyy Voimakylässä sijaitseviin kahteen omakotitaloon (217-218).

Voimakylä

Alue sijaitsee Puroinien pohjoiseen. Kuusi asuinrakennusta käsittävä Voimakylä on rakennettu kahdessa vaiheessa, 1950- ja 1960-luvulla.

217-218

Yksikerroksiset, vuorautet yhden perheen talot ovat hyvässä kunnossa ja asuttuja. Ne on rakennettu 1950- ja 1960-luvun vaihteen aikana. Rakennukset on sijoitettu samansuuntaisesti toisiinsa nähden. Rakennusten pihapiirit ovat osittain luonnotilassa.

192

Yksikerroksinen harjakattoinen, verhoiltu rakennus on samalta ajalta kuin edellinen. Rakennus toimii Åkerlund & Rausing Oy:n koulutustilana. Hyväkuntoinen kiinteistö sijaitsee hieman erillään kahdesta edellisestä. Sen viereen on pystytetty kolme uudempaa lautarakenteista paritaloa.

219, 220, 207

Edellistä rakennusta seuraavat kolme taloa (219, 220, 207) muodostavat kolmannen kokonaisuuden niin ajallisesti kuin tyyllisesti Puroinien ja Voimakylässä. Kahden perheen yksikerroksiset, vuorautet asuinrakennukset on rakennettu 1960-luvun alussa ja puolivälissä. Niihin liittyvä autotalli on vuodelta 1970. Rakennusten pihapiirit ovat luonnotilassa. Ne sijaitsevat kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Numero 220 on tyhjillään. Muut ovat asuttuja.

Rakennukset Puroinien ja Voimakylän alueella seuraavat rantaviivaa helminauhamaissa rivissä. Alueella on kolme erillistä rakennusryhmää, jotka on rakennettu kolmen vuosikymmenen aikana ja jotka yhdessä muodostavat eheän ja monikerroksisen kokonaisuuden. Rakennuskanta koostuu paritaloista sekä yhden perheen omakotitaloista, joiden koko ja rakennustyyli vaihtelee.

Muut rakennukset

Yhtiö rakennutti Lieksankoskeen voimalaitoksen vuonna 1964, jonka suunnittelusta vastasi Alvar Aallon arkkitehtitoimisto. Voimalaitoksen omistaa Eläke-Varma, mutta sen ylläpidosta vastaa Pankakoski - Boards. Voimalaitokseen liittyy A. Aallon suunnittelema päivystäjän asuinrakennus, joka on ollut tyhjillään 1980-luvun puolivälistä. Rakennus sijaitsee voimalaitoksen välittömässä läheisyydessä. Lautavuorattu kahden perheen talo on pulpettikattoinen ja yksikerroksinen.

Tavara-asema

Yhtiöllä on vanha tavara-asema Lieksan keskustan läheisyydessä. Palomuuerein varustettu rakennus on lautarakenteinen. Sen päätyseinät on muurattu tiilestä. Rakennuksen keskiosa on palanut. Varastolle (väliasemalle) tuli tehtaalta kapearaiteinen pistorata, jota pitkin tehtaalta tuleva tavara tuotiin asemalle edelleen kuljetettavaksi rautatietä pitkin. Tavara-asema on Enso Oy:n metsäosaston hallinnassa.

Metsäkonttori

Kaksikerroksinen, vaaleankeltaiseksi rapattu kivirakennus on pystytetty 1930-luvun puolivälissä toimistorakennukseksi. Konttoria on laajennettu myöhemmin (1940-l / 1950-l). Rakennuksessa on Enso Oy:n metsäosaston tiloja, mutta se on osittain tyhjillään. Kiinteistöä ympäröi suurikokoinen hyvinhoidettu piha, josta osa on varattu paikoitustilaksi. Rakennuksen julkisivua hallitsevat suorakaiteen muotoiset ikkunat, kahdessa tiiviissä rivissä. Konttorin ulkoseinässä on ajan julkiselle arkkitehtuurille tyypillinen suurikokoinen kello, muutoin se on antaa askeettisen vaikutelman. Rakennukseen myöhemmin tehty laajennus muuttaa rakennuksen ilmettä moniulokkeisemmaksi, vähentäen konttorin monumentaalisuutta. Lännessä muutoin suoraa julkisivua elävöittää erkkerimäisesti ulostyöntyvä, pienin suorakaiteen muotoisin ikkunoin varustettu porrashuone. Rakennuksen kattorakenne on telttakattomainen, muistuttaen itämaisen tempelin kattoa.

Koskelan alue

Pankakosken vuosisadan vaihteen teollisuushistoriasta näyttävimpä edustajia ovat tehtaan isännöitsijän asunto Koskela sekä virkamisasunto Eetula. Rakennukset sijaitsevat toisiinsa nähden väljästi suurella puistomaisella ja hyvin hoidetulla alueella, tehtaasta erillään, sen pohjoispuolella. Lieksan joki kulki vuosisadan alussa aivan Koskelan itäpuolen editse. Rantaa on sittemmin täytetty. Kaksi hyväkuntoista, eri ikäistä sekä eri sosiaaliryhmille tarkoitettua rakennusta sekä suuri puistomainen alue muodostavat harmonisen kokonaisuuden.

Koskela

Luutnantti J. Lindgren rakennutti kookkaan kaksikerrosta käsittävän paneloidun rakennuksen itselleen asunnoksi vuosisadan alussa. Lindgrenin jälkeen rakennus on toiminut tehtaan johtajan virka-asuntona. Nykyään se on yhtiön vieraskerhona. Rakennus on ulkoisesti säilynyt samassa asussa kuin se oli 1920-luvun lopussa. Suurimpiin korjauksiin kuuluu ikkunoiden uusiminen 1980-luvun lopussa sekä julkisivujen puuosien uusiminen kokonaisuudessaan. Peltikate on muutettu huopakatteeksi. Ikkunoiden malli noudattaa 1920-luvun valokuvissa näkyvää mallia. Rakennuksen sisätilojen asu on 1960-luvulta.

Entinen teknisen johtajan asuinrakennus

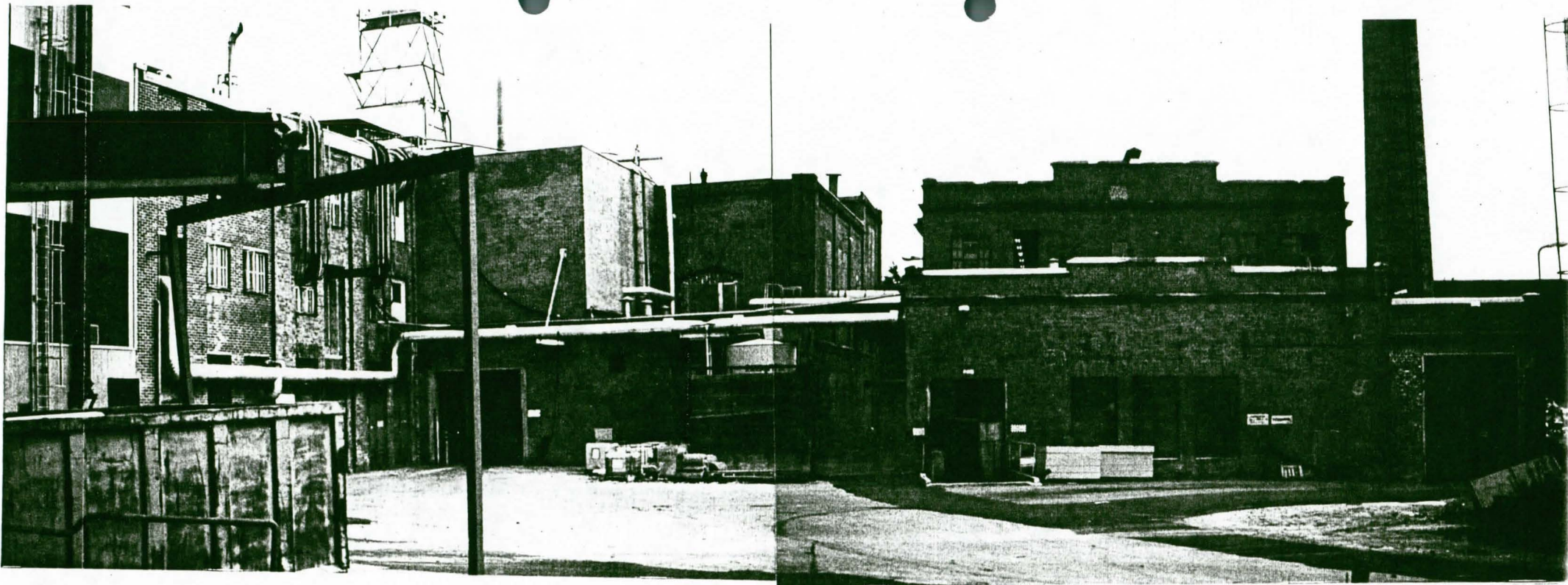
Yksikerroksinen, todennäköisesti viime vuosisadan lopulta oleva virkamiesasunto on hyväkuntoinen. Talo on pystytetty luonnonkiviperustalle ja se on vuorattu. Rakennuksen huoneet ovat rungon levyisiä. Talo on nykyisin koulutustilana sekä vierasmajana. Siihen kuuluu ulkorakennus, joka on todennäköisesti päärakennusta nuorempi. Siinä on ulkokuone sekä autotalli. Tallin lattia on valettu.

Yhteenveto

Pankakoskella on historiallista arvoa entisenä rautaruukkina ja nykyisen Enso Oy:n ensimmäinen puuhiomo ja yhtiön ensimmäisiä kartonkitehtaita. Tehdasrakennus on jäänyt muutamia fragmentteja lukuunottamatta uudempien laajennusten peittämäksi. Tehdasta muuttaneiden laajennusten rakentaminen aloitettiin 1920-luvulla ja viimeiset laajennustyöt ovat vuodelta 1996. Vanha rullatehdas kartonkitehtaan eteläpuolelta on purettu. Vanhasta kartonkitehtaasta ja puuhiomosta muistuttaa parhaiten vanha voima-asema, joka sekin on kokenut huomattavia laajennuksia 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun puolivälissä. Enso Oy:n Pankakosken tehtailla on sille kuuluneista asuinalueista jäljellä enää Puroniemen pääosin 1940- 1950- sekä osittain 1960-luvulla rakennettu Puroniemi. Ajallisesti kerroksinen ja idyllinen asuinalue muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden. Koskelan alueen rakennukset muodostavat puistomaisine puutarhoineen alkuperäistä vastaavan, harmonisen aluekokonaisuuden. Koskelan ja teknisen johtajan vanha asunto pihapiireineen ovat edustava esimerkki vuosisadan alun johtajien asumisesta.

Lähteet

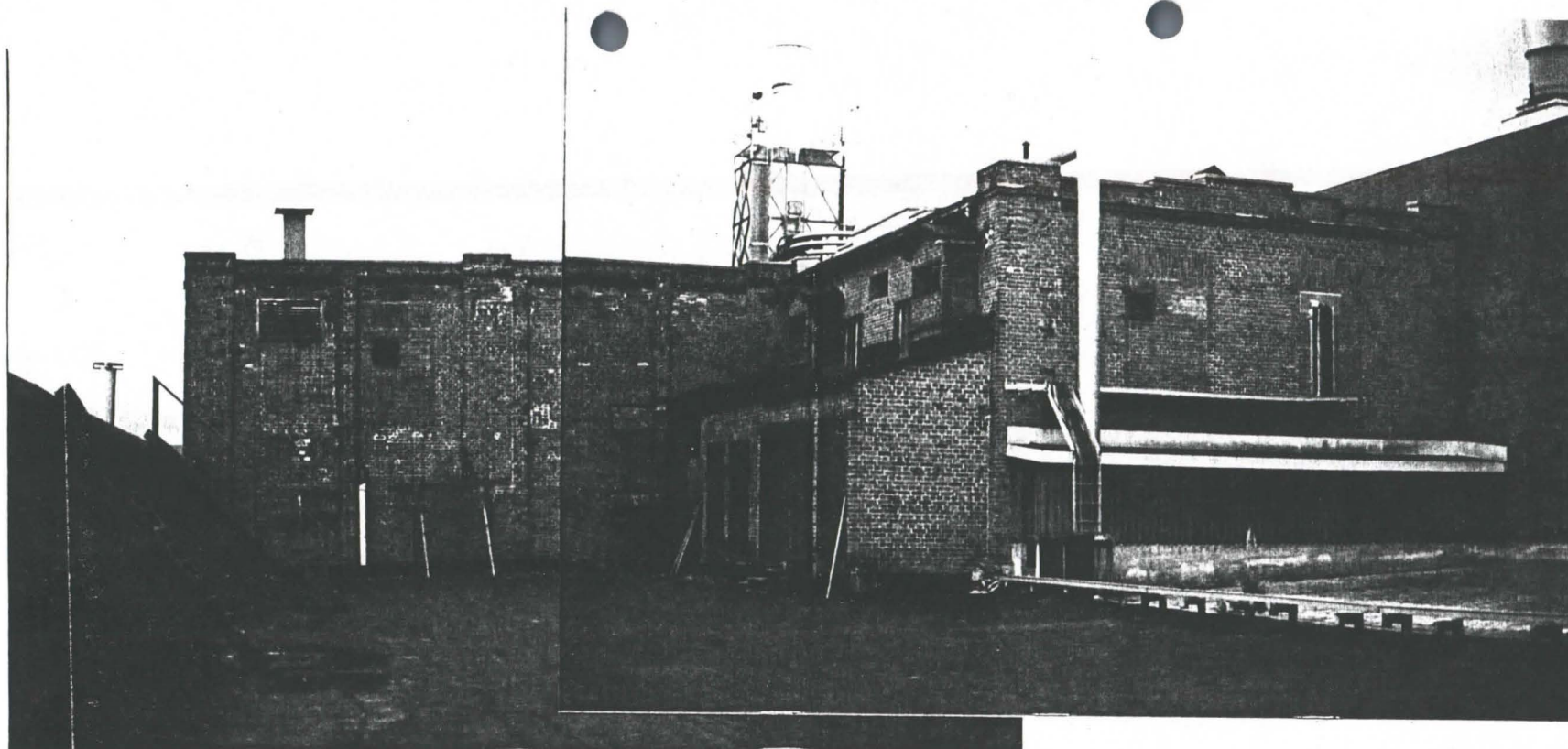
Ahvenainen, Jorma. Enso-Gutzeit Oy I-II. Jyväskylä 1992; Järvinen, Seppo. Harkkoraudasta kartonkiin. Pankakosken tehtaas 1909-1939. Enso-Gutzeit Oy Historia- ja perinnejulkaisuja 7. Imatra 1991; Kuivalainen, Harri. Pankakosken kulttuuriympäristön hoito-ohjelma. Lieksan kaupungin kaavoitusosasto. Lieksa 1995; Vaalama, Erkki. Pankakosken kartonkitehdas 1912-1987. Imatra 1987; Teollisuusvakuutuksen arkistosta saatuja vanhoja tehdasaluekarttoja sekä inventaarioluetteloita. Suullista tietoa antaneet Mauri Karhapää ja Mauri Tolvanen.

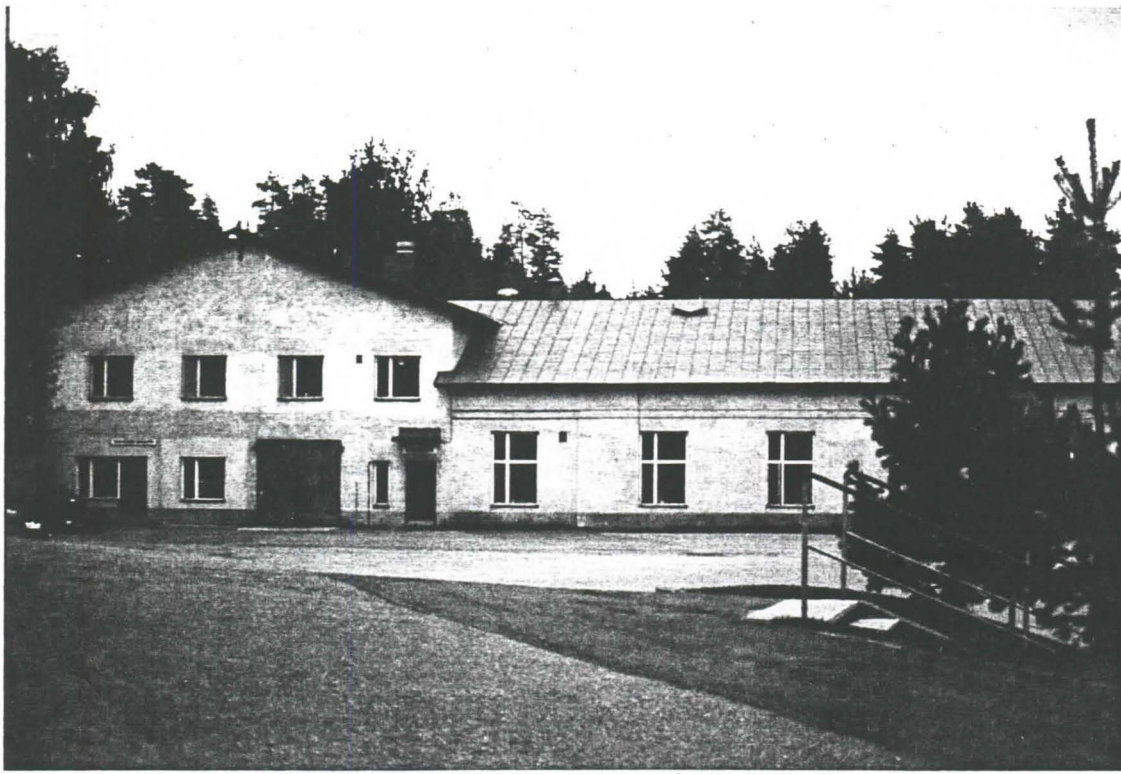
Kuva 1. Pankakosken muuntamo-osastoa, kuorimoa ja niiden oikealla puolella sijaitseva vanha kattilalaitos, jonka edessä erottuu selkeästi vuonna 1936 tapahtunut laajennus. Kuorimon edessä sijaitsee 1970-luvun lopussa valmistunut paineilmakeskus.

Kuva 2. Pankakosken kartonkitehdas pohjoisesta. Vasemmalla vanha kuivammorakennus, joka oli alunperin tasakattoinen. Keskellä toimistosiipi ja oikealla laboratorio ja sosiaalityösiipi. Niiden yläpuolella hämmöttää vanhan kartonkikonesalin yläpuolinen kerros.

Kuva 3. Vasemmalla Pankakosken tehtaiden kuorimon toinen kerros. Sen oikealla puolella näkyy vanha vesinoimalaitos. Matalampi lisäke rakennettu myöhemmin. Kuvattu hiomon katolta.

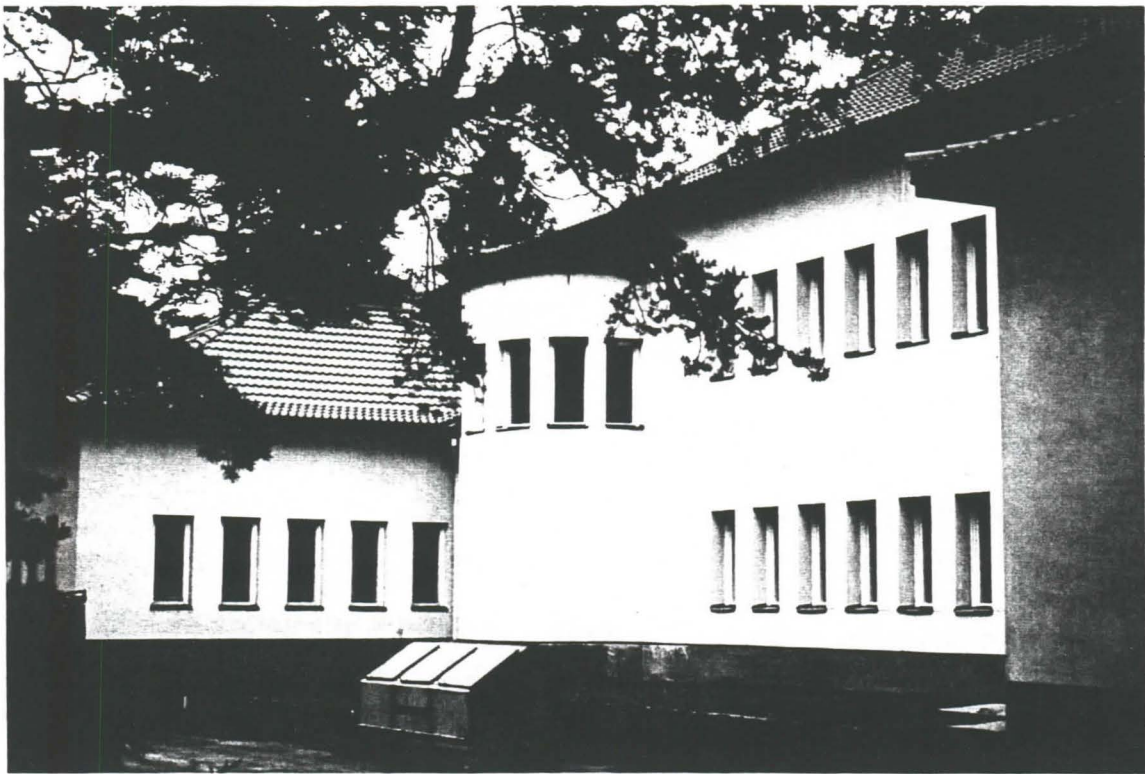
Kuva 4. Pankakosken tehtaiden varastorakennus, joka ilmeisesti on tehdasalueen nykyisistä rakennuksista vanhin.

Kuva 5. Entinen isännöitsijä asuinrakennus, Koskela. Talo sijaitsee puistomaisella tontilla. Oikealla hämöttää Lieksan joen Pankakosken yläpuolinen haara.

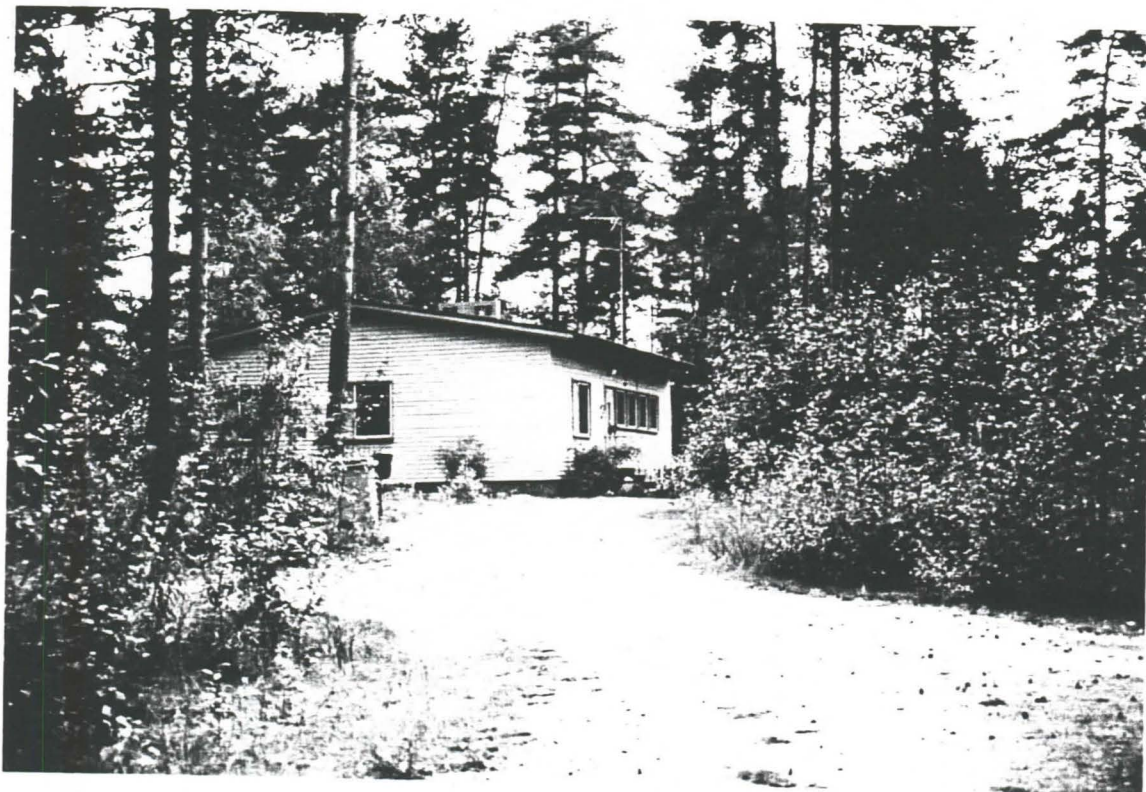
Kuva 6. Entinen teknisen johtajan asuinrakennus.

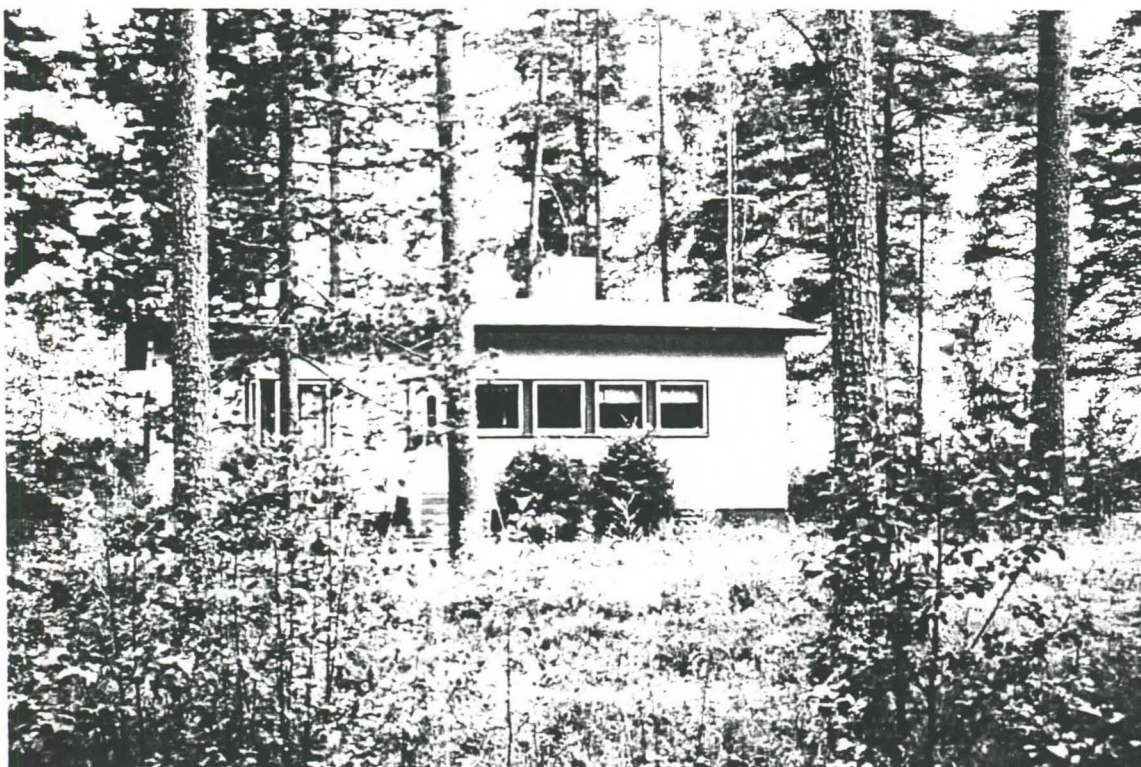
Kuva 7. Metsäkonttori. Länneä.

Kuva 8. Metsäkonttori pohjoisesta.

Kuva 9 - 10. Voimakylän asuinrakennuksia.

Kuva 11 - 12 Voimakylän asuinrakennuksia.

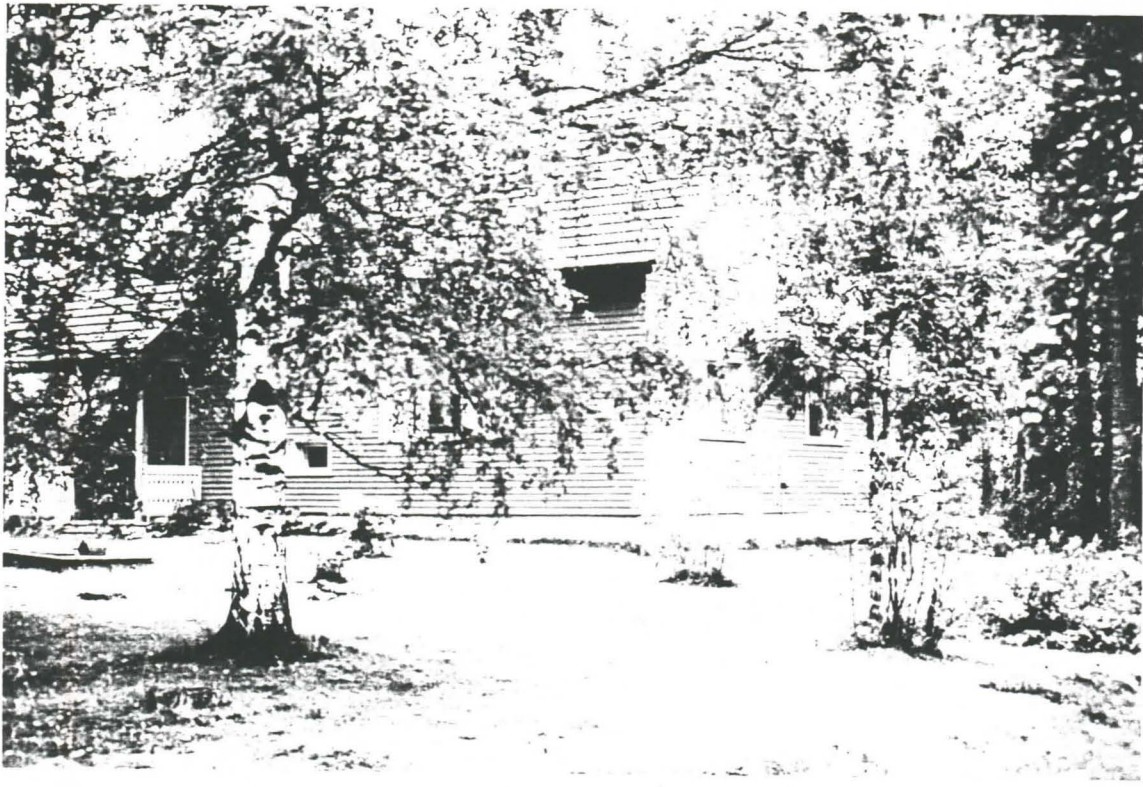

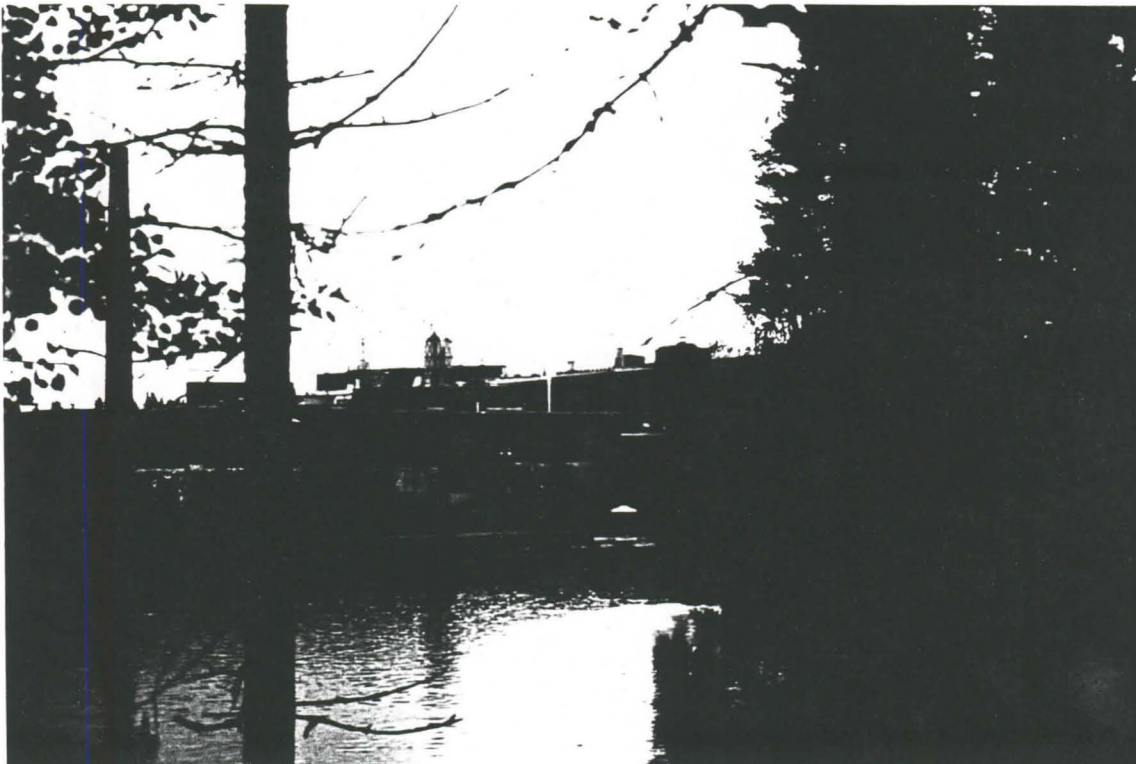
Kuva 13. Puroniemen asuinrakennuksia.

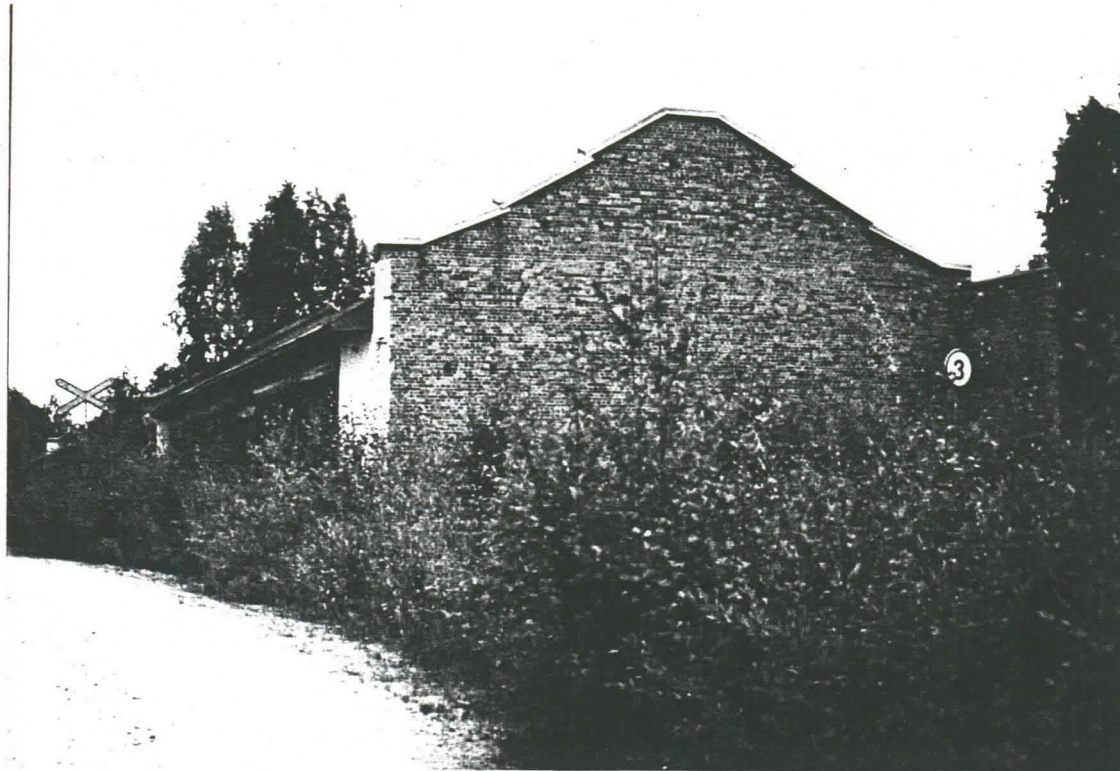
Kuva 14. Puroniemen kerhorakennus.

Kuva 15. Puroniemen asuinrakennus.

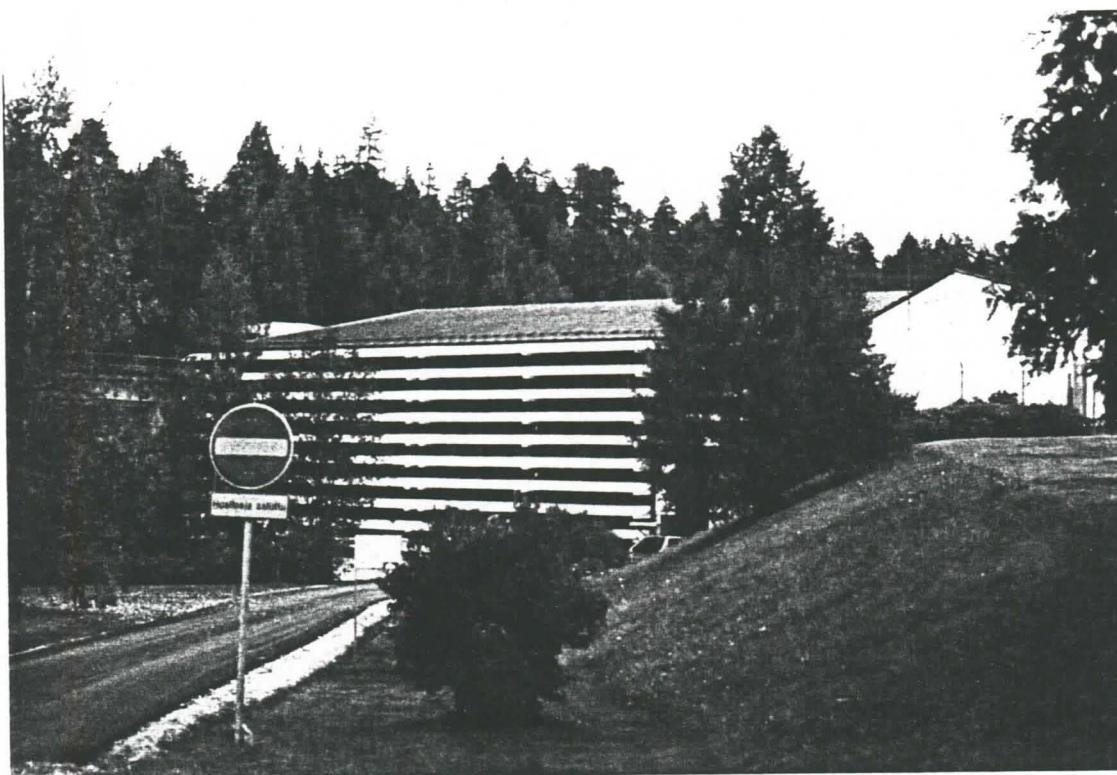
Kuva 16. Näkymä tehdasalueelle Puroniemestä.

Kuva 17. Pankakosken tehtaiden tavara-asema.

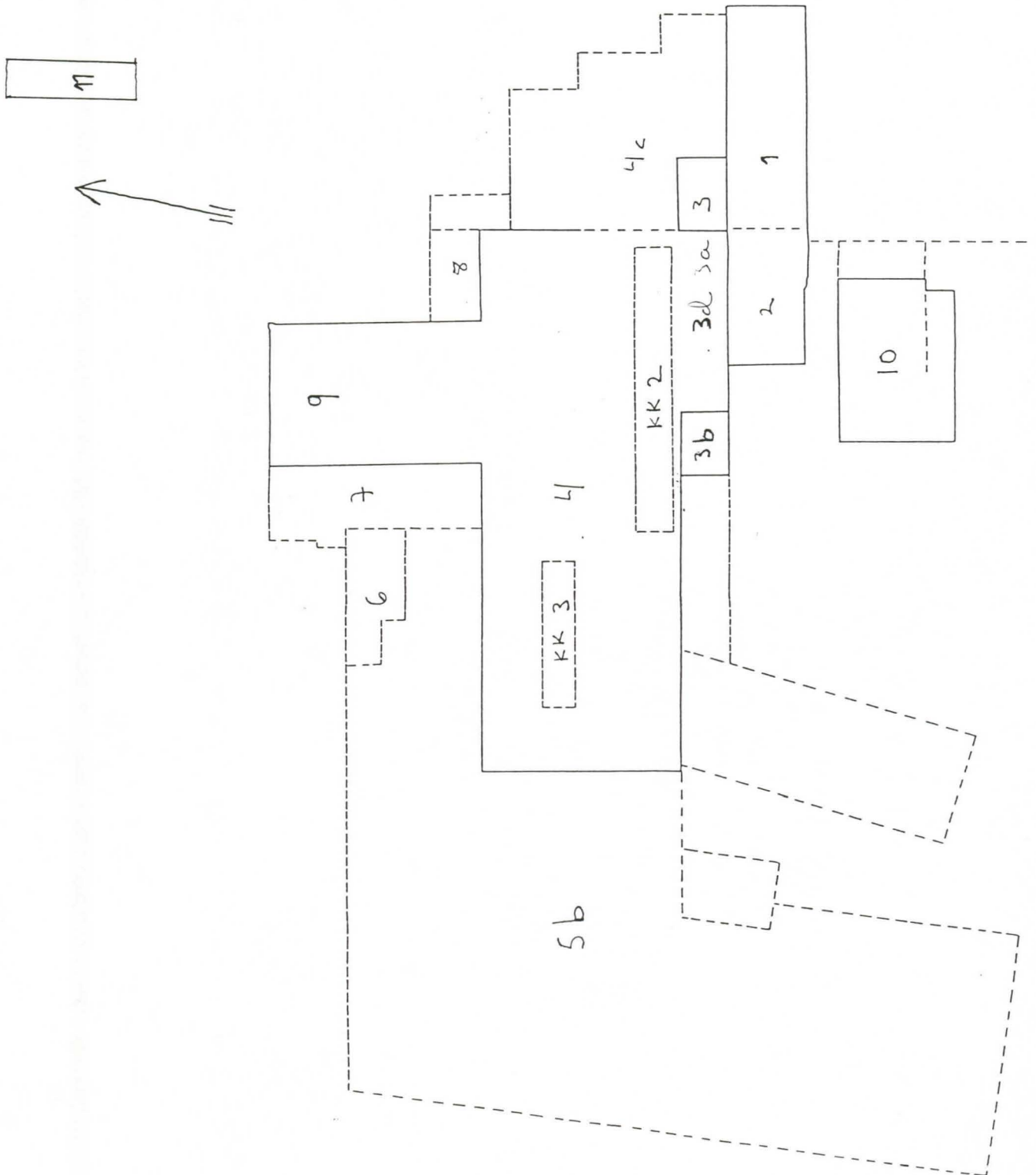

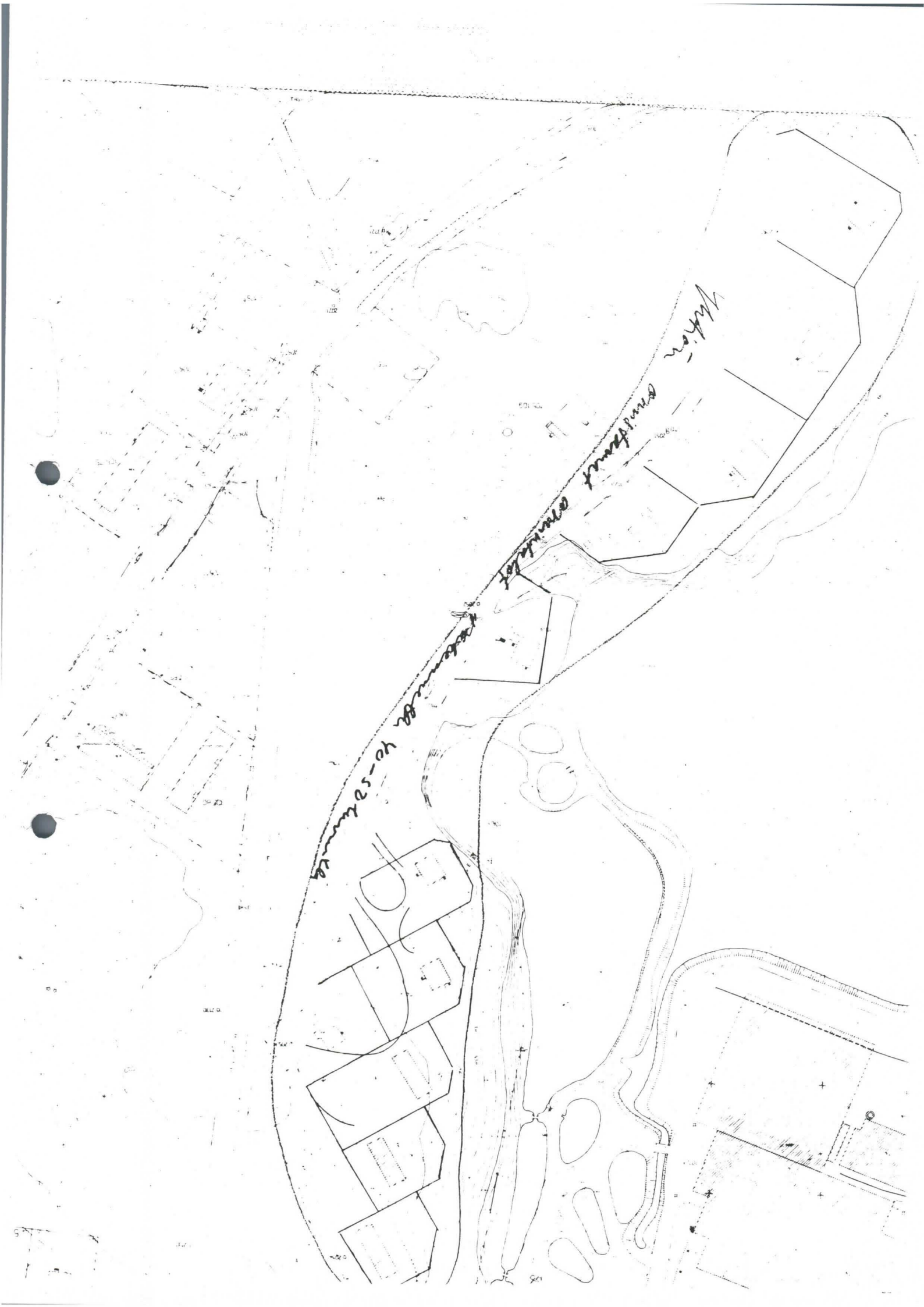
Kuva 18. Lieksankosken voimalaitoksen päivystäjän asunto.

Kuva 19. Lieksankosken voimalaitos. Ei Enso Oy:n omistuksessa.

PANKAKOSKEN TEHTAAT

IMATRAN TEHTAAT

Johdanto

Enso Oy:n Imatran tehtaiden palveluksessa on noin 2 100 henkilöä. Tehtaiden vuosituotantokapasiteetti on 1,1 miljoonaa tonnia kartonkia ja paperia.

Vuonna 1935 toimintansa aloittaneen Kaukopään tehtaiden tuotanto koostuu selluloosan lisäksi paperikone kuudella valmistettavasta hienopaperista, jonka vuosituotanto on 90 000 tonnia sekä paperikone kahdeksalla valmistettavasta kopiokonepaperista, jonka vuosituotanto on 190 000 tonnia. Kartonkikone yhden nestepakkaus- ja kuppikartongin vuosituotanto on 150 000 tonnia. Kartonkikone kahdella sekä arkituslaitoksessa valmistettavan graafisen kartongin vuosituotanto tehtailla on 210 000 tonnia. Kartonkikone neljän nestepakkauskartongin vuosituotanto on 230 000 tonnia. Kaukopään sulfaattiselluloosatehtaan valkaistun sellun vuosituotanto on 600 000 tonnia.

Vuonna 1961 käynnistyneen Tainionkosken sulfaattiselluloosatehtaan valkaisuamattoman sellun vuosituotanto on 180 000 tonnia ja siellä toimivan kartonkikone viiden valmistaman ruskearunkoisen nestepakkauskartongin vuosituotanto 220 000 tonnia. Tainionkosken tehtailla sijaitseva paperikone seitsemän valmistaa laminaattipaperia 25 000 tonnia vuodessa.

Ympäristö

Enso Oy:n Imatran tehtaat asuinalueineen ovat muokanneet Imatran kulttuuriympäristöä viime vuosisadan lopulta nykypäivään asti ja ovat merkittävä osa sitä. Enso Oy:n monikerroksiset teollisuusalueet asuinalueineen sijoittuvat Saimaan etelärannalle sekä Imatran kaupungin halki kulkevan Vuoksen äärelle. Vuoksenlaakson alue tunnettiin 1930-luvulla, siellä tapahtuneesta mittavan teollisuutensa vuoksi "Suomen Ruhrina". Vuoksen ympäristöä hallitsevat 1800-luvun lopussa Tainionkoskelle Tornaansaareen Tornator Oy:n perustama lankarulla- ja paperitehdas. Lankarulla- ja paperitehtaan länsipuolella sijainneesta 1910-luvulla perustetusta sulfiittitehtaasta on jäljellä alueen maamerkkeinä toimivat tehtaan 1930-luvun alusta olevat happotornit. Imatrankosken ympäristöä hallitsevat Imatrankosken valjastamiseen liittyvä Imatran Voiman 1920-luvulla valmistunut voimalaitos ja kytkinasema sekä säännöstelypato ja niiden läheisyydessä, hieman etelämpänä sijaitseva Outokummun 1930-luvun puolivälissä käynnistämä kuparitehdas, joka sittemmin siirtyi Enso-Gutzeit Oy:n kemian teollisuuden käyttöön. Saimaan eteläinen ranta-alue on kokonaisuudessaan Vuoksenlaaksosta Insinöörinniemen asti Enso Tainionkosken uuden, 1960-luvun alussa käynnistyneen sulfaattiselluloosatehtaan sekä 1930-luvun puolivälissä käynnistyneen Kaukopään sulfaattiselluloosatehtaan tehdasaluetta.

Tehdasalueiden ympärille ja läheisyyteen on keskittynyt tehtaiden työntekijöiden asuinalueita. Tainionkoskella on Tornator Oy:n 1910-luvulla rakennuttama, hyvin säilynyt yksityisille myyty yhtenäinen Niskalammen työväenasuinalue ja Outokummun vanhan kuparitehtaan läheisyyteen kuparitehtaan työntekijöille 1930-luvun puolivälissä rakennettu yhtenäinen Kuparin asuinalue, jonka rakennukset myöskin ovat yksityisten omistuksessa. Imatrankosken voimalaitoksen yhteydessä sijaitsee 1920- ja 1950-luvulla, voimalaitoksen työntekijöille pystytetty yhtenäinen asuinalue. Kaukopäässä tehtaan läheisyydessä on Lättälän työväen asuinalue ja Insinööriniemen ylempien toimihenkilöiden asuinalue. Insinööriniemestä pohjoiseen sijaitsee vanha, 1880-luvulla perustetun Immolan höyrysahan alue, jossa on jäljellä yksi hirsinen työväen asuinkasarmi.

KAUKOPÄÄN SULFAATTISELLULOOSA- JA KARTONKITEHDAS

Johdanto

Kaukopään sulfaattiselluloosatehdas oli Enso-Gutzeit Oy:n suurin sotien välinen investointi ja oli valmistuessaan vuonna 1935 Suomen suurimpia rakennushankkeita. Tehtaan rakentamiseen kului ainoastaan 13 kuukautta, mikä oli nopein rakennusaika Euroopassa vastaavan kokoluokan rakennushankkeissa. Tehtaassa kulminoituu sotien välisenä aikana paperiteollisuudessa alkanut noususuhdenne.

Tehdashistoria

Kaukopään sulfaattiselluloosatehtaan perustamiseen 1930-luvun puolivälissä vaikutti muun muassa paperiteollisuudessa alkanut korkeasuhdanne sekä laskelmat, joiden mukaan Suomen metsien vuosikasvukapasiteetti antoi myöden uusille sulfaattiselluloosatehtaille.

Tehtaan valmistuminen liittyi myös toimitusjohtaja V.A.Kotilaisen pyrkimykseen tehdä Enso - Gutzeit Oy:stä enemmän selluloosan ja paperin valmistukseen keskittyvä yhtiö ja sahatoiminnan supistaminen. Sulfaattiselluloosasta saatava ruskea kartonki sekä voima- ja käärepaperi soveltuivat erinomaisesti pakkausteollisuuden käyttöön, joka oli alkanut luopua painavista puulaatikoista. Erityisesti kasvava sementtiteollisuus tarvitsi kestäviä ja tiiviitä paperisäkkejä. Tehdasalue, Kaukopään lahti, Saimaan etelärannalta ostettiin Tornator Oy:ltä, joka oli oma tuotantoyksikkönsä huolimatta siitä, että sen osakepääoma oli Enso-Gutzeit Oy:n hallinnassa. Kaukopään lahden alue oli kahdesta syystä otollinen sulfaattiselluloosatehtaille; koko Saimaan vesialueella oleva, sulfaattiselluloosan raaka-aineena käytettävä puutavara, lähinnä mänty, voitiin uittaa vaivatta tehtaalte. Selluloosan kuljetusten kannalta merkittävä seikka oli tehtaan lähellä sijaitseva Imatran rautatie, josta voitiin voitiin vetää sivuraide tehtaalte.

Tehtaan suunnittelijana toimi arkkitehti Väinö Vähäkallio ja rakennustöistä vastasi diplomi-insinööri Eero Kalaja. Aikanaan Suomen suurimpiin kuuluneen rakennushankkeen läpiviemiseen kului ainoastaan 13 kuukautta. Kyseinen aika oli Euroopan lyhyin vastaavan kokoluokan rakennushankkeissa.

Vuonna 1937 sellun keittokattiloita lisättiin yhdellä ja vuonna 1953 kahdella. Keitto-osastoa laajennettiin uusilla kattiloilla 1950-luvun lopussa. Vanhaa selluloosatehdasta laajennettiin uudella suodinpesuosastolla vuonna 1950 ja toisella suodinpesuosastolla 1950-luvun puolivälissä. Suodinpesuosastot kolme ja neljä valmistuivat vuosina 1957 ja 1960. 1950-luvun puolivälissä käynnistettiin valkaisulaitos valkoisen kartongin valmistusta varten. Valkaisulaitosta laajennettiin 1950-luvun lopussa toisella valkaisulaitoksella ja kolmannella 1960-luvun lopussa. Laajennusten yhteydessä tehdas laajeni länteen.

1950-luvun puolivälissä pystytettiin meesauunirakennus ja termokompressorihaihduutamo Ne sijoitettiin vanhan haihduutamorakennuksen yhteyteen. Voimalaitokseen asennettiin ensimmäinen soodakattila vuonna 1937. Voimalaitosta laajennettiin 1950-luvulla kolmella soodakattilalla. Vuosina 1955- 1957 tehtaalte tehtiin merkittäviä investointeja, jotka johtivat uudistuksiin soodaosastolla, höyrykeskuksessa sekä kuivaussalissa. Myös keitto-, pesu- ja sihtiosastoja uusittiin. Kuivauskonesalissa ollut Minton-kuivauskone korvattiin paperikone kuudella vuonna 1970.

Selluloosatehtaan eteläpuolelle Saimaan rannalle pystytettiin kartonkitehdas vuonna 1950. Kartonkitehtaaseen hankittiin toinen kartonkikone vuonna 1956. Kartonkikone kolme ja neljä käynnistyivät 1960-luvun alussa. Tällöin tehdasta myös laajennettiin pohjoiseen. Kartonkitehdas on rakennettu täyttömaalle.

Tehtaan länsipuolelle rakennettiin Lättälän ja Pomolan asuinalueet. Alueiden asemakaavat ja rakennukset olivat arkkitehti V. Vähäkallion suunnitelmat. Tehtaiden pohjoispuolelle rakennettiin ylempien toimihenkilöiden asuinalue, Insinööriemi 1950-luvulla arkkitehti Vähäkallion 1930-luvun puolivälissä laatimien suunnitelmien mukaan.

Tehdasalue

Saimaan etelärannalla sijaitseva tehdasalue on pinta-alaltaan suuri ja antaa tiiviisti rakennetun vaikutelman. Aluetta on laajennettu täyttömaalla Saimaaseen päin tehtaan laajentuessa. Suurikokoisimmat, vanhimpaan rakennuskantaan kuuluvat laitokset alueella ovat sulfaattiselluloosatehdas (1) sekä kartonkitehdas (6), jotka sijaitsevat alueen keskellä. Tehdasalueella sijaitsevista rakennuksista valmistuivat ensimmäisinä sulfaattiselluloosatehdas, jota karakterisoivat korkea keitto-osasto sekä matalammat pesu- ja sihtiosastot. Mainittujen rakennusten pohjoispuolelle sijoittuu vanha kuivauskonesali (1d) ja selluloosan varastohalli (1f). Sähköala-asema (1e) sijoittuu kuivauskonesalirakennuksen sekä sihtiosaston väliin. Selluloosatehtaan kanssa samanikäinen voimalaitos (3) sijoittuu tehtaasta itään. Miksari- sekä haihduttamorakennus (4) sijoittuu voimalaitoksen ja selluloosatehtaan väliin. Vanha kuorimo (5) sijaitsee selluloosatehtaan länsipuolella. Selluloosatehtaan länsiosa koostuu 1950-luvulla vanhan keitto-osaston arkkitehtuuria noudattavalla keitto-osaston laajennuksella sekä 1960-luvulla valmistuneiden pesu- ja valkaisuosastojen laajennuksista. Selluloosatehtaan kaksikerroksinen toimistorakennus sijaitsee sen eteläpuolella. Keittämön ja konttorin väliin jää jyrkähkö koivu ja kasvava rinne.

Rakennukset ovat kuivauskonesalia lukuunottamatta ulkoisesti alkuperäistä vastaavassa asussa. Kuivauskonesalin sekä ulko- että sisäasu on muuttunut täysin, kun vanha Minton kuivauskone poistettiin ja tilalle asennettiin nykyinen paperikone kuusi. Vanha ruokala ja sosiaalityötilarakennus tehtaan kaakkoispuolelta on purettu KSG-kattilan ja reduktioaseman tieltä (7).

Tehdasalueen itäpuolta hallitsee uudempi rakennuskanta, kuten uuden kuitulinjan vaatimat rakennukset soodakattiloihin ja meesauneineen. Tehtaan länsipuoli koostuu lähinnä varastoalueista. Tehdasalueeseen liittyy Lättälän työväenasuntoalue lännessä sekä johdon asuinalue, Insinöörieniemi idässä. Työnjohtajien asuntoalue Pomola Lättälän länsipuolella on purettu.

Teollisuusrakennukset

1 a - e Selluloosatehdas

Punatiilisen selluloosatehtaan vanhin osa on jäljellä ja erottuu selvästi. Keskeisin osa vanhassa selluloosatehtaassa on vuonna 1935 valmistunut korkea keittämörakennus (1a). Sitä seuraavat pohjoisessa samanaikaiset pesu- (1b) ja sihtiosasto (1c) sekä kuivauskonesali (1d), jossa nykyisin on paperikone kuusi. Sihtiosaston ja kuivauskonesalin väliin jää sisäpiha, jonka itäpuolelle sijoittuu 1930-luvun puolivälissä pystytetty sähköala-asema (1e). Sihtiosaston sekä sähköala-aseman ulkoseinät muodostavat yhdessä pk 6- salin eteläpäädyn sekä valkaisuosasto yhden itäpäädyn kanssa sisäpihan, jossa tehtaan vanhimmat osat ovat näkyvissä alkuperäisen kaltaisina. Sisäpiha on muodostunut, kun tehdasta on 1950- ja 1960-luvulla laajennettu länteen päin valkaisuosastoilla (2c) sekä uusilla pesu (2b)- ja keitto-osastoilla (2a) 1950- ja 1960-luvulla. Selluloosatehtaan 1930-luvulla rakennettut osastot liittyvät suoraan näihin tiloihin. Kaukopään tehtaiden vanhimmat rakennukset on muurattu tiilestä ja varustettu betonista valetuin välipohjin ja betonista valetuin pilarein. Eri aikoina rakennettut rakennukset erottuvat selkeästi.

Selluloosatehtaan 1930-luvulta peräisin olevat rakennusosat ovat etelä- ja itäjulkisivuiltaan alkuperäisen kaltaisessa asussaan. Sisätiloissa länsijulkisivuista ei ole näkyvissä kuin fragmentteja. Vanhojen Keitto- ja diff.pesuosastojen laitteisto on purettu. Tämä on muuttanut sisätilat suuriksi, tyhjiksi halleiksi. Sihtiosastossa laitteistoa on jäljellä, mutta se on pahoin rapistunut. Keitto-osaston vanhat hakesiilot, joista hake johdettiin sellun keittokattiloihin ovat säilyneet. Vanha keitto-osasto on suorassa yhteydessä 1950-luvulla rakennettuihin keitto-osaston laajennuksiin. Vanhaan selluloosatehtaaseen liittyvä sähköala-asema on toiminnassa. Siellä oleva laitteisto on uusittu. Sisätiloja on muutettu osittain väliseinillä muuntajia asennettaessa ja tarpeen mukaan. Sähköala-aseman länsipäätyyn, sisäpihalle on rakennettu tiilinen laajennus.

Vanhan selluloosatehtaan kuivausosasto on muuttunut niin sisätiloiltaan kuin ulkoasultaankin, kun siellä ollut Minton-kuivauskone poistettiin ja korvattiin nykyisellä paperikone kuudella vuonna 1970. Paperikonesalin vuoden 1935 julkisivusta on jäljellä sisäpihaan rajoittuva osa sekä sen itäpääty. Pohjoisjulkisivu ja paperikonesali sekä sen kantavat rakenteet on rakennettu uutta konetta asennettaessa. Pk 6 salin päädyssä vuodelta 1935 oleva selluloosavarasto on alkuperäistä vastaavassa asussa.

2 a - b

1950-luvulla rakennettu keitto-osaston laajennus (2a) sekä suodinpesuosastot, SP 1 - 4 (2b) peittävät vanhan selluloosatehtaan alleen lännessä. Suodinpesuosasto yksi on rakennettu kiinni vanhan selluloosatehtaan

diff.pesuosastoon sekä sihtiosastoon. Sen läpi pääsee pohjois - etelä suunnassa suoraan sisäpihalle. Osastolla on ollut kolme kattilaa, joiden perustat ovat jäljellä. Osasto ei enää ole käytössä ja sen eteläpäähän on pystytetty uusi kattila, joka on yhteydessä suodipesuosasto kahteen. Suodinpesuosastot kolme ja neljä ovat toiminnassa. Viimeisenä, vuonna 1960 valmistuneen suodinpesuosasto neljän länsijulkisivuun liittyä kaksikerroksinen toimisto- ja valvomorakennus.

2c

Valkaisuostot muodostavat yhdessä suodinpesuosastojen kanssa tehtaan nykyisen länsijulkisivun. Näkyvin osa on 1960-luvun lopulta, jolloin valkaisuostot kolme valmistui. Valkaisuostot rakennettiin suoraan kiinni vanhan kuivauskonesalin eteläpuolelle. Valkaisu- sekä suodinpesuosastojen väliin jää kulkutie niiden itäpuolelle jäävälle sisäpihalle.

5 Kuorimo

Punatiilinen, kaksikerroksinen vuonna 1935 rakennettu kuorimo toimii nykyisin konekorjaamona. Kuorimarumpuja ei ole jäljellä. Kuorimoon tulleen betonisen ilmasillan kannattimet ovat jäljellä. Rakennusta on laajennettu länteen.

4 Miksari- ja haihduttamorakennus

Punatiilinen kaksikerroksinen rakennus koostuu useista rakennusosista. Rakennus on pystytetty 1930-luvun puolivälissä, mutta uudistettu 1950-luvun puolivälissä, jolloin sinne lisättiin termokompressori- sekä mäntyöljyosastot. Rakennus ei ole käytössä. Laitteet ovat jäljellä. Haihduttamo-/miksarirakennus muodostaa yhdessä selluloosatehtaan kanssa yhtenäisen ja ehjän 1930-luvun puolivälin tehdasmiljöökokonaisuuden. Niiden väliin jä ajotien levyinen tie, "Heikinkatu".

4a Miksari

Vuonna 1935 valmistuneessa rakennusosassa on jäljellä lipeäkattiloita.

4b Hartsiosasto ja termokompressori

Vuonna 1954 valmistuneet osastot sijoittuvat mikсарin ja haihduttamon väliin. Ne liittyivät 1950-luvulla tapahtuneeseen haihduttamon uudistamiseen. Termokompressorihaihdutin on valmistunut 1954.

4c Haihduttamo

Rakennusosa on tyhjillään.

8 Meesauuni I & II / 8a Meesasiilo

Vuosina 1953 ja 1958 kalkkilietteen polttamista kalkiksi ja sen uudelleen käyttöä varten rakennetut meesauunit ja niihen liittyvä meesasiilo on rakennettu mikсарin ja haihduttamorakennuksen itäjulkisivuun kiinni. Yhden uunin teho oli 120 tonnia poltettua kalkkia vuorokaudessa. Meesasiilo peittää mikсарin eteläpään lähes puolittain. Uunit ovat jäljellä, mutta ne eivät toiminnassa. Rakennuksen pohjoispäädyssä on kosteusvaurioita. Rakennusosa meesasiiloinen on suorassa yhteydessä mikсарin ja haihduttamorakennukseen.

3 Voimalaitos

Vuonna 1935 valmistuneen, tiilisen kolme kerrosta korkean voimalaitoksen ensimmäisinä energialähteinä toimineet kaksi hiilikattilaa (3b) voimalaitoksen pohjoisosassa ovat jäljellä. Voimalaitoksen eteläpuolella sijaitsee kolme kappaletta paineilmakompressoreita sekä lauhdesäiliöt (3a). Voimalaitos ja savupiippu eivät alunperin ole olleet yhteydessä toisiinsa. Niiden välillä oleva, myöhemmin muurattu osa toimii telinevarastona. Voimalaitos varustettiin Tomlison soodakattilalla vuonna 1937. Kolme uutta soodakattilaa rakennuksineen pystytettiin 1950-luvun kuluessa vanhan voimalaitoksen itäpuolelle. Kattilat ova jäljellä.

10 Soodakattilarakennus

10a, 10b, 10c Soodakattilat 1, 2, 3

Välittömästi lauhdesäiliöiden itäpuolella. 1950-luvulla rakennetussa tiilisessä soodakattilarakennuksessa on vesilaitos, joka on toiminnassa. Vesilaitoksen pohjoispuolella on vuonna 1951 valmistunut soodakattila yksi 1 (10a). Se oli aikoinaan suurin USA:n ulkopuolella toimiva Combustion Engineer Inc. valmistama soodakattila. Sen itäpuolella sijaitsee vuonna 1956 valmistunut soodakattila 2 (10b). Soodakattila yksi ja kaksi sekä vesilaitosrakennus on kolmesta seitsemään kerrosta korkea. Soodakattiloita edelsi kuusi pyörivää uunia, jotka poistettiin soodakattiloiden valmistuessa. Edellisistä itään sijaitseva soodakattila kolme (10c) on vuodelta 1959. Tiilinen soodakattilarakennus on rakennettu suoraan kiinni vanhaan voimalaitokseen. Soodakattila kahden ja kolmen väliin jää myöhemmin rakennettu VO-aluekorjaamo.

7 Reduktioasema

Punatiilinen reduktioasema on rakennettu 1950-luvun lopussa. Se ja vuonna 1960 rakennettu KSG-kattila sijaitsevat vanhan, puretun ruokala- ja sosiaalitalarekennuksen paikalla. Aseman valmistuminen liittyi 1950-luvun lopun suureen voimaohjelmaan. Asema sisältää hiili-, pöly- ja öljyhöyrykattilan sekä turpiinin. Aseman avulla Kaukopästä tuli lähes itsenäinen sähkön suhteen. Asema on toiminnassa.

11 Hakesiilot

Reduktioaseman kanssa samanaikaiset punatiiliset, Kaukopään teollisuusaluetta hallitsevat korkealla kalliolla sijaitsevat hakesiilot liittyivät tehtaan 1950-luvun puolivälin investointeihin. Ne ovat tyhjillään. Niiden pohjakerros toimii autotallina. Siiloista on mennyt kuljetin Saimaan rannassa sijainneeseen samaan aikaan valmistuneeseen hakkuosastoon.

12

Hakkuosasto (nyk. ajoneuvokorjaamo)

Edellisten kanssa samanikäisessä punatiilisessä rakennuksessa ei ole jäljellä hakkuosastotoimintoja tai laitteita ja rakennus on jäänyt peltisten varastohallien väliin.

Hakkuosaston vieressä on ollut puunkäsittelylaitos. Siitä on jäljellä betonista valettujen palkkien varassa oleva tukkinosturi. Se valmistui vuonna 1957. Nosturin alta meni kanava, johon tukit uitettiin Saimaasta ja jota kautta ne nostettiin nosturilla lännessä sijainneeseen hakkuosastoon. Hakkuosastosta hake kuljetettiin kuljetinta pitkin em. hakesiiloihin, josta se meni kuljetinta pitkin selluloosatehtaaseen. Tukkinosturi on jäänyt sen päälle rakennetun varastorakennuksen (13) alle. Kanavat on täytetty. Hakkuosastoon ei mene enää kuljetimia. Hakkuosastosta länteen sijaitseva betonirakenteinen nosturi, josta kulki kuljettimet vuoden 1959 nosturille. Nosturi on purettu ja sen betonista valetut kannattimet toimivat sen paikalle rakennetun peltivaraston kantavina rakenteina.

9 Konttori

Vuonna 1934 valmistunutta, rapattua kaksikerroksista rakennusta on laajennettu länteen vuonna 1954. Laajennuksessa on vanhan osan pystyssä olevat suorakaiteen muotoiset ikkunat korvattu t-ikkunoilla.

14 Paloasema

Valkoiseksi maalattu rakennus muodostaa yhdessä porttikoppirakennuksen kanssa 1930-luvun puolivälin tehdasporttikokonaisuuden. Molempia rakennuksia on laajennettu myöhemmin.

KAUKOPÄÄN KARTONKITEHDAS

Johdanto

Vuonna 1950 käynnistyneen kartonkitehtaan ensimmäinen kartonkikone oli Euroopan suurin. Tehtaan nykyinen pohjoispuoli on tehdasaluetta hallitseva elementti Saimaalle päin.

Tehdashistoria

Kaukopäähän pystytetty kartonkitehdas piti aluksi sisällyttää Kotkan tehtaiden 1940-luvun lopun uudistamiseen ja rakentaa Kotkaan. Suunnitelmaa ei toteutettu, koska Kotkan kaupunki määräsi maalle liian kovan hinnan. Enso-Gutzeit Oy:llä oli ollut kiinnostusta kartongin valmistukseen jo 1930-luvun lopulla, kun Pentti Halle oli William Lehtisen kanssa lähetetty Amerikkaan tutustumaan muun muassa kartongin valmistukseen. Sota keskeytti asian kehittelyn pidemmälle ja uusiin neuvotteluihin kartonkitehtaasta päästiin 1940-luvun puolivälin jälkeen. Kartonkitehtaan pystyttäminen liittyi osana Enso-Gutzeit Oy:n sodanjälkeisiin uudistamissuunnitelmiin.

Kaukopään sulfaattiselluloosatehtaan pohjoispuolella, Saimaan etelärannalla sijaitsevan kartonkitehtaan rakennustyöt käynnistyivät vuonna 1948 rannan paaluttamisella ja maan täyttämällä. Tehtaan ensimmäinen kartonkikone hankittiin Beloiltalta. Tehdas käynnistyi joulukuussa 1950, kun Euroopan suurin kartonkikone, lempinimeltään ”Presidentti”

käynnistettiin. Tehtaalle hankittiin toinen Beloitin valmistama kartonkikone 1950-luvun puolivälissä, jolloin tehdasaluetta jouduttiin laajentamaan täyttömaalle Saimaaseen päin. Tehtaan neljästä kartonkikoneesta kolmas hankittiin 1950-luvun lopussa ja neljäs Beloitin valmistama kartonkikone käynnistyi vuonna 1961. Tehdasta jouduttiin kahden viimeksi mainitun koneen vaatiman lisätilan vuoksi jälleen laajentamaan Saimaalle päin. Kartonkikone kolme muutettiin paperikone kahdeksaksi vuonna 1982. Kartonkitehtaan itäpuolelle pystytettiin puoliselluloosatehdas vuonna 1960.

6 Kartonkitehdas

Kartonkikoneiden vaatimat laajennukset on rakennettu suoraan kiinni vanhaan kartonkitehtaaseen (6a). Kolmen ensimmäisen kartonkikoneen konesalit (6a, 6b, 6c) muodostavat yhtenäisen tehdasrakennuksen. Vuonna 1955 valmistunut kartonkikone kahden (6b) konesali liittyy viisi vuotta vanhemman kartonkikone yhden (6a) konesaliin. Kartonkikoneet ovat samassa tilassa. Kartonkikone kolmen (nykyinen pk 8) konesali (6c) sijaitsee niistä hieman erillään. Kartonkikone kolmen paperikoneeksi muuttamisen yhteydessä myös konesalia muutettiin. Se on erotettu kartonkikone yhden ja kahden salista osittain umpinaisella väliseinällä, jona toimii kartonkikone yhden ja kahden konesalin vanha pohjoisseinä. Kartonkikone neljän konesali (6g) on yhteydessä edellisiin konesaleihin, mutta sen vaatima laajennusosa on erotettu edellisistä kellaritasossa, tehtaan läpi itä-länsi-akselissa, kulkevalla ajoluiskalla.

Tehtaan konesalit ovat alkuperäisen kaltaiset, mutta ulkoasultaan tehdas on kokenut suuria muutoksia. Näkyviä osia vuonna 1950 toimintansa aloittaneesta punatiilisestä tehtaasta on jäljellä yhdestä kolmeen kerrosta korkea eteläjulkisivu sekä tehtaaseen suoraan liittyvien punatiilisten kartonkivarastojen julkisivut. Itse varastot, vuonna 1950 valmistunut kartonkivarasto (6d) sekä uusi 1950-luvun lopussa valmistunut kartonkivarasto (6e) ovat jäsiytyneet alkuperäisen kaltaisina, mutta ne ovat jääneet pohjoisessa ja lännessä uudempien peltisten varastohallien peittämäksi. Myös itse tehdas on etelässä jäänyt osittain tiilisten ja pellistä toteutettujen laajennusten peittämäksi. Kartonkitehtaan yhteyteen vuonna 1960 pystytetty puoliselluloosatehdas peittää vanhan kartonkitehtaan idässä. Tehtaan länsipäähän on pystytetty toimistosiiipi. Kartonkitehtaan pohjoispuolen ulkoasun muodostaa kartonkikone neljän konesalin peltisenä toteutettu pohjoisjulkisivu. Julkisivu luo koko tehdasalueen kuvan Saimaalle päin.

Asuinrakennukset

Lättälä

Kaukopään tehtaiden eteläpuolella sijaitseva Lättälän työväen asuinalue valmistui vuosina 1934 - 1936. Pulpettikattoiset yksi- ja kaksikerroksiset vaaleaksi rapatut puurakenteiset funktionalista arkkitehtuuria edustavat paritalot ovat arkkitehti Väinö Vähäkallion suunnittelemat. Vähäkallio suunnitteli myös alueen asemakaavan. Alue on jaettu kaduilla kolmeen osaan ja rakennukset on ryhmitelty omille väljille tonteille. Rakennukset on sijoitettu teiden jakamien osien keskelle ja käynti tonteille tapahtuu joko alueen keski- tai sivuosien laitaan sijoitettua tietä pitkin. Kyseisellä ratkaisulla saatiin paritalon kummallekin osalle oma rauhoitettu piha ja sisäänkäynti. Alue muodostaa yhtenäisen ja tiiviin kokonaisuuden. Rakennukset ovat hyväkuntoiset ja osittain luonnontilainen alue on hyvin hoidettu. Lättälän pohjoispuolella sijainnut virkailijoille rakennettu asuinalue, Pomolanmäki on purettu. Lättälä edustaa hyvin säilynyttä 1930-luvun työläisasuntorakentamista, joka on toteutettu funktionalistiseen tyyliin, mistä kertovat pelkistetyt rakennukset. Alue ja rakennukset ovat säilyneet alkuperäisen kaltaisina. Rakennukset on peruskorjattu suojelumääräysten mukaisesti 1980-luvulla.

Insinööriniemi

Neljä kaksikerroksista, vaaleaksi rapattua puurakenteista pulpettikattoista yhdenperheen rakennusta rakennettiin tehtaan toimihenkilöille. Alue sijaitsee Kaukopään tehtaan pohjoispuolella, Saimaan rannalla olevan mäen päällä. Alueen pohjoispäässä sijaitsee tehtaan johtajan suurempi kaksikerroksinen rakennus. Alueen asemakaavan ja rakennusten suunnittelijana toimi arkkitehti Väinö Vähäkallio. Lättälän kanssa samaan aikaan suunniteltu alue valmistui lopullisesti 1950-luvulla. Insinööriniemen alue rakennuksineen antaa alkuperäistä vastaavan kuvan ja edustaa selkeästi ylemmille toimihenkilöille suunniteltua, funktionalistista arkkitehtuuria edustavaa työsuhteasuntorakentamista 1930-luvulta.

Harakan kerrostalot

Kolme kolmikerroksista vaaleaksi rapattua kerrostaloa on rakennettu vuosina 1948 ja 1952. Uusimpaan taloon liittyy autotallirakennus. Rakennukset muodostavat hyvin hoidetun pihapiirinsä kanssa yhtenäisen kokonaisuuden. Rakennukset sijaitsevat Tainionkosken tehtaiden läheisyydessä luonnonvaraisella, idyllisellä metsäalueella.

Yhteenveto

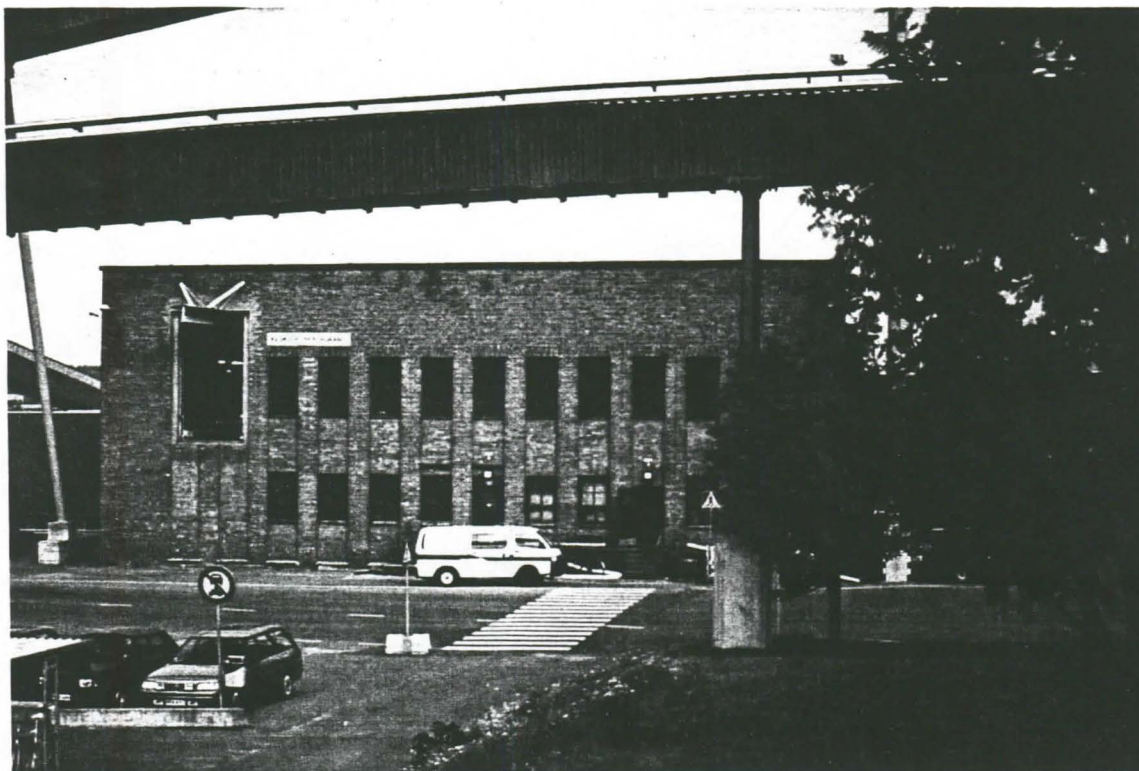
Kaukopään selluloosatehtaan asema Enso Oy:n rakennusperinnössä ja Suomen metsäteollisuuden rakennusmuistomerkkinä perustuu sen korkealuokkaiseen monumentaaliseen arkkitehtuuriin ja sen asemaan Enso Oy:n tuotantohistoriassa. Vuonna 1935 rakennettu selluloosatehdas on kokoluokassaan ja rakennusaikataulussaan aikansa voimannäyte. Vanhan keittämön itäpääty porrashuoneineen sekä porrashuoneen ja miksariosaston yhdistävä kaarisilta muodostavat alkuperäisellään olevan, vuoteen 1935 palautuvan arkkitehtonisesti korkealuokkaisen tehdasmiljöön. Miljöötä täydentää tehtaan itäpuolella sijaitseva miksari- ja haihdutttamorakennus. Niiden sekä selluloosatehtaan pesu- ja sihtiosastojen väliin jäävä tie ympäristöineen on säilynyt lähes muuttumattomana vuodesta 1935. Keittämö ja sen miksariosastoon yhdistävä kaarisilta edustavat korkealuokkaista funktionalistista teollisuusarkkitehtuuria. Kaukopään tehtaan keittämön ja voimalaitoksen 1950-luvulla tehdyt laajennukset noudattavat arkkitehtonisesti 1930-luvun puolivälissä rakennetun tehtaan funktionalistista teollisuusarkkitehtuuria ja kuuluvat keskeisenä osana Kaukopään tehdasmiljööseen.

Kartonkitehdas on siinä tapahtuneiden laajennusten vuoksi muuttunut ulkoasultaan lähes täysin. Tehtaan laajennukset erottuvat selkeästi tehtaan sisällä. Vanhimman kartonkikonesalin sekä paperivarastojen eteläpuoli ja vuonna 1960-valmistuneen neljännen kartonkikoneen konesalin pohjoissivu antaa ulkoasultaan yhtenäisen kuvan. Eteläjulkisivu on suoraviivaista tiiliarkkitehtuuria. Pohjoisjulkisivu on totutettu peltisenä ja se muodostaa keskeisen kuvan tehdasalueesta Saimaalle päin. Tätä vaikutelmaa korostaa julkisivun heijastuminen Saimaasta.

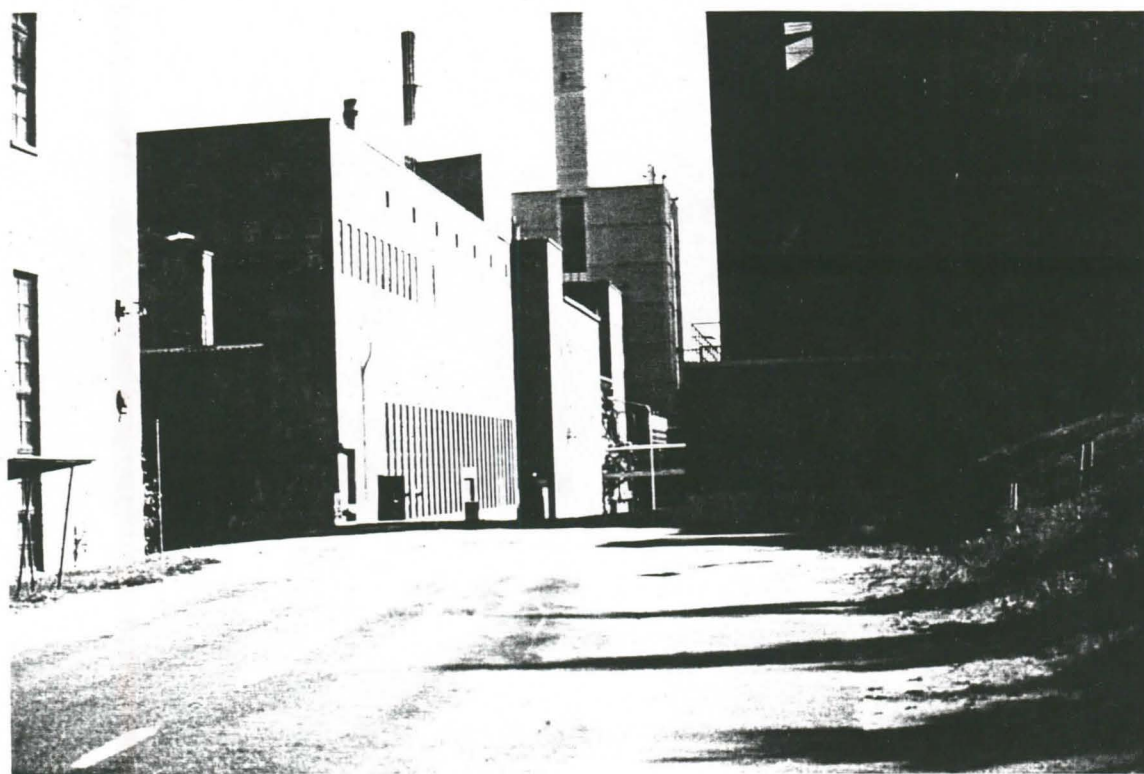
Insinööriniemen ja Lättälän alueet edustavat yhtenäistä alkuperäisen kaltaisena säilyneitä ja hyväkuntoisia Kaukopään sulfaattiselluloosatehtaan työntekijöille kaavoitettuja, suunniteltuja ja rakennettuja valtakunnallisesti merkittäviä asuinalueita. Asuinrakennukset ovat ainutlaatuisia funktionalistisen arkkitehtuurin toteutuksia Suomessa. Harakan kerrostalot muodostavat yhtenäisen, hyvää kerrostaloarkkitehtuuria edustavan kokonaisuuden 1940- ja 1950-luvun vaihteesta.

Kuva 1. Kaukopään sulfaattiselluloosatehtaan vuonna 1935 valmistuneen keittämön itäpääty sekä eteläjulkisivua, jota seuraa keittämän 1950-luvulla rakennettu laajennus.

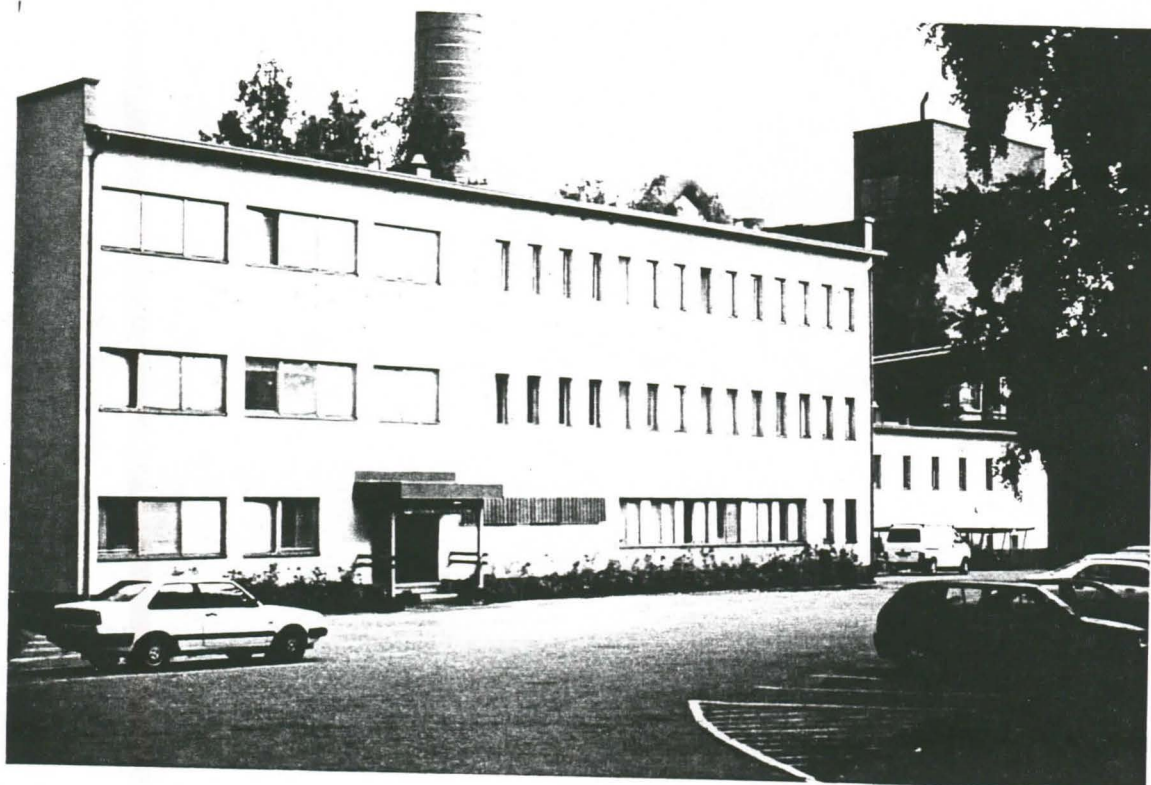
Kuva 2. Vanha kuorimo. Idästä.

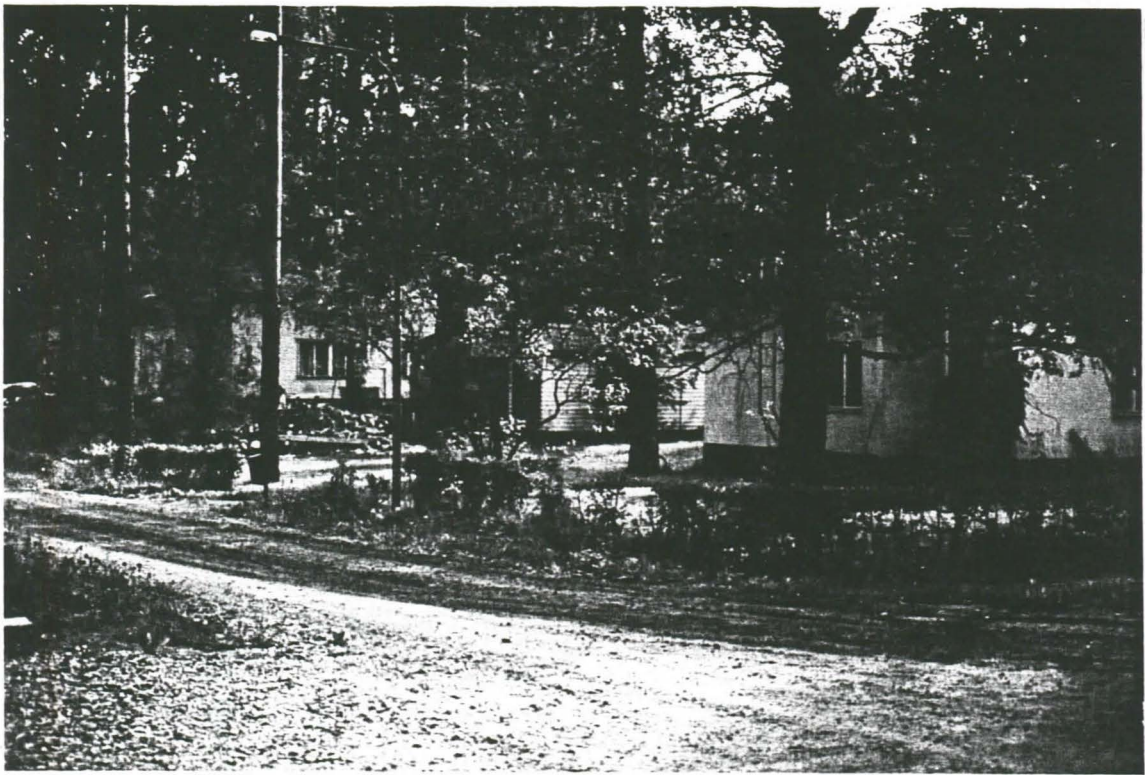
Kuva 3. Voimalaitos lännestä. Lähinn vanhin 1930-luvun puolivälissä rakennettu osa, jota seuraavat 1950-luvulla pystytetyt laajennukset.

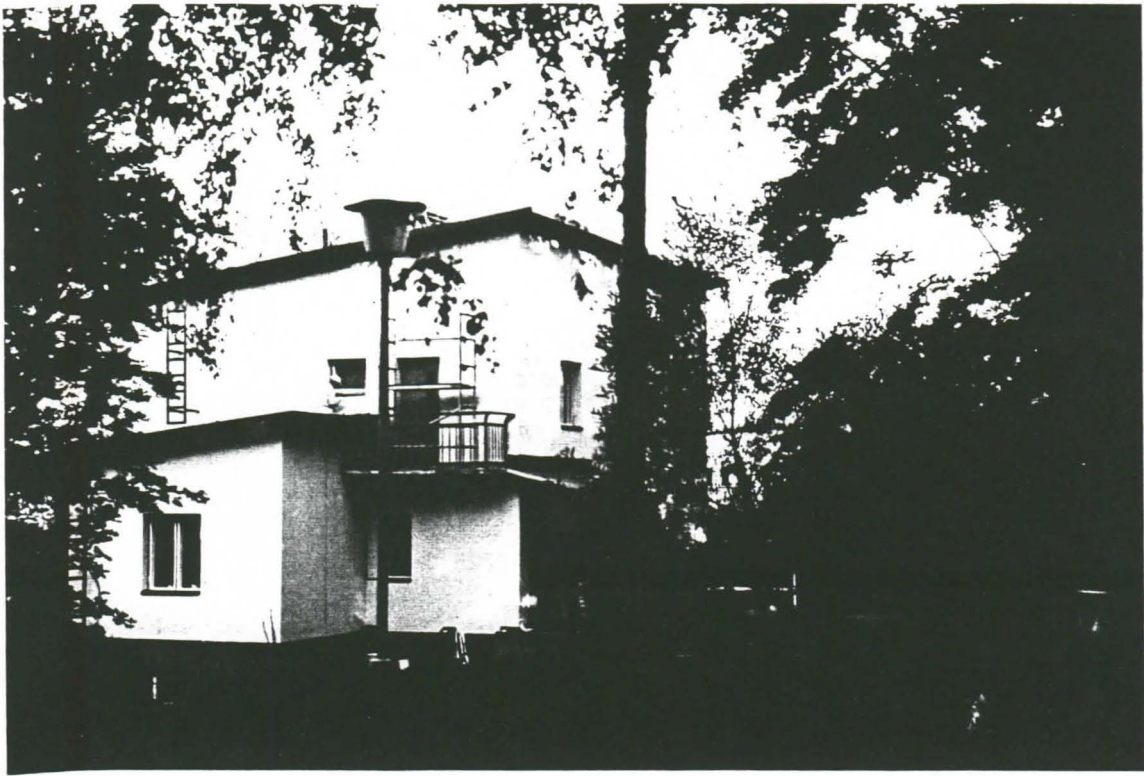
Kuva 4. Kaukopään tehtaan paloasema. Sen oikealla puolella porttirakennus laajennuksineen.

Kuva 5. Tehtaan toimistorakennus. Rakennuksen länteen päin tapahtunut laajennus erottuu kookkaammista ikkuna-aukoista.

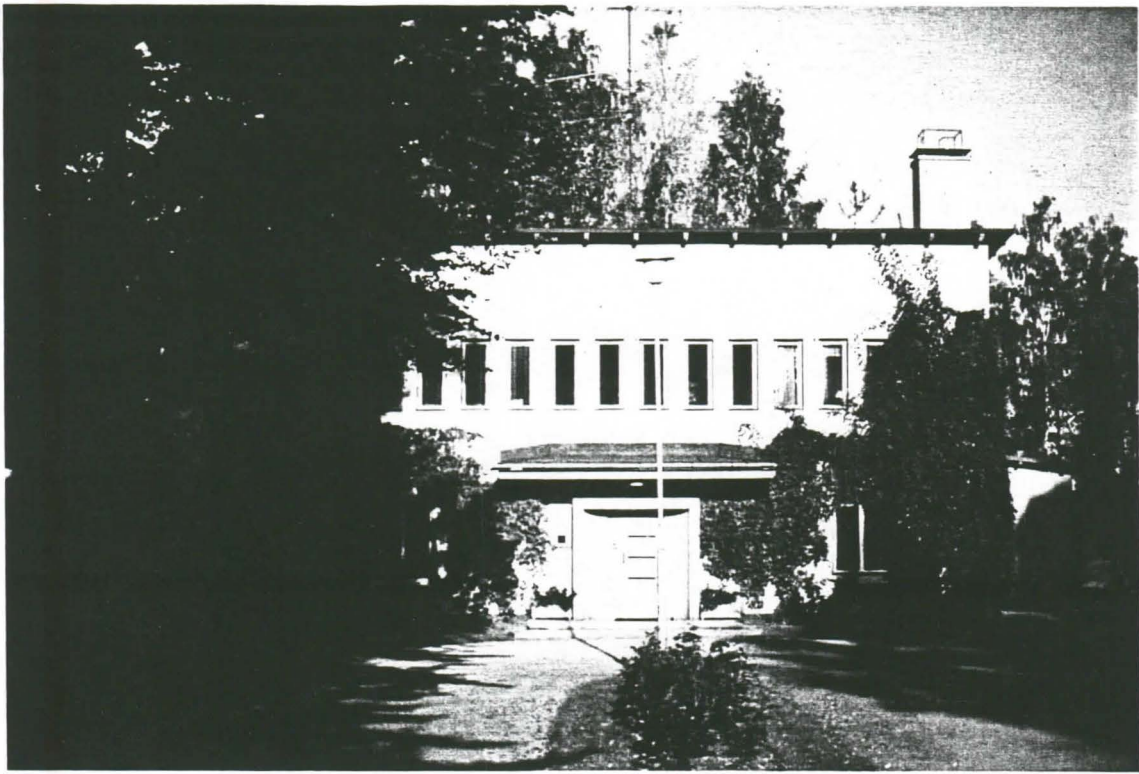
Kuva 6. Lättälän asuinrakennuksia

Kuva 7. Insinöörieniemen asuinrakennus.

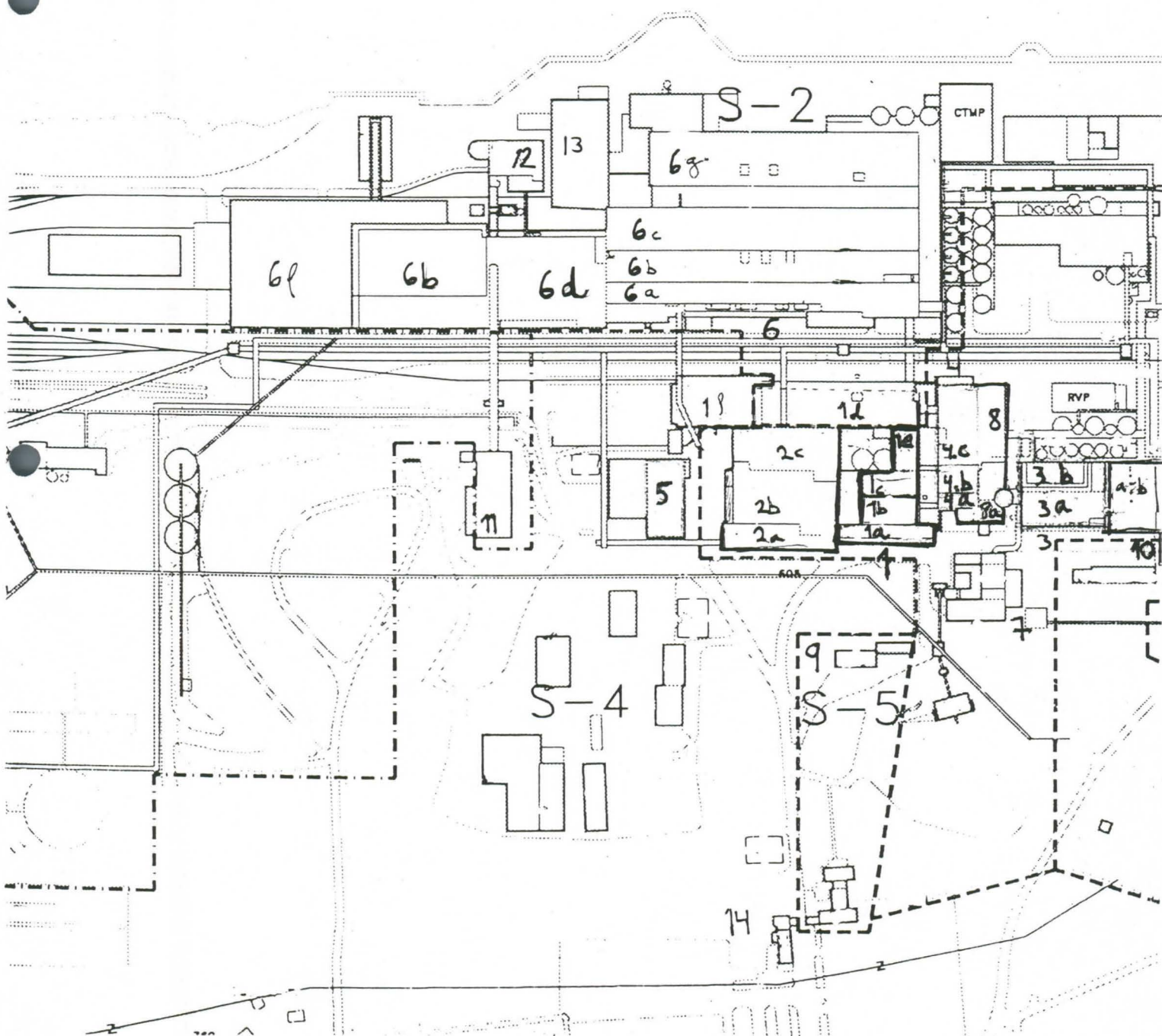
Kuva 8. Lättälän asuinrakennus.

Kuva 9. Insinööriniemi. Johtajan asuinrakennus.

KAUKOPIÄN SULFAATTISELLULOOSATEHTAAN
Tehdasaluekartta

Saimaa

TORNATOR OY:N VANHA JA PAPERI- JA LANKARULLATEHDAS

Johdanto

Viime vuosisadan lopusta olevat paperi- ja lankarullatehtaan kertaustyyli-vaikutteiset tehdasrakennukset ovat säilyneet ulkoisesti alkuperäistä vastaavassa asussa. Paperi- ja lankarullatehdas siirtyi Enso-Gutzeit Oy:lle vuonna 1932.

Tehdashedistia

Tainionkosken teollinen historia alkaa 1870-luvun alusta, kun viipurilainen Gustaf Törnudd hankki Vuoksen pohjoispäässä sijaitsevan Tainionkosken länsirannan omistukseensa valjastaakseen vesivoimaa teollisuuden tarpeisiin. Tornator Oy:lle alue siirtyi vuonna 1895. Yhtenä syynä tähän oli se, että Tornator Oy:n Lahden rullatehdas ei pystynyt toimittamaan kaikkia sille tulleita rullatilauksia, minkä vuoksi Tornator Oy päätti laajentaa rullatehdastoimintaansa 1800-luvun lopussa. Toinen syy alueiden ostoon oli Tornator Oy:n voimahahmon sekä myöhemmin pääomistajan, Eugen Wolffin suunnitelma perustaa Tainionkoskelle puuhiomo ja paperitehdas. Tornatorin Tainionkosken tehtaiden varsinaisena perustajana pidetään itseasiassa konsuli Eugen Wolffia eikä Tornatoria.

Tornator Oy:n omistamiin alueisiin kuului vuonna 1895 Tainionkoskella sijaitseva Tornaansaari sekä puolet Tainionkosken ja Niskakosken koskista. Alue oli edullinen teollisuudelle koskivoiman lisäksi Imatralle vuonna 1892 valmistuneen rautatien vuoksi. Kuljetuksille merkityksellistä rautatieliikennettä laajennettiin Vuoksenniskaan vuonna 1895. Lähin rautatieasema sijaitsi puolentoista kilometrin päähän tehtailta, Harakanniskan asemalla. Lisäksi tehtaiden raaka-aine, puutavara voitiin uittaa tehtaille suoraan Saimaalta. Paperitehdas aloitti toimintansa vuonna 1897 ja lankarullatehdas vuonna 1898.

Puuhiomoa ja paperi- sekä rullatehdasta uudistettiin ja laajennettiin vuosina 1907-10 sekä 1920-luvulla. Tornaansaaren länsipuolelle perustettiin sulfiittiselluloosatehdas vuonna 1910. Laajennukset ja uudistukset heikensivät Tornator Oy:n taloudellista tilaa niin paljon, että se joutui lähes selvitystilaan, josta se selviytyi kasvatettuaan osakepääomaansa norjalaisen pääoman turvin. Tornator Oy hankki 1910-luvulla omistukseensa Neitsytniemen tilan, jolloin sen haltuun tuli Tainionkosken ja Niskakosken kosket kokonaisuudessaan. Kasvattaakseen vesialueitaan hankki Tornator Oy seuraavan vuosikymmenen alussa omistukseensa Harakan tilan Saimaan etelärannalta, Vuoksen jokisuusta. Tornator oli hankkinut Harakan tilasta maa-alueita jo 1910-luvun lopussa. Harakan tilan yhteyteen rakennettiin saha 1920-luvun alussa. Immolan kartanon ja siihen kuuluneen höyrysahan yhtiö hankki 1800-luvun lopussa. Immolasta ja Harakasta muistuttavat yhä Enso Oy:n omistamat tilojen päärakennukset.

Eugen Wolffista tuli Tornatorin suurin osakkeenomistaja vuonna 1904. Hän myi osuutensa Suomen valtiolle vuonna 1918. Enso-Gutzeit Oy:lle Tornatorin osake-enemmistö siirtyi vuonna 1932 ja se fuusioitiin yhtiöön vuonna 1942. Rullatehtaan toiminta lopetettiin kannattamattomana vuonna 1948. Sulfiittiselluloosatehtaat pysäytettiin vuonna 1962 ja paperitehdas vuonna 1965, jolloin myös paperikoneet purettiin. Sulfiittitehtaan rakennukset purettiin 1970-luvun puoliväliin mennessä. Rullatehdas on toiminut Enso Oy:n tutkimuskeskuksena 1970-luvulta lähtien. Paperitehtaan rakennukset ovat pääasi tyhjillään tai toimivat varastona.

Ympäristö

Tornaansaaren länsipuolella sijaitsi vuonna 1910 Tornator Oy:n perustama sulfiittiselluloosatehdas, josta ovat jäljellä ainoastaan vuodelta 1933 olevat happotornit sekä vanha kalanterisali, jossa toimii Enso Oy:n kuntosali. Vuoksen yli kulkevan, Tornaansaaren pohjoispuolella sijaitsevan sillan paikalla on sijainnut Tornator Oy:n vuonna 1925 rakentama riippusilta, joka on korvattu nykyisellä betonirakenteisella kaarisillalla sotien jälkeen.

Tehdasalue

Paperitehdas

1 Holanteriosasto

2 Vanha paperikonesali / pakkaamo

3 Kalanteri- ja lajitteluosasto

63

Kalanteri- ja lajitteluosaston eteläpääty on havaittavissa umpeenmuurattuine ikkunoineen paperikone kolmen salin (8) puolella. Rakennuksen itäpuoli on säilynyt kaari-ikkunoineen alkuperäistä vastaavassa asussa. Se jää etelässä osittain paperikone kolmen salin eteen rakennetun katoksen alle. Pohjoispääty on kapeine pyörökaari-ikkunoineen alkuperäisen kaltaisessa asussa. Pohjakerros toimii telavarastona ja ylempi kerros on tyhjillään.

4 Puunpuhdistamo/keittämö/massankerääjähuone

Vuonna 1897 pystytetty punatiilinen rakennus on ulkoasultaan alkuperäisen kaltaisessa asussa. Laitteistoa ei ole jäljellä. Alunperin rakennusosassa toimi puukuorimo ja keittämö, mutta se muutettiin massankerääjähuoneeksi 1940-luvulla. Holanterisaliin kiinteästi liittyvän rakennuksen läntinen pääty on kapeine pyörökaari-ikkunoineen jäljellä. Pohjakerroksen länsipäädystä on iso betoninen allas. Kerros on hirvestäjien käytössä. Ensimmäinen kerros toimii varastona.

6 Vanha höyryvoimalaitos

Vuonna 1897 rakennettu kaksikerroksinen rakennus on alunperin toiminut höyryvoimakokeskuksena sekä höyryhuoneena. Rakennusmateriaalina on käytetty harmaakiveä ja tiiltä. Se poistettiin käytöstä 1940-luvulla. Nykyisin se toimii tutkimuskeskuksen valkaisulaitoksena. Rakennus on ulkoasultaan säilynyt alkuperäisessä asussa. Sen ulkosinät ovat harmaakivistä ja kaari-ikkunoiden pilet on verhoiltu tiilellä. Laitoksen pohjakerroksesta on pääsy massankerääjähuoneen pohjakerrokseen. Sisäänkäynti voimalaitokseen on sen pohjoispäädystä. Itäpäätyyn tuleva kiviholvisilta on vuodelta 1905. Rakennukseen länsipuolella sijainnut savupiippu kaadettiin 1960-luvulla.

10 Varasto

Punatiilinen varasto esiintyy vanhimmissa, vuosisadan alusta olevissa tehdasaluekartoissa. Sen edessä vanhaa valimoa vastapäätä on uudempi tiilinen yksikerroksinen varastolajennus, joka on tehty tärinätiileistä.

11 Levysepän työhuone

Vuonna 1942 rakennettu yksikerroksinen punatiilinen rakennusosa liittyy suoraan edelliseen varastoon sekä sen eteläpuolella olevaan vanhaan valimoon. Se toimii tutkimuskeskuksen varastotiloina.

12 Varasto

Välittömästi levysepän työhuoneessa kiinni oleva rakennus on pystytetty 1940-luvulla. Siihen on yhdistetty samalla paikalla ollut vuonna 1925 valmistunut tiilinen polttoainetarasto.

7 Vanha valimo

Yksikerroksisessa ilmeisesti vuodelta 1900 olevassa punatiilisessä rakennuksessa toimii tutkimuskeskuksen korjaamo. Rakennus on säilynyt alkuperäisen kaltaisessa asussa. Valimo muodostaa vanhan levysepän työhuoneen sekä vanhan varaston kanssa sisäpihan.

5 Korjauspaja ja malliverstas

Vuonna 1897, alunperin yksikerroksiseksi pystytetty punatiilinen rakennus on toiminut edellisten toimintojen lisäksi mallivarastona sekä raamiverstaana. Rakennusta on korotettu toisella kerroksella vuonna 1925 tehtailla tapahtuneen tulipalon jälkeen. Tällä hetkellä sen pohjakerros toimii varastona ja ensimmäinen kerros on tyhjä. Se on säilynyt julkisivuiltaan alkuperäisen kaltaisena. Julkisivut ovat kohtuullisessa kunnossa.

8 Uusi paperikonesali

1910-luvun vaihteessa valmistunut ontosta sementtitiileistä muurattu rakennus on kaksikerroksinen. Pohjakerroksessa on kellaritiloja, joissa paperitehtaan toimiessa sijaitsi lajittelu- ja pakkausosasto. Ensimmäisessä kerroksessa sijaitsee paperikonesali. Pergamiinipaperia valmistanut paperikone (pk 3) on poistettu. Katon kattorakenteina toimivat valurautaiset vetotangot. Paperikonesali on puolikerrosta matalammalla kuin sen pohjoispuolella sijaitseva vanhempaan paperitehtaan kuuluva lajittelusali (3). Kellaritilat ovat varastokäytössä.

9 Pk 3 holanteri-, liima- ja massaosasto

Sementtitiileistä muurattu rakennusosa liittyy idässä suoraan samanikäiseen paperikone kolmen salin ja pohjoisessa vanhaan paperikone kahden holanterisaliin. Pohjakerroksessa on jäljellä massa-altaita. Ensimmäisessä kerroksessa on jäljellä kolme kappaletta holantereita, joissa on osittain jäljellä kiviset jauhimet. Salin pohjoispäädystä on betonirakenteinen toinen kerros, joka ilmeisesti on toiminut liimakeittönä. Salin pohjoispääty muodostuu vanhan holanterisalin päätyseinästä. Sen vanhoja, umpeenmuurattuja ikkuna-aukkoja on näkyvissä. Rakennus on tyhjillään.

13 Vanha rullatehdas

Sekä uuden että vanhan rullatehtaan tilat ovat Enson tutkimuskeskuksen käytössä. Sisätilat ovat muuttuneet täysin sinne sijoitettujen toimistohuoneiden sekä laboratoriotilojen vuoksi.

Vanhan vuosina 1895 - 1897 pystytetyn, alunperin kaksikerroksisen rullatehtaan tiilistä rakennusta on laajennettu useassa vaiheessa. Rakennuksen kolmas kerros on rakennettu vuosina 1907 - 1908, jolloin myös tehtaan välipohjat uusittiin rautabetonisina ja tehtaan laajennus valmistui. Ylimmän kerroksen suorakaiteen muotoiset askeettiset ikunavaukset eroavat oleellisesti kahden alemman kerroksen kaari-ikkunoista. Tutkimuskeskuksen pohjakerroksessa sijaitseva paperikone asennettiin vuonna 1969. Vanhaan rullatehtaaseen liittyvät siipiosat, joissa sijaitsee muun muassa mestareiden konttori on purettu. Muutoin julkisivut ovat alkuperäisen kaltaiset.

13a/14 Uusi rullatehdas

Alunperin kaksikerroksinen, punatiilinen rakennus rakennettiin vuonna 1907 kohtisuoraan vanhan rullatehtaan pätyyn, sen pohjoispuolelle. Rakennusta korotettiin kolmannella kerroksella vuonna 1925. Rakennuksen pohjakerroksessa toimi paperisäkkitehdas, ensimmäisessä kerroksessa sijaitsi sorvisali ja ylimmässä kerroksessa olivat paperin- jalostusosaston tilat. Viimeisin laajennus (14) on vuodelta 1986, jolloin rakennusta laajennettiin pohjoiseen 20 metrillä. Laajennus on tehty vanhan rakennusosan kaltaiseksi.

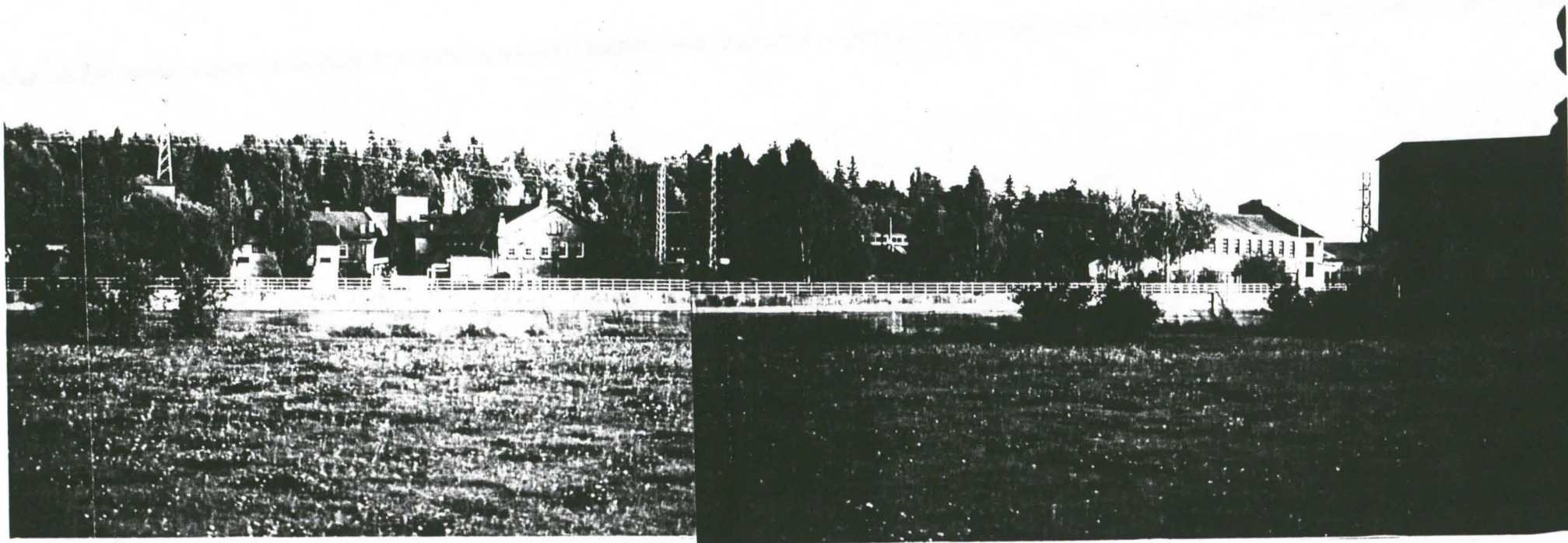
15

Kuivausvarasto

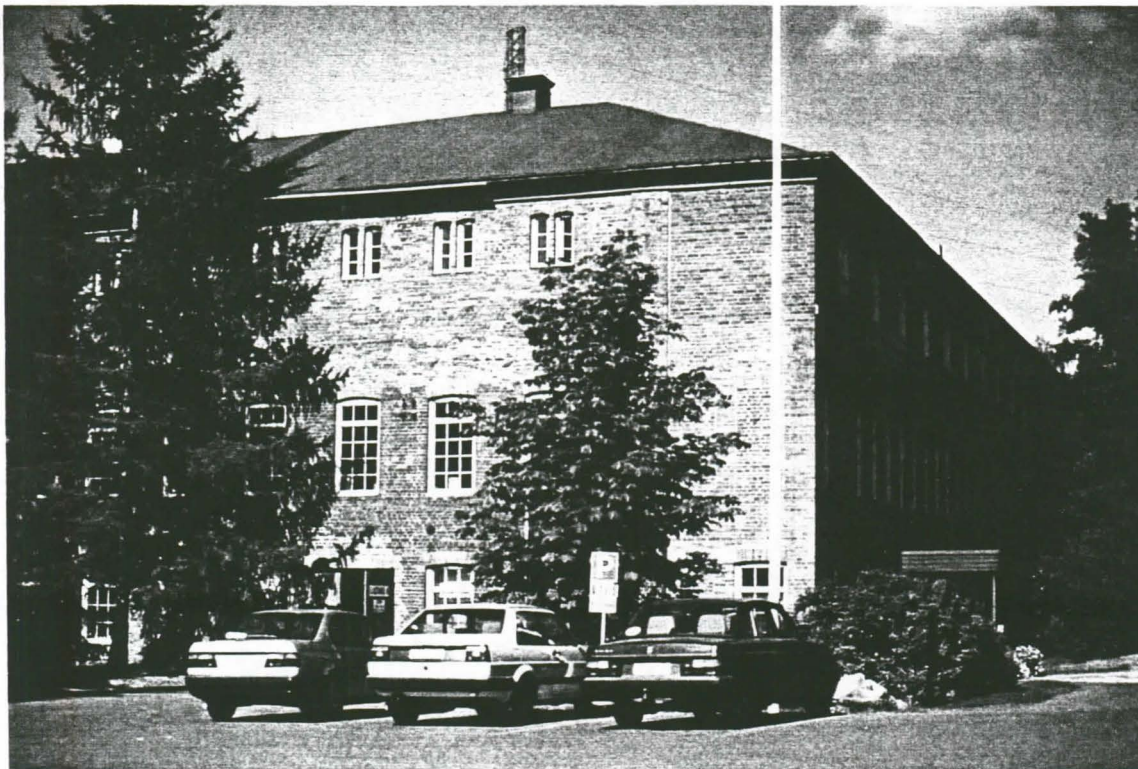
Rapattu betonirakenteinen kaksikerroksinen varastorakennus on rakennettu 1920-luvun lopussa. Samankaltainen rakennus esiintyy myös vuosisadan alun piirustuksissa. Kuivausvaraston ja vanhan rullatehtaan välissä on myöhemmin rakennettu suojakatos.

Yhteenveto

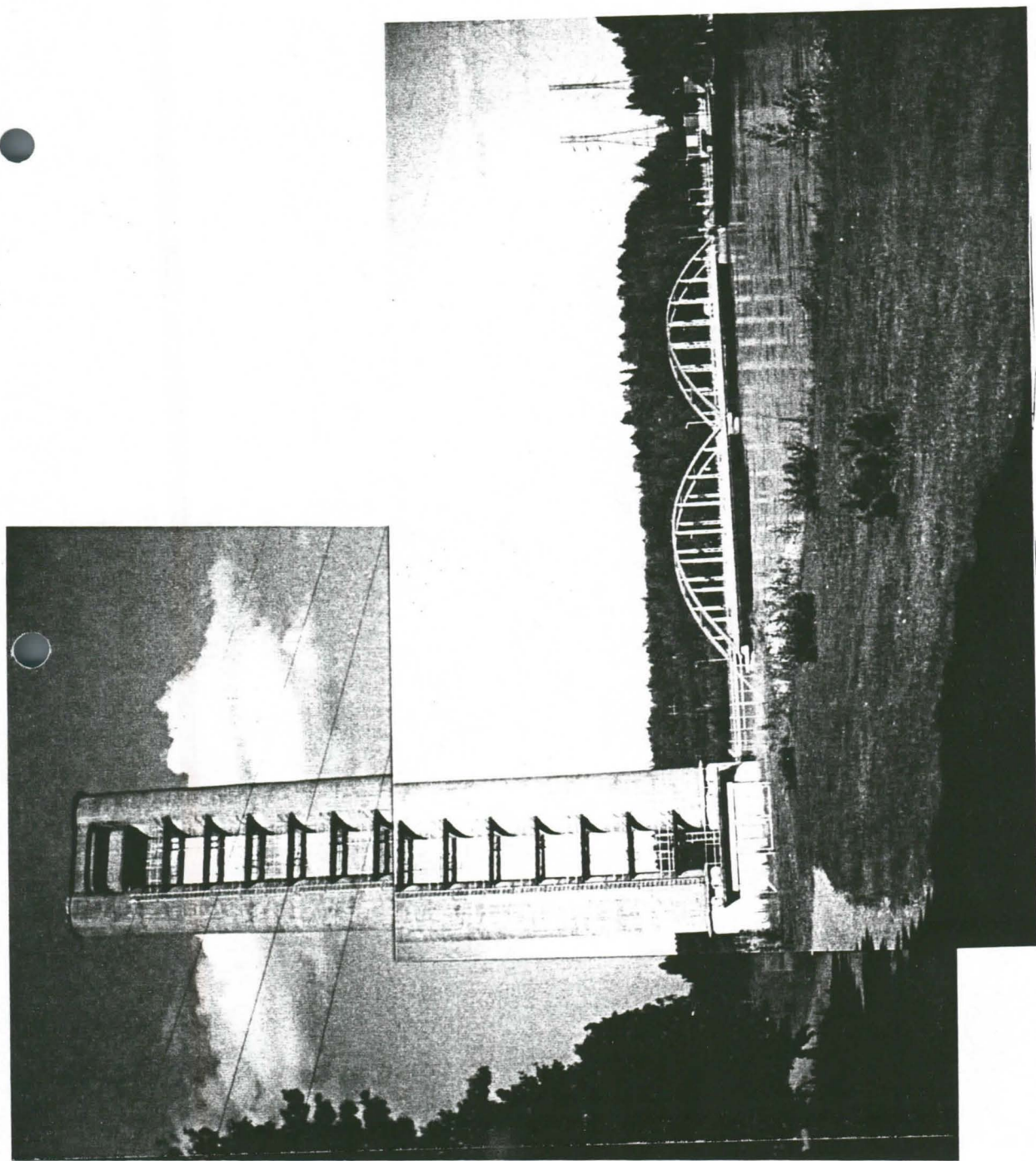
Tornator Oy:n 1800-luvun lopussa pystyttämät Tainionkosken paperi- ja lankarullatehtaan tehdasrakennukset muodostavat ainutlaatuisen ja hyvin säilyneen 1800-luvun lopun paperi- ja lankarullateollisuutta selkeästi edustavan teollisuusmiljöön. Pääosin uusgoottilaistyylliset, punatiilestä muuratut tehdasrakennukset muodostavat valtakunnallisesti merkittävän teollisuusmiljöökokonaisuuden. Vastaavan kaltaisia ja ikäisiä yhtenäisiä teollisuusmiljöitä ei Suomessa ole kuin Unescon maailmanperintökohteeksi hyväksytty Verlan teollisuusmiljöö Jaalassa Kymenlaaksossa. Tainionkosken tehdasrakennukset edustavat lisäksi Suomen kahta menestyksekkäintä teollisuudenhaaraa 1800-luvun lopussa; lankarullien tuottajana Suomi oli 1800-luvun lopussa maailman suurimpia ja Tainionkosken asema yksi keskeisimmistä.

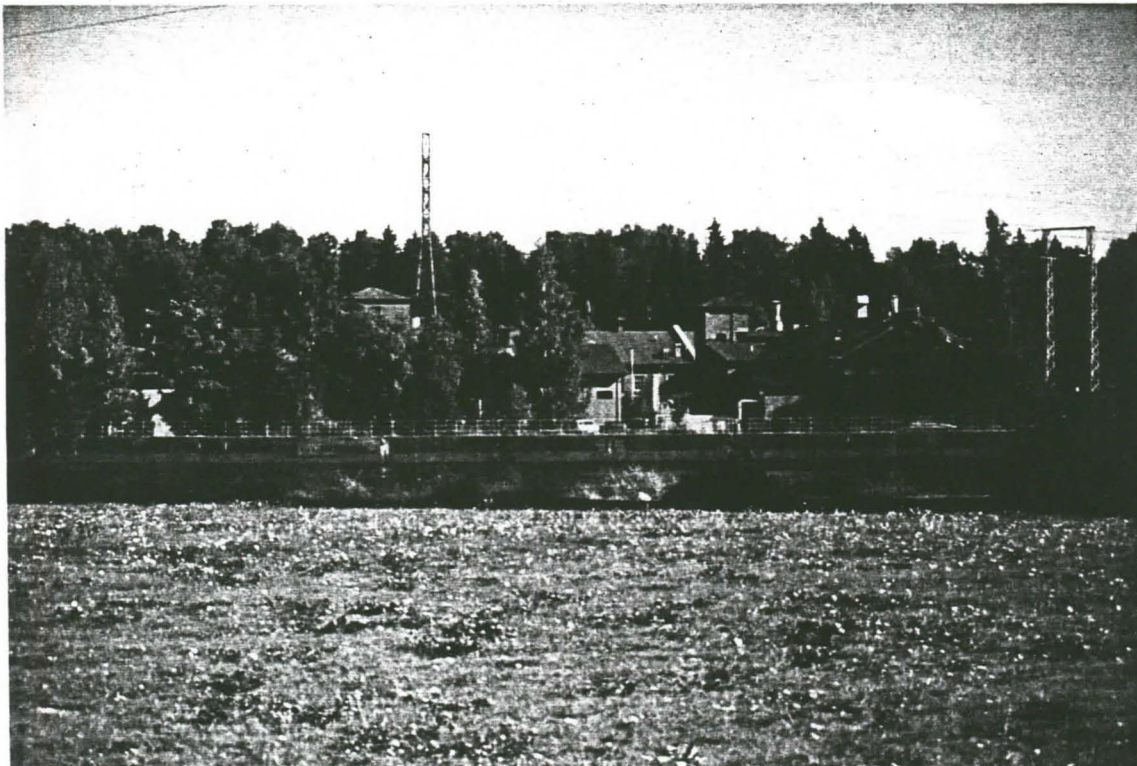
Kuva 10. Tainionkoski. Vasemmalla rullatehdas lännestä ja oikealla vuonna 1938 korotettu vanha holanteriosasto. Sen vieressä vuonna 1909-10 pystytetty pergamiinipaperitehtaaseen kuulunut holanteriosasto. Äärimmäisenä oikealla vuosina 1947-51 rakennettu ja 1980-luvulla laajennettu IVO:n vesivoimalaitos.

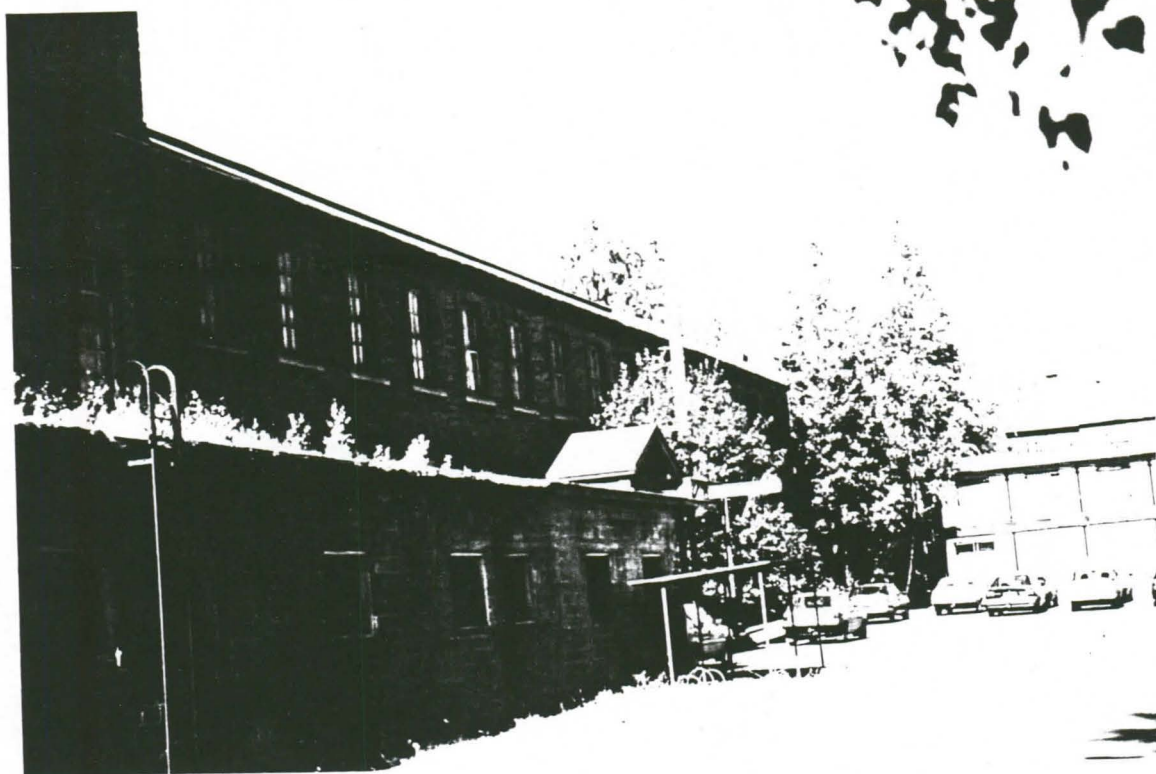
Kuva 11. Tainionkosken vanha rullatehdas, jota laajennettiin 1900-luvun alussa ja 1920-luvun puolivälissä.

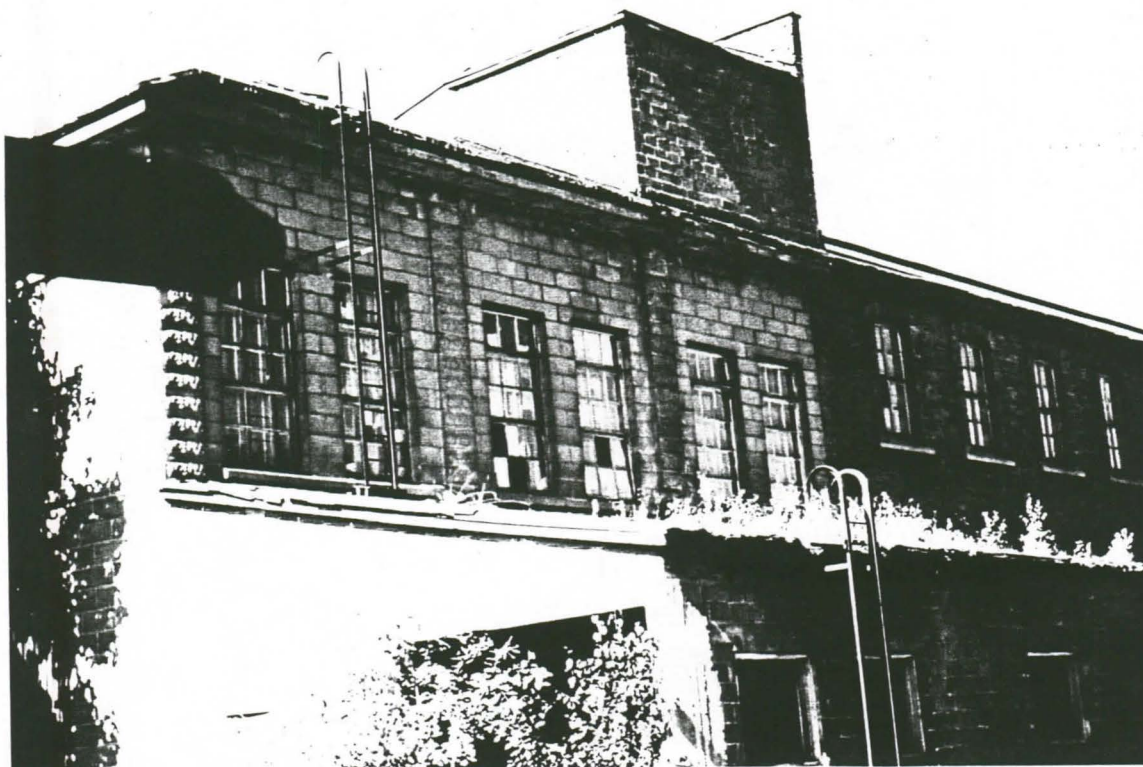
Kuva 12. Tainionkoski. Vanhan sulfiittiselluloosatehtaan happotorni ja riippusilta.

Kuva 13. Rullatehdasta lännestä.

Kuva 14. Paperitehtaan kalanterisalin itäjulkisivua.

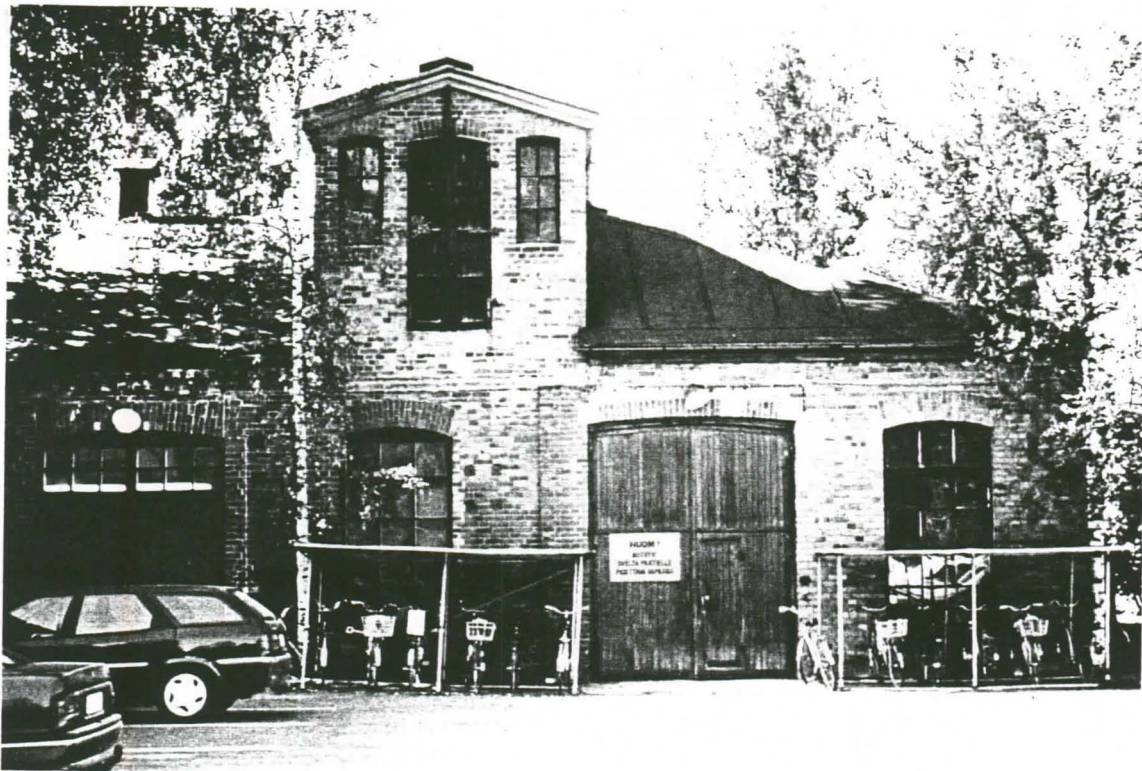
Kuva 15. Pergamiinipaperikoneen konesalin itäpäätyä, jonka julkisivua jäsentävät rosoisesta sementtitiilestä tehdyt liseenit.

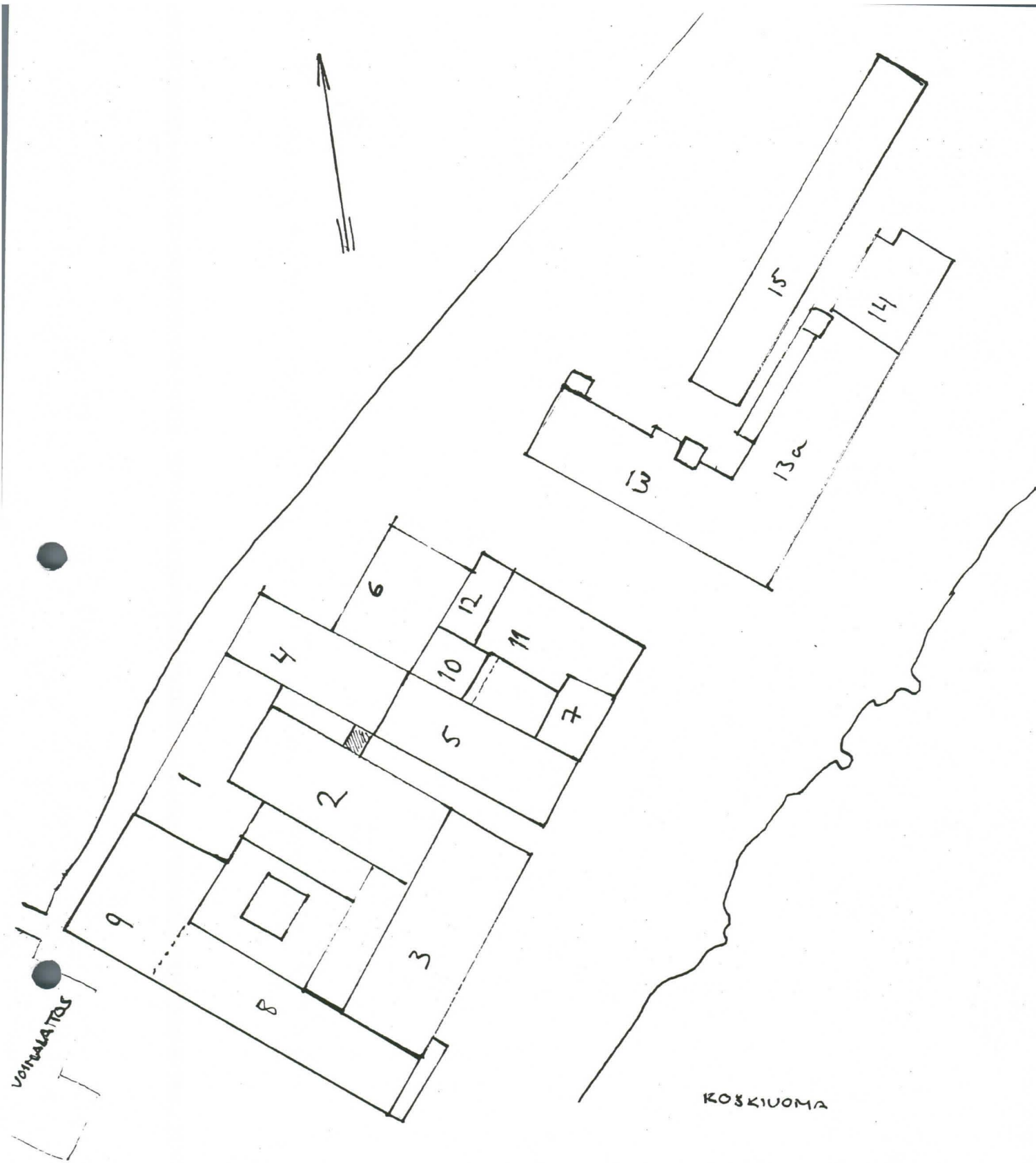
Kuva 16. Kalanterisalin ja lajitteluosaston pohjoispääty. Päätykolmiota jäsentävät, kuten monissa Tainionkosken paperi- ja rullatehtaan rakennuksissa esiintyvät pyörökkaari-ikkunat sekä julkisivuja karakterisoivat, tihein välein sijoitetut pieniruutuiset kaari-ikkunat. Ikkunanpielissä kuten räytäslistoissakin on tyyliteltyä tiilikoristelua.

Kuva 17. Malliverstas. Huomaa ikkunanpielien ja ikkunalaudan tiiliornamentiikka.

Kuva 18. Valimo.

TORNATOR OY:N VANHAN PAPERI- JA RULLATEHTAAN
TEHDASALUEKARTTA 1:1000

IMATRANKOSKEN KEMIALLISET TEHTAAT

Tehdashistoria

Tehtaat pystytettiin alun perin Outokumpu Oy:n toimesta kuparin rikastamista varten 1930-luvun puolivälissä. Outokumpu Oy pystytti tehdasalueen länsipuolelle tehtaan työntekijöille Kuparin asuinalueen, jonka rakennukset ja asemakaavan suunnitteli arkkitehti W.G. Palmqvist.

Tehtaat siirtyivät Enso-Gutzeit Oy:lle vuonna 1945, jolloin yhtiö siirsi kemiallisen tuotantonsa Kotkasta Imatralle. Tärpättislaamo siirrettiin Imatrankskelle vuonna 1947, vuonna 1948 alueella aloitettiin koelaboratoriotointa ja metanolitehdas aloitti toimintansa vuonna 1949. Kotkan koko sivutuoteosasto siirrettiin Imatranksken tehdasalueelle vuonna 1952 ja Kotkassa kehitetty mäntyöljyn jalostaminen siirtyi Imatrankskelle seuraavana vuonna. Osa kemiallisten tehtaiden toiminnoista lopetettiin kannattamattomina jo 1950-luvulla ja tehdasalue suljettiin kokonaisuudessaan vuonna 1989. Osa rakennuksista on vuokrattu pienteollisuudelle sekä yksityisille autoversaiksi. Ensolla on itsellään tiloja vanhassa konttorirakennuksessa sekä vanhassa tutkimuslaitos-/ tärpättislaamorakennuksessa.

Ympäristö

Tehdas-alue sijoittuu Imatranksken läheisyyteen Vuoksen etelärannalle. Outokumpu Oy:n tehtaita varten rakennuttama Kuparin asuinalue sijoittuu välittömästi tehdasalueen läheisyyteen, sen länsipuolelle.

Tehdasalue

1930-luvun puolivälissä valmistuneet punatiilitet tehdasrakennukset ovat sijoittuneet väljästi 14 hehtaarin alueelle. Alueella ei ole kasvillisuutta eikä puustoa. Outokumpu Oy:n harjoittamasta kuparin rikastamisesta johtuen on suuri osa rakennuksista kapeita ja korkeita. Pohjakaavaltaan rakennukset ovat suorakaiteen tai neliön muotoisia. Osa rakennuksista on ilmeisesti laajennettu jo Outokumpu Oy:n aikana. Rakennukset ovat julkisivuiltaan hyväkuntoisia.

Paloasema (1), konttori (2) sekä sosiaalitilat käsittävä rakennus (3) muodostavat yhtenäisen suppea-alaisen teollisuusmiljöökokonaisuuden. Kahden viimeksi mainitun rakennuksen väliin sijoittuu tehtaan vanha portti. Konttorirakennuksen pohjoispäätyn kuuluu porttikoppi. Konttorin pohjois- ja sosiaalilarakennuksen eteläosaa hallitsevat kapeat tornit, jotka pyöreine ikkunoineen lisäävät vaikutelmaa rakennusosan porttifunktiosta, kontrollista. Portti on jäljellä. Porttitoiminnot siirrettiin paloaseman eteläpuolelle, kun kuorma-autojen koko kasvoi.

Suurin osa tehdasalueen rakennuksista on rakennettu vuosina 1934-1935, osa 1940-luvun puolivälin ja lopun aikana sekä osa 1960-luvulla. Kokonaismiljöö muodostuu em. porttimiljööstä sekä tehdasalueen keskelle sijoitetuista pääosin 1930-luvun puolivälissä rakennetuista julkisivuiltaan hyväkuntoisista ja ilmeikkäistä teollisuusrakennuksista. Niiden yhteydessä sijaitsee tehdasaluetta hallitseva savupiippu. Rakennusluettelossa kiinteistöistä käytetään niiden kemiallisen tehtaan aikaisia nimiä. Mikäli erikseen ei mainita, on rakennukset pystytetty 1930-luvun puolivälissä.

1 Paloasema

Punatiilisessä, letkutornilla varustetussa rakennuksessa on tilaa viidelle autolle, kahdelle isommalle ja kolmelle pienemmälle. Isommille autoille tarkoitettun pohjoispääty on taitekattoinen ja pienemmille autoille tarkoitettu eteläpääty tasakattoinen.

2 Konttori

Yksikerroksinen punatiilinen rakennus on koko historiansa ajan toiminut toimistorakennuksena. Siinä toimii nykyisin Enso Forest Development Oy Ltd. Julkisivuiltaan hyväkuntoinen rakennus on alkuperäistä vastaavassa asussa sekä. Pohjoispäädystä sijaitseva torni on kaksikerroksinen.

3 Sosiaalilarakennus

Yksikerroksisessa punatiilisessä rakennuksessa on tehdasalueella toimivien pienyritysten sosiaali-tiloja. Rakennus on säilynyt alkuperäisenä. Eteläpäädyssä sijaitseva torni on kaksikerroksinen.

4a Piirtämö

Punatiilisessä taitekattoisessa rakennuksessa toimii YIT-yhtymän aluepalveluyksikkö.

4b Korjaamo

Rakennus on edellisen itäpääty. Siinä toimii Ahlströmin konekorjaamo.

5a Tarveainevarasto

Yksikerroksinen punatiilinen varistorakennus on varustettu kolmella palomuurilla. Syynä tähän on ollut tehtaalla valmistettavien palovaarallisten tuotteiden varastointi. Rakennus on vuokrattu Vuoksen paperituote ky:lle, joka valmistaa erikoispaperia.

5b Varasto

Vaakalaudasta rakennettu varasto on rakennettu suoraan edellisen itäpäätyyn kiinni. Se toimii varastona.

6 Kompressorihalli

Punatiilisessä hallissa on YIT-yhtymän tiloja. Halli on yhtä suurta tilaa.

7 Metanolitistaamo

Viisikerroksinen punatiilinen rakennus on tyhjillään. Rakennuksen itäsivulla on toiminut formaliinitehdas. Samalla sivustalla on myös 2-3 kerrosta korkea sähkökytkin.

8 Mäntysuopavarasto/mäntysuopalastus

Punatiilinen kaksikerroksinen rakennus koostuu kahdesta osasta. Pohjois-eteläakselissa oleva rakennuksen itäpääty toimi mäntysuovan lastauspaikkana. Itä-länsiakselissa oleva rakennusosa toimi mäntysuopavarastona. Rakennukset ovat alunperin olleet erilliset. Väli on rakennettu myöhemmin umpeen. Tästä viestii seinässä oleva liikuntasäula, liitosrakennuksen kahdesta muusta rakennuksesta eroavat ikkuna-aukotus sekä vaaleampi tiili ja betonista valettu perustus. Molemmat rakennusosat toimivat autoverstaana.

9 Raakamäntyöljy- ja kemikalivarasto

Tiilinen yksikerroksinen rapattu taitekattoinen varasto on varastokäytössä.

10a Mäntyöljytistaamo

Punatiilinen korkea tornimainen rakennus on Enso-Gutzeit Oy:n 1960-luvun alussa rakentama. Se on rakennettu suoraan kiinni pohjoisessa sijaitsevaan rakennukseen. Rakennuksen eteläpuolella sijaitsevat tiilestä rakennetut kolme kerrosta korkeat laboratoriotilat. Rakennus on tyhjillään.

10b Mäntyöljytistaamo

Mäntyöljytistaamo toimi aluksi tässä rakennuksessa. Mäntyöljytistaamolaitteet tuotiin Kotkasta. Rakennusosan keskellä on hahmotettavissa suorakaiteen muotoinen taitekattoinen kolmikerroksinen tiilirakennus. Sen ympärille on ilmeisesti Outokummun aikana rakennettu pulpettikattoinen kaksikerroksinen tiilinen laajennus. Rakennus on tyhjillään.

11 Höyryasema

Vuonna 1946 rakennetussa punatiilisessä kaksikerroksisessa rakennuksessa on jäljellä metallinen savupiippu sekä laitteistoa. Rakennus on tyhjillään.

12 Tutkimuslaitos ja tärpättijalostamo

Punatiilisen, nelikerroksisen rakennuksen itäpäädyssä on toiminut tärpättijalostamo. Tärpätin jalostamiseen liittyvät, rakennuksen korkeiset kolonnit ovat jäljellä. Rakennusosassa toimii autoversta. Rakennuksen länsipäässä sijaitsivat toimistotilat. Rakennuksen pohjoissivustalla on rakennuksen pituinen kaksikerroksinen toimistosiiپی. Siipiosassa on Enson standardisointitoimisto sekä ympäristönsuojeluyksikön tiloja.

13 Kaasugeneraattori

Punatiilinen kahdeksan kerrosta korkean ja pohjakaavaltaan neliönmuotoisen tornin ensimmäisessä kerroksessa on toiminut vesilasitehdas, jossa valmistettiin primitiivisiä lasia. Rakennuksen ylimmät kerrokset ovat olleet tyhjiä jo

Enso-Gutzeit Oy:n aikana. Rakennus on pystytetty vuonna 1949. Nykyisin rakennuksen ensimmäinen kerros on vuokrattu autoverstaalle. Muut kerrokset ovat tyhjillään.

Asuinalueet

Kupari

Outokummun 1930-luvun puolivälissä pystyttämän kuparitehtaan teollisuusalueeseen liittyy lännessä arkkitehti W. G. Palmqvistin suunnittelema, vuosina 1935-1944 rakennettu yhtenäinen Kuparin asuntoalue. Alueella on lautarakenteisia yksikerroksisia paritaloja, viisi kivistä rakennettua neljän perheen taloa sekä tehtaan kerho ja johtajan asuintalo. Työväen asuinrakennukset on myyty yksityisille. Rakennukset pihapiireineen ovat hyväkuntoisia.

Sauna

Enso omistaa Vuoksen rannassa Kuparin asuntoalueen lounaiskulmassa olevan tiilisen, yksikerroksisen vuodelta 1934 olevan saunarakennuksen, joka on tyhjillään. Rakennus on hyväkuntoinen.

Marttala

Saunan itäpuolella on Kuparin asuntoalueeseen kuuluva puinen kaksikerroksinen rakennus, joka on Enso Oy:n omistuksessa. Rakennus toimi Imatrankosken tehtaan autonkuljettajan asuntona. Siihen on rakennettu myöhemmin kahden auton autotalli yhtiön johtajan autolle. Rakennus toimii nykyisin marttojen kokoontumistilana.

Honkapirtti I

Kaksikerroksisen, rapatun Honkapirtin on rakennuttanut kuparitehtaan toimitusjohtaja Eero Mäkinen vuonna 1934 kuparitehtaan kerhoksi ja juhlatilanteistoksi. Rakennusta hallitsee suuri, oksattomalla honkavanerilla paneeloitu juhlasali, jossa on Greta Skogster-Lehtisen suunnittelema gobeliini. Rakennus sijaitsee jyrkällä Vuoksen etelärannalla, vastapäätä Kuparin asuinalueella sijaitsevia kivistä neljän perheen asuinrakennuksia. Honkapirtti siirtyi Enso-Gutzeit Oy:n haltuun vuonna 1945. Outokummulta ostetun kuparitehtaan yhteydessä

Honkapirtti II

1934

Arkkitehti August Palmqvistin piirtämä paneeloitu yksikerroksinen rakennus rakennettiin tehtaan johtajan asunnoksi. Se sijaitsee Honkapirtti I itäpuolella jyrkällä Vuoksen etelärannalla. Hyväkuntoinen rakennus toimii yhtiön vierastalona. Rakennukseen liittyy lautarakenteinen ulkorakennus. Rinteessä ovat aiemmin sijainneet kiviset portaat, jotka ovat joutaneet Vuoksen rantaan. Portaat ovat hävinneet.

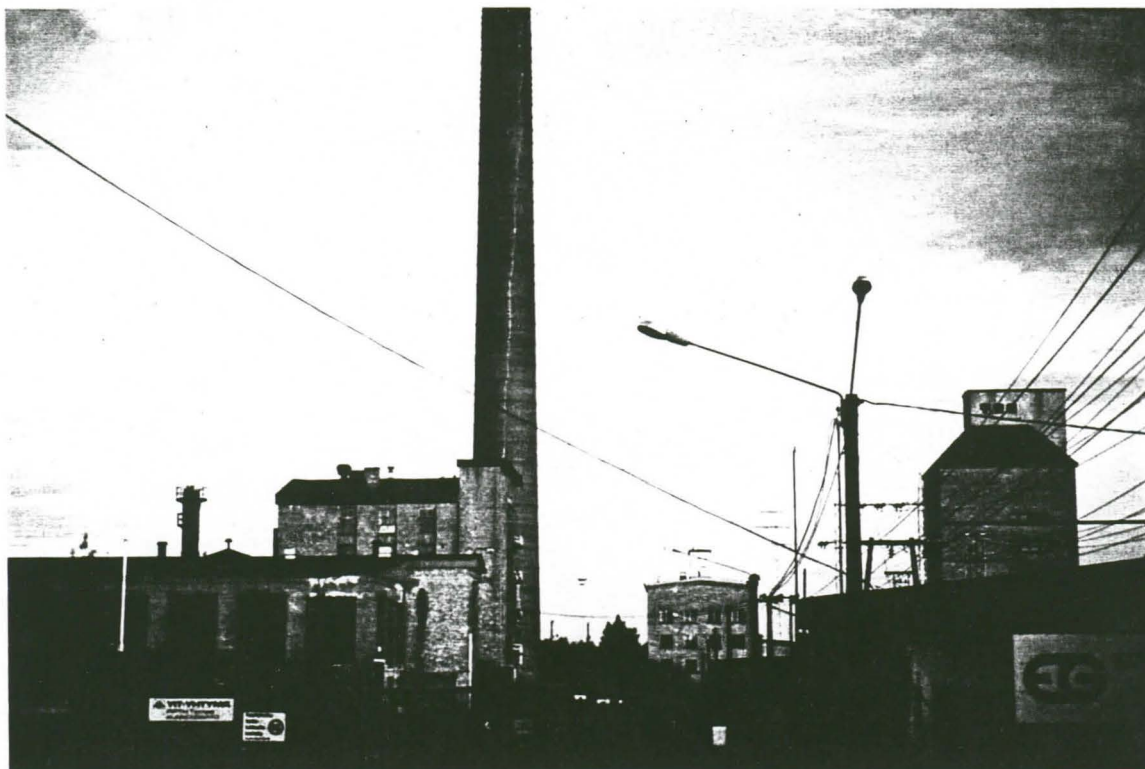
Molemmat rakennukset muodostavat isoine ja hyvin hoidettuine pihapiireineen alkuperäisen kaltaisessa asussa olevan yhtiön johdolle ja toimihenkilöille tarkoitetun asuin- ja virkistyskäyttöön tarkoitetun miljöön. Ne sijaitsevat hieman erillään Kuparin työväestön asuinalueesta, mutta ovat kuitenkin olennainen osa sitä.

Yhteenveto

Tehdasalueen maamerkkinä toimii paloasemasta, konttori- sekä sosiaalilarakennuksesta muodostuva kokonaisuus. Rakennukset muodostavat tehdasalueen rajan ja erottavat sen selkeästi tehdasalueen välittömässä läheisyydessä sijaitsevasta tehtaan asuinalueesta. Tehdasalueen kontrolli ja hallinto oli keskittynyt kyseisiin rakennuksiin. Tehtaan vanha portti sijoittui konttori- ja sosiaalilarakennuksen väliin. Porttia korostavat em. rakennuksissa olevat kapeat tornit. Vastaavat kokonaisuudet ovat Suomen rakennetuissa teollisuusympäristöissä harvinaisia. Enso Oy:n rakennuskannassa vastaavia kokonaisuuksia ei ole.

Kuparitehtaan vanha savupiippu toimii alueen maamerkkinä. Teollisuusrakennukset edustavat kuparin rikastamisteollisuuden vaatimaa erikoismuotoista, prosessin ohjaamaa teollisuusarkkitehtuuria.

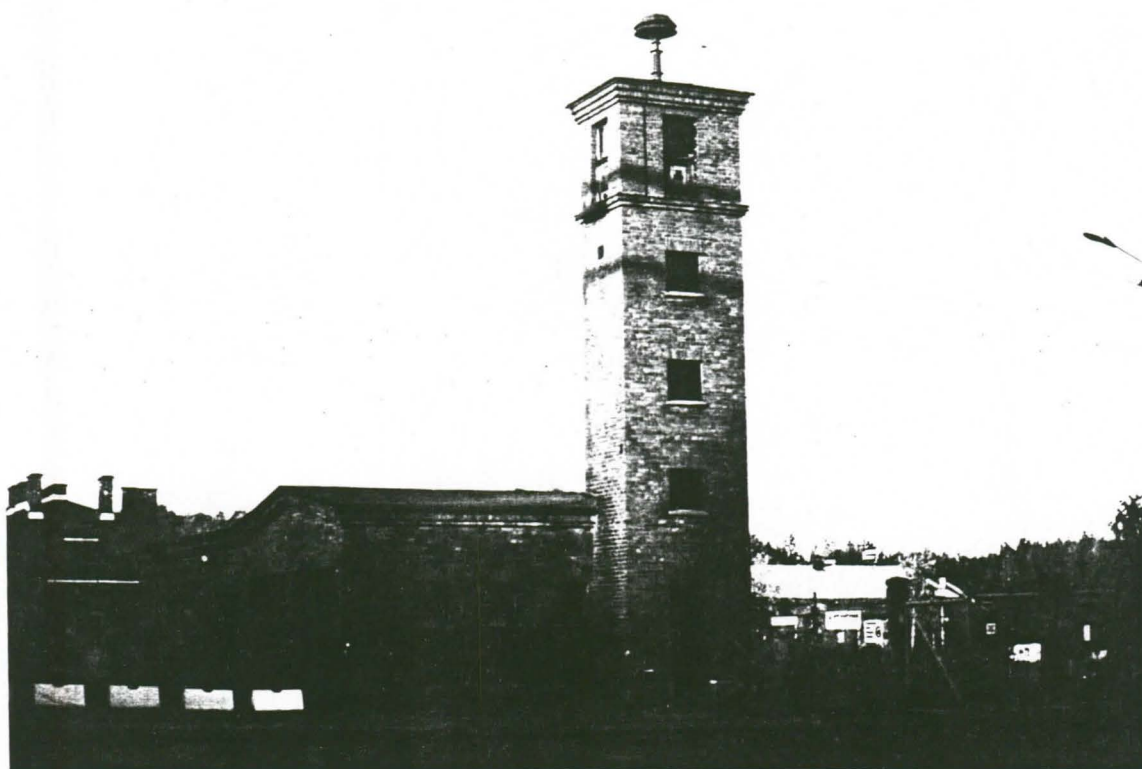
Kuparin asuinalue sekä siihen liittyvä johtajan asuintalo sekä kerhorakennus muodostavat yhtenäisen tehdashierarkiaan perustuvan asuinalueen. Yhtenäinen alue on jaettu työväen, toimihenkilöiden sekä johtajan alueisiin. Johtajan ja toimihenkilöiden rakennukset sekä Honkapirtti on sijoitettu Vuoksen ääreen, arvokkaimmalle paikalle. Työväen asunnot sijaitsevat niistä pohjoiseen tehtaan välittömässä läheisyydessä.

Kuva 19. Imatrankosken kemialliset tehtaat

Kuva 20. Kemiallisten tahtaiden vanha portti.

Kuva 21. Kemiallisten tehtaiden paloasema letkujen kuivaustorneineen.

Kuva 22. Honkapirtti II.

Kuva 23. Honkapirtti II:n autotalli.

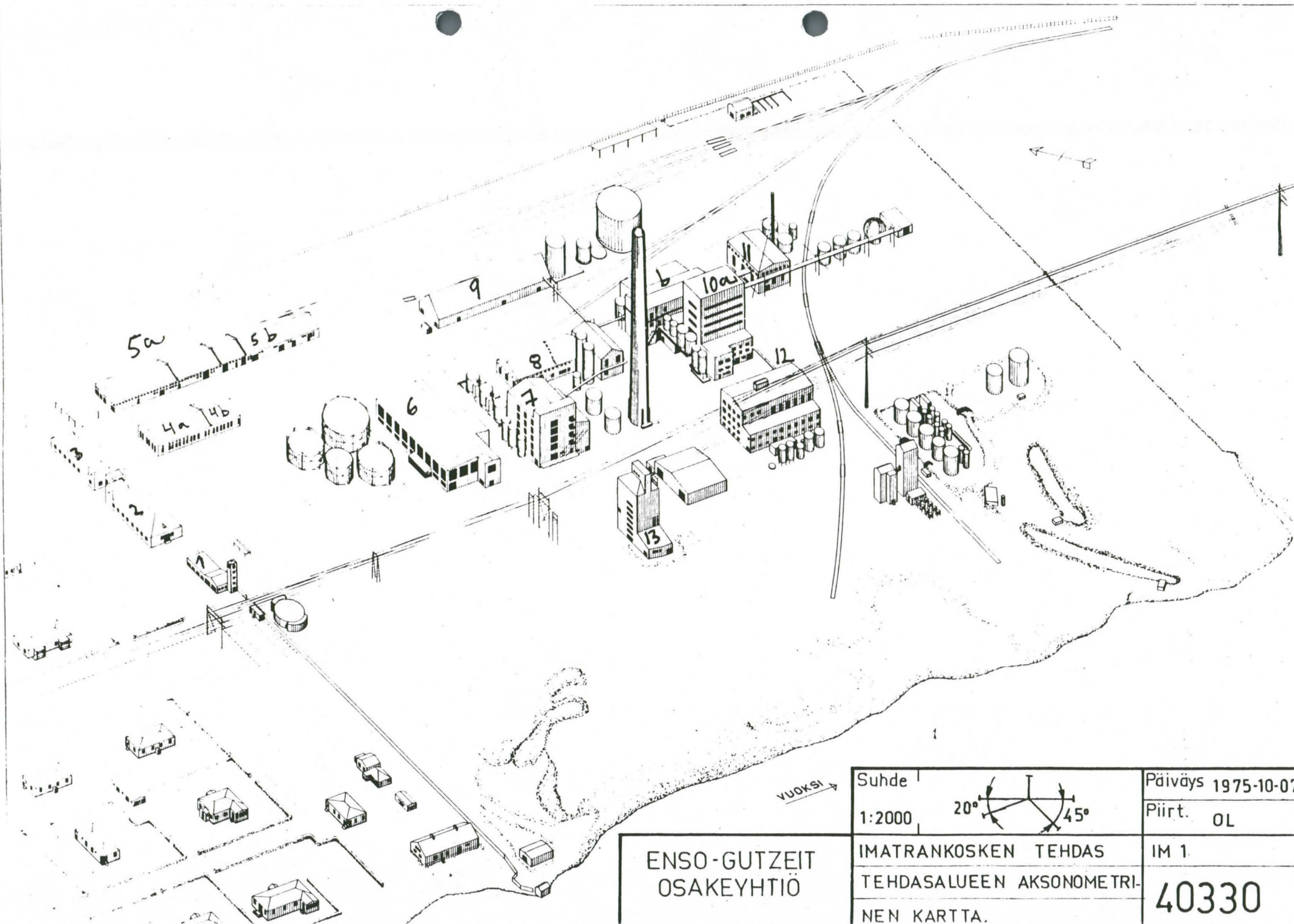
Kuva 24. Honkapirtti I.

Kuva 25. Kuparin asuinalueen vanha sauna.

Kuva 26 Kupari. Marttala. Kemiallisten tehtaiden johtajan autonkuljettajan vanha asuinrakennus.

VUOKSI

ENSO-GUTZEIT
OSAKEYHTIÖ

Suhde	20°	45°	Päiväys 1975-10-07
1:2000			Piirt. OL
IMATRANKOSKEN TEHDAS TEHDASALUEEN AKSONOMETRI-			IM 1
NEN KARTTA.			40330

Imatran tehtaiden muu rakennuskanta

Harakanhovi

Kaksikerroksinen puinen rakennus sijaitsee Tainionkosken selluloosatehtaiden tehdasalueella, Saimaan rannalla. Rakennus siirtyi Tornator Oy:n omistukseen vuonna 1922 venäläiseltä Atascheffin suvulta, joka oli ostanut Harakan tilan 1880-luvun lopussa. Komean Harakanhovin rakennutti kenraali Wladimir Atascheff kesäasunnokseen. Kiinteistö sijaitsee hyvin hoidetulla ja Atascheffin aikana istutetulla puistomaisella isolla tontilla, jota ympäröi matala kiviäitä. Rakennuksen edessä on päärakennuksen kanssa samanikäinen, tyhjillään oleva vaatimaton ulkorakennus. Talon edessä, Saimaan puolella on lisäksi suihkulähde ja pihalla, rakennuksen vierellä on autotalli, joka on mahdollisesti 1930-luvulta.

Kiinteistö on ulkorakennuksineen ja hoidettuine pihapiireineen edustava esimerkki, viime vuosisadan lopun venäläisen ylimystön Imatran seudulle rakennuttamista kesähuviloista. Päärakennuksessa on Imatran tehtaiden rakennusosaston tiloja. Kiinteistö toimii myös kokoustiloina. Rakennuksen ulkoasu on alkuperäisen kaltainen, mutta rakennuksen sisätilat ovat muuttuneet korjaus- ja muutostöiden yhteydessä 1960-luvulla.

Immolan sahan alue

Sahan alue sijaitsee muutaman kilometrin päässä Kaukopään tehdasalueelta pohjoiseen. Vuonna 1880-perustettu Immolan höyrysaha ja siihen kuuluneet rakennelmat ovat hävinneet. Saha siirtyi Tornator Oy:lle 1897 Immolanhovin kartanon oston yhteydessä. Tornator rakennutti vanhan sahan viereen uuden sahan, josta myöskään ei ole mitään jäljellä. Rakennukset on purettu 1930-luvun lopussa, kun sahatoiminta lopetettiin.

Alueella on jäljellä hirsinen, harjakattoinen yksikerroksinen rakennus. Rakennuksen länsipäädyssä on pieni lautainen laajennus. Luonnonkiviperustukselle pystytetty rakennus on kohtuukuntoinen. Rakennuksen pihapiiri on hoidettu. Kiinteistöä on Immolan sahan vanhan henkilökunnan virkistyskäytössä. Alueella ei ole muita rakennuksia.

Immolanhovi

Immolan kartano tuli Enso-Gutzeit Oy:n omistukseen vuonna 1931, kun yhtiö hankki omistukseensa Tornator Oy:n. Tornator Oy:lle Immolan kartano oli tullut vuonna 1897. Päärakennus on pystytetty 1870 ja 1880-lukujen vaihteessa ja siirretty nykyiselle paikalleen. Vuoksenniska Immolanjärven rannalle Reguell tai Eugen Wolfin toimesta vuonna 1905. Vuosisadan alussa päärakennus toimi Reguel Wolffin kesäasuntona. Sitten kiinteistössä on asunut vuorineuvos Pentti Salmi sekä muita yhtiön ylempiä toimihenkilöitä.

Mansardikattoinen paneloitu, hirsirunkoinen päärakennus on korjattu sen omistajan Enso Oy:n toimesta. Päärakennuksen vieressä on entinen tilanhoitajan/talonmiehen asunto, joka on asuninkäytössä. Harjakattoinen, vuorattu rakennus on pystytetty vuosisadan alussa ja on hyväkuntoinen. Pää- ja pienemmän asuinrakennuksen väliin jää vuonna 1970 pystytetty lautarakenteinen autotalli. Pihapiiri on hyvin hoidettu. Immolanjärven puoleinen alue on puistomainen. Päärakennuksen itäpuolella olevalla golfkentällä sijaitsee vanha sementtitiilinen tallirakennus. Kiinteistöjen ollessa yhtiön hallinnassa, niin kartanolla oli oma puutarhuri, joka vastasi ulkoalueista.

Kartano oli huomattava puhtasrotuisen suurkarjan tuottaja vuosisadan alussa. 1940-luvulta lähtien kartanoa ympäröivä salaojitettu peltoalue oli Enso Gutzeit Oy:n koemetsäalueena, mistä yhä muistuttavat lukuisat eri puulajit. Nykyisin alue on muutettu golfkentäksi. Päärakennus toimii ravintolana ja tallirakennus, jota hallitsee korkea torni toimii golfkeskuksen tiloina. Talli on muuttunut sisätiloiltaan täysin. Alakerrassa miesten ja naisten sosiaalitalat on erotettu tiilisin väliseinän. Tallin tornin puoleisessa päädyssä toimii kahvila ja tornin toisessa kerroksessa on golfkeskuksen toimistotiloja. Tallin vykyisin varastona oleva yläkerta on alkuperäisetä vastaavassa asussa. Se toimii varastona. Tallin vieressä on viime vuosisadan lopusta oleva varastona ja ampumaratana oleva hirsirunkoinen navatta.

Virkailijakerho

Alunperin kolmikerroksinen aumakattoinen rakennus pystytettiin Tornatorin tehtaiden työmaaruokalaksi vuonna 1914. Rakennuksen ensimmäinen kerros muuttui kellarikerrokseksi, kun rakennuksen ympäristöä täytettiin täytemaalla. Rakennus toimii nykyisin Enson vierasrakennuksena sekä ravintolana. Rselim Savoniuksen suunnittelema rakennus on vuorattu ja hyväkuntoinen.

Metsäosaston konttorirakennus

Kolmikerroksinen, rapattu konttorirakennus on valmistunut vuonna 1947. Se rakennettiin alunperin Tainionkosken tehtaiden konttorirakennukseksi, kun tehtaiden vanha konttori täytyi purkaa sinne pystytetyn voimalaitoksen tieltä. Rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Anero Pernaja. Rakennus sijaitsee Niskalammen asuinalueen läheisyydessä muuta maastoa korkeammalla kukkulalla, Tipanmäellä.

Saimaanhovi

Arkkitehtien Axel Gyldeénin ja Uno Ullbergin venäläisruhtinas Alexis Obolenskyille kesähuvilaksi piirtämä Saimaanhovi valmistui vuonna 1907. Se sijoitettiin korkean mäen päälle Saimaan etelärannalle. Nykyisin Saimaanhovi sijaitsee Tainionkosken ja Kaukopään tehtaiden tehdasalueella. Ei tosin kummankaan tehtaan välittömässä läheisyydessä.

Saimaanhovi siirtyi Enso Gutzeit Oy:lle vuonna 1934 Kaukopään tehdasalueen ja sitä ympäröivien maa-alueiden hankkimisen yhteydessä. Rakennuksen sisä- ja ulkoasussa 1950-luvulla tapahtuneista muutostöistä vastasi arkkitehti Aulis Blomstedt. Tällöin rapattu puurakennus, jonka julkisivua jäsensivät joonialaiset pilasterit paneloitiin ja sisäänkäyntiä koristaneet joonialaiset pylväät sekä Obolenskyn sukuvaakuna poistettiin. Myös alkuperäisten ikkunoiden muotoa ja kokoa muutettiin. Rakennuksen silloisesta sisustuksesta vastasi tekstiilitaiteilija Greta Skogster-Lehtinen. Rakennusta on remontoitu kahden vuoden ajan. Remontissa on pyritty onnistuneesti palauttamaan rakennuksen alkuperäinen interiööri. Saimaanhovista ilmestyy julkaisu ja se on dokumentoitu tarkoin.

Yhteenveto

Asuinrakennukset liittyvät keskeisesti Tainionkosken ja Vuoksenniskan alueiden sekä Tornator Oy:n Tainionkoskella tapahtuneen toiminnan historiaan. Immolanhovi sekä Harkanhovi edustavat hyvää viime vuosisadalla ja tämän vuosisadan alussa käytettyä kertaustyyli-vaikutteista arkkitehtuuria. Harakanhovi on edustava esimerkki venäläisen ylimystön ja aateliston viime vuosisadan lopulla Imatran seudulle rakennuttamista kesähuviloista. Metsäosaston rakennus edustaa hyvää 1940-luvun konttoriarkkitehtuuria niin exteriöriltään kuin interiöriltään. Kerhorakennus, kuten konttorirakennuskin, liittyy Tornator Oy:n historiaan.

RUOKOLAHDEN KÄYHKÄÄNHÖVI JA RULLATEHDAS

Johdanto

Käyhkään tila ympäristöineen siirtyi W Gutzeit & Co:n omistukseen vuonna 1909

Historia

Käyhkäänhoivi sijaitsee noin 40 km:n päässä Imatralla Puumalaan päin aivan Puumalantien välittömässä läheisyydessä tien länsipuolella, Käyhkään kanavan etelärannalla. Rakennuksen pohjoispuolella sijaitsee Käyhkään-kanava, joka on kaivettu vuosina 1792 - 1796 venäläisvoimin, ilmeisesti insinöörieversti Suvarovin johdolla. Syy kanavan kaivamiseen oli se, että vuoden 1788 - 1790 sodan jälkeen solmittu rauha katkaisi alueen luonnolliset vesiyhteydet, kun vesireittinä käytetystä Puumalansalmesta muodostettiin Ruotsin ja Venäjän raja. Maayhteyksiä ei ollut. Kanava liittyy kanavasarjaan Kukonharju- Käyhkää-Telataipale-Kutvele. Käyhkäällä on myös ollut saha, joka paloi 1870-luvun alussa ja jonka paikalle perustettiin rullatehdas 1873.

Rakennukset

Keltainen L-kirjaimen muotoinen yksikerroksinen päärakennus on hyväkuntoinen. Keittiössä on leivinuuni sekä puulämmitteinen hella. Keittiö sijaitsee L-kirjaimen lyhyemmässä osassa, joka on rakennettu ilmeisesti 1700-luvulla. Pääsiivessä sijaitsevat huoneet ovat rakennuksen rungon levyisiä läpikulkuhuoneita. Huoneissa on neljä puulämmitteistä uunia. Rakennuksen pihapiiri on hyvin hoidettu.

Päärakennusta vastapäätä Käyhkään kanavan eteläpuolella sijaitsee kahdessa vaiheessa rakennettu hirsinen vanha rullatehdas. Tehdas edustaa varhaista puurakenteisena toteutettua teollisuusrakentamisperinnettä Suomessa. Rakennuksen hirsikerrat ja katto ovat ehjiä. Rakennuksen länsipäässä on asuinhuoneita ja itäpääty muodostuu avoimesta tilasta, joka on ollut rullahteitaan tehdassali. Päärakennus on nykyisin yhtiön käytössä muun muassa metsästysmajana.

Yhteenveto

Päärakennus, rullatehdas sekä kanava muodostavat hyvin säilyneen monikerroksisen asuin- ja varhaisen teollisuusympäristö- sekä vesiliikennekokonaisuuden. Rullatehdas on harvoja säilyneitä puisia tehdaslaitoksia sekä Suomen vanhin viidestä säilyneestä rullahteasta.

Lähteet

Ahvenainen, Jorma. Enso-Gutzeit Oy 1872-1992 I-II. Jyväskylä 1992; Heitto, Kalevi. Imatran seudun hoveja ja kartanoita. Kanta-Imatra seuran julkaisu 5. Imatra 1990. Hoving, Victor. Enso - Gutzeit Osakeyhtiö 1872-1958 I-II. Helsinki 1961. Lehonkoski, Pekka. Tainionkosken vanha tehdasalue. Rakennushistoriallinen selvitys. Enso-Gutzeit Oy. Helsinki 1986. Sidottu moniste. Lievonon, Timo. Etelä-Karjalan rakennuskulttuuri. Etelä-Karjalan seutukaavaliiton julkaisu. 4-87. Ojonen, Lasse. Imatran rakennetun ympäristön kohteet. Imatran kaupungin museon julkaisuja 1. Lappeenranta 1994. Simovaara, Jyrki. Lankarullateollisuuden rakennukset. Museovirasto. Rakennushistorian osasto. Moniste. Helsinki 1996. Vaalama, Erkki. Enso-Gutzeit Oy. Kaukopään tehtaot 1935-1985. Imatra 1985. Teollisuusvakuutuksen arkiston tehdasaluekarttoja sekä inventarioluetteloita. Suullisia tietoja antaneet: Irmeli Suomela, Martti Savolainen, Olavi Veitola ja Timo Pulkkinen. Henrik Wagerin käynti 19-23.8. 1996.

Kaukopään tehtaan arkistossa on uudempaa piirustusmateriaalia. Tehtaiden muut arkistot on siirretty Elinkeinoelämän keskusarkistoon Mikkeliin.

Kuva 27. Tainionkoski. Harakanahovi.

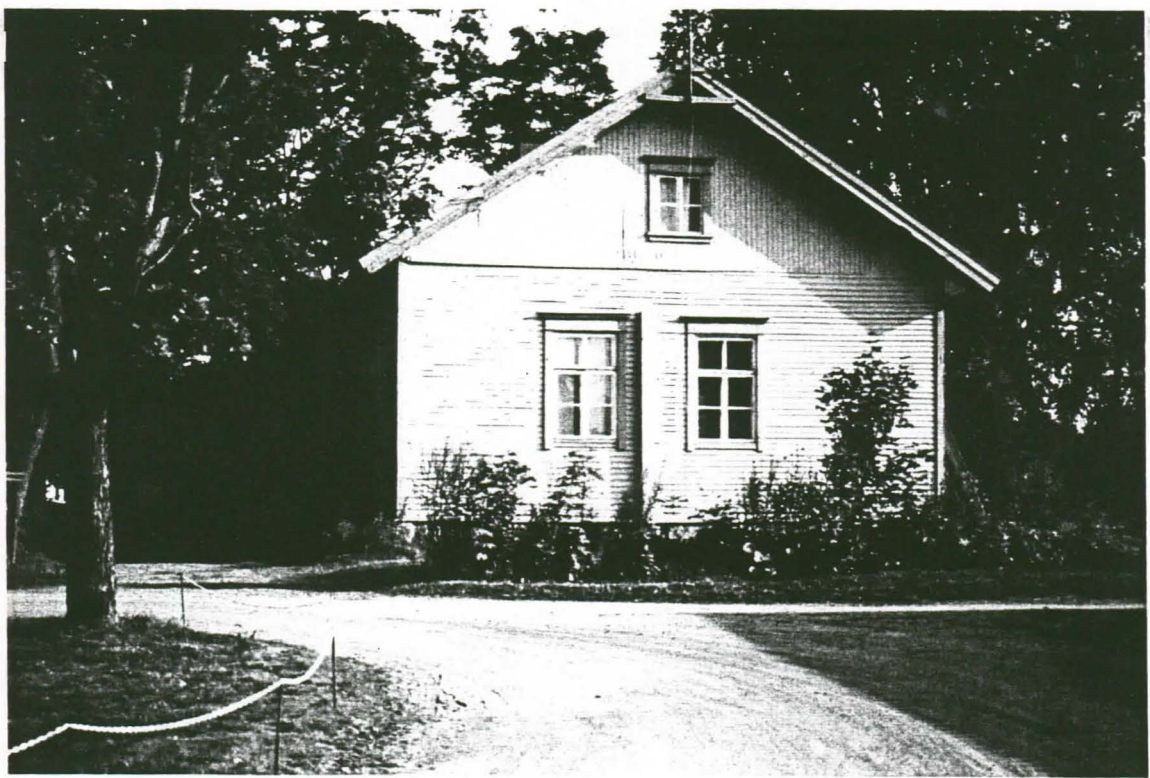
Kuva 29. Harakanhovin autotalli.

Kuva 30. Immolanhovin päärakennus.

Kuva 31. Immolanhovi. Golf-kentän ympäröimä talli.

Kuva 32. Immolanhovi. Talonmiehen asunto.

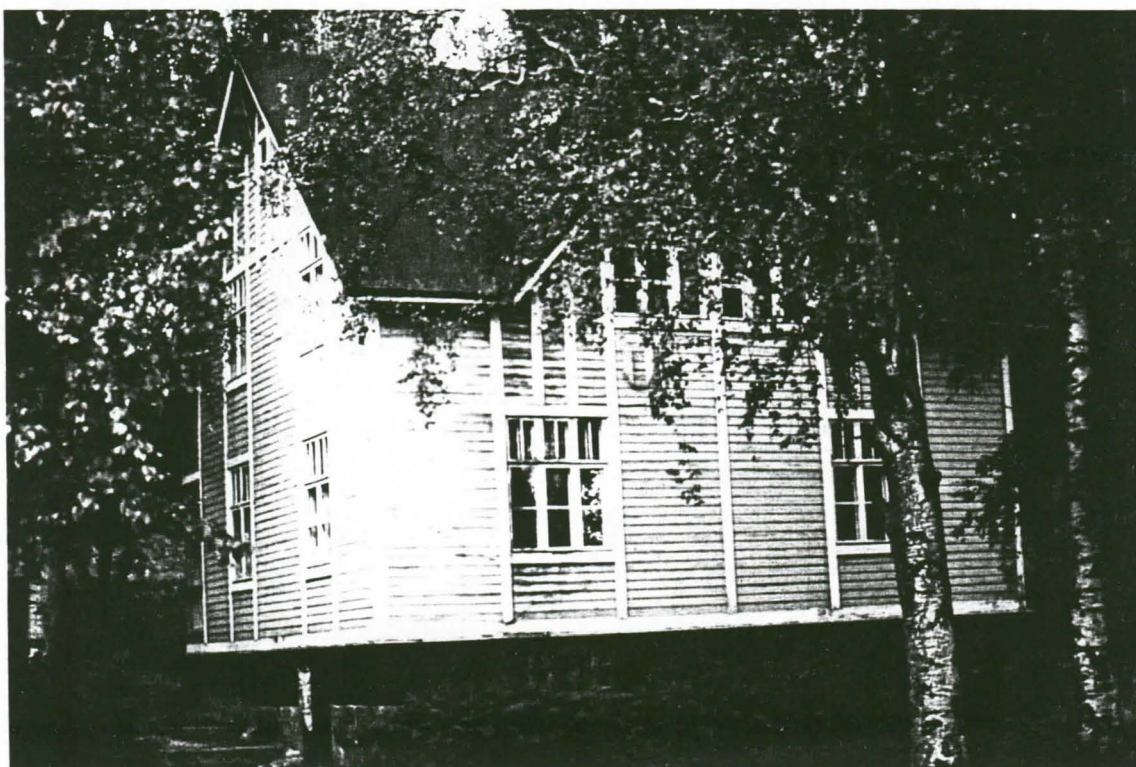
Kuva 33. Harakan kerrostalo Tainionkoskella.

Kuva 34. Kerho Tainionkoskella.

Kuva 35. Metsäosaston konttori Tainionkoskella.

Kuva 36 Asuinrakennus Tainionkoskella.

Kuva 37. Käyhkäänhovi etelästä.

Kuva 38 Käyhkään vanha rullatehdas. Kyseessä on Suomen vanhin säilynyt rullatehdas.

KORKEAKOSKEN ENTINEN INSULIITTITEHDAS

Johdanto

Vuonna 1930 perustettu kuitulevyjä valmistava The Insulite Co of Finland oli amerikkalaisen Minnesota and Ontario Paper Co:n tytäryrityksen, The Insulite Companyn ja A. Ahlström osakeyhtiön yhteishanke. Enso-Gutzeit Oy hankki insuliittitehtaan omistukseen oikeuttavat osakkeet Minnesota and Ontario Paper Co:lta vuonna 1941.

Tehdashistoria

Kuitulevyteollisuus syntyi Amerikassa 1920-luvun alussa. Merkittävä kuitulevytehdas alallaan, The Insulite Company perustettiin Minnesotaon vuonna 1923. Tehdas käytti kuitulevyjen raaka-aineena puukuitua. Aiemmin raaka-aineena oli käytetty mm. jätepaperia. Tehdas harjoitti merkittävää vientiä Eurooppaan, erityisesti Isoon-Britaniaan. Viennin ongelmana oli tehtaan sijainti sisämaassa, minkä vuoksi kuljetuskustannukset rannikolle ja sieltä edelleen Eurooppaan muodostuivat korkeiksi. The Insulite Company päätti tämän vuoksi perustaa tehtaan Eurooppaan. Tuotantopaikaksi valittiin Karhula ja suomalaiseksi yhteistyösapuoletiksi tuli A. Ahlström Oy. Tehtaan nimeksi annettiin The Insulite Company of Finland. Tehtaaseen asennettiin amerikkalaiset koneet, joiden pystyttämistä amerikkalaiset valvoivat. Tehtaan piirustukset laati arkkitehtitoimisto Karl Lindahlin lukuun arkkitehti Gunnar Aspelin vuonna 1930. Gunnar Aspelin oli muun muassa A. Ahlström Oy:n paljon käyttämä arkkitehti Varkaudessa. Tehdas rakennettiin vuosien 1931-1932 välisenä aikana. Pehmeälle maalle rakentamisen vuoksi tehtaan perustuksia jouduttiin paaluttamaan tehtaan valmistumisen jälkeen. Sitä laajennettiin merkittävästi 1940-luvun lopussa sekä 1960-luvun puolivälissä. Runsaan sähkön tarpeen vuoksi yhtiö perusti A. Ahlström Oy:n ja Etelä-Suomen Voima Oy:n kanssa Ahvenkosken voimalaitoksen. Enso Gutzeit Oy:lle insuliittitehdas siirtyi vuonna 1941. Kuitulevyjen teko tehtaalla loppui 1990-luvun alussa. Vanha tehdas laajennuksineen toimii nykyisin säkkitehtaana, jolla on viisi tuotantolinjaa. Tehtaalla on valmistettu paperisäkkejä 1950-luvulta asti. Niitä ryhdyttiin kyllästämään bitumilla 1950-luvulla, kun tehtaalle hankittiin bitumikone.

Ympäristö

Korkeakoskella sijaitsevan Insuliittitehtaan länsipuolella sijaitsee, A. Ahlström Oy:n Korkeakosken tehtaiden tehdasalue, jota karakterisoivat 1920-luvulta olevat Karl Lindahlin suunnittelemat vesivoimalaitos sekä höyryvoimala. Insuliittitehtaan itäpuolella sijaitsee insuliittitehtaan valmistamista kovista kuitulevyistä 1930-luvun alussa rakennettuja yhden perheen omakotitaloja, ns. pahvikylä. Pahvikylän pohjoispäässä sijainnut arkkitehtien Hytönen ja Luukkonen piirtämä insuliittilevyistä rakennettu tehtaan johtajan asunto paloi marraskuussa 1996. Teollisuutta Korkeakoskella tiedetään olleen 1550-luvulta lähtien, joilloin alueella toimi vesisaha.

Tehdasalue

Tehdasalue koostuu lukuisten laajennusten yhteydessä muuttuneen vanhan punatiilisen insuliittitehtaan (1) lisäksi sen länsipuolella sijaitsevasta 1940-luvun lopussa valmistuneesta punatiilisestä kattilalaitoksesta (5) savupiippuineen sekä sen kanssa samanikäisestä kivisestä kuorimorakennuksesta (9) idässä. Alueella on lisäksi peltisiä varastohalleja sekä telttahalleja. Alueen pohjoispäässä sijaitsee huonokuntoinen lautarakenteinen autotalli (13) sekä porttikoppi (14). Tehtaan itäpuolella sijaitsee 1960-luvulla pystytetty lautarakenteinen ruokalaparakki (15).

Tehtaan länsipuolella sijaitsevalla vanhalla puutavarakentällä (16) on jäljellä kolmen, hierteen kuljettamiseen liittyvien kuljettimien pylväät ja punatiilinen hakkurirakennus (17), jotka on rakennettu 1970-luvun puolivälissä. Kentän länsilaidassa on jäljellä betoninen rakennelma joka oli ns. tankopurkain (18), joka purki hakkeen. Hake ohjattiin tankopurkaimesta lähtenytä kuljetinta pitkin hakesiiloon (2b). Puutavarakenttä on nykyisin parkkialueena.

Teollisuusrakennukset

Insuliittitehdas

1930-luvun alussa valmistunut suorakaiteen muotoinen yhdestä kahteen kerrosta korkea punatiilinen insuliittitehdas koostui yhtenäisestä tehdassalista, siihen etelässä liittyneestä kaksikerroksisesta hiomosta ja hiomon eteläpuolella sijainneesta yksikerroksisesta sähkökeskuksesta. Insuliittitehtaasta ei julkisivujen osalta ole säilynyt kuin eteläisin julkisivu sekä itä- ja länsijulkisivujen osalta ylimmät ikkunat. Tehtaalla 1940- ja 1960-luvulla tehty laajennukset ovat muuttaneet sen ulkomuodon idässä ja lännessä täysin. Pohjoispäätä ei enää ole jäljellä. Se on jäänyt 1960-luvulla pystytetyn toimistosiiven peittämäksi. Tehtaaseen pohjoisessa suoraan liittyvät peltiset varastohallit (10,11) on rakennettu 1980-luvulla. Niiden itäpuolella oleva osittain tiilinen ja peltinen laajennus (12) on samanaikainen. Laajennuksen länsipuolella olevat hallit (8,7) on pystytetty 1950- ja 1960-luvulla. Insuliittitehtaan tuotantotoimintaan liittyvät uunit ja muu laitteisto on poistettu. Myös hiomon koneet on poistettu. Sähkökeskus on käytössä sähkökeskuksena. Tehtaan tuotteen tehokkaan kuljetuksen vuoksi kulki tehdassalin molemmin puolin rautatie. Kiskot on poistettu.

1 Tehdassali

Vanhan insuliittitehtaan runko on näkyvissä salissa lännessä koko sen pituudelta ja idässä osittain. Tehdassali on suorassa yhteydessä sitä etelässä seuraavaan hiomoon. Ikkuna-aukot on muurattu umpeen. Tehdassalin valonsaantiin liittyvät katonrajassa olevat vanhaan insuliittitehtaaseen kuuluneet pienikokoiset ikkunat ovat jäljellä. Ne ovat jääneet sisäpuolelta pahoin erilaisten putkistojen peittoon. Tehtaan, kuumaniittaamalla yhteen liitetyt teräksiset kattorakenteet ovat jäljellä. Tehdassalissa sijaitsi insuliittitehtaan toiminnan aikana kuitulevyn valmistukseen hiomosta tulevan massan kuivausuuni. Noin sata metriä pitkä uuni on poistettu. Tehdassalissa valmistetaan paperisäkkejä.

2 Hiomo/2a Sähkökeskus/2b Hakesiilo

Tehtaan eteläpäädyssä sijainneesta kaksikerroksisesta hiomosta on poistettu hiomokoneet. Hiomosta on jäljellä ainoastaan rakennusrungon seinät kantavine betonirakenteineen. Tehdas siirtyi hakehierteen käyttöön vuonna 1975, jolloin hiomokoneet jäivät tarpeettomiksi. Koneet on poistettu ja hiomo on tyhjillään sekä osittain varastokäytössä. Hiomon eteläpuolella sijaitsevan sähkökeskuksen ikkunat on muutettu alkuperäisistä suorakaiteen muotoisista neliön muotoisiksi. Hiomon itäjulkisivuun liittyy kiinteästi vuonna 1947 valmistunut punatiilinen aavistuksen hiomoa korkeampi hakesiilo (2b). Hakesiilo eroaa tyyllillisesti selkeästi vanhemmasta tehdasrungosta.

3 Läntinen sivulaiva

Insuliittitehdasta laajennettiin länteen 8m x 130m suuruisella sivulaivalla 1940-luvun lopussa. Punatiilisen, yksikerroksisen sivulaivan julkisivua jäsentävät suorakaiteen muotoiset ikkunat. Rakennusosassa sijaitsi kuitulevyjen kostutusuuni, joka on poistettu. Uunissa tapahtuneen prosessin aikana syntynyt lämpö otettiin talteen erityisissä lämmöntalteenottolaitteissa, joista kaksi alunperin kolmesta on jäljellä sivulaivan katon etelä- ja pohjoispäädyssä. Myös laitteisiin johtavat kanavat ovat jäljellä salissa.

3a

Sivulaivaa on jatkettiin punatiilisenä 1950- ja 1960-luvulla sekä etelässä että pohjoisessa. Etelässä sivulaivaa jatkettiin samantyyllisenä bitumikonesalilla 1950-luvun puolivälin aikoihin. Sivulaiva on kyseiseltä osalta osittain puolitoistakerroksinen. Korotetussa osassa sijaitsi bitumin sulatukseen tarvittava säiliö, josta sula bitumi johdettiin bitumikoneeseen. Hoffman und Wöllnerin valmistama bitumikone on jäljellä.

3b

Bitumikonesalia seuraa etelässä 1960-luvun puolivälissä pystytetty kaksikerroksinen punatiilinen toimistolaajennus (002d), joka etelässä liittyy suoraan vanhan insuliittitehtaan eteläpäättyyn, sähkökeskukseen. Siipi on tyhjillään. Rakennuksessa sijaitsi tehtaan piirtämö ja piirustustusarkisto. Osa piirustusmateriaalista on toimitettu pois ja osa on järjestelemättä. Bitumikonesali sekä toimistolaajennus peittävät sähkökeskuksen kokonaan ja hiomon ensimmäisen kerroksen allensa lännessä.

3c

Pohjoisessa 1940-luvun lopussa valmistunutta sivulaivaa jatkettiin kaksikerroksisella toimistosiivellä 1960-luvulla. Punatiilinen laajennus liittyy lännessä suoraan vanhempaan sivulaivaan. Siipi kiertää vanhan 1930-luvun alussa valmistuneen insuliittitehtaan pohjoispäädyn yli, peittäen sen alleen. Toimistosiipeä on korotettiin toisella kerroksella 1960-luvun lopussa. Korotus on rakennettu osittain 1940-luvun lopussa valmistuneen sivulaivan päälle ja se madaltaa kostutusuunisalia kyseiseltä matkalta lähes puolella kerroksella. Vanhemman sivulaivan suorakaiteen muotoiset ikkunat on muurattu osittain ylhäältä umpeen toimistolaajennuksen koko pituudelta.

Itäinen sivulaiva

6 Säkkikonesali

1930-luvun alussa valmistuneen insuliittitehtaan itäjulkisivu on kokenut saman kohtalon 15 vuotta myöhemmin kuin länsijulkisivu. Sen eteen pystytetty yksikerroksinen sivulaiva on valmistunut 1960-luvun alussa. Se on suorassa yhteydessä insuliittitehtaan vanhaan tehdassaliin, sillä insuliittitehtaan vanha ulkoseinä on poistettu sivulaivan osalta.

6a Varasto

Vuoden 1963 säkkikonesaliin kiinteästi liittyvä osa toimii varastona. Se on erotettu säkkikonesalista väliseinällä. Insuliittitehtaan vanha ulkoseinä on jäljellä lähes koko varaston pituudelta. Laajennuksen eteläpääty toimii trukkihallina.

Muut

7 Säkkikonesali

Tiiliverhoiltu rakennus on 1960-luvun lopusta. Rakennus liittyy lännessä kiinteästi vanhan insuliittitehtaan itäjulkisivuun. Kattorakenteet on toteutettu liimapalkistoin. Rakennus on suorassa yhteydessä 1960-luvun alussa valmistuneeseen säkkikonesaliin (6).

8 Säkkikonesali

Punatiilinen rakennus on valmistunut 1950-luvun alussa. Se on hieman matalampi kuin sen vieressä lännessä sijaitseva 1960-luvun lopussa pystytetty rakennus (7). Kattorakenteet ovat betonista. Kantavina rakenteina on noin 10 m välein sijoitetut betoniset tolpat. Rakennus liittyy kiinteästi edelliseen.

9 Kuorimo

Hiomon itäpuolella on kaksikerroksinen ruskeaksi rapattu kuorimo, joka valmistui vuonna 1945. Kuorimosta hiomoon kulkenut kuljetin on jäljellä.

4 Sulabitusäiliörakennus

Läntistä sivulaivaa vastapäätä sijaitsee 1960-luvun alussavalmistunut sulabitusäiliörakennus. Sula bitumi pumpattiin rakennuksesta bitumikoneeseen. Bitumin sulatusuunit poistettiin ilmeisesti käytöstä rakennuksen valmistuessa.

5 Kattilalaitos

Vuonna 1947 valmistunut punatiilinen kattilalaitos on piippuineen alkuperäisessä kunnossa. Siihen liittyy kiinteästi vuonna 1965 rakennettu tiiliverhoiltu toimistorakennus (5a). Toimistorakennuksen perässä on peltinen varastohalli (5b). Kattilalaitos on poistettu käytöstä.

Tehtaan johtajan asunto/Kerho

Rakennus sijaitsee tehdasalueen itäpuolella, ns. pahvikylästä koilliseen, hieman siitä erillään omalla isolla ja hyvin hoidetulla tontillaan. Sekä johtajan vaakalautapaneloitu asunto että pahvikylän lomalaudoitetut ja rapatut talot on rakennettu 1930-luvulla The Insulite Co:n valmistamasta kuitulevystä. Arkkitehtien Hytönen & Luukkosen suunnittelema johtajan asunto oli näyttelytalona Suomen messuilla vuonna 1935. Moniulokkeinen, vaihtelevin rakennusvolyyymein elävöitetty funktionalistinen rakennus paloi illalla 18. 11. 1996. Rakennukseen kuuluu myös erillinen saunarakennus.

Yhteenveto

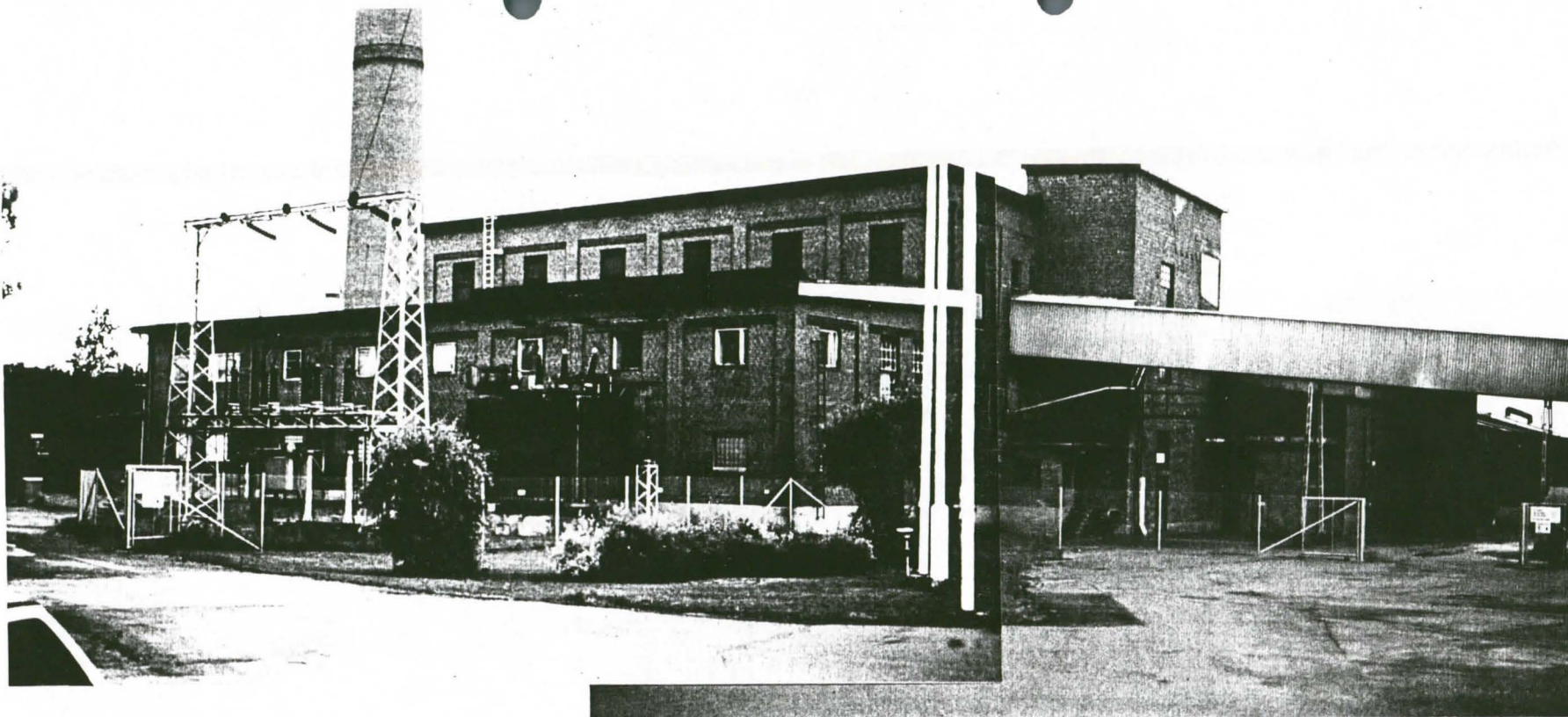
Gunnar Aspelinin vuonna 1930 piirtämä insuliittitehdas on lähes hävinnyt myöhemmin tehtyjen laajennusten myötä. Kuitulevyn valmistukseen kuulunut laitteisto on niinkään poistettu. Yhtenäisintä, selkeää aluetta tehtaalla edustaa tehtaan lännen puoleinen julkisivu sekä voimalaitos, jota on laajennettu toimistorakennuksella 1960-luvun puolivälissä. Rakennukset liittyvät tehtaan 1940-luvun lopussa tapahtuneeseen laajentamiseen. Insuliittitehtaan näkyvin osa on sen yksikerroksinen eteläpääty, sähkökeskus, jonka ikkunoita on muutettu alkuperäisestä. Sähkökeskuksen edessä on lisäksi sähkökenttä, joka peittää rakennusta osittain.

The Insulite Companyn ja Ahlströmin perustama ja Enso-Gutzeit Oy:lle vuonna 1941 siirtyneen kuitulevytehtaan kulttuurihistoriallinen arvon perustana on maailmanlaajuisesti menestyksekkään tuotteen

valmistamisen aloittaminen ensimmäisenä Euroopassa, Korkeakoskella. Vanha insuliittitehdas kuuluu paikallisena osana laajaan Korkeakosken kulttuuriympäristöön, jolla kokonaisuutena on valtakunnallista arvoa. Se että tehdasta ei juurikaan alkuperäisen kaltaisena ole näkyvissä ei sinällään vähennä sen arvoa, vaan sen arvo määräytyy siinä tapahtuneesta toiminnasta, jota tehdas laajennusten peittämäksi jääneenäkin fyysisesti edustaa.

Lähteet

Ahvenainen, Jorma. Enso-Gutzeit Oy 1872 - 1992 (I-II). Jyväskylä 1992; Hoving, Victor. Enso-Gutzeit osakeyhtiö 1872-1958 (I-II). Helsinki 1961; Kotkan historia. Helsinki 1953. Teollisuusvakuutuksen tehdasaluekarttoja sekä inventaarioluetteloita. Suullisia tietoja antaneet: Vilho Pelkonen. Henrik Wagerin käynti 29. 7. 1996.

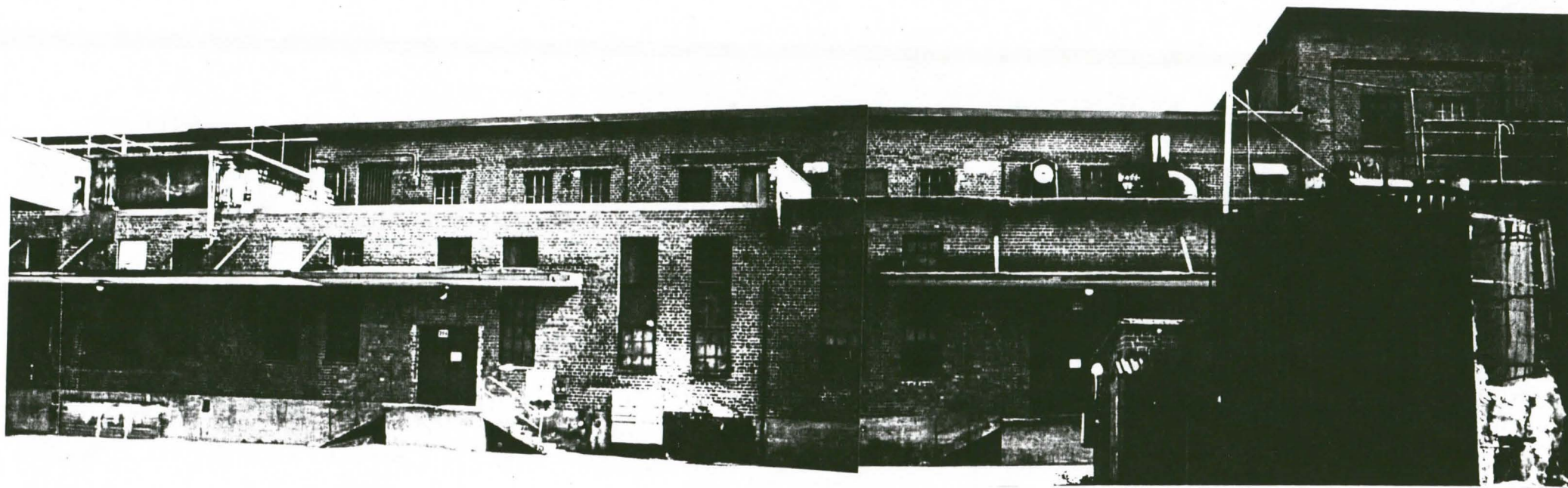
Kuva 1. 1930-luvun alussa rakennetun insuliittitehtaan eteläpääty, sähkökeskus. Sen vasemmalla puolella kiinni oleva 1960-luvulla rakennettu toimistolaajennus erottuu erilaisten ikkuna-aukkojen osalta. Sähkökeskuksen takana erottuu muuta insuliittitehdasta korkeampi hiomo. Sen oikealle seinustalle on pystytetty 1940-luvulla pulpettikattoinen hakesiilo.

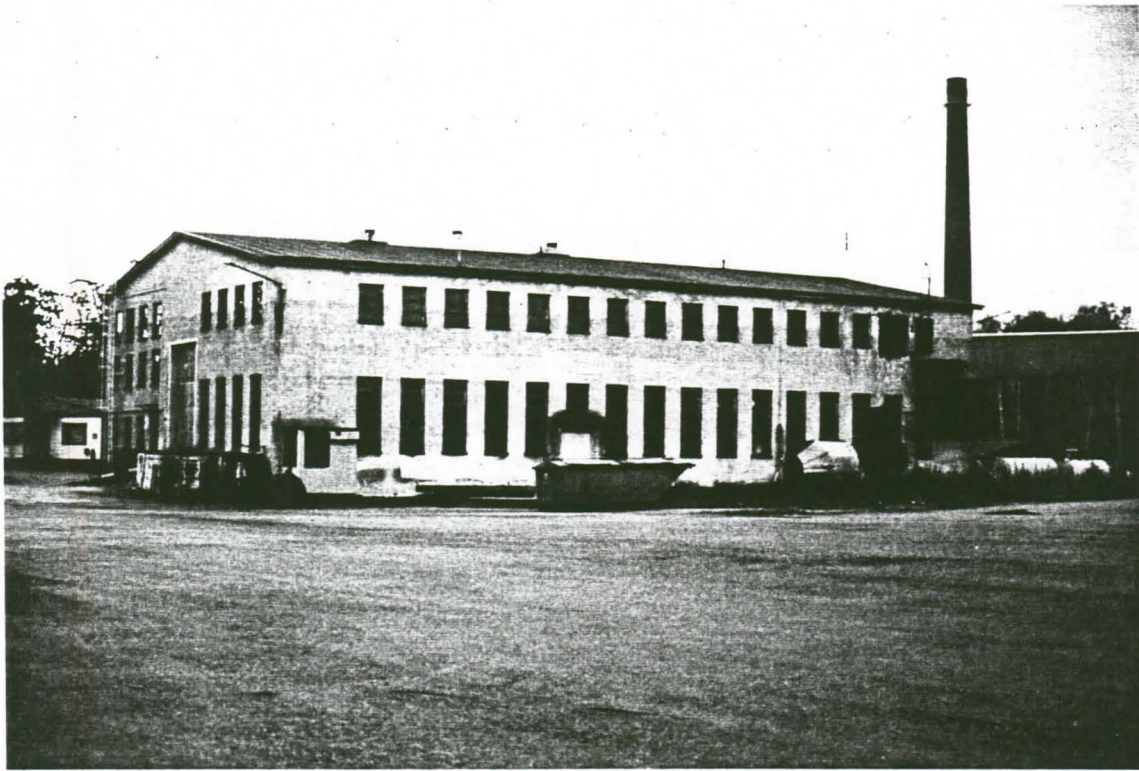
Kuva 2. Insuliittitehtaan läntisen sivulaivan pohjoispäätä. 1960-luvulla pystytetty toimistolaajennus erottuu vanhemmasta, 1940-luvulla rakennetusta sivulaivasta aavistuksen tummempana. Kostutusuunisali sijaitsee siitä oikealla. Ylempi kerros on rakennettu 1960-luvulla.

Kuva 3. Ensimmäisen katoksen takana vasemmalta lukien 1940-luvun sivulaivaa, jota seuraa bitumikonesali. Äärimmäisenä oikealla 1960-luvulla pystytetty kaksikerroksinen toimistosiiپی. Korkea osa bitumikonesalin takana on hiomoa.

Kuva 4. Insuliinitehtaan 1940-luvulla rakennettua läntistä sivulaivaa. Takana näkyy 1930-luvun alussa pystytettyä insuliinitehdasta.

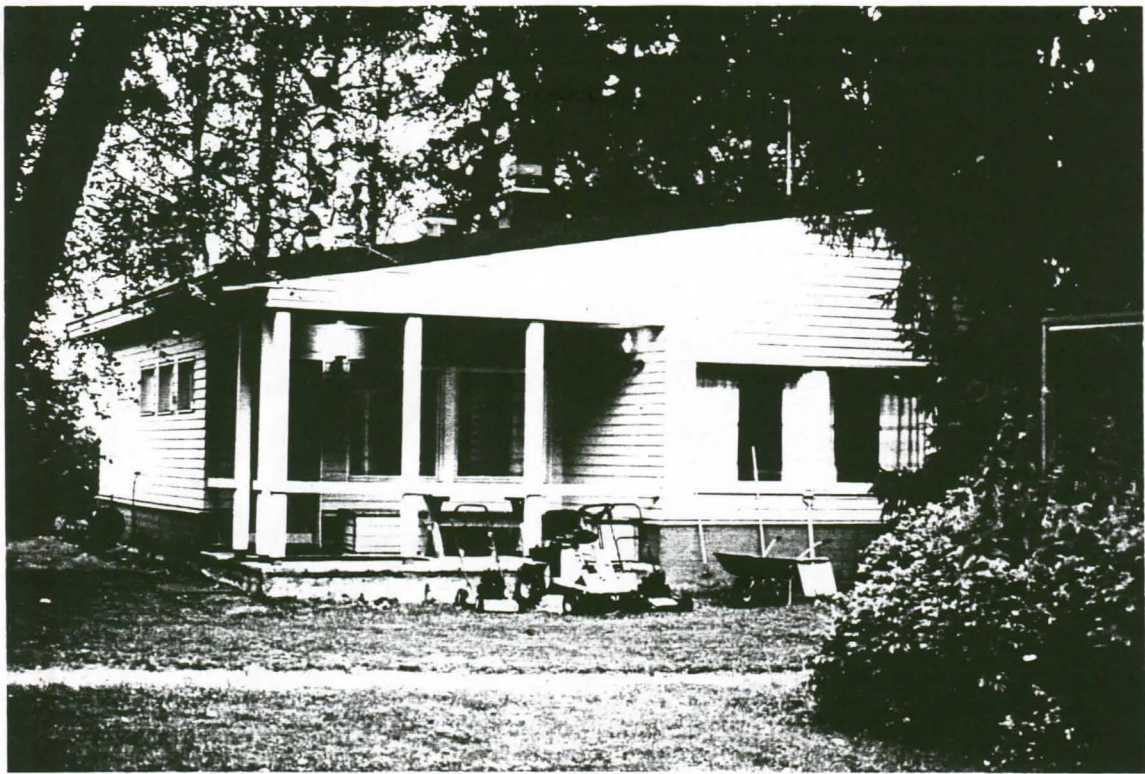
Kuva 5. Insuliittitehtaan 1940-luvun puolivälissä valmistunut kuorimo.

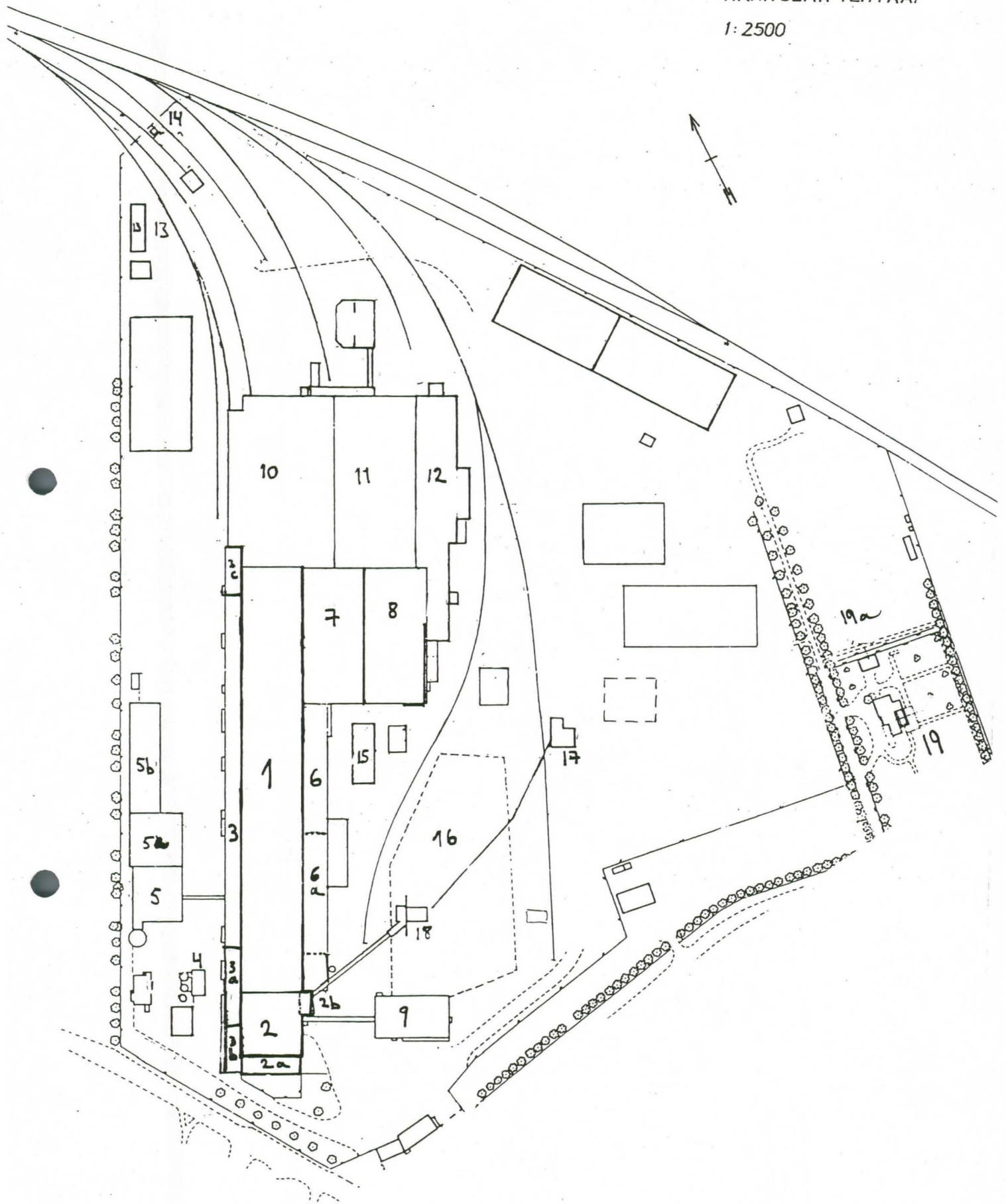
Kuva 6. Insuliittitehtaan johtajan asuinrakennus koillisesta.

Kuva 7. Insuliittitehtaan johtajan asuinrakennus etelästä.

Kuva 8. Insuliittitehtaan johtajan asuinrakennuksen saunarakennus.

SUMMAN SANOMALEHTIPAPERITEHDAS

Johdanto

Enso Oy:n, vuonna 1953 perustetun Summan sanomalehtipaperitehtaan ensimmäinen paperikone lähti käyntiin vuonna 1955. Tehtaan nykyisin kolmella paperikoneella valmistetaan sanomalehtipaperia 430 000 tonnia vuodessa.

Tehdashistoria

Sanomalehtipaperia valmistava Summan tehdas perustettiin vuonna 1953. Paperikone yksi käynnistyi vuonna 1955 ja paperikone kaksi kolme vuotta myöhemmin. Tehtaalla toteutettiin laajennus- ja uudistusohjelma vuosien 1969 - 1972 välisenä aikana. Ohjelmaan sisältyneisiin keskeisimpiin laajennuksiin kuului paperikone kolmen hankinta, jota varten rakennettiin uusi paperikonesali vanhan tehdasrakennuksen itäpuolelle. Myös voima- ja vesilaitosta laajennettiin samojen laajennus- ja uudistustöiden aikana. Kuumahierrettä Summan tehtailla ruhdyttiin valmistamaan 1870-luvun lopussa. Uusi kuumahiertäjä valmistui 1980-luvun lopussa. Tehtailla valmistetaan nykyisin ainoastaan mekaanista massaa.

Ympäristö

Summan tehtaat sijaitsevat Vehkalahdella, liikenneyhteyksien kannalta keskeisellä paikalla, Haminan ja Kotkan satamien välissä. Suomenlahden rannalla. Tehtailla itsellään on tehdasalueen läheisyydessä lännessä kaksi satamaa, puu- ja öljysatamat. Kuljetusyhteyksiin kuuluu Haminan pääraiteilta Hillon kautta tehtaalle tuleva tehdasraide, joka päättyy kuorimolle (2). Tehtaat on sijoitettu pohjois-etelä akseliin. Tuotantolaitoksista noin puoli kilometriä koilliseen sijaitsee Puu-Petkeleen asuinalue. Alueella on 18 Alvar Aallon suunnittelemaa lautarakenteista kahden perheen asuintaloa, tiilinen huoltorakennus sekä kolme tiilistä, ylemmille toimihenkilöille tarkoitettua asuinrakennusta, jotka on rakennettu 1950-luvun puolivälissä. Asuinrakennusten kanssa samanikäinen A. Aallon suunnittelema tiilinen pumppuasema sijaitsee noin kolmen kilometrin päässä tehtailta pohjoiseen.

Tehdasalue

Tehdasaluetta hallitsee vanhan paperitehtaan paperikonesali (6) sekä sen laajennus (7) ja niihin liittyvät hiomorakennukset (3, 7b). Paperitehtaan pohjoispuolella sijaitsee vanha voimalaitos laajennuksineen (13). Avaran tehdasalueen länsiosassa sijaitsee vanha kuorimo laajennuksineen (2). Muut vanhaan tehtaaseen kuuluvat rakennukset ovat kytkin- (14) ja vesilaitos (10) sekä paperikone kolmen konesalin itäpuolella sijaitsevat lautarakenteiset koulutus- ja toimistorakennukset. Kytkinlaitoksen länsipuolella on, hiilikentältä voimalaitokselle kulkeneen kuljettimen tiilinen ohjaus- ja moottorikoppi, joka poikkeaa rakennusmateriaaliltaan ja arkkitehtuuriltaan muista vastaavista. Tehdasrakennukset liittyvät arkkitehti Alvar Aallon tehdasaluetta varten laatimaan kokonaissuunnitelmaan.

Tehdasalueella sijaitsevat rakennukset on kuorimoa lukuunottamatta sijoitettu toisiaan lähelle. Kytkinlaitoksen itäosa, vesilaitos, vanha voimalaitos sen itäosan laajennukseen asti, vanha hiomo uuteen hiomoon (7b) saakka sekä vanhan paperikonesalin länsijulkisivu muodostavat yhtenäisen kuvan Alvar Aallon 1950-luvun alussa tehdasaluetta varten laatimasta kokonaissuunnitelmasta sekä siitä syntyneestä paperiteollisuusmiljööstä. Hyvän kuvan vanhasta miljööstä antavat vanhan hiomon ja vanhan voimalaitoksen välinen alue kytkinlaitos mukaan luetuna. Hillosta tuleva tehdasraide kulkee hiomon ja voimalaitoksen välistä kuorimolle.

Teollisuusrakennukset

10 Vesilaitos

Punatiilinen Alvar Aallon suunnittelema puolitoistakerroksinen vesilaitos kuuluu alkuperäiseen 1950-luvun rakennuskantaan. Vesilaitosta on laajennettu pohjoiseen päin punatiilisenä paperikone kolmen rakennustöiden yhteydessä. Rakennus on ulkoisesti kohtuullisessa kunnossa.

14 Kytkinlaitos

Vanhaan 1950-luvun tehdasmiljööseen kuuluu myös punatiilinen, kaksikerroksinen Alvar Aallon suunnittelema kytkinlaitos. Kytkinlaitos on julkisivuiltaan alkuperäisen kaltaisessa asussa. Kytkinlaitosta on laajennettu punatiilisenä länteen päin.

13 Voimalaitos

Alvar Aallon suunnittelema 1950-luvun puolivälissä rakennettu punatiilinen voimalaitos on säilynyt ulkoasultaan alkuperäistä vastaavassa asussa. Myös alkuperäinen pyöreä tiilinen savupiippu on jäljellä. Voimalaitoksen julkisivuja pohjoisessa sekä etelässä hallitsee kolme suurikokoista lasitiilistä ikkunaa. Länsijulkisivussa on lasitiilinen nauhaikkuna.

Voimalaitosta on laajennettu yli kaksinkertaiseksi 1970-luvun alun laajennus- ja uudistusohjelman toteuttamisen yhteydessä. Laajennus on toteutettu etelässä ja osittain idässä punatiilisenä. Voimalaitoksen itäjulkisivun pohjoispääty on rakennettu toisen kerroksen korkeudelta vaaleasta aaltopellistä. Laajennukset peittävät vanhan voimalaitoksen itäpuolen kokonaan. Pohjoisessa voimalaitoksesta on näkyvissä vanha piippu ja varsinaista voimalaitorakennusta piipusta länteen. Tämä osa rakennuksesta on arkkitehtuuriltaan monimuotoista. Eri seinäpinnat sekä piippu yhdistyvät toisiinsa eri kokoisin ja eri kulmissa toisiinsa nähden olevin volyymein. Muut osat ovat pohjoisessa jääneet laajennusten peittämiksi.

Paperitehdas

Tehtaan länsijulkisivun pohjoisosassa on voimakasta rytmillelyä eri korkuisilla ja kokoisilla rakennusvolyymeilla. Tämä ratkaisu elävöittää pitkän tehtaan muutoin tasaista julkisivua. Kyseistä vaikutelmaa korostaa voimalaitos piippuineen. Suuret rakennusvolymit ovat sopusoinnussa toisiinsa nähden. Mikään yksittäinen osa ei korostu liikaa vaan kokonaisuus syntyy eri osatekijöistä. Paperitehdas on jäänyt idässä paperikone kolmen vaatiman konosalin ja uuden hiomon peittämäksi. Tehdas on pääosin näkyvissä pohjoisessa, lännessä ja etelässä.

3 Vanha hiomo

Vanha hiomo on säilynyt ulkoisesti alkuperäisistä vastaavassa asussa pohjoisessa uuteen, paperikone kolmen vaatimaan hiomoon (7b) saakka. Uusi tiiliverhoiltu hiomo liittyy suoraan vanhaan hiomoon. Myös vanhan hiomon lännen puoleinen osa on ulkoisesti säilynyt alkuperäistä vastaavassa asussa. Idässä ja etelässä hiomoa ei ole näkyvissä. Sisätiloiltaan vanha hiomo on säilynyt myös ilmeisen alkuperäisenä. Vanhat, paperikone yhden ja kahden käyttöön hiokkeen tuottavat kivihiomakoneet ovat edelleen käytössä. Hiomo ja vanha voimalaitosrakennus ovat yhteydessä toisiinsa toisen kerroksen tasolla kulkevan tiilisen käytävän välityksellä. Käytävä kuuluu vanhaan tehdaskokonaisuuteen.

6 Paperikone yhden ja kahden konosalit

Paperikoneet ovat samassa salissa. Paperikone yksi sijaitsee konosalin länsisivustalla ja paperikone kaksi konosalin itäsivustalla. Konesalit ovat interiööriltään alkuperäistä vastaavassa asussa. Konesalin länsijulkisivu, joka muodostaa tehdasaluetta lännessä hallitsevan osan on alkuperäisen kaltaisessa asussa korjaamorakennukseen (15) saakka, joka peittää vanhaa, 310 metriä pitkää tehdasta noin 30 metrin pituiselta matkalta. Konesalia seuraa etelässä jälkikäsitteilyosasto, joka muodostaa vanhan tehtaan yhä näkyvissä olevan eteläpäädyn. Paperikonesalin itäpuoli muodostaa paperikone kolmen salin (7) kanssa sisäpihan, jonka eteläpäähän on rakennettu uudet pakkaamo ja pituusleikkurirakennukset (23,24). Vanha tehdas jää idässä paperikone kolmen konosalin peittämäksi.

Koneista paperikone yksi on lähes alkuperäisessä kunnossa. Koneen itäpuolella on jäljellä vanha valta-akseli vaihteistoineen ja laakereineen, joka toimi koneen voimansiirtolaitteena. Sen loppupäättä on purettu. Koneen märkääpää on lähes alkuperäinen. Sitä on uudistettu jonkin verran 1970-luvulla, kuivaussylinterit ovat alkuperäiset samoin kuin koneen loppuosakin. Koneen vanha pituusleikkuri on yhä jäljellä ja toimintakuntoinen. Myös vanhoja kytkintauluja on jäljellä. Paperikone kaksi on uudistettu lähes kokonaan 1980-luvun lopussa.

2 Kuorimo

Vanha, Alvar Aallon suunnittelema kaksikerroksinen punatiilinen kuorimo on kokenut ulkoisia ja sisäisiä muutoksia vuosien kuluessa. Vanhaa kuorimoa on laajennettu pohjoisessa, lännessä ja osittain etelässä betonielementein ja aaltopellillä. Alkuperäisen kaltaisena kuorimosta on ulkoisesti säilynyt sen itä- ja pohjoisosa. Länsipuoli on jäänyt kokonaan betonielementtisen laajennuksen jalkoihin. Rakennuksen etelä- ja pohjoispäädyt ovat jääneet osittain

laajennusten peittoon. Itäfasadia elävöittävää kahdessa rivissä olevat nauhaikkunat. Tiilinen osa on kaksi kerrosta korkea.

26 Laahakoneen ajokoppi ja hiilikuljettimen konehuone

Vanhaan 1950-luvun tehdasmiljööseen kuuluva puolitoistakerroksinen tiilinen rakennus on ulkoisesti alkuperäisen kaltaisessa asussa. Rakennuksesta on ohjattu laahakonetta, jolla on kuljetettu hiiltä rakennuksen pohjoispuolella olevalta hiilikentältä. Hiilikuljettimen konehuone sijaitsee rakennuksen pohjakerroksessa. Ohjaamo on sijoitettu rakennuksen pohjoispäätyyn konehuoneen yläpuolelle. Ohjaamon lattiasta työntyy ulos kuljettimen ohjaamiseen liittyviä akseliston ja ohjaimien jäänteitä. Noin viisi metriä rakennuksen eteläpäädyssä sijaitsee hiilikuljettimeen liittyviä vinssejä ja vetopyöriä.

Rakennus on ainutlaatuinen niin sen muotoa kuin funktiotakin ajatellen. On poikkeuksellista, että hiilen kuljettamista varten on pystytetty kyseisen kaltainen rakennus. Kyseistä toimintaa varten on usein pystytetty ainoastaan peltisiä rakennelmia.

Muut rakennukset

1950-luvun parakkimaiset lautarakenteiset rakennukset sijaitsevat paperitehtaan itäpuolella, hieman muuta tehdasaluetta ylempänä olevan rinteessä päällä. Talot sijoittuvat samalle alueelle, mutta eivät muodosta varsinaisesti yhtenäistä kokonaisuutta. Lisäksi yksi niistä, vanha saunarakennus on tyhjillään ja huonossa kunnossa. Alueella sijaitsee 1950-luvulla seitsemän varasto ja asuinrakennusta ulkorakennuksineen, mutta ne on purettu.

29 Ammattikoulu

Parakkimainen 1950-luvulta oleva lautarakenteinen rakennus kuuluu tehdasalueen vanhaan rakennuskantaan. Rakennus toimi ennen tehtaan ruokalana.

22 Koulutuskeskus/Henkilöstöosasto

Alun perin tehtaan konttorina toiminut rakennus on edellisen kaltainen, sillä erotuksella, että siihen on rakennettu myöhemmin lautarakenteinen läsiipi.

30 Puhelinkeskus

Keraamisilla vaaleilla laatoilla vuorattu puurakenteinen vanha puhelinkeskus / muuntamo sijaitsee hieman erillään muista rakennuksista.

28 Autotalli

Lautarakenteinen 1950-luvulla rakennettu autotalli toimii yhä alkuperäisessä funktiossaan. Sen molempiin päihin on ilmeisesti jälkeinpäin tehty puurakenteiset siipirakennukset. Ne voivat tosin olla alkuperäisetkin. Autotalli sijaitsee erillään em. rakennuksista, rinteessä alapuolella.

27 Vanha sauna

Sijainniltaan em. rakennuksista syrjässä oleva saunarakennus on tehtaan perustamisen alkua ajoilta. Rakennus on tyhjillään ja huonokuntoinen. Lautarakenteisen rakennuksen vesikatossa on halkaisijaltaan n. metrin suuruinen aukko, josta sade sisäänpäästyään on tuhonnut myös saunassa olleen pesulan välikaton. Saunan ympäristö on vesakoitunut lähes läpitunkemattomaksi. Sauna puretaan kesällä 1997.

21 Mittakoppi/projektikonttori

Tehdasalueen länsipuolella on yksikerroksinen lautarakenteinen vaalea parakkimainen rakennus, joka on rakennettu 1950-luvun lopussa.

31 Pumppaamo

Punatiilinen 1950-luvulla rakennettu pulpettikattoinen, lasitiilestä muuratuin ikkunoin varustettu pumppamorakennus sijaitsee tehdasalueen kaakkoispäässä, meren rannalla.

Asuinalueet

Puu-Petkele

Puu-Petkeleen asuinalue koostuu Alvar Aallon 1950-luvun puolivälissä suunnittelemista, lautarakenteisista yhden ja kahden perheen yksikerroksisista harjakatolla varustetuista asuinrakennuksista. Rakennukset rakennettiin Summan tehtaiden työntekijöiden asunnoiksi. Suurin osa taloista on myyty yksityisille. Alueen 18 talosta on Summan tehtaiden omistuksessa enää viisi, (numerot 3,4,2,3,6). Joidenkin talojen ikkunoissa on puusäleikkö, joka imitoi pieniruutuisia ikkunoita. Säleikkö ei liene alkuperäinen. Paritaloja on myös yhdistetty yhden perheen taloiksi. Muutoin alue on alkuperäistä vastaavassa asussa. Ulkoisesti rakennukset ovat hyväkuntoisia. Puinen pientaloalue muodostaa yhtenäisen 1950-luvun puolivälistä olevan pientaloaluekokonaisuuden. Puu-Petkeleeseen kuuluu kolmen auton talli.

Virkailijatalot

Alvar Aallon suunnittelemat funktionalistista arkkitehtuuria edustavat hyväkuntoiset virkailijatalot sijaitsevat Puu-Petkeleen asuinalueen länsipuolella. Kolme valkoiseksi maalattua tiilistä ja osittain ruskeaksi petsatulla puulla verhoiltua rakennusta on sijoitettu Petkelvuoren länsirinteesen pohjois-etelä akseliin. Rakennuksia ja niiden hyvinhoidettuja tontteja ympäröi luonnontilassa oleva metsäalue. Virkailijatalot muodostavat sijoittelunsa ja korkeatasoisen arkkitehtuurinsa kautta yhtenäisen kokonaisuuden. Alue on rakennettu luonnon ja maiseman ehdoilla.

Pohjoisin rakennus (1) on kahden perheen rakennus, joka on asuinkäytössä. Sitä etelässä seuraava talo (2) on yhtiön vierastalo. Eteläisin yhden perheen rakennus (3) on asuinkäytössä. Virkailijatalot on rakennettu saman aikaisesti Puu-Petkeleen asuintalojen kanssa. Virkailijataloihin kuuluu Alvar Aallon suunnittelema kolmen auton talli

Petkeleen huoltorakennus

Alvar Aallon suunnittelema valkoinen tiilinen huoltorakennus on myös rakennettu 1950-luvun puolivälissä. Rakennuksessa on myös talonmiehen asunto sekä sosiaalityötiloja. Kiinteistössä harjoitetaan myös kerhotoimintaa.

Muut rakennukset

Pumppuasema

Valkoinen, Alvar Aallon suunnittelema, tiilestä rakennettu 1950-luvun puolivälissä valmistunut pumppuasema sijaitsee muutaman kilometrin päässä tehtailta, Summanjoen varrella. Asemalta pumpataan tehtaille paperinvalmistuksessa välttämätön makea vesi

Yhteenveto

Summan paperitehdas oli ensimmäinen Enso-Gutzeit Oy:n ja Suomen metsäteollisuuden sotien jälkeisen ajan suurhanke. Suunnittelijan yhtiö käytti yhtä Suomen merkittävintä arkkitehtia. Tähän ja sen säilyneisyyteen perustuu sen arvo metsäteollisuuden metsämuistomerkkinä. 1950-luvulla perustetusta paperitehtaasta on säilynyt alkuperäisen kaltaisena vanha voimalaitos sekä vanhan hiomon pohjoisosa ja niiden välinen alue. Tehtaan paperikonesali on alkuperäisen kaltainen ja muodostaa tehdasaluetta lännessä hallitsevan osan. Tehtaan rinnalla rakennettiin samoin arkkitehtonisin kvaliteetein työväen ja virkailijoiden asuinalueet Petkelvuoren molemmille rinteille. Petkeleen asuinalueet ovat säilyneet asemakaavaltaan ja rakennusten ulkoasultaan lähes alkuperäisessä asussa.

Lähteet

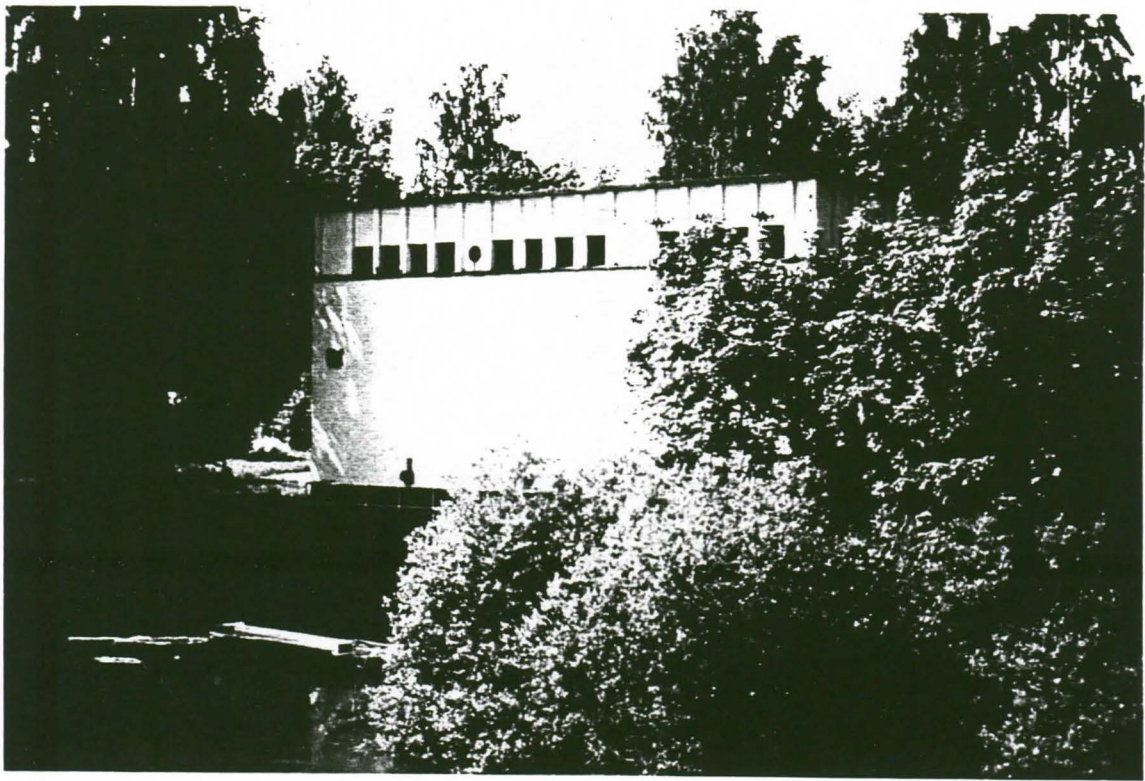
Ahvenainen, Jorma. Enso-Gutzeit Oy. Osa II. Jyväskylä 1992; Lievonen, Timo. Kymenlaakson rakennuskulttuuri. Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisu A:26. Kotka 1992.

Kuva 1. Summan sanomalehtipaperitehtaan hiomon ja voimalaitoksen välinen alue. Vasemmalla hiomo ja oikealla voimalaitos, jonka editse kulkee Hillosta tuleva raide. Raide johtaa kuorimolle. Voimalaitoksen ja hiomon yhdistää ylikulkukäytävä.

Kuva 2. Summan sanomalehtipaperitehdas lounaasta.

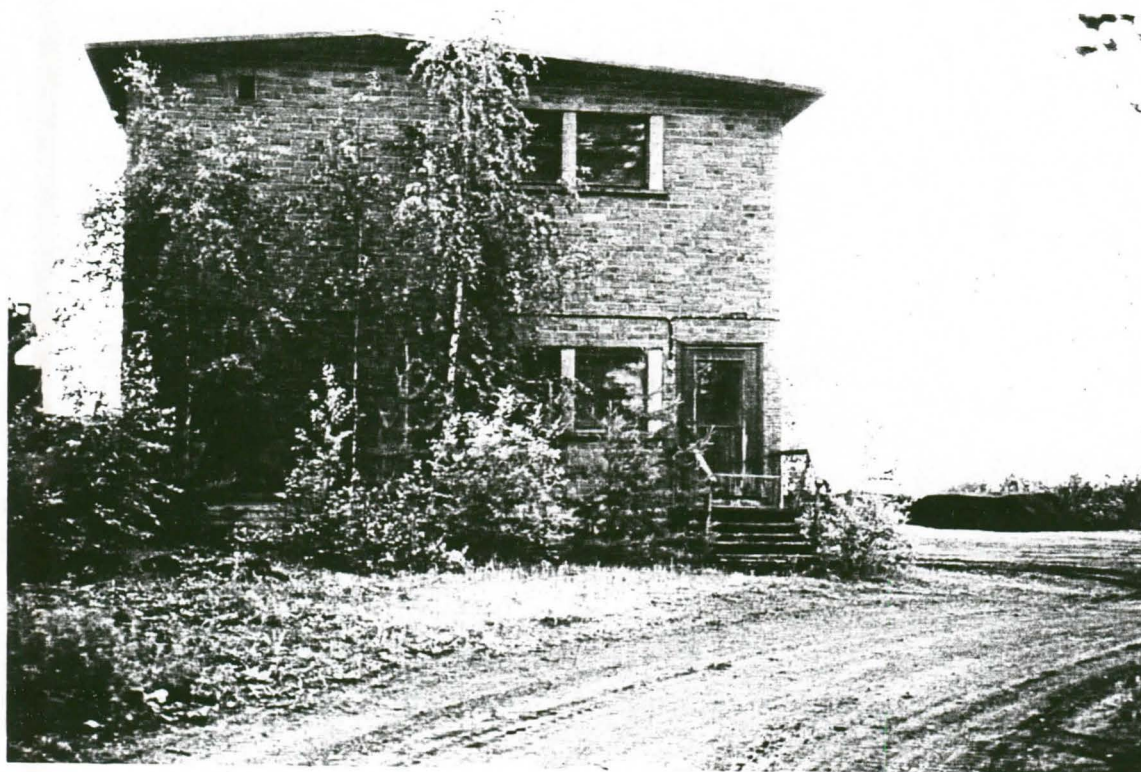
Kuva 3. Summan tehtaiden pumppuasema.

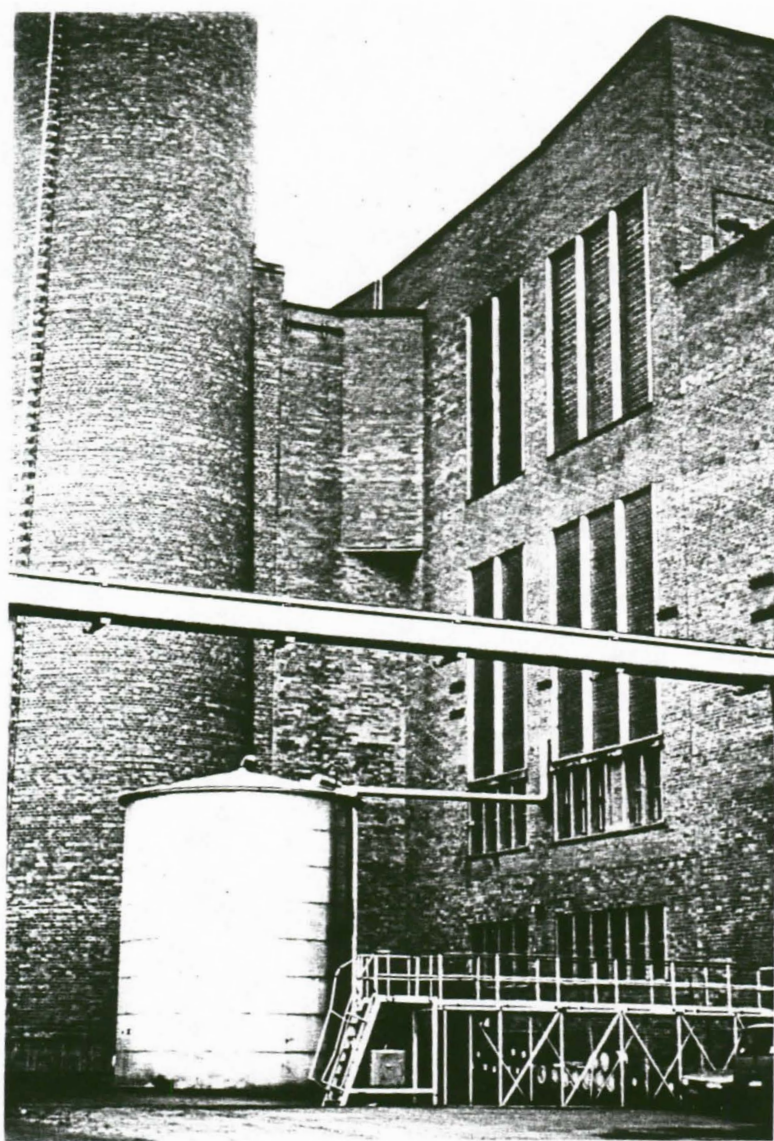
Kuva 4. Paperikonesalia.

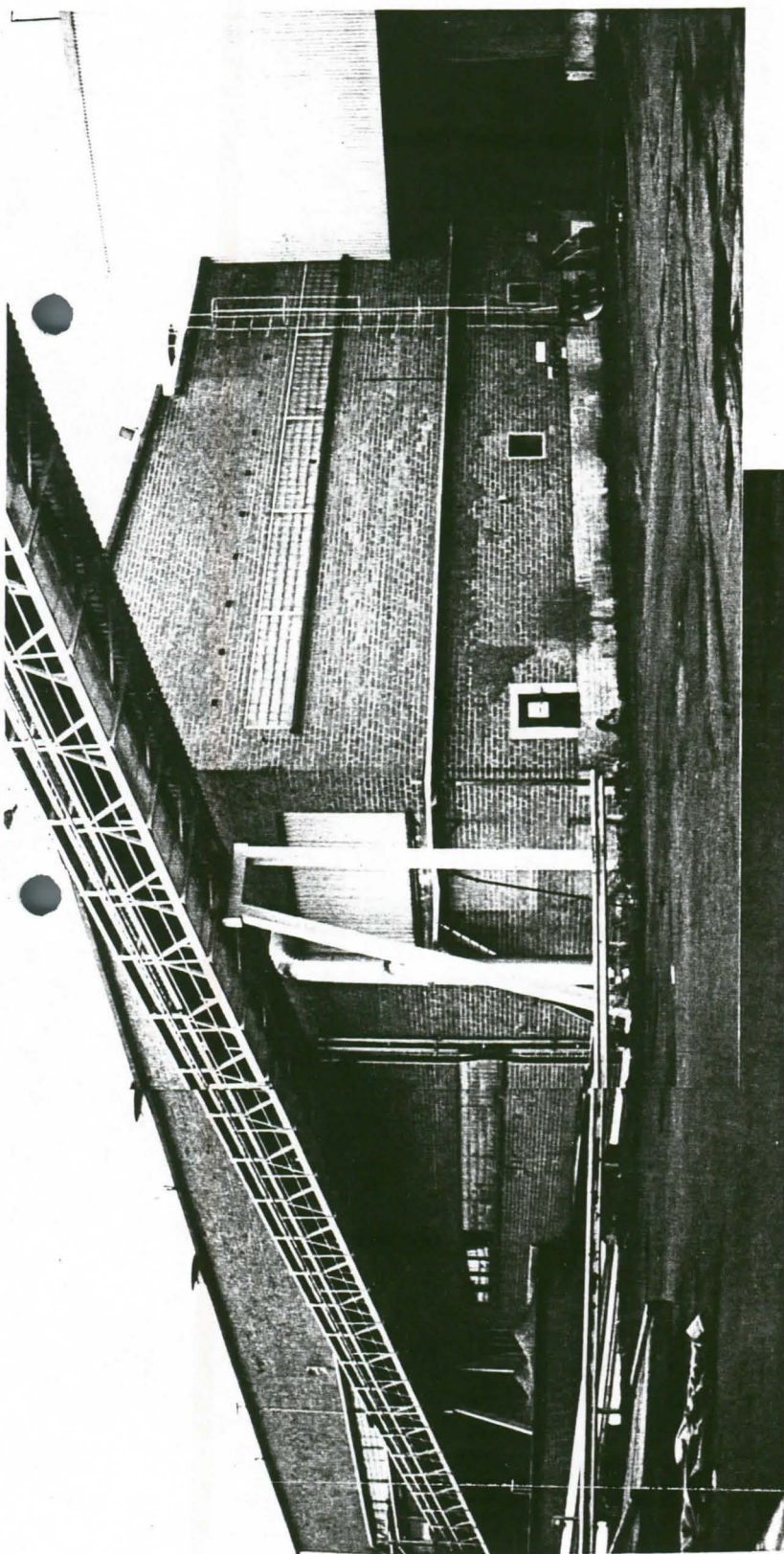
Kuva 5. Hiilikentältä voimalaitokseen hiiltä kuljettaneen laahakoneen ajokoppi konehuoneineen.

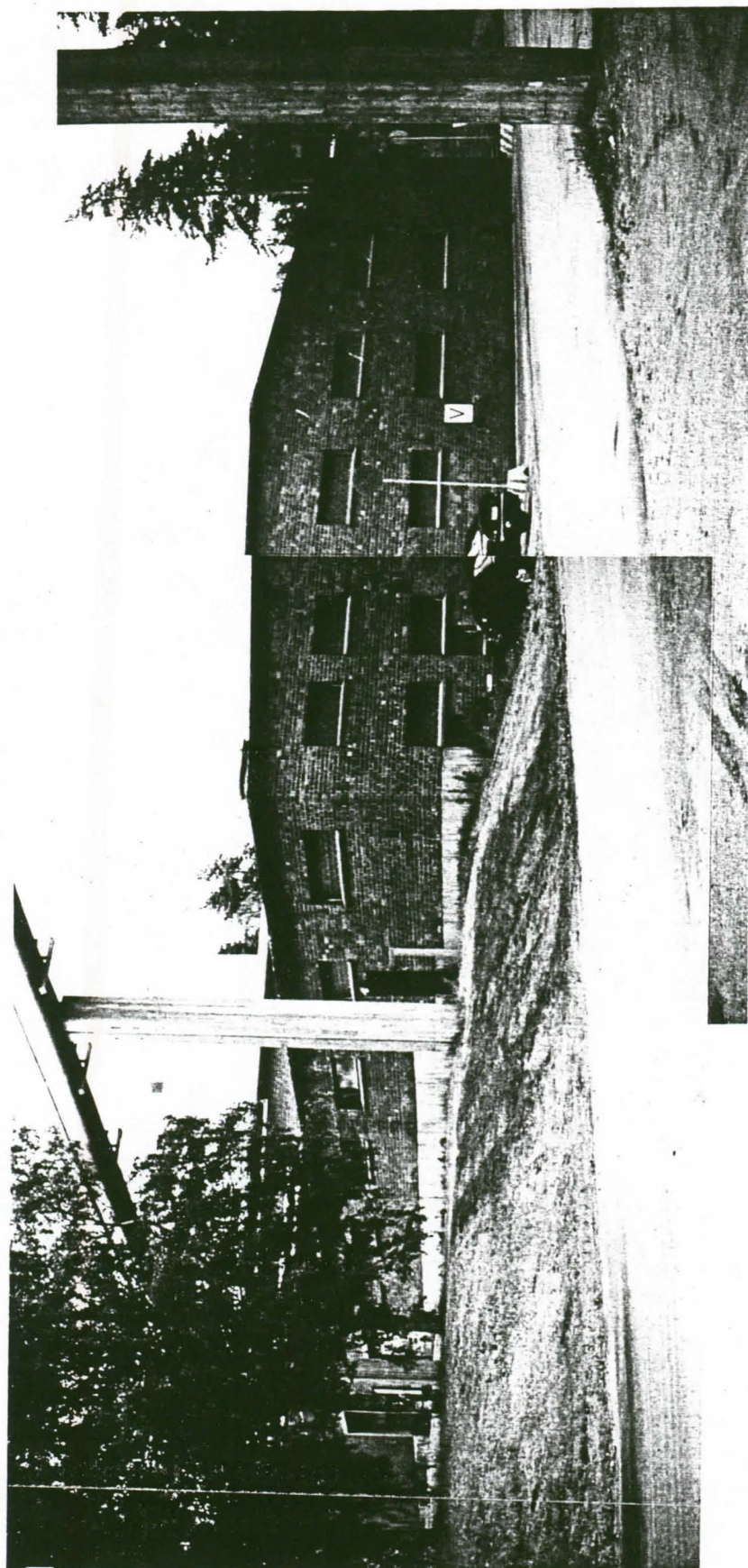
Kuva 6. Laahakoneen ajokoppi idästä.

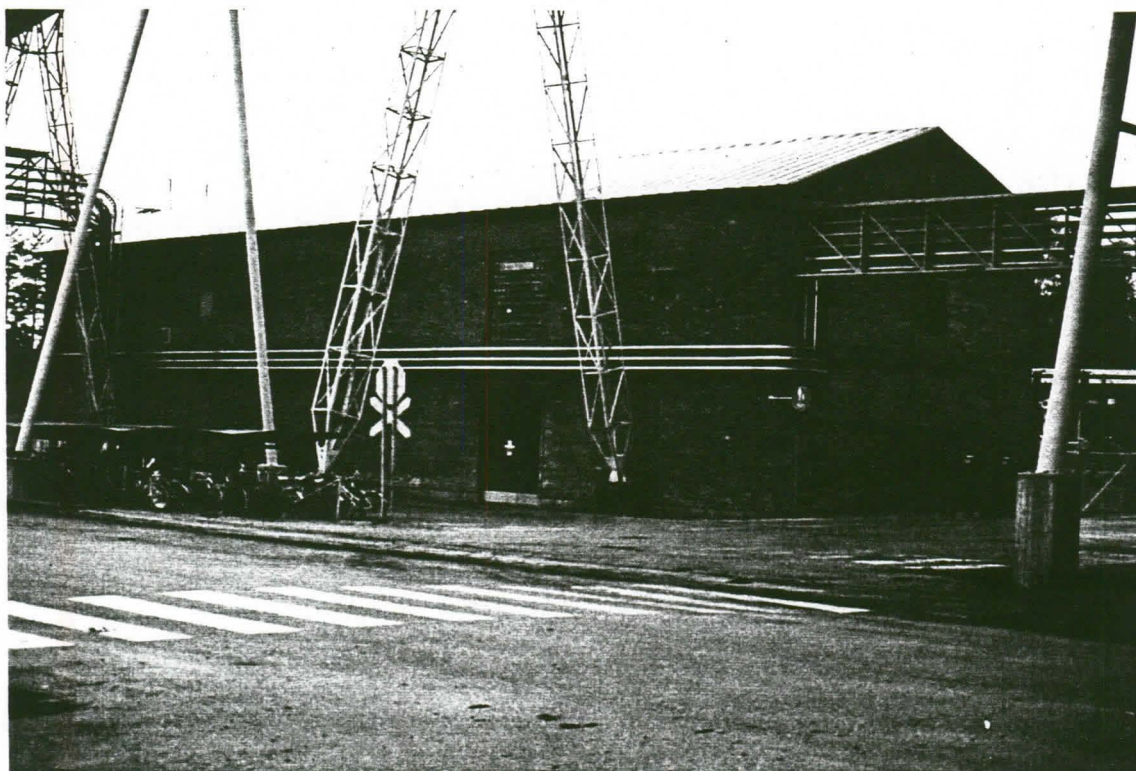
Kuva 7. Detalji Summantehtaiden voimalaitoksesta ja savupiipusta.

Kuva 8. Vanhaa kuorimoo.

Kuva 9. Vesilaitos.

Kuva 10. Kytinlaitos.

Kuva 11. Pumppuasema.

Kuva 12. Henkilötoimisto.

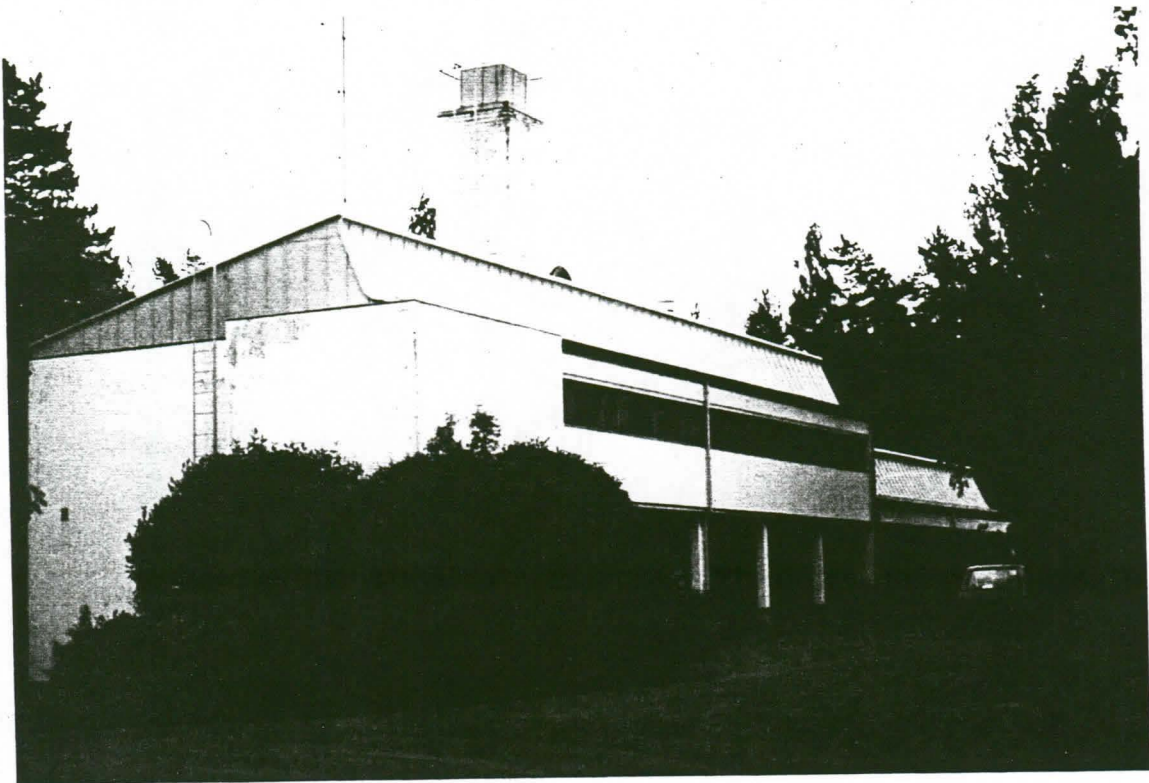
Kuva 13. Ammattikoulu.

Kuva 14. Vanha puhelinkeskus.

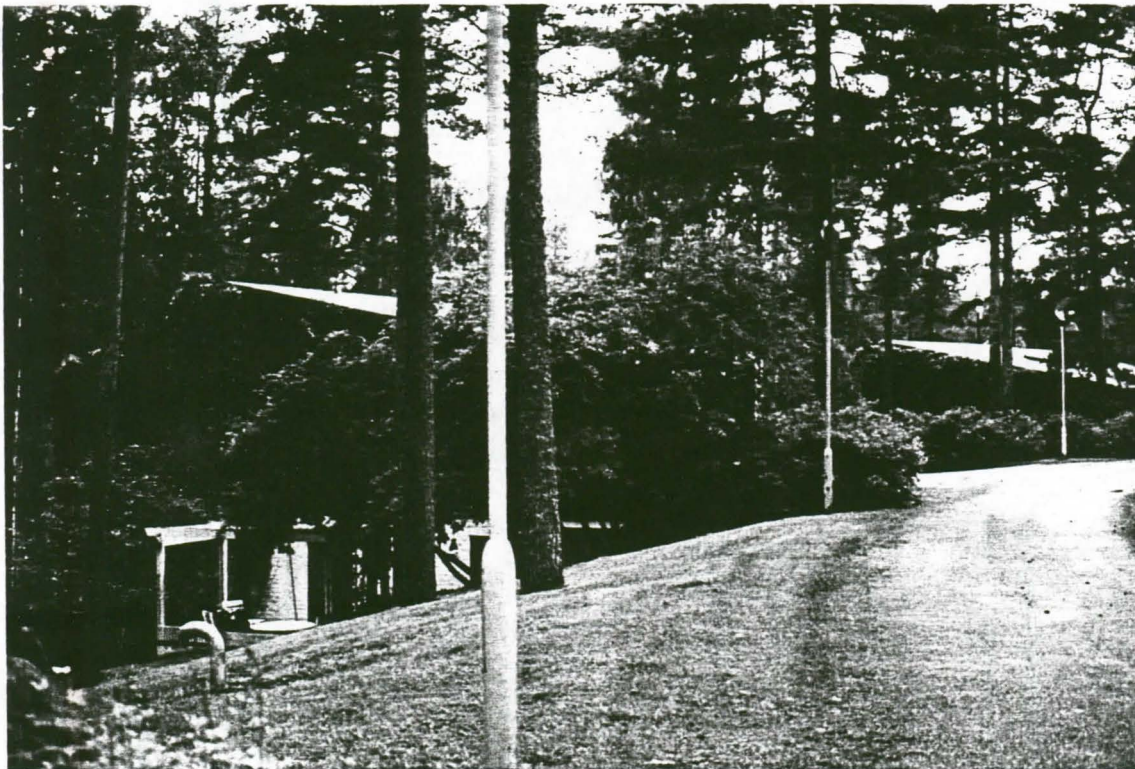
Kuva 15. Autotalli.

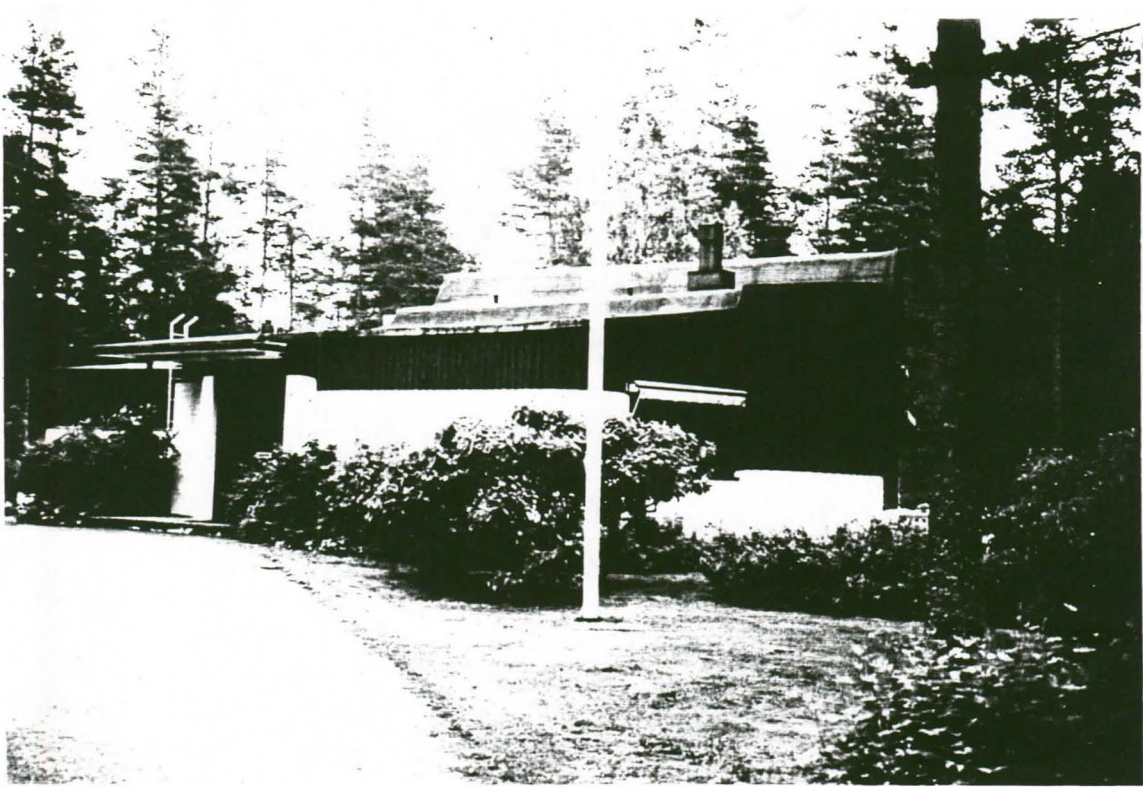
Kuva 16. Petkeleen asuinalueen huoltorakennus.

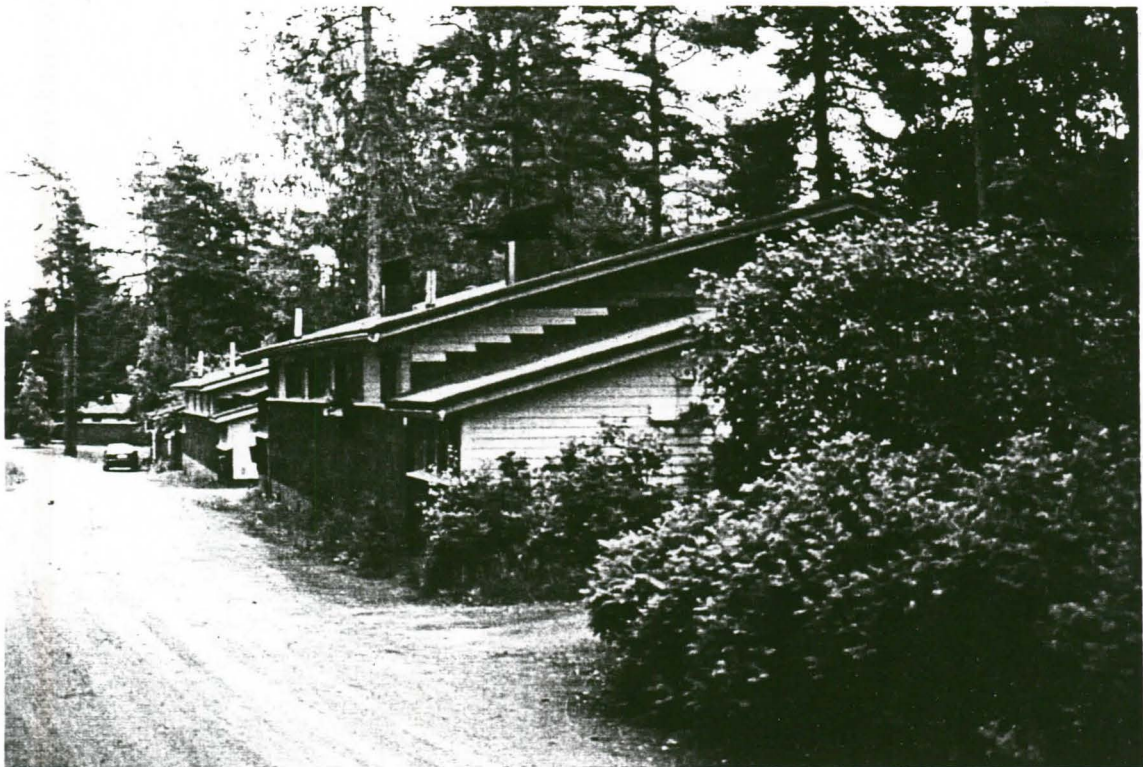
Kuva 17. Petkeleen virkailijatalo numero kaksi.

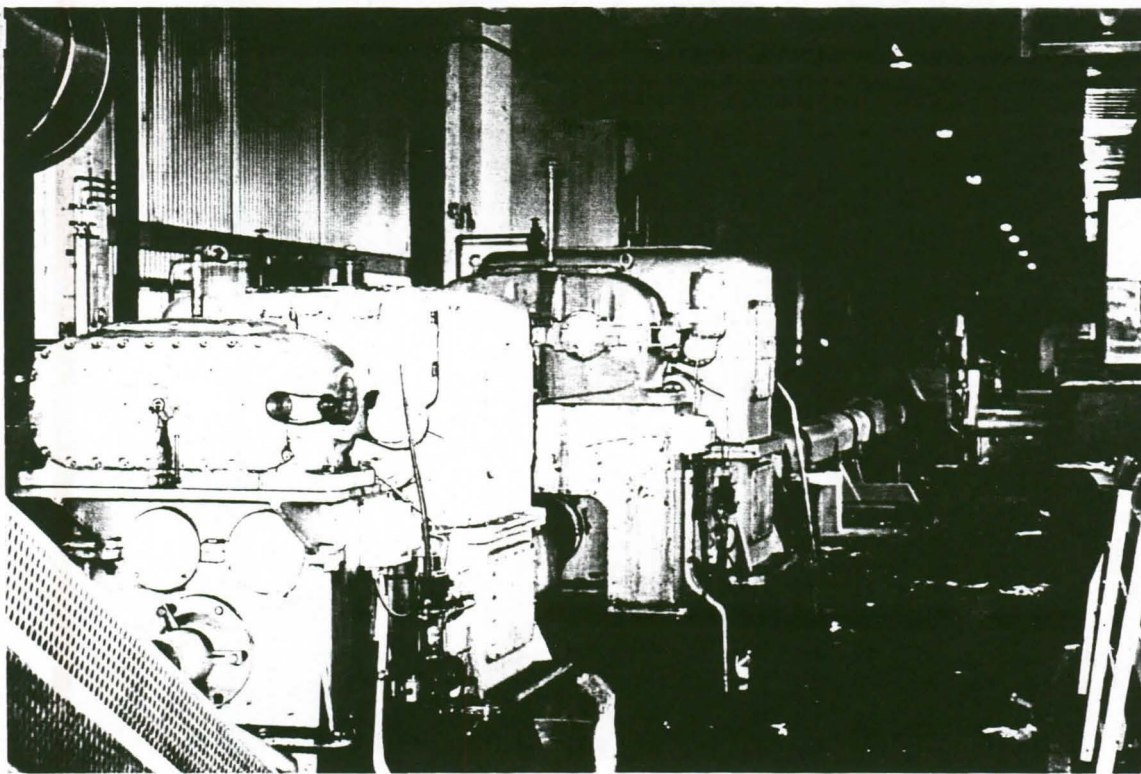
Kuva 18. Petkeleen virkailijatalot yksi ja kaksi.

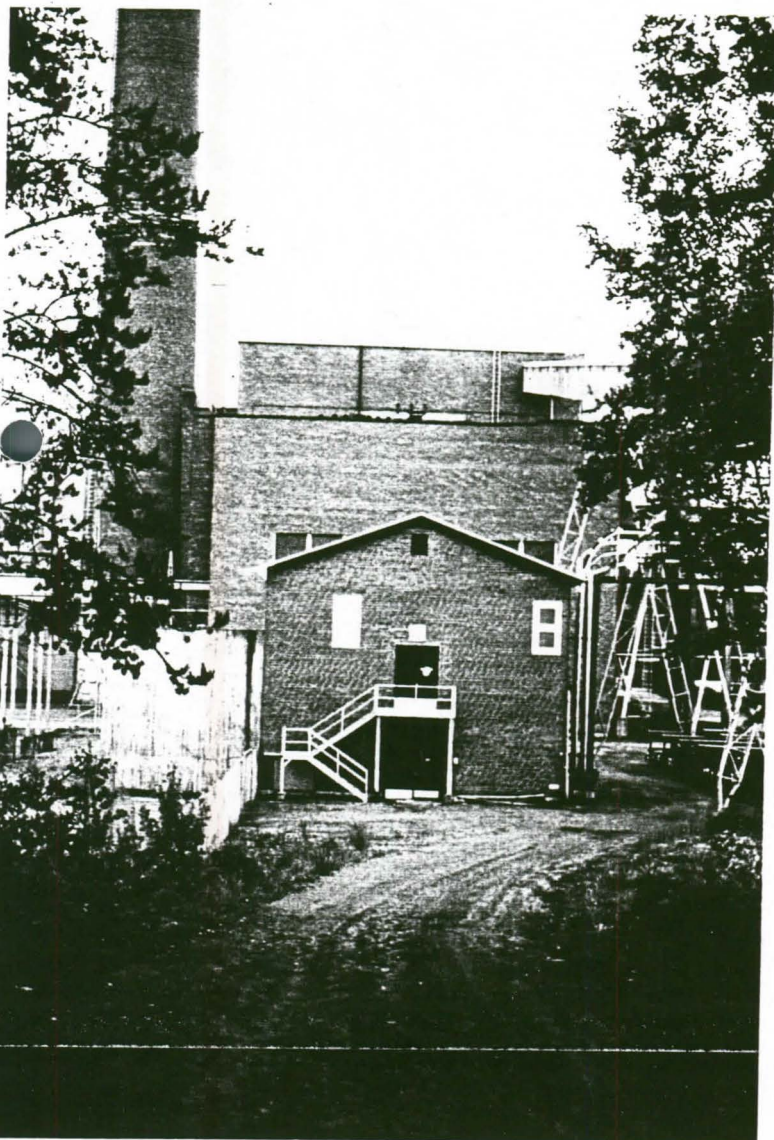
Kuva 19. Petkeleen virkailijatalo numero kolme.

Kuva 20. Puu-Petkelettä.

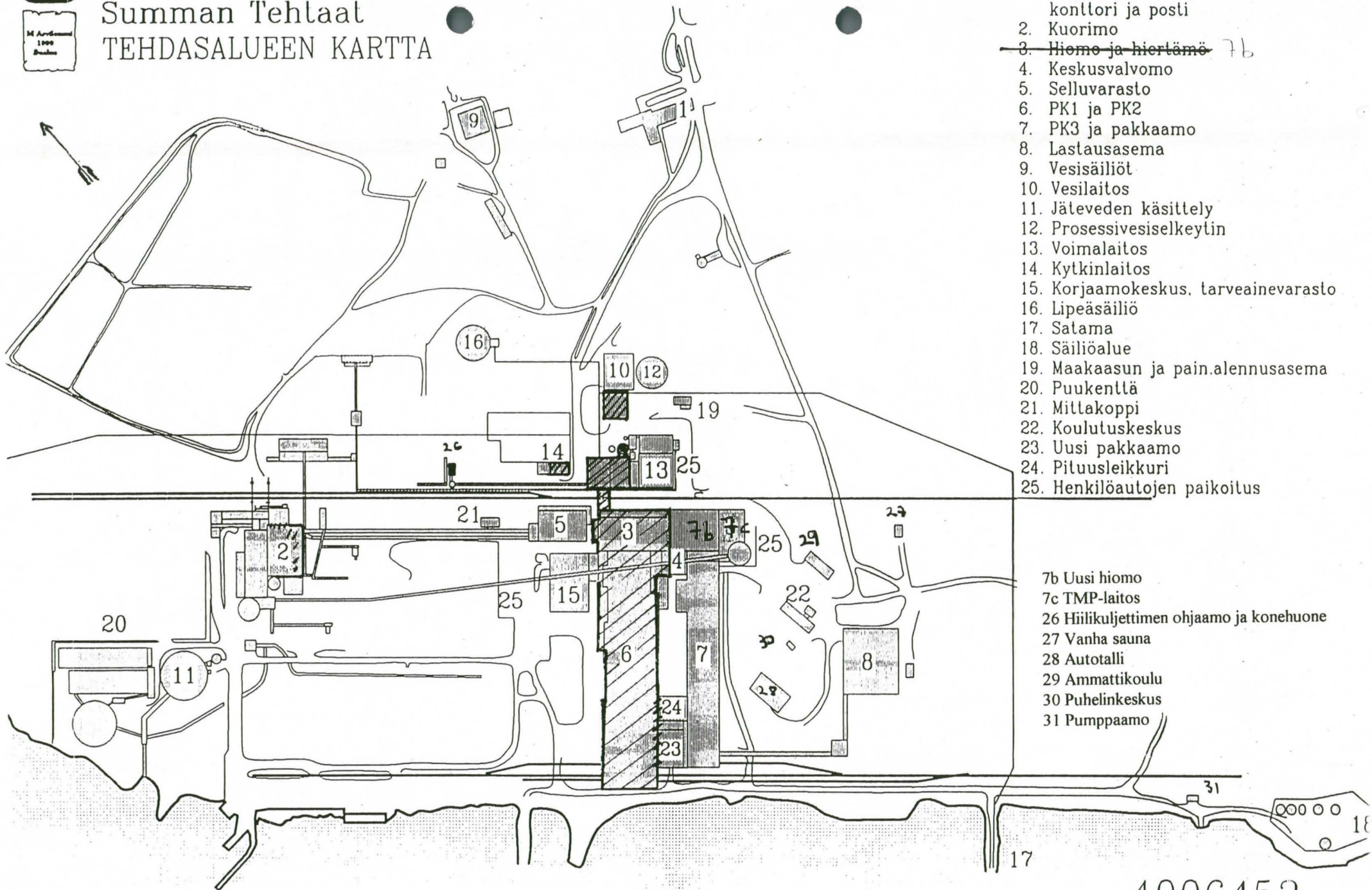
Kuva 21. Summan tehtaiden paperikone yhden valta-akseli vaihteistoinen.

Kuva 22. Voimalaitos. Etummaisena kytkinlaitoksen laajennusosa, joka on rakennettu vanhan kytkinlaitoksen kaltaisena

Summan Tehlaat TEHDASALUEEN KARTTA

1. Näytelykeskus, opastus
konttori ja posti
2. Kuorimo
3. Hiomo ja hiertäminen 7b
4. Keskusvalvomo
5. Selluvarasto
6. PK1 ja PK2
7. PK3 ja pakkaamo
8. Lastausasema
9. Vesisäiliöt
10. Vesilaitos
11. Jäteveden käsittely
12. Prosessivesiselkeytin
13. Voimalaitos
14. Kytkinlaitos
15. Korjaamokeskus, tarveainevarasto
16. Lipeäsäiliö
17. Satama
18. Säiliöalue
19. Maakaasun ja pain.alennusasema
20. Puukenttä
21. Mittakoppi
22. Koulutuskeskus
23. Uusi pakkaamo
24. Pituusleikkuri
25. Henkilöautojen paikoitus

- 7b Uusi hiomo
7c TMP-laitos
26 Hiilikuljettimen ohjaamo ja konehuone
27 Vanha sauna
28 Autotalli
29 Ammattikoulu
30 Puhelinkeskus
31 Pumpaamo

4006453

This is a hand-drawn map of a coastal area, likely a military or planning sketch. The map features several labeled buildings and terrain elements:

- Top Left:** A building labeled "AA-171" with a small "AH" structure below it. The number "175" is written near it.
- Top Center:** A long building labeled "AA-171" with a small "AH" structure below it. The number "175" is written near it.
- Top Right:** A building labeled "AA-172" with a small "AH" structure below it. The number "175" is written near it.
- Center:** A building labeled "AA-172" with a small "AH" structure below it. The number "175" is written near it.
- Bottom Left:** A building labeled "AA-173" with a small "AH" structure below it. The number "175" is written near it.
- Bottom Center:** A building labeled "AA-173" with a small "AH" structure below it. The number "175" is written near it.
- Bottom Right:** A building labeled "AA-173" with a small "AH" structure below it. The number "175" is written near it.
- Water Features:** "BERNERINPUISTO" is labeled in the center, and "BERNERINTIE" is labeled along the top and right edges.
- Other Labels:** "P" is written in several locations, and "VS" is written on the left side.
- Scale:** A scale bar is located in the bottom left corner, labeled "0 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000".

TERVAKOSKI OY

Johdanto

Vuonna 1818 perustettu lumpua raaka-aineena käyttänyt Tervakosken paperitehdas on Suomen vanhin toiminnassa oleva paperitehdas. Tervakoski Oy siirtyi Suomen Pankilta Enso-Gutzeit Oy:lle vuonna 1986. Tehtaiden tuotanto koostuu erikoispapereista.

Tervakoskella on viisi erikoispapereita valmistavaa paperikonetta. Paperikone neljällä valmistetaan savukepaperia 4 600 tonnia vuodessa, paperikone kolmella tehdään seteli- ja varmuuspapereita sekä vesileimallisia erikoispapereita 1 500 tonnia vuodessa, ohuita painopapereita tehdään paperikoneilla 11 ja 12, joiden yhteistutotanto on 52 300 tonnia vuodessa. Edellisellä valmistetaan myös savukesuodatinpapereita. Paperikone kahdeksalla valmistetaan irrokepapereita, kaapelipapereita ja vesileimallisia erikoispapereita 25 000 vuodessa. Tervakoskella valmistetaan yhä paperia käsin.

Seteli-, varmuus- ja savukepaperin raaka-aineena käytetään osittain ruohokasveja, kuten puuvillasta, pellavasta ja hampusta tehtyä sellua ja osittain puukuidusta, kuten männystä ja eukaliptyksesta tehtyä sellua. Muissa paperikoneissa käytetään männyn ja koivun puukuitua.

Tehdashistoria

Janakkalan kunnassa sijaitseva Tervakosken paperitehdas on Suomen vanhin yhä toiminnassa oleva paperitehdas. Tehdas perustettiin vuonna 1818 tehdasalueen läpi kulkevan, Alasjärvestä Kernaalanjärveen laskevan joen ja siihen liittyneen kosken partaalle. Perustajana oli kamarineuvos G G Nordenswan ja ensimmäinen paperitehdas valmistui vuonna 1823. Tervakosken paperitehtaasta muodostettiin osakeyhtiö vuonna 1864.

Tervakoskella siirryttiin käsipaperin valmistuksesta koneen tuottamaan paperiin 12 vuotta Suomen ensimmäisen, Tampereella Frencckellin paperitehtaalla vuonna 1841 käynnistyneen paperikoneen jälkeen. Vuonna 1853 käynnistyneellä paperikoneella valmistettiin lähinnä tapettipapereita. Tervakosken tuotteiksi muodostuivat erikoispaperit, kuten setelipaperit, joita tehtaalla valmistettiin ensi kerran 1850-luvulla sekä 1860-luvulla aloitettu savekepaperin valmistus. Viimeksi mainittu artikkeli loi tehtaalle toiminnalle vankan taloudellisen perustan. Kumpaakin artikkelia valmistettiin lumpusta. Tehtaalla kokeiltiin paperin raaka-aineena mekaanista puumassaa 1870-luvulla, mutta siitä luovuttiin nopeasti ja siirryttiin takaisin lumppuun. Suomen valtion setelipaperin vakituinen valmistaja Tervakosken tehtaasta tuli 1880-luvun lopussa. Tervakosken hyvälaatuisen paperin valmistajan maineen yhtiölle loi 1860-luvulla yhtiöön tullut Frans Emil Humble, joka palveli yhtiötä tehtaalla isännöitsijänä kolme vuosikymmentä.

Vanha 1820-luvulla pystytetty puinen tehdas paloi vuonna 1863 ja uutta ryhdyttiin rakentamaan tiilestä. Tehdas, jonka piirustukset laati Fiskarsin teknillinen johtaja, insinööri C.G. Hult valmistui vuoden 1865 aikana. Uudet paperikoneet olivat Donkinin valmistamat. Pk 2 valmistui vuonna 1864 ja Pk 1 vuonna 1868. Kummatkin koneet hankittiin erityisesti savukepaperin valmistamista varten. Uudella koneella voitiin valmistaa ohuempaa ja arvokkaampaa paperia, minkä vuoksi koneiden järjestysnumerot vaihtoivat paikkaa. Tervakoski oli keskittynyt koko toimintansa ajan hienompien paperilaatujen valmistukseen ja uudet koneet vahvistivat sen asemaa tällä sektorilla. Yhtiö saavutti vakiintuneen ja vahvan aseman hienopaperimarkkinoilla 1870-luvun lopulta alkaen, mikä on jatkunut nykyhetkeen saakka.

1900-luvun alussa kasvoi savukepaperin kysyntä Venäjällä huomattavasti, minkä johdosta tehtaaseen hankittiin kolmas, Banning & Seyboldin paperikone vuonna 1905. Koneen pystyttämisen yhteydessä tehdasta laajennettiin itään. Samaan aikaan kasvoi käsin valmistetun paperin kysyntä, minkä vuoksi tehtaalla aloitettiin 1800-luvun puolivälissä lopetettu käsipaperin valmistus uudelleen. Käsin valmistetusta paperista valmistettiin suuria seteleitä, joissa paperin laadun tuli olla ensiluokkaista, pienempiarvoisia seteleitä valmistettiin koneellisesti.

Tehdasta laajennettiin ja uudistettiin huomattavasti 1930-luvun puolivälissä ja lopussa, jolloin pystytettiin uusi paperikonerakennus jälkikäsitteilyrakennuksineen ja asennettiin tehtaalle ensimmäiset pesuholanterit. Syynä laajennuksiin oli tehtaalle hienopaperilaatujen, kuten kondensaattori- ja hiilipaperin laadullinen putoaminen ja tästä johtuneet menekkivaikkeudet. Erityisesti pesuholanterit paransivat huomattavasti lumpusta valmistettavan paperin

laatua. Tätä ennen lumppumassa oli pesty puolimassaholantereissa, mikä ei antanut yhtä hyvää lopputulosta. Laajennuksia ja uudistuksia jatkettiin 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa, jolloin tehtaalle pystytettiin uudet valkaisu- ja vedenkäsittelyrakennukset. 1950-luvun alussa tehdasta laajennettiin uusilla paperikonesaleilla sekä kokonaan uudella paperikone- sekä jälkikäsittelyrakennuksella. Samoin tapahtui 1960-luvun alussa. Tervakoski Oy siirtyi asteittain Suomen Pankille 1920-luvulla ja Enso-Gutzeit Oy:lle vuonna 1986.

Ympäristö

Tervakosken tehtaiden eteläpuolelle sijoittuu yhtenäinen työväenasuinalue. Rakennukset ovat pääosiltaan vuosisadan alusta. Tehtaiden länsipuolella sijaitsee vuodelta 1802 oleva Tervakosken kartanorakennus puistoinen ja kartanoon kuuluvine ulkorakennuksineen. Työväen asuntojen läheisyydessä sijaitsee arkkitehtien J Eklundin ja H. Kautosen suunnittelema Lepola, joka koostuu viidestä rakennuksesta. Ne rakennettiin 1930- ja 1940-luvun puolivälissä Tervakoski Oy:n palvelleiden eläkeläisten asunnoiksi. Tehdasalueen läpi Alasjärvestä Kernaalanjärveen laskeva joki kulkee, tehtailla vuosien kuluessa tapahtuneiden laajennusten vuoksi, tehdasrakennusten alla.

Tehdasalue

Tehdasaluetta hallitsevaa paperitehdasta on laajennettu eri ajanjaksoina kokonaan uusilla rakennuksilla ja rakennuskokonaisuuksilla (1-13). Muut tehdasaluetta hallitsevat keskeiset rakennukset ovat punatiilinen lumppulinna (17) paperitehtaan eteläpuolella sekä tehtaan pohjoispuolella sijaitseva verstasrakennus (10) ja keskusvarasto (15). Sähkövarastoa vastapäätä sijaitsee 1950-luvulta peräisin oleva autohalli (19). Jatkosodan alussa pystytetty tiilinen voimalaitos (16) on tehtaan itäpuolella. Tehtaaseen kuuluu myös kaksi muuta paperikonetta, jotka on sijoitettu tiiliverhoiltuun rakennukseen nyt puheena olevan tehdasrakennuksen koillispuolelle. Savukepaperia valmistava paperikone 11 on valmistunut vuonna 1968 ja ohutta painopaperia valmistava paperikone 12 vuonna 1975.

Teollisuusrakennukset

Tehdas

Nykyinen tehdas antaa ulkoisesti vuosikymmenten saatossa tapahtuneiden laajennus- ja uudistustöistä johtuen fragmentaarisen vaikutelman. Etelässä tehdas muodostuu 1940-luvun lopussa valmistuneesta valkaisuosastosta sekä tehtaan eteläpäädyssä sijaitsevasta nelikerroksisesta tiilimuuratusta 1870-luvulta peräisin olevasta rakennuksesta. Rakennuksessa sijaitsi alunperin lumpunkeitto-kattiloita, keskipakoiskuivajia ja varastotiloja. Lumppuholantereita (puolimassaholantereita) rakennukseen asennettiin 1910- ja 1920-lukujen aikana. Rakennuksen eteläosa, jota tosin on korotettu 1940-luvun lopussa on näkyvissä.

Tehtaan länsipuoli koostuu kolmesta osasta. Eteläisin osa siitä muodostuu vuonna 1940- ja 1950-luvun vaihteessa valmistuneesta valkaisu- ja vedenpuhdistuslaitoksesta sekä holanteriosastosta, keskimmäinen osa 1930-luvun lopussa valmistuneesta uusitusta paperitehtaan paperikonesalista ja pohjoisin osa 1940-luvun lopussa valmistuneesta toimistosiivestä.

Tehtaan 1930-luvun lopun laajennustöiden aikana pystytetyn jälkikäsittelyrakennuksen kautta asunsa saanut pohjoispääty on jäänyt 1960-luvun alussa valmistuneiden toimistosiiven ja kalanterisalin peittämiksi. Tehtaan itäpuoli on osittain 1950-luvun alusta, mutta pääosiltaan 1960-luvun alusta, jolloin tehtaan paperikonekapasiteettia kasvatettiin kahdella koneella ja niitä varten pystytettiin uusi paperikonesali- sekä jälkikäsittelyrakennus. Tehtaan julkisivut ovat pääosin punatiilisiä, idässä osittain peltisiä. Lännessä tehtaan julkisivu on jäänyt 1940-luvun lopussa valmistuneen rapatun kaksikerroksisen pääkonttorirakennuksen väliin puristuksiin.

Tehtaan rakenne on sikäli erikoinen, että vanha, vuonna 1865 valmistunut ja vuonna 1905 itään päin laajentunut tehdas on jäänyt nykyisen tehtaan alle. Nykyiset paperikonesalit, jotka ovat valmistuneet 1930-, 1940-, 1950- ja 1960-luvuilla on pystytetty vanhojen pk 1:n, pk2:n ja pk 3:n päälle sekä niiden itä- ja länsisivuille.

Tehtaassa koneet sijoittuivat siten, että pk 1 ja pk2 sijaitsivat nykyisen tehtaan pohjakerroksessa. Niiden itäpuolella samalla tasolla sijaitsee pk 3. Uudet paperikoneet sijaitsivat ylemmällä tasolla ensimmäisessä kerroksessa. Paperikoneet sijaitsivat lännessä päin järjestyksessä pk 5, pk 4, pk 7, pk 6, pk 8. Tehtaassa on jäljellä kolme toimivaa paperikonetta, so. pk 3, joka yhä on kellarissa, pk 4 ja pk 8. Muut koneet on purettu tai myyty ja niiden salit ovat joko tyhjillään tai

uudessa käytössä. Pk 1 ja 2 yhdistettiin yhdeksi koneeksi (sekulikoneeksi) 1950-luvun alussa. Kone on purettu ja varastoitu lumpupulinnan toiseen kerrokseen.

Vanha tehdas

1 Vanha holanterirakennus

Pohjakerros

Viime vuosisadalta peräisin olevan rakennuksen pohjakerroksessa on i-palkein tuetut kappaholvit ja seinät on muurattu tiilestä. Kulmahuoneessa on jäljellä neljä kappaletta betonista myöhemmin valettua kyypä. Kulmahuoneesta länteen päin sijaitseva huone on erilaisten putkien täyttämä. Vanhat paperikonesalit, so. pk 1 & pk 2 ja nykyinen pk 3 sijaitsivat nyt käsitellyn osan pohjoispuolella.

I kerros (konesalikerros)

Kyseinen rakennusosa toimii varastona. Eteläseinään on puhkaistu aukko trukkiliiikennettä varten. Kerroksen länsiseinässä, joka on jäänyt vuoden 1949 laajennuksen alle, on havaittavissa 4 kappaletta vanhoja ikkuna-aukkoja ja niiden yläpuolista kaarikoristelua. Ikkunat on muurattu umpeen. Rakennus liittyy kiinteästi vuonna 1949 valmistuneeseen vedenpuhdistamoon sekä holanteri- ja valkaisuosastoon. Välipohja on valettu.

II kerros

Toisessa kerroksessa sijaitsevat lumpun pesu- ja valkaisuholanterit, joita on viisi kappaletta. Holanterit on valmistanut Tampereen Pellava ja Rauta Teollisuus Osakeyhtiö vuonna 1938. Kerros on jaettu osittain väliseinällä. Saliin on tullut lumpumassan kuljetin lumpupulinnasta, rakennuksen itäseinän kautta. Kuljettimen vetopyörä on jäljellä. Rakennuksen edessä joen partaalla on jäljellä kuljettimen betonisia tukirakenteita.

III kerros

Rakennusosan kolmas kerros pystytettiin tiilisenä 1940-luvun lopussa hylkypaperin varastoksi. Kerros on varastokäytössä. Kerroksen betonisin palkistoin vahvistettu välipohja on valettu

Rakennuksen eteläjulkisivuun suoraan liittyvä tiilinen ja pieniruutuisin ikkunoin varustettu kaksikerroksinen porraskäytävähuone on pystytetty 1920- ja 1930-lukujen aikana.

Vesiturpiiniosasto

1a

Vanhan holanteriosaston pohjakerroksen pohjoispuolella on vuonna 1949 rakennetun vedenpuhdistamon ja valkaisuosaston kellaritila, jossa on mm. viisi kappaletta suurikokoisia säiliöitä. Mainitun tilan itäpuolella on vanhaan tehdasrakennukseen kuuluva kellariosa. Katossa on kappaholvit ja se on tuettu valurautapylväillä. Kyseinen rakennusosa/huone esiintyy ensikerran vuoden 1865 tehdasaluekartassa. Tehdasalueen kehitystä kuvaavan historiallisen kartta-aineiston mukaan se on säilynyt kooltaan ja sijoitukseltaan samanlaisena. Ulkoa käsin huonetta ei pysty havaitsemaan, ulkoseinän 1940- ja 1950-luvun vaihteessa tapahtuneiden muutosten vuoksi. Ulkoseinä jää turpiiniin vesisäiliön taakse.

1b

Huoneen itäpuolella on toinen huone, joka sijaitsee tehtaan alitse menevän joen päällä. Se esiintyy ensikerran 1905 tehdaskartassa sähködynamihuone- nimisenä. Vesiturpiinigeneraattori ja muuttujakoneet- nimisenä se esiintyy vuoden 1937 kartassa. Huoneesta on erotettu lautaseinällä tila, jossa sijaitsee Allmänna Svenska Elektriska Ab Västeros (ASEA) valmistama vesiturpiinigeneraattori. Valmistajan kilvessä ei ole vuosilukua.

1c Vanha pk 1 & 2- sali

Nykyisen tehtaan kellarikerroksessa sijaitsevan vanhan paperikonesalin länsiseinää sekä umpeen muurattuja ikkuna-aukkoja on näkyvissä. Idänpuoleisesta seinästä on jäljellä osia. Seinän yhteyteen, sen länsipuolelle on rakennettu akkulataamo ja -varasto. Seinäpintoja on muutettu myöhemmin. Vanha paperikonesali on muuttunut täysin. Se toimii nykyisen tehtaan kellaritilana. Vuonna 1950 pystytetty pk 7 sijoitettiin vanhan paperikonesalin päälle, minkä johdosta kattorakenteet ovat muuttuneet, so. katto on valettu ja kantavina rakenteina toimivat betonipilarit sekä -palkit. Vanha paperikonesali purettiin kyseisten rakennustöiden aikana. Sen länsipuolella on 1930-luvun lopussa valmistuneen pk 4 (ja pk5) kellarikerros.

1d Pk 3- sali

Kyseinen paperikonesali valmistui vuonna 1905. Se sijaitsee pk 1 ja pk 2 salin itäpuolella. Sali on osittain puolitoista kerrosta korkea. Sen seinät, katto ja salin muoto ovat säilyneet lähes alkuperäisenä. Länsiseinä on muuttanut hieman muotoaan. Salin itäseinän pohjoispäädyssä on toimistotiloja. Sali liittyi osittain pk 8 pohjakerroksen länsiseinään. Koneen runko sekä osa kuivaussylintereistä on vuodelta 1905. Koneita on uudistettu mm 1959 ja 1969 A. Ahlströmin Karhulan konepajan toimesta. Mustavalkoruutuista lattiaklinkkeriä on jäljellä.

Vuosien 1934 - 1937 tehdasrakennukset

4 Paperikoneet neljä ja viisi sekä niiden jälkikäsitteilyrakennus 5 Kalanterisali 6, Toimistosiivet 7, 8 ja Pk8 jälkikäsitteilyrakennus 9

Tehdasta laajennettiin länteen 1930-luvulla uudella paperikonesali- ja jälkikäsitteilyrakennuksella. Paperikonesaliin sijoitettiin vuonna 1934 valmistunut Bruderhausin paperikone neljä ja sen länsipuolelle vuonna 1937 valmistunut Fullnerin paperikone viisi. Paperikonesalia pohjoisessa seuraava nelikerroksinen jälkikäsitteilyrakennus (5) pystytettiin samojen rakennustöiden aikana. Se on sisätiloiltaan alkuperäistä vastaavassa asussa. Myös toiminnot ovat samankaltaisia. Ulkoisesti jälkikäsitteilyrakennus on jäänyt myöhempien laajennusten peittämäksi. Jälkikäsitteilyrakennuksen ja verstarakennuksen välissä aiemmin kulkenut ajoluiska rakennettiin kalanterisaliksi (6) vuonna 1961. Jälkikäsitteilyrakennuksen länsipuolelle pystytettiin nelikerroksinen toimistorakennussiipi (7) vuonna 1947. Toimistosiiven kaakkoispuolelle pystytettiin suorakaiteen muotoinen nelikerroksinen toimistorakennus tiilestä 1960-luvun alussa (8). Se on rakenettu välittömästi kiinni kalanterisaliin sekä verstaaseen (10). Rakennuksessa on mm. metsäosaston sekä piirtämön tilat. Paperikoneiden kolme ja neljä jälkikäsitteilyrakennuksen itäpuolelle pystytettiin pk 8:n nelikerroksinen jälkikäsitteilyrakennus (9) 1950-luvun alussa.

1940- ja 1950-luvun vaihteen laajennukset ja tehdasrakennukset

4a, 4b Paperikoneet 6 & 7

Vuonna 1948 valmistui A. Ahlströmin Karhulan tehtaiden valmistama paperikone kuusi. Koneita varten tehdasta laajennettiin itään. Pk 6:n sali sijoitettiin pk 1:n ja pk 3:n konesalien väliin, niiden yläpuolelle. Saman tehtaan valmistama pk 7 valmistui vuonna 1950. Se sijoitettiin pk 4 - 5 paperikonesalin ja pk 6 väliin. Pk 7:n saliin on tullut luonnonvaloa kattoikkunoista. Paperikonesalit kuusi ja seitsemän olivat alunperin yhtenäistä tilaa, jotka sittemmin on erotettu toisistaan väliseinällä. Pk 7-sali toimii nykyisin leikkuuosastona ja pk 6- sali varastona.

2 Valkaisuosasto

Tehtaan uusi tiilinen valkaisuosaston käyttöön pystytetty rakennus valmistui vuonna 1949 ja sijoittuu tehtaan lounaiskulmaan. Se kiertää osittain vanhan holanterirakennuksen lounaiskulman ympäri ja peittää osan rakennuksen eteläseinää. Rakennuksen eteläosassa sijaitsee valkaisukone sekä kolme kappaletta valkaisusammioita. Rakennuksen ensimmäisen kerroksen länsiseinustalla sijaitsee Kamyr-kone. Rakennus on alkuperäistä vastaavassa asussa. Valkaisuosasto on poistettu käytöstä.

3 Vedenpuhdistamo

Tiilinen rakennus valmistui 1950-luvun alussa. Sinne sijoitettiin samaan aikaan valmistuneen pk 7:n holanteriosasto ja uusi vedenpuhdistuslaitos. Rakennus on lähes kokonaan varastokäytössä. Rakennukseen sijoitetut kolme vedenselkeytintä ovat jäljellä. Ne sijaitsevat rakennuksen eteläseinällä. Niiden yläpuolella on valvomo. Vedenpuhdistamo on kiinteässä yhteydessä pk 4 saliin sekä entiseen pk 7 ja pk 6 saliin. Holanterit eivät enää ole käytössä.

1950-luvun tehdasrakennukset

11 Paperikone 8- rakennus sekä sen leikkuuosasto- ja pakkaamorakennukset (9)

Pk 8 valmistui 1950-luvun alkuvuosina. Koneita varten rakennettiin uusi tiiliverhoiltu betonirunkoinen paperikonesali tehtaan itäpuolelle. Se liittyy kiinteästi edellisiin 1950-luvun alun laajennuksien aikana valmistuneeseen tehtaan itäsiivuun. Paperikonesalin valmistumiseen liittyivät myös pk 8 tiiliverhoillun leikkuuosaston sekä pakkausosaston rakentaminen, jotka liittyvät kiinteästi konesaliin. Leikkuuosaston itäpuoli on jäänyt Bruderhaus-kalanterin vaatiman peltisen laajennuksen peittämäksi. Paperikonesalin eteläpääty on jäljellä.

1960-luvun tehdasrakennukset

12 Paperikonesali 9 & 10- sekä 13 paperintarkastusosasto

Pk 8:n konesali muodosti tehtaan idän puoleisen osan aina vuoteen 1961, jolloin tehdasta jälleen laajennettiin rakentamalla pk 8 salin viereen paperikone yhdeksän vaatima konesalirakennus. Laajennukseen sijoitettiin 1960-luvun aikana myös paperikone kymmenen. Tämä konesali muodostaa siihen liittyvän ja saman-aikaisen paperintarkastusosaston kanssa tehtaan nykyisen idän puoleisen osan. Paperikone kymmenen on jäljellä, mutta se ei ole toiminnassa. Paperikone yhdeksän on purettu. Paperintarkastusosastoa seuraa peltinen julkisivu, jonka takana sijaitsee em. suurikokoinen Bruderhaus-kalanteri. Kalanteria seuraa 1950-luvun alussa pk 8:aa varten valmistuneen pakkaamon tiilinen julkisivu, jota puolestaan seuraa 1980-luvulla valmistuneen pakkaamon (26) peltinen julkisivu. Pakkaamo on rakennettu pk 8:n pakkaamon ja 1950-luvun alussa valmistuneen keskusvaraston väliin.

Tehdasalueen muu rakennuskanta

20 Pääkonttori

Arkkitehti Heimo Kautosen suunnittelema kaksikerroksinen, rapattu kivirakennus on valmistunut 1940-luvun lopussa. Rakennus on niin eksteriöriltään kuin interiöriltäänkin alkuperäistä vastaavassa asussa. Konttorin eteläpuolelle, välittömästi siihen kiinni on pystytetty 1970-luvulla uusi kaksikerroksinen punatiilinen toimistorakennus (20a).

14 Käsipaperitehdas

1870-luvulta peräisin oleva oktagonin muotoisen tiilirakennuksen pohjakerroksessa toimi alunperin tehtaan vedenpuhdistamo ja ensimmäisessä kerroksessa paloasema. Vesi puhdistettiin hiekan avulla. Käsipaperia rakennuksessa on valmistettu 1960-luvun puolivälistä alkaen. Rakennuksessa on yksi holanteri, kaksi kyyppiä sekä kuivaussylinteri.

10, 10a Verstaas sekä verstaan pohjoissiipi

Rakennus on rakennettu useissa eri rakennusvaiheissa. Rakennus oli kaksikerroksinen 1930-luvulle asti. Tehdasaluekarttojen perusteella vanhin osa on ajoitettavissa 1900-luvun alkuun. Tällöin rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa toimi valimo ja korjaamo ja toisessa kerroksessa puutyöpaja. Rakennus esiintyy ensimmäisen kerran vuoden 1905 tehdasaluekartassa. Tällöin se alkoi lähes joen länsipartaalta ja päättyi silloisen paperitehtaan pk 1 ja 2 salin itäseinään. Vuoden 1922 kartassa rakennusta on laajennettu länteen päin pk 1 ja 2- salin länsiseinään asti. Vuoden 1937 kartassa rakennus ulottuu nykyiselle kohdalleen so. lähes 1930-luvun laajennuksissa rakennetun pk 4 ja pk 5- konesaliin liittyvän jälkikäsitteilyrakennuksen länsiseinään. Rakennuksen kolmas kerros on rakennettu 1940-luvun puolivälin ja lopun aikana.

Rakennuksen vanhin osa on havaittavissa selkeästi. Sen pohjakerroksessa on kappaholvattu katto. Sen itäpäädyssä on muurattu umpeen kaksi ikkunaa sekä yksi ovi. Siihen liittyy välittömästi tehtaan vanha 1960-luvun alussa rakennettu kalanterisali (6). Kalanterisalissa on toiminnassa yksi kalanteri, muutoin se on konekorjaamon käytössä. Verstaan pohjakerroksessa toimii konekorjaamo, ensimmäisessä kerroksessa puutyöosasto ja ylimmässä kerroksessa on varastotiloja.

Rakennukseen liittyvä tiilinen kolmikerroksinen pohjoissiipi (10a) taas on valmistunut 1940-luvun alussa. Siivessä on betonisokkeli, kun vanhemmassa osassa perusta on graniittista. Siipeä on laajennettu 1960-luvulla pohjoiseen. Laajennus alkaa idässä sijaitsevaan sähkövarastoon kulkevan tiilisen ylikulkukäytävän kohdalta. Laajennuksessa on toimistotiloja sekä sähköverstaas.

15 Keskusvarasto

Kolmikerroksinen nauhaikkunoin varustettu rakennus on pystytetty 1950-luvun alussa. Rakennus suunniteltiin alunperin t-kirjaimen muotoiseksi. Rakennuksen keskiosasta idässä erkaantuneista siipiosista pohjoisin on purettu nykyisen lähettämön tieltä. Siivet oli aluksi tarkoitettu yksikerroksisiksi.

16, 16a, 16b Voimalaitos sekä sen laajennukset

Punatiilinen voimalaitos valmistui jatkosodan aikana, 1940-luvun alussa, jolloin sinne valmistui kaksi höyrykattilaa. Voimalaitosta laajennettiin etelään päin vuonna 1952, jolloin sinne asennettiin vastapaineturpiini (16a). Niitä on tällä hetkellä kolme kappaletta: Stal 4000 kw, käytettynä ostettu ruotsalainen turpiini sekä kaksi kappaletta AEG:n valmistamia turpiineja á 5330 kw. Viimeisin laajennus voimalaitoksessa tehtiin 1960-luvulla, jolloin sinne asennettiin kolmas kattila (16b). Tällöin voimalaitos laajeni pohjoiseen. Kattilat olivat ennen turve- ja hiilikäyttöisiä. Nykyisin ne

ovat kaasukäyttöisiä. Kaikki kattilat on uusittu. Kattila numero kahden asennusta varten voimalaitoksen länsiseinää jouduttiin purkamaan, jotta se olisi mahtunut sisään. Ikkuna-aukko on tästä syystä suurempi kuin viereisen kattilan.

17 Lumppulinna

Kolmikerroksinen punatiilinen lumppulinna on rakennettu vuosina 1921-23 vuona 1920 palaneen vanhan puisen lumppurepimön tilalle. Sen on suunnitellut arkkitehti K.J. Ahlskog. Rakennuksen itäpäässä on kaksi vaaka-akselissa pyörivää lumpunkeittokattilaa vuodelta 1933. Teräksiset kattilat on valmistettu kuumaniittaamalla. Niitä vastapäätä on raakahuovan valmistukseen liittyvä lumpunkeittokattila. Raakahuopaa tehdas valmisti 1980-luvulla. Sellukatiloista sellu valutettiin lattiassa olevien siivilöiden läpi kuljettimeen, josta se kulkeutui lumpunpesuholantereihin vanhaan holanterirakennukseen. Kummankin rakennuksen julkisivuissa on jäljellä kuljettimen vaatimat aukot. Joessa on lisäksi jäljellä kuljettimen betonisia tukirakenteita. Lumpun käsittely l. repiminen tapahtui kattiloiden yläpuolisessa kerroksessa. Kattiloiden täyttöluukut ovat jäljellä. Lumppulinnan keskiosassa oli vesitorni.

Lumppulinna toimii varastona sen eteläpäätyä lukuunottamatta, joka on vuokrattu pienteollisuutta harjoittavaan toimintaan. Klassistinen, hyvää arkkitehtuuria edustava tiilirakennus, jota hallitsevat tiiliset, seinäpinnasta pilasterimaisesti erottuvat vertikaaliset pylväät ja niiden väliin jäävät ikkunat sekä rakennuksen keskellä oleva torni, on tehdasaluetta keskeisesti hallitseva elementti.

18 Vedenpuhdistuslaitos

Uusi tiiliverhoiltu vedenpuhdistuslaitos sijaitsee lumppulinnan länsipuolella. Se valmistui 1960-luvun alussa.

19 Autohalli

Punatiilinen 1950-luvun alusta oleva, osittain kaksikerroksinen autohallirakennus sijoitettiin sähkövarastoa vastapäätä, itään. Se suunniteltiin u-kirjaimen muotoiseksi. Eteläiseen pk 11 ja pk 12 konesalin tieltä purettuun sakaraan sijoitettiin perävaunujen tallit ja pohjoiseen autotallit. Niiden väliin sijoittuvaan osaan sijoitettiin korjausosasto. Vanhasta autohallista on jäljellä pohjoisin sakara sekä osa korjaamo-osastosta. Rakennus on alkuperäistä vastaavassa käytössä.

Asuin- ja muut rakennukset

22 Pomola

Arkkitehti Ricard Björnbergin suunnittelema, viime vuosisadan lopulta oleva kaksikerroksinen, verhoiltu kolmenperheen hirsirakennus on vuokrattu yhtiön työntekijöille. Lumppulinnan eteläpuolella, juuri tehdasalueen ulkopuolella sijaitseva rakennus on rakennettu mäentöyrälle tehtaalle kulkevan kanavan itäpuolelle. Rakennuksen ullakkokerrosta on korotettu myöhemmin. Kiinteistö on toiminut työnjohtajien asuintalona.

23 Työväenasunto

Paperitehtaan eteläpuolella sijaitsee tehdaskylä, jonka toistakymmentä kaksikerroksista työväen asuinrakennusta on pystytetty 1900-luvun alussa tyyppipiirustusten mukaan. Yhtiöllä on kyseisistä rakennuksista omistuksessaan enää yksi. Vuosisadan alussa valmistunut kaksikerroksinen usean perheen asuinrakennus on vuokrattu yhtiön työntekijöille. Alunperin kuudelle perheelle tarkoitettu talo on muutettu viiden perheen rakennukseksi. Kiinteistö sijaitsee hyvin hoidetulla ja yhtenäisellä vanhalla työväenasuinalueella. Kiinteistöihin kuuluvat omat, tilavat ja hyvinhoidetut pihat. Asuinalueen keskivaiheille sijoittuu toistakymmentä yhtenäisessä ja saman suuntaisessa rivissä olevaa ulkorakennusta, jotka kuuluvat alueella sijaitseviin asuinrakennuksiin..

24 Virkailijakerho

Kolmikerroksisen rapatun kerhon suunnitellut Heimo Kautonen on käyttänyt hyväksi paikalla aiemmin sijainneen viljamakasiinin ulkoseinät. Rakennuksen pohjakerrokseen sijoitettiin johtokunnan edustustilat, toinen kerros varattiin virkailijoille ja ylin kerros vierashuoneiksi, joita on toistakymmentä. 1950-luvun alussa valmistunut rakennus toimii vierasrakennuksena sekä yhtiön edustustilana.

25 Terveystalo

1940-luvun ja 1950-luvun vaihteessa pystytetty kaksikerroksinen rapattu kivirakennus toimii tehtaan työnjohtajakerhona. Rakennuksessa on myös muutama komennusmiehille varattu asuinhuone. Kiinteistö on aiemmin toiminut kunnan terveystalona.

Yhteenveto

Tervakosken vuonna 1818 toimintansa aloittanut paperitehdas on Suomen vanhin toimiva paperitehdas. Viime vuosisadalta peräisin olevia rakennuksia, joskin muuttuneina, on jäljellä kaksi, so. vanha holanterirakennus sekä nykyinen käsipaperitehdas. Pohjaratkaisunsa ja ulkonäkönsä säilyttäneet rakennukset omaavat symbolista arvoa; ne palautuvat paperitehtaan viime vuosisadan puolivälin jälkeiseen aikaan, jolloin paperiteollisuus maassamme oli jatkuvasti kasvava teollisuuden ala. Vanhan holanterirakennuksen arvoa lisäävät siellä olevat tehtaan ensimmäiset, Tampellan vuonna 1938 valmistamat viisi lumpun pesuholanteria, jotka liittyvät keskeisesti tehtaan 1930-luvulla tapahtuneeseen tekniseen kehitykseen. Ne ovat ilmeisen alkuperäisessä kunnossa. Vastaavia holantereita ei ole jäljellä yhtiön muilla tehtailla.

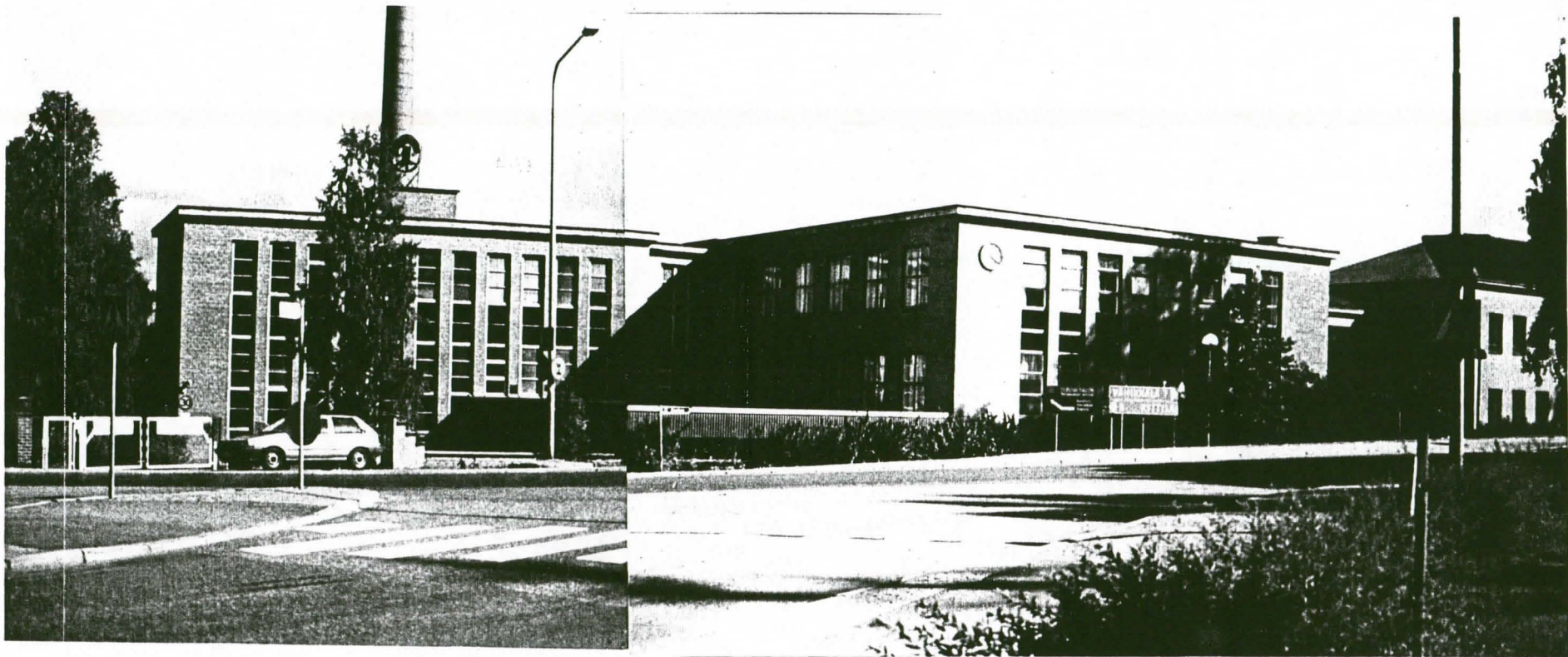
Hyvää arkkitehtuuria edustava ja hyväkuntoinen lumppullinna on alkuperäistä vastaavassa asussa. Siellä 1930-luvun alusta jäljellä olevat lumpunkeittosäiliöt lisäävät rakennuksen kulttuurihistoriallista arvoa. Myös kouluna toiminut rakennus on keskeinen elementti tehdasalueella ja sitä karakterisoiva maamerkki. Lumppullinnassa olevat lumpunkeittokattilat ovat ainoat Suomessa jäljellä olevat kattilat.

Useissa eri rakennusvaiheissa rakennettu paperitehdaskokonaisuus on tiivis ja monimuotoinen kokonaisuus. Vastaavanlaajuista tiivistä kerroksisuutta ei ole muissa yhtiön tuotantolaitoksissa. Tehtaan pohjoiseen ja länteen antava näkymä on vakiintunut yhdeksi Suomen metsäteollisuuden tunnuskuva.

Lähteet

Alanko, Marja., Mäkinen Seppo. Vanhan teollisuusympäristön maankäyttö- ja rakentamistutkimus. Tampereen teknillinen korkeakoulu. Arkkitehtuurin osasto. Raportti 71. Tampere 1980. Annala, Vilho. Tervakosken paperitehtaan historia. Helsinki 1950; Hoving, Victor. Tervakoski Paper Mills. Helsinki 1955; Putkonen, Lauri. Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki 1993. Tervakosken kaiku 2/1941, Tervakosken kaiku. Tehdasnumerot: 1/1949, 4/1951, 6/1953, 14/1961. Teollisuusvakuutuksen arkiston tehdasaluekarttoja sekä inventaarioluetteloita. Suullisia tietoja antaneet: Raimo Päivelin, Timo J. Koskinen ja Anneli Poikselkä. Henrik Wagerin käynti 7. - 8.8. 1996.

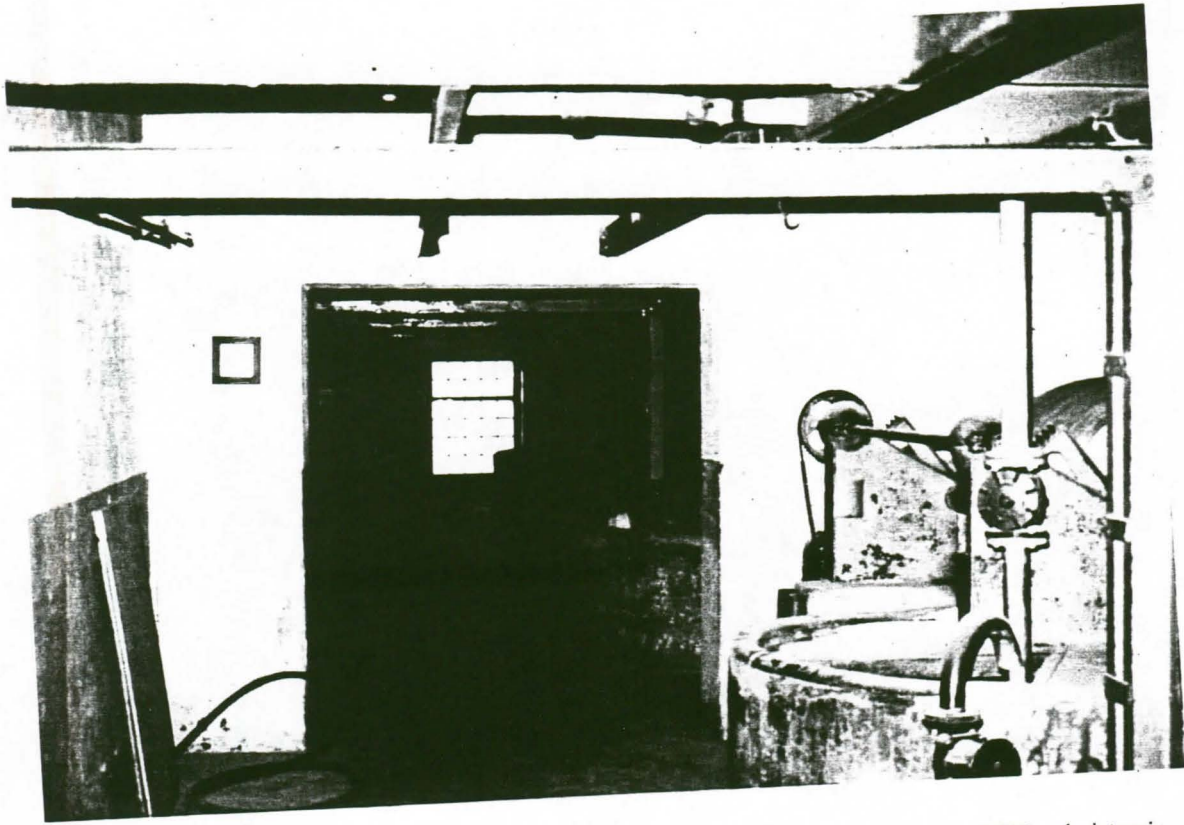
Tervakosken tehtailla on kattava piirustusarkisto, jossa on vanhoja mm. C G Hultin signeeramia piirustuksia. Piirustukset on luetteloitu. Tehtaan arkistossa on myös suurehko valokuvakokoelma, jonka vanhimmat valokuvat ovat 1920-luvulta. Yhtiön henkilökuntalehti, Tervakosken kaiku on alkanut ilmestyä 1920-luvulla.

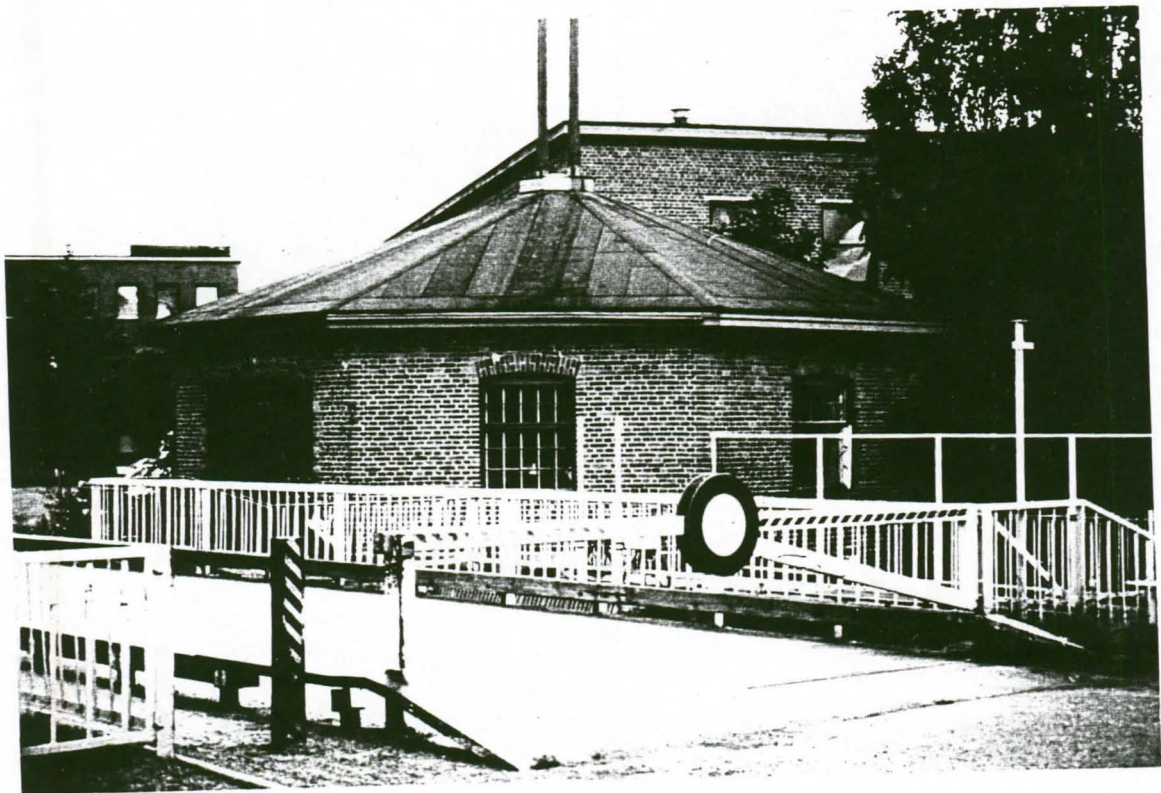
Kuva 1. Vasemmalla 1960-luvun alussa rakennetun toimistosiiven länsiosa. Sen vieressä oikealla vuonna 1940-luvun lopussa pystytetty toimistosiipi. Siitä oikealla samanaikainen pääkonttori.

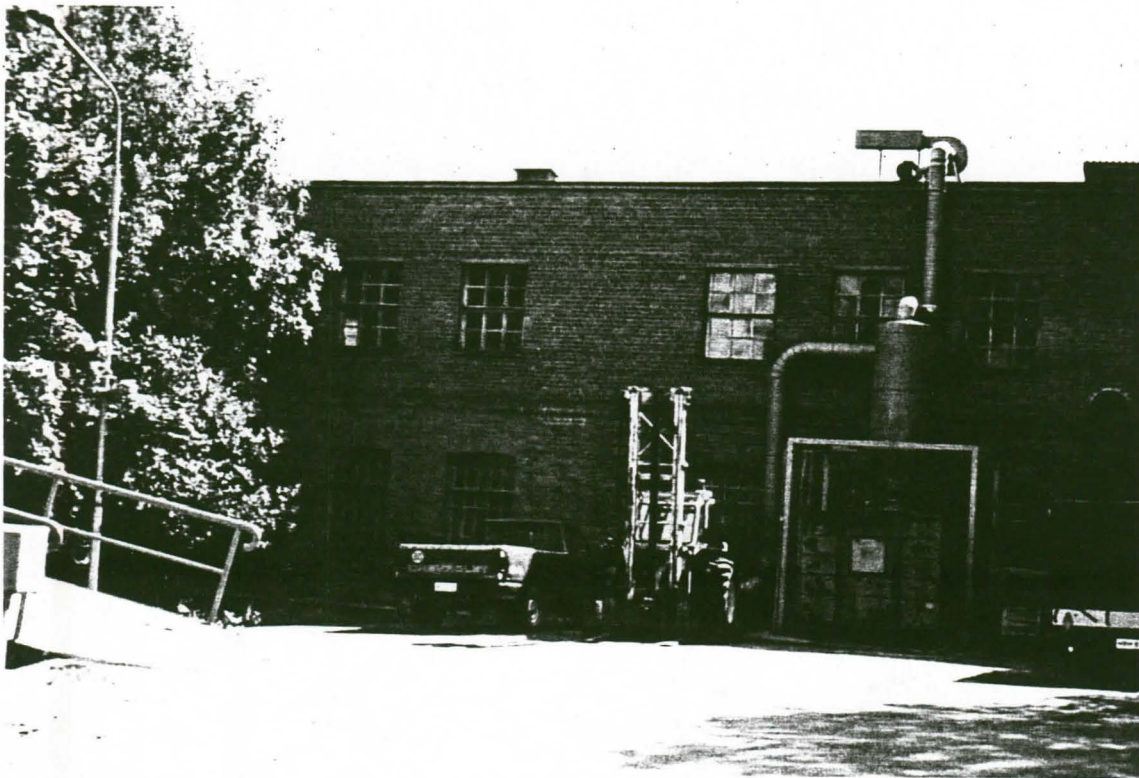
Kuva 2. Vanhan holanterirakennuksen eteläjulkisivua myöhemmin pystytettyinen porrashuoneineen. Oikealla näkyvät lumppulinnasta pesuholanteriosastoon tulleen kuljettimen aukot. Taustalla näkyy vanhan valkaisuosaston itäosaa. Holanterirakennusta on korotettu 1940-luvun lopussa valkaisuosaston rakentamisen kanssa.

Kuva 3. Vanhassa holanterirakennuksessa olevia Tampereen Pellavan ja Raudan vuonna 1938 valmistamia pesuholantereita.

Kuva 4. Käsipaperitehdas.

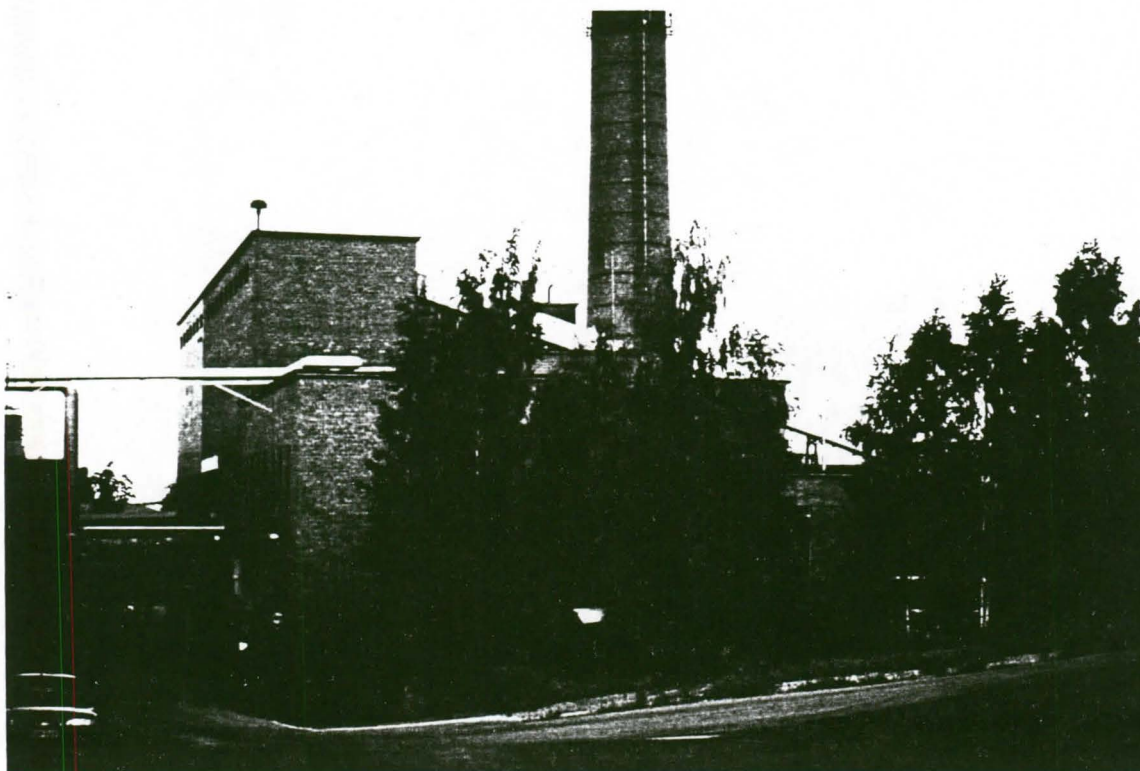
Kuva 5. Verstasrakennus pohjoisesta. Ylin kerros on rakennettu 1930- ja 1940-luvun vaihteessa.

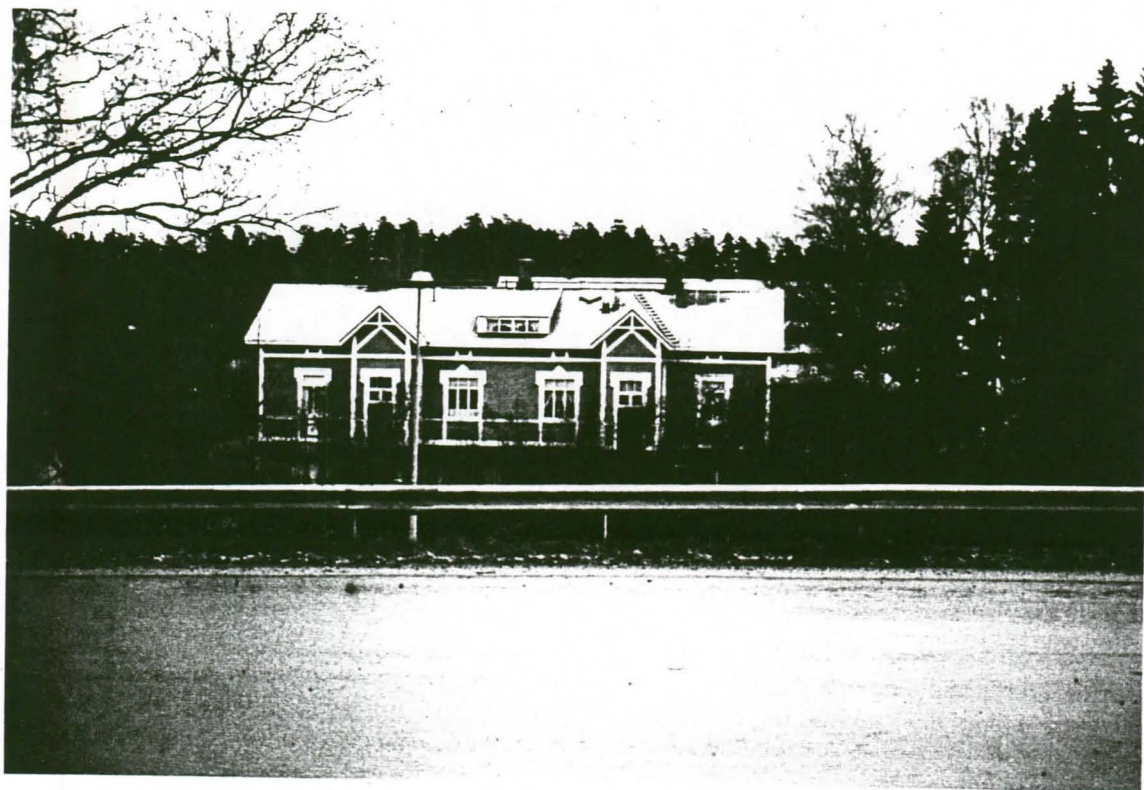
Kuva 6. Verstasrakennuksen itäpääty. Oikealla 1940-luvulla pystytetyn verstaan siipiosan itäosaa.

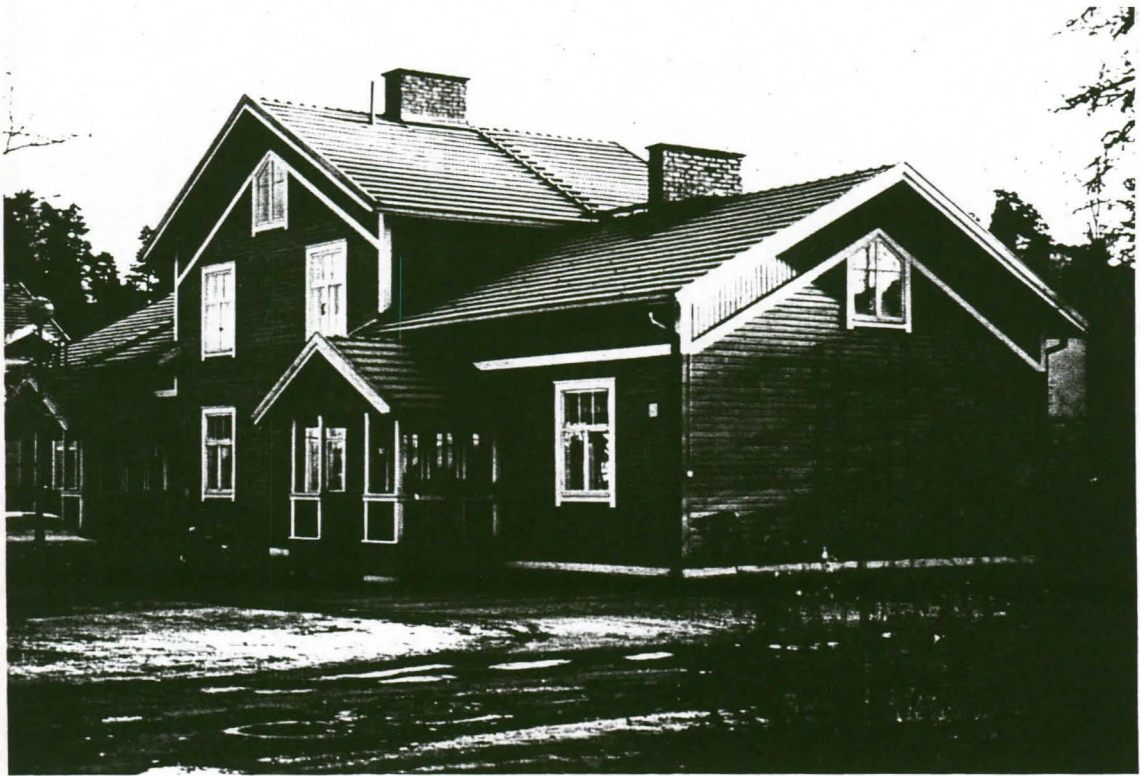
Kuva 7. Lumppulinna idästä.

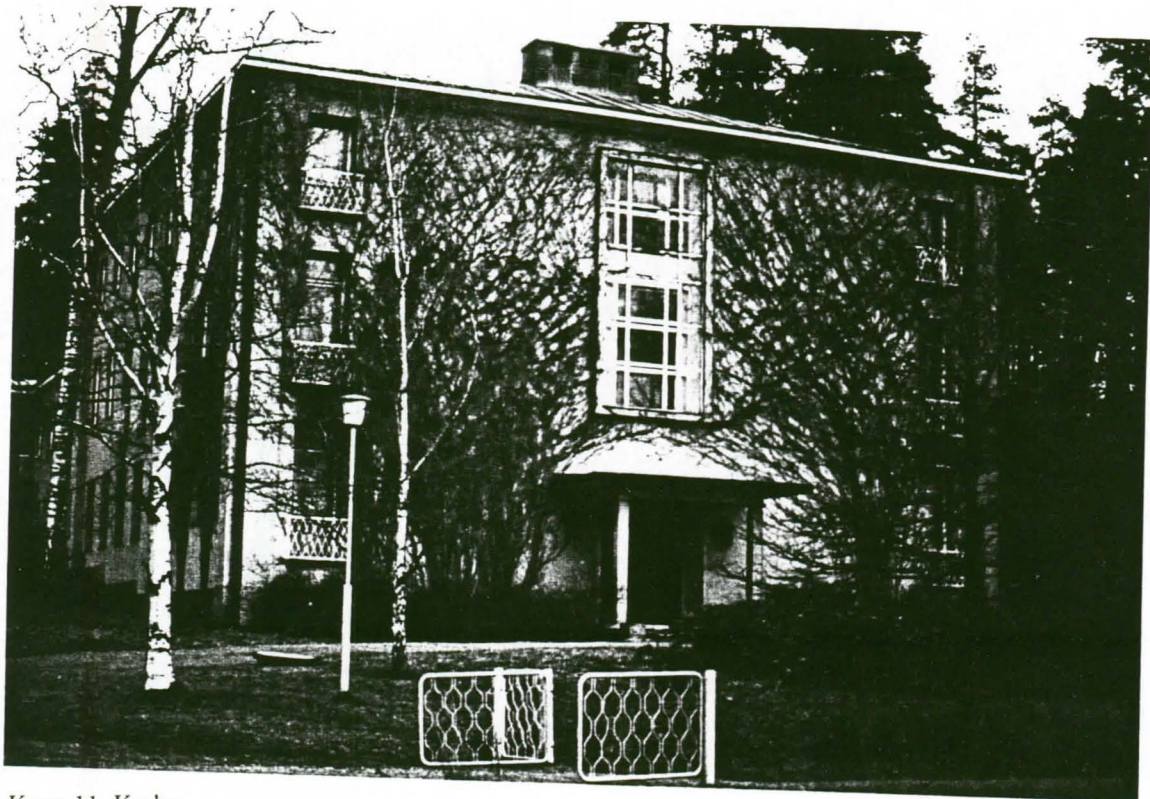
Kuva 8. Voimalaitos etelästä.

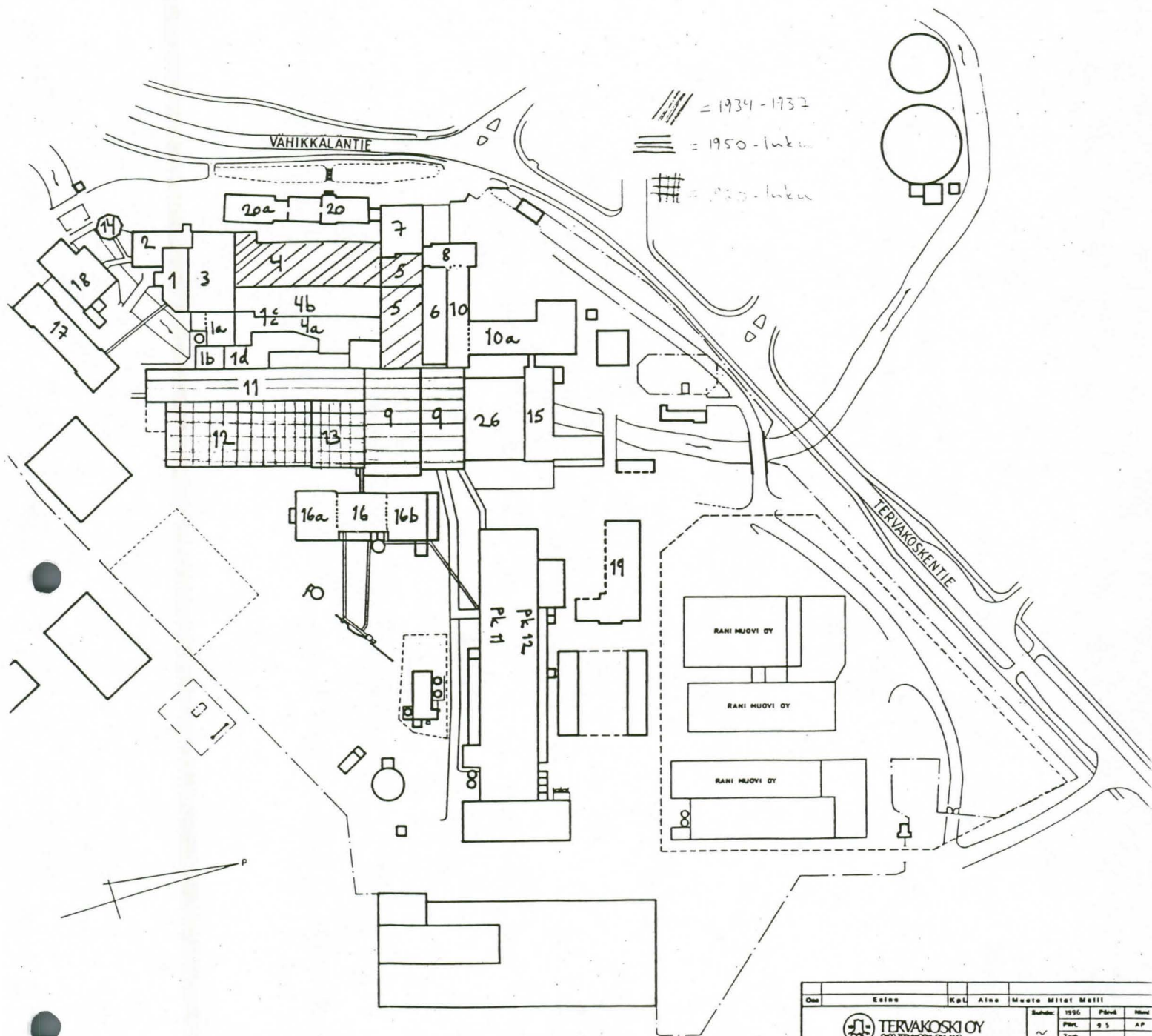
Kuva 9 Pomola.

Kuva 10. Asuinrakennus.

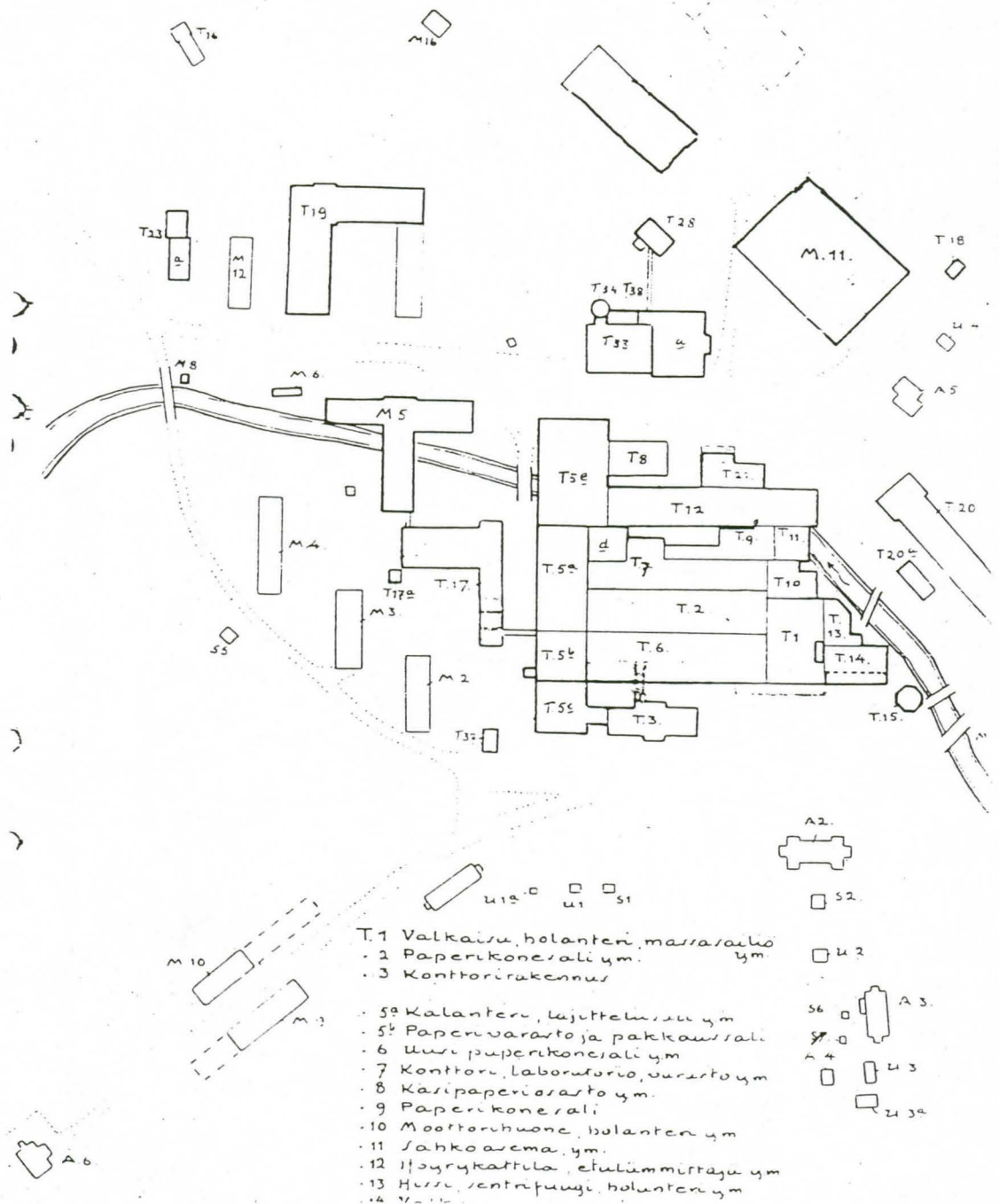

Kuva 11. Kerho

Osoite	Esimerkiksi	Kpl	Aloite	Muuta Mitä Mitä
 TERVAKOSKI OY OSK TERNHÖJEN PÄÄKÄS	Suunnitelma: 1955		Päivä: 9 5	Nimi: AP
	~		Tark: 9 5	Hyväks: 9 5
	Lisäyksiä: 9 5			
	TEHDASALUE		309326	
Työ No	Kpl. määrä	harkitus		

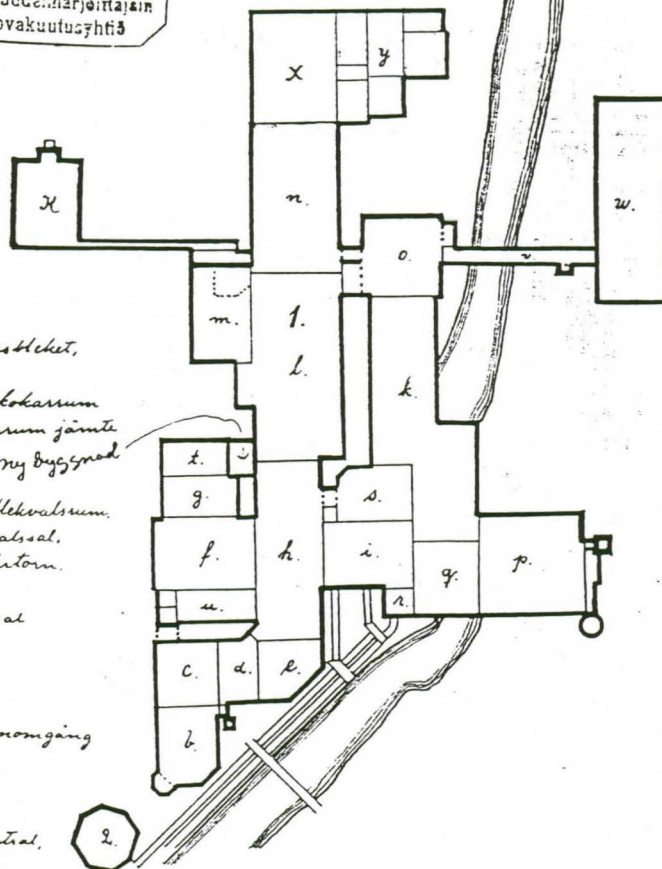
Tervakoski 1/4.
Paperitehdas.

1:2000

Tervakoski Pappersbruk.

c.	
b.	
3	a.

20) Lohit ganga

y. Magazin & automobilstall

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

VARKAUDEN TEHTAAT

Johdanto

A Ahlström Osakeyhtiön metsäteollisuuden tuotantolaitokset Varkaudessa siirtyivät Enso-Gutzeit Oy:lle vuonna 1986

Enso Oy:n Varkauden ehtaat on dynaaminen impegraattitehdas. Graafisen paperin ja kartongin valmistuksen lisäksi tehtailla valmistetaan pakkauksia, sulfaattiselluloosaa sekä harjoitetaan sahatoimintaa. Hylsykartongin ja painopapereiden valmistuksessa käytetään kierrätyskuitua.

Tehdashistoria

Ennen nykyisiä tehtaita alueella sijaitsi ruukki, jonka toiminnan on katsottu alkaneen jauhomyllystä, joka pystytettiin Huruskosken äärelle 1792. Koskeen rakennettiin myllyä varten pato. Mylly siirtyi vapaaherra Gustaf Wredelle 1814, joka pystytti paikalle ruukin vuonna 1815. Ruukki käsitti pajan, masuunin ja naulavasaran. Vuonna 1834 ruukki siirtyi viipurilaiselle kauppiaalle Paul Wahlille ja ruotsalaiselle liikemiehelle E. J. Längmanille. Paul Wahlin kauppahuoneelle ruukki siirtyi kokonaisuudessaan 1846. Masuuni lakkautettiin 1851 ja sen tilalle pystytettiin mekaaninen konepaja. Vuonna 1872 Pirttiniemeen perustettiin telakka. Wahlin kauppahuoneelta yritys siirtyi Ahlströmin suvulle vuonna 1909, joka voitti siitä käydyn kilpailun W. Gutzeit & Co:n kanssa. Enso Gutzeit osti A. Ahlström Oy:ltä metsäteollisuuden tuotantolaitokset vuonna 1986. Ahlströmille siirtyivät puolestaan Enso Gutzeitin konepajateollisuustoiminnot sekä Pankakosken pakkausteollisuus.

Tuotantolaitosten siirtyessä Ahlströmeille antoi vuorineuvos Walter Ahlström kaivaa nykyisen voimakanavan Huruskosken paikalle. Vuonna 1912 pystytettiin voimakanavan itäpuolelle arkkitehtitoimisto Fagerholm & Nordströmin suunnittelema kolmikerroksinen voimakeskus. Voimakeskuksen itäpuolelle rakennettiin vuosien 1916 - 1918 aikana arkkitehtitoimisto Walter ja Ivar Thomén piirtämä puukuorimo sekä sulfiittiselluloosatehdas. Voimakeskuksesta länteen voimakanavan ylitse pystytettiin vuosina 1914 - 1916 Thoménin veljesten piirtämä puuhiomo, jota hallitsee kaksi vesitornia. Karl Lindahlin piirtämä paperitehdas valmistui 1920-luvulla (paperikone yksi käynnistyi vuonna 1921 ja paperikone kaksi vuonna 1926). Tehdasta laajennettiin kolmannella paperikoneella 1950- ja 1960-luvun vaihteessa. Samaan aikaan paperikone kahden käynnistymisen kanssa valmistui K. Lindahlin suunnittelema vaneritehdas. Vaneritehdas sijoittui tehdasalueen pohjoispuolelle. Vaneritehtaan läheisyyteen pystytettiin arkkitehti Gunnar Aspelinin suunnittelema talotehdas 1940-luvun puolivälissä. Nykyisen selluvaraston paikalle pystytettiin vuonna 1941 Alvar Aallon toimiston piirtämä spritehdas. Aalto piirsi myös vuonna 1946 valmistuneen uuden sahan sekä siihen liittyneen ilmakuljettimen suojaseinämän, joka antoi oleellisen ilmeen tehdasalueelle. Saha ja seinämä purettiin 1975. Uusi, arkkitehtien Gullichsen, Kairamo ja Vormala suunnittelema paperitehdas rakennettiin 1970-luvun lopussa. Tehtaassa oleva paperikone oli valmistuessaan maailman suurin. Tuotantoprosessinsa kautta ainutlaatuisen paperitehtaan eteläpäähän on rakennettu Sanomaosakeyhtiön painotalo, jonne tehtaasta valmistuva sanomalehtipaperi voidaan siirtää suoraan.

Varkauden tehtailla siirryttiin sulfiittiselluloosan valmistukseen 1970- ja 1980-luvun vaihteessa, jolloin muun muassa selluloosatehtaan kuivauskonesali koki huomattavia ulkoiseja muutoksia Ahlströminkadun puolella. Tehtaalla oli tehty merkittäviä laajennuksia 1920- ja 1930-luvun vaihteessa sekä 1950-luvulla.

Ympäristö

Varkauden tehtaات sijoittuvat Varkauden keskustaan Päiviönsarelle, saaren halki kulkevan voimakanavan pohjoispuolelle. Tehtaiden pohjoispuolella sijaitsee kulttuurihistoriallisesti arvokas, valtakunnallisesti merkittävä ja yhtenäinen työväen asuinalue Kommila. Tehtailta vajaan kilometrin päässä koillisessa on puutarhakaupunki - ideologian mukaan pystytetty ylempien toimihenkilöiden asuinalue, Kosulanniemi

Tehdasalue voimakanavan äärellä

Vanha, 1910-luvulla rakennettu teollisuusmiljö on säilynyt lähes alkuperäisessä asussa voimakanavan pohjois- ja koillispuolella. Miljö avautuu yhtenäisenä Ahlströminkadulle. Kyseinen 1910-luvun tehdasmiljö koostuu voimakanavasta ja sen ympärille syntyneestä rakennuskannasta. Rakennuskanta koostuu voimakanavan alapuolella sijaitsevasta puuhiomosta (1), hiomon kaakkoispuolella sijaitsevasta vuonna 1912 pystytetystä voimakeskuksesta (3) ja siihen 1920-luvun puolivälissä pystytetystä kellotornista. 1920-luvulla rakennettu paperitehdas (2) sijoittuu hiomon pohjoispuolelle ja paperitehtaan 1950-luvulla ja 1960-luvulla rakennettu laajennus paperitehtaan länsipuolelle. Voimakanavan pohjoispuolella oleva alue rajautuu kaakossa Ahlströminkadun ääressä sijaitsevaan, vuonna 1916 - 1918 valmistuneeseen kuorimo- ja happorakennukseen (4). Vanhan voima-aseman voimakanavan puoleista seinää hallitsee laaja sähkökenttä, kuitenkin siten, että voimalaitos on hahmotettavissa. Vanhan puuhiomon voimakanavan puoleista seinää peittävät osittain nykyiseen prosessitoimintaan liittyvät putkistot. Vanha kuorimo toimii nykyisin sulfaattiselluloosatehtaan vedenpuhdistamona. Sen etuseinän keskiosa on puolestaan muuttunut jo 1930-luvun puolivälissä, missä asussa se yhä on. Alueeseen liittyvät kiinteästi myös vanhan sulfiittiselluloosatehtaan useassa osassa samantyyllisenä rakennettu keitto-osasto sekä happotornit.

Teollisuusrakennukset

1 Puuhiomo

Keltaiseksi rapattu betonirunkoinen tehdasalueen vanhimpiin rakennuksiin lukeutuva hiomo on Varkauden keskustakuvan sekä tehdasalueen hallitsevimpiä monumentteja. Thomén veljesten suunnittelema, 1910-luvun puolivälissä rakennettu puuhiomo on kolmesta viiteen kerrosta korkea. Tehtaan ja lähialueiden vedensaannista huolehtineet vesitornit ovat kahdeksan kerrosta korkeat. Vesitorneilla on vesitaloudesta huolehtimisen kautta myös sosiaalinen merkitys niin tehtaan kuin kaupunginkin historialle. Puuhiomo on alkuperäisessä käytössä. Se ei ole kokenut ulkoisia muutoksia, muutoin kuin sen julkisivuissa kulkevien putkistojen osalta. Putkistot ovat luonnollinen osa nykyistä tehdastoimintaa ja tehtaan kehittymisen kerrostuksellisuutta.

Puuhiomon pohjakerroksen pohjoispäässä välittömästi paperitehtaassa kiinni sijaitsee holanteri- ja massakyyppiosasto. Tiloissa sijaitsee nykyisin massaosasto. Itse hiomo- ja turpiiniosa sijaitsevat rakennuksen eteläpuolella. Massaosasto on erotettu edellisistä kulkutiellä. Vesiturpiiniosasto sijaitsee virran yläpuolella (itäpuolella) ja hiomo-osasto virran alapuolella (länsipuolella). Molemmat osastot ovat käytössä. Sisätilaoissa ei ole tehty rakenteellisia muutoksia. Hiomosta on poistettu osa hiomakoneista. Ensimmäisessä kerroksessa sijaitsee ns. pöllikerta, jonne pöllit tulevat kuljetinta pitkin kuorimosta. Pöllit ohjataan kuljettimelta automaattisesti hiomakoneisiin. Pöllikerran yläpuolisissa kerroksissa sijaitsee toimisto- ja tutkimuslaboratorion tiloja sekä kirjasto. Tilat ovat muuttaneet sisätilojen pohjaratkaisuja. Kirjastoon ja laboratorioon tulee valoa hiomon läpi poikittaissuunnassa kulkevasta kattoikkunasta. Ikkunaa ei havaitse ulkopuolelta. Pohjoisessa vesitornissa on toimistotiloja. Etelän puoleisessa tornissa on naisten sosiaalitylöitä, mutta muuten se on tyhjillään. Hiomon eteläpäähän on pystytetty hiomon levyinen laajennus 1970-luvun lopussa.

2 Vanha paperitehdas

Arkkitehti Karl Lindahlin piirustusten mukaan 1920-luvun alun ja puolivälin aikana, puuhiomon pohjoispäättyyn kiinni rakennetusta paperitehtaasta, jossa alun perin oli kaksi paperikoneetta, on havaittavissa ainoastaan fragmentteja. Paperitehtaan itäpuolella. Vanha paperitehdas on jäänyt lännessä ja koillisessa arkkitehti Keijop Strömin 1950- ja 1960-luvun vaihteessa laatimien piirustusten mukaan tehtyjen kolmannen paperikoneen vaatimien laajennusten peittämäksi. Paperitehtaan länsipuoli on rakennettu lasitiilisenä kyseisten laajennusten aikana. Samoihin laajennustöihin liittyvä, koillispuolelta punatiilinen toimisto-osan julkisivu liittyy suoraan samaan aikaan tehtyyn laajennukseen idässä. Laajennus nivoutuu saumattomasti ja samantyyllisenä 1920-luvun puolivälissä rakennettuun paperitehtaaseen. Paperikone yhden ja kahden jälkikäsitteilyosastoja on laajennettu koilliseen 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa. Paperitehtaan eteläpuolelta osan eteen idässä on rakennettu peltinen laajennus, joka peittää noin puolet paperitehtaan itäosasta. Paperitehdas on hyvä esimerkki tehdasalueen ja siellä olevien rakennusten vuosikymmenten saatossa syntyneestä kerroksisuudesta.

Sisäosiltaan vanhat paperikone yhden ja kahden paperikonesalit sivulaivoineen ovat näkyvissä alkuperäisen kaltaisina. Konesalien vieressä sijaitsevilla sivulaivoilla sijaitsevat paperikoneiden käyttömootorit. Nykyisin sivulaivat ovat aputiloina. Konesaleihin tulee luonnonvaloa sekä julkisivuissa olevien ikkunoiden kautta että katonrajassa olevien lasitiilien ikkunoiden kautta. Paperikone kolmen sali on edellisten vieressä. Paperitehtaan pohjoiskulmaan on rakennettu 1970-luvun lopussa noin 200 metriä pitkä paperivarasto. Varasto rakennettiin vanhan, palaneen puisen varaston tilalle.

3 Vanha voimakeskus ja höyrypannurakennus

Voimakeskuksen vanhin arkkitehtitoimisto Fagrholt & Nordmanin 1910-luvun alussa suunnittelema osa koostuu puolitoistakerroksisesta punatiilisestä pohjakaavaltaan neliönmuotoisesta osasta, jonka julkisivua hallitsevat korkeat kaari-ikkunat. Voimakeskusta laajennettiin yksikerroksisella höyrypannurakennuksella koilliseen päin vuonna 1925. Voimakeskuksen kellotorni rakennettiin samojen uudistustöiden aikana. Voimakeskuksen laajennusta pidennettiin koilliseen K. Lindahlin suunnitelmien mukaan samantyyllisenä 1920-luvun lopussa. Höyrypannurakennusosassa oli 10 Babcock & Wilcox kattilaa.

Laajennuksista on näkyvissä koillispääty kokonaan sekä fragmentteja lännessä. Kellotorni ja vanha 1910-luvun osa on näkyvissä kokonaisuudessaan. Vanhan voimalaitoksen eteen, kanavan puolelle on pystytetty 1950-luvulla kytkinkenttä, joka on katettu peltisellä katteella 1980-luvun lopussa. Voimakeskuksessa on kaksi generaattoria, joista toinen on uusittu 1980-luvun lopussa. Generaattorisalissa on jäljellä vanhoja mittaritauluja, jotka ovat yhä käytössä. Porrashuone on alkuperäisessä asussa.

Voimakeskuksen itäpuoli uusittiin kokonaisuudessaan 1950-luvun alussa. Tällöin voimalaitoksen vanhat kolmetoista kattilaa poistettiin ja tilalle tuli neljä (kaksi La Mont korkeapainekattilaa) uutta kattilaa. Kattiloita asennettaessa ei kattorakenteita haluttu rikkoa, minkä vuoksi voimalaitoksen sivusta jouduttiin kaivamaan maata, jotta kattilat saatiin mahdutettua sisään. Yksi kahdesta kattilasta toimii varakattilana. Uudistustöihin liittyvät hiilisiilot ovat jäljellä laajennusosassa voimalaitoksen sisällä. Laajennuksen keskikohdasta koilliseen päin sijaitseva osa on rakennettu ilmeisesti vasta 1950-luvun lopussa, kun muut osat julkisivusta (koillis- ja kaakkoisosat) ovat 1950-luvun alkupuolelta. 1950-luvun lopun osassa sijaitsee sähkömuuntamoita.

Paperitehtaan puolella, noin voimakeskuksen keskivaiheille on pysytetty vuonna 1953 tiilinen kaksikerroksinen verstaarakennus. Laajennuksen ensimmäisen kerroksen ikkunat ovat ilmeisesti paikalla olleesta vanhemmasta osasta. Voimalaitoksen muut julkisivun osat paperitehtaan puolella ovat 1910-luvun alkuvuosilta sekä 1920-luvun puolivälistä. Ne ovat erilaisten putkien ja säiliöiden peittämät. Voimalaitokseen on kuulunut kolme savupiippua, joista on jäljellä kaksi. Voimakeskuksen pohjoiskulmaan on pystytetty uudempi laajennus.

4 Vanha kuorimo ja happorakennus

Vanha kuorimo muodostaa kolmannen keskeisen osan voimakanavan ympärille muodostuneesta Varkauden puunjalostustehtaiden vanhimmasta tehdasmiljööstä. Thomén veljesten piirtämä kuorimo- ja happorakennus rakennettiin 1910-luvun puolivälin ja lopun aikana. Rakennuksen alkuperäinen nimi viittaa siihen, että sellunkeitossa tarvittava rikkihappo joko valmistettiin rakennuksessa tai se toimitettiin sinne muualta. Kuorimotoiminta rakennuksessa lopetettiin vuonna 1934, kun uusi taskukuorimo valmistui voimakanavan ylävirran puolelle, nykyiselle puunkäsittelyalueelle. Vanhan kuorimon voimakanavan puolella ollut allas poistettiin ja nykyinen etuseinä, joka on samalla tasolla sivusiipien kanssa muurattiin vuoden 1935 aikana. Muutostöiden suunnittelusta vastasi arkkitehti Gunnar Aspelin. Kyseinen rakennusosa on yhden kerroksen korkuinen, kun kuorimo muuten on kaksi kerrosta korkea. Vanha, siipien välissä ollut etuseinä näkyy nykyisin toisen kerroksen korkeudella. Alkuperäisestä rakennuksesta kuorimon keskiosassa muistuttavat betonista valetut pilasterit (vanhat pilarit), jotka toimivat kantavina rakenteina. Pilasterit yhtyvät niiden yläpuolella olevaan betonilaattaan, jonka ylitse tukinkuljettimet kulkivat. Heti kuorimotoiminnan lopettamisen aikoihin ryhdyttiin vanhaa kuorimoa muuttamaan sellutehtaan veden sisäänotto- ja vesilaitokseksi. Kanavan puoleisen etuseinän syvennyksen umpeenmuuraaminen liittyi näihin muutostöihin. Rakennuksessa toimii yhä selluloosatehtaan vesilaitos. Laitos on samalla paikalla kuin 1930-luvullakin, so. se alkaa syvennyksen lounaiskulmasta ja päättyy happotorneihin. Sisällä vesilaitoksesta viestivät suuret betoniset altaat, jotka ovat muuttaneet sisätiloja. Rakennuksen lounaisosa on toiminut varastona 1930-luvun puolivälistä asti.

Kuorimon eteläkulmaan on rakennettu punatiilinen rikkivarasto 1970-luvun alussa. Varasto rakennettiin, kun Outokummulta tulleen rikkikiisun erottamiseen tarvittava raskauuni vanheni ja poistui käytöstä ja tehtaille ryhdyttiin toimittamaan puhdasta rikkiä. Rikkikiisu tuli Outokummulta rautateitse. Purkauspaikkana toimi nykyisen meesauunin alue, josta kiisu siirrettiin kuuppalinjaa pitkin raskauunissa erotettavaksi. Raskauuni oli nykyisen vedenpuhdistamon tiloissa.

Vanha kuorimo- ja happorakennus on säilynyt ulkoisesti alkuperäisen kaltaisena lounaassa- ja etelässä em. rikkivarastoa lukuunottamatta. Happotornien puoleinen osa kuorimosta on jäänyt happotornien ympärille 1950-luvun lopussa rakennetun kaksikerroksisen punatiilisen laajennuksen peittämäksi. Selluloosatehtaan puoleinen kuorimon osa on 1980-luvulla sekä 1990-luvun puolivälissä tehtyjen laajennusten peittoon. 1980-luvun laajennus- ja suudistustöissä pystytettiin valkaisutornit sekä uudet sulfaattisellun keittimet. 1990-luvun puolivälissä tehdyissä laajennuksissa pystytettiin keiton happivaiheeseen liittyvät reaktoritornit.

5 Happotornit

Happotornirakennelma koostuu neljästä tornista. Niistä kaksi ensimmäistä (Ahlströminkadun puoleista) pystytettiin 1920-luvun alussa. Tornirakennelmaa kasvatettiin kolmannella tornilla (selluloosatehtaan puoleinen) vuonna 1930. Suunnitelutyöstä vastasi Karl Lindahl, joka toimi suunnittelijana myös sulfiittiselluloosatehtaan keittämön ja vanhan voimalaitoksen laajennuksissa. Neljäs happotorni pystytettiin 1950-luvun lopussa, jolloin myös tornien ympärillä oleva kaksikerroksinen tiilirakennus valmistui. Myös nykyinen tornihuone valmistui tällöin. Kyseisten laajennusten suunnittelusta vastasi arkkitehtitoimisto Keijo Ström & O. Tuomisto. Tornit ovat olleet käyttämätöminä vuodesta 1979, jolloin sulfiittiselluloosatehdas muutettiin sulfaattiselluloosatehtaaksi. Tornit ovat ulkoisesti hieman rapistuneet, mutta betoni on havaittu tehdyissä mittauksissa terveeksi.

6 Selluloosatehdas

Nykyinen selluloosatehdas on valmistunut vuosikymmenten kuluessa useassa osassa. Vanhimmat osat ovat 1910-luvun lopulta, minkä jälkeen sitä laajennettiin 1930- ja 1950-luvuilla. Viimeisimmät laajennukset ovat vuodelta 1995. Vanha sulfiittiselluloosatehdas muutettiin sulfaattiselluloosatehtaaksi 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa. Tällöin myös vanhat tehdasrakennukset kokivat suuria muutoksia, etenkin Ahlströminkadun puolella, missä vanhoja rakennusosia ei enää ole jäljellä. Selluloosatehtaan 1910-luvulta peräisin olevia osia sekä selluloosatehtaan 1930-luvulla tapahtuneiden laajennustöiden aikana rakennettuja osia on säilynyt melko yhtenäisinä kokonaisuuksina vanhan voimalaitoksen puolella. Keittämön länsipuoli on laajennuksineen näkyvissä alkuperäisen kaltaisena. Keittäminen muodostaa selvimmin erottuvan sulfiittiselluloosatehtaan kuuluneen kokonaisuuden. Sulfiittiselluloosatehtaan liittyviä toimintoja ei enää ole jäljellä. Koillisessa oleva 1950-luvun puolivälissä rakennettu selluloosavarasto on pystytetty kiinni tehtaaseen.

6 a Keittäminen ja lajitteluosasto

Viisikerroksista punatiilistä keittämöä on rakennettu kolmessa osassa. Ensimmäinen keittäminen rakennettiin Thomén veljesten piirustusten mukaan. Keittäminen ulottui tällöin kuorimon pohjoisosaan sen puoliväliin. Keittäminen laajennettiin K. Lindahlin suunnitelmien mukaan Ahlströminkadun suuntaan vuosina 1929 - 1930. Laajennus toteutettiin samantyyppisenä ja karkaisena kuin 1910-luvulla valmistunut osa. Laajennus oli tällöin lähes samalla tasalla kuorimon eteläosien kanssa. Keittämön viimeinen laajennus tapahtui 1950-luvun lopussa, jolloin se sai nykyisen asunsa. Myös tämä laajennus toteutettiin edellisten kaltaisina. Keittämön alkuperäinen sisäänläynti luonnon kiviportaitaan on jäljellä voima-aseman puolella.

Keittämön edessä olleesta lajitteluosastostoston julkisivusta on näkyvissä kerroksellisia fragmentteja voimalaitoksen puoleisessa julkisivussa. Rakennusosa on hieman sisäänvedetty keitto-osastoon ja sellutehtaan muihin osiin nähden. Ensimmäinen kerros on alkuperäisessä Thomén veljesten piirtämässä asussa. Rakennusosan toinen kerros on valmistunut 1930-luvun puolivälissä, kun lajitteluosastoa korotettiin G. Aspelinin piirustusten mukaan.

6 b Selluloosatehdas - Valkaisu- ja pesuosasto (ent. sihti- ja massaosastot)

Nykyisiä valkaisuosaston tiloja edelsivät vanhan sulfiittiselluloosatehtaan sihti- sekä massaosastot. Alun perin erillisiin, Thomén veljesten suunnittelemiin rakennuksiin sijoitetut osastot ovat peittyneet 1930-luvun puolivälin aikana tehtyjen G. Aspelinin suunnitelmiin pohjautuvien laajennusten alle. Osastojen käyttötarkoitusta muutettiin 1930-luvulla, kun niihin sijoitettiin tehtaan vedenkäsittelylaitos. Laitoksen altaat ovat yhä jäljellä ja käytössä. Rakennusosat ovat muuttuneet sisätiloiltaan täysin. Nykyisen selluloosatehtaan valkaisu- ja pesuosastot ovat keskittyneet Ahlströminkadun puolelle.

Selluloosatehtaan vanhan voima-aseman puoleinen julkisivu on 1930-luvun asussa lajitteluosastosta koilliseen, 1950-luvun lopussa valmistuneeseen selluloosatehtaan toimistolaajennukseen (6d) asti. Ylempiä kerroksia on muutettu 1980-luvulla muun muassa ikkuna-aukkojen osalta. Julkisivu on selkeästi näkyvissä kolmatta kerrosta lukuun ottamatta, joka on putkistojen peittämä. Ahlströmin kadun puoleinen julkisivu on verhoiltu aaltopellillä ja tiilellä. Ylimmässä kerroksessa on 1990-luvun puolivälissä valmistunut jälkipesuosasto ja alapuolella 1980-luvulla valmistuneita valkaisuosaston tiloja. Vanhan sihti- ja massaosaston osia on jäljellä valkaisuosaston tiloissa.

6 c Kartonkikone yksi / 6 d toimistolaajennus

Kartonkikone yksi sijaitsee vanhassa sellun kuivauskonesalissa. Sali on alkuperäisen kaltaisessa asussa. Sitä on pidennetty 1920- ja 1930- lukujen vaihteessa. Ulkoisesti sali on jäänyt 1950- ja 1980-luvuilla rakennettujen laajennusten peittämäksi. Kartonkikoneen paikalla oli ennen sellun kuivauskone. Salin kaakkoispuolella on vuonna 1980 valmistunut uusi sellun kuivauskone. Ahlströminkadulle antava julkisivu on totetutettu punatiilisenä. Sali saa luonnonvaloa seinään avatuista ikkuna-aukoista. Vanhan kuivaussalin lounaissivustalle on pystytetty kaksikerroksinen laajennus (6d) 1950-luvun lopussa. Laajennuksen pohjakerroksessa toimii konekorjaamo ja sen yläpuolisessa kerroksessa selluloosatehtaan toimistotiloja. Laajennus on rakennettu lounaassa kiinni selluloosatehtaan valkaisuosastoon. Laajennusta seuraa 1970- luvun alussa valmistunut kartongin raaka-ainevarasto. Se päättyy muuntamorakennukseen, joka jää raaka-ainevaraston ja selluloosavaraston väliin. Muuntamo on ilmeisesti jääne paikalla sijainneesta Alvar Aallon 1940-luvulla piirtämästä spriitehtaasta¹. Vanhan kartonkikonesalin ulkoseinän fragmentteja on havaittavissa raaka-ainevaraston sisällä.

7 Selluloosavarasto

Vuonna 1956 rakennetun varaston eteläkulmaan on pystytetty sosiaaliti- sekä toimistotiloja. Varaston kantavat rakenteet ovat puusta.

Huruslahden puoleinen tehdasalue

Alue muodostuu suuri kokoisista tehdasrakennuksista, jotka ovat muuttuneet suuresti ulkomuodoltaan. Myös rakennusten alkuperäinen funktio on muuttunut. Alue antaa varastomaisen kuvan. Vanhan, alkuperäiseen teollisuustoimintaan liittyvää kuvaa pystyy tuskin hahmottamaan.

8 Vaneritehdas

Vaneritehdas onrakennettu 1920-luvun puolivälissä K. Lindahlin piirustusten mukaan. Koillis- lounaisakselissa sijaitsevan, alunperin kapeasta ja pitkästä rakennusrungosta koostuneesta rakennuksesta ei ole säilynyt ulkoisesti alkuperäisessä asussa kuin fragmentteja. Alkuperäinen vaneritehdas jakautui sorvi- ja kuivausosastoon, joka oli kaksikerroksinen sekä yksikerroksiseen toimistosiipeen ja sitä matalampaan liimausosastoon. Toimistosiipi sekä liimausosasto sijoittuivat koillisessa olevan kuivausosaston itäpuolelle. Sorviosasto sijaitsi rakennuksen lounaisosassa, kuivausosaston perässä. Rakennus päättyi lounaassa tornimaiseen päätyyn. Päätyyn nivoutuu kaksikerroksinen tiilestä muurattu siipi, jonka syntyajankohta on epäselvä. Se liittyy luultavasti 1930-luvun puolivälissä toteutettuihin laajennustöihin.

Vaneritehdasta laajennettiin G. Aspelinin suunnitelmien pohjalta 1930-luvun puolivälissä. Vaneritehtaan ulkonäkö muuttui tällöin huomattavasti. Koillisessa julkisivu rakennettiin kuivausosastosta itäänpäin kokonaan uudelleen, ja siitä tuli kaksikerroksinen. Tiloihin sijoitettiin toimistotiloja. Kyseisestä osasta lounaaseen on jäljellä vanha matala liimausosastohalli. Vanhan vaneritehtaan muoto muuttui lopullisesti 1970-luvun puolivälin betonielementein toteutetun laajennuksen yhteydessä. 1970-luvulla tehdyt laajennukset kiertävät vaneritehtaan ympäri etelässä ja idässä. Luoteessa vaneritehtaaseen on rakennettu kiinni uusi 1960-luvun puolivälissä pystytetty varastorakennus, joka peittää 1920-luvun puolivälissä pystytetyn kuivaus- ja sorviosaston täysin.

Vanhasta vaneritehtaasta ovat näkyvissä vain kaksikerroksinen kuivausosasto sekä sen länsipuolella oleva siipi, jota on korotettu myöhemmin. Lounaassa vanhasta vaneritehtaasta on näkyvissä torniosa. Muut osat ovat jääneet laajennusten peittoon. Kuivausosaston päälle on rakennettu kuivauskoneita varten 1970-luvun puolivälissä niiden vaatima aaltopeltinen, useita metrejä korkea korotus, mikä rikkoo rakennusta pahoin.

Vanhan vaneritehtaan tiloissa toimii nykyisin Corenso. Vanhassa kuivausosastossa toimii keräyskuitulinja, jossa sijaitsee suuri pyörivä rumpu, jossa valmistetaan uusiokuitumassaa kierrätyspaperista ja -tölkeistä. Vanhat liimaus- ja sorvisalit toimivat varastotiloina. Tyhjinä olevista toimistotiloista osa on kunnostettu uudelleen käyttöön.

9 Talotehdas

¹ Mainittakoon, että Alvar Aallon toimisto teki tehdasalueelle useita suunnitelmia 1940-luvulla; mm. valkaisuosastoksi.

Yhdestä kahteen kerrosta korkeassa tasakattoisesta G. Aspelinin piirustusten mukaan vuonna 1940 rakennetusta puisesta talotehtaasta on jäljellä varasto sekä itäinen ja lounainen julkisivu. Ne ovat säilyneet ilmeisen muuttumattomina. Talotehtaan julkisivuja hallitsevat pieniruutuiset ikkunarivistöt, jotka antoivat tehdassaliin tärkeää luonnonvaloa. Kaakossa talotehdas jää myöhemmin rakennetun puisen laajennuksen peittämäksi. Talotehtaan tiloissa toimii nykyisin pakkaustehdas. Työppitalojen valmistus on ollut Varkauden tehtaiden tunnettu tuotantoaara

Asuinalueet

Kommilan asuinalue

Tienvarsi I - II, Tienhaara I - II, Koivulat I-IV, Peltola I - II, Tienkorva I - II

Rakennukset muodostavat monikerroksisen asuinrakennuskokonaisuuden vuosisadan alusta. Rakennukset sijoittuvat Ahlströmin- sekä Satakunnankadun varteen. Alueet rajautuvat kaakossa ja lounaassa Enson tehdasalueisiin. Koivulat rakennettiin alunperin työväen asunnoiksi, mutta niissä asui myös erikoisammattimiehiä ja virkailijoita. Tienvarsi I - II sekä Tienhaara I - II rakennettiin. Alue perustuu Valter ja Ivar Thomén Varkauteen 1910-luvulla laatimaan asemakaavaan. Tienvarren, -haaran sekä -korvan rakennukset on pystytetty 1910- ja 1920-luvulla, Thomén veljesten laatimien tyyppiirustusten mukaisesti. Koivuloita ovat edeltäneet samalla paikalle sijainneet työväenasuinrakennukset, jotka ovat saattaneet olla Thomén veljesten suunnittelemat. Koivuloiden ja Koivistojen nimellä kulkeneet rakennukset tuhoutuivat tulipalossa vuonna 1923. Koivuloita edeltäneet rakennukset olivat vuoraamattomia. Nykyiset Koivulat on ilmeisesti rakennettu Karl Lindahlin laatimien tyyppiirustusten mukaisesti 1920-luvun puolivälissä. Koivula IV saattaa olla Thomén veljesten suunnittelema.

Rakennusryhmien väliin jätettiin suuri, avoin piha-alue, joka vuodelle 1915 päivätyssä asemakaavaversiossa oli jaettu joko ulkorakennuksin tai vaihtoehtoisesti jätetty avoimeksi ja ulkorakennukset sijoitettu Koivuloiden väliin. Alue jatkuu samalla rakenteella Ahlströminkadun kaakkoispuolella (Peltola I - II, Tienkorva I-II). Thoménit laativat viimeisen asemakaavaversioon vuonna 1916, joka ei muuttanut Kommilan alueen järjestystä. Myöskään arkkitehti Karl Lindahlin 1920-luvulla laatima asemakaava ei aiheuttanut muutoksia Kommilan alueeseen. Kuten ei myöskään arkkitehti Bertel Junginkaan vuonna 1927 laatima kaava.

Rakennukset jakautuvat tonteille siten, että yhdellä tontilla on kaksi mestareille tarkoitettua vinkkelin muotoista taloa ja kaksi työväestölle tarkoitettua suorakaiteen muotoista kasarmia. Alkuperäiset, katujen rajaamat tontit olivat suorakaiteen muotoiset, mitä rakennusten sijoittelu korosti. Tonttien lounaispäätyihin sijoitetut vinkkelin muotoiset mestarien asuinrakennukset muodostivat suojaosan seinämän tehdasalueen puolella ja koillis-päätyihin sijoitetut suorakaiteen muotoiset työväen asuinrakennukset muodostivat samanlaisen muurin kadunpuolelle. Yksittäisistä, oman kokonaisuutensa muodostavista tonteista muodostuva asuinaluekokonaisuus jätettiin auki kaakkois- ja luoteispäistä. Yksittäisistä tonteista muodostuva alue kokonaisuutena muodosti Esplanadin tapaisen, so. rakennusryhmien väliin jäi puistomainen osa². Jotta aluekokonaisuus ei rikkoutuisi on kukin rakennus tärkeä osa jokaiselle tontille ja kyseiselle alueelle kokonaisuutena. Thomén veljekset suosivat suorakaiteenmuotoisia tontteja muuallakin yksinkertaisempaan ja suoraviivaisempaan kaupunkirakenteeseen pyrkivässä Varkauden asemakaavassaan.

Nykyään Tienvarren ja Tienhaaran sekä Koivuloiden väliin jäävä suurehko, avoin piha-alue on rikkoutunut alueelle sijoitettujen parkkipaikkojen vuoksi. Myös kasvillisuus on vähäistä. Alue kokonaisuutena antaa yhtenäisen ja ehjän kuvan vuosisadan alun asumisesta tehdasyhdyskunnassa. Alueen säilyneisyys tehdashierarkiaa kuvaavana asuinaluekokonaisuutena ja yksittäisten rakennusten osalta ilmeisen autenttisenä on merkityksellistä, haluttaessa hahmottaa fyysisistä kuvaa teollisuusyhdyskunnan asuinaluejärjestelystä vuosisadan ensimmäisenä ja toisena vuosikymmenä.

Tienvarsi I - II

² 1930-luvun puolivälissä otetussa valokuvassa rakennusten välinen alue oli lehtipuiden koristama.

Välittömästi tehdasalueen portin ja parkkipaikan vieressä sijaitevat Thomén veljesten suunnitteleman vuonna 1920 rakennetut kaksikerroksiset, aumakattoiset ja vuoratut vinkkelirakennukset muodostavat suojaosan ja yhtenäisen pihapiirikokonaisuuden. Tienvarsi I:ssä toimii verhoon ja rakennus on kohtuukunnossa. Tienvarsi II:ssä toimii Enson työterveysasema. Kiinteistöt ovat Eganntti Oy:n omistuksessa.

Tienhaara I - II

Thomén veljesten suunnitteleman, vuonna 1915 rakennetut talot muodostavat selvästi tiiviimmän pihapiirin kuin edelliset rakennukset. Tähän vaikuttaa osiltaan rakennusten koillispuolella sijaitseva puurakenteinen ulkorakennus, joka on mahdollisesti 1910- tai 1920-luvulta. Harjakattoista ulkorakennusta on jatkettu luoteeseen tiilisenä. Tienhaara II on tyhjillään ja hieman ränsistynyt. Kiinteistöyhtiö Eganntin toimitilat sijaitsevat Tienhaara I:ssä. Rakennukset ovat Eganntin omistuksessa.

Yhtenäisen seinämän tehtaalle päin muodostavien mestarirakennusten lounaispuolitse kulkee vaahteroiden reunustama pyörä- ja kävelytie.

Koivulat I - IV

Kaksikerroksiset, mansardikattoiset vuoratut hirsirakennukset sijaitsevat vastapäätä em. kiinteistöjä, Satakunnankadun äärellä. Talot ulkorakennuksineen muodostavat alueelle suojaosan muurin kaakossa ja luoteessa. Koivuloiden I ja II väliin sijoittuu kaksi puista ulkorakennusta. Päärakennukset ulkorakennuksineen muodostavat yhteisen ja tilavan pihapiirin. Tilanne on sama Koivuloiden III ja IV kohdalla. Vanhasta tonttirakenteesta muistuttaa Koivulan II ja III välistä kulkeva tie, joka tosin on katkaistu Tienvarsi I ja Tienhaara II koillispäätyjen kohdalla. Tie erottaa Koivulat I ja II sekä III ja IV selvästi erillisiksi, mutta kuitenkin kokonaisuuteen nivoutuviksi ryhmiksi. Rakennusten pihalla oleva kasvusto ja puusto on selvästi rehevämpää kuin muilla puheena olevilla kiinteistöillä. Koivulat ovat Eganntti Oy:n omistuksessa.

Tienkorva I - II

Valter ja Ivar Thomén suunnitteleman kaksikerroksiset, aumakattoiset ja vuoratut hirsitalot sijoittuvat Ahlströminkadun kaakkoispuolen ja puunkäsittelyalueen väliin. Tienkorva I (Miinala) on jatkettu vuonna 1932, jolloin rakennus muutettiin tehtaaksi kerhoksi. Rakennus on toiminut myös mm. naisvirkailijoiden asuntolana. Rakennuksella on oma orapihlaja-aidalla rajattu piha sahan puolella.

Tienkorva II on alkuperäisestä vastaavassa asussa. Rakennus on tyhjillään ja se on jäänyt sen kaakkoispuolella sijaitsevan sahan puuvaraston viereen. Kiinteistö sijaitsee tehdasalueella. Tienkorva II on Enso Oy:n omistuksessa ja Tienkorva I Eganntti Oy:n omistama.

Peltola I - II

Valter ja Ivar Thomé 1917

Mansardikattoiset, kaksikerroksiset ja peiterimavuoratut sijoittuvat Ahlströminkadun kaakkoispuolen ja saha-alueen väliin. Peltola I luoteisjulkisivu antaa Ahlströminkadulle. Rakennus muodostaa yhdessä Tienhaara II, Koivula I sekä Tienkorva I kanssa yhtenäisen vuosisadan ensimmäisen ja toisen vuosikymmenen ajalta peräisin olevan ja tuolloista teollisuuden asuintoimintaa karakterisoivan ja katu näkymää hallitsevan asuinaluekokonaisuuden. Peltola I piha on sahan puolella hoitamaton. Lautarakenteinen ulkorakennus on jäljellä. Peltola II:ssä on toiminut ruotsalainen koulu vuosina 1937 - 1992. Rakennuksessa tehtiin muutostöitä vuonna 1937, kun se muutettiin koulurakennukseksi. Rakennus on tyhjillään ja sijaitsee teollisuusalueella. Peltola I on Enson omistuksessa ja Peltola II Eganntin omistuksessa. Rakennukset saivat mansardikatot vuonna 1923 tapahtuneen palon seurauksena.

Kosulanniemen huvila-alue

Alueen tausta liittyy vuosisadan vaihteessa syntyneeseen puutarhakaupunki-ihanteeseen. Puutarhakaupungissa pyrittiin yhdistämään kaupunki- ja maaseutuasumisen hyvät puolet ihanteelliseksi yhdistelmäksi. Aate alkoi viime vuosisadan lopussa Englannista ja levisi sieltä Keski-Eurooppaan. Suomeen aate tuli lähinnä Saksasta, myös Ruotsilla oli oma vaikutuksensa. Suomessa pystytettiin ns. huvilakaupunginosia, joiden aatehistoriallinen tausta perustui puutarhakaupunki-ideologiaan. Kyseisiä kaupunginosia ovat muun muassa Helsingissä sijaitsevat Kulosaaren ja Eiran kaupunginosat. Kaupunginosat sijoitettiin hieman varsinaista kaupunkia ulommiksi.

Kosulanniemen huvila-alue sijaitsee tehdasalueesta ja muusta kaupungista vajaan kilometrin päässä koillisessa. Aluetta ryhdyttiin rakentamaan vuonna 1912. Viimeiset rakennukset valmistuivat 1920-luvun puolivälin jälkeen. Rakennukset sijoittiin väljästi suurille puutarhamaisille tonteille, mutkittelevien teiden varsille tai niiden päihin. Samanlaista ratkaisua noudatettiin vuosisadan alun englantilaisissa puutarhakaupungeissa, koska haluttiin jäljitellä vanhojen kylien infrastruktuurirakennetta. Rakennuksissa on tehty muutoksia vuosien saatossa. Suurimman muutoksen niin ulkoisesti kuin sisäisesti on kokenut paikallisjohtajan asunto Rantala.

Alue koostuu neljästä suuresta kaksikerroksisesta puisesta omakotitalosta ”villasta”, suurella puutarhamaisella tontilla sijaitsevasta talosta sekä Niskaselän rannalla sijaitsevasta tiilisestä saunasta. Alue, jolle rakennukset on pystytetty on entinen salaojitettu pelto.

Rakennuksista Rantala sijaitsee selkeästi erillään muista, muita selvästi isommalla ja puistomaisen vaikutelman antavalla tontilla. Pihan kasvillisuus koostuu lähinnä nurmikosta sekä koivuista ja vaahteroista. Puutavara-alue sekä jätteen- käsittelylaitos sijaitsevat aivan tontin välittömässä läheisyydessä.

Untola, Joukola ja Tapiola muodostavat sijoittelultaan selvästi oman ja tiiviin kokonaisuuden, johon toki Rantalakin liittyy. Rakennukset on ryhmitelty väljästi ja ne muodostavat sijoittelunsa kautta puolikaaren. Joukola ja Tapiola muodostavat tavallaan sisäänkäyntiportin alueelle. Rantasaunalle johtavan tien eteläiselle vierustalle on istutettu kuusiaita. Untolan pihalle tieltä päin antaa näkösuojaa pensasaita. Myös Untolan ja Joukolan piha-alueet on erotettu toisistaan pensasaidalla. Joukolan piha-alue on avoin pohjois-luoteisakselissa samoin kuin tielle päin. Pihaa on lisäksi pengerrytetty luoteessa.

Alue muodostaa rakennuksinen harmonisen ja kiinteän, yhä aistittavan puutarhakaupunki-ideologiaa toteuttavan kokonaisuuden. Enso Oy:n omistuksessa olevat rakennukset ovat ulkoasultaan hyväkuntoisia.

1 Rantala

Arkkitehtien Fagerholm & Nordmanin suunnitelmien mukaan vuonna 1912 rakennettu talo oli alunperin yhden perheen asuinrakennus. Se muutettiin kahden perheen taloksi 1920-luvulla. Rakennus tuhoutui osittain tulipalossa 1930-luvun alussa. Tulipalon seurauksena taloon tehtiin muutoksia, joiden suunnittelusta vastasi G. Aspelin. Tällöin rakennuksen vanha mansardikatto poistettiin ja korvattiin aumakatolla. Rakennus säilyi kahden perheen talona. 1940-luvun alussa kasvoivat paineet rakentaa tehtaan johtajalle uusi virka-asunto. Suunnittelijaksi valittiin Alvar Aalto. Lopulliseksi ratkaisuksi tuli Rantalan muuttaminen johtajan virka-asunnoksi. A. Aallon suunnitelmiin perustuvissa muutostöissä rakennus muutettiin yhden perheen asunnoksi. Alakertaan sijoitettiin edustustilat ja yläkerrokseen perheen yksityistilat. Ulkoseinät vuorattiin ja etelän puoleisen julkisivun eteen pystytettiin liuskekeivestä katettu terassirakennelma, patio. Myös rakennuksen sisäänkäynnit uusittiin. Rakennus toimii yhtiön koulutus- ja kokoustiloina.

2 Tapiola

Hyväkuntoinen, kaksikerroksinen, mansardikattoinen vuorattu alunperin yhden perheen hirsirakennus kuuluu Kosulanniemen vanhimpiin. Thomén veljesten suunnitelmien mukaan vuonna 1917 rakennettu talo muutettiin kahden perheen rakennukseksi 1980-luvun alussa. Rakennuksen eteläjulkisivun edessä, vuodelta 1943 oleva raskastekoinen, katettu terassi on Alvar Aallon oppilaan P. Bernoullin suunnittelema. Rakennus on toiminut paperi- ja selluloosatehtaan insinöörien ja johtajien asuntona. Rakennus on nykyisin vuokrattu yksityisille. Rakennuksen pihan lounaiskulmassa on 1940-luvun puolivälissä valmistunut autotalli sekä talonmiehen asunto. Pihapiiri on siisti.

3 Joukola

Kaksikerroksinen satulakattoinen vuorattu yhden perheen hirsirakennus pystytettiin alunperin Walter Ahlströmin pojan Antin virka-asunnoksi. Ulkoisesti hyväkuntoinen K. Lindahlin suunnitteleminen mukaan vuonna 1926 rakennettu talo on tyhjillään. Rakennukseen kuuluu samanikäinen kohtuukuntoinen lautarakenteinen ulkorakennus. Pihapiiri on hoitamaton.

4 Untola

Kaksikerroksinen mansardikattoinen vuorattu yhden perheen hirsirakennus on pytytetty vuonna 1925 Thomén veljesten piirustusten mukaan. Rakennus on toiminut tehtaiden johtoportaan asuntona 1960-luvun puoliväliin saakka. Nykyisin se toimii Enso Oy:n Varkauden tehtaiden kokous- ja koulutustiloina. Hyväkuntoisen rakennuksen pihapiiri on hoidettu.

5 Sauna

Puolitoistakerroksinen punatiilinen, mansardikattoinen Kosulanniemen asukkaiden yhteiseen käyttöön tarkoitettu saunarakennus sijaitsee Kosulanniemen kaakkoisosassa, Niskaselän äärellä. K. Lindahlin suunnittelema, vuonna 1925 rakennettu saunarakennus on järjestyksessä alueen kolmas. Aiemmat ovat palaneet. Saunassa on pesutupa ja löyly- sekä pukuhuoneet. Yläkertaan oli sijoitettu kaksi kappaletta hellahuoneita henkilökunnan käyttöön. Saunalla oli oma emäntä. Saunaan kuuluu sen läheisyydessä olevan laiturin päässä sijaitsevat kaksi puista uimakoppia, jotka on ilmeisesti pystytetty samaan aikaan saunarakennuksen kanssa. Saunaa käytetään tilapäisesti.

Muut asuinrakennukset

Onnela

G. Aspelinin suunnittelema, vuosina 1931-1933 valmistunut kaksikerroksinen tiilestä muurattu rivitalo jäi ainoaksi toteutetuksi rivitalohankkeeksi Kosulanniemessä. Rakennuksen suorakaiteen muotoiset ikkunat, selkeästi erottuvat asunnot sekä askeettiset seinäpinnat antavat funktionalistista tyyliä edustavan vaikutelman. Rakennus ja sen asunnot ovat säilyneet alkuperäisen kaltaisina. Asunnoissa asutaan.

Kissankäpälä, Päivänkakkara, Sinikello

Yksikerroksiset, harjakattoiset, lautarakenteiset rivitalot sijaitsevat asuntomessualueen läheisyydessä, hieman varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolella. Alue rajoittuu sairaala-alueen ja Komminselän yli kulkevan tien/sillan väliin. P. Bernoullin suunnittelemat valmistalot valmistuivat 1940-luvun puolivälissä. Talot tehtiin A. Ahlström Oy:n Varkauden talotehtaalla. Rakennukset sijaitsevat rauhallisella ja puistomaisella, mäntyä kasvavalla tontilla. Kiinteistöllä on rantaviivaa Komminselällä. Hyväkuntoisissa rakennuksissa on suurehkoja neljän perheen asuntoja. Rakennuksissa asutaan. Yhtenäisen kokonaisuuden muodostavat rivitalot pystytettiin heti sodan jälkeen ylempien virkamiesten asunnoiksi. Rakennukset ovat Eganntti Oy:n omistuksessa.

Kinkamon lomamaja

Lautarakenteinen yksikerroksinen lomamaja rakennettiin yhtiön hiihtomajaksi. A. Aallon suunnittelema rakennus sijaitsee Kinkamonseudun äärellä. Hyväkuntoista vuonna 1939 rakennettu lomamaja on virkistyskäytössä. Se on myös edustus- ja koulutustilana.

Vanha tehtaan konttori

Kaksikerroksinen rakennus on metsäosaston toimistotiloina. Kiinteistö koostuu kahdesta osasta, puisesta ja tiilisestä. Puisen vuoratuksen rakennuksen vanhimmat osat ovat 1860-luvulta, jolloin rakennuksessa oli kauppa. Tiilinen siipi on rakennettu 1930-luvun alussa. Rakennusta korotettiin G. Aspelinin piirustusten mukaan vuonna 1942. Vanha keskuskonttori on muuttunut ulko- ja sisäasutuksen melkoisesti vuosien saatossa. Talo reunustaa Valtterin puistoa

Mylly

Harjakattoinen vuonna 1924 rakennettu vuorattu mylly on K. Lindahlin suunnittelema. Se sijaitsee Ämmäkosken alueella ja toimii korjaamona ja varastona.

Harjula I. tiililipyntinki

Vuonna 1917 pystytetty kolmikerroksinen satulakattoinen rakennus on alueen ensimmäinen kerrostalo. Rakennuksen lämpöeristystä parannettaessa 1970- ja 1980-luvulla sen ulkonäkö muuttui suuresti. Ikkunat vaihdettiin ja tiilivuoraus uusittiin.

Yhteenveto

Tehtaiden vanhan puuhiomon ja selluloosatehtaan välinen alkuperäisen kaltaisena säilynyt voimakanavan pohjoispuoleinen alue kuuluu erottamattomasti Varkauden kaupunkikuvaan ja muodostaa monikerroksisen kokonaisuuden massan valmistuksen kehityksestä useiden vuosikymmenten ajalta. Alueen vanhimmat rakennukset ova puuhiomo ja voima-aseman voimakanavan puoleinen osa 1920-luvun puolivälissä pystytettyine kellotorneineen sekä sulfiittiselluloosatehtaan keittämö, joka yhä on käytössä vaikkakin käyttötarkoitukseltaan muutettuna. Kyseiset rakennukset ovat 1930- ja 1950-luvun laajennuksineen säilyneet alkuperäistä vastaavassa asussa. Merkityksellistä on, että rakennuksissa eri vuosikymmeninä tehdyt rakennusvaiheet ovat tällä alueella selkeästi erotettavissa toisistaan.

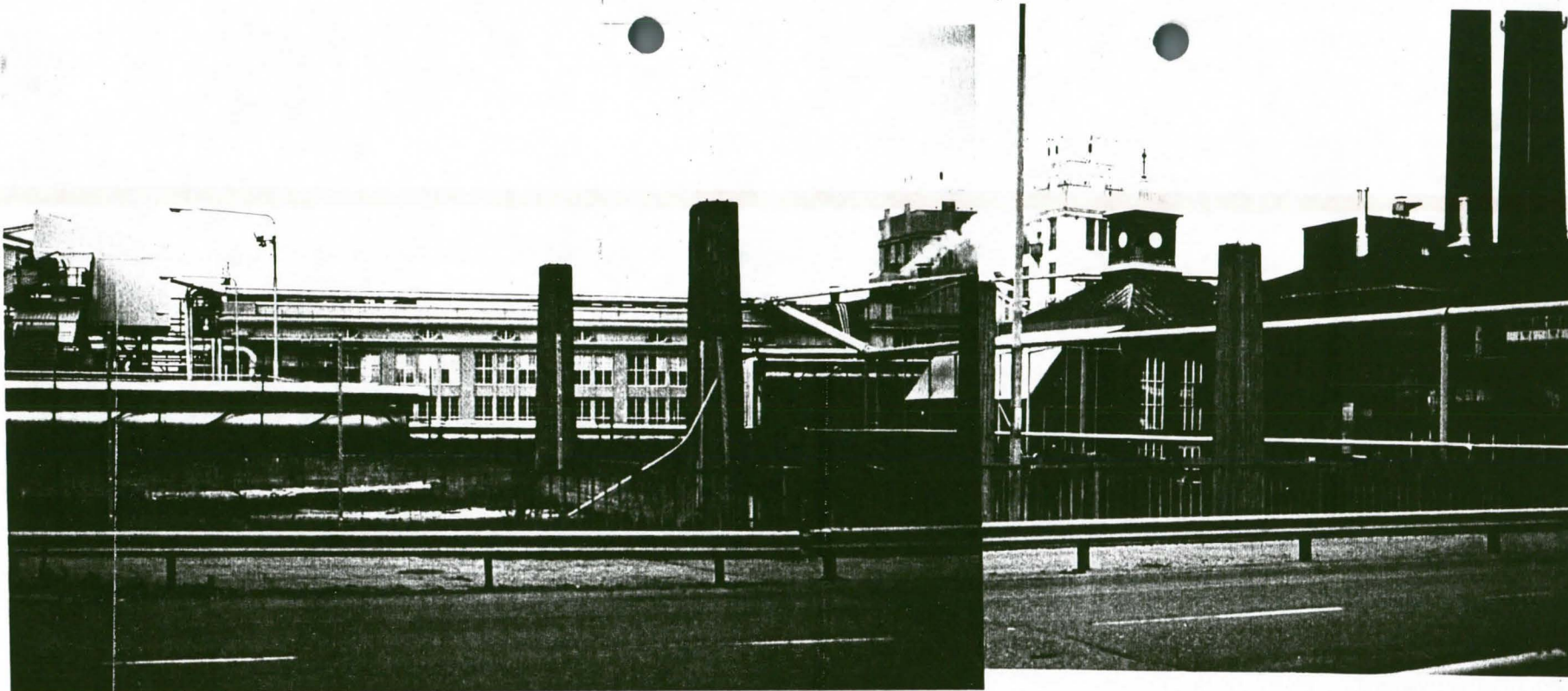
Vanhan paperitehtaan lasitiilinen laajennus on tehdasaluetta lännessä karkaterisoiva elementti. Uusi 1970-luvun lopussa rakennettu paperitehdas jälkikäsitteilyosastoinen sekä uusi voimalaitos ovat Varkauden kaupunkikuvaan keskeisesti kuuluvia maamerkkejä.

Kommilan työväen asuinalue ja Kosulanniemen puutarhakaupunki-ideologiaan perustuva johtajien asuinalue muodostavat ainutlaatuisen ja alkuperäisen kaltaisena säilyneen, Varkauden kaupunkikuvaan keskeisesti kuuluvan 1910- ja 1920-luvulla rakennetun asuinaluekokonaisuuden.

Lähteet

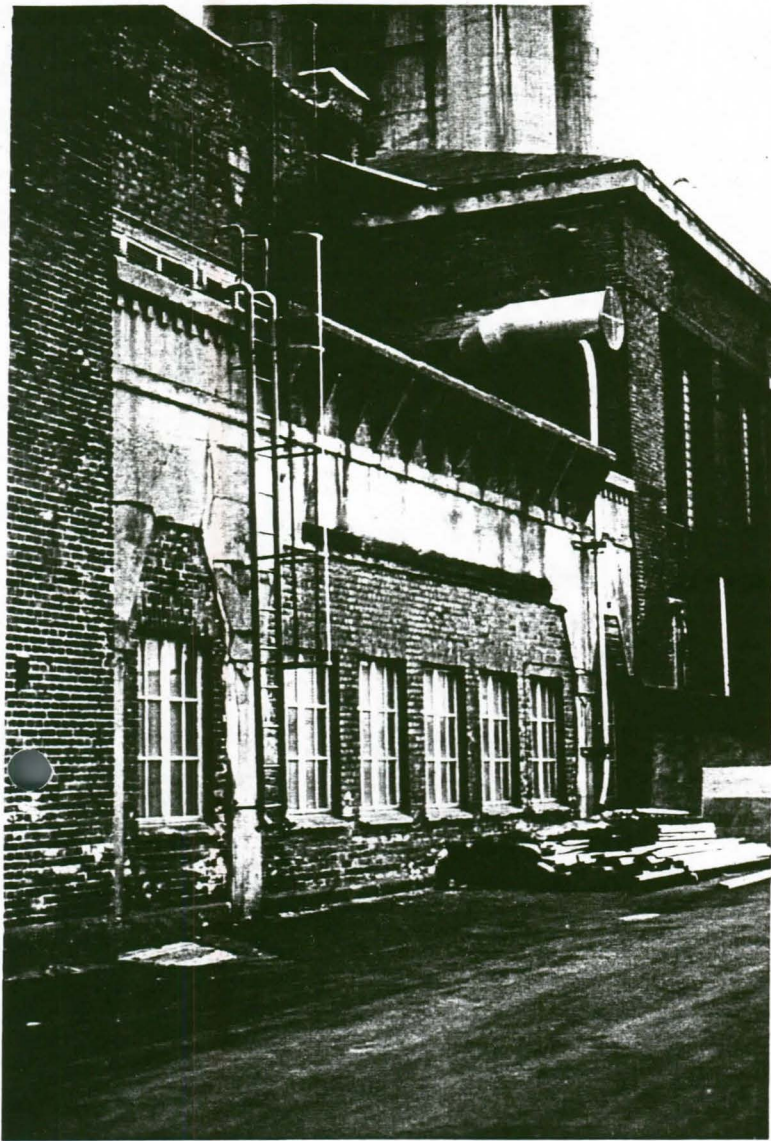
Meurmann, Otto-Iivari. Ensimmäinen Suomalainen Asuntoongressi. Näyttelyluettelo. Helsinki 1917;
Rakennuskulttuuri Varkaus. Varkauden kaupungin rakennussuojelutoimikunta 1995 - 1996. Loppuraportti 23.04. 1996;
Savolainen, Mervi. Tehtaan huoneista omaan kotiin. Helsingin teknillinen korkeakoulu. Arkkitehtiosasto. 1993
Helsinki; Soikkanen, Hannu. Varkauden historia. Varkaus 1962; Svedberg, Olle. Arkitekternas århundrade. Europas arkitektur 1800-talet. Värnamo 1992; Warkaus bruk, några uppgifter i ord och bild. A. Ahlström Osakeyhtiö Warkaus. Warkaus 1951. Velteim, Antti. Varkauden kaupunki. Kulttuurihistoriallisesti merkittävien rakennusten ja alueiden inventointi. Moniste 1980. Varkaus.

Varkauden tehtaiden piirustusarkistosta saatua materiaalia. Teollisuusvakuutuksen arkistosta saatuja tehdasaluekarttoja sekä inventaarioluetteloita. Kirsi Moisanderilta saatua materiaalia ja suullisia tietoja. Suullisia tietoja antaneet Martti Lisitsin, Pekka, Hiltunen, Pekka Nykänen ja Aila Korhonen. Henrik Wagerin käynti 23. - 25. 10. 1996

Kuva 1. Varkauden tehtaat. Vasemmalla puuhiomo, jota seuraa kellotornilla varustettu vanha voima-asema. Äärimmäisenä oikealla sijaitsee vanha kuorimo- ja happohuonerakennus, jonka keskiosaa on muutettu 1930-luvun puolivälissä.

Kuva 2. Kuorimo- ja happuhuoneen keskiosa, joka muurattiin umpeen 1930-luvun puolivälissä. Betonirakenteet ovat 1910-luvulta.

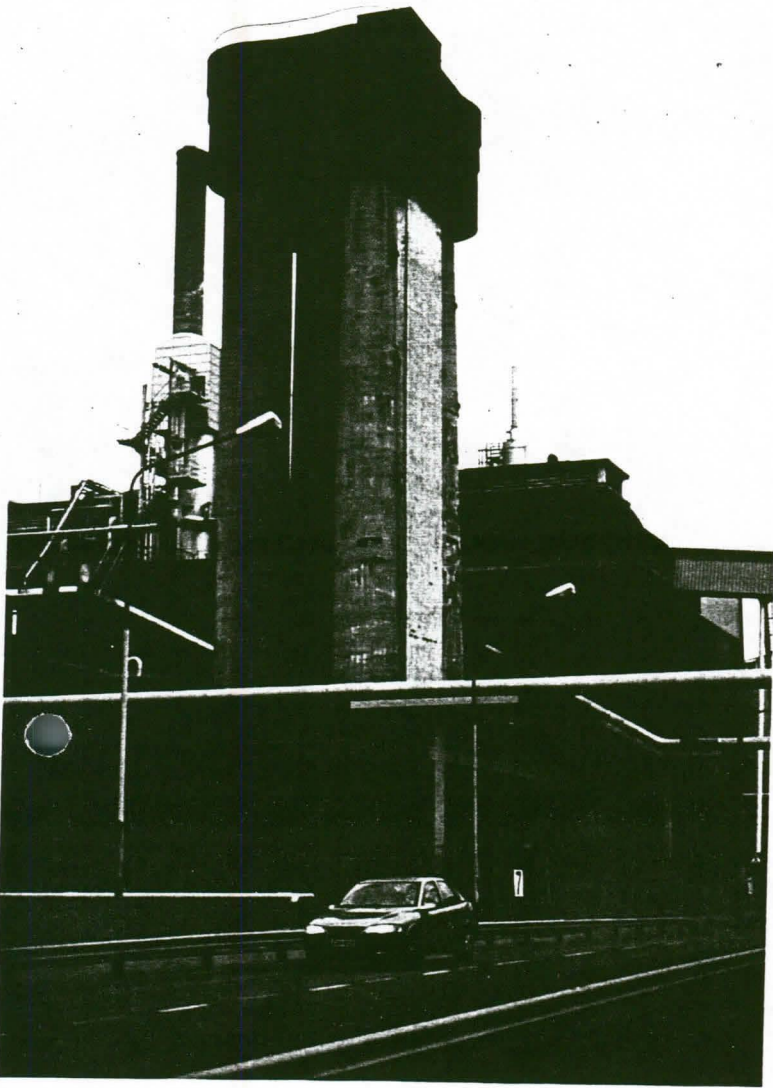
Kuva 3. Vanhaa paperitehdasta idästä. Tiilinen pääty ja osa pitkästä seinästä on peräisin 1960-luvun alusta, jolloin tehdasta laajennettiin.

Kuva 4. Vanhaa kuorimoa.

Kuva 5. Happotorni. Oikeanpuoleiset, arkkitehti Karl Lindahlin suunnittelemat tornit ovat 1920-luvun alusta. Kaksi muuta tornia ovat 1930- ja 1950-luvulta. Niiden suunnittelijoina toimivat K. Lindahl ja arkkitehti Keijo Ström.

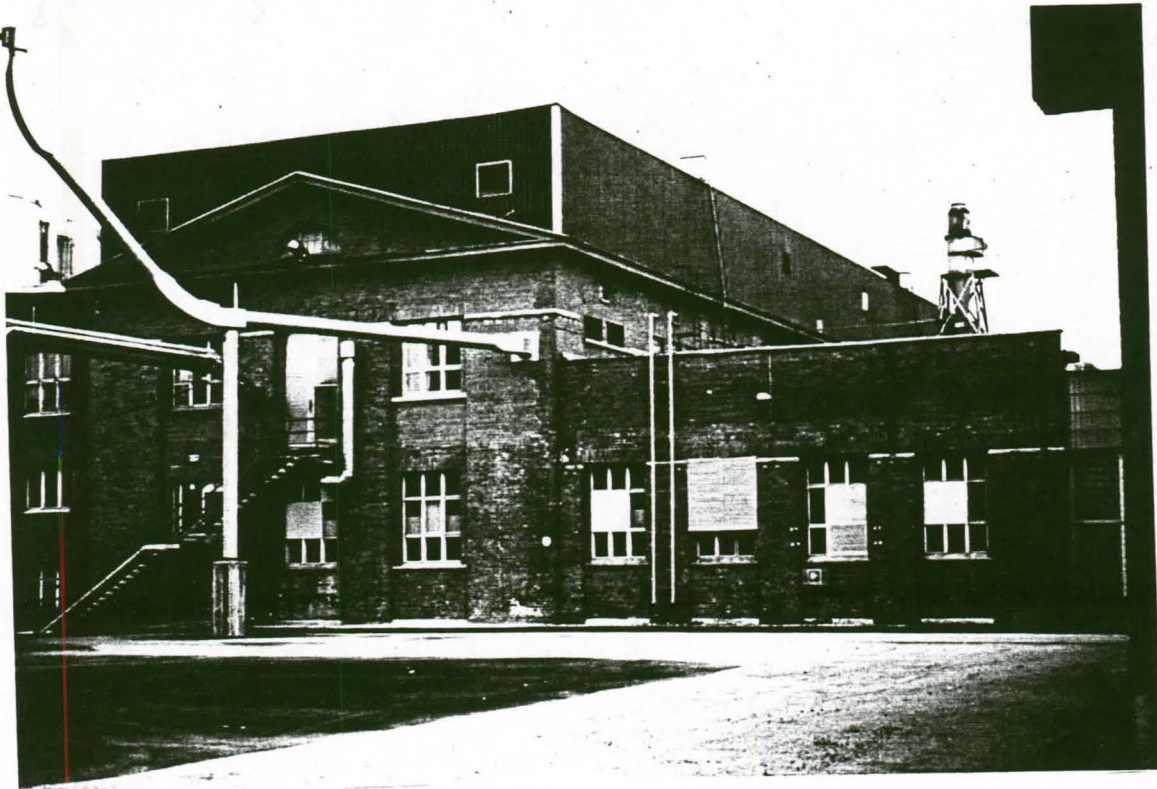

Kuva 6. Sisaänkäynti vanhaan voima-asemaan

Kuva 7. Thomén veljesten suunnittelema keittämö. Sen
Ahlströminkadun puoleinen, vanhan keittämön keittämön
kanssa samantyyllisenä rakennettu pääty on 1950-luvun
lopulta.

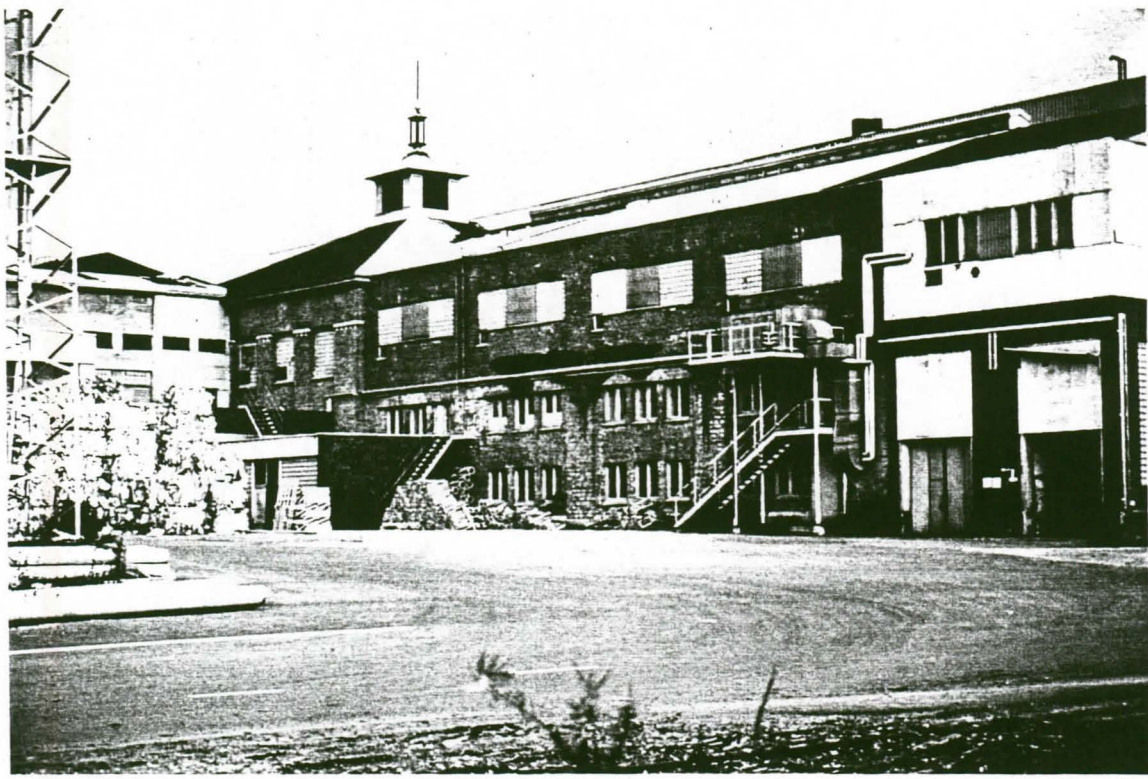

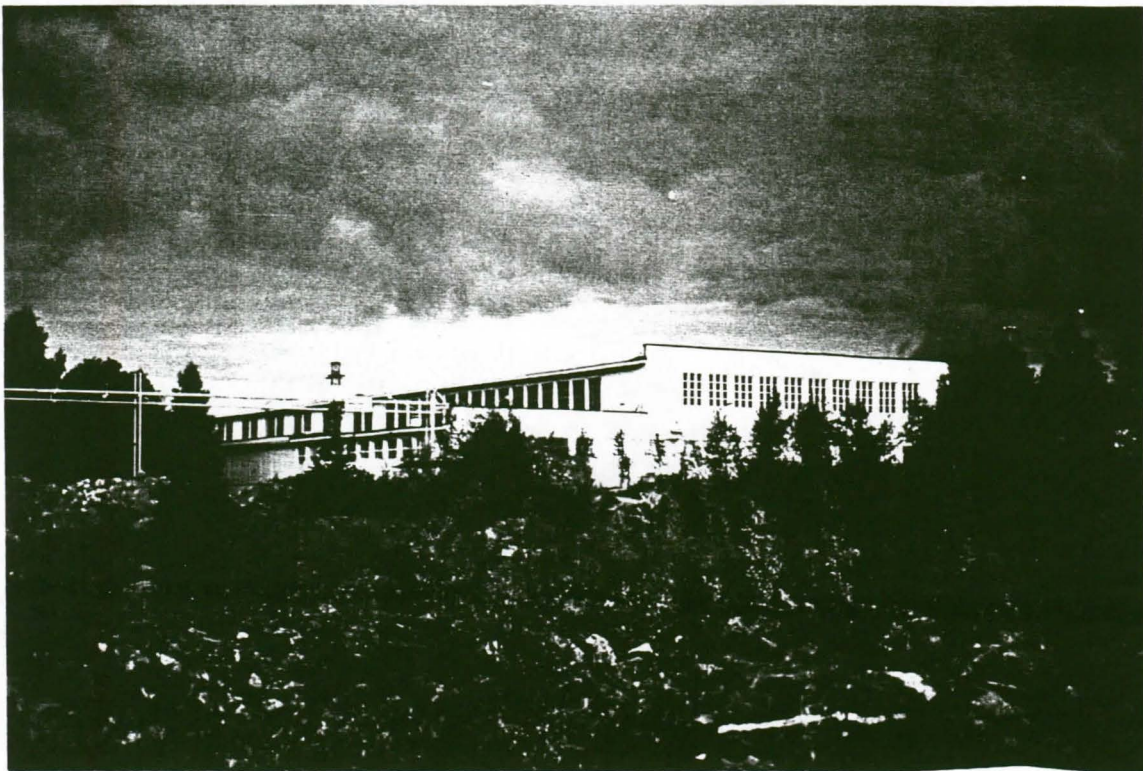
Kuva 8. Arkkitehti Karl Lindahlin suunnitteleman vaneritehtaan vanhinta näkyvissä olevaa osaa. Tiilisin pilasterein jäsennellyn kuivaus- ja sorviosaston koillispäätä. Rakennusta on korotettu kuivauskoneiden vaatimalla alltopeltisellä osalla 1970-luvulla.

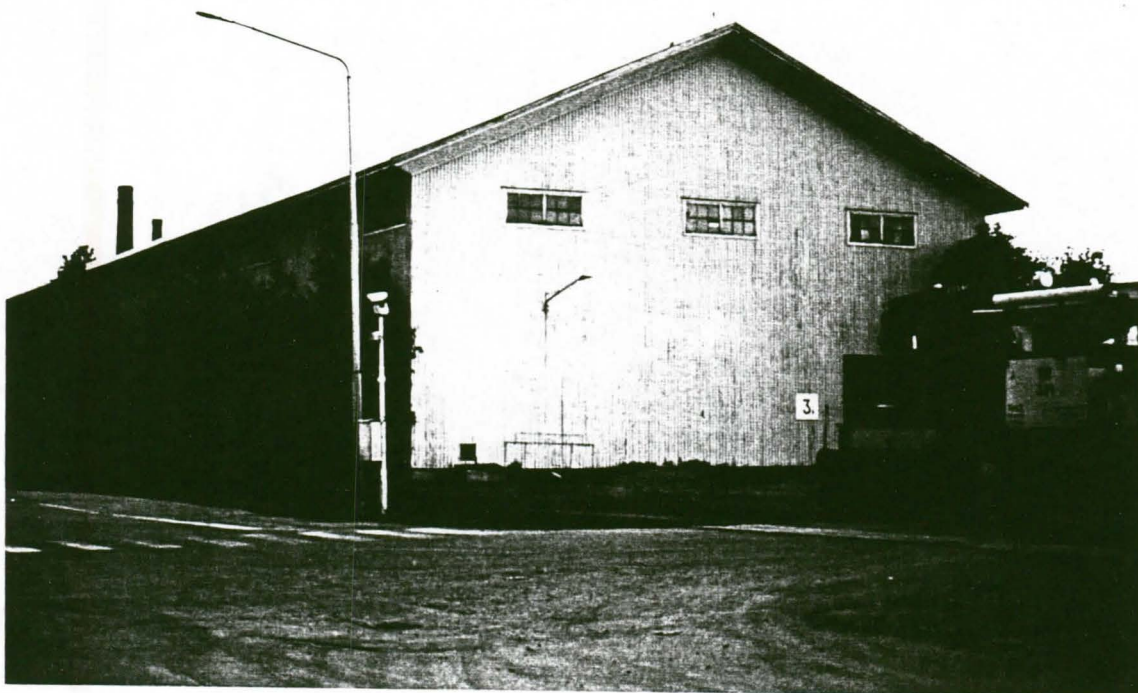
Kuva 8. Arkkitehti Gunnar Aspelinin suunnitelmien mukaan laajennettua ja korotettua vaneritehtaan toimistosiipeä, jonka takana sijaitsee liimausosasto.

Kuva 9. Vasemmalla vanhan, K. Lindahlin suunnitteleman vaneritehtaan tornimainen pääty, jota koristaa lanterniini.

Kuva 10. Vanha talotehdas.

Kuva 11. Talotehtaan varasto.

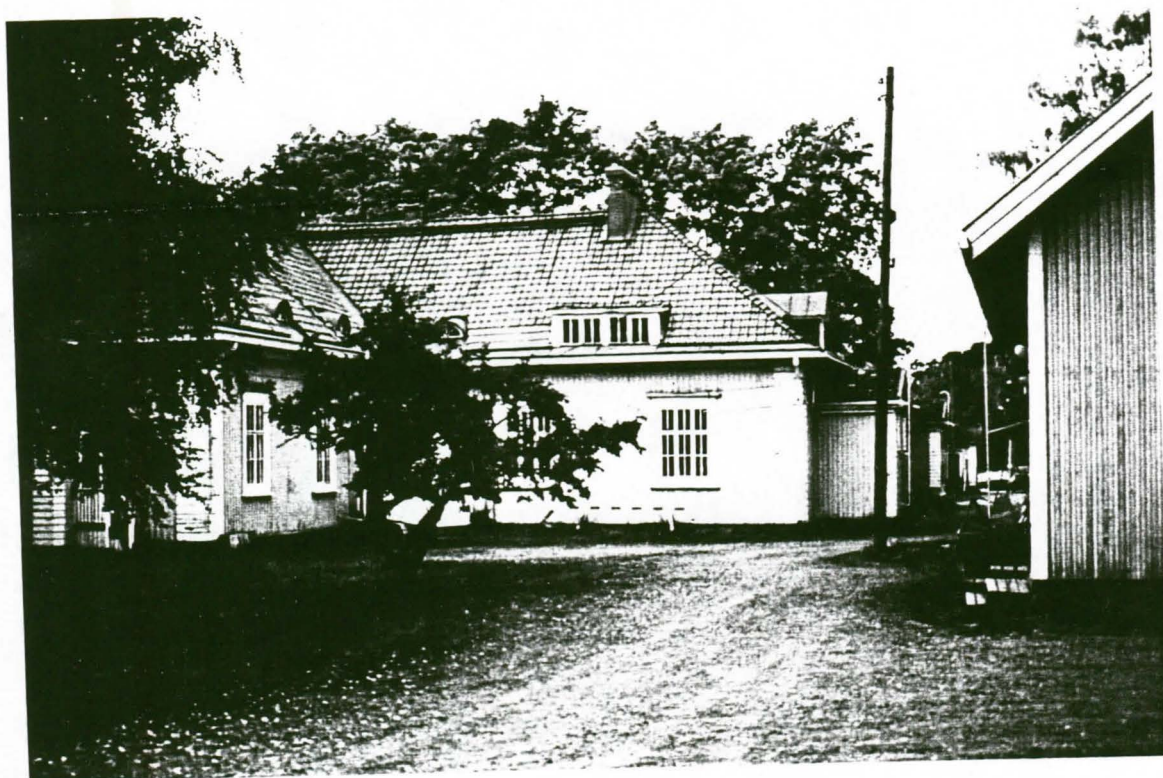
Kuva 12. Kommilan asuinalueen Satakunnankadulle avautuva osa, Koivulat.

Kuva 13. Kommilan asuinalueen Ahlströminkadun puoleinen osa.

Kuva 14. Tienvarsi I.

Kuva 15. Tienhaara II.

Kuva 16. Tienvarsi II.

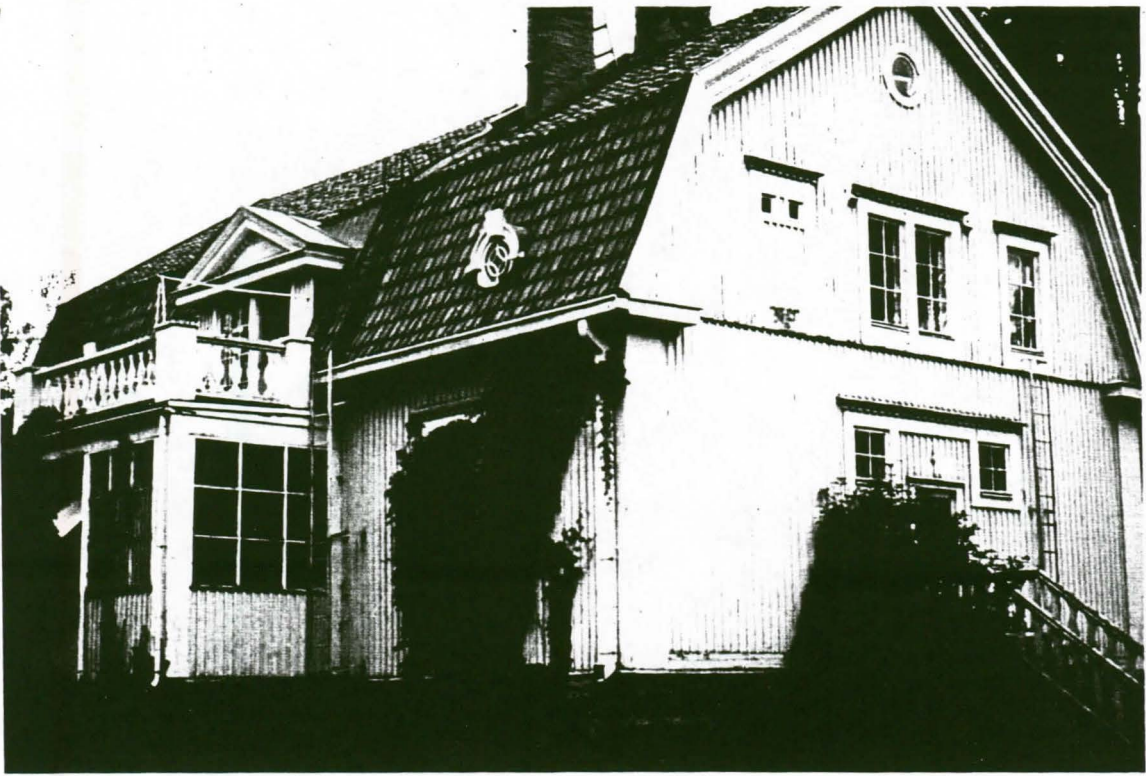
Kuva 17. Tienkorva II.

Kuva 18. Kosulanniemen asuinalueen, "Joukola".

Kuva 19. Kosulanniemen asuinalueen "Rantala"

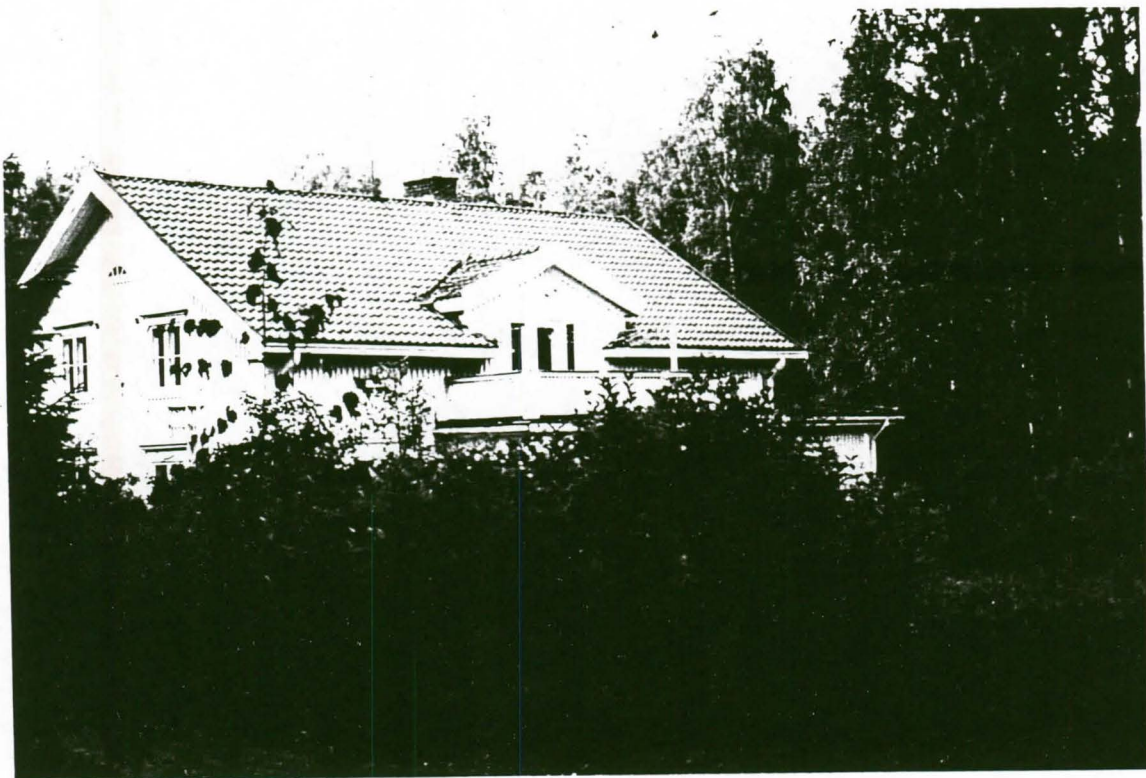
Kuva 20. Kosulanniemen asuinalueen "Untola".

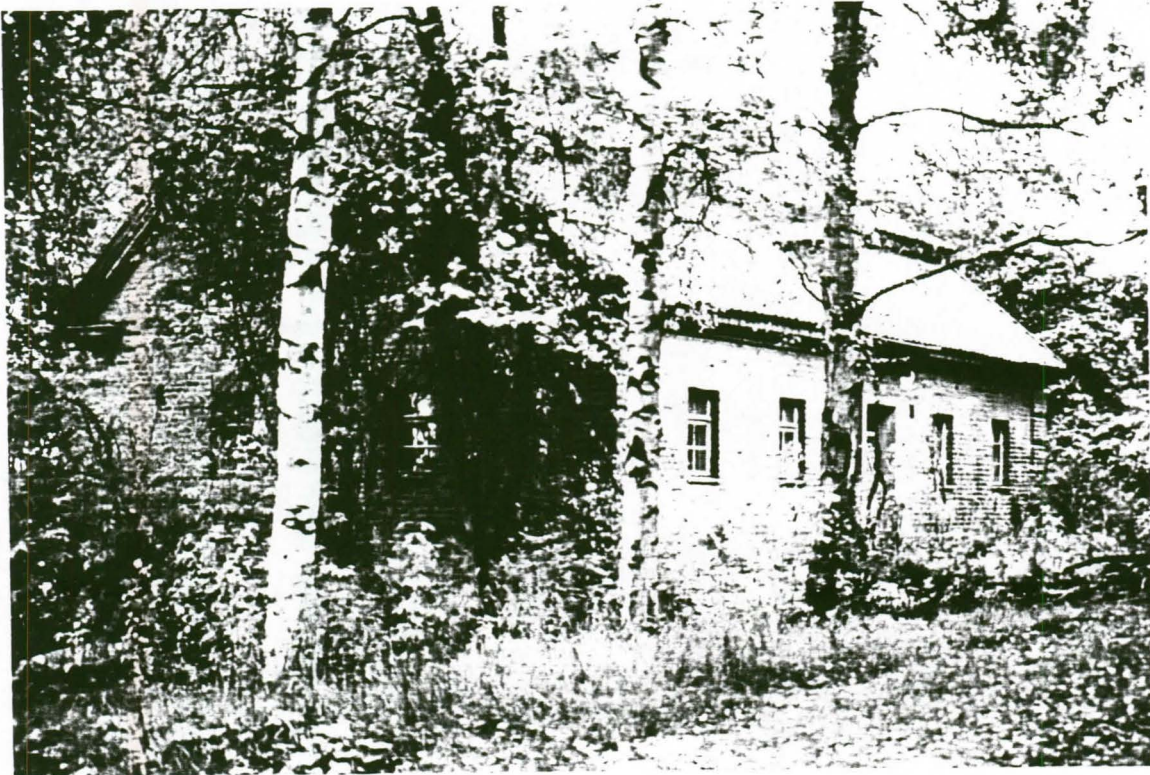
Kuva 21. Tapiolan autotalli.

Kuva 22. Kosulanniemen asuinalueen "Untola".

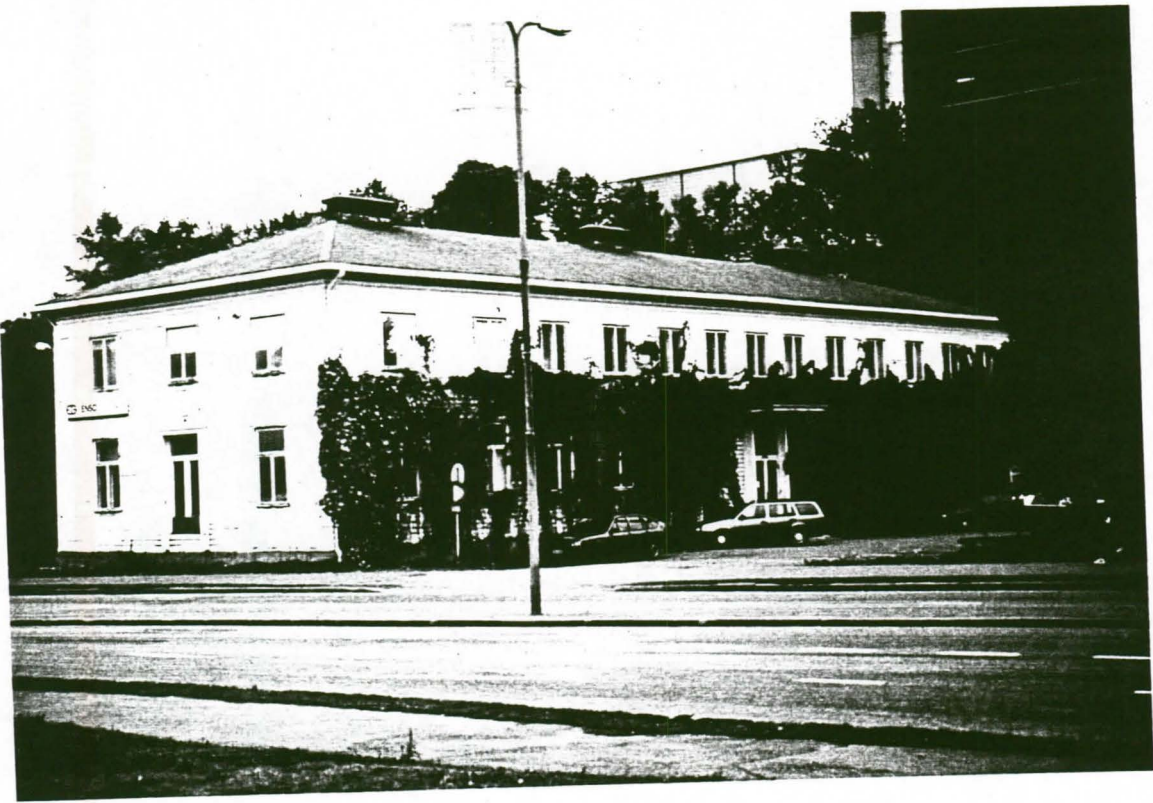
Kuva 23. Kosulanniemen "Joukola".

Kuva 24. Kosulanniemen asuinalueen sauna.

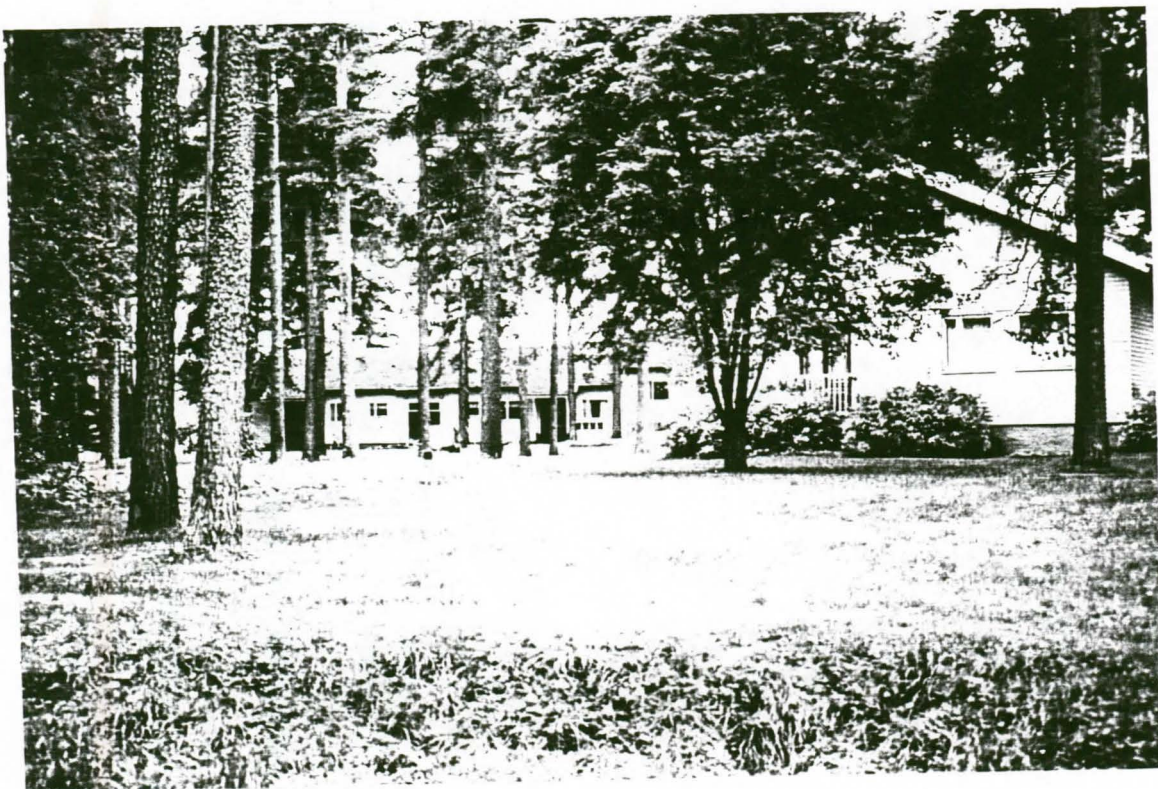
Kuva 25. G. Aspelinin suunnittelema, 1930-luvun alussa rakennettu funktionalististyylinen "Onnela".

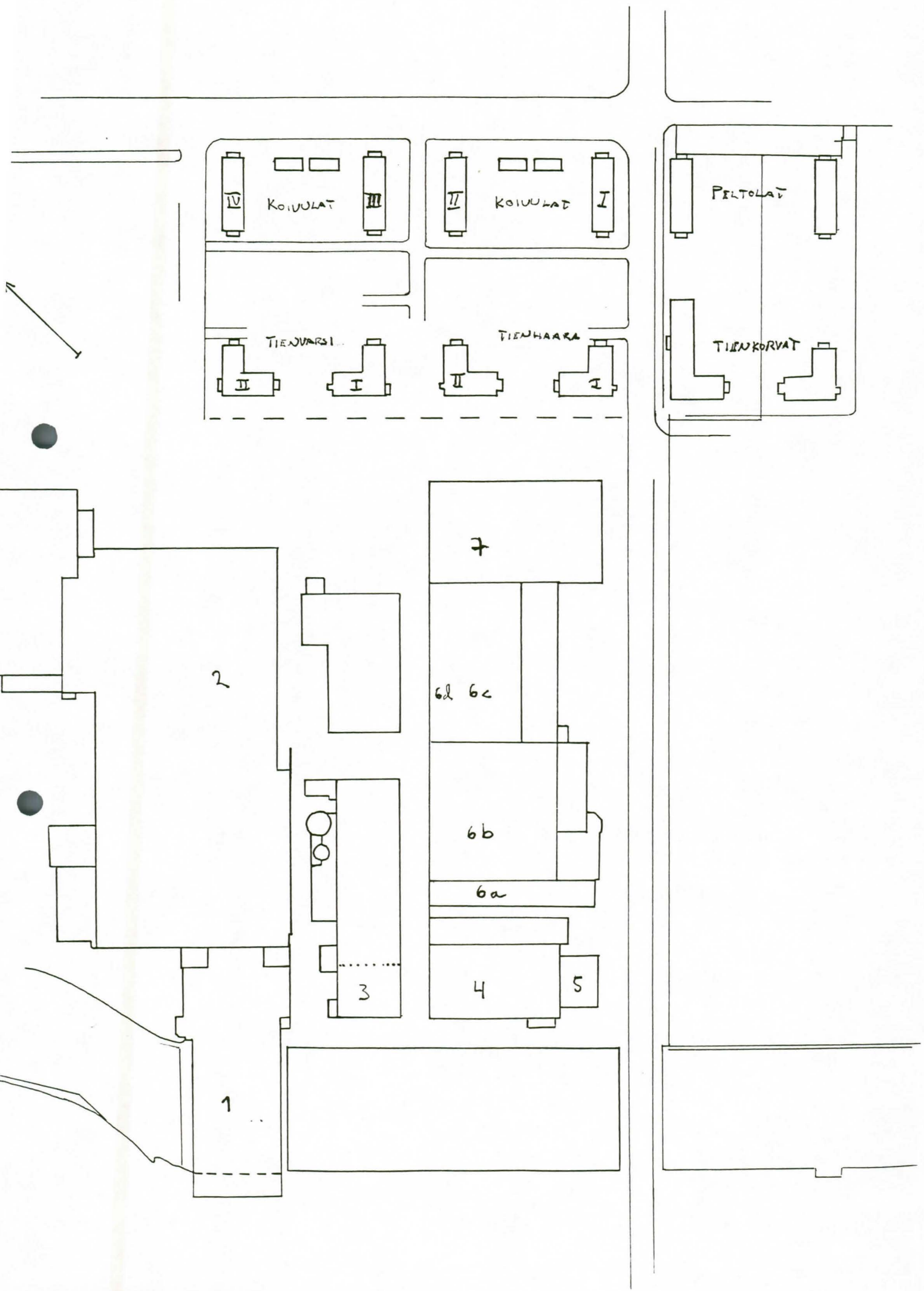
Kuva 26. Vanha konttori

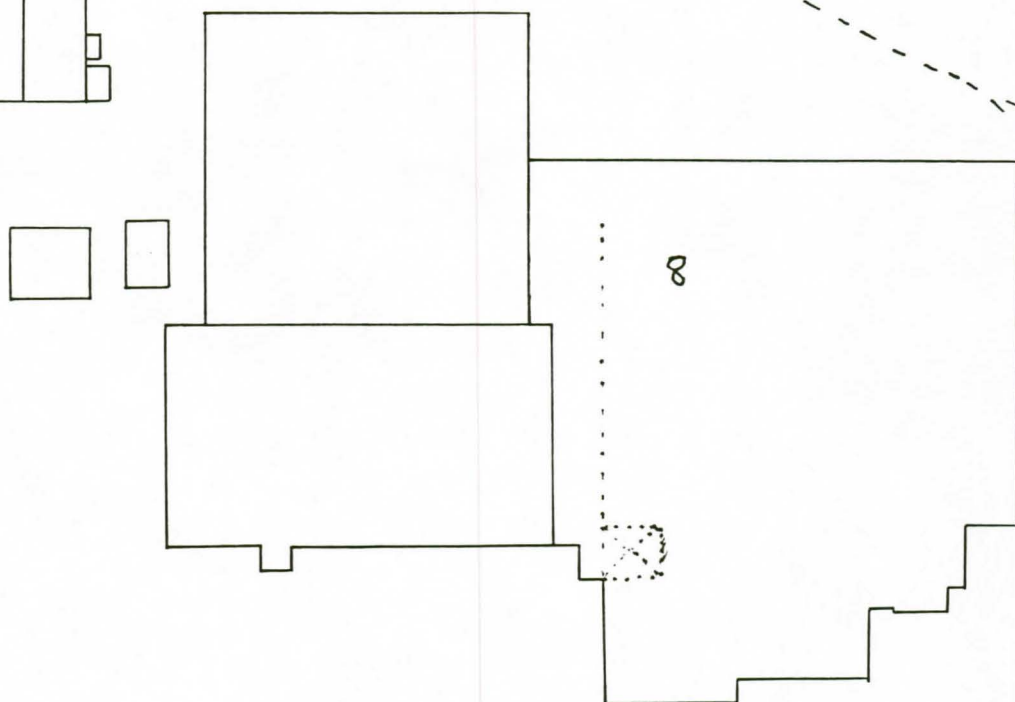
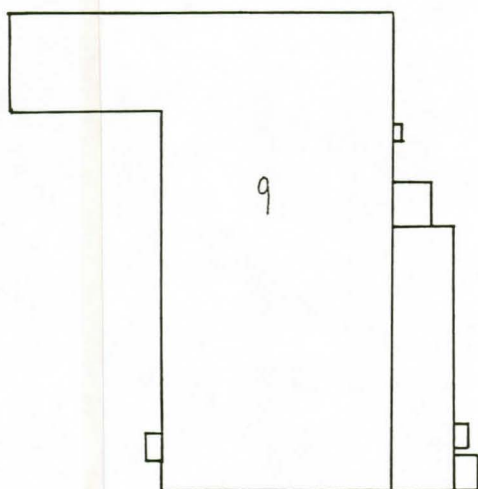

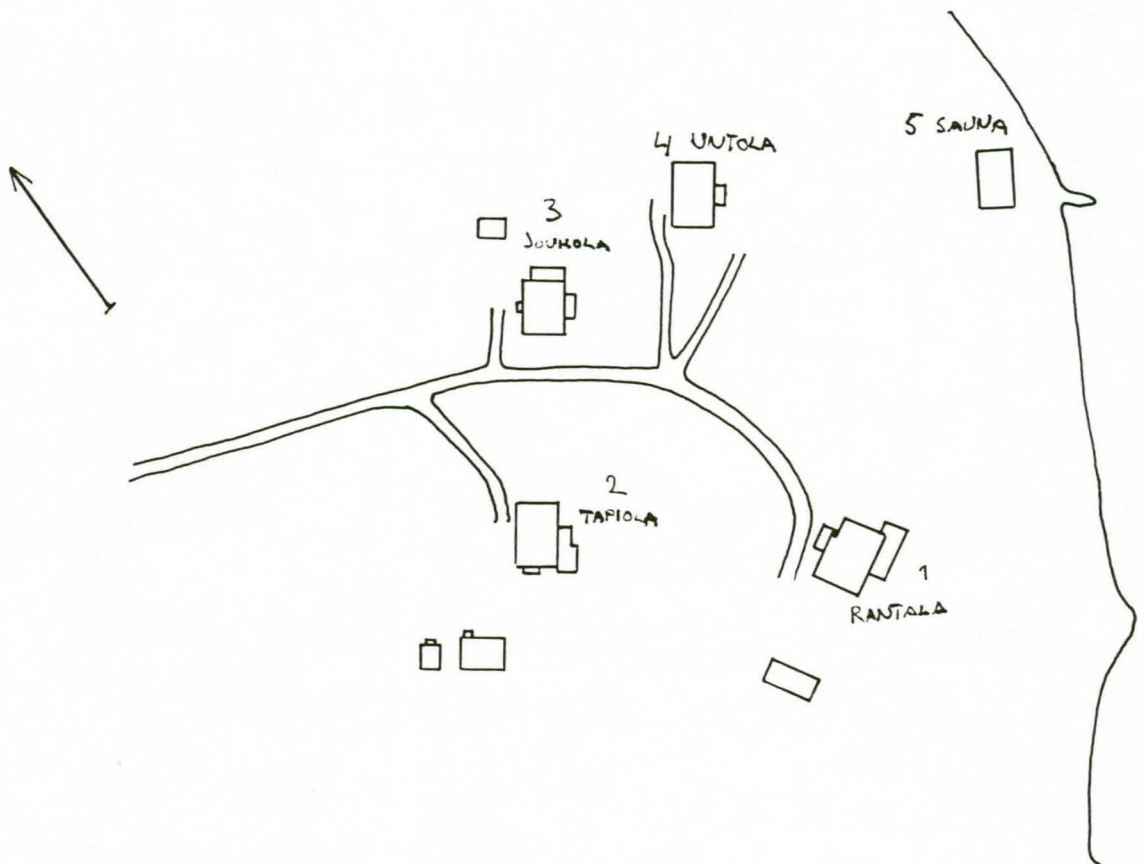
Kuva 27. Kissankäpälän asuinrakennus.

Kuva 28. Kissankäpälän asuinrakennuksia.

ANJALANKOSKEN TEHTAAT

Johdanto

Inkeröisiin vuonna 1872 perustetusta Kymenlaakson ensimmäisestä puuhiomosta alkunsa saaneet Anjalankosken tehtaat ja pääosa niihin kuuluneesta asuinalueesta tuli Enso-Gutzeitin omistukseen Tampella Forest Oy:ltä vuonna 1993

Inkeröisten kartonkitehdas tuottaa yhdellä kartonkikoneella 175 000 tonnia kuluttajapakkauskartonkina käytettävää taivekartonkia vuodessa. Kartongin pääasiallisena kohderyhmänä on lääke- ja elintarviketeollisuus. Anjalan paperitehtaan kolmen paperikoneen yhteistuotanto on 460 000 tonnia vuodessa. Paperikone yhdellä valmistetaan kirjapaperia 95 000 tonnia vuodessa, paperikone kahden 140 000 tonnin vuosituotanto koostuu päällystetystä painopaperista ja paperikone kolmella tehdään sanomalehti- ja erikoissanomalehtipaperia 225 000 tonnia vuodessa. Inkeröisten saha lopetettiin lokakuussa 1996. Sahan vuosituotanto vuonna 1995 oli 80 000 kuutiota.

Ympäristö

Anjalankosken tehtaat ovat olennainen osa Kymijoen laajaa kulttuurimaisemaa, jota osaltaan on muokannut Kymijoen lukuisten koskien varrelle syntynyt teollisuus vesimyllyistä ja -sahoista nykypäivän teollisuuteen asti. Inkeröisten kulttuurimaisemaan on vaikuttanut keskeisesti Suomen ensimmäisen puuhiomon perustaminen Inkeröisiin ja siitä käynnistynyt alueen teollistuminen, joka on jatkunut nykypäivään asti.

Ankkapurhan kosken ympärille sijoittuvan Inkeröisten kulttuurimaiseman muodostavat Ankkapurhan kosken länsirannalla sijaitseva 1790-luvulla rakennettu Anjalan kartanon puinen päärakennus puistoinen ja muine kartanoon kuuluvine rakennuksineen, 1800-luvun lopulta oleva tiilinen kartonkitehdas ja 1920-luvulta oleva Ankkapurhan kosken valjastava patolaitos, joka pystytettiin Inkeröisten kartonkitehtaan ja hiomon voimantarpeen tyydyttämiseksi. Ankkapurhan koskesta etelään, Kymijoen pohjoisrannalla sijaitsee 1920-luvun alussa rakennettu kosken valjastamiseen liittyvä, korkeatasoista voimalaitosarkkitehtuuria edustava vesivoimalaitos. Kymijoen pohjoisrantaa Inkeröisissä hallitsee Inkeröisten uuden kartonkitehtaan punatiilinen eteläjulkisivu. Kartonkitehtaasta pohjoiseen sijaitsee tehdasalueeseen kuuluva ajallisesti monikerroksinen tehtaan työntekijöille pystytetty yhtenäinen asuinalue, kouluineen ja kirkkoineen. Arkkitehti B. Federleyn vuonna 1910 suunnittelema kirkko edustaa korkeatasoista kansallisromanttista arkkitehtuuria ja edistyksellistä rakennustekniikkaa. Asuinalueen vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvun lopusta ja uusimmat 1960-luvun puolivälistä. Asuinalue koostuu erilaisista ja eri-ikäisistä, suppeammista, mutta yhtenäisen rakenteen omaavista rakennusryhmistä. Suunnittelijoina ovat toimineet mm. arkkitehdit A. Aalto sekä B. Federley. Asuinalueen pohjoispuolella sijaitsee Anjalan 1930-luvun lopussa valmistunut funktionalistinen paperitehdas tehdasrakennuksineen, jonka tehdasalue rajoittuu Kymijoen etelärantaan. Anjalan ja Inkeröisten tässä käsiteltävä alue rajoittuu pohjoisessa, lännessä ja etelässä Kymijokeen ja idässä Kouvola - Kotka valtatiehen.

INKEROISTEN VANHA KARTONKITEHDAS JA VOIMALAITOS

Tehdashistoria

Inkeröisten tehdashistoria palautuu vuoteen 1872, jolloin Ingeröis Träsliperibolag perustettiin. Inkeröisten tila on ollut olemassa 1600-luvulta lähtien. Yhtiö aloitti ensimmäisenä puuhiomotoiminnan Kymenlaaksossa. Tehdaspaikan valintaan vaikutti erityisesti hiomon länsipuolella sijaitseva Kymijoen Ankkapurhan koski, josta hiomoon saatiin sen tarvitsema energia. Yhtiön perustivat kollegioasessori Theodor Leonard Hellström ja kenraaliluutnantti Carl August Standertskiöld. Th. Hellström oli ostanut Inkeröisten tilan kalastuspaikkoineen ja myllyosuuksineen vuonna 1871. Omistusoikeuden hän myi yhtiölle 1872. Yhtiön rahoittajana toimi Standertskiöld, jolle yhtiö siirtyi 1877. Ensimmäinen tehdas toimi aluksi puuhiokkeen valmistajana, mutta vuonna 1873 tehtaaseen hankittiin kaksi paperikoneetta. Toisella koneella valmistettiin lumpusta hienoja silkkipaperilaatuja ja toisella mm. sanomalehtipaperia. Paperin valmistus loppui vuonna 1881, kun tehdas ja sen koneet tuhoutuivat tulipalossa. Palon jälkeen pystytetyssä uudessa, puurakenteisessa tehtaassa valmistettiin puumassaa ja puu- sekä lumpupahvia. Uutta tiilistä hiomoa, ”uutta

tehdasta” ryhdyttiin rakentamaan vuonna 1887. Yhtiö siirtyi Tammerfors Linne- och Jern-Manufaktur Aktiebolagetin omistukseen samana vuonna. Tehdasta laajennettiin 1890-luvulla. Tehtaan suurimpiin laajennuksiin ja uudistuksiin 1890-luvulla kuului Suomen ensimmäisen kartonkikoneen hankkiminen. Vuoteen 1918 mennessä tehdasalueella oli viisi hiomo-osastoa, joissa oli 29 hiomakonetta ja jotka saivat voiman 34 turpiinista. Alue oli toiminnallisesti sekava ja vaikeasti hoidettava. Vanhat hiomo-osastot päätettiin purkaa ja rakentaa yhdestä tiilirakennuksesta koostuva hiomo. Uusi insinööri August Sandsundin suunnitelmiin perustuva hiomo valmistui 1921- 1922 vanhan kartonkitehtaan pohjoispuolelle. Samaan aikaan rakennettiin Sigurd Frosteruksen ja Ole Gripenbergin suunnittelema vesivoimalaitos. Paikkakunnalla on harjoitettu kotitarvesahausta puuhiomon alkuvuosista lähtien. Virallinen lupa höyrysahan perustamiseen saatiin vuonna 1881. Saha sijaitsi kartonkitehtaan vieressä ja se purettiin vuonna 1888.

Tehdasalue

Inkeröisten uuden kartonkitehtaan rakennukset sijoittuvat vanhan kartonkitehtaan itäpuolelle. Alue on melko tiiviisti rakennettu ja uudemmasta, pääosin 1960-luvun elementtirakenteisista tuotanto- ja toimistorakennuksista sekä peltisistä halleista koostuva teollisuusalue. Poikkeuksen muodostavat vanha 1940-luvulta oleva tiilinen kartonkijalostamo sekä pari 1950-luvulla rakennettua varastoa. Uuden kartonkitehtaan tiiliverhoiltu eteläjulkisivu muodostaa tehdasalueen eteläisen silhuetin Inkeröisten keskustaan päin.

Vanhaan, viime vuosisadan lopulta ja 1920-luvun alusta olevaan tehdasalueeseen kuuluvat vesivoimalaitos (1) sekä vanha kartonkitehdas (2) ja puuhiomo (2b). Rakennukset sijaitsevat Kymijoen länsirannalla, Ankkapurhan koskessa sijaitsevan 1920-luvun alussa rakennetun padon itäpuolella. Punatiiliset, eri aikakausilta olevat ja erilaisia funktioita edustavat rakennukset yksityiskohtineen muodostavat ainutlaatuisen ja yhtenäisen viime vuosisadan lopun ja vuosisadan vaihteen niin toiminnallisesti kuin rakennushistoriallisestikin monikerroksisen tehdasympäristön.

Teollisuusrakennukset

2 Vanha kartonkitehdas¹

Yksikerroksinen, punatiilinen ja pieniruutuisin ikkunoin varustettu tehdas sijaitsee padon itäpuolella. Se on ulkoasultaan hyväkuntoinen. Kartonkitehtaan² lännenpuoleinen osa, joka erottuu selkeimmin on todennäköisesti rakennettu vuonna 1897, jolloin tehtaaseen asennettiin Suomen ensimmäinen Warmbrunn & Füllnerin tuotantoa oleva kartonkikone. Kone on yhä jäljellä alkuperäisellä paikallaan, kartonkitehtaan konesalin Kymijoen puoleisessa osassa. Tehtaassa tapahtui yhdessä uuden puuhiomon rakentamisen kanssa vuosina 1921 ja 1922 huomattavia laajennuksia ja uudistuksia. Tällöin tehdas mm. sähköistettiin, konesalin rakenteita uusittiin ja kartonkikoneet sijoitettiin uusille paikoilleen. Uudistukset toteutettiin rautabetonisista ja tiilestä. Laajennussuunnitelmista vastasi yhtiön insinööri August Sandsund.

Kartonkitehtaan eteläpäädyn kaksikerroksisen lisäsiiven on suunnitellut Alvar Aalto vuonna 1946. Siipi toimi kartonkitehtaan laboratorio- ja toimistotiloina. Siipirakennus on sortumisvaaran vuoksi ollut tyhjillään parikymmentä vuotta. Kallistuneen ja kosteusvahingoista kärsineen siiven kantavat rakenteet ovat pahoin vaurioituneet ja seinissä on useiden senttimetrien kokoisia halkeamia niin pysty- kuin sivuttaissuunnassakin. Siipirakennus on mielenkiintoinen ajatellen Alvar Aallon muuta tuotantoa. Se seikka, että Aalto on suunnitellut ulkoarkkitehtuuriltaan hillityn lisärakennuksen viime vuosisadan lopulta peräisin olevaan kartonkitehtaaseen ei ole tavallista hänen töissään.

Tehtaan kartonkikonesali toimii nykyään osittain varastona. Valaistusta sisätiloihin antavat länsijulkisivussa olevien suurikokoisten ikkunoiden lisäksi tehtaan eteläpäädyssä oleva kattoikkuna. Sen valmistumisajankohdasta ei ole tietoa. Tehtaan katossa sekä seinissä kulkee Valmetin koetilojen tarvitsemia putkistoja. Füllnerin valmistama kartonkikone on erotettu kahdesta muusta, nyt puretusta kartonkikoneesta tiiliseinällä, joka on murattu betonista valettujen pylväiden väliin. Betonipylväät ovat saattaneet kuulua vuonna 1887 valmistuneen hiomon ulkoseinään. Ne on saatettu valaa myös 1897 laajennuksen aikana kantaviksi rakenteiksi.

¹ Tehtaalla valmitettiin pahvia käsin vuoteen 1897 saakka, jolloin tehtaalle asennettiin Suomen ensimmäinen kartonkikone.

² Kartonkitehtaan tarkempi rakennushistoriallinen selvittäminen edellyttää lisätutkimuksia. Tampella Oy:n yrityshistoriassa on maininta, että uutta kartonkikonetta asennettaessa ”... sai tehtaan kosken puoleisen seinän osa nykyisen sijaintinsa ja muotonsakin.” Kyseinen maininta ja muutkin seikat aiheuttavat tiettyjä epävarmuuksia tehtaan rakennuvaiheiden ja nykyasun ajoittamisessa.

2b Hiomo

Kartonkitehtaan pohjoispuolelle, August Sandundin suunnitelmien mukaan vuosina 1921 - 1922 pystytetty punatiilinen puuhiomo on vuokrattu Valmet Oy:n massateknologiaosastolle. Suoraan vanhaan kartonkitehtaaseen kiinni rakennetun hiomon pohjoisosa on ulkoasultaan alkuperäistä vastaavassa asussa. Sisätiloissa, 1920-luvulta peräisin olevat betonirakenteet ovat pääosin jäljellä. Hiomo on jaettu kolmeen laivaan. Betonirakenteiset sivulaivat ovat kaksi kerrosta korkeat. Keskilaiva on avoin kattoon asti. Idänpuoleisessa sivulaivassa 1920-luvun aikaiset rakenteet ovat ilmeisen alkuperäiset, mutta lännenpuoleisessa sivulaivassa rakenteita on purettu ja uusia rakennettu. Vanhan kartonkitehtaan ja hiomon luonne on muuttunut täysin alkuperäisestä.

1 Vesivoimalaitos

Vuonna 1922 valmistunut, punatiilinen S. Frosteruksen ja O. Gripenbergin piirtämä voimalaitos on säilynyt sisätiloiltaan ja julkisivultaan alkuperäisen kaltaisena. Voimalaitokseen liittyvä laajennus sen itäpäädyn vasemmalla puolella on vuodelta 1993. Laajennus on tiilinen ja varustettu pieniruutuisin ikkunoin. Laajennuksen koko on muutamia kymmeniä neliöitä. Sen paikalla oli ennen huoltosyvynys, josta käsin siinä toimiva siltanosturi nosti turpiineihin kuuluvia osia. Laajennuksen pohjoispuolella on voimalaitokseen kuuluva korkeampi osa, jonka alakerroksessa on mm. kytkinlaitos sekä muuntajia. Yläkerroksissa on toimistotiloja. Voimalaitos on yhdestä kolmeen kerrosta korkea. Voimalaitossali on restauroitu äskettäin. Salin kasettikatto, puna-valko ruutuinen lattiaklinkkeri sekä marmorilla verhoillut kojetaulut ja neljä vesiturpiinia ovat alkuperäistä vastaavassa asussa. Lisäksi yksi turbiini on kunnostettu varakoneeksi. Vesivoimalaitos on rakennettu kiinni sen länsipuolella sijaitsevaan vanhaan kartonkitehtaaseen ja puuhiomoon. Voimalaitos oli toiminnassa vuoteen 1993 asti.

Asuinalueet

Eteläisten ja pohjoisten tehdasalueiden väliin sijoittuva monikerröksinen asuin- ja hallintoalue muodostaa merkittävän rakennetun ympäristökokonaisuuden. Alueen rakennuskanta koostuu viime vuosisadan lopussa rakennetuista puurakennuksista sekä Alvar Aallon 1930- ja 1940- luvulla suunnittelemissa yhtenäisistä puu- ja kivirakennusten muodostamista rakennusryhmistä, joista Rantalinja- niminen kivinen rakennusryhmä sijoittuu Kymijoen itäpuolella olevaan rinteeseen, Terva- ja Keltalinjan puiset rakennukset alueen pohjoisreunaan ja kiviset ns. Rinnetalot alueen itäpuolella olevan Mäntyrinteen länsisivustalle. Asuin- ja hallintoalueen viime vuosisadalla ja 1900-luvun alkuvuosina rakennettuihin kiinteistöihin kuuluu asuintaloja sekä kerho- konttori- ja koulurakennukset, jotka sijoittuvat alueen keskelle ja lounaisosaan. Uusimmat rakennukset alueella on rakennettu 1960-luvun puolivälissä. Ne sijoittuvat yllä mainitun Rantalinjan koillispuolelle. Alueen keskivaiheilla sijaitsee Birger Federleyn suunnittelema kansallisromanttinen, vuonna 1910 valmistunut pitkäkirkko, jonka holvit on valettu teräsbetonista.

Rakennusryhmä I

Rakennusryhmä koostuu tehtaiden insinöörin August Sandsundin vuonna 1921 laatimien piirustusten mukaan rakennetuista kolmesta ylemmille toimihenkilöille tarkoitetusta asuinrakennuksesta. Rakennukset muodostavat oman kiinteän ja yhtenäisen triangelimaisen ryhmän. Alue sijaitsee tehdasalueen toimisto- ja hallintoalueen itäreunassa. Rakennukset ovat yhtiön insinöörin August Sandsundin suunnittelemat.

3 Kirkkorinne III

Vuonna 1929 rakennettu, kaksikerroksinen puuverhoiltu hirsitalo toimi ennen muun muassa puutarhurin virka-asuntona. Rakennuksessa on ollut 1980-luvun alusta lähtien pääluottamusmiehen sekä työsuojeluvaltuutetun toimisto.

4 Kirkkorinne I

Vuonna 1938 pystytetty rakennus on edellisen kaltainen. Rakennus toimi aikaisemmin muun muassa lääkärin virka-asuntona. Kiinteistö on vuokrattu Valmetille ja se on toimistokäytössä. Talon sisätilat ovat muuttuneet toimistotiloiksi muuttamisen yhteydessä vuonna 1990.

5 Kirkkorinne II

Rakennus on edellisen kaltainen ja ikäinen. Se oli metsäpäällikön virka-asuntona 1980-luvun alkuun asti. Tällä hetkellä se toimii yhtiön vierasrakennuksena ja kokoustilana. Rakennus on sisätiloiltaan säilyttänyt alkuperäisen luonteen.

Rakennusryhmä II

Edellisestä ryhmästä länteen päin sijaitseva alue, joka rajautuu lännessä Alvar Aallon piirtämiin viiteen rinnetaloon ja pohjoisessa Kirkkosuora-nimiseen katuun. Rakennukset muodostavat yhtenäisen ja hyvin säilyneen kokonaisuuden, joka muistuttaa teollisen toiminnan käynnistymisestä Inkeröissä ja siitä kuinka teollisuuspaikkakunnalla asuttiin ja elettiin vuosisadan alussa. Rakennukset kuvastavat sijoittelunsa sekä alkuperäisten funktioidensa perusteella sitä, miltä vanha vuosisadan vaihteen teollisuusyhdyskunta näytti ja kuinka se toimi.

7 Tehtaan kerho (Vanha koulu)

1890-luvun puolivälistä oleva, Arkkitehti Gunnar Aspin suunnittelema rakennus on kertaustyyliä noudattava yksikerroksinen vanha koulurakennus. Koulu toimi talossa vuoteen 1940. Vanhaa koulua käytetään tällä hetkellä koulutus- ja juhlatilana. Rakennus on hyväkuntoinen.

8 Metsäkonttori

Lautavuorattu kaksikerroksinen hirsirakennus on toiminut muun muassa yhtiön isännöitsijän asuntona ja metsäkonttorina. Tällä hetkellä se on tyhjä. Alvar Aallon 1940-luvun lopussa tekemien muutospäätösten vuoksi talon ulkomuoto on muuttunut täysin alkuperäisestä. B. Federleyn 1910-luvun alussa alussa piirtämästä huvilasta melko umpinaiseksi rakennukseksi. Tätä umpinaisuutta tosin lievittää rakennuksen eteläjulkisivun elävöittäminen erkkerillä sekä suurikokoisin ikkunoin. Pohjoisessa taloa hallitsee jyrkkä harjakatto, joka lähes peittää kuistin. Rakennus on hyväkuntoinen.

9 Palvelukonttori

Viime vuosisadan lopulta oleva puolitoistakerroksinen puuverhoiltu hirsirakennus oli alunperin asuintalo. Tällä hetkellä siinä on ulkotyöryhmän tiloja. Rakennuksen nykyisen ulkoasun on suunnitellut B. Federley ilmeisesti vuonna 1909. Hyväkuntoisessa rakennuksessa on tehty muutostöitä 1980-luvun lopussa, jolloin se muutettiin toimistotiloiksi.

10 Puistotallit

Nykyisin autotallina toimiva vuonna 1909 rakennettu tiilirakennus on vanha ruumishuone.

11 Tennislinja III

Puolitoistakerroksinen puuverhoiltu hirsirakennus on ollut kolmen virkamiesperheen asuinrakennuksena. Tällä hetkellä se on mm. kuntoutuskäytössä. Rakennus saattaa olla vanha venäläinen kasarmi, joka on siirretty Mäki-Kouvolasta 1890-luvulla. Rakennus tunnetaan myös Pomola-nimisenä. Se on ulkoisesti hyväkuntoinen.

12 Tennislinja II

Yksikerroksisessa puuverhoillussa hirsirakennuksessa toimii työnjohtajien kerho. Vuonna 1905 rakennettu rakennus on alunperin toiminut kauppana ja asuntona. Talon kunto on hyvä.

13 Tennislinja I

Puolitoistakerroksinen puuverhoiltu talo toimii edelleen asuntona. Vuonna 1896 pystytettyyn rakennukseen on tehty vuonna 1973 tasakattoinen lisärakennus, joka käsittää autotallin ja saunan. Kiinteistö on hyväkuntoinen.

14 Kiinteistötoimisto

Hyväkuntoinen puolitoistakerroksinen paneloitu hirsirakennus on aikaisemmin toiminut työväen ja toimihenkilöiden asuinrakennuksena. 1870-luvulla rakennetun kiinteistön sisätilat ovat muuttuneet 1970-luvulla tehdyissä korjaustöissä.

15 Klubi

Vuonna 1880-luvun lopussa rakennettu kaksikerroksinen paneloitu hirsirakennus on toiminut työläiskasarmina, kouluna, seurahuoneena ja lääkärin vastaanottotilana sekä poliisiasemana. Nykyisin se on tehtaan toimihenkilöiden ruokalana. Talon toinen kerros on peruskorjattu 1980-luvun lopussa. Pohjakerroksen ruokasali remontoidaan kesällä 1996. Kiinteistö on hyväkuntoinen.

16 Keskuskonttori

Vuonna 1879 pystytetty paneloitu yksi kerroksinen hirsirakennus on toiminut koko rakennushistoriansa ajan tehtaan keskuskonttorina. Sen pääjulkisivun ovien räystääskatokset ovat A. Aallon suunnittelemat. Keskuskonttoria on laajennettu 1960 ja 1961, jolloin valmistuivat yhdestä kahteen kerrosta korkeat siipiosat.

Rakennusryhmä III

17/18/19/20 Tervalinja

Alvar Aallon suunnittelemat ruskeaksi petsatut kahden perheen paneloidut talot rakennettiin tehtaassa asunnoiksi 1930-luvun lopussa, jona ne toimivat edelleenkin pl. numero 20, jossa toimii työterveyskeskus. Yhtenäiseen riviin sijoitetut talot ovat hyvässä kunnossa.

21/22/23 Keltalinja

Kahden perheen paneloidut talot ovat asuinkäytössä. Rakennuksia on laajennettu ja ilmeisesti myös paneloitu 1940-luvun lopussa. Talojen kunto on hyvä. Rakennukset on sijoitettu yhtenäiseen samansuuntaiseen riviin Tervalinjan talojen länsipuolelle

24 Punalinja II

Punamullattu vuosisadan vaihteesta oleva hirsirakennus on alunperin ollut neljän perheen työväenasuntona. Nykyisin se on yhtiön ylläpitämä Inkeröisten tehdashistorian tallentamiseen ja esittämiseen keskittyvä museorakennus. Talo on hyväkuntoinen.

25 Punalinja I

Talo on rakennettu vuosisadan alussa ja se on hyväkuntoinen ja asuttu. Sitä on jatkettu 1950-luvun alussa. Punalinja I ja II sijaitsevat Keltalinjan rakennusten länsipuolella.

Rakennusryhmä IV

26/27/28/29

Uutta asuinrakentamista 1960-luvulta. Rakennukset muodostavat oman, muista rakennuksista hieman erillään olevan kokonaisuutensa. Tiilisiä kaksikerroksisia asuinrakennuksia sekä toimistorakennus (29).

Rakennusryhmä V

Länsirinteessä, Kymijoen äärellä sijaitsevat rakennukset muodostavat oman yhtenäisen ja kiinteän kokonaisuutensa. Ne kuvastavat 1930-luvun lopussa tapahtunutta toimihenkilöille suunniteltua rakentamista.

30/31/32/33/34 Rantalinja I - V

Alvar Aallon suunnittelemat puolitoistakerroksiset tiiliset, valkoiseksi rapatut kahden perheen talot on rakennettu Kymijoen länsirinteeseen. 1930-luvun lopussa pystytetyt rakennukset ovat julkisivuiltaan melko hyvässä kunnossa. Yhtiön suunnitelmissa on myydä talot yksittäisinä kiinteistöinä. Rakennukset oli alunperin tarkoitettu mestareille.

Rakennusryhmä VI

35/37/36 Rinnetalot I - III (Insinööritalot)

Alvar Aallon suunnittelemat 1930-luvun lopussa rakennetut kaksikerroksiset valkoiseksi rapatut yhden perheen tiilitalot ovat julkisivuiltaan hyvässä kunnossa. Yhdessä talossa asutaan (35). Yhtenäisen kokonaisuuden muodostaviin taloihin kuuluu A. Aallon suunnittelema ruskea lautapaneloitu kolmen auton autotalli ns. rinnetalli vuodelta 1938 (37).

Rakennusryhmä VII

38/39/40 Arava A, B, C

Kolmikerroksiset, Alvar Aallon suunnittelemat tiiliset kerrostalot sijaitsevat rinnetaloista katsottuna kaakossa, Mäntyrinteen juurella. Ne muodostavat oman kiinteän ja yhtenäisen ryhmänsä kaakko- luoteisakselissa. 1950-luvun alussa ja puolivälissä rakennetut rakennukset on sijoitettu ilmastisesti auringonvalon saanti huomioon ottaen. Rakennukset ovat julkisivuiltaan melko hyvässä kunnossa. Ne sijaitsevat samassa akselissa rinnetalojen kanssa

Muut rakennukset tai rakennelmat

41 Porttikoppi 1922

Kulku tehdasalueelle on ennen kulkenut tämän punatiilisen 1920-luvun alussa pystytetyn kaari-ikkunoin varustetun porttirakennuksen ohitse. Vanhan kartonkitehtaan ja puuhiomon tehdasalueen rajan muodostanut porttikoppi sijaitsee

keskuskonttorin länsipuolella. Porttikopin pohjoispuolella sijaitsee mahdollisesti lohikellarina käytetty maakellari, joka saattaa olla 1600-luvulta.

42 Rantasauna

August Sandsundin suunnittelema vaaleaksi maalattu, 1920-luvun puolivälissä rakennettu yksikerroksinen tiilirakennus toimi alunperin rantasaunana. Rakennusta laajennettiin 1950-luvulla etelään päin, jonne pystytettiin konepesula. Vuonna 1971 saunatilat siirrettiin konepesulan tiloihin. Rakennuksessa toimii nykyään pesula, joka on tarkoitettu yhtiön henkilöstölle ja eläkkeellä oleville työntekijöille. Se sijaitsee rakennuksen pohjoispäädyssä eli vanhan saunaosaston tiloissa. Sauna ja siinä oleva pesula kuvastavat yhä tehtaan henkilökunnan tarpeiden huomioonottamista, mikä on ollut perinteistä suomalaisille teollisuusyrityksille.

Höyryputkieline

Koskitien itäpuolta kulkevan höyryputken betoniset kannattimet ovat jäljellä. Itse höyryputki, joka tuli pohjoisella tehdasalueella olevasta puoliselluloosatehtaalta ja kulki vanhalle kartonkitehtaalte on poistettu 1970-luvulla. Höyryä tarvittiin kartongin kuivaukseen. Osa telineistä vanhan kartonkitehtaan läheisyydessä patotiellä on purettu. Telineet alkavat sahatavarakatos kahden kohdalta ja päättyvät noin 100 m ennen vesiallasta vanhan kartonkitehtaan ja puuhiomon puolella. Uudelle kartonkitehtaalte menevä höyryputki kulkee maan alle louhitussa tunnelissa.

43 Rantatalli

1930-luvun puolivälissä pystytetty tiilirakennus on toiminut alunperin veturitallina. Se, että rakennus sijaitsee tällä paikalla johtuu siitä, että rannan reunustaa kulki ennen kapearautainen rautatie. Myöhemmin tallissa on säilytetty Inkeröiden sahan trukkeja. Nykyisin punatiilinen yksikerroksinen rakennus on tyhjillään ja ränsistynyt. Tasakattoisen rakennuksen pieniruutuiset ikkunat sen pohjoisseinällä on rikottu. Rautatiekiskot on poistettu Koskitieltä. Vanha veturitalli on ainoa muistomerkki ajasta, jolloin paikalla kulki kartonkitehtaalte johtava rautatie.

Patotie

Sigurd Frosteruksen ja Ole Gripenbergin 1920-luvun alussa suunnittelemaan Patotiehen liittyy keskeisesti siihen suunnitellut tiili- ja metallirakenteiset lyhtypylväät. Tie kytkee patolaitoksen, kartonkitehtaan hiomoinen sekä vesivoimalaitoksen yhtenäiseksi teollisuusmiljööksi.

Pato

1920-luvun alussa rakennetun, Ankkapurhan kosken valjastavan padon suunnitelmista vastasi August Sandsund. Patoon liittyy patosillan yläpuolella oleva patoluukkujen koneistojen suojaksi rakennettu punatiilinen pieniruutuisin ikkunoin varustettu rakennus.

ANJALAN PAPERITEHDAS

Tehdashistoria

Vuonna 1935 alkoi paperimarkkinoilla nousukausi, joka kesti vuoteen 1937. Tähän liittyen päätti Tampella Oy perustaa Anjalaan paperitehtaan vuonna 1936. Alvar Aallon suunnittelemaa paperitehdasta ryhdyttiin rakentamaan 1937 ja se valmistui vuonna 1938. Paperitehdas koostui hiomosta, paperikonesalista, sekä jälkikäsittely- ja tuotevarastosta. Sanomalehtipaperia valmistavan tehtaan pituus oli 305 metriä ja leveys 55 metriä. Tehdasta uudistettiin ja laajennettiin merkittävästi 1980-luvun puolivälissä, jolloin tehtaalle hankittiin uusi, kolmas paperikone (pk 3) ja rakennettiin uusi hiomo.

Tehdasalue

Tehdasaluetta hallitsee uusi 1980-luvun alkuvuosien suurten investointien aikana syntynyt rakennuskanta. Alvar Aallon 1930-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa suunnitteleman paperitehtaan ja siihen kuuluvien tehdasrakennusten muodostamasta teollisuusympäristöstä on jäljellä selkeitä yksittäisten rakennusten muodostamia kokonaisuuksia. Kyseisiä kokonaisuuksia ovat Kymijoen etelärannalla paperitehtaan pohjoispäätä vastapäätä sijaitsevat vanhan kuorimon (47), katkaisulaitoksen (46) ja vesiaseman (45) rakennukset sekä paperitehtaan itäpuolelle sijoittuvat telahiomon (48) ja höyryvoimalaitoksen (49) muodostama kokonaisuus. Paperitehdas (44 - 44.4) on jäänyt osittain myöhemmin tulleiden laajennusten alle. Laajennuksista uusi paperikone (pk 3) sen vaatimine rakennuksineen (44.5) sijaitsee vanhan tehtaan länsipuolella ja estää näkyvyyden vanhalle tehtaalle. Selkeimmin paperitehtaasta erottuu sen vanha hiomo (44.1) pohjoisessa ja tuotevarasto (44.4) idässä.

Vanha katkaisulaitos, vanha kuorimo ja vesiasema sekä paperitehtaaseen kuuluvan vanhan hiomon alkuperäisenä säilynyt pääty ovat keskeisiä kulttuurihistoriallisia teollisuusmuistomerkkejä 1930-luvun lopulta, jolloin sanomalehtipaperin valmistus paikkakunnalla alkoi, olkoonkin, että rakennusten funktiot ovat tietyiltä osiltaan muuttuneet. Telahiomo, höyryvoimalaitos ja sen laajennus muodostavat yhtenäisen alueen joka muistuttaa tehtaan alkuajoista ja siitä, miltä paperiteollisuustoiminta siihen liittyvine rakennuksineen näytti 1930-luvun lopusta 1950-luvun loppuun. Mainituista tehdaskiinteistöistä sekä niiden sijainti antaa hyvän kuvan kuinka paperinvalmistusprosessi on tapahtunut tukista paperitonniksi.

Teollisuusrakennukset

44 Paperitehdas

Vuonna 1938 valmistuneesta Alvar Aallon suunnittelemaa punatiilisestä yhdestä kolmeen kerrosta korkeasta paperitehtaasta on jäljellä selkeästi erotettavia fragmentteja. Vanhaa vuonna 1938 valmistunutta tehdasta ei pysty hahmottamaan selkeänä kokonaisuutena tehtaan voimakkaan laajentamisen vuoksi. Selkeitä yksityiskohtia ovat vanhan hiomon pohjoispääty (44.1) ja osa sen itäpuolesta sisäänkäynteineen sekä vanha tuotevarasto (44.4) ja erityisesti sen lastauslaituri lännessä. Lännessä tehdas peittyy lähes tyystin vuonna 1983 valmistuneen paperikone kolmen ja sen vaatiman rakennuskannan alle (44.5). Idässä tehtaan ympärille on rakennettu kylkiäisiä. Etelässä tehdas jää vuonna 1982 pystytetyn tuotevaraston (44.6) alle.

44.1 Vanha hiomo (nyk. selluloosaosasto, korjaamo ja sosiaalitala)

Paperitehtaan vanhaa hiomoa on laajennettu 1950- ja 1960-luvulla. Aallon 1930-luvun lopussa suunnittelemaa hiomoa on näkyvissä rakennuksen pohjoispäädyssä sekä itäpuolella. Hiomoa laajennettiin 1950-luvulla, Aallon laatimien piirustusten mukaan. Seinästä ulkoneva porraskäytävä- ja hissiosa on 1980-luvun puolivälistä. Myös osa 1950-luvulla laaditusta laajennuksesta on jäänyt myöhempien laajennusten (mm. pastakeittämön) peittoon. Hiomon itäpuoli jää pohjoisessa pahoin vesitornin sekä siihen liittyvän putkiston peittoon. Vanha hiomo on muutettu selluloosaosastoksi sekä korjaamoksi ja sosiaalitaloiksi 1980-luvun alussa. Uusi hiomo on valmistunut samaan aikaan vanhan hiomon muutostöiden kanssa ja sijaitsee paperitehtaaseen nähdessä idässä.

44.2 Paperikonesali / 44.3 Jälkikäsittelyosasto / 44.4 Tuotevarasto

Paperikonesali, johon on sijoitettu kaksi alunperin Ab Karlstads Mekaniska Verksatad:in valmistamaa paperikonetta sijaitsee vanhan hiomon eteläpuolella. Konesali on säilynyt sisätiloiltaan alkuperäistä vastaavassa asussa. Paperikone kaksi on uusittu 1980-luvun lopussa, mutta paperikone yhdessä on jäljellä vanhempaa, 1930-luvun lopusta peräisin olevaa tekniikkaa. Ulkoisesti paperikonesalista on säilynyt lännen puolelta konesalin sekä paperikone kolmen

konesalin muodostaman sisäpihan puoleinen puhtaaksimuurattu tiilinen julkisivu. Vanhan paperikonesalin idän puoleinen osa on jäänyt myöhempien laajennusten peittämäksi. Paperikonesalia seuraa vanhaan tehtaaseen kuuluva jälkikäsittelyosasto (44.3), jota on laajennettu 1980-luvun lopussa. Alkuperäisestä tilasta on jäljellä sen itä- ja pohjoisosa. Ulkoisesti jälkikäsittelyosasto on jäänyt myöhempien laajennusten peittämäksi paitsi idässä, jossa siitä on näkyvissä osa. Tuotevarasto (44.4) on sijoitettu jälkikäsittelyosaston eteläpuolelle. Huomiota herättävä yksityiskohta tuotevarastossa on sen lastauslaiturin alkuperäisen kaltaisessa asussa oleva, betonista valettu kaareva, funktionalismin muotokäsitystä noudattava suojakatos.

45 Vesiasema

Punatiilinen A. Aallon suunnittelema 1950-luvun alusta oleva rakennus toimii yhä vesilaitoksena. Se on ulkoisesti kutakuinkin alkuperäisessä asussa. Oviaukkoja on luotavasti muutettu. Rakennuksen keskiosassa on lautaverhoilua, jonka alkuperäisyydestä on vaikea tehdä johtopäätöksiä. Sama koskee rakennuksen eteläpuolella noin puolivälissä olevaa puu-rakenteista, noin yhden kerroksen korkuista korotusta.

46 Vanha katkaisulaitos

Kaksikerroksinen, 1950-luvun puolivälin ajoituva A. Aallon suunnittelema punatiilinen katkaisulaitos on ulkoasultaan säilynyt alkuperäistä vastavassa asussa. Huomionarvoista ovat katon moniulokkeiset muodot. Alvar Aallon harvinaisempaa pienimuotoista, mutta ilmeikästä teollisuusarkkitehtuuria edustava rakennus on tyhjillään.

47 Vanha kuorimo (nyk. jätevesilaitos)

Punatiilinen yksikerroksinen rakennus on samanikäinen paperitehtaan kanssa. A. Aallon tuotantoon kuuluva rakennus toimi alunperin kuorimona. Rakennus on säilynyt ilmeisen alkuperäisenä muilta julkisivuiltaan paitsi joen puolelta, jossa on tehty laajennuksia. Lisäksi ikkuna- ja oviaukkoja on muunneltu.

48 Telahiomo

1950-luvun lopussa pystytettyä tiilistä yksikerroksista rakennusta on laajennettu tiilisenä etelään 1960-luvun lopussa.

49 Vanha höyryvoimalaitos (nyk. kaukolämpökeskus ja lauhteenkäsittely).

Kahdesta kolmeen kerrosta korkea punatiilinen 1930-luvun lopusta oleva rakennus toimi alunperin tehtaan höyryvoimalaitoksena. A. Aallon suunnittelema vanha höyryvoimalaitos on säilynyt julkisivuiltaan alkuperäisen kaltaisena.

50 Höyryvoimalaitoksen kattila 1

Kaksikerroksisen 1950-luvun puolivälissä rakennettun, punatiilisen A. Aallon piirtämän höyryvoimalaitoksen laajennusosa nivoutuu julkisivultaan luontevasti vanhaan höyryvoimalaitokseen. Ulkoisesti se on alkuperäistä vastaavassa asussa ja hyvässä kunnossa. Vuonna 1971 valmistunut kattila kaksi sekä 1983 valmistunut kombikattila peittävä vanhan voimalaitoksen etelässä ja idässä.

51 Hiertämö (puoliselluloosatehdas) / Hiertämön varasto 52

A. Aallon suunnittelemaan 1950-luvun alussa valmistuneeseen betonirunkoiseen punatiiliverhoiltuun hiertämöön on tehty teräsrakenteinen laajennus, joka muuttaa sen ulkoarkkitehtuurin täysin sen länessä ja lounaassa. 1970-luvun puolivälissä ja 1980-luvun lopussa tehdyt laajennustyöt vaikuttavat tehtaan ulkoarkkitehtuuriin pahoin. Vanhassa julkisivussa on pohjoisesta katsottuna kuitenkin yhä havaittavissa eri kokoisilla ja -korkuisilla rakennusvolyymeillä tapahtuvaa tyylittelyä. Hiertämöön liittyy etelässä Aallon suunnittelema hiertämön kanssa saman ikäinen kaksikerroksinen, punatiilinen alkuperäistä vastaavassa kunnossa oleva hiertämön varasto (52).

Inkeröiden saha

53 Sahan konttori ja toimistotilat

Kymijoen länsirannalla sijainneesta rakennuksesta on jäljellä vain rakennuksen itäinen puoli ja osa pohjoista sekä eteläistä julkisivua. Rakennuksen kattomuoto, joka on hiertämön varaston katon kanssa samanlainen viittaisi siihen, että suunnittelija olisi Alvar Aalto. Rakennus on ilmeisesti sahan vanhan kuivaamon osa. Aallon toimiston vuodelle 1947 päivättyssä kuivaamon itäjulkisivun piirustuksessa on rakennuksen kattomuoto sama, mutta siihen ei ole merkitty ikkunoita muualle kuin pohjoispäätyn eikä materiaalistakaan ole mainintaa. Kyseinen rakennusosa on ainoa jäljellä oleva fyysinen elementti vanhaan saha-alueeseen kuuluvista rakennuksista.

Muut rakennukset

Tehdasalueen eteläportin sekä sahatavarakatosten väliselle alueelle jää vuonna 1959 rakennettu tiilinen paloasema (56) sekä erilaisia korjaamo- ja kalustorakennuksia.

54 Mylly

Punatiilinen kaksikerroksinen pieni mylly on rakennettu 1930-luvun puolivälissä, kun myllytoiminta sijoitettiin nykyiselle paikalle. Mylly, jonka käyttö perustuu koskirasituksiin on yhä toiminnassa. Vastaavanlaisia yhä toimivia, Kymijoen varren varhaiseen teollistumiseen liittyviä myllyjä ei liene muita jäljellä. Erotuksena ensimmäisiin Kymijoen varrella sijainneisiin, vesivoimalla toimineisiin myllyihin saa nykyinen mylly käyttövoimansa sähköenergiasta.

55 Pasilan ruokala

Valkoiseksi maalattu yksikerroksinen kivirakennus kuului alunperin paikalla olleeseen Pasilan tilaan, jonka muut rakennukset on purettu. Tila toimi Ingerois Träsliperi Bolaget omistukseen tultuaan yhtiön maatilana. Ruokalana nyttemmin toimiva rakennus oli tilan navetta. Tilaan kuuluvia rakennuksia on havaittavissa vielä 1970-luvun valokuissa. Aikaisemmin ei ollut mitenkään harvinaista, että metsäyhtiöillä oli omia maatiloja, jotka tulivat niille maakauppojen yhteydessä. Maatilat toimivat muun muassa koetiloina. Nykyään on melko harvinaista, että tehdasalueella on säilynyt muita kuin sinne kuuluvia tuotanto- ja toimistorakennuksia, mikä lisää alueen kerroksisuutta ja monipuolisuutta. Rakennusta uhkaa tehdasalueen laajentuminen.

Yhteenveto

Anjalankosken tehtaiden vanhin tehdasalue ja siihen läheisesti liittyvä asuin- ja hallintoalue muodostavat ainutlaatuisen eheän tehdaskylän. Se on niin toiminnallisesti kuin rakennushistoriallisestikin monikerroksinen kulttuuriympäristö. Vanha kartonkitehdas, hiomo ja vesivoimalaitos laitteistoineen ja ympäristöineen ovat keskeisiä muistomerkkejä 1800-luvun lopun sekä 1920-luvun vesivoima- ja paperiteollisuusrakentamisesta.

Asuin- ja hallintorakennukset ovat nimekkäiden arkkitehtien suunnitteleamia. Aluekokonaisuus on vuosikymmenten saatossa puhtaasti teollisuuden käyttöön syntynyt ja kehittynyt yhtenäinen ja monikerroksinen sekä sosiaaliseen hierarkiaan pohjautuva yhdyskunta.

Anjalan paperitehdas oli tärkeä Anjalankosken tehtaiden 1930-luvun laajennushanke. Funktionalistista teollisuusrakentamista edustaneesta tehtaasta on säilynyt fragmentteja, jotka yhdessä kuorimon ja katkaisulaitoksen kanssa muodostavat paperitehtaan alkuaikojen toiminnasta viestivän kokonaisuuden.

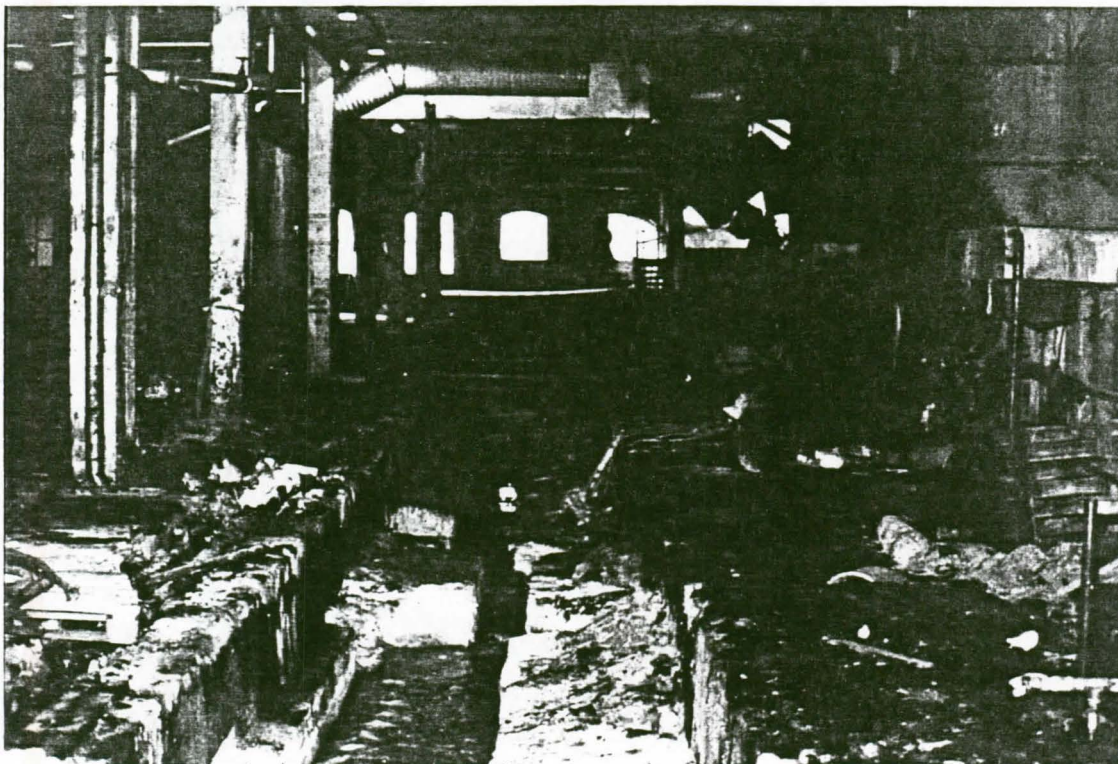
Lähteet

Hellgren, Kirsti. Sippolan historia. Myllykoski 1957. Knapas, Marja Terttu. Kymenlaakson kulttuurihistorialliset kohteet. Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisuja A:20. Kotka 1984. Lievonen, Timo. Kymenlaakson rakennuskulttuuri. Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisuja A:26. Kotka 1992. Tampellan Inkeröisten tehtaas 1872 - 1972. Myllykoski 1972. Teollisuusvakuutuksen arkiston kartta- ja inventaariomateriaalia tehdasalueesta. Suullisia tietoja antaneet: Aarno Sihvola, Raimo Kylliäinen. Henrik Wagerin käynti 24.-25.6. 1996.

Tehtaan arkistossa on mittava kokoelma asuin- ja tehdasrakennuksista otettuja, eri aikakausia kuvastavia valokuvia, joista osa on ilmavalokuvia. Yhtiön arkistossa on myös vanhoja tehdas- sekä maa-aluekarttoja sekä konepiirustuksia.

Kuva 1. Kartonkitehdas lännestä. Tehtaan oikeanpuoleisin osa on A. Aallon 1940-luvun lopussa suunnittema

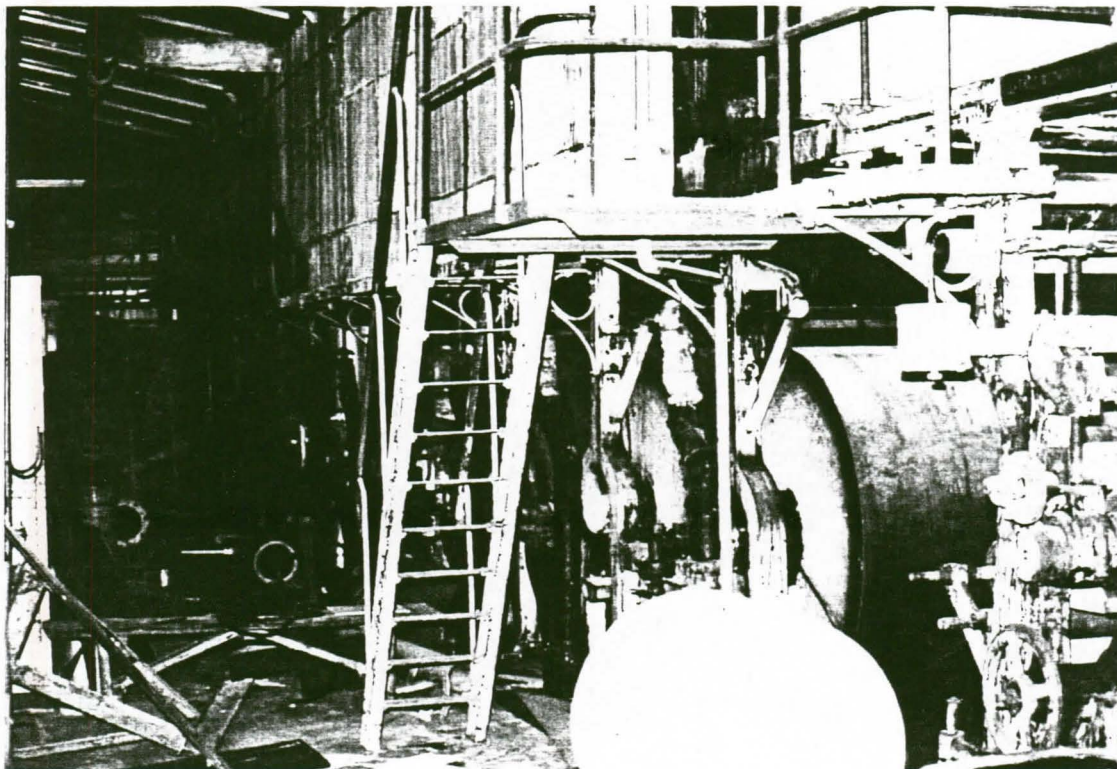
Kuva 2. Kartonkitehtaan konesalia. Poistetun kartonkikoneen perustukset

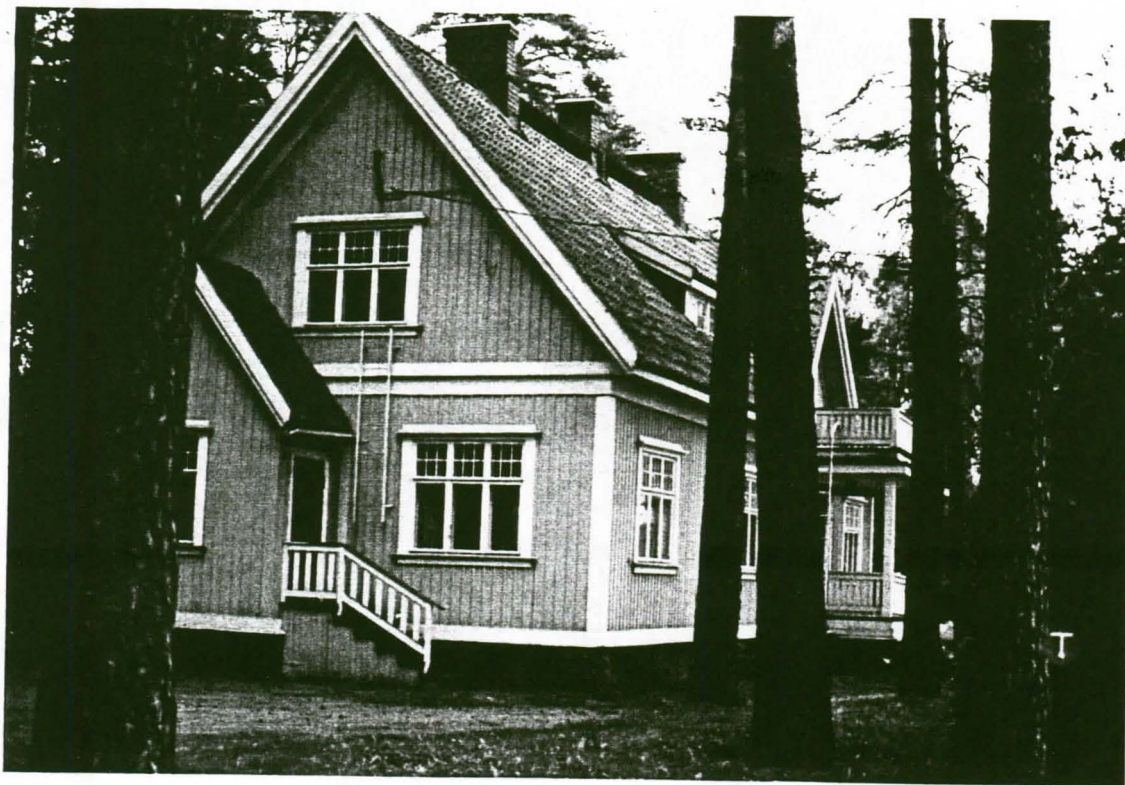
Kuva 1. Kartonkitehdas lännestä. Tehtaan oikeanpuoleisin osa on A. Aallon 1940-luvun lopussa suunnittema

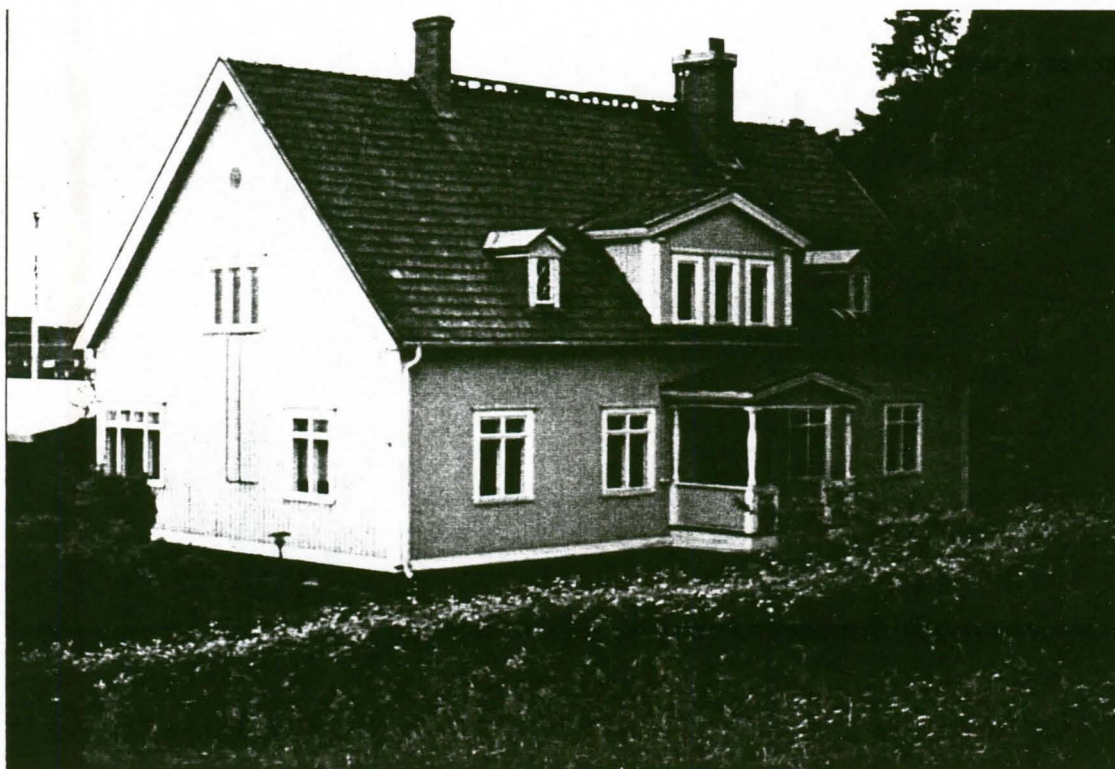
Kuva 2. Kartonkitehtaan konesalia. Poistetun kartonkikoneen perustukset

Kuva 3. Suomen ensimmäisen kartonkikoneen kuivaussylintereitä

Kuva 4. Kirkkorinne III. Lännestä.

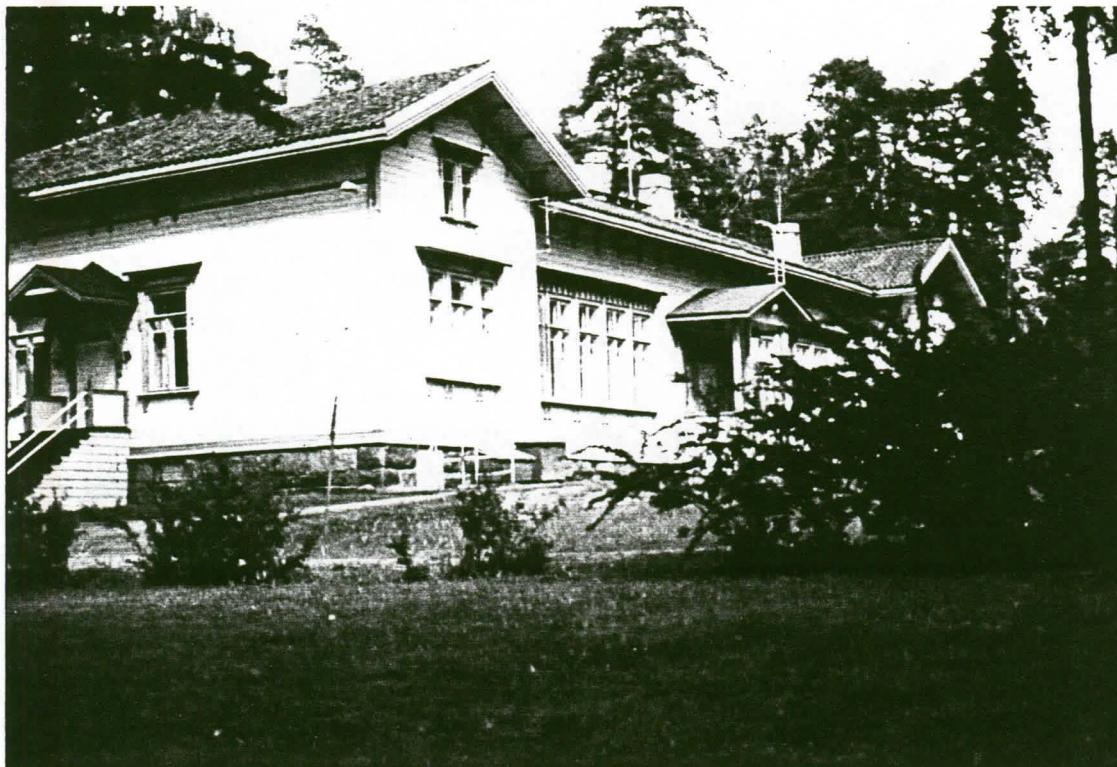
Kuva 5. Kirkkorinne I. Pohjoisesta.

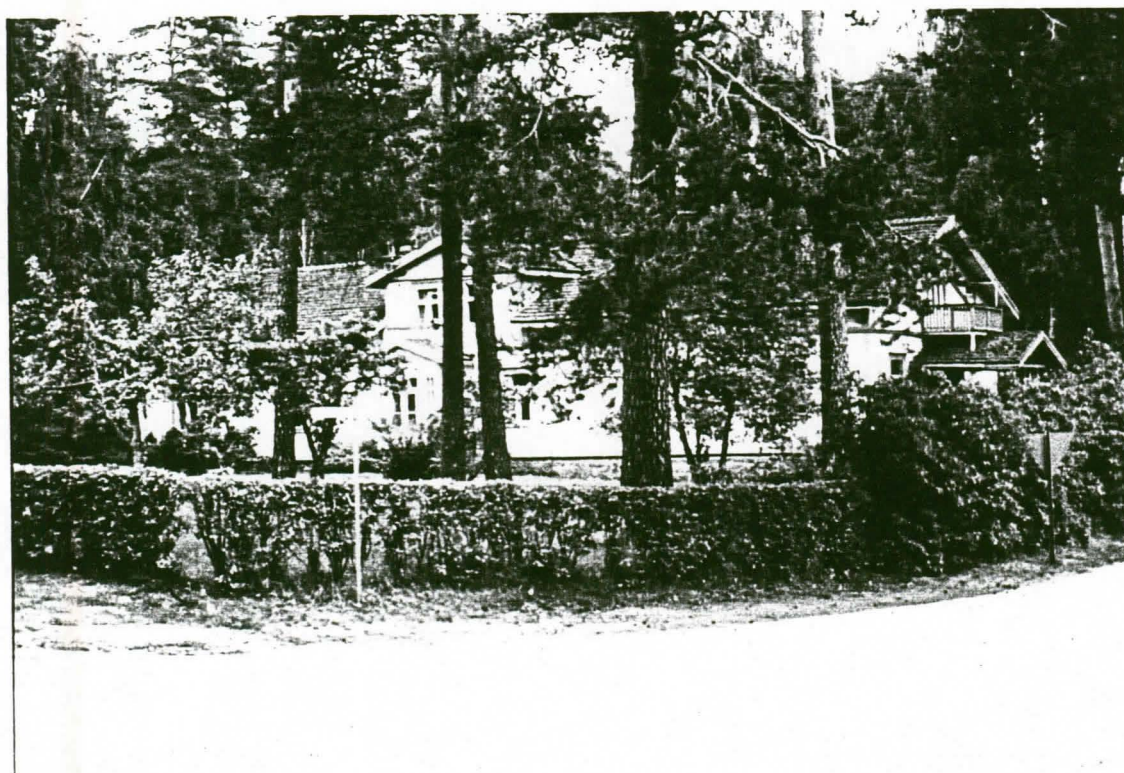
Kuva 6. Kirkko. Koillisesta.

Kuva 7. Puistoautotalli. Etelästä.

Kuva 8. Kerho (ent. koulu). Lounaasta.

Kuva 9. "Pomola". Lännestä.

Kuva 10. Metsäkonttori. Etelästä.

Kuva 11. Palvelukonttori. Idästä.

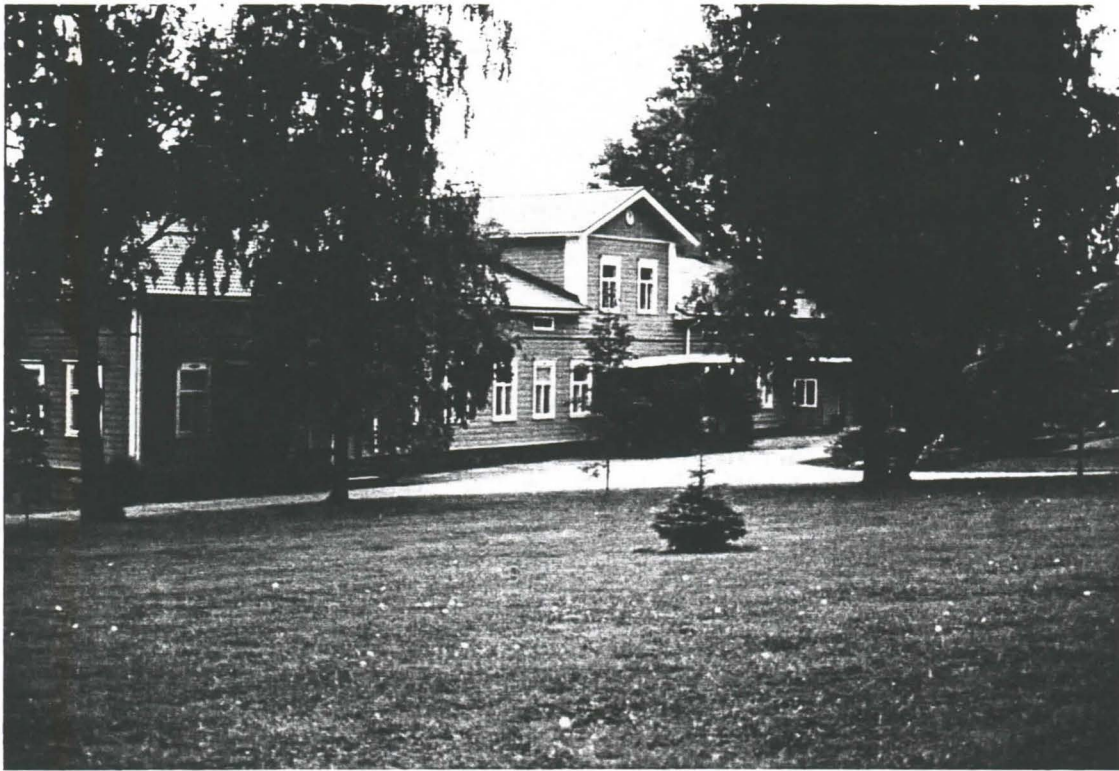
Kuva 12. Tennislinja I. Etelästä

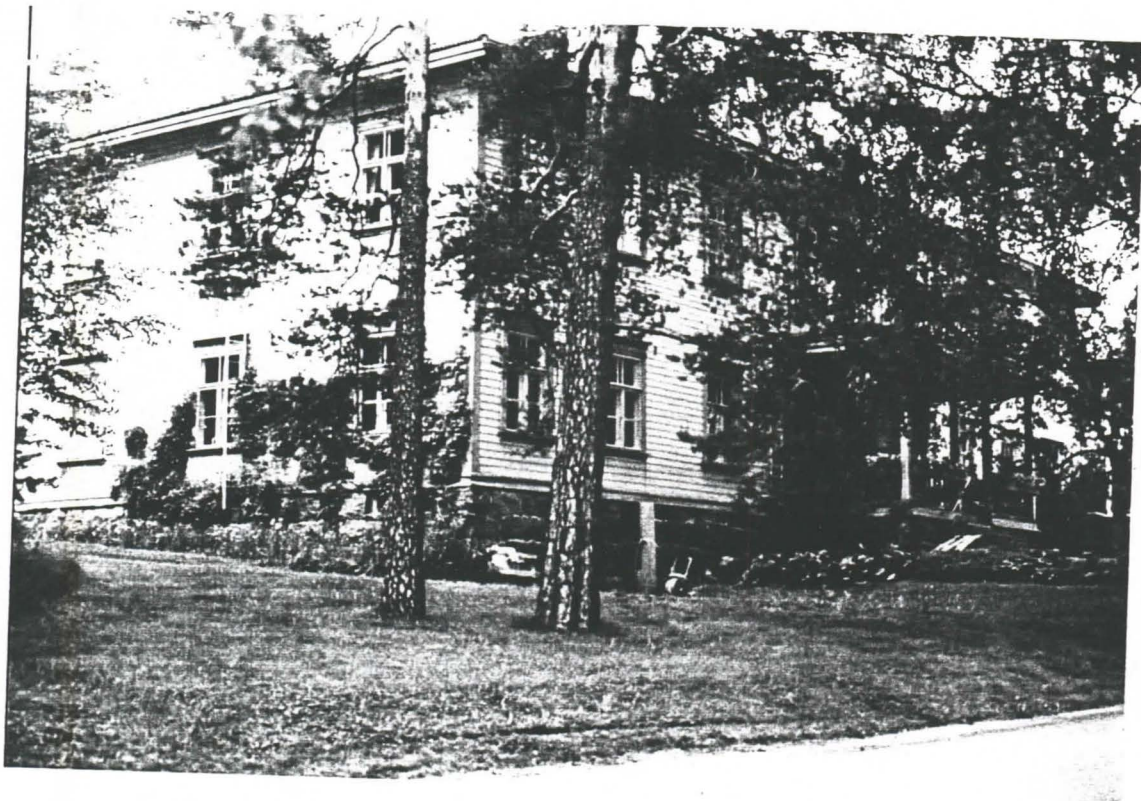
Kuva 13. Tennislinja II. Pohjoisesta.

Kuva 14. Kiinteistötoimisto. Länneä.

Kuva 15. Keskuskonttori. Pohjoisesta

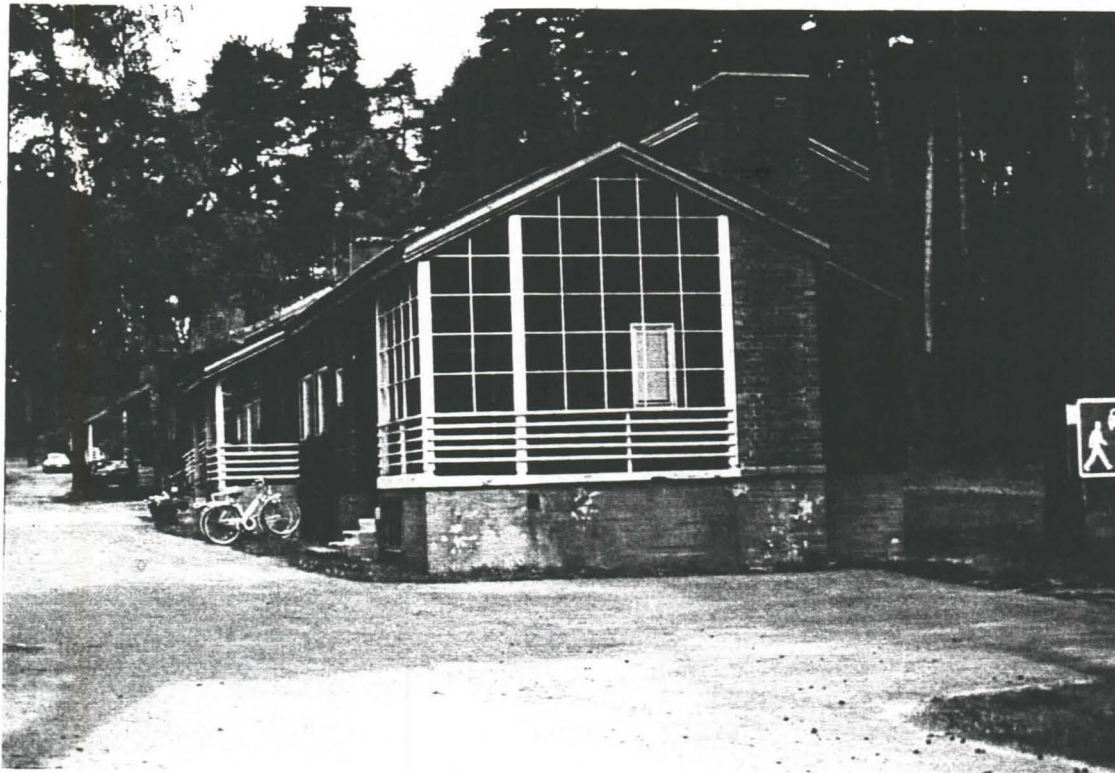
Kuva 16. Klubi. Kaakosta.

Kuva 17. Porttikoppi. Länne.

Kuva 18. Lohikellari

Kuva 19. Tervalinja. Etelästä.

Kuva 20. Keltalinjan asuinrakennus. Pohjoisesta.

Kuva 21. Punalinjan asuinrakennus (museo). Idästä.

Kuva 22. Punalinja (museo). Lännestä.

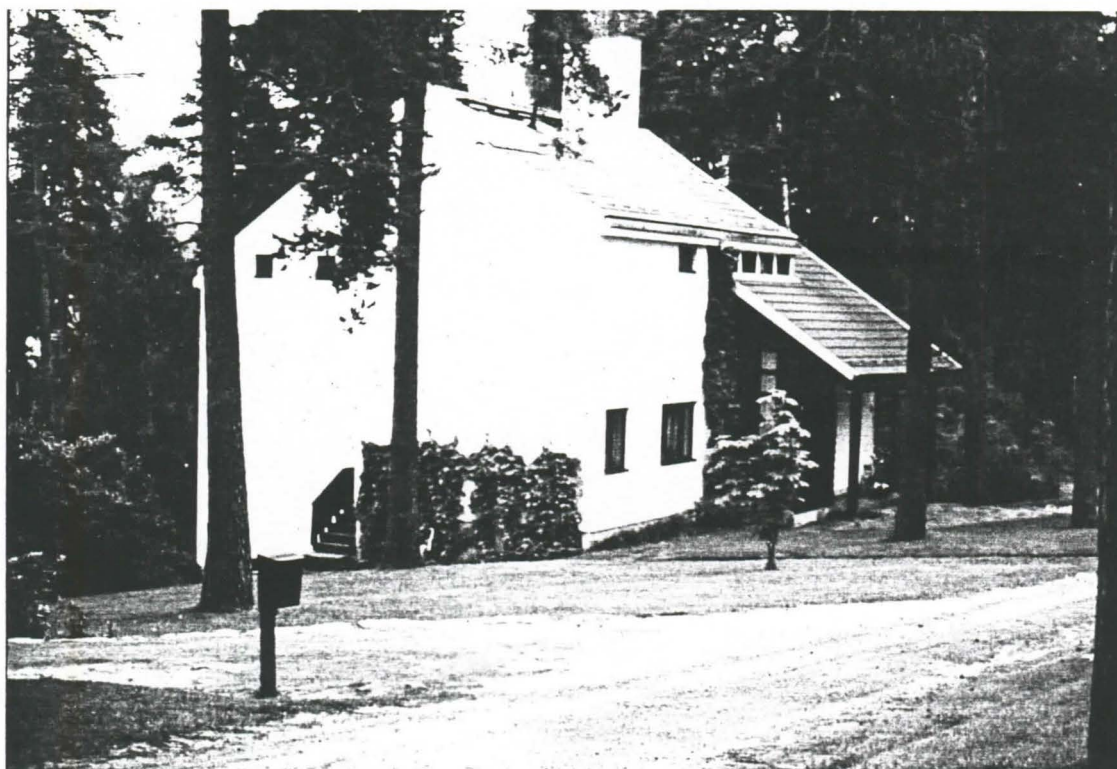
Kuva 23. Rantalinjan asuinrakennus. Idästä.

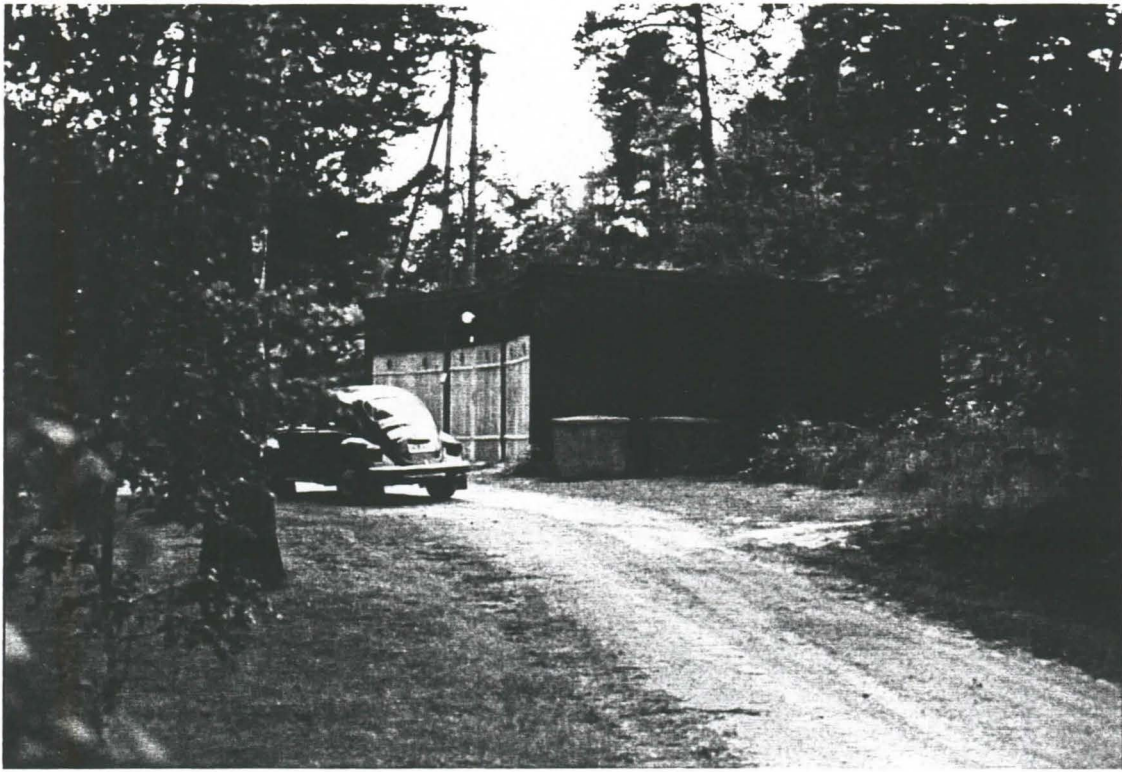
Kuva 24. Rantalinja. Lännestä. Kuvan alareunassa näkyy höyryputkitelinetä.

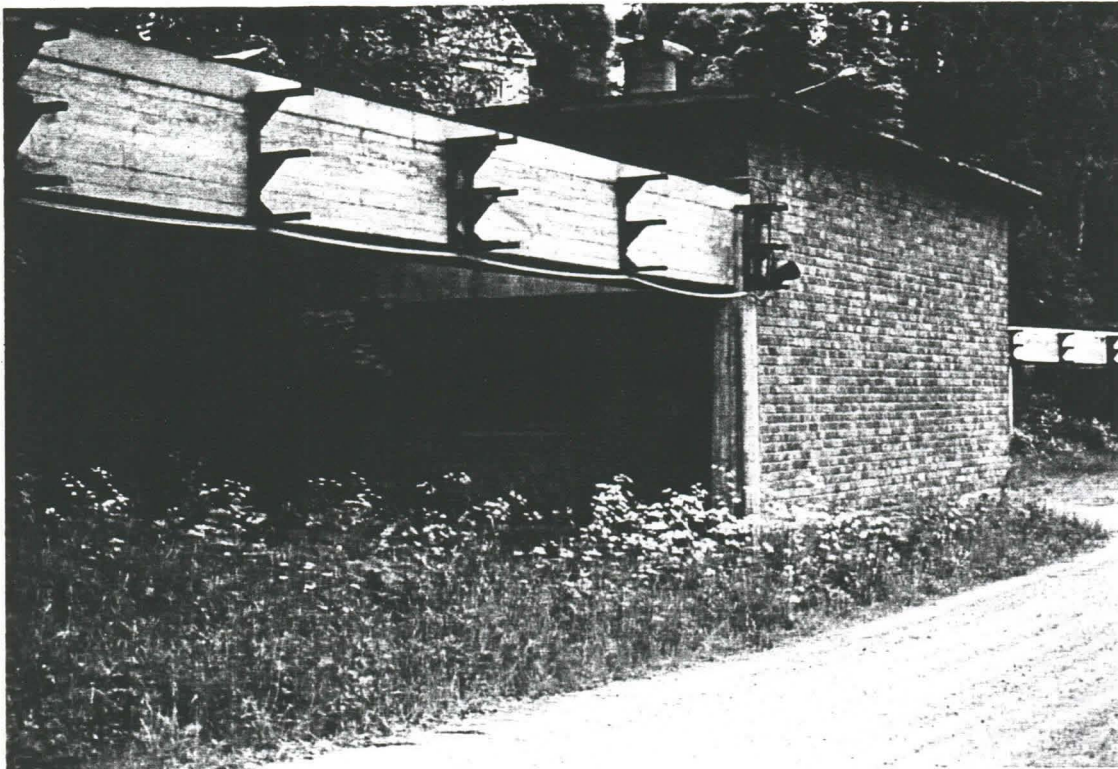
Kuva 25. Arava B-C. Länneestä.

Kuva 26. Rinnetalo (luoteesta).

Kuva 27. Rinnetalojen autotalli

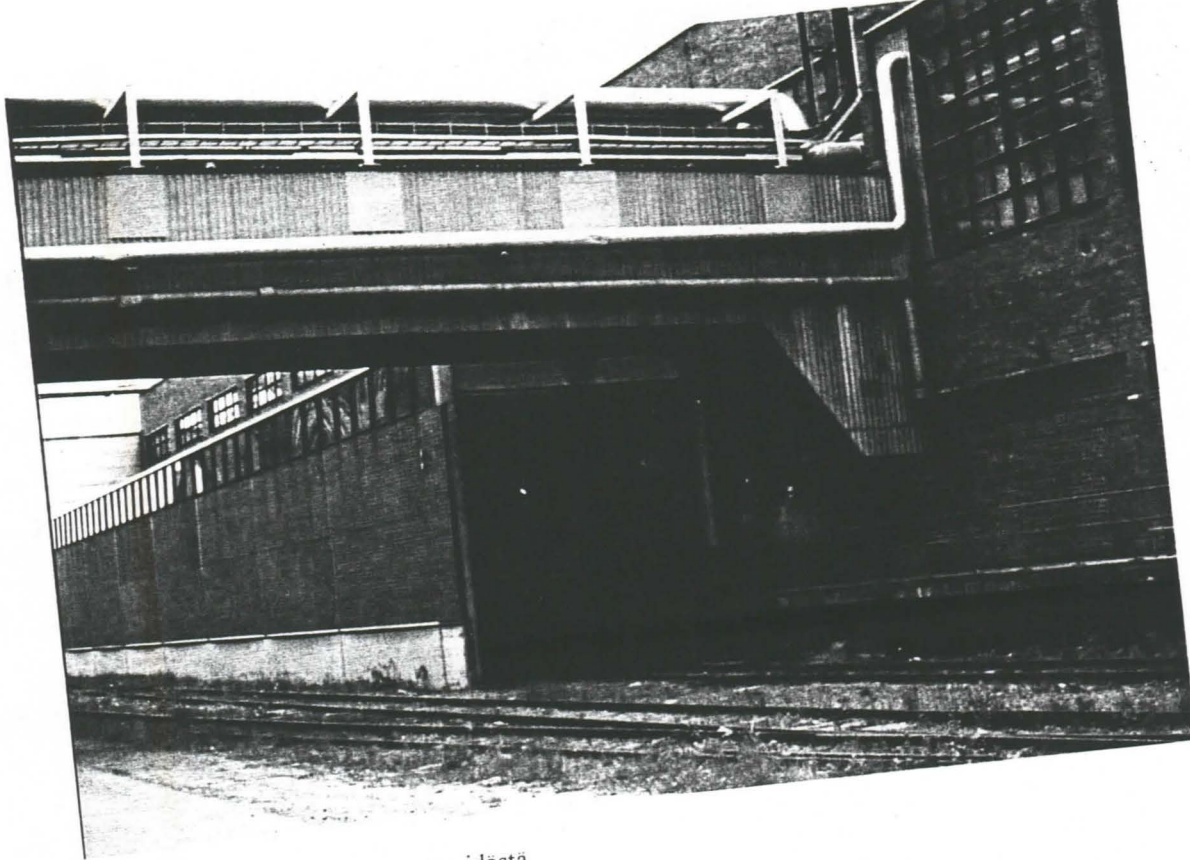
Kuva 28. Junalle tarkoitettu talli, Rantatalli sekä höyryputkitelinettä.

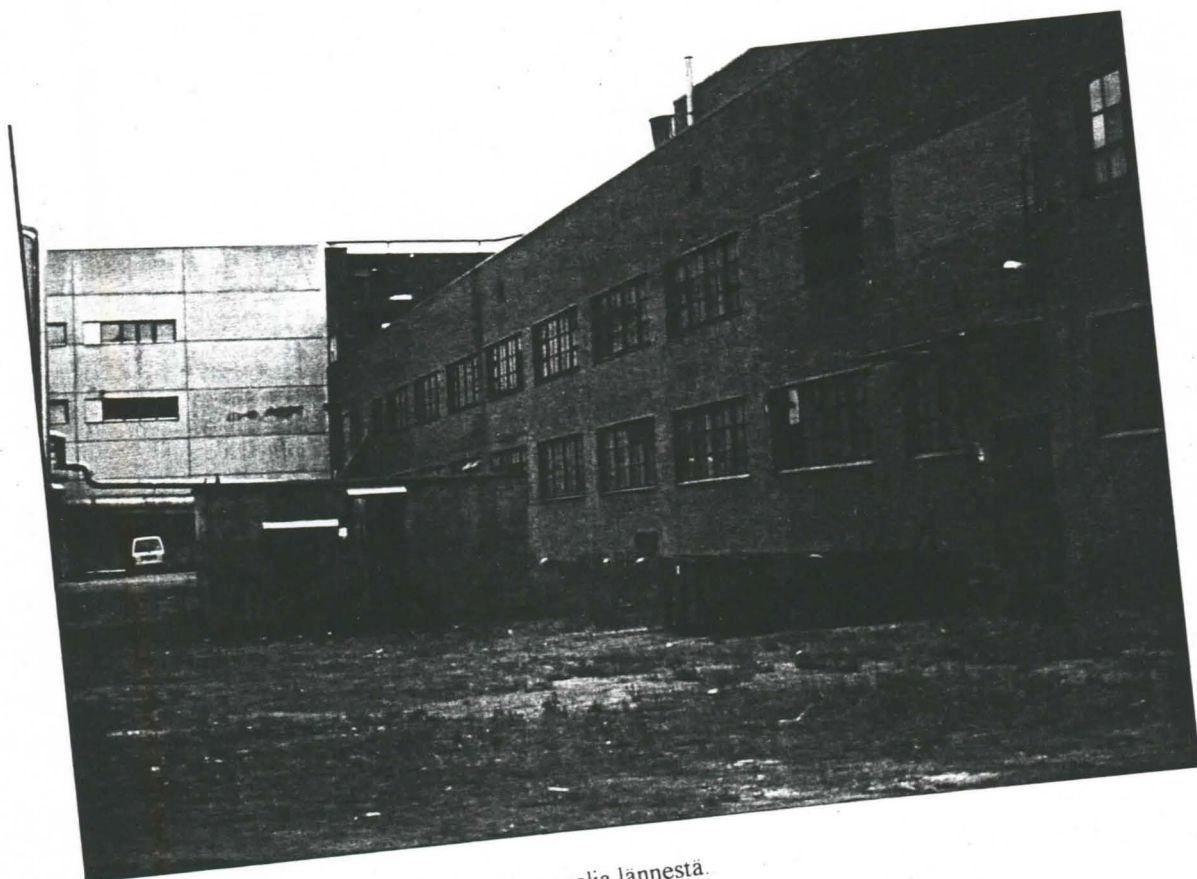
Kuva 29. Rantasauna. Pohjoisesta.

Kuva 30. Patotie.

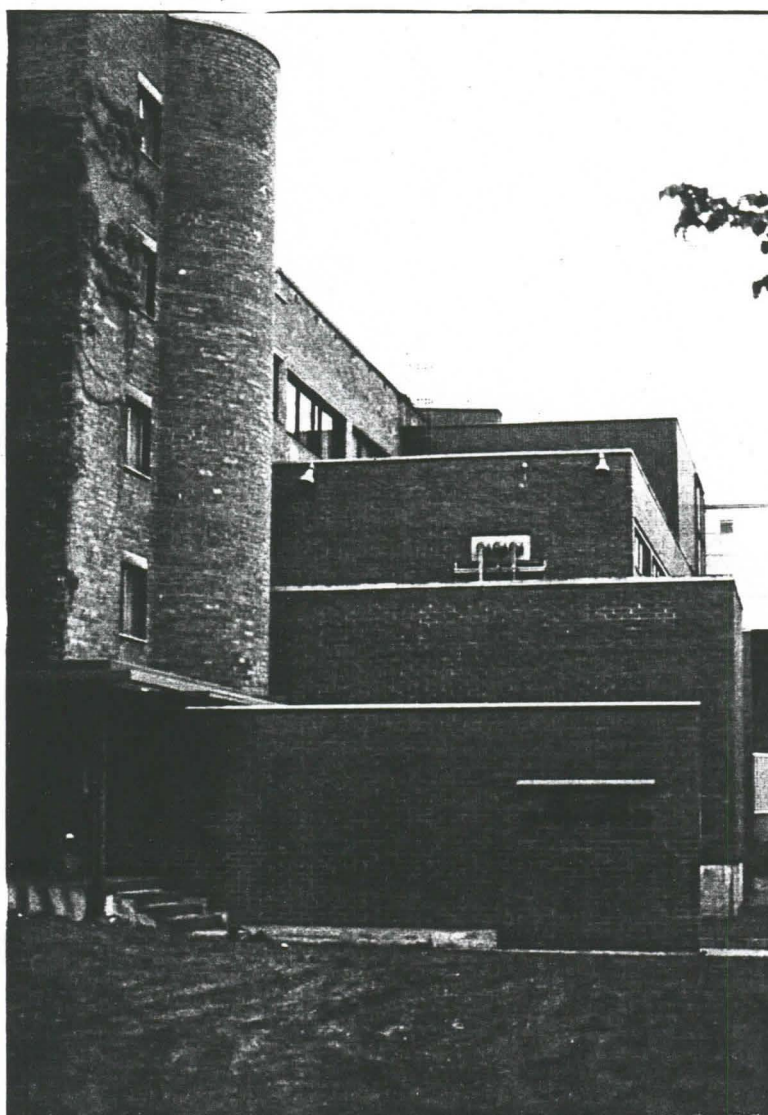
Kuva 31. Vanhaa tuotevarastoa idästä.

Kuva 32. Paperikone yhden ja kahden konesalia lännestä.

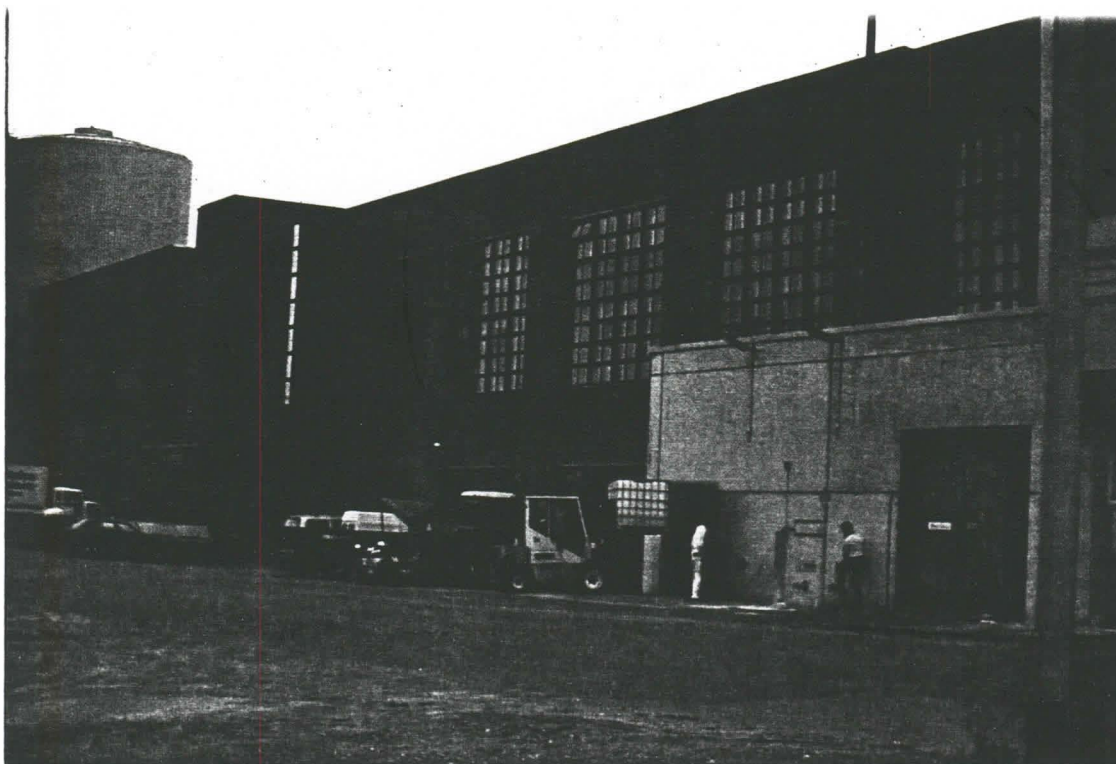
Kuva 33. Vesiasemaa etelästä.

Kuva 34. Selluloosaosasto korjaamo- ja sosiaalitilaosaston sisäänkäynti.

Kuva 35. Sahan konttoria idästä.

Kuva 36. Paperitehtaan hiomon pohjoispääty. Vasemmalla vanhaa hiomoa. Oikealla 1950-luvulla tehdyt laajennukset.

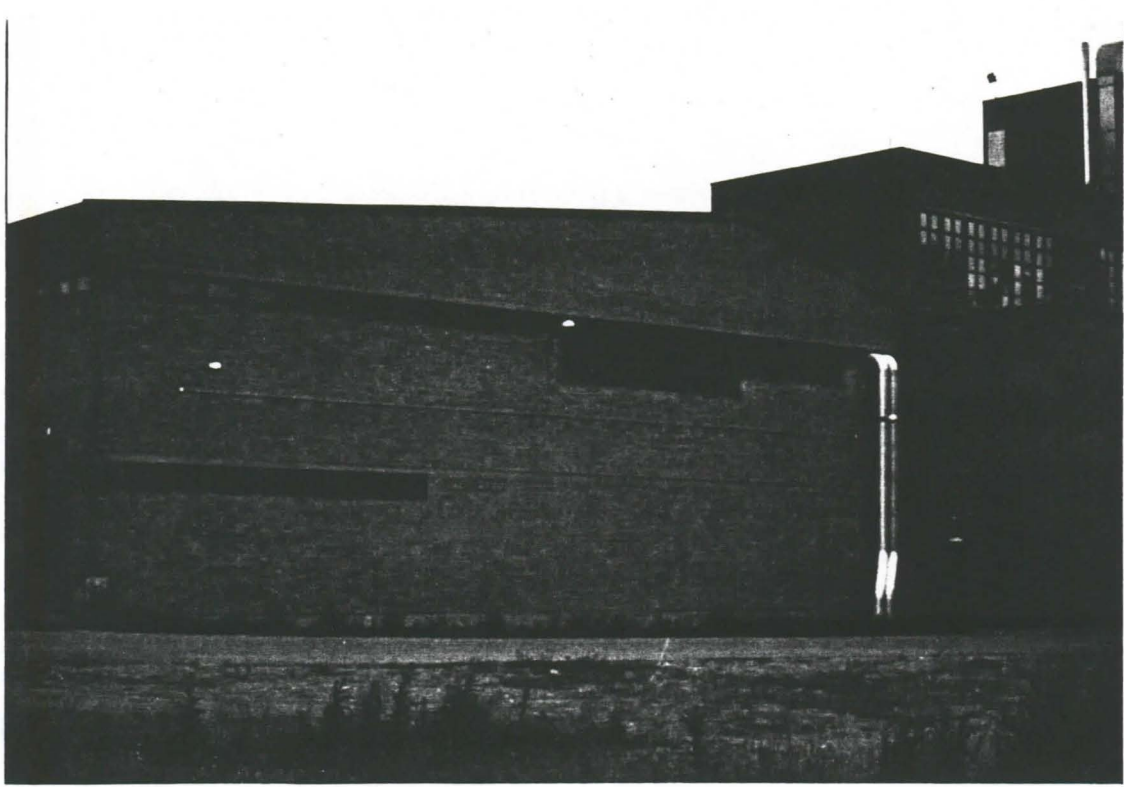
Kuva 37. Vanhan tuotevaraston lastauslaituri

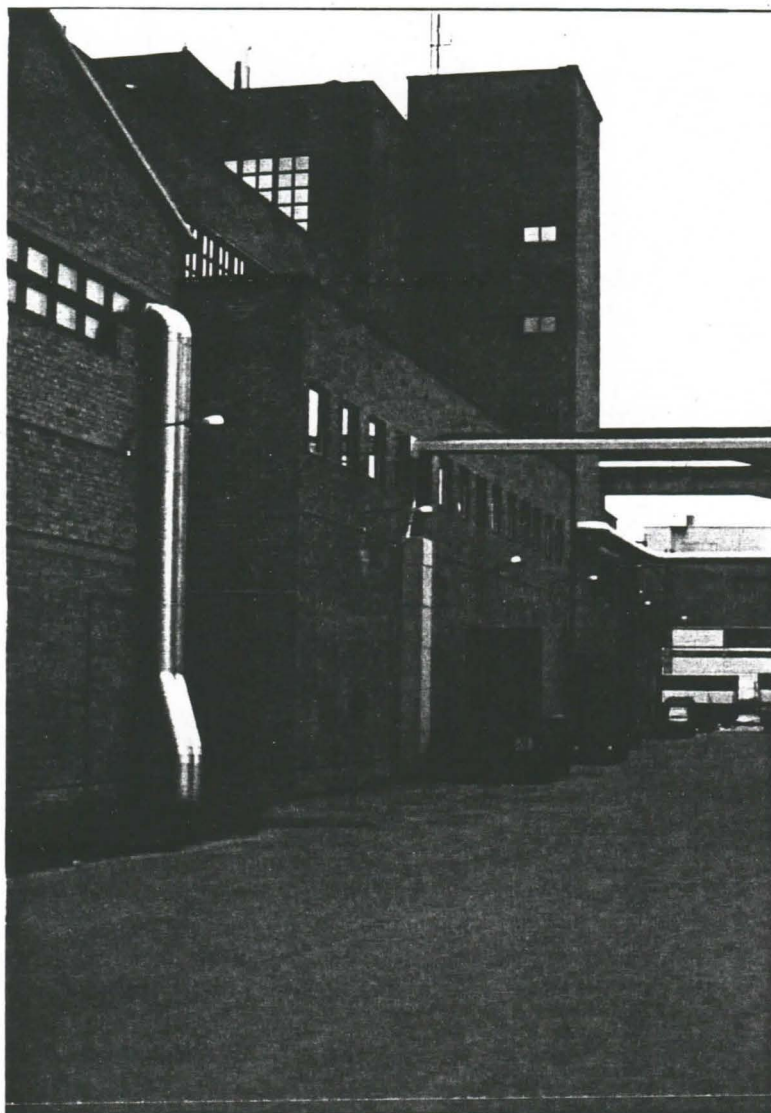
Kuva 38. Vanhaa kuorimoa etelästä.

Kuva 39. Vanha katkaisulaitos Etelästä

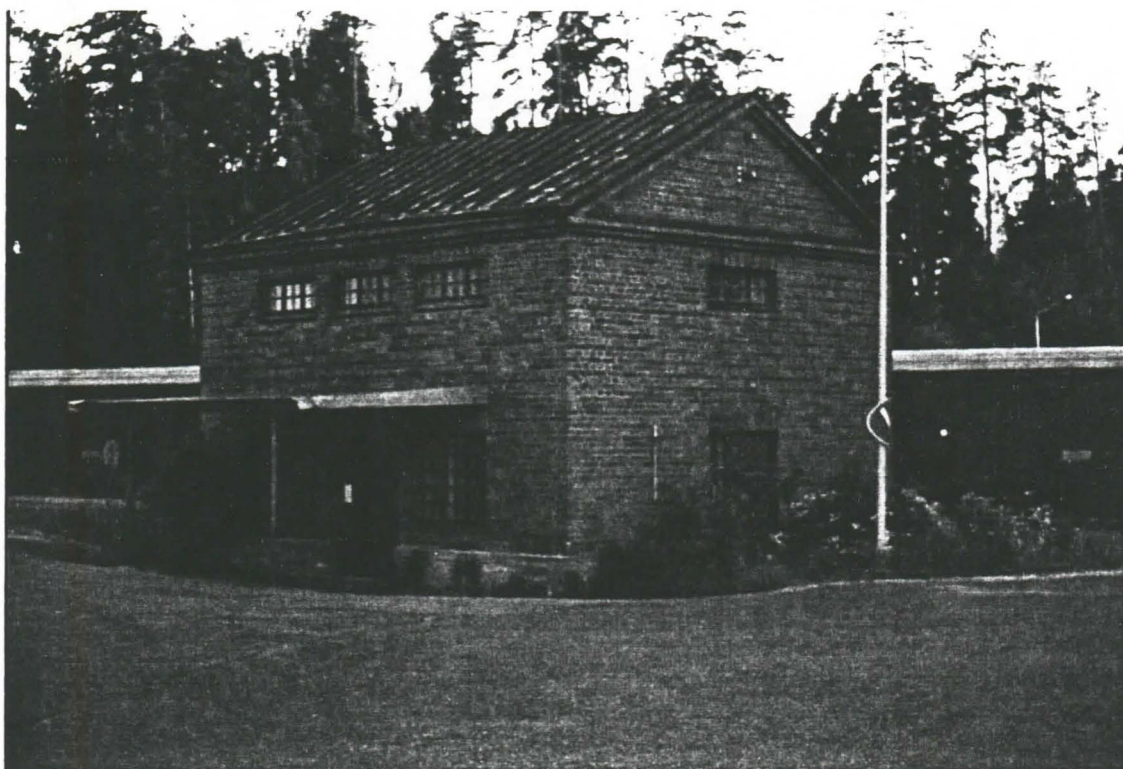
Kuva 40. Hiertämön varastoa idästä.

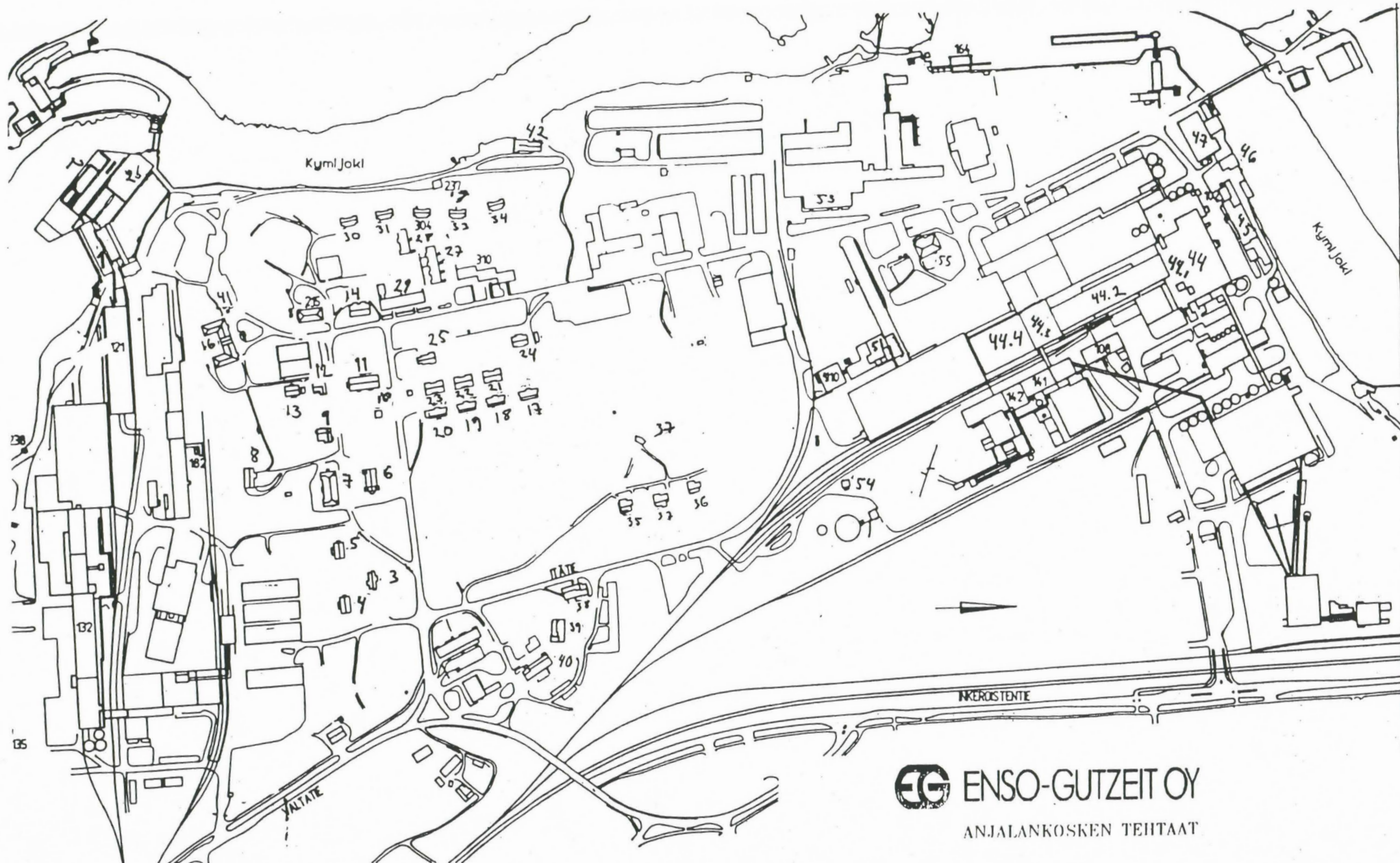
Kuva 41. Hiertamoa idästä.

Kuva 42. Ruokala

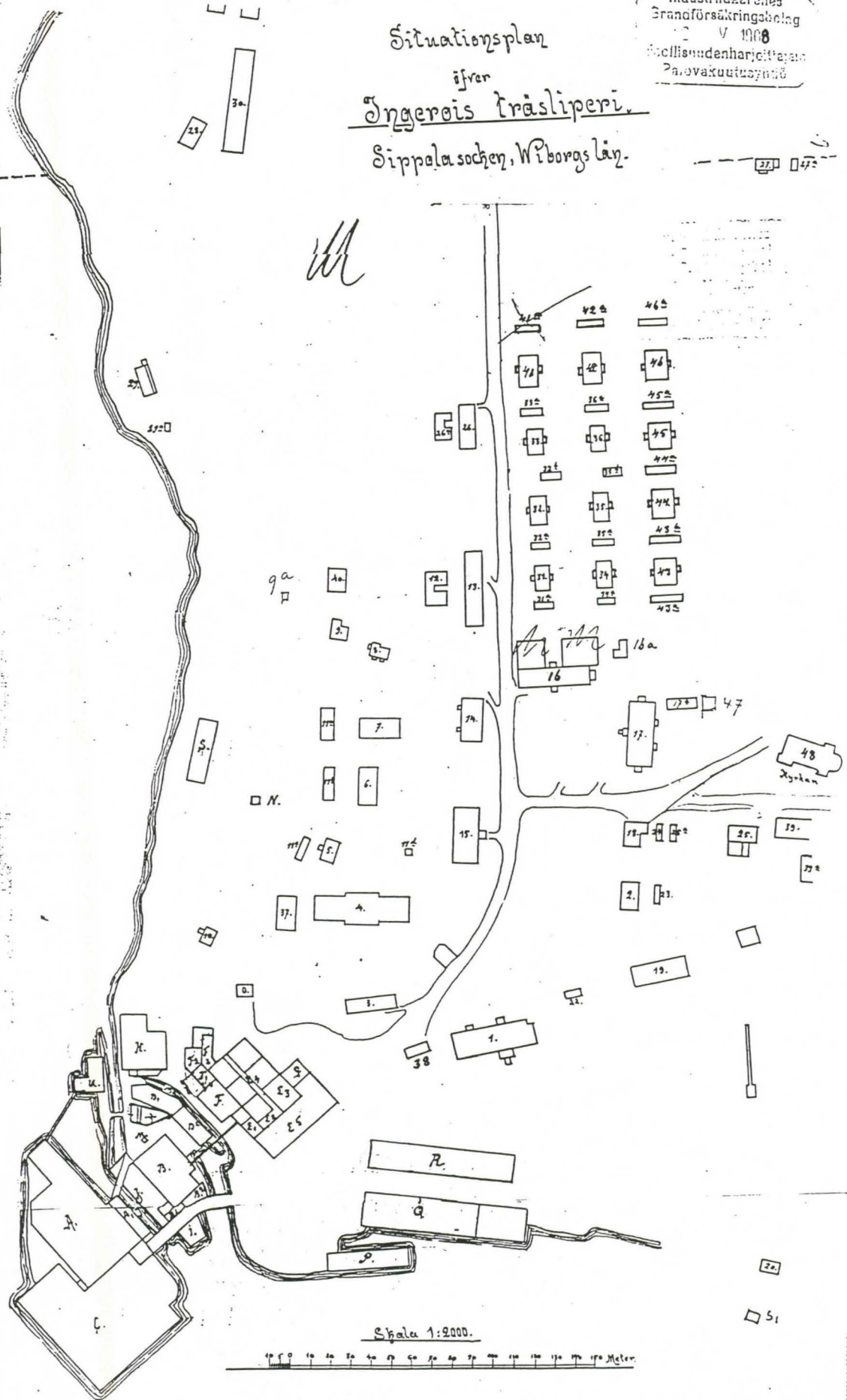

Kuva 43. Mylly

Industriidkarneas
 Brandförsäkringsbolag
 V 1908
 Socialisandenharjettajan
 Palovakuutusyhtiö

Situationsplan
 öfver
Engeröis träsliperi.
 Sippala socken, Wiborgs län.

OULUN TEHTAAT

Johdanto

Vuonna 1937 valmistunut, Veitsiluoto Oy:n ja Kajaanin Puutavara Oy:n perustama Oulun sulfaattiselluloosatehdas siirtyi Enso Oy:n omistukseen toukokuussa 1996.

Tehtaiden tuotanto koostuu sulfaattiselluloosasta ja yhdellä vuonna 1991 valmistuneella paperikoneella tehtävästä paperista. Toinen paperikone valmistuu vuoden 1997 aikana.

Tehdashistoria

Oulun teollinen historia liitetään etenkin vuosisadan vaihteessa sahatoimintaan. Tätä ennen on tervasatama-alueella harjoitettu myös nahkateollisuutta. Sahateollisuus alkoi kuitenkin 1900-luvun toisella vuosikymmenellä kärsiä raaka-ainepulasta ja teollinen toiminta alkoi vähitellen siirtyä selluloosateollisuuteen.

Sulfaattiselluloosaa valmistavan Ouluyhtiön perustajiin kuuluivat valtiojohtoinen Veitsiluoto Oy ja Kajaanin Puutavara Oy, jolle oli siirtynyt useamman sahanomistajan yhdessä vuonna 1912 perustaman Uleå Oy:n osake-enemmistö. Molemmat yhtiöt olivat jo kyseisenä aikana selluloosan valmistajia. Suomen Pankilla oli kaksi prosenttia osakekannasta. Kahdella ensinmainitulla 49% kummallakin. Oulu Osakeyhtiö perustettiin joulukuussa vuonna 1935. Tehdasalueeksi vuokrattiin kaupungilta nykyinen Nuottasaaren alue, jonne kaupunki sitoutui vetämään rautatien. Tehdasalueen rakennustöiden johtajaksi tuli Kaukopään tehtaiden rakennustöiden johtaja diplomi-insinööri Eero Ouluyhtiöstä tuli Veitsiluodon tytäryhtiö. Veitsiluoto Oy siirtyi Enso Oy:lle toukokuussa 1996.

Tehdasrakennuksista valmistuivat ensimmäisenä keittämö sekä sihti- ja pesuosastot. Keittämön länsipuolelle rakennettiin samanaikaisesti voimalaitosrakennus. Voimalaitosta vastapäätä, kaakkoon pystytettiin haihduttamo. Kuivaus- ja Kamyrkonesalit käsittävä rakennus sijoitettiin selluloosatehtaan pohjoispuolelle. Keittämön eteläpuolelle rakennettiin kaksi rakennusta, joihin sijoitettiin mm. autotalli sekä tehtaan konttori- ja laboratorio. Tehdasalueen itäpäähän rakennettiin kuorimo ja tukkinosturi, joista kuorimo on purettu. Kuivauskonesalirakennuksen länsipuolelle rakennettiin korjauspaja, joka myöskin on purettu. Rakennustyöt valmistuivat vuonna 1936.

Oulu Oy aloitti mäntyöljyn tislauksen vuonna 1945. Tislaamo tehdasalueen länsiosaan. Puolivalkaistun selluloosan valmistus aloitettiin 1950-luvun alussa, mitä varten valkaisuun tarvittava kloorin kulutus kasvoi. Jotta tehdas ei olisi riippuvainen Etelä-Suomesta tuotavasta kloorista päätti se rakentaa oman, myös muuta kemian teollisuutta palvelevan klooritehtaan. Tehdas sijoitettiin mäntyöljytislaamon länsipuolelle ja se käynnistyi vuonna 1957.

Sulfaattiselluloosatehdasta on laajennettu uudella keittämöllä 1950-luvulla ja valkaisuosastolla 1960-luvulla. Voimalaitosta on laajennettu uudella turpiinilla ja soodakattilalla 1950- ja 1960-luvun vaihteessa sekä 1980-luvun lopussa. Tehtaalle hankittiin ensimmäinen meesauuni 1940-luvun lopussa ja toinen 1960-luvun alussa. Myös haihduttamoa on laajennettu 1980-luvun lopussa.

Uusi paperitehdas valmistui vuonna 1991.

Ympäristö

Oulun tehtaat sijaitsevat Nuottasaarella, Oulun keskustan länsipuolella, sen välittömässä läheisyydessä. Pohjoisessa tehdasalue rajautuu Nuottasaaren satamaan. Tehtaiden itäpuolella on Oulu Oy:n työntekijöilleen rakentama Nuottasaaren asuinalue, joka ei enää ole yhtiön omistuksessa.

Tehdasalue

Vuonna 1936 pystytetystä rakennuskannasta on yhä jäljellä alkuperäisessä ulkoasussaan suuri osa. Keskeisimmät rakennukset ovat vuonna 1937 pystytetty keittämö (1), jonka lännenpuoleinen osa on näkyvissä, vanha vuosilta 1936 ja

1938 peräisin oleva voimalaitos, jossa on katila- ja soodaosastot (5) savupiippuineen sekä kuivauskonesali (2) ja selluloosavarasto (4). Vanhasta 1930-luvun puolivälissä rakennetusta miksari- ja haihdutusosastosta (6) on näkyvissä osa sen itäpäätyä

Tehdasalueen kaakkoispuolelle on ryhmitelty kaksi vinkkelin muotoista tiilistä toimistorakennusta (8a-d). Tehdasrakennukset ovat kokeneet suurimmat muutokset toimistorakennusten pohjoispuolella, missä selluloosatehtaan rakennukset ovat muuttuneet täysin alkuperäisestä. Alkuperäisintä vastaavan kuvan 1930-luvun puolivälin teollisesta toiminnasta antaa vanhan voimalaitosrakennuksen, vanhan haihdutttamorakennuksen sekä vanhan keittämön länsipuolen välinen alue rakennuksineen. Tämän alueen lisäksi kuivauskonesalin, selluloosavaraston sekä kattilarakennuksen välinen alue junaraiteineen on alkuperäisen kaltainen.

Vanhempi rakennuskanta on muurattu tiilestä ja välipohjat sekä katot valettu rautabetonista. Uudemmassa rakennuskannassa on käytetty teräsbetonirunkoa.

Selluloosatehtaan rakennuksista lounaaseen sijaitsee sivutuoteteollisuuteen liittyvät tuotantotoiminnot. Mäntyöljyn ja tärpätin tislamotoiminta on myyty Arizona Chemical -yhtiölle. Samalla alueella sijaitsevat paperikemian teollisuuteen liittyvät kloori- ja klooraattitehtaan rakennukset. Sivutuote- ja paperikemian teollisuuden rakennuksia on laajennettu alkuperäisestä. Laajennukset on toteutettu saman tyylisinä ja samaa materiaalia (tiili/betoni) käyttäen.

Selluloosatehtaan rakennukset

1 Selluloosatehdas (Keittämö ja pesu- ja sihtiosastot)

Keittämö (a) ja siihen liittyneet sihti- ja pesuosastot (b,c) valmistuivat vuonna 1936. Rakennukset pystytettiin punatiilestä. Sihti- ja pesuosastot ovat jääneet etelässä nykyisten valkaisu- ja pesuosastojen (e) taakse. Uusi Kamyr-keitin on valmistunut 1970-luvun puolivälissä. Pohjoisessa sihti- ja pesuosastot jäävät 1950-luvun puolivälissä valmistuneen uuden kuusi keittokattilaa käsittäneen keitto-osaston peittämiksi (d). Keitto-osasto, joka on vanhaa osastoa vajaan kerroksen korkeampi, toteutettiin punatiilisenä. Se rakennettiin kiinni vanhaan keittämöön sen pohjoispuolelle.

Vanhan keitto-osaston eräkattilat samoin kuin kattiloiden takana sijaitsevat massakyydit ovat säilyneet. Kattilat ja kyydit ovat uusiokäytössä. Keittämön muutoin alkuperäisenä säilyneen länsijulkisivun kaakkoispään eteen on rakennettu puolitoista kerrosta korkea muunamorakennus. Myös tehtaan eteläjulkisivua karakterisoiva porrashuoneen ulkonema on jäänyt laajennusten sisään. Portaikko on jäljellä. Keitto-osaston itäpäähän pystytettiin puolivalkaisuosasto vuonna 1952. Osastosta on näkyvissä fragmentteja. Selluloosatehdasta laajennettiin merittävästi vuosien 1959 - 1961 välisenä aikana.

2 Kuivauskonesali 1 & 2

Tehtaan, 1930-luvun lopussa valmistuneen kuivauskonesalin pohjoiseen antava puoli on alkuperäistä vastaavassa asussa. Salissa rinnakkain olleet kaksi kuivauskonetta on poistettu ja salissa ollut välitaso on purettu. Saliin tulee luonnonvaloa etelään antavista ikkunoista. Betonista valetut kantavat rakenteet ovat näkyvissä. Seinät on muurattu. Sali toimii varastotilana.

3 Kuivauskonesali 3

Kuivauskonesalirakennusta on laajennettu uudella salilla pohjoiseen 1950- ja 1960-luvun vaihteessa. Salit erottaa toisistaan kuivauskonesali yhden ja kahden vanha ulkoseinä. Kuivauskone on purettu. Salin pohjoispuolella on kuivauskonesali neljä, jossa on toiminnassa vuodelta 1984 oleva kuivauskone neljä. Kuivauskonesali kolmen ja yhden sekä kahden välissä on jäljellä, käytöstä poistettu massan ylösottokone.

4 Selluloosavarasto

Punatiilinen 1930-luvun lopussa rakennettu selluloosavarasto on eteläpuoleltaan säilynyt alkuperäistä vastaavassa asussa. Saliin tulee luonnonvaloa sen julkisivussa olevista korkeista suorakaiteen muotoisista ikkunoista. Kuivauskonesaleihin kiinni rakennetun varaston katto on valettu.

5 Voimalaitosrakennus

Kaksikerroksista punatiilistä rakennusta on rakennettu useammassa osassa. Rakennuksen vanhin osa 1930-luvun lopusta. Seuraavat rakennusvaiheet ajoituvat 1950- ja 1960-luvun puoliväliin ja uusimmat osat ovat 1980-luvun lopulta. Kukin rakennusvaihe erottuu selkeästi. 1930-luvulla rakennetut rakennusosat ovat tyhjillään.

5a Turpiinisali

Vuonna 1936 rakennettu turpiinisali on alkuperäisen kaltaisessa asussa. Salissa on jäljellä kolme kappaletta Stal Ängturbin/ Stal 3-fas generator -merkkisiä turpiineja. Salin seinissä on jäljellä vanhoja mittaritauluja.

5b

Vanhaa turpiinisalia laajennettiin pohjoiseen vuonna 1960. Laajennusta ei ole erotettu vanhemmasta salista sisäseinällä. Sinne on sijoitettu yksi Stal-turpiini.

5c Kattilaosasto

Voimalaitosrakennuksen kattilaosasto on valmistunut vuonna 1936. Rakennuksen pohjoispuolella oleva piippu sekä siitä länteen päin, soodakattila viiteen saakka ulottuva, vanhimpaan voimalaitokseen kiinni rakennettu osa on vuodelta 1938. Piipusta itään päin, vuoden 1955 turpiinilaajennukseen asti ulottuva osa on alkuperäisen kaltaisessa asussa. Alkuperäiset soodakattilat (neljä Babcock & Wilcoxin valmistamaa Tomlison-kattilaa) ovat jäljellä. Yksi kattiloista toimii varaöljykattilana. Rakennuksen eteläpuoli on alkuperäistä vastaavassa asussa.

5d Soodakattila

Babcock & Wilcoxin valmistama soodakattila numero viisi rakennettiin 1950-luvun puolivälissä korvaamaan vanhat soodakattilat, koska ne eivät vastanneet tehtaan kasvaneen tuotannon vaatimuksia. Uusi, 29 metriä korkea kattila sijoitettiin voimalaitosrakennuksen länsipuolelle, missä se on länsipuolta lukuunottamatta kokonaisuudessaan havaittavissa. Kattilarakennuksen pohjoisseinä on valettu betonista. Eteläjulkisivua hallitsee rakennuksen korkuinen hissitorni.

Soodakattila viiden länsipuolella sijaitsee puujätekatilla kaksi (5e). Vuonna 1964 valmistunut soodakattila muutettiin nykyiseen käyttöönsä 1980-luvun lopussa. Sen eteläpuolelle sijoittuu vuonna myös 1980-luvun lopussa valmistunut turpiini numero viisi (f). Laajennukset on rakennettu soodakattila viiden itäpuolelle, suoraan siihen kiinni. Laajennukset on verhoiltu tiilellä. Laajennusten länsipuolella sijaitsee turpiini viiden kanssa samanikäinen pellillä verhoiltu soodakattila seitsemän rakennus (g).

6 Vanha miksari- ja haihdutusosasto

Vuonna 1937 pystytetyn rakennuksen pohjoispuoli on jäänyt lipeäsäiliöiden peittämäksi. Vanhasta rakennuksesta selkeimmin näkyvä osa on mäntyöljykeitämän itäpääty. Sen eteläpuolelta on purettu pois osa vanhasta rakennuksesta sellutehtaan valkaisuosaston laajennuksen tieltä. Vanhan haihduttamo- ja miksariosaston eteläpuoli on jäänyt kokonaisuudessaan tiiliverhoillun 1980-luvun lopulta peräisin olevan uuden haihduttamon peittämäksi. Uusi osa on rakennettu suoraan kiinni vanhaan rakennukseen. Vanhan miksariosaston sisätilat ovat ennallaan. Rakennuksessa on jäljellä vanhoja käytössä olevia säiliöitä.

7a Vanha meesauuni

Vuonna 1949 valmistunut, Suomen ensimmäinen meesauuni on purettu. Rautabetonirunkoisen rakennuksen punatiilestä muurattu pohjoispuoli on näkyvissä alkuperäisen kaltaisena. Meesauunirakennus on pystytetty suoraan kiinni vanhaan haihduttamo- ja miksarirakennukseen, sen länsipäähän. Rakennuksen katolle suunniteltiin rakennettavaksi kasvihuone, jota ei kuitenkaan toteutettu.

7b Uusi meesauuni

Meesauunirakennusta laajennettiin etelään 1960-luvun alussa, kun tehtaalte hankittiin uusi meesauuni. Vanhan meesauunin eteläpuolelle sijoitettu meesauuni on käytössä.

8 Toimistorakennukset

Kahta alunperin yksikerroksista, 1930-luvun puolivälissä rakennettua vinkkelirakennusta (8a,8c) on korotettu kerroksella 1950-luvun puolivälissä. Kaksi muuta 1930-luvun puolivälissä rakennettua taloa (8b, 8d) rakennettiin kaksikerroksisiksi. Rakennukset ovat toimineet toimistoina, palvelu- sekä laboratoriorakennuksina. Talot ovat toistensa peilikuvia. Hyväkuntoiset kiinteistöt ovat korotuksineen alkuperäistä vastaavassa asussa ja käytössä. Rakennukset muodostavat yhtenäisen porttikokonaisuuden vanhalle sellutehdasalueelle. Varsinainen tehdasalue alkaa rakennusten muodostaman kokonaisuuden jälkeen pohjoisessa. Vanhoihin rakennuksiin on liitetty uudempi 1960-luvulla pystytetty siipirakennus (e), joka rikkoo vanhaa kokonaisuutta.

8a Sellutehtaan konttori

Vanhan selluloosatehtaan kanssa samanikäinen punatiilinen, tasakattoinen rakennus toimi alunperin autotallina. Autotalli- funktio näkyy yhä selluloosatehtaan puolella suurina umpeen muurattuina oviaukkoina, joita oli viisi kappaletta. Rakennukseen oli myös sijoitettu portinvartijan asunto. Alunperin yksikerroksista rakennusta korotettiin toisella kerroksella 1950-luvun puolivälissä, jolloin sinne sijoitettiin konttoritiloja sekä piirustuskonttori. Myös ikkuna-aukot ovat säilyneet alkuperäisen kaltaisina. Sama koskee muitakin rakennuksia.

8b Sellutehtaan laboratorio

Kiinteistö oli alunperin ruokailu- ja sosiaalitarakennus.

8c Toimistorakennus

Edellisten kanssa samanikäistä toimistorakennusta korotettiin toisella kerroksella vuonna 1950.

8d Laboratorio

Edellisten kanssa samanikäinen rakennus rakennettiin alunalkaen kaksikerroksiseksi..

Muut

9 Laahakuljettimen ohjaamo

Tiilinen kaksikerroksinen rakennus sijaitsee noin sadan metrin päässä soodakattila seitsemästä länteen. Rakennuksen yläkerta toimi hiilikentältä tulevan kuljettimen ohjaamona ja pohjakerroksessa sijaitsi laahakoneen koneisto. Rakennus ei ole enää käytössä.

10 Vanhan köysinosturin konehuone

Vanha konehuonerakennus on muutettu biologisen vedenpuhdistamon käyttöön. Se sijaitsee esi- ja jälkiselkeytysaltaiden välissä. Rakennusta hallitseva puolikaaren muotoinen betonista valettu koillisosa on jäljellä. Muutoin rakennus on tiilimuurattu. Köysinosturi nosti tukit suoraan merestä puutavaravarastoalueelle. Jälkiselkeytysaltaassa on jäljellä köysinosturiin liittyviä osia. Rakennus ei ole pohjakaavaltaan täysin identtinen vuoden 1936 tehdasaluekartassa esiintyvän rakennuksen kanssa.

Sivutuote- ja paperikemian teollisuuden alue

11 Mäntyöljytislaamo

Kolmesta viiteen kerrosta korkea vuonna 1945 valmistunut tiilinen mäntyöljytislaamo on laajennuksineen alkuperäisen kaltaisessa asussa. Rakennus sijaitsee klooritehtaan itäpuolella. Tislaamo on toiminnassa. Tuotantotoiminta on myyty Arizona Chemical Oy:lle. Mäntyöljytislaamon pohjoispäähän on rakennettu uusi laajennus tislaukskolonneineen. Laajennus ja tislaamon editse kulkevat putkistot peittävät rakennuksen lähes kokonaan pohjoisesta. Tislaamo, ruokailuhuone sekä toimisto- ja sosiaalitalat sijaitsivat vanhan tislaamon pohjoisosassa ja mäntyöljyn tislaamo oli eteläpäässä. Kyseiset rakennusosat ovat jäljellä. Tislaamoa laajennettiin uusilla tislaukskolonneilla ja sosiaali- ja toimistotiloilla 1950-luvun lopussa.

12 Klooritehdas

Paperikemian teollisuuteen kuuluvan klooritehtaan kahdesta kolmeen kerrosta korkea, tasakattoinen varhaisin osa valmistui 1950-luvun lopussa. Klooritehdas suunniteltiin siten, että sitä voitiin laajentaa vaivattomasti tarpeen niin vaatiessa. Ensimmäiset laajennukset tehtiin 1950-luvun lopussa. Laajennukset ovat johtaneet siihen, että 1950-luvun lopusta olevasta klooritehtaasta on näkyvissä ainoastaan itäinen ja eteläinen osa. Koillisessa olevan toimistosiiven toinen kerros on myös rakennettu alkuperäisen klooritehtaan valmistumisen jälkeen. Laajennukset on toteutettu vanhan tehtaan ulkoasua seuraten. Klooritehtaan ulkonäkö on muuttunut suurimmalta osin pohjoisen puolelta, jossa on betonipylväiden varaan pystytetty siipi, jonne on sijoitettu klooritehtaan sosiaalitalat. Tehtaan eteläpuolella on punatiilinen kloorivarasto, jota on laajennettu etelään päin.

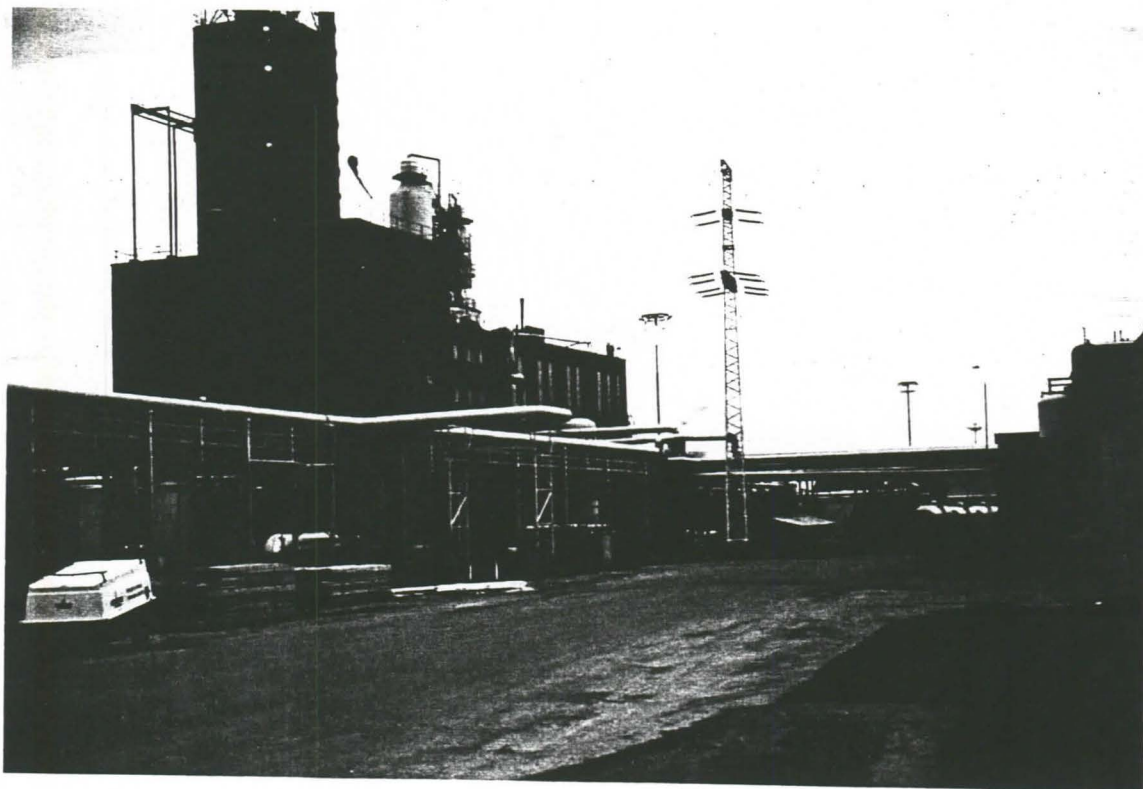
Yhteenveto

Vuonna 1937 käynnistyneestä tehtaasta ovat säilyneet, yhtenäisen tehdaskokonaisuuden muodostavat haihduttamoraakennus, voimalaitos ja keittämön länsiosa. Voimalaitoksen laitteistoltaan alkuperäisen kaltaisena

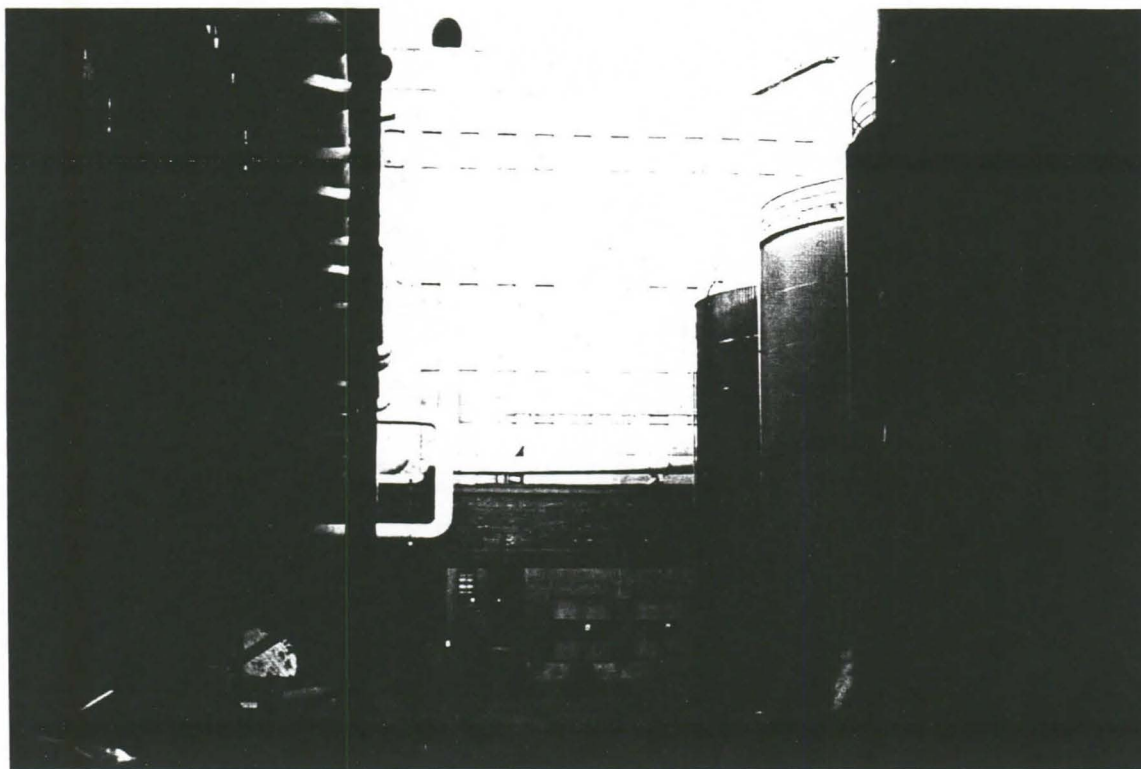
säilynyt generaattorisali liittyy keskeisesti selluloosatehtaan 1930-luvun tuotantotoiminnan vaatimaan energian tarpeeseen. Tehtaan vanhat 1930-luvun puolivälissä rakennetut konttorirakennukset muodostavat yhtenäisen tehtaan hallintoon kuuluneen kokonaisuuden. Rakennukset toimivat lisäksi porttina vanhalle tehdasalueelle. Oulun tehtaiden kulttuurihistoriallinen arvo perustuu sen merkitykseen pohjoisen Suomen metsäteollisuudessa.

Lähteet

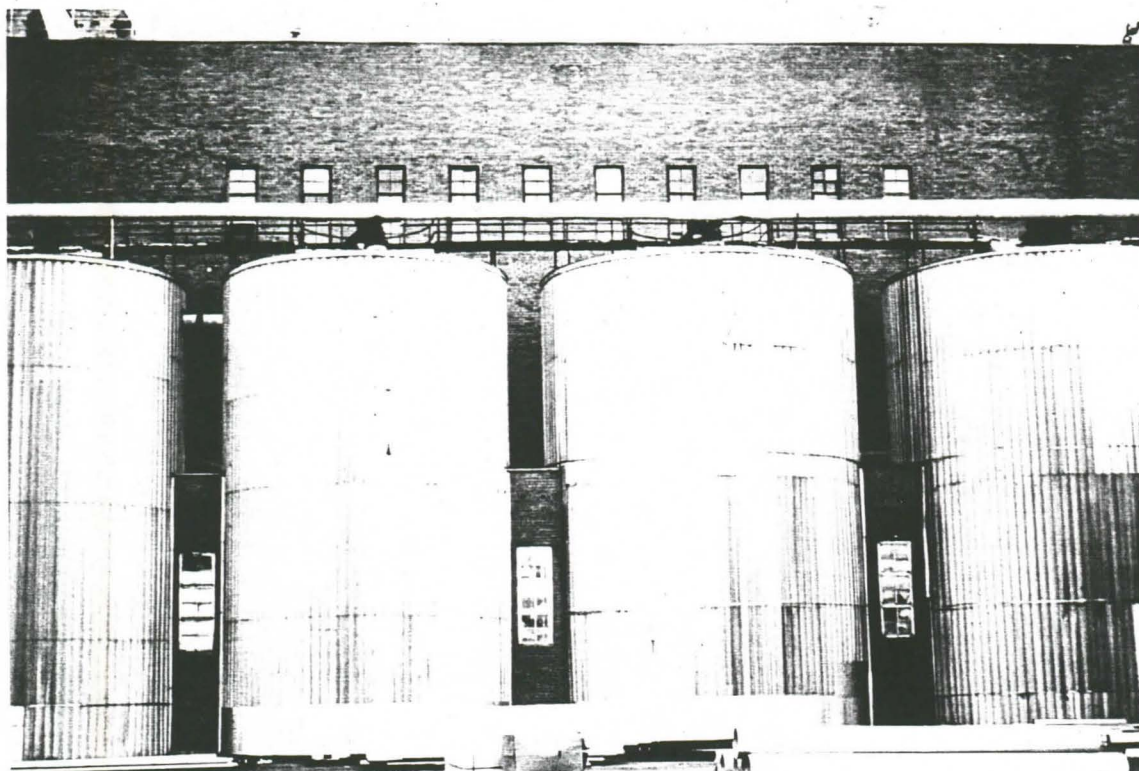
Hautala, Kustaa. Oulun kaupungin historia V. 1918-1945. Oulu 1982. Manninen, Turo. Oulun kaupungin historia VI. 1945-1990. Oulu 1990. Oulu Oy:n tehdaslehden Hakkeita numerot: 8/1948; 5/1949; 6/1949; 11/1950; 3/1953; 6/1954; 5/1955; 6/1955; 1/1957; 1/1959; 10/1959; 3/1959. Suullisia tietoja antaneet: Arvo Fredriksson, Tuomo Metsäranta, Martti Heikkinen. Henrik Wagerin käynti 15.10. 1996.

Kuva 1. Mäntyöljytislaamo. Etualalla tislaamon uusi laajennus.

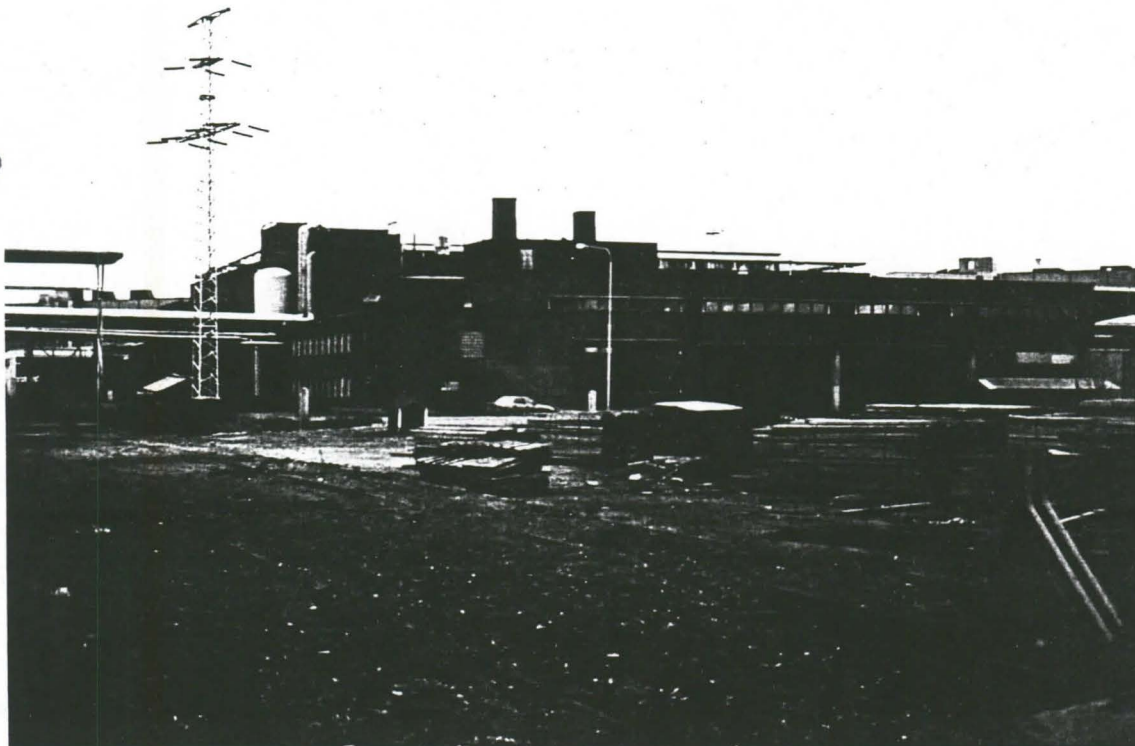
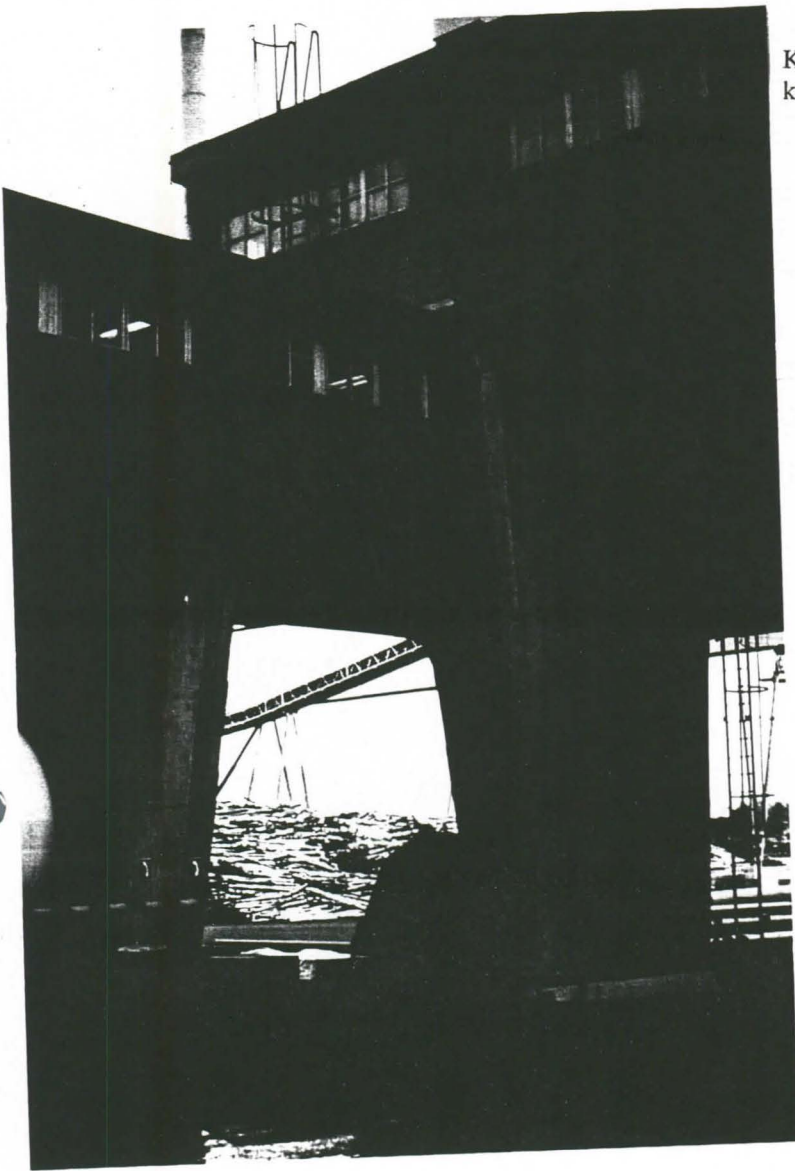

Kuva 2. Vanha keittämö.

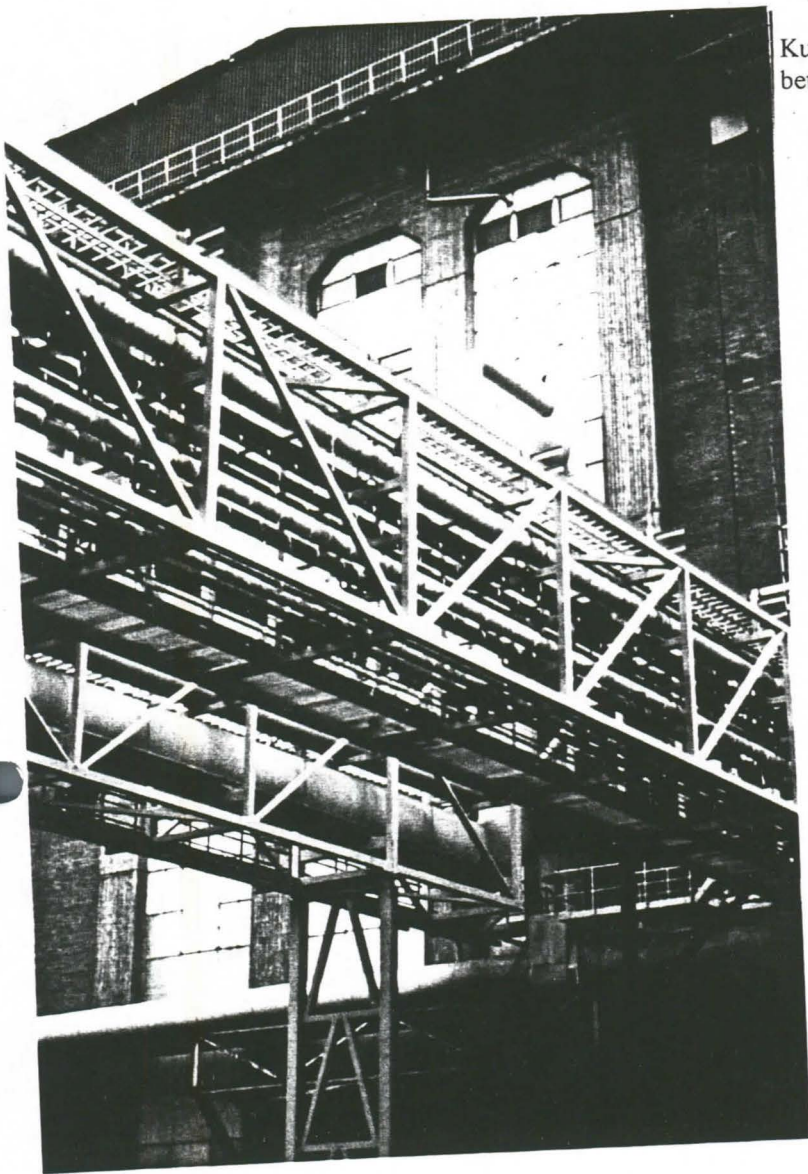

Kuva 3. Vanhan selluloosatehtaan itäpäättyä.

Kuva 4. Tehtaiden toiminnallisuutta. Alempi käytävä tulee kuivaussalista ja ylempi menee selluloosatehtaan.

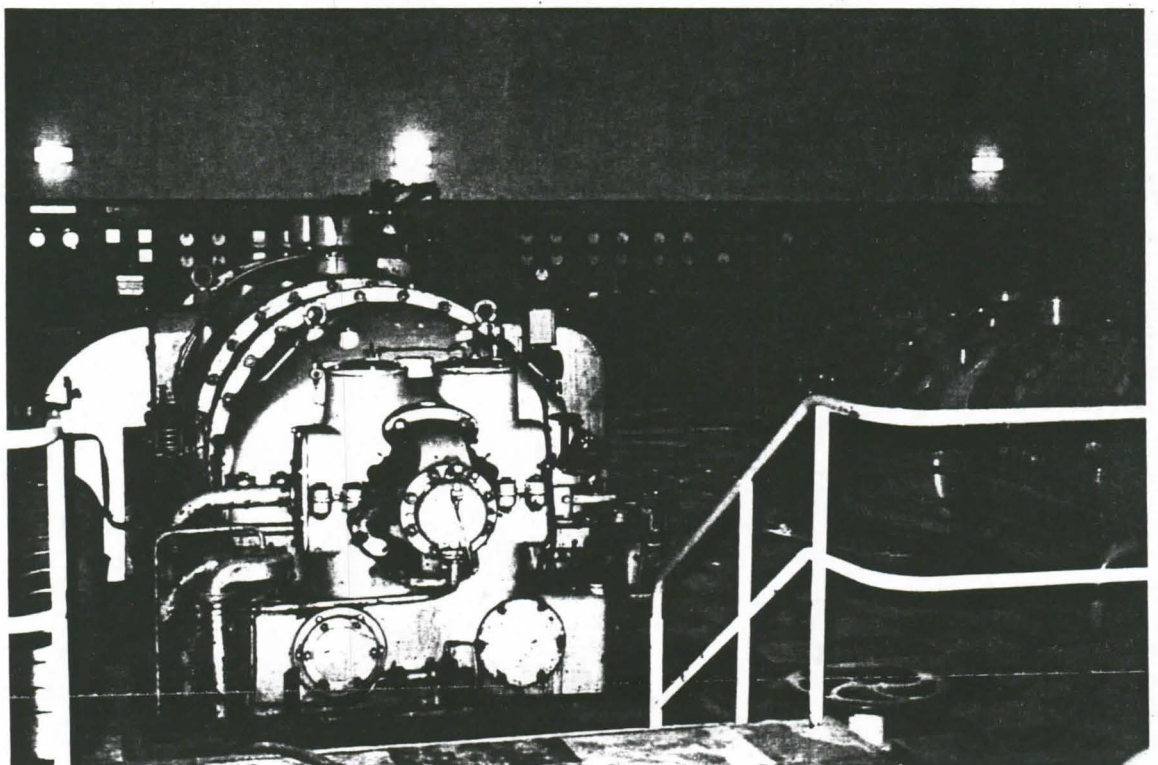

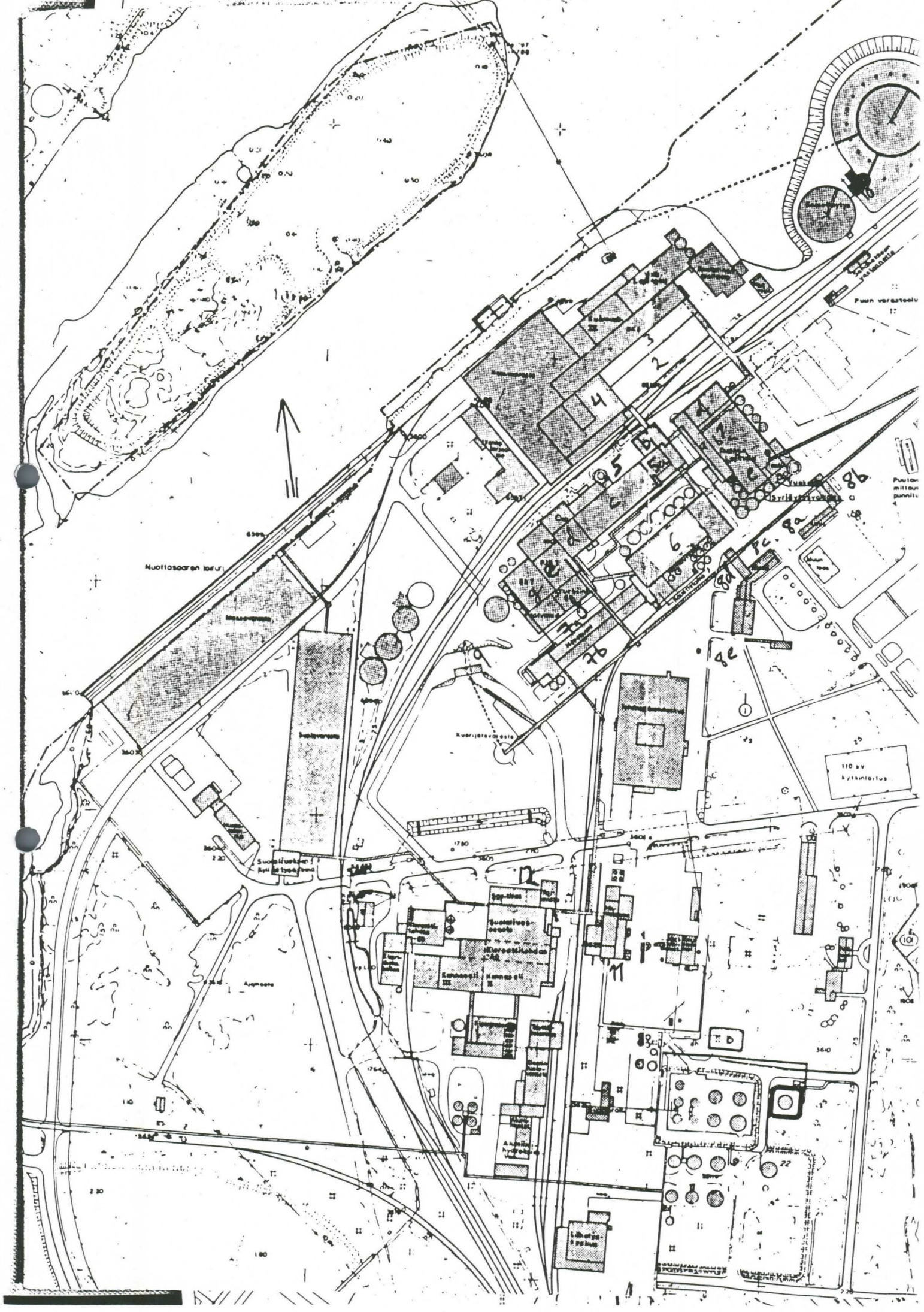
Kuva 5. Klooritehdas. Edessä vasemmalla toimistosiipi, jota korotettiin 1960-luvulla. Siitä oikealla betoni-
pylväiden varaan rakennettu sosiaalitilasiipi.

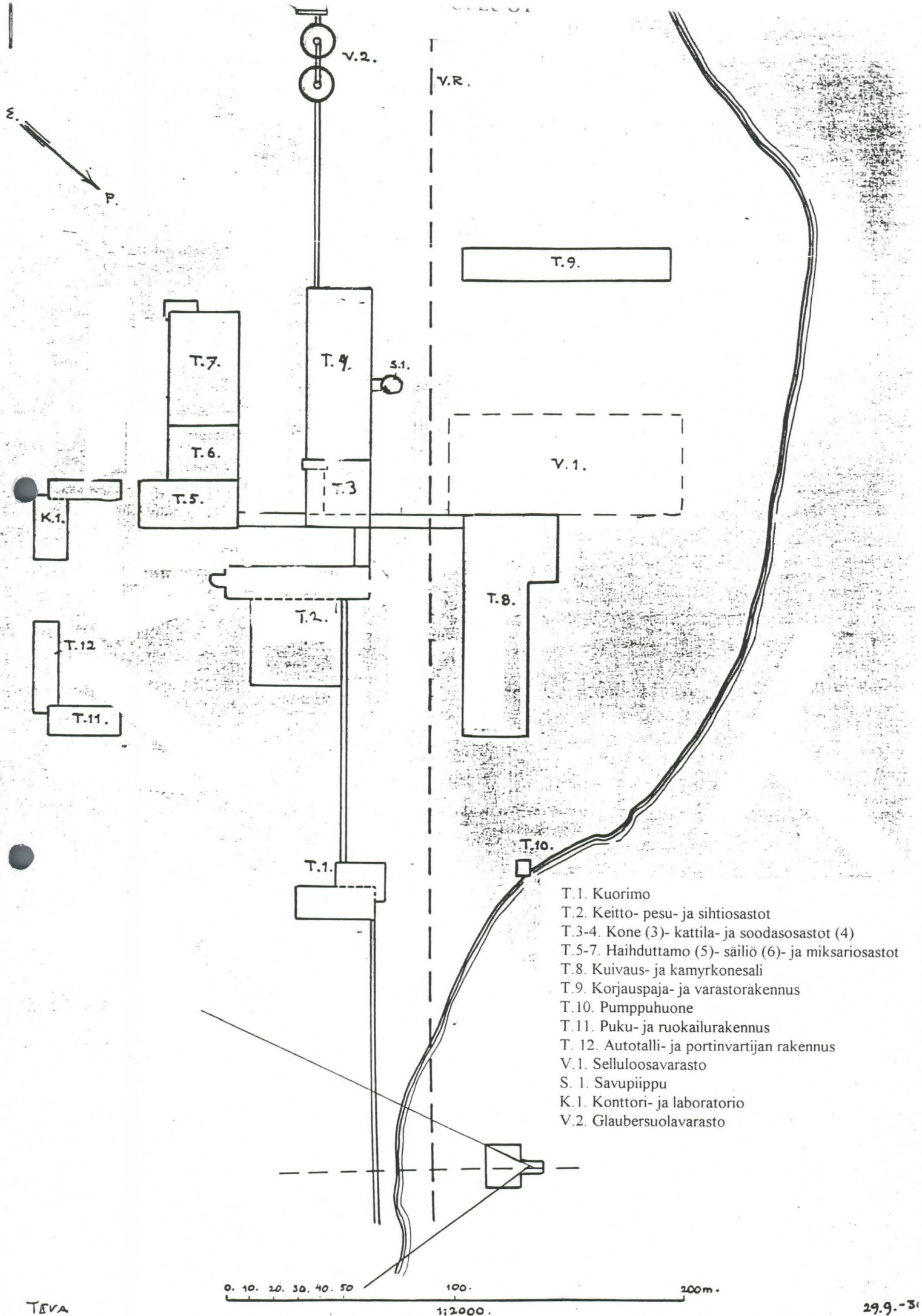

Kuva 6. Soodakattila numero viiden pohjoispuoli, jota hallitsee te
betonista valettu seinä.

Kuva 7. Vanha turpiinisali.

KEMIN VEITSILUODON TEHTAAT

Johdanto

Vuonna 1930 toimintansa aloittanut sulfiittiselluloosaa valmistanut Veitsiluoto Oy:n tehdas siirtyi Enso Oy:lle toukokuussa 1996.

Tehdashedistoria

Teollinen toiminta Kemin ulkopuolella sijaitsevalla Veitsiluodolla alkoi, kun Suomen valtio perusti sinne Veitsiluodon sahan vuonna 1921. Paikan valintaan vaikuttivat muun muassa yhteyksien helppo järjestäminen mantereelle, mikä tosin tapahtui sillan rakentamisen muodossa vasta 1930-luvun alussa sekä siihen, että tukkien hinausmatkat hakkuupaikoilta Veitsiluotoon olivat lyhyet. Saha käynnistyi vuonna 1922. Samanaikaisesti sahan kanssa valmistui voima-asema. 1920-luvun puoliväliin tultaessa oli saha-jätteen määrä kohonnut niin korkeaksi, että valtion (metsähallituksen) piirissä ryhdyttiin sahajätteen hyödyntämistä varten suunnittelemaan selluloosatehtaan perustamista. Sulfiittiselluloosatehtaan rakentaminen aloitettiin 1928. Tehtaan ja rakennustöiden johtajaksi metsähallitus määräsi insinööri Kaarlo Ståhlbergin, presidentti Ståhlbergin pojan. Varsinaiseen tuotantotoimintaan tehdas pääsi huhtikuussa 1930, jolloin valmistuivat pumppuhuone, happotehdas, keitto-osasto, kuorimo, lajitteluosasto ja kuivauskoneet yksi ja kaksi. Voima-asema oli valmistunut joulukuussa 1929. Veitsiluodon tehtaot muutettiin valtioenemmistöiseksi osakeyhtiöksi, Veitsiluoto Osakeyhtiöksi vuonna 1932.

Veitsiluodon tehtaiden tuotanto monipuolistui, kun puutalotehtaan kokoonpano-osaston, sen varasto sekä puusepänosasto ja kuivaamo valmistuivat vuonna 1940. Nestemäisten polttoaineiden puutteen vuoksi alkoi tehdas rakentamaan sulfiittispritehdasta 1940-luvun alussa, mutta se käynnistyi vasta 1940-luvun puolivälissä. Uusi saha käynnistyi 1940-luvun lopussa. Puolikemiallisen massan (puolisellun) valmistaminen aloitettiin 1950-luvun alussa. Päätös paperitehtaan rakentamisesta tehtiin marraskuussa 1951 ja tehdas käynnistyi vuonna 1955. Uusi kattilalaitos ja sulfiittilipeän haihduttamo valmistuivat 1950-luvun puolivälissä. Sulfiittiselluloosatehdasta laajennettiin ja sen yhteyteen rakennettiin valkaisuosasto 1950-luvun lopussa. Paperikone kaksi lähti käyntiin vuonna 1960-luvun alussa. Hiomo käynnistyi samanaikaisesti paperikone kahden kanssa. Beloitin valmistama kolmas paperikone käynnistyi toukokuussa 1963. Aiemmat koneet olivat Valmetin ja Beloitinvalmistamat. Selluloosatehtaan toinen käyttämättömäksi jäänyt kuivauskone muutettiin paperikone neljäksi 1960-luvun puolivälissä. Paperikone viisi käynnistyi 1970-luvun alussa ja uusi sulfaattiselluloosatehdas valmistui vuonna 1970-luvun lopussa, jolloin sulfiittiselluloosan valmistus lopetettiin. Uusi voimalaitos valmistui vuonna 1996.

Ympäristö

Enso Oy:n Veitsiluodon tehtaot sijoittuvat Perämeren pohjukkaan, Kemin eteläpuolelle Veitsiluodolle, jonka pinta-alaa on kasvatettu täyttömaalla tarpeen vaatiessa. Sahan ja tehtaan ympärille syntyi 1920- ja 1930-luvulla niiden työntekijöiden asuttama yhdyskunta. Rakennukset on muutamaa poikkeusta lukuunottamatta purettu.

Tehdasalue

Veitsiluodolla 1930-luvun alussa rakennetuista sulfiittiselluloosan valmistukseen kuuluneista tehdasrakennuksista on säilynyt suurin osa. Ulkoasultaan ja sisätilaratkaisultaan käytössä olevat rakennukset ovat alkuperäistä vastaavassa asussa. Niihin kuulunut laitteisto samoin kuin vanha happotorni on purettu. Tehdasrakennukset sijaitsevat Veitsiluodon saaren keskivaiheilla, sen itäpuolella. Tiiviiseen ryhmään sijoittuneista tiilisistä rakennuksista pohjoisimpana on nykyinen 1940-luvun lopussa rakennettu saha (13). Sahan tukkiallas on täytetty. Sahan eteläpuolella on 1920-luvulla rakennettu sahan vanha voima-asema (7), jota on laajennettu sulfiittiselluloosatehtaan rakentamisen yhteydessä. Voima-aseman länsipuolella sijaitsee vanha sulfiittiselluloosatehdas (5) sekä kuivauskonesalirakennus (11), joita molempia on laajennettu myöhemmin. Vanhimmita osiltaan sulfiittiselluloosatehtaan kanssa samaan aikainen korjaamorakennus (8) laajennuksineen on voima-aseman itäpuolella. Vanhan voima-aseman eteläpäähän 1960- ja 1970-luvulla kiinni rakennetun voima-aseman laajennuksen (10) eteläpuolella on säilynyt osa vanhasta kuorimosta (12).

Vanha puutalotehdas (14) sekä sen varasto (15) ovat sahan länsipuolella. Puutalotehtaan ja sahan välissä on sahan vanha kuivaamo (16) Vanhasta sulfiittiselluloosatehtaasta noin 150 metrin päässä etelässä sijaitsee tehtaan vanhan pääkonttorin (1a), sekä selluloosatehtaan johtajan vanhan asunnon (1) sekä toimitusjohtajan vanhan asunnon (2) muodostama kokonaisuus. 1950-luvun puolivälissä käynnistynyt paperitehdas laajennuksineen (17) rakennettiin vanhan puutalotehtaan länsipuolelle. Uusi, 1970-luvun alussa rakennettu paperitehdas (18) sijaitsee vanhan paperitehtaan pohjoispuolella.

Uudet, 1970-luvun lopussa rakennetun sulfaattiselluloosatehtaan rakennukset (19) ovat vanhan sulfiittiselluloosatehtaan eteläpuolella. Uusi, vuonna 1996 valmistunut soodakattila (20) sijoittuu uusien selluloosatehtaiden itäpuolelle.

Teollisuusrakennukset

5 Sulfiittiselluloosatehdas

Tiilestä muuratun vuonna 1930 valmistuneen punatiilisen selluloosatehtaan keittämö ja massanlajitteluosasto ovat säilyneet alkuperäisen kaltaisina. Laitteisto on purettu. Tehdas on jäänyt idässä vuonna 1962 valmistuneen pesuosaston (5d) ja lännessä vuonna 1959 valmistuneen valkaisuosaston (5c) väliin puristuksiin. Valkaisu- ja pesuosasto ovat tyhjillään. Selluloosatehtaasta on näkyvissä keitto-osasto laajennuksineen etelässä ja massan lajitteluosasto pohjoisessa. Viimeksi- mainitusta osastosta on näkyvissä myös länsipuolta sen ja valkaisuosaston välisessä käytävässä. Massanlajitteluosaston pohjoispääty jää osittain voimalaitosrakennuksen 1960-luvulla tapahtuneiden laajennusten peittämäksi. Selluloosatehtaan edessä, etelässä avautuu suuri aukea.

Vanha, vuonna 1930 rakennettu keitto-osasto (5a) koostui kuudesta keittokattilasta. Sitä laajennettiin ulkoarkkitehtuuriltaan samantyyllisenä länteen vuosina 1959 - 1960 (5e). Laajennuksen kantavat rakenteet valettiin rautabetonista ja sinne sijoitettiin kolme keittokattilaa. Keittämön keittokattiloista on jäljellä viisi kattilaa. Vanha keittämö ja sen laajennus ovat alkuperäistä vastaavassa asussaan. Keittämön itäjulkisivun ovi- ja ikkuna-aukkoja on tosin muurattu osittain umpeen.

Massanlajitteluosaston (5b) pohjoispäädyn betonista valettu päätykolmio yhtyy päätyseinän vertikaalisiin tiilipilastereihin, jotka jäsentävät niiden välissä olevia, lähes julkisivun korkuisia ikkunoita. Massanlajitteluosasto on kolmiosainen. Osasto rakennuu korkeasta keskiosasta sekä matalemmista, keskiosan itä ja länsipuolella olevista sivulaivoista. Osastoon kuuluva laitteisto on purettu. Massanlajitteluosasto jää idässä, uuden 1960-luvun alussa rakennetun pesuosaston peittämäksi 5(d).

11 Kuivauskonesali

Vuonna 1930, valmistunutta konesalia on laajennettu luoteeseen 1950-luvulla. Konesalin lounaisosa on näkyvissä alkuperäistä vastaavassa asussa. Rakennuksen kaksi kuivauskonetta, joista toinen muutettiin flutingia valmistavaksi koneeksi (paperikone neljäksi) ovat jäljellä. Kuivauskoneista enää toinen on käytössä. Konesalissa ei ole tehty havaittavia muutoksia. Konesalin pohjoispuoli on näkyvissä alkuperäisen kaltaisessa asussa. 1950-luvun loppussa valmistunut valkaisuosasto (5c) on rakennettu kiinni kuivauskonesaliin, sen itäpuolelle. Osa kuivauskonesastosta on hajotusosaston käytössä. Konesalin luoteisosan laajennuksessa sijaitsee muuntamoita sekä massakyyppi ja kiertovesiallissäiliö. Kuivauskonesalin läntinen, 1930-luvulla rakennettu siipiosa on varastona.

11 b

Selluloosavarasto

Betonelementtinen massavarasto on pystytetty 1950-luvun lopussa. Sen ja kuivauskonesalin väliin jäi tyhjä tila, johon vuosina 1970 ja 1971 rakennettiin kolmikerroksinen tiilinen tutkimus- ja laboratorio-osastosiipi. Alimpaan kerrokseen sijoitettiin selluloosatehtaan jälkikäsittelyosasto. Kyseinen rakennusosa rakennettiin suoraan kiinni kuivaussaliosastoon.

7 Vanha voima-asema, 7b Vanhan voima-aseman laajennus

Voima-aseman vanhin osa (7) on todennäköisesti vanhan, vuonna 1922 toimintansa aloittaneen sahan ajalta. Samankokoinen ja muotoinen sekä samalla paikalla sijaitseva rakennus piippuineen (piippu on purettu) esiintyy Metsähallituksen vuonna 1921 julkaisemassa Veitsiluodon tehdasaluekartassa. Vanhan voima-aseman turpiinisolissa on Ab. de Lavalin Tukholmassa vuonna 1929 valmistama höyryturpiini, joka on teholtaan 36kw/120volt. Sali toimi selluloosatehtaan valmistuttua sen varakattilarakennuksena. Vanhan sahan voima-asema toimi sahan höyrykattilahuoneena selluloosatehtaan valmistumisen jälkeenkin ja sinne sijoitettiin kaksi höyrykattilaa. Rakennuksessa on jäljellä kaksi höyrykattilaa. Vanhan voima-aseman julkisivua hallitsevat koko rakennuksen korkuiset

kaariaiheet ikkunasyvennykset, joihin on sijoitettu neliskulmaiset ikkuna-aukot kahteen kerrokseen. Rakennus on näkyvissä alkuperäisen kaltaisena pohjoisessa, etelässä ja lännessä.

Vanhaa voima-asemaa laajennettiin itään päin tiilisenä 1920-luvun lopussa sulfiittiselluloosatehtaan rakentamisen yhteydessä (7b). Punatiilinen voima-aseman laajennus on rakennettu kiinni vanhan sahan voima-aseman itäpuolelle. Siitä on näkyvissä turpiinisali yhden pohjoisosa. Voima-aseman 1920-luvun lopussa rakennetun laajennuksen pohjoispuolelle on pystytetty turpiinisali kaksi (7c) vuonna 1960. Voima-aseman laajennuksen eteläosa on jäljellä, mutta se on kokenut muutoksia. Voima-aseman 1920-luvun lopussa rakennettuun laajennukseen kuuluva piippu sekä höyrykattilaosaston hakesiilo ovat säilyneet.

Voima-aseman muut osat ovat 1950-, 1960- ja 1970-luvuilta. Kattila neljä (7d) valmistui 1950-luvun lopussa, kattila viisi (7e) 1960-luvun alussa ja kattila kuusi (7f) 1970-luvun alussa. Turpiinisali kaksi valmistui 1960 ja turpiini kolme otettiin käyttöön 1970-luvun alussa. Voimalaitoksen ajoneuvokorjaamon puoleinen julkisivu on laajennuksineen alkuperäistä vastaavassa asussa, eri aikakausina toteutetut laajennukset erottuvat selkeästi. Voimalaitosrakennus toimii nykyisin varavoimalana.

8 Ajoneuvokorjaamo

Korjauspajarakennuksen nimellä vuonna 1930 kulkenut punatiilinen puolitoistakerroksinen rakennus (8a,b) on niin ulko- kuin sisäasultaankin pienehköjä muutoksia lukuunottamatta alkuperäistä vastaavassa asussa. Rakennus saa luonnovaloa julkisivussa sekä rakennuksen keskiosan korotuksessa olevista ikkunoista. Siipiosa (8b) on toiminut pajana. Sitä on korotettu toisella kerroksella myöhemmin. Korjaamorakennusta laajennettiin ajoneuvokorjaamo- ja viilaamosiivellä (c) itään 1950-luvun lopussa. Viilaamosta ja ajoneuvokorjaamosta länteen päin sijaitsevan rakennusosan (8d) paikalla on sijainnut tehtaan paloasema. Nykyinen kolmikerroksinen punatiilinen rakennusosa, jossa on kunnossapito-osasto on pystytetty 1950- ja 1960-luvun vaihteessa.

12 Vanha kuorimo

Kuorimo koostui kahdesta osasta. Sen ensimmäisenä pystytetty kolmekerroksinen punatiilinen osa on purettu voimalaitoksen kattilaosasto viiden tieltä. Nykyinen kaksikerroksinen tiilinen suorakaiteen muotoinen rakennusosa on rakennettu 1930-luvun puolivälissä. Hyväkuntoinen rakennus toimii keskusvarastona.

13 Saha

Vuonna 1949 tiilestä rakennettu kaarikattoinen toiminnassa oleva saha on alkuperäistä vastaavassa asussaan. Tukkien ylösvientikuljettimia on muutettu ja sahan edessä ollut tukkiallas on täytetty. Saha on Veitsiluodon tunnusmerkkejä.

14 Vanha puutalotehdas

Vuonna 1940 perustettu puutalotehdas lopetti toimintansa 1980-luvun lopussa. Rakennuskannasta on jäljellä tiilinen, kaksikerroksinen höyläämö- ja puuseppätehtaan rakennus ja lautarakenteinen kokoonpanohalli. Kokoonpanohallin lännen puolella oleva lautarakenteinen varasto (15) siirrettiin sinne 1950-luvulla kokoonpanohallin eteläpuolelta uuden tien tieltä. Puuseppätehtaan pohjoissivustalle on pystytetty tehtaan korkuinen ja pituinen betonielementtinen halli. Rakennukset ovat pakkauslavatehtaan käytössä.

16 Vanha sahan kuivaamo

Punatiilinen 1950-luvun alussa valmistunut rakennus koostuu kahdesta, lännessä ja idässä olevasta osasta. Kuivaamon lännen puoleinen osa on kolme kerrosta korkea ja itäinen puoli yhden kerroksen korkuinen. Sahatavaran kuivaus tapahtui pohjakerroksessa. Nykyisin sahausprosessiin liittyvät toiminnot tapahtuvat kokonaisuudessaan varsinaisessa saharakennuksessa ja siihen liittyvässä. 1970-luvulla rakennetussa siivessä. Päällisin puolin alkuperäistä vastaavassa asussa oleva, ulkoisesti hyväkuntoisen kuvan antava rakennus on tyhjillään.

Kuivaamoa vastapäätä sijaitsee punatiilinen trukkihalli ja korjaamorakennus, joka on valmistunut 1952.

Paperitehdas

Vuonna 1955 käynnistyneestä paperitehtaasta ei juurikaan ole jäljellä sen alkuperäisiä osia. Julkisivut ovat muuttuneet koneiden uusimisen ja tehtaan laajentumisen myötä. Paperikone yhden konesalin ulkoasu muuttui etelässä paperin päällystyskoneen hankinnan yhteydessä 1960-luvun lopussa. Vanhasta paperikonesalista länteenpäin sijaitsevat paperikoneiden kaksi ja kolme vaatimat laajennukset on toteutettu punatiilisinä. Koneet sijaitsevat samassa salissa.

Asuin- ja toimistorakennukset

Yhtenäisen toimisto- ja asuinrakennuskokonaisuuden tehdasalueella muodostavat tehtaan vanha pääkonttori sekä entiset toimitusjohtajan ja varatoimitusjohtajan asuinrakennukset, jotka ovat nykyisin toimistokäytössä. Rakennukset muodostavat lehtipuita kasvavine piha-alueineen yhtenäisen ja tiiviin 1930-luvulta olevan hallinto- ja johtajien asuinalueeksi tarkoitetun aluekokonaisuuden. Rakennukset sijoittuvat vanhasta selluloosatehtaasta kaakkoon, vanhan tehdasalueen laidalle. Tehtaan nykyisin puutavara-alueena oleva vanha työväenasuinalue sijoittui näiden rakennusten etelä- ja itäpuolelle.

1a Tehtaan vanha pääkonttori

Kaksikerroksinen, aumakattoinen funktionalististyylinen konttorirakennus on valmistunut 1930-luvun puolivälissä. Rakennuksen pelkistettyjä julkisivuja jäsentävät suorakaiteen muotoiset ikkunat toisessa kerroksessa ja neliskulmaiset pienikokoiset ikkunat ensimmäisessä kerroksessa. Rakennusta on laajennettu lisäsiivellä vuonna 1947. Siipi peittää rakennuksesta ainoastaa lounaiskulman. Molemmat rakennusosat ovat toimistokäytössä.

1 Selluloosatehtaan johtaja vanha asunto

Kaksikerroksisen, aumakattoisen funktionalististyyllisen kivirakennuksen pelkistettyjä seinäpintoja jäsentävät suorakaiteen muotoiset ikkunat ensimmäisessä kerroksessa ja pyöreät ikkunat ylemmässä kerroksessa. Rakennuksen muutoin kulmikkaita muotoja pehmentää pyöreähkö erkkeri sen lounaiskulmassa. Rakennus toimii Fortekin toimistoriloina.

2 Toimitusjohtajan vanha asunto

Rakennus on tyylillisesti edellisen kaltainen. Eroavaisuudet ovat lähinnä detaljeissa, kuten ikkunajaotuksissa. Nykyinen teollinen toiminta alueella konkretisoituu rakennuksen ylitse kulkevassa kuljettimessa, jonka metalliset tukijalat sijaitsevat rakennuksen edessä.

3 Asuinrakennus

Kaksikerroksinen pystylautavuorattu hirsirakennus on toiminut kahden perheen asuinrakennuksena. Se oli varattu ylempien toimihenkilöiden käyttöön. Betoniperustukselle pystytetty rakennus on antaa hyväkuntoisen vaikutelman. Se on jäänyt nykyisen tehdasalueen laidalle uuden voimalaitoksen ja puutavara-alueen väliin puristuksiin. Rakennus on tyhjillään. Rakennus on purettu.

3b Metsäosaston entinen konttori

Lautarakenteinen kaksikerroksinen rakennus on tyhjillään.

4 Asuinrakennus

Mahdollisesti tyyppipiirustusten mukaan pytytetty usean perheen työväen asuinrakennus sijaitsee välittömästi sahapuruvallin vieressä. Rakennusta ympäröivällä alueella sijaitsi ennen useita samanlaisia rakennuksia, jotka on purettu. Rakennuksessa asui kuudesta kahdeksaan perhettä. Nykyisin rakennuksessa on liikenneosaston tiloja.

Rakennuksen vieressä sijaitsee pulpettikattoinen kivinen autotalli, joka on tehtaan alkuajoilta. Rakennuksessa on myös autonkuljettajien toimisto.

17 Vanha työnjohtajien asuinrakennus

Kaksikerroksisessa verhoillussa asuinrakennuksessa oli kaksi asuntoa alhaalla ja kaksi ylhäällä. Kiinteistössä on nykyisin pääluottamusmiehen sekä työsuojeluvaltuutetun toimistot.

Vanhat asuinrakennukset eivät muodosta enää yhtenäistä kokonaisuutta. Yhdyskunta, johon ne ovat kuuluneet on hävinnyt ja niiden käyttötarkoitus on muuttunut. Rakennukset sijaitsevat hajallaan tehdasalueella ja saattavat olla tehtaiden mahdollisesti vaatimien laajennusten tiellä.

Tehtaan kaksikerroksien paloasema sijaitsee luoteessa puutalotehtaasta katsottuna. Tiilinen 1930-luvulla valmistunut rakennus on verhoiltu keraamisilla levyillä, mikä on muuttanut sen alkuperäisen ulkoasun.

Yhteenveto

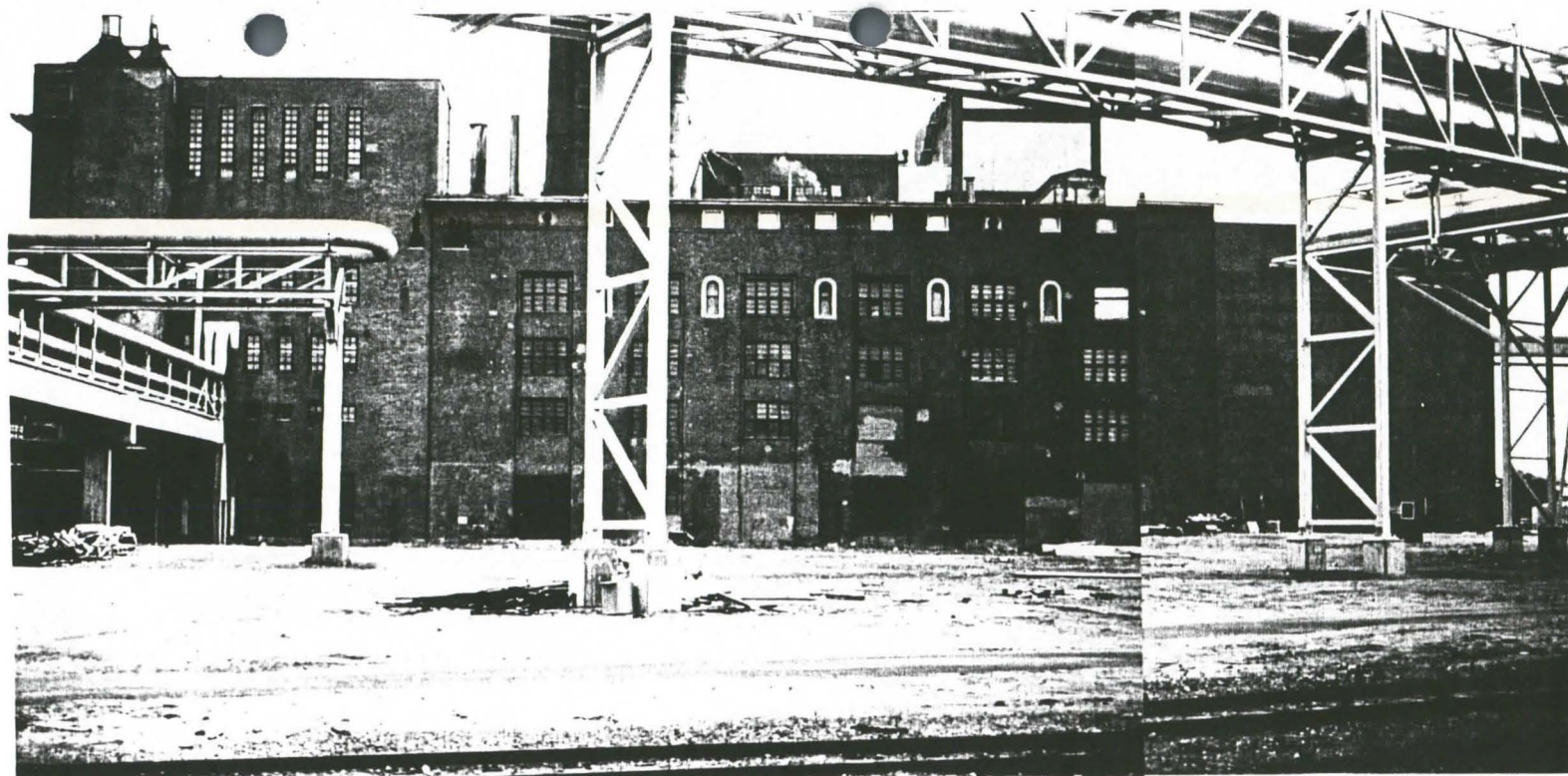
Vuonna 1922 toimintansa aloittaneen sahan vanha voima-asema on säilynyt alkuperäisen kaltaisena. Voima-aseman sulfiittiselluloosatehtaan kanssa samanaikaisesti rakennettu laajennus on myös säilynyt alkuperäistä vastaavassa asussa. Voima-asemaan vuonna 1929 sijoitettu Ab de Lavalsin valmistama höyryturpiini on säilynyt.

Voima-aseman pohjoispuolella oleva sulfiittiselluloosatehtaan keittämö sekä massanlajitteluosasto on niin ikään säilynyt. Tehtaasta on näkyvissä keittämö etelässä ja massanlajitteluosasto pohjoisessa. Tehtaan funktionalististyylliset, 1930-luvulla rakennetut johtajien asuinalot sekä vanha pääkonttori laajennuksineen muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Jäljellä olevat asuinrakennukset ovat ainoat fyysiset jäänteet paikalla olleesta 1920- ja 1930-luvulla rakennetusta tehdasyhdyskunnasta.

Enso Oy:n Kemin tehtaat, entinen Veitsiluodon tehdas on tunnusomainen Lapin suuryritys, jolle valtionjohtoisuus tuo kulttuurihistoriallista erityisarvoa.

Lähteet

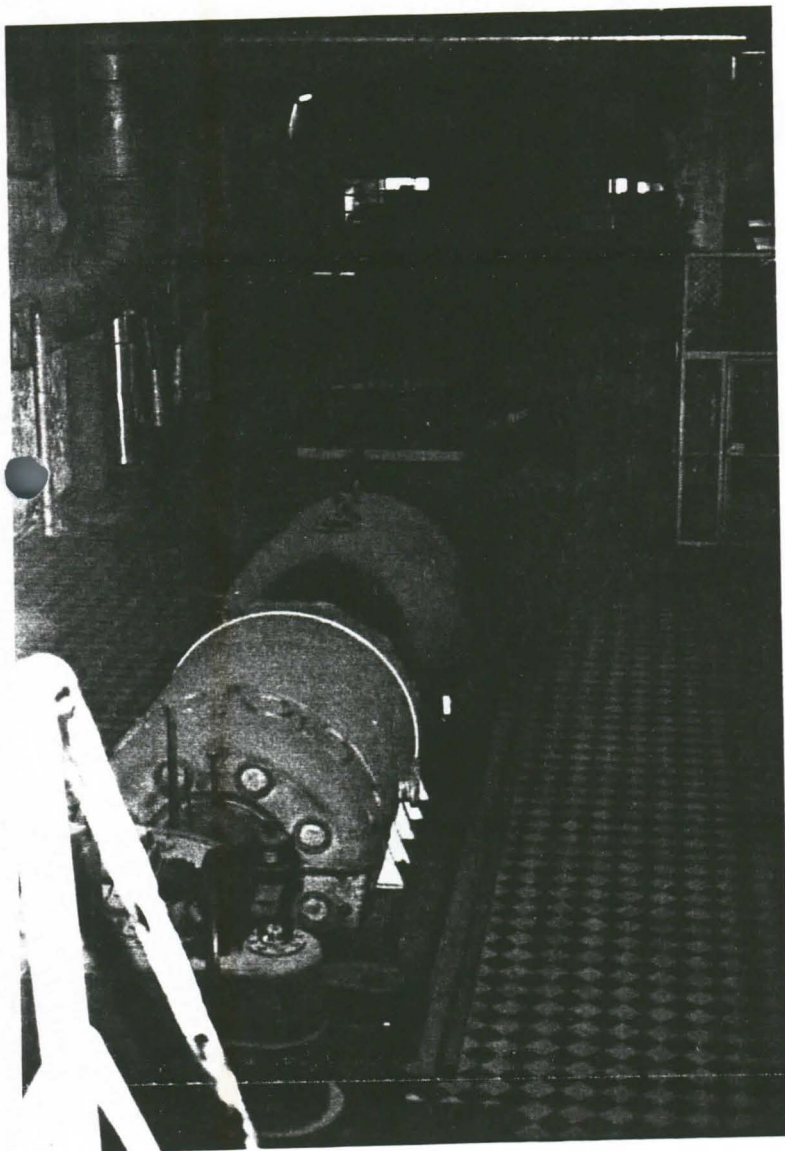
Kemin historia.????? Puro, Pentti. Veitsiluodosta valtaväylille. Veitsiluoto Osakeyhtiö yrityksenä vuosin 1921-1971. Kemi 1971. Suullisia tietoja antaneet Hannu Myllykoski, Juha Eklund. Henrik Wagerin käynti 17.10. 1996.

Kuva 1. Sulfiittiselluloosatehtaan vuonna 1930 valmistunut keittämö. Sen vasemmalla puolella 1950-luvun lopussa rakennettu valkaisuosasto ja oikealla, hieman viistosti takana 1960-luvun alussa pystytetty pesuosasto.

Kuva 2. Äärimmäisenä oikealla Veitsiluodon ensimmäisen höyrysahan voima-asema.

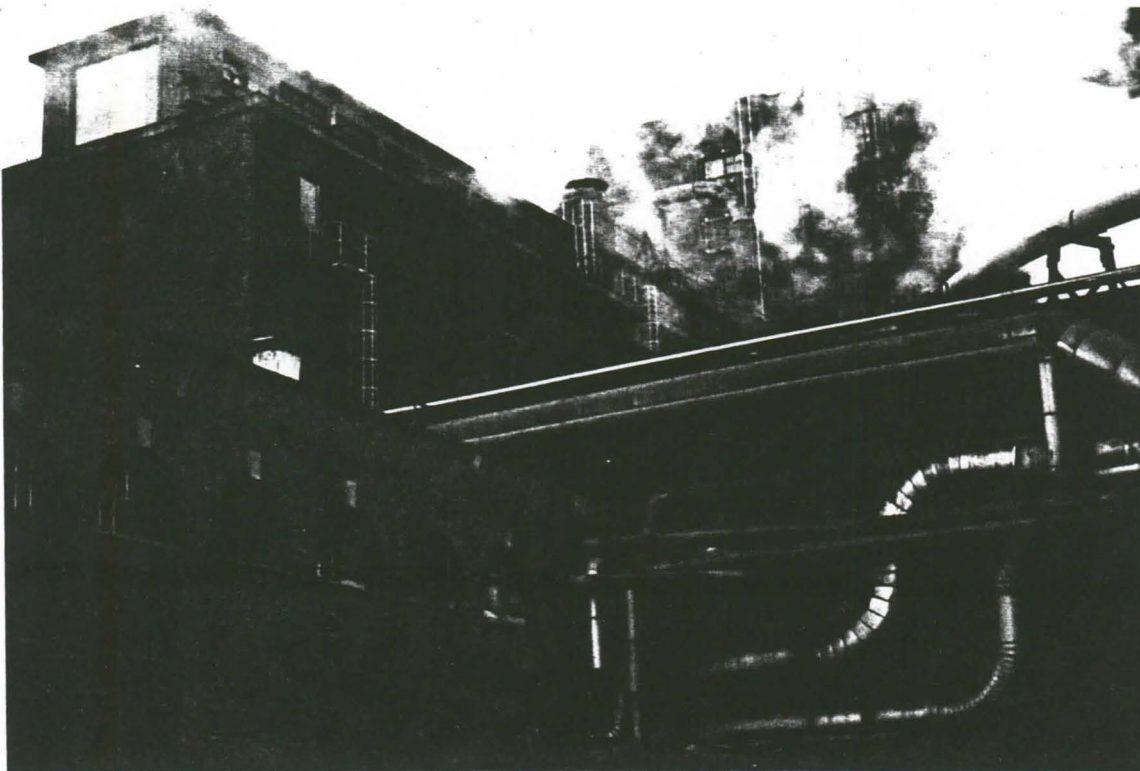
Kuva 3. Vanhassa höyryvoima-asemassa oleva
Ab. de Lavalin valmistama turpiini vuodelta 1929.

Kuva 4. Sulfiittiselluloosatehtaan kuivauskonesali, jonka läntistä julkisivua jäsentävät tiilipilasterit.

Kuva 5. Sulfiittiselluloosatehtaan massanlajitteluosasto alussa valmistunut pesuosasto. Massanlajitteluosaston luvun lopussa valmistunut valkaisuosasto. Etummaisena 1960-luvun takana häämöttää 1950-

Kuva 6. Edessä vanhinta höyryvoima-asemaa. Sen takana kohoaa sulfiittiselluloosatehdasta varten rakennettu voima-
asema.

Kuva 7. Vanha pääkonttori. Sen oikealla sivustalla 1940-luvun lopussa pystytetty laajennus.

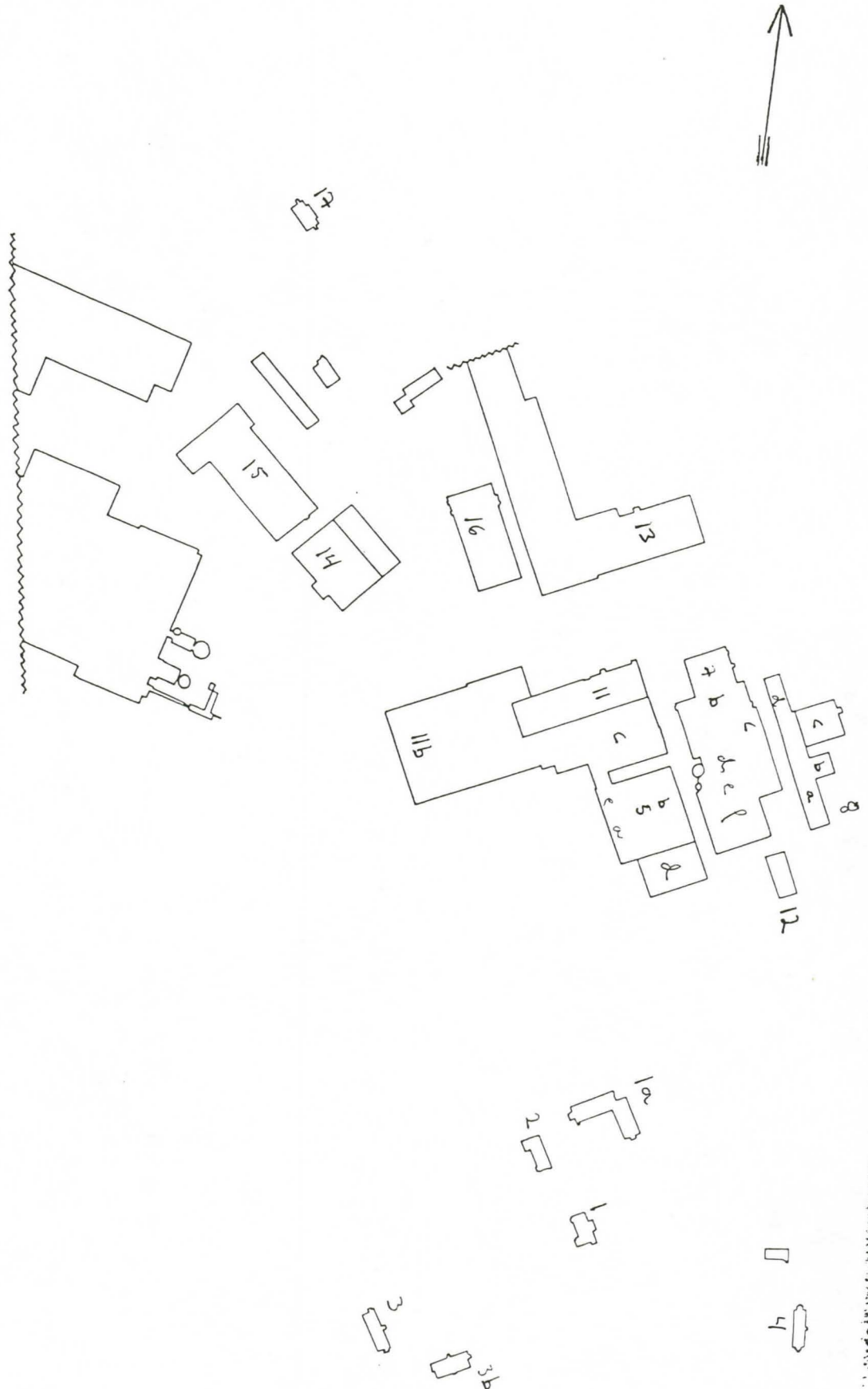

Kuva 8. Toimitusjohtajan vanha asunto.

9 Vanha puutalotehdas

KEMIN TENTANT

RUTOLAN YLIVIENTILAITOS

Historiaa

Nykyisen Enso Oy:n toiminta Lappeenrannan kaupungin länsipuolella sijaitsevassa Rutolassa alkoi, kun W Gutzeit & Co osti Rutolan rusthollin marraskuussa 1889. Pääasiallisena syynä ylivientilaitoksen perustamiseen kyseiselle paikalle oli se, että yhtiö oli todennut vain pienen, noin 200 metrin levyisen kannaksen erottavan Saimaan vesistön Kymijoen vesistöstä, joka toimi yhtiön tärkeänä uittoväylänä. Kun nämä vesistöt yhdistettiin pystyi yhtiö hankkimaan tukkeja Kotkan sahalle Saimaan vesistön alueelta, jonka puuvarat tähän asti olivat olleet lähes käyttämättömät. Saimaan ympäristöstä saatava tukkimäärä lisäsi luonnollisesti Kotkan sahan tuotantoa merkittävästi. Ylivientilaitos sijoitettiin Saimaan vesistöön kuuluvaan Myllylampeen, jota erottaa ainoastaan parin sadan metrin levyinen kannas Kärjenlamme, joka puolestaan kuului Päijänteen vesistöön. Kärjenlamme on noin kilometrin pituinen matka Jänköjärveen, joka on yhteydessä Kymijoen vesistöön.

Rutolan ensimmäinen ylivientilaitos ja rullarata valmistuivat vuonna 1890. Tällöin valmistuivat Mylly- ja Kärjenlammen välinen keraatti eli rullarata, jota pitkin tukit siirrettiin kannaksen yli Kärjenlampeen. Keraattia käytti käytettynä ostettu höyrykone. Koko laitos oli käyttökunnossa vuonna 1890. Siirtolaitos ja sen vaatimat uittojärjestelyt olivat valmiit vuoden 1892 lopussa. Uusi ylivientilaitos rakennettiin vuosina 1908-1909 lähemmäksi vanhemmasta ylivientilaitoksesta ja rullarata korvattiin uittokouruilla. Toisen maailmansodan jälkeen uitto siirtyi Imatralle Vuoksenniskaan. Ylivientilaitos kuului Valkealan uittoreittiin, jolla uitto alkoi vuonna 1890 ja päättyi lopullisesti vuonna 1963. Gutzeit rakensi ylivientilaitoksen viereen höyrysahan vuonna 1897, joka sijoitettiin läheiselle Rovonlahdelle vuonna 1900. Saha toimi vuoteen 1930.

Ympäristö

Rutola ja siellä oleva ylivientilaitos sijaitsee Saimaan vesistöön kuuluvan Myllylammen lounaisosassa. Ylivientilaitoksesta muutaman kilometrin päässä idässä sijaitsee Lappeenrannan kaupunki. Rutolan saha on hävinnyt. Valkealan reitillä eli ns. väliväylällä on toiminut myös pienempiä sahailaitoksia, joihin liittyviä rakennuksia on saattanut säilyä.

Ensimmäinen ylivientilaitos

Ensimmäisen ylivientilaitoksen kohdalla, Myllylammen rannalla sijaitsee punatiilinen, harjakatolla varustettu rakennus, jonka eteläpäähän on rakennettu kaksi lautarakenteista laajennusta. Talo on liittynyt uittoon Rutolassa. Rakennus sekä laajennukset ovat tyhjillään ja huonokuntoisia. Tiilisen rakennuksen vesikatto on osittain sortunut. Rakennuksessa on jäljellä vanha sorvi sekä siihen voiman välittänyt valta-akseli siipi- ja hihnapyörineen. Rakennuksen käyttötarkoitus ja rakennushistoria ei ole selvillä. Siellä on saatettu sorvata rullaradan teloja.

Rakennuksen itäpuolelta alkaa Mylly- ja Kärjenlammen yhdistäneen uittokourun jäänteitä, joita on vaikea havaita. Jäännökset ovat aluskasvillisuuden peittämät ja niiden ympäristö kannaksella on vesakoitunut. Kourun ympärillä Myllylammen rannalla on paljon tiilimurskaa, jotka ovat ilmeisesti kuuluneet vanhaan ylivientilaitokseen. Myllylammen rannalla on jäljellä ilmeisesti vanhaan ylivientilaitokseen liittyviä hirsisiä ja betonisia rakenteita. Kourun tulo Kärjenlampeen on havaittavissa kiviröykkiöistä sekä uittokourujen lahoavista jäänteistä. Uittokourun uomaa on pengerrytetty hirsin. Ensimmäisen ylivientilaitoksen ja uittokourun itäpuolella on salpalinjan linnoituslaitteita.

Toinen ylivientilaitos

Uuden ylivientilaitoksen itäpuolella mäen päällä sijaitsee korkea punatiilinen muuntamorakennus. Rakennuksen Myllylammen puoleisessa julkisivussa on Gutzeitin valkoinen tähti. Muuntamosta on poistettu irtaimisto. Sen vesikatto on rikki eikä ikkuna- ja oviaukkoja ole peitetty.

Varsinaisen ylivientilaitosrakennus on kaksikerroksinen. Sen pohjakerroksen seinät ja välipohja sekä kantavat rakenteet ja pulpettikatto on valettu betonista. Toinen kerros muurattu tiilestä. Rakennus on todennäköisesti pystytetty ylivientilaitoksen sähköistämisen yhteydessä vuonna 1930.

Tukkien nosto uittokouruihin tapahtui rakennuksen yläkerran kautta kahdessa linjassa rakennuksen pohjakerroksessa sijaitsevien neljän vesipumpun avulla. Pumppuihin kuuluu kaksi moottoria, jotka ovat yhteydessä toisiinsa valta-akselin välityksellä. Pumput ja niihin liittyvä laitteisto on osittain jäljellä.

Uittokouru Myllylamasta Kärjenlampeen on kaksiosainen. Molemmille ylösnostolinjoille on omat ränninsä. Ränneistä on uittokouru-uomassa jäljellä lahoavia rakenteita, jotka ovat osittain jääneet aluskasvillisuuden peittämäksi. Uoma on vesakoitunut lähes läpitunkemattomaksi Kärjenlampeen asti. Kourun tulo Kärjenlampeen erottuu lahoavina rännin rakenteina sekä kiviröykkiöinä. Hirrestä ja lankusta rakennetut uittokourut ja niiden rakenteet on juuri ja juuri hahmoteltavissa Kärjenlamasta Myllylampeen päin.

Uittokanava Kärjenlampi - Kärjenlahti

Kärjenlamasta Kärjenlahteen menevä kanava on näkyvissä Iitiästä Kärkeen johtavan tiehen asti. Uomassa on näkyvissä rännin lahoavia rakenteita. Kärjenlammen päässä kanavan alkupään penger on valettu betonista. Uoma on vesakoitunut ja aluskasvillisuuden peittämä. Iitiä-Kärki tien kohdalta kanava on putkitettu. Sen jälkeen se jatkuu lähes koko matkan Kärjenlahteen ojan kaltaisena. Rännistä on näkyvissä puisia rakenteita. Kourun vieressä kulkee Salpalinjaan liittyviä linnoitteita Iitiästä Kärkeen johtavan tien jälkeen aina Kärjenlahteen asti. 30 - 40 metriä ennen Kärjenlahtea kouru erottuu selkeästi. Se on jäljellä rakenteineen suuressa määrin. Kourun rakenne on havaittavissa. Sen perustana on isoja kiviä, joiden päällä puusta rakennettu tukikehikko, jonka päällä on lankuista rakennettu ränni/kouru.

Yhteenveto

Rutolan ylivientilaitos oli W. Gutzeit & Co:n merkittävin yksittäinen rakennushanke yhtiön toiminta-alueen laajentamisessa Itä-Suomeen. Ylivientilaitoksen jäännökset ovat valtakunnallisesti merkittävä muistomerkki aikanaan teknisesti uraauurtavasta uittojärjestelmästä. Nuorempi ylivientilaitosrakennus on raunioitunut. Uittokourut ja kanava ovat osittain näkyvissä maastossa.

Lähteet

Ahvenainen, Jorma. Enso-Gutzeit Oy I-II. Jyväskylä 1992; Kantonen, Timo. Satakunta sahaa Suomessa. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saharakennuksia- ja ympäristöjä. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 18. Helsinki 1996; Lehonkoski, Pekka. Tukkimetsiä ja höyrylaivoja. Vuosisata Enso-Gutzeit Oy:n puunhankintaa ja kuljetusta Saimaan alueella. Imatra 1987.

Kuva 1. Rutolan uusi ylivientilaitos

Kuva 2. Myllylamesta ylösnostetut tukit ohjattiin hammasrattaiden vieressä olevista aukoista kaksiosaiseen uittokouruun, josta ne uitettiin, Kärjenlampeen. Kärjenlampi sijaitsee virtaukseltaan Myllylampea ylempänä, minkä vuoksi uittokouruihin jouduttiin pumpaamaan vettä vesipumpuilla. Kahdesta vesipumpusta tulevat neljä vesiputkea näkyvät rakennuksen alaosassa. Yhtä uittokourua varten oli kaksi putkea.

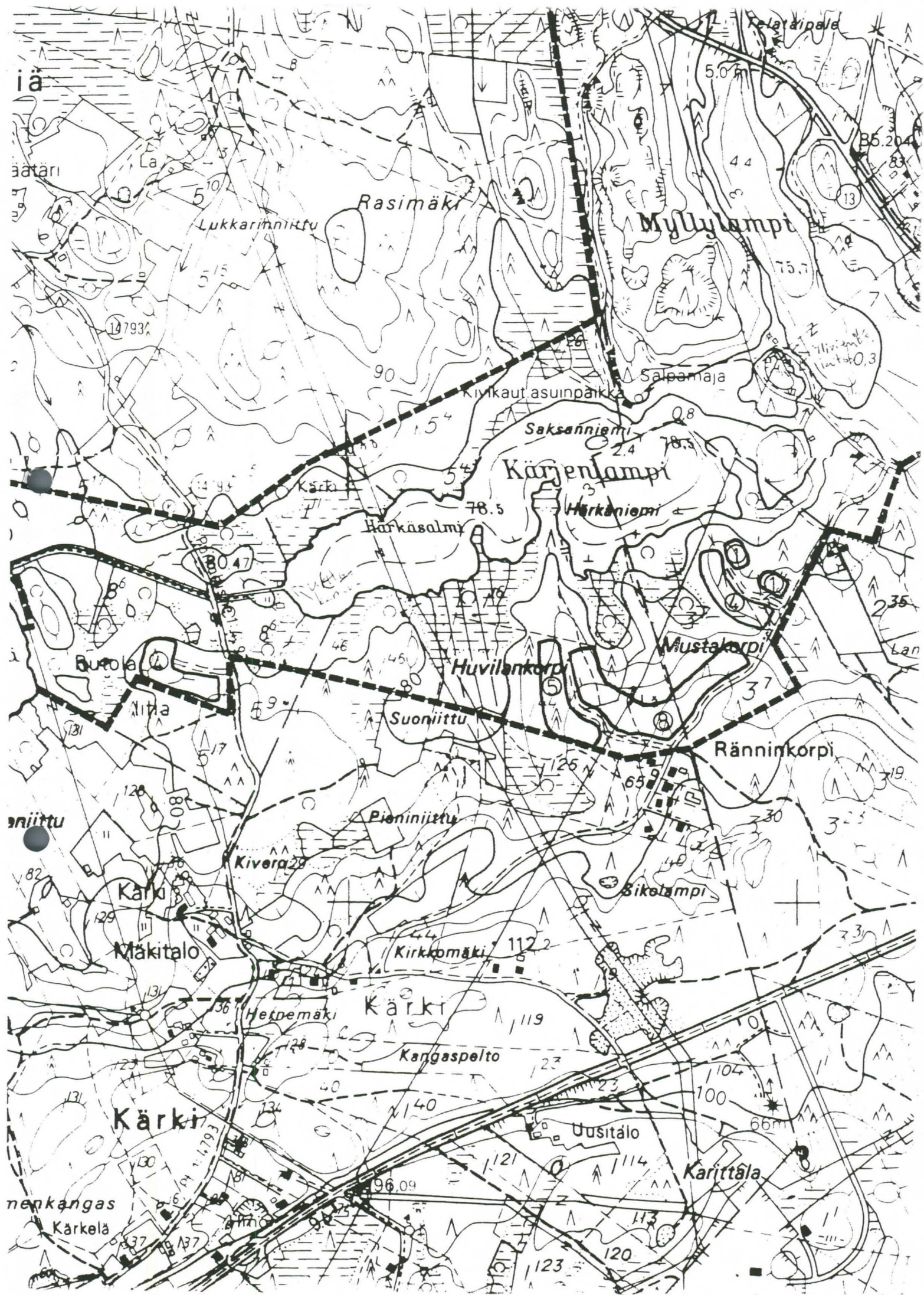
Kuva 3. Rutolan vanhan ylivientilaitoksen kohdalla oleva tiilinen rakennus, jossa on suurehko sorvi, jolla on mahdollisesti sorvattu rullaradan teloja. Sorvilla on ollut oma konehuone. Sorviin voiman välittänyt valta-akseli on säilynyt rakennuksen sisällä

Kuva 4. Rutolan ylivientilaitokseen kuuluvan uittokanavan Jänköjärveen laskeva loppupää.

Kuva 5. Rutolan ylivientilaitoksen muuntamo, joka todennäköisesti on rakennettu ylivientilaitoksen sähköistämisen yhteydessä.

LAITAATSILLAN TELAKKA SAVONLINNASSA

Johdanto

Enso Oy:n edeltäjän W. Gutzeit & Co Oy:n toiminta Laitaatsillassa alkoi vuonna 1894, jolloin alueella sijaitsi paja. 1910-luvulla käynnistynyt telakkatoiminta jatkuu yhä. Telakkatoiminta on keskittynyt laivojen ja hinaajien korjaustöihin.

Historiaa

W. Gutzeit & Co Oy:n toiminta Laitaatsillan alueella Savonlinnan ulkopuolella, silloisessa Säämingissä alkaa vuodesta 1894. Tällöin alueella sijaitsi paja ja varastoja. W. Gutzeit & Co:n Laitaatsillan laivasto-osaston toiminta käynnistyi suuremmassa mittakaavassa vuonna 1920, kun Saimaan laivaston johto siirtyi Laitaatsiltaan. Keskeinen vaikuttaja Laitaatsillan telakalla oli laivaston johtaja, insinööri Hugo Lakomaa. Hänen johdollaan Laitaatsillasta muodostui patriarkaalinen teollisuusyhteisö. Lankomaa tuli telakan johtoon vuonna 1920. Laivasto-osaston siirto Laitaatsiltaan johtui siitä, että ensimmäisen maailmansodan jälkeen yhtiö organisoi vesitiekuljetuksensa uudelleen. Myös laivasto oli kasvanut suureksi.

Telakkatoiminta alkoi vuonna 1911, kun yhtiö siirsi nostotelakan toiminnot Rutolasta Laitaatsiltaan, jonne rakennettiin telakka ja korjauskonepaja. Tärkeä syy alueen valitsemiseksi telakan paikaksi oli Laitaatsalmen läpi virtaava vesi, joka pitää telakan auki läpi vuoden. Alue oli myös Saimaan vesistön tärkeä kohta. Telakka ja konepaja vastasivat alusten huollosta. W. Gutzeit & Co Oy:n ostaessa Lypsiniemen konepajan (ent. Konetehdas Oy) Savonlinnassa vuonna 1922, siirrettiin suurempien laivojen korjaustyöt sinne. Laitaatsiltaan rakennettiin lotjaveistämö 1920-luvulla. Veistämöllä rakennettiin 1920- ja 1930-luvuilla noin 130 erilaista puulotjaa.

Laitaatsilta muodosti 1910-luvulta asti oman tiiviin yhteisön. Yhtiö rakennutti työntekijöille asuntoja ja yhteistiloja, kuten kerhon ja saunan. Alueella oli myös 1920-luvulta lähtien oma kauppa ja posti. Nykyisin Laitaatsillan telakka on keskittynyt laivojen huolto- ja korjaustöihin. Lähes kaikki asuinrakennukset on myyty.

Ympäristö

Laitaatsillan telakka sijoittuu läpi vuoden sulana pysyvän, Haapaveden ja Pihlajaveden yhdistävän Laitaatsalmen länsipuolella olevalle kannakselle. Telakkaan kuuluu kaksi yhtenäistä ja hyvinhoidettua asuinaluea. Telakka-alueen pohjoispuolella on tehtaan toimihenkilöille tarkoitettu asuinalue ja länsipuolella tehtaan työntekijöiden asuinalue.

Telakka-alue

Telakan länsipuolella sijaitseva lotjaveistämö sijoittuu Rahalahden pohjukkaan. Telakan ja lotjaveistämön välissä on pieni saha varastointeen. Telakka-alueen itäpuolella on ns. pieni telakka, jonne otetaan alle 15 metriä pitkät ja tietyn tonniluvun alle jäävät alukset. Isommalla telakalla on kapasiteettia telakoida 40 metrin pituisia aluksia.

Alue rajautuu pohjoisessa ja lännessä tehdasalueen aitaan ja idässä ja etelässä uuteen voimalaitokseen sekä evakkovarastoon. Alue rakennuksineen muodostaa oman kiinteän ja toimivan kokonaisuuden. Telakka-alueen toimintojen kannalta kaikki siellä olevat rakennukset ovat tärkeitä. Telakka-alue on keskeinen sisävesitelakkakohde. Vastaavat sisävesitelakat ovat harvinaislaatuja. Alue antaa selkeän kuvan telakkatoiminnasta, jonka juuret juontavat tämän vuosisadan ensi vuosikymmenille. Siellä ei ole muita sinne kuulumattomia rakennuksia. Kaikki kohteet ovat, vanhaa voimalaitosta lukuunottamatta alkuperäisessä käytössä. Voimalaitos on akkuvarastona. 1970-luvulla rakennetut toimistorakennus sekä uusi voimalaitos laajennuksineen muodostavat poikkeuksen vanhemmasta telakkamiljööstä. Rakennukset on pystytetty eri aikakausina, mikä kasvattaa alueen kerrostuksisuutta.

Rakennusten, niin uudempien kuin vanhempienkin pystyttämisesä on otettu huomioon telakan toiminnot. Korjauspaja on sen toimintojen ja siinä olevan sivuvinnin (slipin) vuoksi sijoitettu nykyiselle paikalleen, jotta laivojen sivuunveto ylösoton jälkeen varsinaiselle telakointipaikalle olisi mahdollista. Myös puusepänverstaas on sijoitettu välittömästi laivojen telakointipaikan läheisyyteen.

Pieni telakka

1 Syöttövesisäiliön suojakoppi

Vuonna 1956 rakennettu syöttövesisäiliön pumpun kaivon suojaksi rakennettu, pohjakaavaltaan neliön muotoinen suojakoppi. Lautarakenteinen rakennus on hyväkuntoinen. Pumppu ja sähkömoottori ovat jäljellä.

2 Työkaluvarasto

Punainen yksikerroksinen lautarakennus on rakennettu 1949. Rakennus on kohtuullisessa kunnossa.

3 Vinssi

Pikkutelakan slipi on 1950-luvun puolivälistä. Vinssin suojaksi on rakennettu pieni, alle metrin korkuinen lautainen suojakoppi.

Telakka

4 Vinssihuone

Kohtuullisessa kunnossa oleva telakan suuremman slipin suojaksi pystytetty lautarakenteinen rakennus on valmistunut noin vuonna 1925.

5 Kone- ja kattilahuone (Vanha voima-asema)

Vuonna 1915 valmistunut kaksikerroksinen, punatiilestä muurattu vanha voima-asema on alueen vanhin rakennus. Rakennus on ollut käyttämätön 1960-luvulta asti, kun uusi voimalaitos valmistui nykyisen konttorin eteläpuolelle. Tuliputkikattila ja kaksi pumppua on poistettu vuonna 1971. Vanha kattilahuone toimii akkuvarastona ja -huoltamona. Rakennukseen kuuluva muuntamohuone ja savupiippu ovat jäljellä. Kiinteistön päätykolmio on lautarakenteinen. Rakennus on betoniperustuksella. Voima-asema on tyypillinen punatiilinen teollisuuden energiantuotantoa varten pystytetty rakennus. Voima-asemalla oli tärkeä merkitys energiantuotannon lisäksi siinä, että höyrykattiloista on johdettu höyryä ns. pasalootiin. Pasaloodissa proomujen kylkiin tulevat mäntylankut pehmitettiin taipuisiksi.

6 Levy- ja moottorinkorjauspaja

Punatiilinen kaksikerroksinen rakennus on valmistunut 1955. Rakennuksessa sijaitsevat idästä lukien peltipaja, moottoriverstas, maaliverstas, toimistohuone ja vinssihuone. Moottoriverstaan seiniä hallitsevat betonipalkit ja -pilarit, jotka toimivat verstaassa olevan nosturin tukirakenteina. Moottoriverstas ja peltipaja ovat kaksi kerrosta korkeita. Välipohja on valettu. Moottoriverstaan itäjulkisivuun on puhkaistu uusi oviaukko. Maaliverstas ja vinssihuone ovat yksikerroksisia. Toisessa kerroksessa sijaitsee sähköverstas. Vinssihuoneen ja maaliverstaan väliin jääneessä ensimmäisen kerroksen huoneessa on sijainnut työmaakonttori. Se on vuokrattu ulkopuoliselle.

7 Veneveistämö- ja puusepänpaja

Punamullattu yksikerroksinen hirsirakennus on siirretty 1950-luvun alussa Naistenlahdelta telakka-alueelle. Alkuperäisen rakennuksen ikä ei ole tiedossa. Veistämössä on kaksi tiilestä muurattua ja rapattua palomuuria, jotka jakavat rakennuksen kolmeen osaan. Palomuurit on rakennettu mitä ilmeisemmin 1950-luvun alussa. Ne erottavat koillis päädyssä sijaitsevan kuivaamon puusepänpajasta ja puusepänpajan veneveistämöstä.

Rakennuksen pitkistä jännevälistä johtuen on sen seiniä vahvistettu följarein, jotka on pultattu seinään kiinni. Seinä- ja katto on tuettu juurakosta tehtyjen kulmatukien avulla.

Veneveistämö sijaitsee rakennuksen länsipäässä, puusepänpaja sen itäpuolella ja kuivaamo koillis päädyssä. Rakennuksen länsipäädyssä on puinen punamullattu purunpoistotorni vuodelta 1953. Veneveistämön länsipuolella sijaitsee avoin sirkkelihuone. Rakennuksella on tärkeä merkitys telakkatoiminnalle, sillä laivojen korjauksiin liittyvät puutyöt tehdään siellä.

8 Tavaravarasto

Kolmikerroksinen puurakenteinen varasto on rakennettu 1920-luvun alulussa. Rakennuksen länsipään pohjakerros on vuokrattu merenkulkuhallitukselle varastoksi. Muu osa rakennuksesta toimii telakan varastona. Rakennus oli alunperin yhtiön laivaston laivojen irtaimiston varastona. Pohjakerros oli varastona sekä tavarain vastaanottopaikka. Rakennuksen pohjoisseinässä sijaitsevat ovet antavat laiturille. Ensimmäisessä kerroksessa on säilytetty mm. alusten liinavaatteita, astioita sekä miehistön varusteita. Länsipäädyssä on ollut suutarin verstas, jossa on valmistettu mm.

pressuja. Suunnilleen kerroksen keskiosassa sijaitsee vinssi ja lattialuukut, mitä kautta tavarat on nostettu ylös varastoitaviksi. Toisessa kerroksessa (ullakkokerros) on avokomeroita. Kullekin laivalle oli oma komero. Ullakkokerroksen itäpäädyssä on myös vinssi sekä lattialuukut. Pohjakerroksen lattia on betonia ja välipohjat puuta.

Varasto on hirsirunkoinen. Kantavina rakenteina toimivat hirsipylväät, jotka pohjakerroksessa lepäävät betonijalustalla. Pylväiden päällä kulkee rakennuksen pituussuunnassa hirsipalkisto ja niiden päällä toinen hirsipalkisto horisontaalisesti. Ensimmäisen kerroksen pylväät menevät lattian läpi ja lepäävät pohjakerroksen välipohjaa kannattelevien puisten palkkien päällä. Toisen kerroksen puiset tolpat lepäävät ensimmäisen kerroksen välipohjaa kannattelevan pituussuunnassa kulkevan hirsipalkiston päällä.

Rakennuksen ulkoseinät ovat lautta ja ne on päällystetty betonilevyillä. Kyseessä on paloturvallisuusratkaisu, so. jotta höyrylaivojen piipuista mahdollisesti tulevat kipinät eivät aiheuttaisi tulipaloa puurakenteisessa rakennuksessa. Rakennuksen ullakkokerroksen kummassakin päädyssä on kaksi kappaletta Enso Gutzeitin tähti-ikkunoita.

9 Pasaloota

Kyseessä on uuni, jossa laivojen runkoihin tulevat lankut pehmitetään. Uuniin johdetaan voimalaitoksesta höyryä, joka pehmittää lankut taipuisiksi. Pasalloodan itäpuolella sijaitsee uusi 1960-luvulla valmistunut voima-asema.

10 Työtupa ja massavarasto

Hirsirakenteinen lautavuorattu yksikerroksinen rakennus on valmistunut vuonna 1935. Se on siirretty nykyiselle paikalleen 1970-luvulla valmistuneen koneistamo- ja toimistorakennuksen 11 tieltä. Rakennuksessa säilytetään hiekkapuhallinhiekkaa.

12 Evakkovarasto

Rakennus valmistui vuonna 1940 evakoitujen laitteiden sekä henkilökunnan tavaroiden varastoksi. Rakennuksen perusta on uusittu vuonna 1960. Myös oviaukkoja uusittu.

Saha-alue

Saha-alue muodostuu Rahalahden poukamassa sijaitsevasta sahasta sekä lauta- ja venevarastosta. Saha lopetti toimintansa 1980-luvun lopussa.

13 Lauta- ja venevarasto

Hirsirakenteinen, lautavuorattu varasto on osittain kaksikerroksinen. sen eteläsiipi sekä lähes koko länsisiipi ovat avonaista tilaa. Kaksikerroksisessa osa on ikkunaton. Siellä säilytettiin hiiltä ja höylättyä puutavaraa. Nykyisin se on paremman lautatavaran varastoa. Rakennus on säilynyt alkuperäisen kaltaisena.

14 Saha

Puinen noin 13 metriä pitkä saharakennus on rakennettu vuonna 1956. Luonnonvalo sahaan on tullut sen itäseinän pieniruutuisista ikkunoista. Muilla seinillä ei ole ikkunoita. Sirkkelisaha ja -pöytä sekä sahan koillispäädyssä sijainnut höyläkone on poistettu. Rakennuksen kaakkoiskulmassa on jäljellä sirkkelin terien kulmahiomakone. Se on kiinnitetty rakennuksen lattiaan. Puutavara siirrettiin sahaan kahta tietä. Rahalahteen uitetut tukit otettiin sahaan Rahalahden puolelta ränniä ja kuljetinta pitkin. Kuljetin on poistettu. Maanteitse tulleet tukit puolestaan siirrettiin sahaan pyörittämällä ne betonista tukinnostolaitetta pitkin sahattaviksi. Tukinnostolaitte on jäljellä sahan länsiseinällä. Sahan ja puutavarakatoksen välillä ovat kulkeneet kiskot, joita pitkin puutavaraa on kuljetettu sahan ja varaston välillä. Kiskot on poistettu.

Lotjaveistämön alue

Alue sijoittuu Rahalahden länsipuolelle ja rajoittuu lännessä tehdasalueen aitaan.

15 Tahko- ja rivetupa

Punatiilinen yksikerroksinen rakennus on valmistunut 1927. Rakennuksessa on tehty lotjien tiivistämiseen tarvittavia riveitä. Sen eteläpää on nykyisin vuokrattu ulkopuoliselle. Pohjoispääty toimii yhtiön varastona. Pohjoispäädyn lattia on valettu siten, että sen keskiosa muodostaa noin puolimetriä korkean korokkeen. Myös katto on valettu. Sen sivuille

rakennuksen pituussuunnassa jäävissä syvänteissä säilytetään tulenarkoja materiaaleja. Eteläpäädyn lattiat ovat huonossa kunnossa. Lattiataso on maan pinnan tasolla tai osittain sitä alempana. Rakennuksen länsiseinän oviaukkoa on suurennettu. Talosta puuttuvat vesikourut. Se on toiminut satamakonttorina 1950- ja 1960-luvuilla. Rakennuksen itäpuolella on pienkeittouuni, joka on käytössä. Uuni on uudempi. Rantaviiva rakennuksen kohdalta on pengerrytetty hirsillä, jotka ovat osittain sortuneet.

16 Kaarilava (Pantterilava)

Yksikerroksisessa 1920-luvun alusta olevassa lautarakenteisessa lähes neljäkymmentä metriä pitkässä rakennuksessa on valmistettu puisten lotjien puukaaria. Rakennuksen itäpuolella, noin sen keskivaiheilla on kaksi vinssiä, joiden avulla lotjia on voitu liikuttaa lotjaveistämöllä. Rakennuksen eteläpäädyn ikkunana on yhtiön tähti. Rakennus on nykyisin varastona.

17 Varasto

Vuonna 1940 valmistunut rakennus on pystytetty varastoksi. Sen lattia viettää jonkin verran, mikä antaa vaikutelma venevajasta. Rahalahden puoleinen pääty on kuitenkin umpinainen. Rakennus toimii varastona. Sen luoteiskulmassa on pieni kalkkivarasto.

Muut telakkatoimintaan liittyvät rakennukset

Telakkatoimintaan muutoin liittyvä rakennuskanta koostuu etupäässä varastoista. Kyseiseen rakennuskantaan kuuluu myös kaksi puista venevajaa sekä kivinen pajarakennus. Rakennukset sijoittuvat Rahalahden ympäristöön, sen itä- ja länsipuolelle.

Rahalahden alue

18 Talas

Punainen lautavuorattu venevaja on kohtuukuntoinen ja käytössä.

19 Venevaja

Kolmikerroksisen vuonna 1925 rakennetun, lautavuoratun venevajan rakenteena on samantapainen hirsikonstruktio kuin tavaravarastossa. Säilytettävät veneet on tuotu rakennukseen sisään sen kattoon asti avonaisesta pohjoispäädystä. Veneet on nostettu ylempiin kerroksiin päädyssä sijaitsevan nosturin avulla. Kerroksissa ne on työnnetty omille paikoilleen. Rakennuksen pohjakerroksessa on maalattia. Välipohjat ovat puuta. Tämän kokoluokan venevajajat eivät ole yleisiä. Rakennuksen päätyjä karakterisoivat Enso-Gutzeitin tähti-ikkunat.

20 Olki- ja ajokaluvarasto

Vuonna 1940 pystytetyssä punaisessa lautavuoratussa varastossa säilytettiin laivojen miehistöjen patjoihin tarvittavia olkia. Pohjoispääty toimi ja toimii ajokaluvarastona. Rakennus on kohtuukuntoinen.

21 Varasto

Lautarakenteisen varaston vesikatto on rikki. Sisällä ASEA:n valmistama muuntaja, jonka iästä ei tietoa. Rakennuksen edessä, idässä on hirsirunkoinen niputuskehä, johon tukit uitettiin käsin ja tehtiin nipuiksi siihen liittyvien rautaisten kaarikehien avulla. Kehissä on saranat, jotka avaamalla valmiit tukkiniput vapautettiin kehästä.

Laitaatsalmen alue

23 Kettinkipaja

Kettinkipajana toiminut, sementtitiilestä rakennettu yksikerroksinen, yhdestä huoneesta koostuva rakennus on valmistunut 1930-luvun alussa. Rakennuksen eteläseinässä on vesivahingon aiheuttama halkeama. Ahjo ja siihen liittyvä piippu ovat jäljellä. Rakennusta hallitsee konkurssipesä.

24 Niputuslankojen varasto

Punainen lautarakenteinen katos toimii edelleen niputuslankojen varastona. Katoksen katon keskiosassa on luukku, jota kautta raskaat vaijerit on voitu laskea nosturilla katoksen sisään. Katos on hyväkuntoinen.

25 Öljyvarasto

Kaksikerroksinen aumakattoinen rakennus on pystytetty 1920- luvun puolivälissä. Hirsirakenteisen rakennuksen verhoillut seinät on päällystetty galvanoidulla pellillä. Rakennuksen katolla on neljä kappaletta puisia tuuletusventtiileitä. Öljy- ja bensiinivarastona toiminut kiinteistö on vuokrattu.

26 Varastokatos

Laudasta pystytetty rakennus on vuodelta 1959. Rakennuksen kaakkoispäädyssä on ulkokäymälä sekä varasto. Loppuosa luoteeseen päin on avointa varastotilaa. Osa avoimesta etuseinästä on kaakossa muutettu umpinaiseksi. Rakennuksen luoteispäätyyn liittyy matalampi varasto.

Asuinrakennukset

Työväenasunnot

Yhtiöllä on jäljellä kolme kappaletta työväenasuntoja. Ne sijaitsevat Laivamiehentiellä. Kirkkoniemenkadulla sijaitsevat ns. Linjatalot yhtiö on myynyt ulkopuolisille.

27 Peltola

Yksikerroksinen Suomi-talo on rakennettu vuonna 1946. Rakennus oli alunperin kahdenperheen talo, mutta se on yhdistetty myöhemmin yhden perheen taloksi. Rakennukseen liittyy puinen ulkorakennus, jossa on mm. käymälä sekä liiteri. Ulkorakennus on yhteinen viereisen Suomi-talon kanssa (Niittylä). Molemmille rakennuksille oma käymälä sekä liiteri.

28 Niittylä

Edellisen kaltainen

Rakennukset ova olleet tyhjillään vuodesta 1990. Niiden pihat ovat vesakoituneet. Taloista on rikottu ikkunat ja ovet sekä irtaimisto. Ulkorakennus on ehjä.

29 Heikkilä

Hirsinen lautavuorattu yksikerroksinen rakennus on rakennettu noin vuonna 1909. Rakennus on toiminut työväen asuntona. Talon katon rakenteet ovat pettäneet ja katto on sortunut. Osa ulkoseinän panelista on rikki. Piha on pusikoitunut. Rakennukseen kuuluu betonista valettu ja osittain tiilimuurattu maakellari. Hieman pihasta erillään pohjoisessa on lautarakenteinen ulkorakennus. Ulkorakennukset ovat kohtuullisessa kunnossa.

Talot ovat suunnitteilla olevan Laitaatsillan eritasoliittymän vieressä. Asemakaava puoltaa niiden purkamista isolla rakennus-oikeudella.

22 Poikamiesparain raunio

Poikamiesparakki ulkokuoneineen on purettu. Sen lounaiskulma on jätetty jäljelle suojaamaan telakan vesipumppua ja vesimittaria. Kulma paljastaa rakennuksen rakenteen. Se oli rakennettu honkalankuista, jota oli laitettu lappeelleen toisiaan vasten ja yhdistetty rautatangolla, joka kulki lankkujen läpi poratussa reiässä.

Virkailijoiden asuinalue

Alueella on neljä rakennusryhmää. Lepola (LR 1) ei kuulu enää yhtiölle. Alue muodostaa kiinteän vuosisadan alun virkailijoiden asuinalueen pihapiireineen ja niihin kuuluvine ulkorakennuksineen. Alueeseen kuuluvat paloasema sekä Rantala ja Anttila sijaitsevat rautatien pohjoispuolella.

30 Paloasema

Lautarakenteinen yksikerroksinen paloasema on valmistunut 1922. Paloaseman puretun tornin tilalle on valmistunut uusi, entisen kaltainen. Rakennuksen vesikatossa on reikä ja osa kattorakenteista tuhoutunut. Paloaseman eteläpäädyssä on kaksi Enso Gutzeitin tähti-ikkunaa, joista toinen on rikki. Rakennuksessa paljon palotorjuntaan liittyvää materiaalia.

Letkujen kuivaukseen lämpöä antanut uuni jäljellä palotornin pohjakerroksessa. Rakennus on suojeltu rakennussuojelulain nojalla lääninhallituksen päätöksellä 11.11. 1992. Asia on vireillä ympäristöministeriössä.

Paloaseman pohjoispuolella on siihen kiinteästi liittyvä ulkorakennus. Ulkorakennuksessa on Rantalan halkovaja sekä kolme aittaa ja maakellari. Rakennus on rakennettu ilmeisesti 1910- luvun puolivälissä.

31 Rantala

Lautapaneloitu kaksikerroksinen rakennus on rakennettu vuonna 1905. Rakennusta on pidennetty myöhemmin. Kiinteistö on päällisin puolin hyvässä kunnossa. Pihapiiri on siisti. Sisältä seinät on levytetty. Rakennuksen pohjoispääty on vuokrattu luotsiasemalle. Eteläpäädyssä asuu konepajan työnjohtaja. Rakennuksen kellariin on rakennettu sauna vuonna 1972. Rakennus on varustettu vesijohdolla vuonna 1958 ja peruskorjattu vuonna 1969.

32 Anttila sekä 32b aittarakennus

Osittain hirs- ja osittain lautarakenteinen kaksikerroksinen rakennus on valmistunut 1900- luvun alussa. Rakennus oli alun perin kauppa. Yhtiön ostaessa rakennuksen 1910-luvulla siinä toimi jonkin aikaa ruokala. Postitoimisto rakennuksessa oli 1930-luvulla. Talo on pihapiireineen hyväkuntoinen ja siinä asutaan. Anttilan pihalla oleva hirsinen aitta (32b) on pystytetty paikalleen 1900- luvun alussa. Siinä on ollut mm. sikala, halkovaja ja käymälä.

32 a Anttilan autotalli

Tiilimuurattu pulpettikattoinen kahden auton talli valmistui noin vuonna 1933. Rakennus on maalattu vuonna 1972. Tätä ennen se on ollut tiilipintainen.

Yhteenvedo

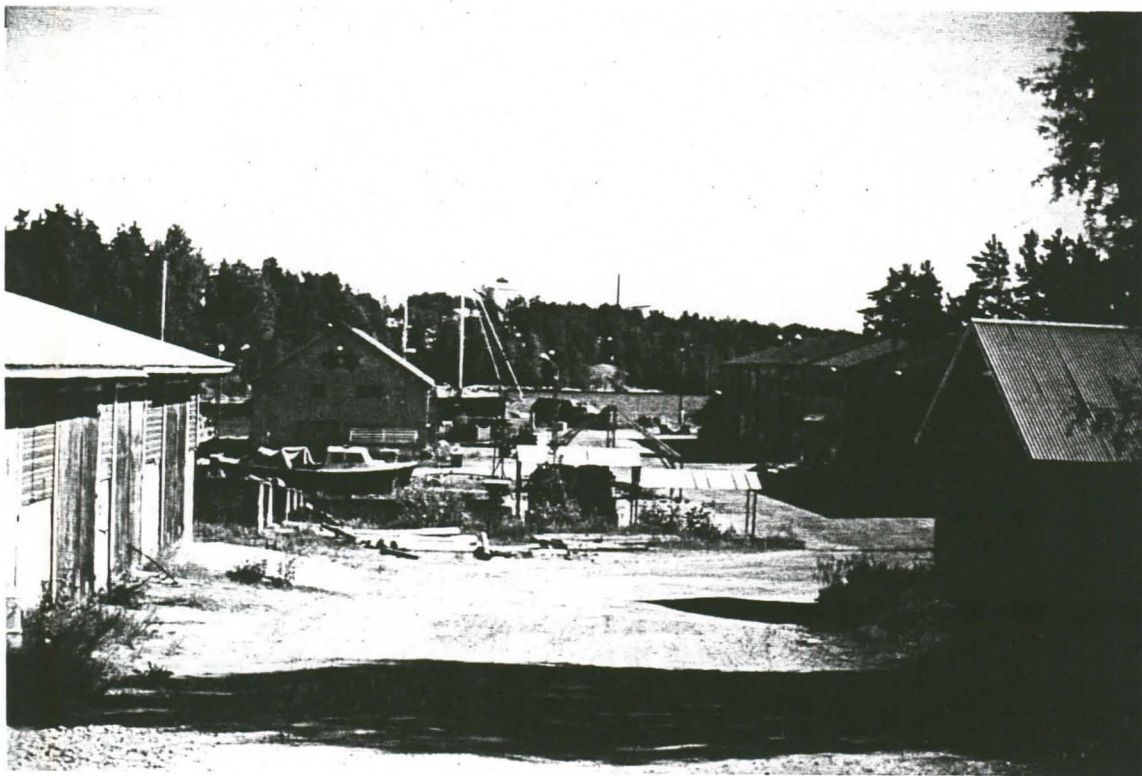
Laitaatsillalla on Enson toimipaikkana erityistä kulttuurihistoriallista arvoa entisenä yhtiön Saimaan laivaston tukikohtana ja korjaustelakkana. Yhä jatkuva telakkatoiminta on myös kulttuurihistoriallinen arvoon liittyvä ja maisemakuvaa voimakkaasti leimaava tekijä.

Keskeisiä yksittäisiä rakennuksia varsinaisella telakka-alueella ovat tavaravarasto, puusepänpaja, levy- ja moottorinkorjauspaja sekä vanha voima-asema ja vinssihuone. Muita yksittäisesti merkittäviä rakennuksia varsinaisen telakka-alueen ulkopuolella ovat vanha paloasema sekä venevaja. Lotjaveistämön alueella sijaitseva Pantterilava on vinsseineen alkuperäistä vastaavassa asussaan. Rakennus edustaa laivanveistorakentamista 1920-luvulta. Kiinteistöt liittyvät kiinteästi 1920-luvun telakka- ja veistämöalueeseen. Erityisesti valtatie molemmilla puolilla sijaitsevilla voima- ja paloasemalla on maisemallista merkitystä, sillä ne toimivat alueen maamerkkeinä. Ne kuuluvat lisäksi telakka-alueen varhaisimpaan toimintaan.

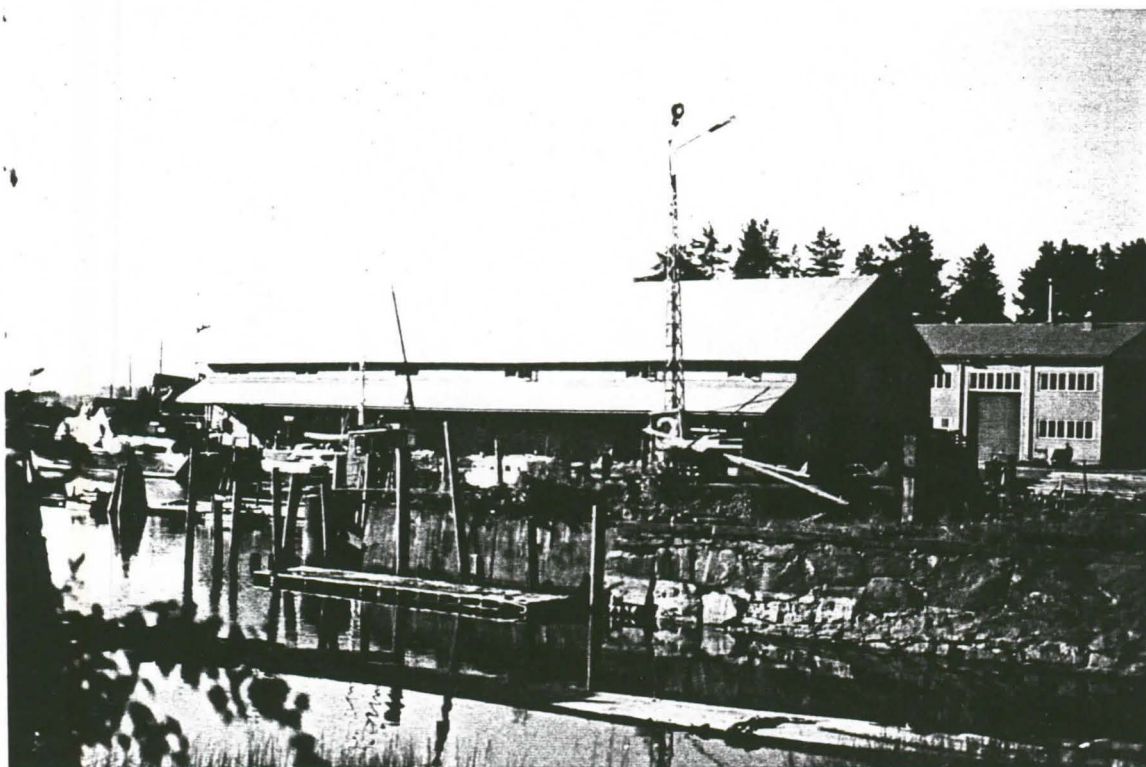
Varsinaisen telakka-alueen pohjoispuolella sijaitseva ylemmille toimihenkilöille tarkoitettu asuinalue on selkeä ja yhtenäinen asuinaluekokonaisuus.

Lähteet

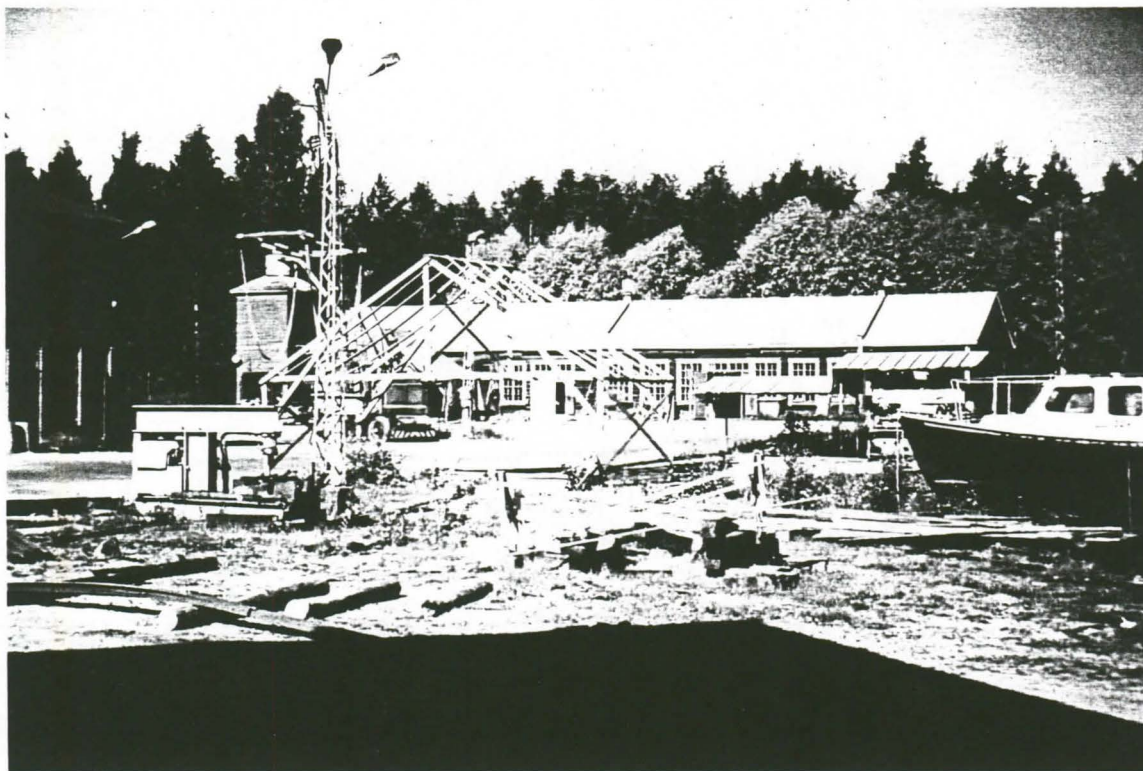
Ahvenainen, Jorma. Enso-Gutzeit Oy 1872 - 1992 (I-II). Jyväskylä 1992; Koikkalainen, Juha. Laivanpäälliköitä, lastuumiehiä ja ukkoherroja. Enso-Gutzeit Oy. Historia- ja perinnejulkaisuja 11. Imatra 1993; Lehonkoski, Pekka. Tukkimetsiä ja höyrylaivoja. Vuosisata Enso-Gutzeit Oy:n puunhankintaa Saimaan alueella. Imatra 1987; Matikainen, Tiina. Laitaatsillan alueen rakennusten inventointi. Inventointiraportti. Savonlinnan maakuntamuseo. Moniste. Savonlinna 1991; Sääski, Sylvi. Elämää Laitaatsillassa 1910- ja 1920-luvulla. Enso-Gutzeit Oy. Historia- ja perinnejulkaisuja 5. Imatra 1991; Tiina Matikaiselta saatua materiaalia; Laitaatsillan telakka- ja asuinalueen rakennuskortisto. Suullisia tietoja antaneet: Eero Nissinen, Aulis Kuivalainen sekä Tiina Matikainen. Henrik Wagerin käynti 13. - 14. 8. 1996.

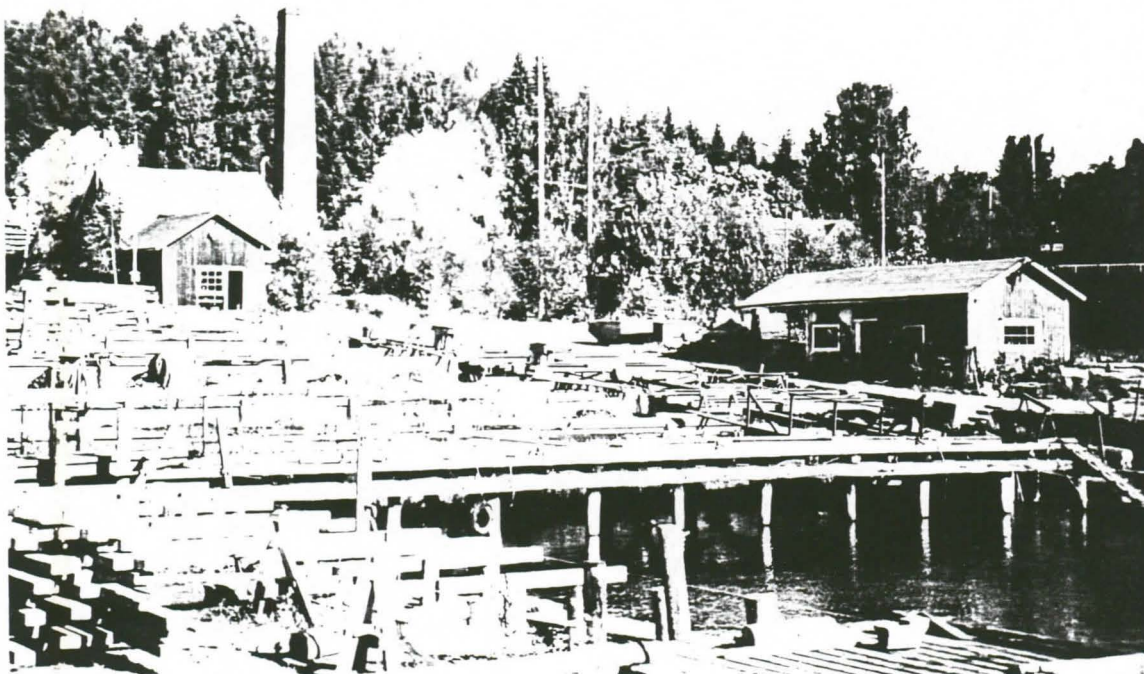
Kuva 1. Yleiskuva Laitaatsillan telakka-alueesta. Etualalla vasemmalla uuden paloasema-autotallirakennuksen eteläpäätyä. Sen kanssa samassa linjassa alempana Gutzeitin tähti-ikkunoin koristetun tavaravaraston pohjoispääty. Tavaravarastosta oikealla sijaitsee koneistamo- ja toimistorakennus. Siitä katsojaan päin näkyvä rakennus on levy- ja moottorinkorjauspaja. Etummaisena oikealla on veneveistämö- ja puusepänrakennuksen itäpääty.

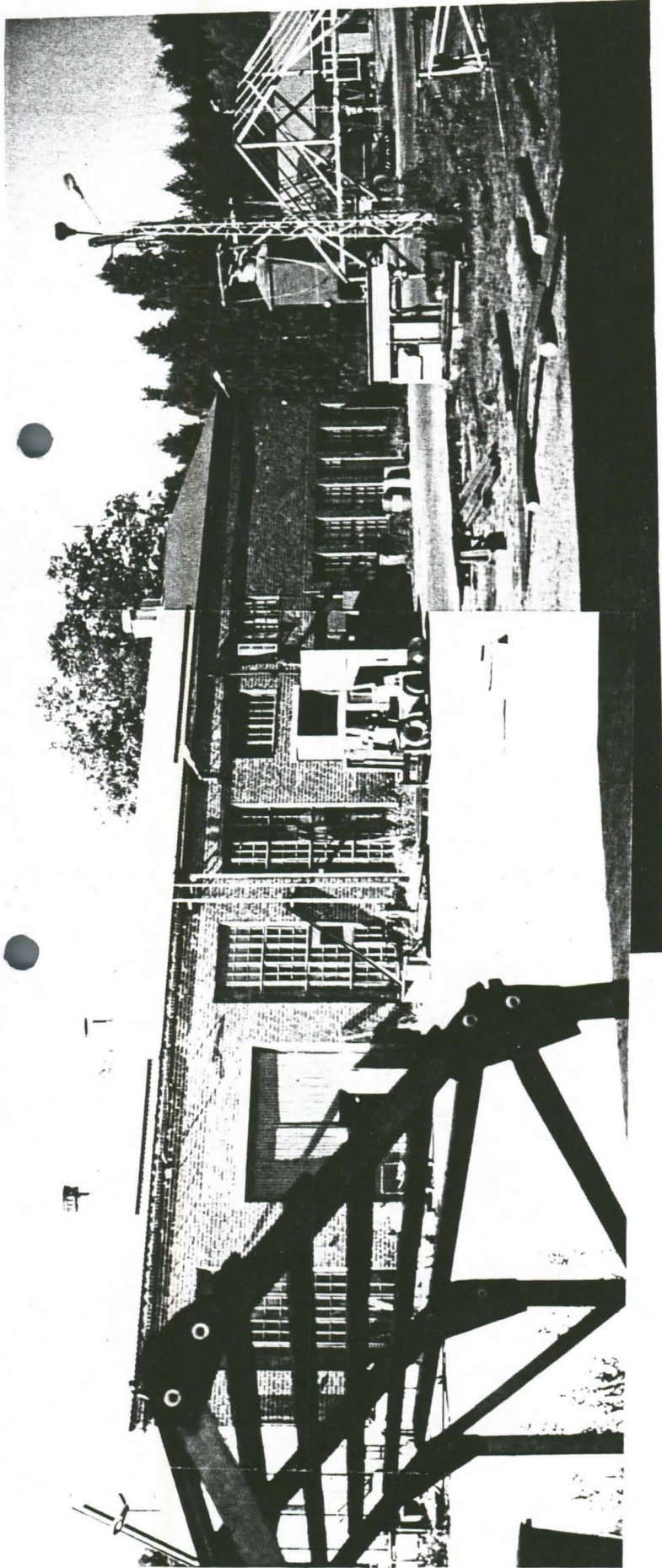
Kuva 2. Tavaravarasto koillisesta. Sen takana hämöttää koneistamorakennus.

Kuva 3. Veneveistämö ja puusepänpaja etelästä. Rakennuksen vasemmalla puolella näkyy moottorinkorjauspajan pohjoispuutia.

Kuva 4. Vinssihuone etelästä. Etuvaseammalla työkaluvarasto. Vinssihuoneen takana näkyy vanha voima-asema savupiippuineen.

Kuva 5. Levy- ja moottorinkorjauspaja idästä.

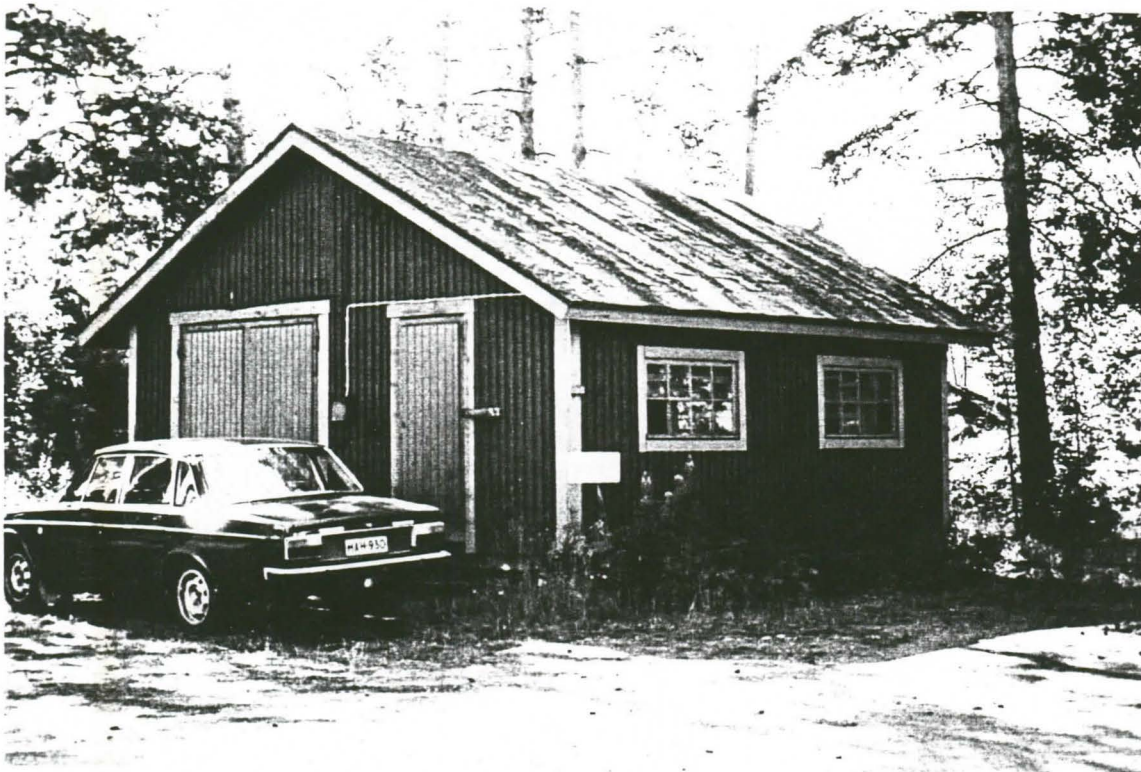
Kuva 6. Vanha voima-asema lannesta.

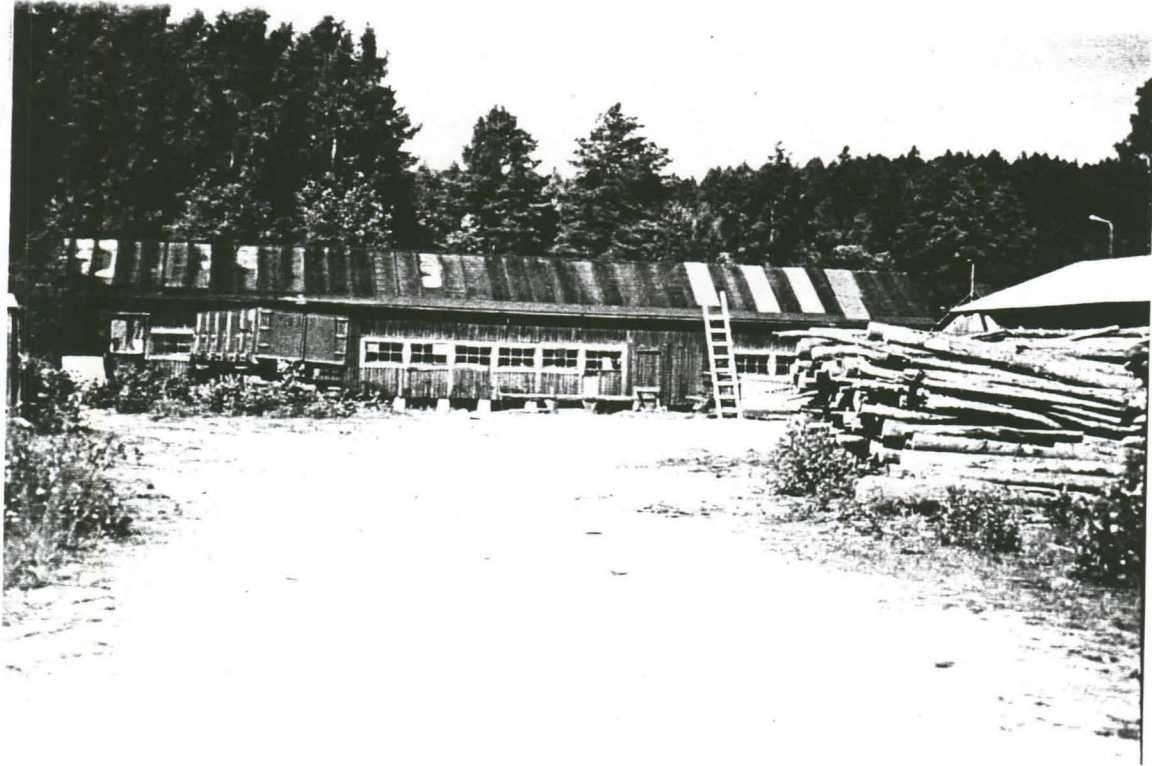
Kuva 7. Syöttövesisäiliön suojakoppi

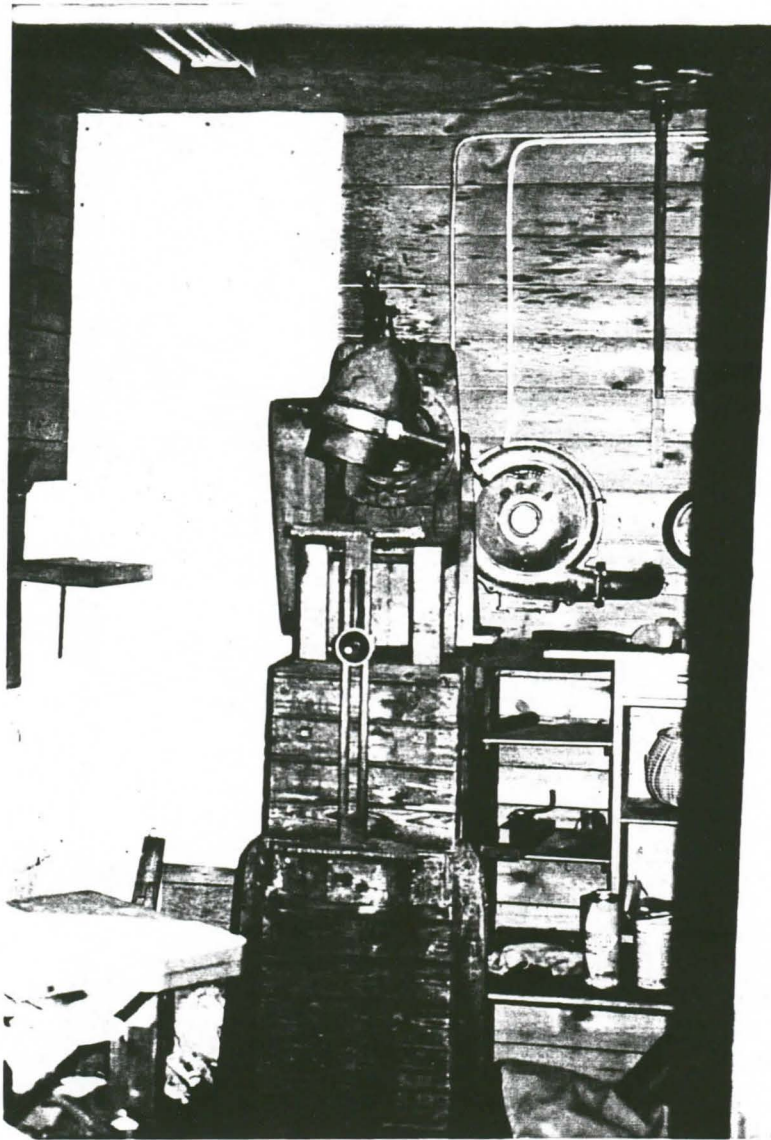
Kuva 8. Evakkovarasto.

Kuva 9. Työtupa ja massavarasto.

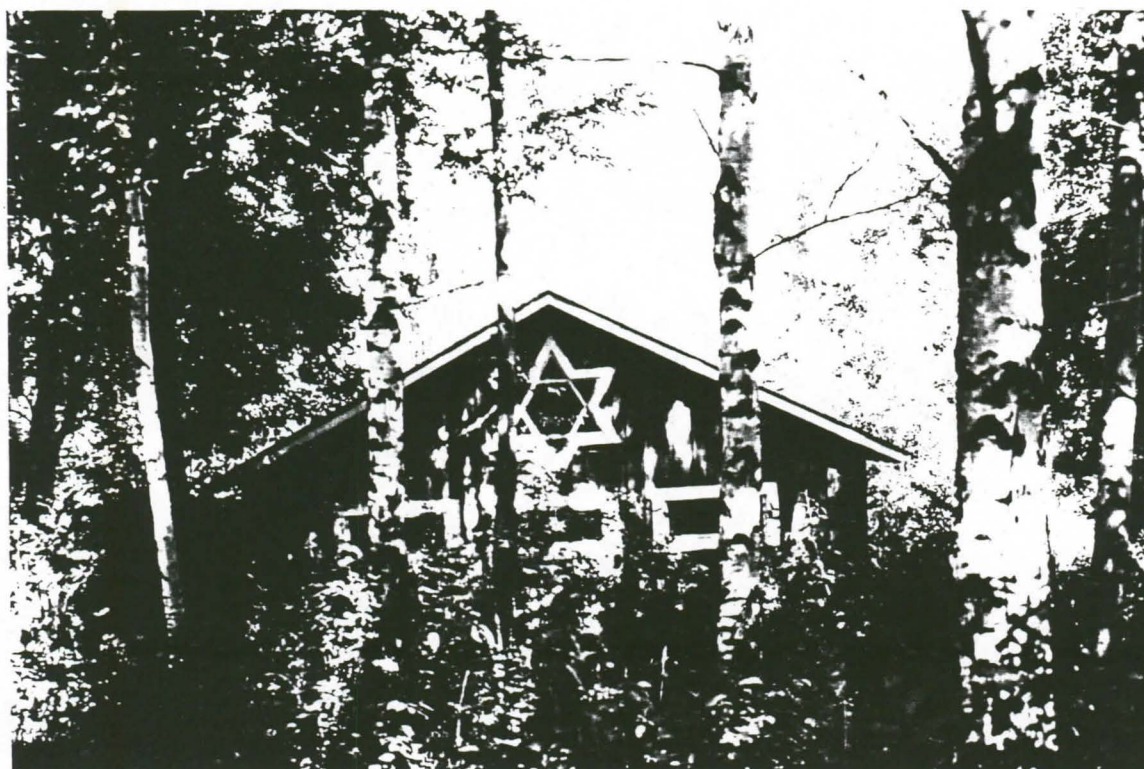
Kuva 10. Saha idästä.

Kuva 11. Sahan eteläosassa sijaitseva kulmahiomakone, joilla sahan sirkkelin terä teroitettiin.

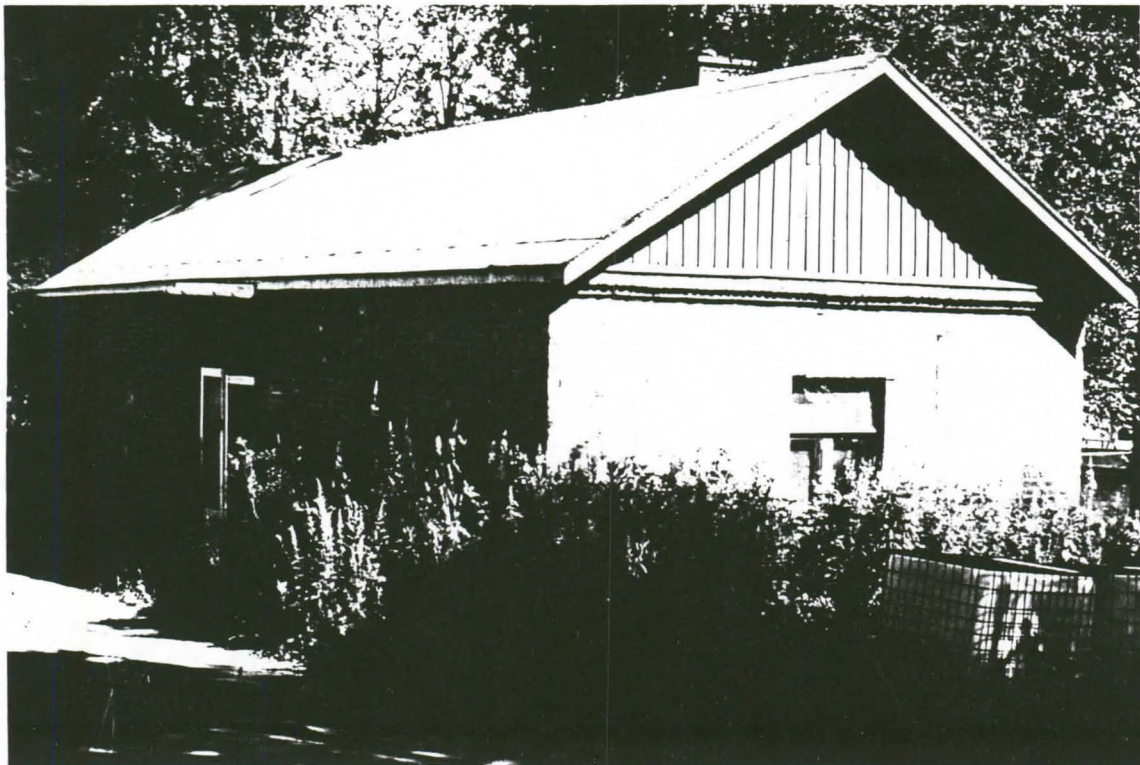
Kuva 12. Venevaja pohjoisesta.

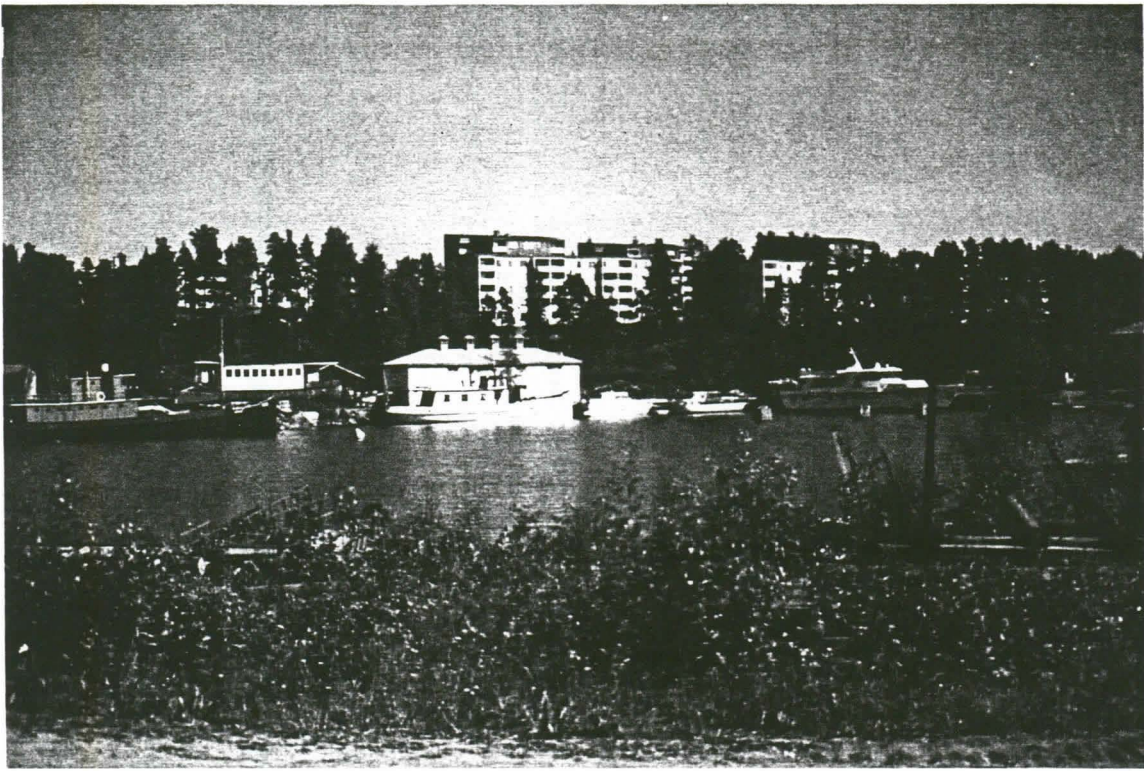
Kuva 13. Pantterilava. Etelästä.

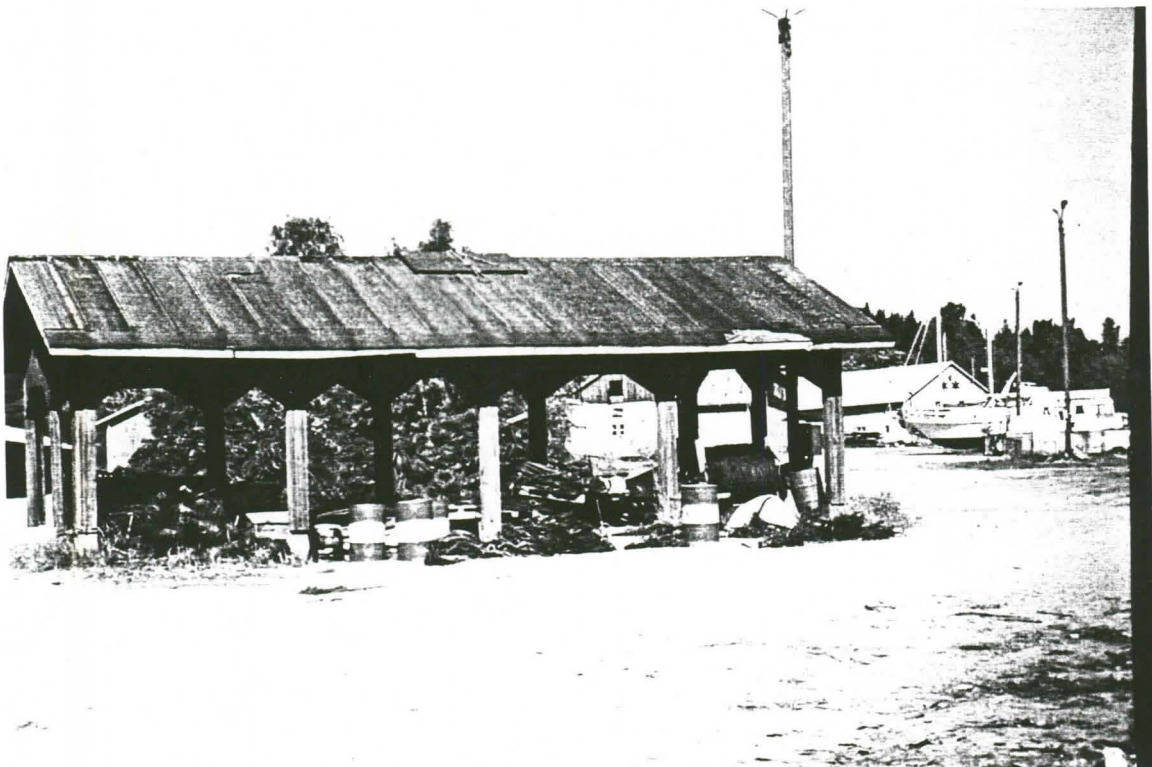
Kuva 14. Kettinkipaja. Sen oikealla puolella uudempaa rakennuskantaa.

Kuva 16 Tahko- ja rivetupa.

Kuva 17. Öljyvarasto Rahalahden ylitse nähtynä.

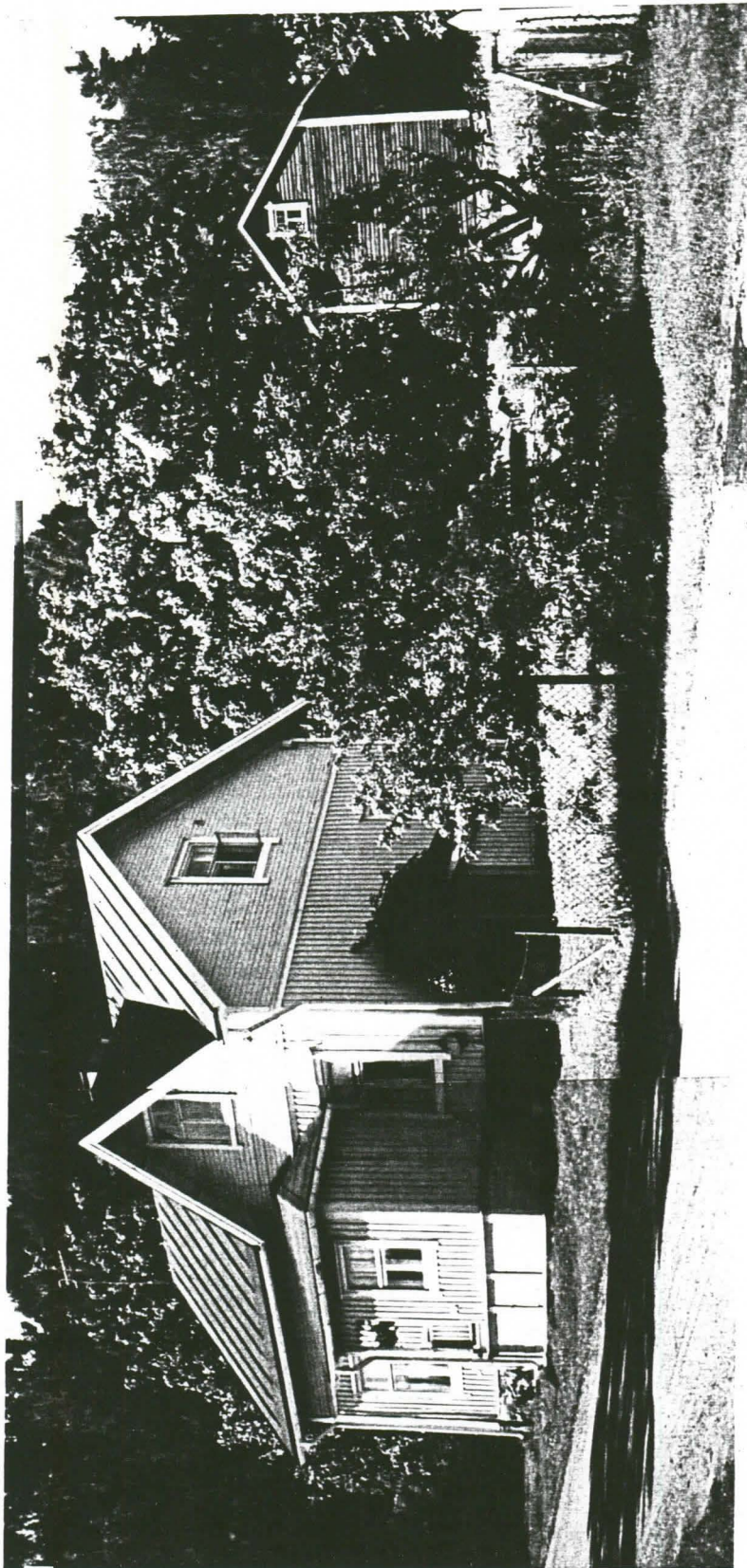
Kuva 18. Niputuslankojen varasto. Katon keskiosassa on näkyvissä luukku, jota kautta vaijerit lasketaan katokseen.

Kuva 19. Niittylän länsipääty

Kuva 20. Peltolan itäpääty

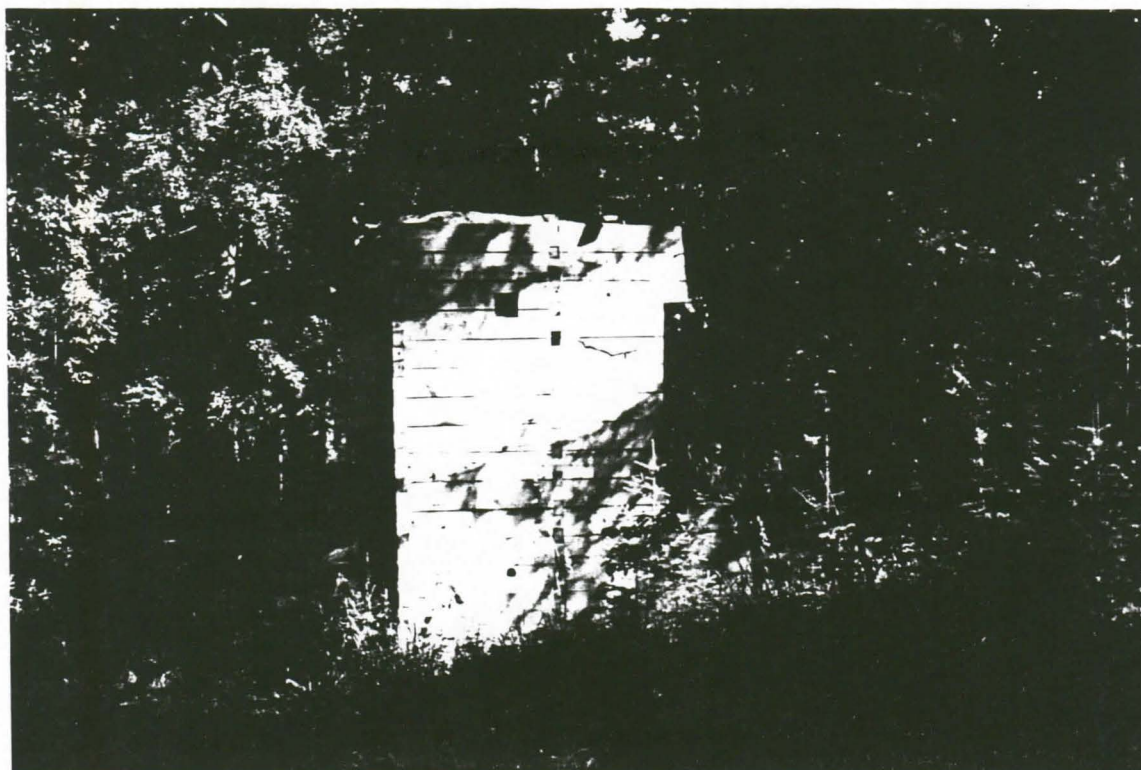
Kuva 21. Anttila.

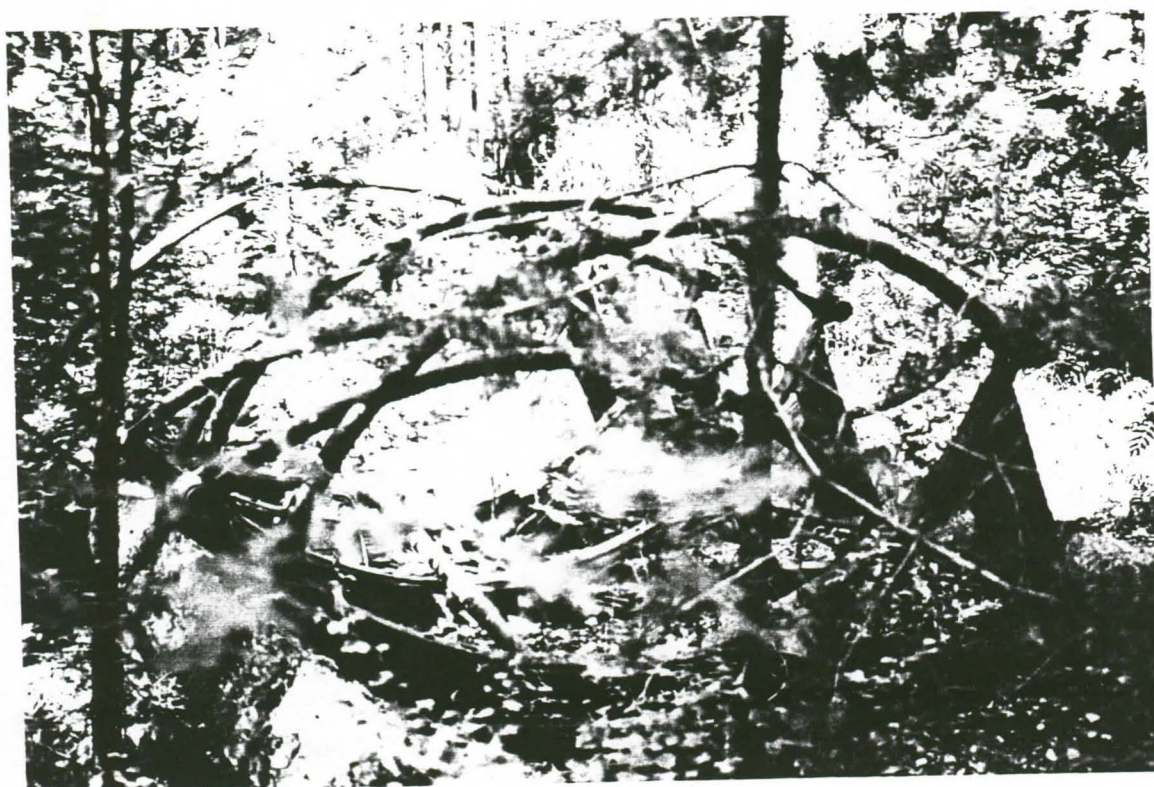
Kuva 22. Anttilan autotalli.

Kuva 23. Paloasema.

Kuva 24. Poikamiesparakin jaannökset.

Kuva 25. Niputuskehä

JOUTSENON SAHA HONKALAHDELLA

Johdanto

Kauppahuone Hackman & Co:lle vuonna 1910 turkulaisilta liikemiehiltä siirtynyt Honkalahden saha tuli Enso-Gutzeit Oy:n omistukseen vuonna 1991. Nykyinen saha kuuluu Euroopan mittakaavassa suuriin sahoihin.

Tehdashistoria

Honkalahden saha perustettiin vuonna 1906 turkulaisten liikemiesten toimesta. He eivät saaneet sahaa kannattavaksi, vaan myivät sen Viipurissa toimintansa 1790-luvulla aloittaneelle kauppahuone Hackman & Co:lle. Höyrysaha ja vanha tiilestä muurattu höyryvoimalaitos, jossa oli sahan konehuone valmistuivat vuonna 1906. Sahan paloasema rakennettiin 1920-luvun puolivälissä. Honkalahdella aloitettiin kuitulevyn valmistus 1940-luvun puolivälissä, jonka valmistusta varten pystytettiin uusi tehdasrakennus. Kuitulevytehdas on lopettanut toimintansa. Saman aikaisesti kuitulevytehtaan kanssa rakennettiin Honkalahden sahan ja kuitulevytehtaan uusi konttori. Uusi voimalaitos rakennettiin 1960-luvun lopussa suoraan kiinni vanhaan voimalaitokseen, sen itäpuolelle. Tehdasaluetta hallitseva saha ja siihen liittyvä rakennuskanta, kuten kuivaamorakennukset ja varastohallit on rakennettu 1960-, 1970- ja 1980-luvulla. Tehdasalueen länsiosassa sijaitseva punatiilinen tukkikuorimo on valmistunut 1980-luvun puolivälissä.

Ympäristö

Honkalahden saha Joutsenossa sijoittuu Saimaan etelärannalle ja on liikenneyhteyksien kannalta otollisessa paikassa. Joutseno sijaitsee Lappeenrannan ja Imatran puolivälissä, josta kyseisiin asutuskeskuksiin on rautateitse vajaan 20 kilometrin matka. Honkalahden saha-alueen itäpuolella sijaitsee vuonna 1908 perutettu, nykyisin UPM-Kymmenelle kuuluva sulfaattiselluloosatehdas, Joutseno-Pulp. Varsinaisen saha-alueen itä- ja länsipuolelle sijoittuu sahan 1910- ja 1940-luvun välisenä aikana rakennuttamia työväen ja virkailijoiden asuntoja.

Tehdasalue

Tehdasalueen vanhin jäljellä oleva rakennuskanta koostuu vanhasta 1920- ja 1940-luvulla laajennetusta höyryvoimalaitoksesta (1), paloasema- ja sähkökorjaamorakennuksesta (2) sekä konekorjaamosta (3). Uusi voimalaitos (4) on vanhan voimalaitoksen itäpuolella. Uusi suurikoikoinen saharakennus (5) sijoittuu uuden voimalaitoksen itäpuolelle. Konttori (6) ja kuitulevytehdas (6a) on rakennettu tehdasalueen pohjoisosaan, tehdasalueen eteläpuolta korkeamman rinteen päälle. Kuitulevytehtaan ja eteläisen tehdasalueen välissä on kolme pelti- ja lautarakenteista sahan jalostusrakennusta (7,8,9), joista itäisin (7) on rakennettu osittain on 1930-luvulla. Vanhasta, vuosisadan ensi vuosikymmenten tehdasalueesta muistuttaa enää vanha voimalaitos laajennuksineen sekä paloasema- ja korjaamorakennus.

Teollisuusrakennukset

Vanha voimalaitos laajennuksineen 1 a, b, c

Vanha puolitoista kerroksinen höyryvoimalaitos (a) on muurattu tiilestä ja siinä on betonista valetut välipohjat. Rakennus koostuu kahdesta huoneesta. Itäisessä huoneessa sijaitsi vanhan sahan höyrykoneen konehuone. Voimalaitoksen höyrykattilat sijaitsivat konehuoneesta lännessä olevassa huoneessa. Höyrykone- ja kattilat on poistettu. Kattila- ja konehuone toimivat nykyisin keskusvarastona.

Voimalaitosta laajennettiin 1920-luvun lopussa. Kaksikerroksiseen tiilestä muurattuun laajennukseen (b) asennettiin Lamont-kattila, joka on purettu 1980-luvulla. Laajennus toimii nykyisin sahan kuivaamon kaukolämpökeskuksena

Vanhaa voimalaitosta laajennettiin 1940-luvun alussa kahdesta neljään kerrosta korkealla, tiilestä muuratulla laajennuksella (c). Laajennukseen asennetut puujätettä polttaneet kattilat on purettu. Laajennuksen pohjoisosassa on

Skoda-turpiini, jota ajettiin käsin. Turpiini ei ole enää käytössä. Laajennuksen kellarikerroksessa on yhä jäljellä hakevaunuihin kuuluneet kiskot. Eri aikoina laajennetun vanhan voimalaitoksen eri rakennusosat erottuvat selvästi. Viimeisimmästä laajennusosasta on kulkuyhteys vuoden 1920-laajennukseen. Idässä vanha voimalaitos laajennuksineen jää uuden voimalaitoksen (4) peittämäksi.

2 Paloasema

Sementtitiilestä tehdasalueen etelärinteeseen 1920-luvun puolivälissä rakennetun rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa toimii paloasema ja pohjakerroksessa sähkökorjaamo. Rakennus on ulko- ja sisäasultaan alkuperäistä vastaavassa asussa.

3 Konekorjaamo

Paloaseman kanssa samanikäisen yksikerroksisen sementtitiilisen konekorjaamon länsipäätyä on laajennettu tiilisenä. Idässä korjaamoa on laajennettu 1970-luvulla voimalaitoksen työnjohdon toimistotilat käsittävällä tiilisellä siivellä.

6 Konttori

Tiilestä muurattu, 1940-luvun puolivälissä valmistunut toimistorakennus liittyy suoraan sen edessä länsipuolella olevaan kuitulevytehtaaseen. Konttoria on laajennettu selkeästi erottuvalla tiilisellä laajennuksella etelään 1960-luvun lopussa. Rakennus on alkuperäisessä käytössä. Kuitulevytehtaan purutorni muodostaa konttorirakennuksen ylimmän kerroksen.

6a Kuitulevytehdas

Vanhaa, 1940-luvulla valmistunutta tiilistä kuitulevytehdasta on laajennettu tiilisenä 1950- ja 1960-luvulla. Vanhaan tehtaaseen kiinni rakennetut laajennukset ovat vaikeasti erotettavissa. Nykysin pääosin tyhjänä oleva tehdas koostuu kolmesta palomuurien erotetusta hallista. Kuitulevyn valmistukseen liittyvä tekniikka ja laitteisto on poistettu. Hallit toimivat varasto- ja asennustiloina. Tehtaan länsipäähän on pystytetty kaksi peltistä varastohallia.

Asuinalueet

Honkalahden sahalla on kaksi sille kuuluvaa asuinaluetta. Vanhempi asuinalue sijoittuu tehdasalueen itäpuolelle ja uudempi tehdasalueen länsipuolelle. Tehdasalueen itäpuolella sijaitseva asuinalueella on tehtaan työväestölle ja virkailijoille tarkoitettuja asuintaloja. Osa 1910- ja 1930-luvulla rakennetuista työväen ja virkailijoiden rakennuksista on tyhjiillään ja huonokuntoisia. Tehdasalueen länsipuolella on yhtenäinen asuinalue, joka koostuu 1940-luvulla pystytetyistä osittain huonokuntoisista ja tyhjiillään olevista paritaloista.

Vanhempi asuinalue

7 Anttola

Kaksikerroksinen 1910-luvun alussa työväestöä varten rakennettu asuinkasarmi on asuinkäytössä.

Anttolan vieressä, etelässä on vanha, alunperin virkailijoille tarkoitettu asuintalo, joka toimii nykyään päiväkotina. Päiväkodin vieressä on vanha kaksikerroksinen nikkarityylinen koulurakennus, joka on edelleen käytössä. Molemmat rakennukset ovat hyväkuntoisia.

8 Tallihovi

Puolitoistakerroksinen verhoiltu hyväkuntoinen kahden perheen asuinrakennus on pystytetty 1930-luvun puolivälissä. Talo on nykyisin seuratalona.

9 Annala

Vuonna 1930 rakennetussa hyväkuntoisessa kahden perheen verhoillussa yksi kerroksisessa talossa asutaan.

10 Kerho

Vuonna 1920- rakennettun talon on itäpäädyn siipiosaa on korotettu toisella kerroksella. On mahdollista, että koko siipi on rakennettu myöhemmin. Rakennus toimii yhtiön vieras- ja kokoustiloina.

11 Tyttölä

Kaksikerroksinen 1910-luvun alussa rakennettu talo on toiminut naistyöntekijöiden asuinkasarmina. Rakennus on tyhjiillään ja huonossa kunnossa. Ikkunoita on rikottu ja irtaimisto tärvelty. Rakennuksen pihapiirin kasvillisuus on villiintynyt.

12 Vanha isännöitsijän asunto (Tekninen toimisto)

Kaksikerroksinen 1920-luvun puolivälissä rakennetty, ulkoisesti hyväkuntoinen rapattu rakennus on tyhjiillään. Rakennukseen kuuluu pohjoisessa pohjoisessa puurakenteinen kuisti ja parveke, josta avautuu puutarhan kautta suora näkymä tehdasalueelle. Isännöitsijän asuntoon kuuluneen puutarhan kasvillisuus villiintynyt. Näkymää tehdasalueelle peittävät uudet varastohallit sekä saha siihen kuuluvine rakennuksineen.

Tyttölän ja isännöitsijän talon välissä on yksikerroksinen huonokuntoinen ulkorakennus, jossa on toiminut sauna sekä varastoja. Rakennus on tyhjiillään ja huonokuntoinen.

13 Mälkniemi

Tallihovin kanssa identtinen 1930-luvun lopussa rakennettu hyväkuntoinen talo on asuttu. Se on identtinen Tallihovin kanssa. Mälkniemen ja Tyttölän välissä on lautarakenteinen huonokuntoinen ja tyhjiillään oleva ulkorakennus, jossa on ollut vanha sauna.

Uusi asuinalue

1 Paritalo

Aivan tehdasalueen aidan vieressä sijaitseva paritalo on rakennettu isolle tontille 1940-luvun lopussa. Rakennus on kohtuullisessa kunnossa. Rakennus on suurikokoinen ja kaksikerroksinen. Rakennuksessa asutaan.

2-5 Suomitalot

Paritalosta itään sijaitsee yhtenäinen, 1940-luvun puolivälissä rakennettujen neljän puisen paritalon muodostama ryhmä. Osassa niistä asutaan ja osa on tyhjiillään. Asutut rakennukset ovat kohtuullisessa ja tyhjänä olevat huonossa kunnossa. Rakennukset on sijoitettu itä- länsi akseliin, väljästi omille tonteilleen. Kuhunkin taloon kuuluu oma pihapiiri, jonka reunustoille on sijoitettu kaksi ulkorakennusta. Talot on erotettu toisistaan kapealla metsäkaistaleella. Kiinteistöt muodostavat oman, muusta ympärillä olevasta rakennuskannasta erillisen yhtenäisen 1940-luvun puolivälin paritaloalueen.

6-7 Pyytalot

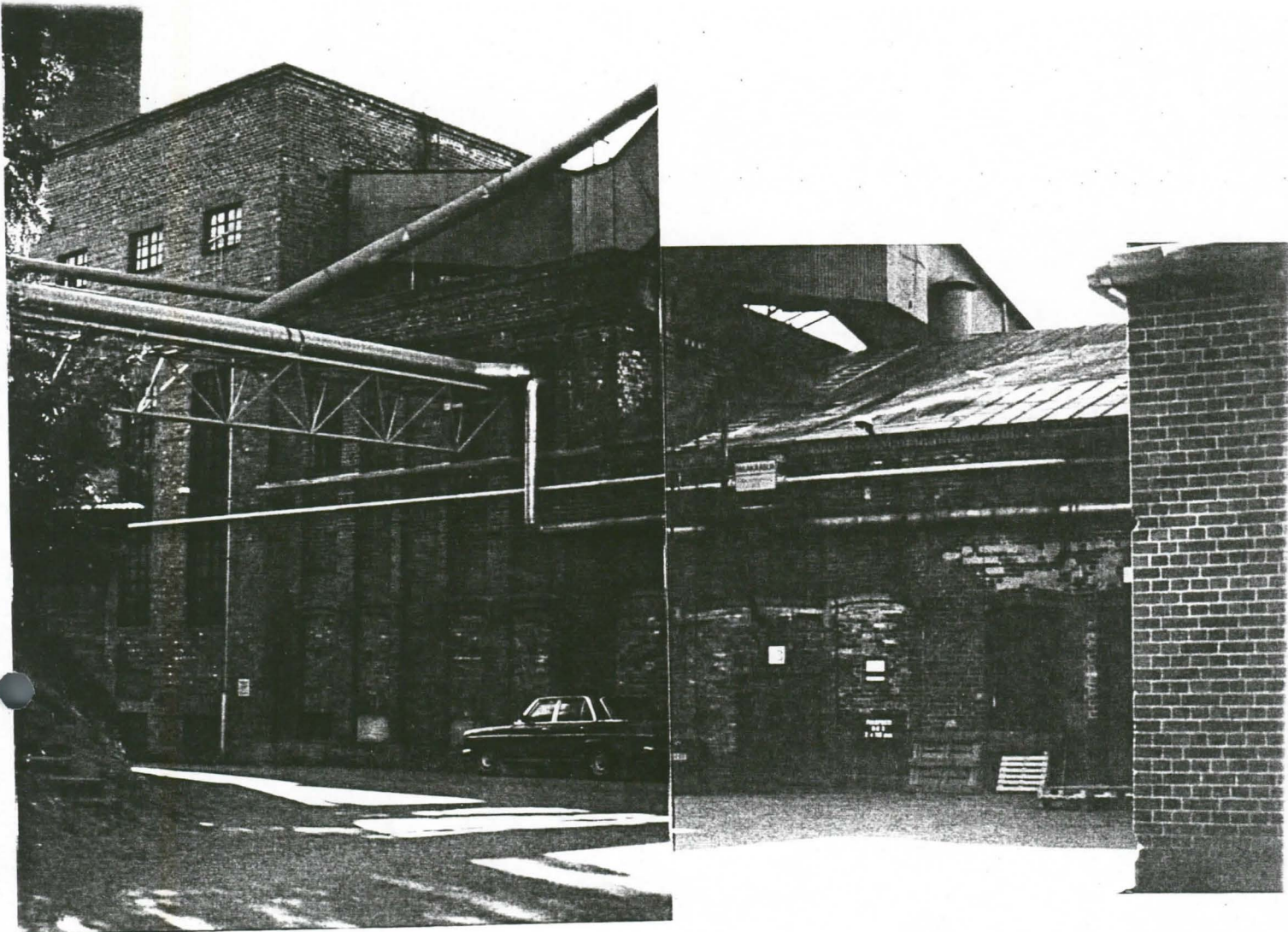
Suomitalojen pohjoispuolella sijaitsee kaksi lautarakenteista 1940-luvun puolivälissä rakennettua paritaloa. Niiden ja Suomitalojen väliin jää sahalle johtava ajotie. Toinen rakennuksista on tyhjiillään ja toisessa asutaan. Asuttu rakennus on ulkoisesti hyvässä kunnossa. Tyhjiillään olevassa rakennuksessa on kosteusvahinkoja. Rakennukset muodostavat pihapiireineen yhtenäisen asuinalueen.

Yhteenvedo

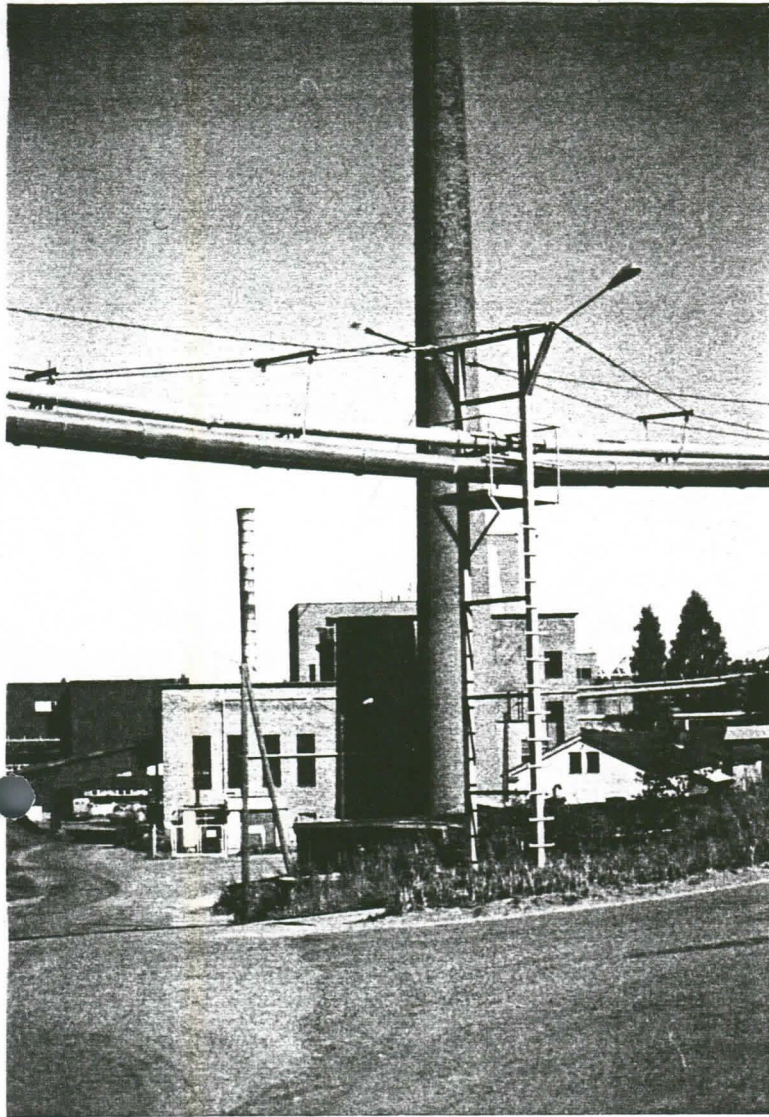
Honkalahden sahan vanhasta sahamiljööstä on jäljellä vanha entinen 1906 rakennettu ja 1920- ja 1940-luvulla laajennettu voimalaitos. Vanhemmalla asuinalueella yhtenäisen ja kerroksisen kokonaisuuden muodostaa Vanha isännöitsijän asunto, Tyttölä ja Mälkniemi. Uudemman asuinalueen Suomitalot muodostavat niin ikään yhtenäisen kokonaisuuden.

Lähteet

Enbom, Sten., Sandelin, C.F. Ett Handelshus i Viborg. Hackman & Co. 1880-1925. Esbo 1991. Honkalahden sahan Kiinteistölaskelmat. Suullisia tietoja antanut Pirjo Tynkkynen. Henrik Wagerin käynti 26.8. 1996.

Kuva 1. Äärimmäisenä oikealla Honkalahden vuonna 1906 valmistuneen höyrysahan voima-asema. Äärimmäisenä vasemmalla voima-aseman 1940-luvun alussa pystytetty laajennus. Kyseisten rakennusten väliin sijoittuu sahan vanhinta voima-asemaa hieman korkeampi 1920-luvun lopussa rakennettu voima-aseman laajennus.

Kuva 2. Vanhan voima-aseman 1940-luvun alussa tehty laajennus savupiippuineen lännestä.

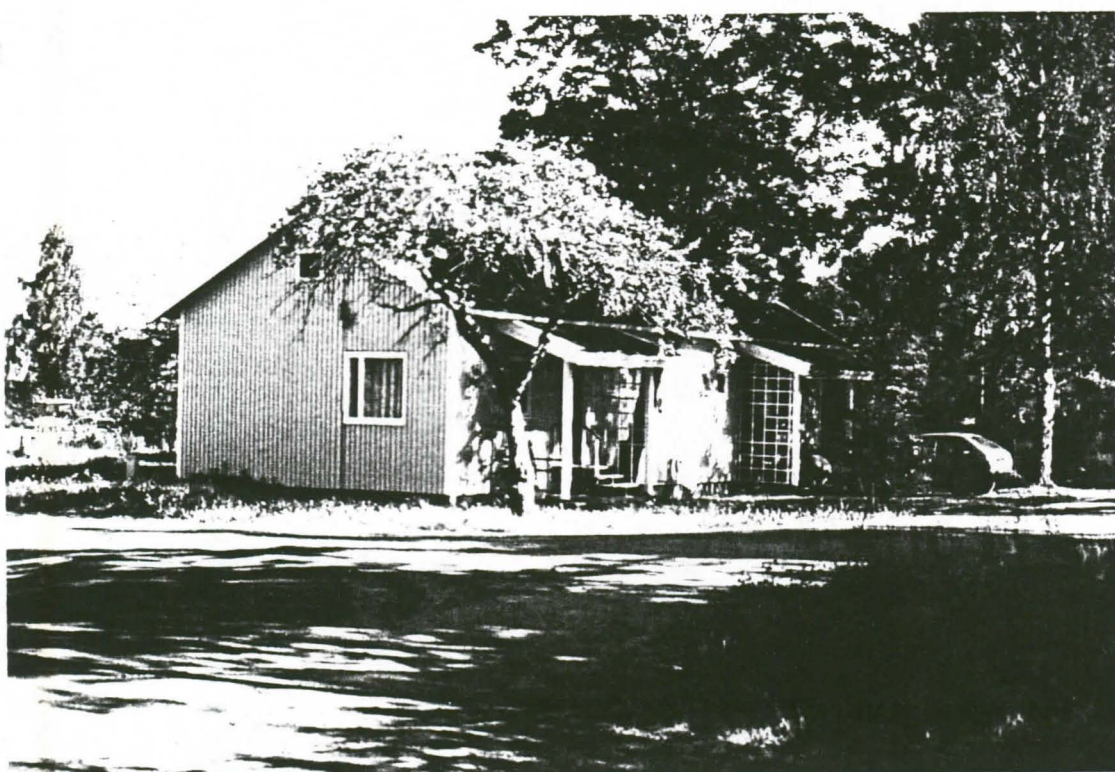
Kuva 3. Tyttölä.

Kuva 4. Vanha isännöitsijän asuinrakennus.

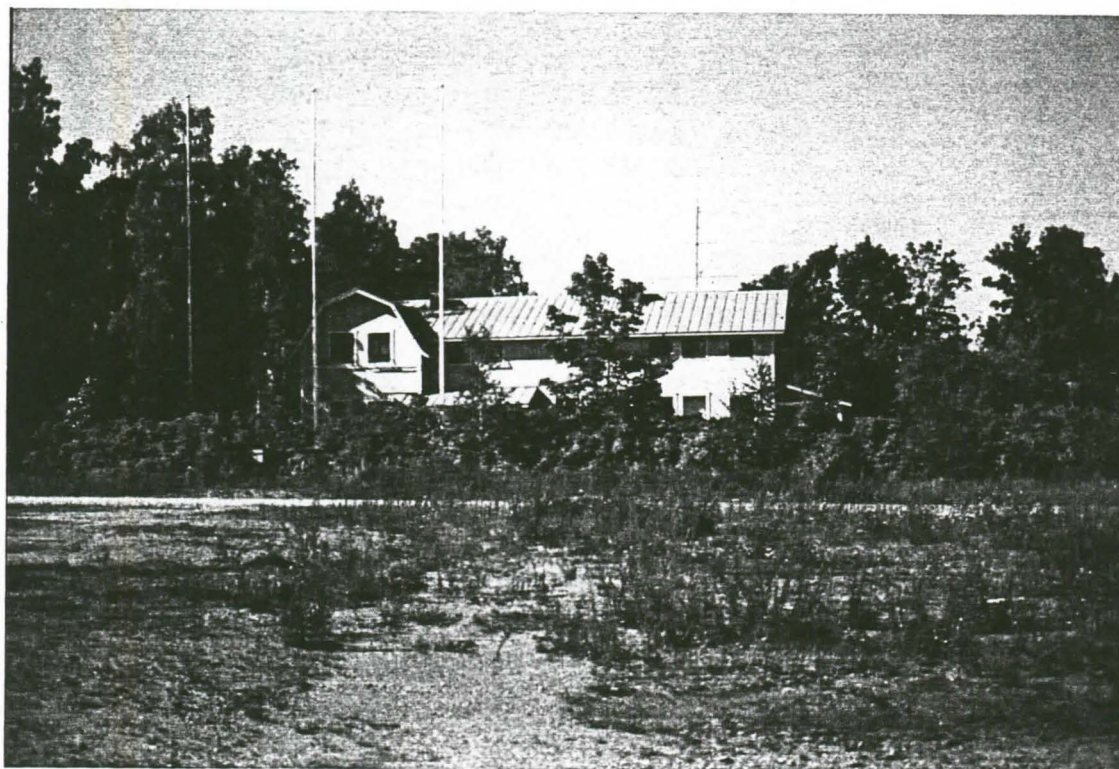
Kuva 5. Tallihovi.

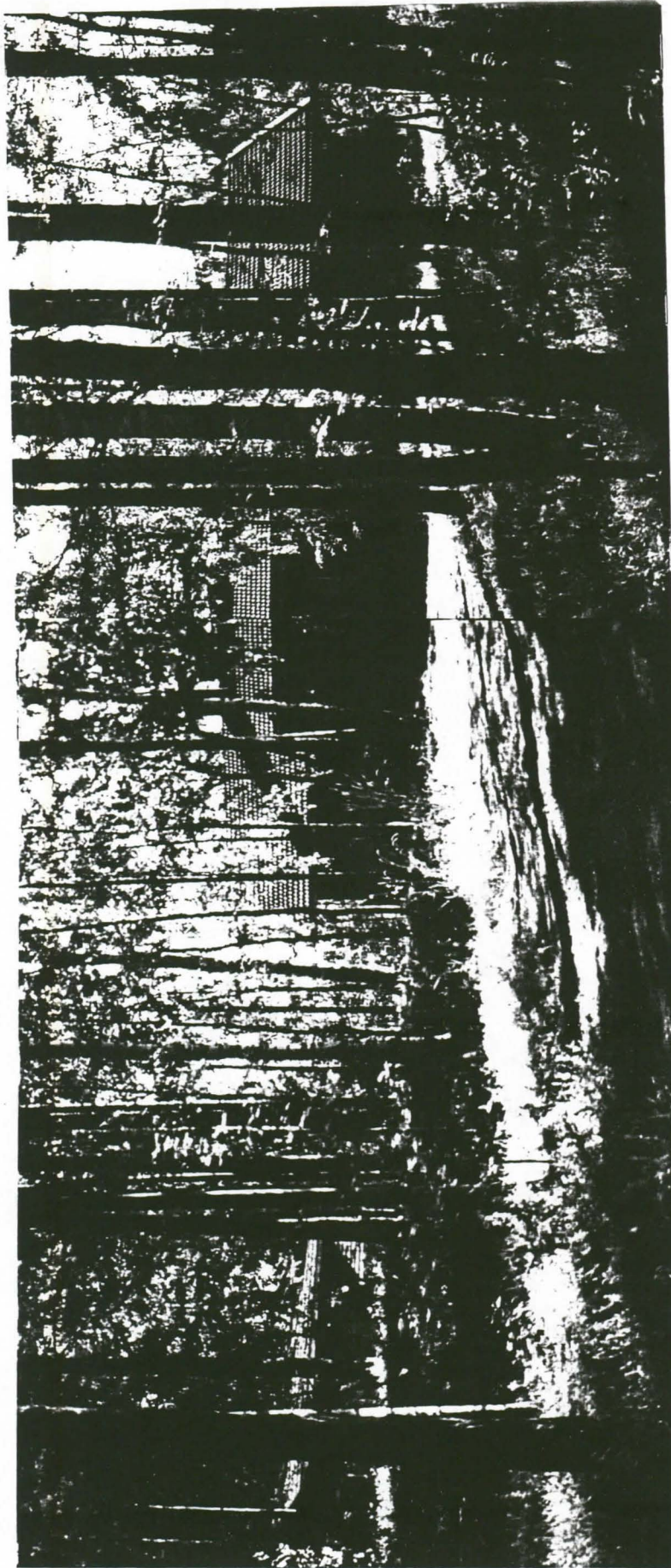
Kuva 6. Annala.

Kuva 7. Anttola.

Kuva 8. Kerho

Kuva 9. Suomitalo pihapiireineen.

Kuva 10. Pyytalo

TOLKKISTEN VANHA SULFIITTISELLULOOSATEHDAS

Johdanto

Vuonna 1893 Suomen viidentenä sulfiittiselluloosatehtaana toimintansa aloittanut liikemies August Eklöfin perustama Tolkkisten tehdas tuli Enso Oy:n omistukseen Ab Tampella Oy:n oston yhteydessä vuonna 1993.

Tehdashistoria

Liikemies August Eklöfin toiminta Tolkkisissa alkoi vuonna 1885, jolloin hän osti siellä olleen höyrysahan ja tiilitehtaan. Sahatoimintaa Eklöf oli harjoittanut jo vuodesta 1868, jolloin hän oli perustanut höyrysahan Porvooseen. Varmistaakseen hyvät kuljetusyhteydet rakennutti Eklöf yhdessä liikemies C E Åbergin kanssa rautatien Porvoosta Keravalle vuosien 1871 - 1874 aikana. Sahatoiminnan tuottamien tulojen turvin hän perusti Tolkkisiin Suomen viidennen sulfiittiselluloosaa valmistavan tehtaan vuonna 1893. Puisessa tehtaassa oli kaksi kattilaa. Tehtaalle hankittiin kolmas keitin vuonna 1897 ja neljäs vuonna 1901. Uusi höyrykone asennettiin saman aikaisesti neljännen keittimen kanssa. August Eklöfin nimeä kantaneesta yrityksestä muodostettiin osakeyhtiö vuonna 1910. Aug. Eklöfin kuoltua vuonna 1912 tulivat yhtiön johtoon hänen poikansa. Tolkkisten höyrysaha lopetti toimintansa vuonna 1928.

Ensimmäisen maailmansodan ja kansalaissodan jälkeen tapahtuneen poliittisen tilanteen vakiintumisen ja yhtiön vaurastumisen seurauksena päätti yhtiö uudistaa ja laajentaa tehdasta 1920-luvun alussa. Vanhan puisen tehtaan korvaavan, uuden tiilisen tehtaan laajennussuunnitelmista vastasi insinööri J. Brax. Uusi sulfiittiselluloosaa valmistanut tehdas, jonka keittämöön sijoitettiin kolme keittokattilaa valmistui vuonna 1922. Vanha höyrypannukeskus purettiin huonokuntoisena ja sen tilalle rakennettiin uusi voimalaitos, jonne sijoitettiin kolme höyrykattilaa ja Stal- merkin generaattori. Keittämön viereen rakennettiin kuorimo. Vuonna 1925 vedettiin Tolkkisten tehtaalle, Porvoon höyrysahan kautta Etelä-Suomen Sähkö Osakeyhtiön Porvoon korkeajänniteasemalta 20 000 voltin korkeajännitelinja. Tehtailla alettiin valmistamaan spriitä vuonna 1941 rakennetussa spriitehtaassa.

Selluloosatehtaalla tehtiin uudistus- ja laajennustöitä 1950- ja 1960-luvuilla. Massanlajitteluosastoa korotettiin sen uudistamisen yhteydessä 1950-luvulla ja keittämöä laajennettiin arkkitehtuuriltaan 1920-luvun tehtaan kanssa samantyyllisenä pohjoiseen 1960-luvun alussa. Ab August Eklöf Oy:n osakekanta siirtyi Ab Tampella Oy:lle vuonna 1964. Selluloosatehdas pysäytettiin vuonna 1975. Seuraavana vuonna käynnistyi uusi suursaha. Vanha sulfiittiselluloosatehdas ja suursaha siirtyivät Enso-Gutzeit Oy:lle vuonna 1993 Ab Tampella Oy:n oston yhteydessä. Selluloosatehdas ja sen työyhteisö dokumentoitiin huolellisesti Svenska Litteratursällskapetin tutkijoiden toimesta viimeisinä toimintavuosina.

Ympäristö

Vanha sulfiittiselluloosatehdas sijaitsee Sillviken-lahden itärannalla Tolkkislandetin pohjoisosassa. Tolkkislandet on alunperin ollut saari. Nykyinen maakannas on peräisin vuodelta 1766, jolloin Stockviken lahtea täytettiin nykyistä sahaa ja sen tukkikenttää varten. Sillvikenin pohjoisosassa sijaitsee makean veden allas joka on erotettu Sillvikenistä 1930-luvulla rakennetulla padolla. Muutaman kilometrin päässä tehtailla sijaitsee vuosisadan alussa rakennettu yhtenäinen Ab. Aug. Eklöf Oy:lle kuulunut asuinalue, valkoinen linja ja mantereen puolella koillisessa pinta-alaltaan ja rakennusten lukumäärältään suurehko, rakenteeltaan ympäröivään kyläasutukseen kuuluva edellistä vanhempi, mutta rakennuskannaltaan uusiutunut asuinalue.

Tehdasalue

Nykyinen tehdasalue koostuu sen länsiosassa sijaitsevan vanhan sulfiittitehtaan (1) lisäksi uudesta suursahasta (2) ja siihen kuuluvista dimensiolajittelu (2a)- sekä kuivaamorakennuksesta (2b). Saha siihen kuuluvine rakennuksineen sijoittuu tehdasalueen luoteisosaan Sillvikin itärannalle. Selluloosatehtaan pohjoispuolella on tiilinen puusepän verstaana oleva rakennus (3). Tehtaan eteläpuolella sijaitsee tehtaan vanha höyryvoimalaitos (4). Vanha sulfiittispriitehdas (5) on tehdasalueen pohjoisreunassa. Sen ja selluloosatehtaan väliin sijoittuu ruokala (6)- ja

toimistorakennus(7). Tehdasalueen vanhempaan rakennuskantaan kuuluva kerhoksi muutettu vanha virkailijatalo (8), paloasema (9) ja asuinrakennus (10) ovat tehdasalueen lounaisosassa. Sillvikin äärellä, selluloosatehtaan länsipuolella on puinen varasto (11). Uusi, suurikokoinen voimalaitos sijaitsee selluloosatehtaan kaakkoispuolella.

Selluloosatehdas

Punatiilinen tehdasrakennus koostuu muuta rakennusta korkeammasta ja tehdasaluetta hallitsevasta, kaari-ikkunoin varustetusta kolmikerroksisesta keittämöstä (1a) idässä ja sen länsipuolella olevasta massanlajitteluosastosta (1b), jota seuraa kaarikattoinen massan ylösotto-osasto (kuivausosasto) (1c). Jälkimmäisen pohjoispuolelle sijoittuu vanha punatiilinen, kaari-ikkunoin varustettu puunkäsittelyrakennus, joka muutettiin myöhemmin verstasrakennukseksi (1d). Sen koillisosassa on vanha punatiilinen paja (1e). Tehtaan höyryvoimalaitos (1f) on sijoitettu kiinni keittämöön, sen eteläpuolelle. Tehdas osastoinen on osittain varastona, mutta pääosin tyhjillään. Huonokuntoisen tehtaan laitteisto ja kiinteä sisustus on purettu ja massanlajitteluosaston sisäkatto on romahtanut osittain.

Tehtaan eteläpuolella oleva, tehtaan kanssa samanikäinen höyrykattilahuone on sen katolla olevine purusiiloineen alkuperäistä vastaavassa asussa. Voimalaitoksessa on jäljellä Jönköpings Mekaniska Verkstadin vuonna 1921 valmistama höyrykattila. Tehdasrakennuksen vanhimpiin osiin kuuluu todennäköisesti tehtaan eteläpuolella oleva paja- ja verstasrakennus. Molemmat rakennukset palautuvat vanhimmilta osiltaan todennäköisesti vanhimman, vuonna 1893 rakennettun selluloosatehtaan rakennusajankohtaan. Vanhan, 1900-luvun alussa asennetun höyrykoneen konehuone erottuu vuonna 1960 valmistuneen keitto-osaston pohjoisen laajennuksen ja 1920-luvun alussa valmistuneen keittämön välissä. Rakennusosan pohjoisseinässä on säilynyt osa vanhan höyrykoneen tarvitsemasta kahdeksankulmaisesta piipusta sekä sen perustus. Rakennuksesta säästettiin sen purkamisen yhteydessä pohjois- ja eteläseinä, joita käytettiin hyväksi uudessa tehtaassa, mutta sen itäosa rakennettiin vastaamaan arkkitehtuuriltaan uutta tehdasta. Verstasrakennusta on laajennettu myöhemmin, mutta sen itäpuoli, jossa on toiminut muun muassa hakkuriosasto on säilynyt ilmeisen alkuperäisenä. Kaarikattoiset massan kuivaussalit ovat valmistuneet 1920- ja 1930-luvun vaihteessa. Eteläisintä salia on laajennettu lounaassa 1960-luvun alussa.

Vanha happotorni sekä vanhan höyryvoimalaitoksen länsipuolella ollut savupiippu on purettu.

12 Vattenborg

Tiilinen muodoltaan pyöreä vesisäiliö, jonka vanhimmat osat ovat 1920-luvulta tai mahdollisesti vanhempia.

5 Spriitehdas

Kalkkitiilestä muuratun, 1940-luvun alussa valmistuneen spriitehtaan laitteisto on purettu. Rakennus on nyt trukkien korjaushallina ja torniosa tyhjillään.

10 Asuintalo

Vuosisadan alusta oleva puuverhoiltu hirsinen puolitoistakerroksinen asuinrakennus on yhtiön vierastalona.

8 Kerho

Vuonna 1900 rakennettu hirsinen, verhoiltu virkailija-asuinrakennus on yhtiön kerhona.

3 Puusepänverstas (vanha sahan konehuone)

Tiilinen kaari-ikkunoin varustettu rakennus on vanhan sahan höyrykonehuone. Rakennuksen seinässä on vuosiluku 1912 ja se toimii puusepänverstaana. Rakennuksen kahdesta huoneesta toisessa on ollut selluloosatehtaan makean veden puhdistuslaitos.

9 Vanha VPK:n rakennus

Lautavuorattu, tiilisellä palomuurilla keskeltä jaettu vuonna 1907 pystytetty rakennus on toiminut hevostallina. Nyt varastona ja autotallina oleva rakennus oli paloasemana 1980-luvun puoliväliin saakka.

11 Makasiinivarasto

Hirsirakenteinen, lautavuorattu. Sillvikenin itärannalla sijaitseva varasto on rakennettu vuonna 1920.

2a-b Saha rakennuksineen

1970-luvun puolivälissä rakennettu saha ja siihen kuuluvat osastot ovat suurikokoisia elementtirakenteisia rakennuksia.

Yhteenveto

Tolkkisen tehtaalla on kulttuurihistoriallista merkitystä maamme viidentenä sulfiittiselluloosatehtaana. Vanha sulfiittiselluloosatehdas on huonokuntoinen, minkä lisäksi sen irtaimisto on purettu. Vanha höyryvoimalaitos on säilynyt niin laitteistoltaan kuin rakennukseltaan alkuperäisen kaltaisena. Sahan konehuoneena toiminut puusepänverstaas on ulkoisesti alkuperäistä vastaavassa asussa. Kerhoksi muutettu vanha virkailija-asuinrakennus ja pienempi asuintalo ovat ainoat tehdasalueella selluloosatehtaan toimintaan liittyneet asuinrakennukset. Tolkkisten omaleimaiseseen yhdyskuntaan kuuluvat muut tehtaan rakennuttamat asunnot ovat siirtyneet yhtiön ulkopuolisille.

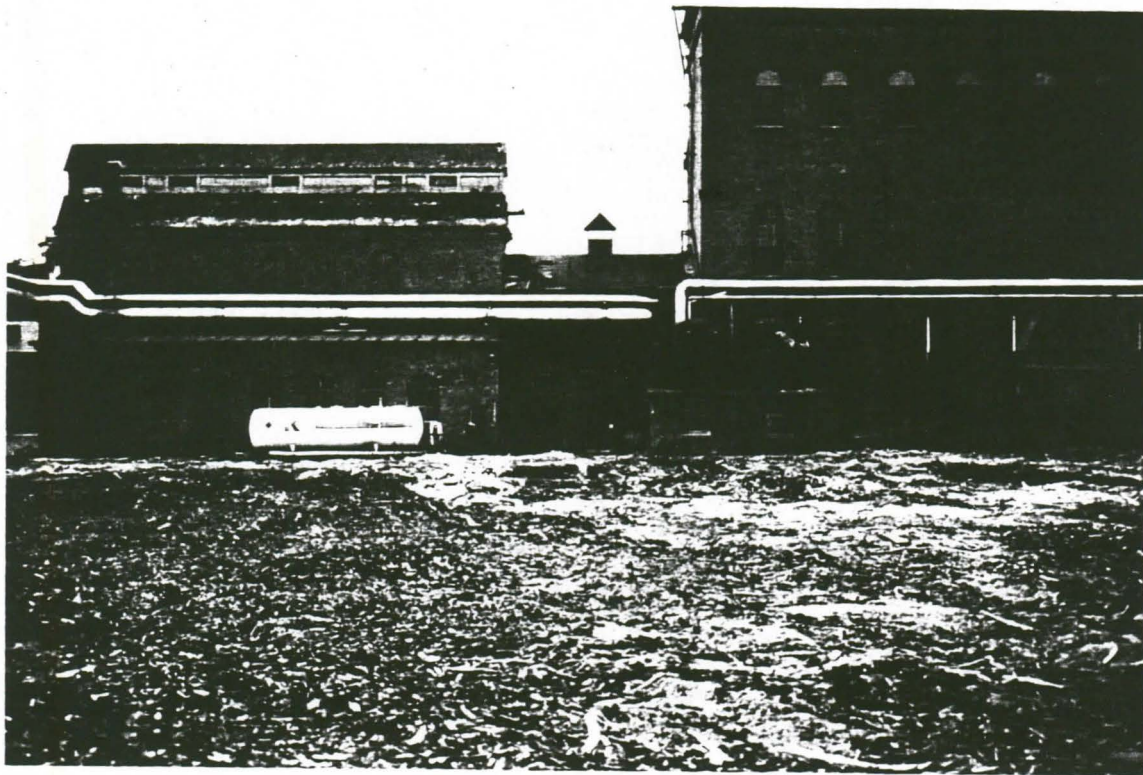
Lähteet

Ekman, Karl. Aug. Eklöf, Aktiebolag. Borgå 1924. Henrik Wagerin ja Timo Kantosen käynti 27.9. 1996.

Tolkkisten tehdas on dokumentoitu Svenska Litteratursällskapetin kansantieteen tutkijoiden toimesta. Tehdas ja sen työntekijät ovat olleet kansantieteellisen tutkimuksen kohteena 1960-luvulta lähtien, mihin liittyy Bo Lönnqvistin johtama ryhmä kerännyt Folkutursarkivetiin Helsinkiin laajan kokoelman Tolkkisten sulfiittiselluloosatehtaaseen liittyvää materiaalia, kuten piirustusten kopioita ja 1960-luvun puolivälissä otettuja valokuvia. Myös Teollisuusvakuutuksen arkistossa Helsingissä on tehdasta koskevia valokuvia. Mainittu materiaali on toiminut inventoinnin lähteinä.

Kuva 1. Tolkkisten sulfiittiselluloosatehdas. Vaaleampi osa oikealla on rakennettu 1960-luvun alussa.

Kuva 2. Vasemmalla tehtaan voima-asema.

Kuva 3. Oikealla sahan vanha konehuone.

Kuva 4. Spritehdas.

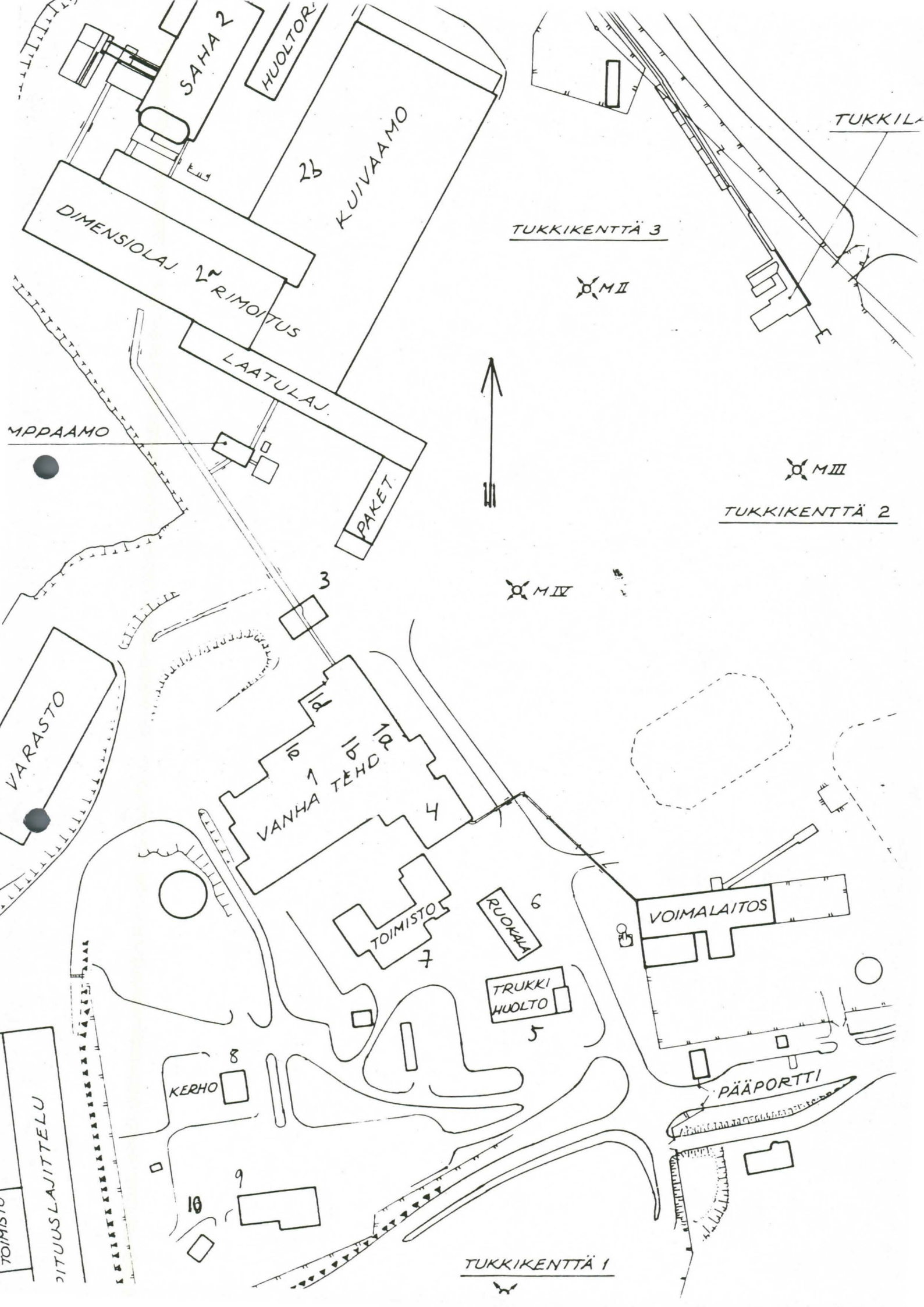
Kuva 5. Vasemmalla vanha verstaas ja puunkäsittelyrakennus. Osittain verstaan edessä näkyy kuvauskonesalin kaarikattoja. Korkea osa niiden takana kuuluu massanlajitteluosastoon. Selluloosatehtaan keittämö hämöttää taustalla.

Kuva 6. Vanha paloasema

Kuva 7. Kerho

PATENIEMI

Historiaa

Sahan ja saha-alueen historia alkaa 1870-luvun alusta. Kaksiraaminen, kauppaneuvos J. G. Bergbomin, vanhan telakan paikalle perustama höyrysaha käynnistyi vuonna 1873. Sahan yhdistyessä Korkeasaaren, Toppilan ja Varjakan sahojen kanssa perustettiin Ab Uleå Oy vuonna 1912. Pateniemen saha siirtyi Oulu Oy:n omistukseen vuonna 1935 ja edelleen Veitsiluoto Oy:lle vuonna 1986. Sahatoiminta lopetettiin 1990. Saha työllisti parhaimmillaan yli 1000 henkilöä 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa. Saha paloi helmikuussa 1995.

Ympäristö

Saha-alue, joka pohjoisessa ja luoteessa rajautuu Perämereen on nykyisin suurta tasaista aluetta. Etelässä saha-alue rajautuu kolmen vanhemman rakennuksen ryhmään sekä paloasemaan. Kaikki sahatoimintaan viittaava on purettu sahan palon jälkeen. Varsinaisen saha-alueen ulkopuolella, idässä ja kaakossa on kaksi sahaan kuulunutta Tokan- ja Sahantien varrelle sijoittuvaa, pääosin 1930- ja 1940-luvulla rakennettua asuinaluetta.

Sahan rakennukset

Sahatoimintaan liittyviä rakennuksia on jäljellä viisi, joista kolme muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden. Kaikki rakennukset lukuunottamatta 1950-luvun alussa pystytettyä paloasemaa ovat puisia. Mainitun kolmen rakennuksen ryhmä koostuu ns. keltaisesta konttorista (1), ns. punaisesta konttorista (2) sekä nikkaripirtistä (3). Rakennukset sijoittuvat ison pihan kolmelle sivustalle, muodostaen siitä suojaisan alueen. Piha on auki itäsivustalta. Piha-aluetta hallitsee koivuja kasvava nurmikenttä. Muut sahan toimintaan liittyneet rakennukset ovat vuonna 1950 pystytetty kaksikerroksinen, rapattu paloasemarakennus letkunkuivaustorneineen ja autotalleineen (4). Paloasema sijoittuu edellisiin nähden koilliseen. Viides tähän yhteyteen kuuluva rakennus on sahan vanha hirsirakenteinen ruokala. Se sijoittuu Sahantien varteen edellisistä kaakkoon.

1 Keltainen konttori

Hyväkuntoinen hirsirakenteinen 1880-luvulta oleva, lautavuorattu puolitoistakerroksinen rakennus on toiminut sahan konttorina. Kiinteistön länsipäässä on sijainnut sahan hoitajan asunto. Rakennuksen peruskorjaustöissä vuonna 1973 on sisäseinät päällystetty lastulevyllä ja lattioihin on laitettu muovimatot. Konttori on tyhjillään.

2 Punainen konttori

Kaksikerroksinen vuorattu, kahdesta identtisestä huoneistosta koostuva 1910-luvulla rakennettu hyväkuntoinen talo on toiminut työterveysasemana 1960-luvulle saakka. Terveysaseman jälkeen rakennuksessa oli tekninen konttori. Talo on käyttötty. Peruskorjauksen yhteydessä 1980-luvulla rakennukseen on laitettu kokolattiamatot ja sisäseinät on lautaneloitu.

3 Nikkaripirtti

Kaksi- ja osittain kolmikerroksinen punamullattu hirsirakennus kuuluu alueen vanhimpiin. On mahdollista, että se on ennen sahaa paikalla toimineen laivavarvin aikainen. Suullisen tiedon mukaan rakennuksen kolmannessa kerroksessa, joka on yhtenäistä tilaa tehtiin laivojen veistämiseen tarvittavia kaarimalleja luonnollisessa koossa. Viime vuosisadalla oli tavallista, että piirustuksia ei käytetty, vaan laivat rakennettiin mallien mukaan. Nikkaripirtin itäpäädyssä on Pohjanmaan museon ylläpitämä sahamuseo, jossa säilytetään ja esitellään Pateniemen sahatoimintaan liittyviä tapahtumia ja esineitä sekä kalustoa. Nikkaripirtin länsipäädyssä säilytetään erilaisia saha- ja laivatoimintaan liittyviä esineitä. Nikkaripirtin julkisivu (pieniä oviaukkoja kahdessa kerroksessa) viittaa laivojen talvisäilytysvarastofunktion.

4 Paloasema

Saha-alueen portin vieressä olevaan hyväkuntoiseen rapattuun, kaksikerroksiseen paloasemaan kuuluu viiden auton talli ja letkujen kuivaustorni. Paloasemarakennuksen pohjakerroksessa on ollut sairaskassa. Toisessa kerroksessa on ollut asuintiloja. Nykyisin koko rakennus on koostuu asuinkäytössä.

5 Ruokala

Punamullattu puolistoistakerroksinen verhoiltu hirsinen ruokalarakennus on rakennettu 1880-luvulla. Se sijoittuu edellisistä rakennuksista itään Sahantien varteen. Rakennus on toiminut myös sahan klubina. Rakennuksen länsiosassa on lahovaurioita.

Tokantien asuinalue

Alueella sijaitsevat rakennukset ovat sijoittuneet Tokantien itä- ja länsipuolille. Tokantie alkaa edellä käsiteltyjen kolmen rakennuksen muodostaman ryhmän eteläpuolelta. Tokantien varteen sijoittuvat kiinteistöt on pysyitetty Pateniemen sahan toimesta asunnoiksi sen työntekijöille. Rakennuskanta koostuu kolmesta 1920- ja 1930-luvulla rakennetusta kahden perheen talosta sekä kolmesta 1940- puolivälissä rakennetusta kahden perheen asuinrakennuksesta. Asuinalueet muodostavat yhdessä ajallisesti ja tyylillisesti monikerroksisen sahan työntekijöille tarkoitetun asuinaluekokonaisuuden

Tokantie 23, 21, 19

Kaksikerroksiset lautaverhoillut harjakattoiset paritalot on rakennettu vuosina 1945 (23, 21) ja 1948 (19). Tokantie 21 ja 23 väliissä on rakennuksille yhteinen, huono kuntoinen ulkorakennus, jossa on käymälä sekä liiteritiloja. Tokantie 23 on tyhjillään siellä sattuneen vesivahingon vuoksi. Kahdessa muussa rakennuksessa asutaan. Kohtuukuntoiset rakennukset on sijoitettu Tokantien länsisivustalle väljästi kaakkois-luode akselissa olevaan riviin. Ne muodostavat yhtenäisen ja ehjän kokonaisuuden sodanjälkeisestä työntekijöitä palvelevasta, Pateniemen sahan harjoittamasta rakennustoiminnasta. Rakennuksilla on omat tilavat tontit, jotka ovat hyvin hoidetut, lukuunottamatta rakennus numero 23 tonttia, joka on rehevöitynyt. Numero 19:llä on oma ulkorakennus. Rakennukset ovat alkuperäisen kaltaissa asussa.

Tokantie 24, 22, 20

Suuret kaksikerroksiset vuodelta 1928 ja vuodelta 1930 peräisin olevat paritalot sijoittuvat Tokantien itäpuolelle, edellisten rakennusten itäpuolelle, Tokantien varteen. Rakennuksissa 22 ja 20 on mansardikatto ja numerossa 24 harjakatto. Kahdessa talossa asutaan ja yksi (20) on tyhjillään. Rakennukset ovat ulkoisesti hyväkuntoiset. Tyhjillään oleva talo on hieman ränsistynyt. Rakennukset on sijoitettu väljästi omille isoille tonteilleen. Rakennukset eivät sijaitse välittömästi tiessä kiinni, kuten Tokantie 23, 21 ja 19 vaan niiden ja tien väliin jää suurehko piha. Tokantie 22 ja 24 pihaille on lisäksi sijoitettu suuret aumakattoiset puiset ulkorakennukset, joissa on maakellari, liiteritiloja sekä ulkokäymälä. Piharakennukset ovat kohtuullisessa kunnossa. Rakennukset ovat säilyneet ulkoasultaan ilmeisen alkuperäisinä.

Sahantien asuntoalue

Asuntoalue ei muodosta samanlaista yhtenäistä kokonaisuutta, kuten Tokantien alue. Alue alkaa ruokalarakennuksesta (5) ja jatkuu siitä itäänpäin. Ruokalaa vastapäätä, tien eteläpuolella sijaitsee vuonna 1945 pystytetty kahden perheen kaksi kerroksinen asuinrakennus, Sahantie 15. Harjakattoinen rakennus on lautaverhoiltu. Se on sijoitettu omalle tilavalle pihalle, jonka länsilaidalle on sijoitettu ulko-rakennus. Kiinteistössä asutaan. Se ja ulkorakennus ovat hyväkuntoiset. Rakennus on yhteneväinen Tokantie 23, 21 ja 19 kanssa.

Sahantie 14 on pystytetty tai vanha rakennus peruskorjattu vuonna 1962. Rakennuksen ulkoverhoilu antaa raskaan vaikutelman. Sahantie 13 on yhteneväinen Sahantie 15 kanssa. Hyväkuntoisessa rakennuksessa asutaan.

Sahantie 11 sijaitsee suurella tontilla. Hyväkuntoinen, verhoiltu kaksikerroksinen rakennus on suurikokoinen kahden perheen asuintalo. Rakennus on toiminut mm. sahan konttoripäällikön asuntona. Rakennuksen pihalla on hyväkuntoinen ulkorakennus.

Sahantie 9 kuuluu samaan rakennusryhmään ns. Porilan talojen kanssa. Kahden perheen asuintalo on varustettu masardikatolla. Talon itäpuolella sijaitsevat kaksi katettua sisäänkäyntiä on koristeltu puuleikkauksin. Suurella tontilla sijaitseva rakennus on tyhjillään ja hieman rapistunut, muun muassa osa kattotiilistä on rikki.

Sahantie 9:n ja siitä länteen päin sijaisevan Tokantien alueen väliin jää suuri avoin heinää kasvava alue. Sahantiellä sijaitsee myös vuonna 1951 valmistunut lauta-rakenteinen navettarakennus, joka nykyisin toimii korjaamona ja varastona. Navatta sijaitsee Sahantie 9 vastapäätä, luoteessa. Rakennuksen erikoisuuksiin kuului sen valmistumisen aikoihin sähkökäyttöinen, liikkuva ruokintapöytä.

Yhteenveto

Pateniemen sahasta ovat säilyneet muistoina sahan vanha konttori, työterveysasema sekä nikkaripirtti ja niiden muodostama kokonaisuus. Tokantien asuinrakennukset muodostavat ajallisesti monikerroksisen, sahan työväenasuinaluekokonaisuuden.

Lähteet

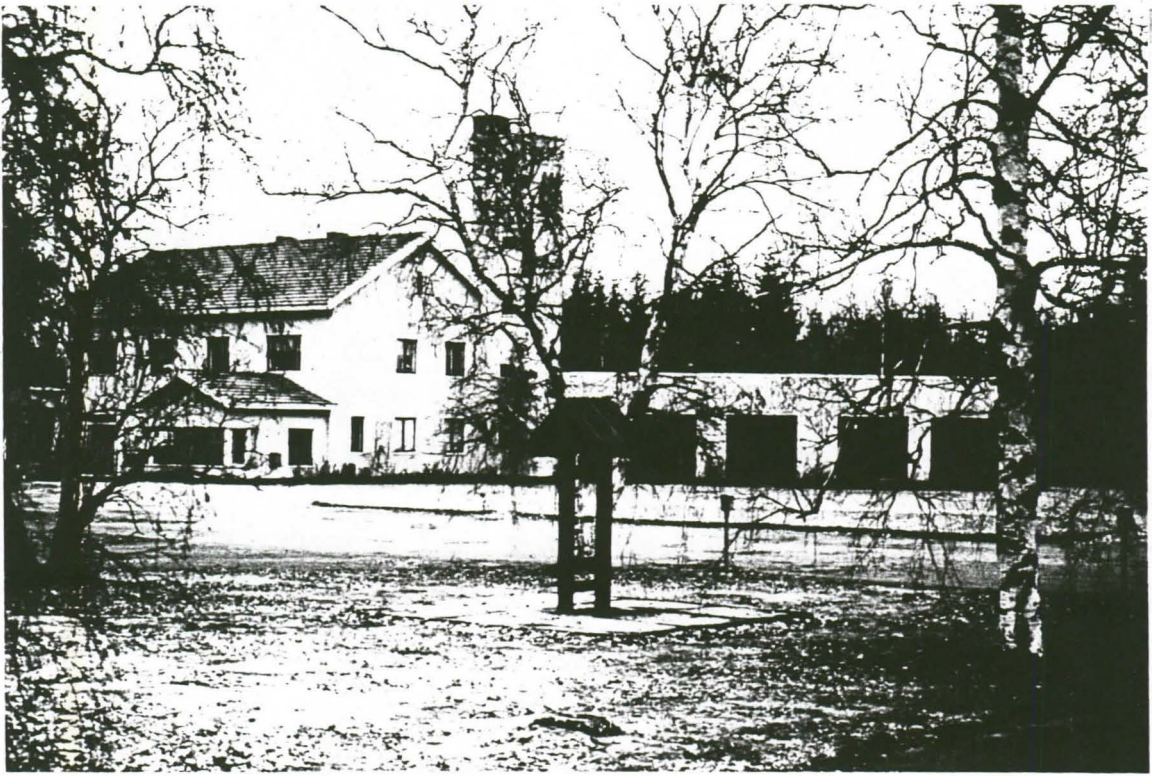
Kantonen, Timo. Satakunta sahaa Suomessa. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saharakennuksia ja -ympäristöjä. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 18. Helsinki 1996; Kovalainen, Pasi. Inventointi ??????. Suullisia tietoja antaneet Martti Heikkinen ja Esko Hankkila. Henrik Wagerin käynti 16.10. 1996.

Keltaisen konttorin eteläpäädyssä sijaitsevassa entisessä sahan hoitajan asunnossa on uudempaa lähinnä työpiirustuksista koostuvaa piirustusmateriaalia, joka on järjestetty laatikostoihin. Niihin liittyvät kortistot ovat myös jäljellä. Rakennuksen vinttikerroksessa on suuri määrä erilaisia piirustuksia, ilmavalokuvia, tilikirjoja, maa-aluekirjoja yms., joka on täysin järjestäytymättömässä tilassa. Erilaista sahan toimintaan liittyvää materiaalia on järjestäytymättömänä myös muissa tyhjiksi jääneissä työhuoneissa.

Punaisen konttorin toisessa kerroksessa sijainnut arkisto on tyhjennetty. Talon toisessa kerroksessa on jäljellä arkistokaappi, jossa on konepiirustuksia. Rakennus on tyhjillään, mutta lämmitetty. Toisen huoneiston alakerta vuokrataan toimistoksi.. Rakennus on tyhjillään, mutta lämmitetty.

Kuva 1. Pateniemen vanhaa sahamiljöötä. Vasemmalla nikkaripirtti, keskellä punainen konttori ja oikealla keltainen konttori.

Kuva 2. Paloasema.

Kuva 3. Sahantiellä, lähimpänä saha-aluetta sijaitseva ruokala.

Kuva 4. Ruokala idästä

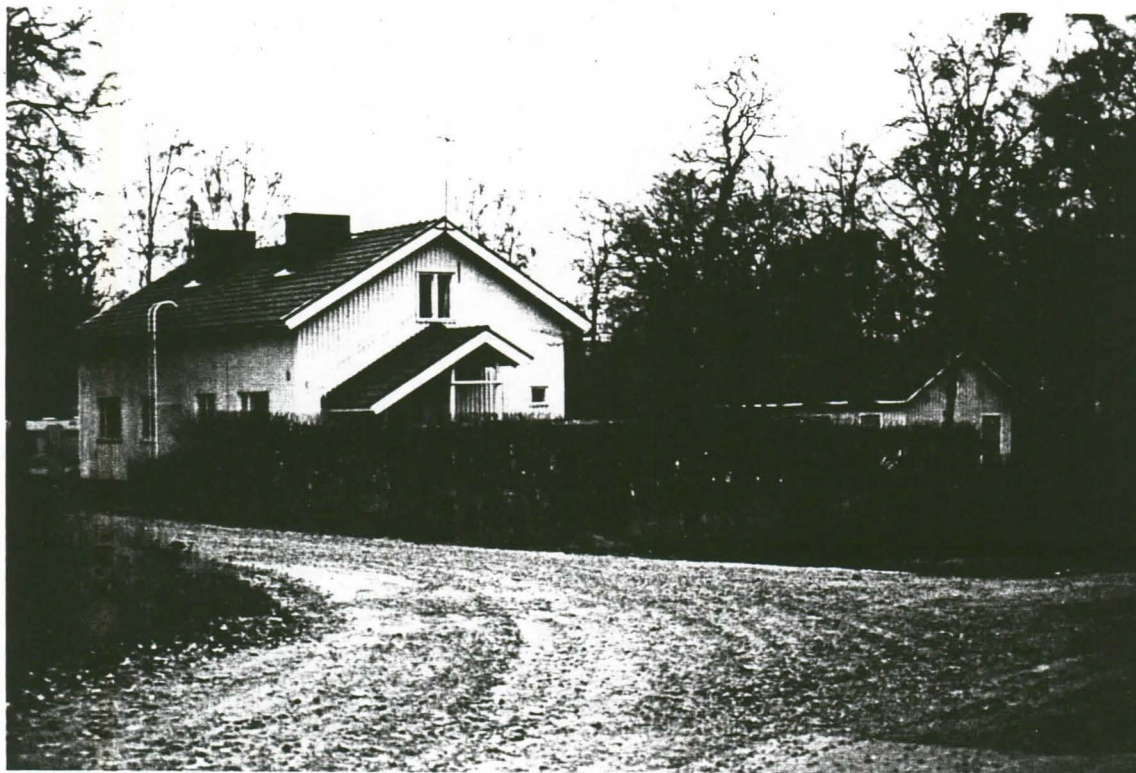
Kuva 5. Tokantie 24

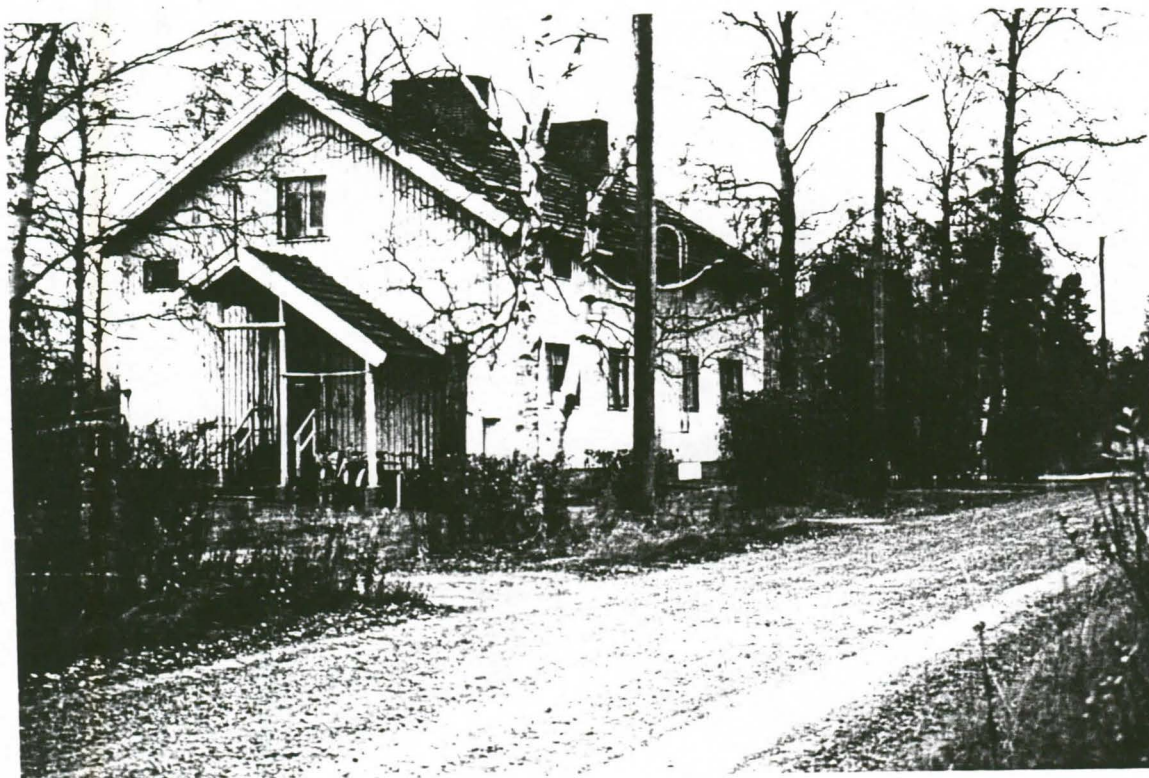
Kuva 6. Tokantie 22

Kuva 7. Tokantie 20 ja 22.

Kuva 8. Sahantie 15.

Kuva 9. Tokantie 21 ja 19.

Kuva 10. Rakennustyyppiltään ns. Porilan-talojen kanssa yhteneväinen rakennus, Sahantie 9.

Kuva 11. Sahantie 11. Siitä vasempaan sijaitsee Tokantien varteen rakennettu monikerroksinen ja yhtenäinen asuinalue.

HYRYNSALMEN SAHAYHDYSKUNTA

Tehdashistoria

Hyrynsalmen saha perustettiin vuonna 1948. Alueelle valmistui samana vuonna tiilinen sahan konehuone. Omistajana ja rakentajana toimi Hyryn Puu-niminen yhtiö, joka ei päässyt toiminnassaan pidemmälle, vaan myi toiminnan Kristiinan Puu Oy:lle, joka pystytti varsinaisen saharakennuksen ja sahan höyrykoneen. Saha lähti käyntiin juhannuksena 1950. Sahan perustamisen Hyrynsalmelle teki mahdolliseksi vuonna 1939 avattu Kajaanin ja Taivalkosken välinen ratalinja. Kristiinan Puu teki konkurssin ja yritys siirtyi venäläisomisteiselle, mm. Uimaharjun sahan omistaneelle Haukivuoren Puutavara Oy:lle 1951. Sahayhdyskunnan rakennukset ovat Haukivuoren Puu Oy:n aikaisia. Haukivuoren Puutavara Oy:ltä saha siirtyi Oulu Oy:lle lokakuussa 1955.

Saha toimi höyrykäyttöisenä vuonna 1966 tapahtuneeseen paloon saakka. Palon jälkeisissä rakennustöissä saha sähköistettiin. Nykyinen, sahan lautatarhan ja sahayhdyskunnan välissä sijaitseva tyhjillään oleva rapattu, tasakattoinen voimalaitosrakennus, jossa myös oli paja, trukkihalli sekä sosiaali- ja toimistotiloja pystytettiin tänä aikana. Sen vieressä ollut saharakennus on purettu. Sahayhdyskunnan halki kulkeva raitin tapainen tie ja sen valaistus ovat Oulu Oy:n rakennuttamat. Hyrynsalmen saha lopetti toimintansa vuonna 1982. Enso Oy:lle saha-alue siirtyi Oulun tehtaiden oston yhteydessä vuonna 1996.

Ympäristö

Hyrynsalmen sahan alue rajoittuu Hyrynjärveen idässä ja rautatiehen lännessä. Sahan eteläpuolella olevalla lautatarha-alueella sijaitsee muinaismuistolain rauhoittama kivikautinen asuinpaikka, josta tehtiin ensimmäiset esinelöydöt vuonna 1950, kun sahalle rakennettiin pistoraidetta. Lautatarhan pohjoispäässä sijainut saha on purettu. Saha-aluetta edeltää kirkonkylältä tultaessa laaja mäntykangas, jossa sijaitsee alunperin suomalaisten pystyttämiä, mutta toisen maailmansodan aikana saksalaisille siirtyneiden kasarmien kivijalkoja.

Sahayhdyskunta

Lautatarha-alueen tiilinen yksikerroksinen konttori, sahan voimalaitos ja sahayhdyskuntaan kuuluva Hyrynjärven rannassa oleva uusi lautaverhoiltu sauna ovat Oulu Oy:n rakennuttamat.

Sahayhdyskunnan rakennukset ovat Haukivuoren Puutavara Oy:n rakennuttamia lukuunottamatta isännöitsijän asuinrakennusta, joka pystytettiin Oulu Oy:n aikana. Alueella sijaitsevat kiinteistöt on jaettavissa erillisiksi ryhmikseen rakennusten ulkoasun, koon ja sijoittelun perusteella. Rantatöyräällä, Hyrynjärven länsirannalla sijaitsevat kuusi pienikokoista yhden perheen puuelementtirakenteista rakennusta muodostavat oman kokonaisuutensa. Niitä vastapäätä, lännessä on viisi kahden perheen asuinrakennusta, jotka muodostavat oman yhtenäisen rakennusryhmän. Kummatkin rakennusryhmät on sijoitettu metsäraitin varrelle pohjois-eteläakselissa olevaan, loivasti kaartuvaan riviin. Alueen eteläpäässä on ruokalarakennus ja sen pohjoispuolella uusi isännöitsijän asuinrakennus, joka on sahayhdyskunnan ainoa vesi- ja viemäriputkilla varustettu rakennus. Sen seinään sijoitettiin vesiposti huolehtimaan yhdyskunnan muiden asukkaiden vedentarpeesta. Kukin rakennus on sijoitettu pienehkölle tontille, lähekkäin toisiaan, millä on tavoiteltu tiiviin yhdyskunnan vaikutelmaa.

Tien molemmin puolin sijoittuvat ajallisesti toisaan lähellä olevat, mutta tyylillisesti eroavat rakennukset muodostavat yhtenäisen, kahdesta eri rakennusryhmästä koostuvan sahan asuinaluekokonaisuuden 1950-luvun alkuvuosilta. Kukin rakennusryhmä rikkoutuisi yksittäisen rakennuksen hävitessä.

1 Ruokalarakennus

Asuinalue alkaa etelässä yksikerroksisesta lautaverhoillusta 1950-luvulla valmistuneesta ruokalarakennuksesta. Rakennus on kaksiosainen. Sen länsipäädyssä sijaitseva ruokasali on ollut varattu toimihenkilöille ja itäsiipi työväestölle. Keittiö sijoittuu ruokasalien väliin. Rakennus on hyväkuntoinen eikä siinä ole havaittavissa kosteuvaurioita.

2 Isännöitsijän asunto

1950-luvun lopussa valmistunut lautarakenteinen yksikerroksinen, lautaverhoiltu asuinrakennus on hyväkuntoinen. Piipun juuresta on tullut hieman vettä ja piipussa on hometta. Rakennus on alueen ensimmäinen ja ainoa vesijohdolla varustettu rakennus. Kiinteistöön kuuluu myös erillinen lautarakenteinen saunarakennus, jossa on kattilahuone, autotalli sekä varastotilaa.

Ryhmä I

3 Sahan hoitajan asunto

Rakennus kuuluu samaan ryhmään viiden yhden perheen rakennuksen kanssa. Rakennus on valmistunut 1950-luvun alussa. Talo on pinta-alaltaan lähes puolet suurempi kuin työntekijöiden asunnot. Sisäänkäynti tapahtuu sen eteläpäädyssä sijaitsevan katetun, eteisenä toimivan kuistin kautta. Sen kullakin julkisivulla on kaksi ikkuna-aukkoa. Betoniperustuksella olevassa yksikerroksisessa rakennuksessa on loiva harjakatto ja julkisivut on lautaverhoillut. Erotuksena rakennusta seuraaviin muutoin saman tyylisiin työväen asuintaloihin on tämä kiinteistö varustettu ikkuna-aukoin myös Hyrynjärven puolella. Peltikattoisessa kiinteistössä on kolme lähes samankokoista huonetta sekä keittiö ja kuisti. Rakennus on hyväkuntoinen eikä kosteusvaurioita ole havaittavissa.

4 - 8 Työväen asunnot

Yhden perheen, yksikerroksiset pienehköt loivalla harjakatolla varustetut ja verhoillut sahan työväestölle tarkoitetut rakennukset muodostavat yhdessä sahanhoitajan asunnon kanssa ehjän ja tiiviin kokonaisuuden, joka kertoo Hyrynsalmen sahan asuntorakennustoiminnasta 1950-luvulla. Alueen läpi kulkevan pihatien varrelle samansuuntaiseen riviin sijoittuneet rakennukset ovat valmistuneet 1950-luvun alussa. Erikoislaatuisen lisän rakennusten rakennushistoriaan antaa se, että ne on rakennuttanut venäläisomisteinen puutavarayhtiö pian sotien jälkeen. Ikkuna-aukutus on samanlainen kuin sahan hoitajan asuintalossa sillä erotuksella, että Hyrynjärven puoleinen julkisivu on ilman ikkunoita. Sisäänkäynti tapahtuu länsijulkisivussa olevan katetun kuistin kautta. Rakennukset koostuvat yhdestä isommasta ja yhdestä pienemmästä huoneesta sekä keittiöstä. Peltikattoiset rakennukset ovat hyväkuntoisia eikä pintapuolisia kosteusvaurioita ole havaittavissa.

Ryhmä II

9 - 13 Työväen asunnot

Kyseisen ryhmän muodostava rakennuskanta koostuu viidestä kahden perheen yksikerroksisesta pystyrimavuoratuista harjakatolla varustetusta kiinteistöstä. Sisäänkäynnit on sijoitettu rakennusten päätyihin. Rakennukset on pysyitetty 1950-luvun alussa. On mahdollista, että ne ovat alueen vanhimmat. Rakennusten asuinhuoneistot koostuvat keittiöstä, makuuhuoneesta, olohuoneesta, jossa on vuolukiviuni sekä eteisestä. Rakennus n:o 13 on hieman suurempi kuin 9 - 12. Muiden rakennusten katetut, eteistilana toimivat sisäänkäynnit ovat suuremmat kuin n:o 13. Peltikattoiset rakennukset ovat hyväkuntoisia eikä kosteusvaurioita ole havaittavissa. Yhtä kiinteistöä kohti on yksi ulkorakennus.

Muut

14 Poikamiesasuntola

Suurikokoinen sahayhdyskunnan pohjoispäässä sijaitseva kaksikerroksinen, lautaverhoiltu kasarmimainen rakennus on valmistunut 1950-luvun puolivälissä. Rakennuksessa on kahdeksan huoneistoa, jotka koostuvat keittiöstä ja huoneesta. Rakennuksen kummaltakin sivulta on sisäänkäynti kahteen alakerran ja yhteen yläkerran huoneistoon, ne ovat toistensa peilikuvia

15 Poikamiesparakki

Sahayhdyskunnan eteläpäässä olevassa yksikerroksisessa, verhoillussa rakennuksessa on pieniä hellahuoneita.

16 Sauna

Verhoiltu saunarakennus on vuodelta 1974. Rakennuksessa on pyykkitupa.

17 Lautatarhan konttori

Tiilinen betonista valetulla harjakatolla varustettu rakennus on pystytetty vuonna 1960.

18 Voimalaitosrakennus

Tasakattoisen , kaksikerroksisen rapatun rakennuksen toisessa kerroksessa ovat sijainneet toimisto- ja sosiaalitilat. Pohjakerroksessa on ollut paja, trukkihalli ja voimakeskus. Rakennus on huonossa kunnossa, eikä kiinteää sisustusta ole jäljellä.

Yhteenveto

Kaarevan metsäraitin varrelle sijoittuvat asuinrakennukset muodostavat yhtenäisen ja tiiviin sahayhdyskuntakokonaisuuden 1950-luvulta. Vastaavaa kokonaisuutta ei ole tiedossa muualla Kainuussa.

Lähteet

Huurre, Matti, Keränen, Jorma, Turpeinen, Oiva. Hyrynsalmen historia. 1988; Hakkeita 1/1959. Suullisia tietoja antanut Esko Hankkila. Suullisten tietojen lisäksi myös kirjallista materiaalia antaneet Markku Ketolainen ja Matti Ahonen. Henrik Wagerin ja Lasse Wagerin käynti 18.10. 1996.

Kuva 1. Oulu Oy:n rakennuttama isännöitsijän asunto.

Kuva 2. Ruokala.

Kuva 3. Sahan hoitajan vanha asuinrakennus Hyrynjärven puoleisen rinteiden juurelta.

Kuva 4. Viiden yhden perheen asuinrakennuksen muodostama ryhmä sahayhdyskunnan pohjoispäästä nähtynä.

Kuva 5. Kahden perheen asuinrakennuksia

Kuva 6. Kahden perheen asuinrakennus

Kuva 7. Hieman edellisiä kahden perheen asuinrakennuksia kookkaampi talo.

Kuva 8. Poikamiesasuntola.

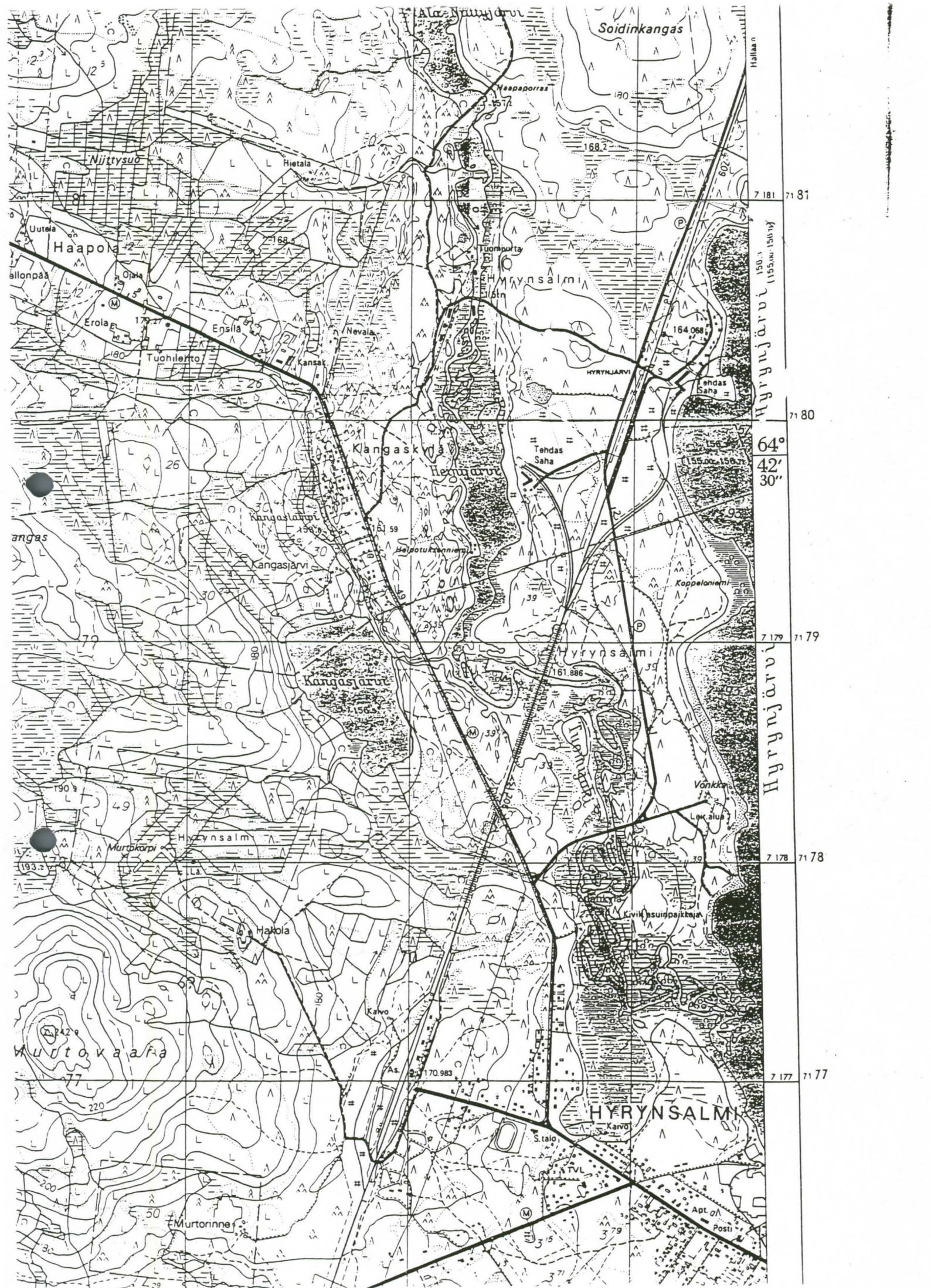
Kuva 9. Oulu Oy:n rakennuttama tiilinen lautatarhan konttori.

Kuva 10. Poikamieskasarmi.

Kuva 11. Sahan voima-asema.

TORNATORIN VANHA LAHDEN RULLA- JA PUUSEPÄNTEHDAS

Johdanto

Tornator Oy:n Lahden rullatehtaan toiminta alkoi vuonna 1887. Tornator Oy siirtyi Enso-Gutzeit Oy:lle vuonna 1932. Rullatehtaan toiminta lakkautettiin vuonna 1952. Puusepän tehdas aloitti toimintansa vuonna 1945. Aaltopahvi- ja pakkaustehtas aloitti toimintansa vuonna 1963.

Enso Oy:n Lahden tehtaiden palveluksessa on 510 henkilöä. Tehtaiden tuotanto koostuu nestepakkauksista sekä aaltopahvisista pakkauksista ja aaltopahviarkeista. Nestepakkauksia valmistetaan viidellä painokone- ja neljällä saumauslinjalla. Aaltopahvia valmistetaan kahdella aaltopahvikoneella.

Tehdashistoria

Teollinen toiminta alueella alkoi, kun Wolter Ramsay perusti rullatehtaan Lahden kaupungin ulkopuolelle, Hennalaan vuonna 1887. Tehtaan paikaksi valittiin hyvät vesiyhteydet takaava Vesijärven sekä Päijänteen vesistöjen yhtymäkohta. Paikan valintaan vaikuttivat myös hyvät rautatieyhteydet sekä alueella oleva koivumäärän runsaus. Rullatehtaan keskeisinä rahoittajina toimivat pohjanmaalaiset Wolfin-veljekset, Eugen ja Reguell. Syynä tähän oli se, että W. Ramsay oli tehnyt henkilökohtaisen konkurssin vuoden 1865 rahauudistuksen yhteydessä. Yhtiön nimeksi annettiin Tornator, latinankielisen sanan tornator, sorvaaja mukaan.

Tornator Oy:n toimitusjohtajaksi nimitettiin Eugen Wolff vuonna 1898. Määräysvallan yhtiössä hän hankki vuonna 1904. Yhtiö laajensi toimintansa Imatralle, Tainionkoskelle 1800-luvun lopussa perustamalla sinne paperi- ja lankarullatehtaan sekä hiomon. Eugen Wolff myi Tornatorin osake-enemmistön Suomen valtiolle vuonna 1918. Enso-Gutzeit Oy:lle Tornator Oy:n osake-enemmistö siirtyi vuonna 1932 ja se fuusioitiin yhtiöön vuonna 1942.

Tehdas paloi pahoin vuonna 1917. Tuli tuhosi tehtaan kuivausullakon, molemmat sorvisalit sekä blokkauosaston ja konehuoneen. Höyrykeskus, aine- ja rullavarastot sekä osa sahausosastosta säilyivät ja tehtaasta jäivät jäljelle punatiiliset seinät. Vanhat puurakenteiset välipohjat, joita kannattivat valurautaiset pylväät ja tiiliholvit korvattiin betonisilla välipohjilla, joita kannattavat betonista valetut pylväät. Uudet välipohjat valmistuivat tammikuussa 1918.

Tehtaan tuotantoa monipuolistettiin 1920-luvun alusta lähtien, kun siellä ryhdyttiin valmistamaan käämejä ja puolia. Kehruupuolia myös emaloitiin. Vuonna 1932 Lahden tehtaalle siirrettiin Enson sahan koneet ja tehtaalla ryhdyttiin valmistamaan mm. leikkikaluja. Tehtaalla sattui tulipalo vuonna 1935 jolloin osa tehdasrakennuksista tuhoutui. Varsinaista rullatehdasta tuli ei koetellut. Tehdasta uudistettiin ja laajennettiin vuonna 1948, kun rullatuotanto Tainionkosken lankarullatehtaalla lopetettiin ja siirrettiin kokonaisuudessaan Lahteen. Vaikka rullateollisuus oli muuttunut tappiolliseksi haluttiin Lahden tehtaat pitää käynnissä lähinnä työvoimapoliittisista syistä.

Rullatehtaan länsipuolelle valmistui 75 metriä pitkä punatiilinen puusepäntehtas laajennuksineen vuosina 1945 - 1948. Puusepäntehtas valmisti ikkunoita ja Inso-ovia sekä Enso-keittiökalusteita. Ikkunoita ja ovia toimitettiin mm. Kotkan talotehtaalle Karhulaan. Puusepäntehtaan ympärille kehittyi oma siihen liittyvä miljöönsä tiilisine varastoineen sekä voimalaitoksineen 1940-luvun puolivälin vuosien 1946-1948 aikana.

Rullatehdas lakkautettiin vuonna 1952 ja puolatehdas vuonna 1960. Osa vanhoista tehdasrakennuksista on vuokrattu pienteollisuuskäyttöön.

Tehdasalueen etelä- lounaisosassa toimii vuonna 1963 aloittanut aaltopahvi- ja pakkaustehtas. Uusi rakennuskanta koostuu betonirunkoisista halleista sekä betonielementtisestä toimistosiiivestä.

Yhtiöllä ei enää ole hallussaan muita asuinkiinteistöjä kuin vanha isännöitsijän rakennus siihen kuuluvine ulko- ja varastorakennuksineen. Talo toimii nykyisin yhtiön vierastalona. Myydyistä rakennuksista mainittakoon vuonna 1946 valmistunut kolmikerroksinen rapattu kerrostalo sekä neljä omakotitaloa, jotka on tehty Säynätsalon

talotehtaalla ja pystytetty 1946. Kerrostaloasunnot sekä omakotitalot ovat osakkeellisia. Vanhemmat, 1800-luvun lopun puiset asuinrakennukset on purettu.

Ympäristö

Hieman Lahden kaupungin eteläpuolelle, Hennalaan sijoittuvan Tornator Oy:n rullatehtaan eteläpuolella sijaitsee 1910-luvulla rakennettu, punatiilisistä kasarmirakennuksista koostuva Hennalan kasarmialue. Muusta teollisesta toiminnasta Lahden kaupungin ympäristössä viestivät Vesijärven rannalla, välittömästi Lahden ydinkeskustan ulkopuolella sijaitsevat vanhan lasitehtaan rauniot sekä useammankin sahan paikat.

Tehdasalue

Vanha rullatehdas (1 - 7) siipirakennuksineen ja siihen lännessä liitettyine peltisine ja lautarakenteisine halleineen sijoittuu tehdasalueen pohjoispäähän. Rullatehtaan eteläpuolelle sijoittuu punatiilinen puusepäntehtas siipirakennuksineen (9 - 12). Talotehtaan ja rullatehtaan väliin jää melko suuri avoin alue, jonne sijoittuu talotehtaan aikainen punatiilinen höyryvoimalaitos (13) savupiippuineen. Puusepäntehtaan rakennukset ovat pienteollisuuskäytössä. Vanhasta rullatehtaasta on vuokrattu tiloja pienteollisuuskäyttöön ja osa on tyhjillään.

Tehdasrakennukset

1 - 7 Rullatehdas

Idässä, vuonna 1887 valmistunut rakennusrunko on jäänyt sen eteläosasta alkavan vuoden 1948 laajennustöiden aikana tehdyn n. 60 metriä pitkän sorvaamon kuivaamorakennuksen (7) peittoon. Nykyisin tyhjillään olevassa laajennuksessa sijaitsivat mm. työntekijöiden sosiaalitilat sekä rullatehtaan ja sorvaamon kuivaamot. Laajennutöissä rakennuksen kattoa korotettiin, minkä vuoksi rakennuksen eteläpääty muuttui epäsymmetriseksi harjaan nähden. Mysö ikkuna-aukkoja muutettiin. Laajennuksen länsipuolella sijaitsee vanha 1880-luvun loppuun ajoittuva vanha blokkauhuone ja sorvausosasto (2). Blokkauhuone sijoittuu rullatehtaan eteläpäätyyn ja sorvausosasto pohjoispäätyyn. Saleissa on jäljellä vuonna 1918 valmistunut betonivälipohja betonista valettuine kannatinpylväineen. Pylväiden välipohjan vastaiset päät on blokkauhuoneessa valettu viistoiksi paremman kantavuuden saamiseksi. Sorveihin voiman välittänyt valta-akseli sorvaussalissa on poistettu, mutta sen seinästä hieman ulkonevat kannatintuet ovat yhä näkyvissä. Rakennusosan toinen kerros on muuttunut kattorakenteiden osalta. Uudet betonista valetut kattorakenteet ovat 1940-luvun puolivälin jälkeisten laajennustöiden ajalta, jolloin kattoa korotettiin.

Blokkauhuoneeseen liittyy lännessä vanha konehuone- ja korjauspajasiipi (3). Vuodelta 1887 peräisin oleva punatiilinen, kaksikerroksinen siipiosa toimi vuosisadan alussa rullatehtaan konehuoneena ja korjauspajana. 1950-luvulla sen ensimmäisessä kerroksessa sijaitsi syklonikeskus ja pesutupa ja toisessa kerroksessa syklonikeskus ja mankeli. Siiven pohjakerros on säilynyt ilmeisen alkuperäisenä. Toisen kerroksen ikkunoiden kokoa ja rakennetta on muutettu myöhemmin. Pohjakerroksen ikkunat on muurattu umpeen. Rakennusta on laajennettu luoteisosasta. Siipi on jäänyt lähestulkoon kokonaan sen edessä olevan lautaisen varastohallin (3a) peittoon. Siipi on tyhjillään.

Vanhan rullatehtaan eteläisimmän siiven, vanha lajitteluosasto (4), vanhin osa on vuodelta 1887, mutta sitä on pidennetty länteen päin ja korotettu vuosien 1902 - 1907 välisenä aikana. Tämä käy ilmi vanhoista tehdasaluekartoista sekä valokuvista, joissa rakennus on yksikerroksinen ja huomattavasti nykyistä pienempi. Siipeä on korotettu kolmannella kerroksella vuonna 1939. Siipiosan lounaiskulmassa on vuodelta 1939 olevaa hissiä varten tehty tiilinen tornimainen laajennus. Kaikki laajennukset on tehty punatiilisenä. Laajennuksista viestiviä saumoja ei ole nähtävissä. Siiven pohjakerros on muuttunut täysin. Alkuperäistä osaa tai laajennuksia ei ole havaittavissa. Tiloissa on pienteollisuustoimintaa. Siiven ylemmät kerrokset toimivat varastoina. Kolmannen kerroksen ikkunaukot ovat selvästi siiven muita ikkunoita pienemmät. Kahden alemman kerroksen ikkunat ovat samassa tasossa tehtaan vanhan rungon, so. sorvausosaston ikkunoiden kanssa. Rakennuksen päätyyn on pystytetty puinen varasto (4b) vuonna 1920. Varasto toimi alunperin rullatehtaan ja sorvaamon valmisteverastorakennuksena. Edellä mainittu tiilinen siipirakennus jää osittain sen peittoon.

Edellä käsiteltyjen siipien (3 ja 4) väliin sekä sivustoille on pystytetty lauta- ja peltirakenteisia siipirakennuksia 1950- ja 1960-luvulla.

Vanhaa rullatehdasta on jatkettu pohjoisessa vuonna 1948 sorvaamon hiomo-osaston ja teknillisen toimiston käsittäneellä laajennuksella (6). Laajennus on rakennettu suoraan kiinni vanhan tehdasrakennuksen runkoon. Rakennuksen ensimmäinen kerros toimi rullatehtaan aikana toimistona ja toinen kerros sorvaamon hiomona. Toisen kerroksen kattorakenne on toteutettu yhtenäistä valua käyttäen. Erillisiä kannatinpylväitä ei ole, vaan valettu katto

liittyy suoraan kantaviin ulkoseiniin. Nykyisin ensimmäinen kerros on Enso Oy:n metsäosaston käytössä ja toinen kerros on tyhjillään. Laajennus on yhteydessä vuonna 1920- ja 1930-luvun vaihteessa valmistuneeseen kaksikerroksiseen, punatiiliseen sorvaamon pintakäsittely- ja helojen kiinnitysosastoon (5). Rakennuksen ajoituksessa on epävarmuustekijöitä. Rakennuksen länsipäähän on pystytetty lautarakenteinen varasto (5a) 1960-luvun puolivälissä. Teknillisen toimiston ja helaosaston toisen kerroksen tasolla kulkeva, rakennusosat toisiinsa yhdistävä punatiilinen käytävä (5b) on ilmeisesti rakennettu 1948 laajennusten yhteydessä.

Vanhaan, vuodelta 1887 olevan rullatehtaan alunperin puhtaaksi muuratut seinät on idässä näkyviltä osiltaan rapattu. Lännessä rullatehtaan rakennusrunko siipineen on jäänyt lähes kokonaan 1950- ja 1960-luvulla pystytettyjen lautaisten ja peltisten hallien ja varastojen alle. Länsijulkisivun eteläpäässä oleva kivinen laajennus on rakennettu 1960-luvun puolivälissä, jolloin vanhaan blokkahuoneeseen sijoitettiin kennokone, joka vaati lisätilaa. Tehtaassa ei ole jäljellä sen alkuperäiseen toimintaan liittyviä laitteita.

8 Varastorakennus

Punatiilinen, länsipäästä kaksikerroksisessa 1940-luvun lopussa rakennetussa rakennuksessa toimi rullatetaan aikana muun muassa korjaus- ja helojenvalmistuspaja. Tällä hetkellä se on pienteollisuuskäytössä.

9 - 12 Puusepäntehtas

Puusepäntehtas koostuu syklonirakennuksesta (9) ja puusepäntehtaan koneistamo- ja puristinosarakennuksesta (10) sekä viimeistelyosaston sisältäneestä rakennuksesta (12). Ensin mainittu, punatiilinen nelikerroksinen rakennusosa valmistui kolme vuotta puusepäntehtaan jälkeen, vuonna 1948. Rakennuksen pohjakerros on nykyisin pienteollisuuskäytössä ja yläkerroksissa on sosiaalitiloja. Rakennuksen päädyssä ollut varasto on purettu.

Punatiilinen yksikerroksinen koneistamo- ja puristinosarakennus valmistui vuonna 1945. Koneistamorakennuksen eteläpuolelle on pystytetty vuonna 1957 yksikerroksinen punatiilinen siipirakennus. Puusepäntehtaan vuonna 1948 valmistuneessa kaksikerroksisessa punatiilisessä viimeistelyosaston sisältäneessä rakennuksessa sijaitsivat puusepäntehtaan maalaamo- ja kokoomo (11) sekä erikoistyö- ja viimeistelyosasto sekä heloittamo (12). Kaikki rakennukset ovat pienteollisuuskäytössä.

13 Höyrykeskus

Kaksikerroksinen punatiilinen höyrykeskus ja sen savupiippu rakennettiin vuonna 1946 hyödyntämään koko tehdasaluetta. Höyrykeskuksessa sijainnut yksi höyrykattila korvasi vanhat höyrykattilat. Käyttövoiman höyrykeskus sai tehtailta syntyneestä puujätteestä.

14 Puusepäntehtaan jätekuljetinkanava- ja hakkurirakennus

Vuonna 1948 valmistuneesta osittain maan alla olevasta tiilisestä rakennuksesta käsin ohjattiin kuljettimia, jotka kulkivat jätepuuvaraston, höyrykeskuksen, puusepäntehtaan sekä rullatehtaan välillä. Rakennus on tyhjillään.

15 Jätepuuvarasto (kurusäiliö)

Rautabetoninen pyöreä säiliö lepää tiilestä rakennetulla kannatinosalla.

Asuinrakennukset

Tornator Oy:n lankarullatehtaaseen kuulunut isännöitsijän asuintalo ja siihen kuuluvat varasto- ja talousrakennukset sekä pihapiiri ovat säilyneet. Päärakennus on korotettu kaksikerroksiseksi 1930-luvun puolivälissä. Muut rakennukset ovat alkuperäistä vastaavassa asussa. Rakennukset muodostavat yhdessä tiiviin kokonaisuuden, joka viestii ajasta, jolloin pihapiiri, käytännön syistä, koostui eri funktioita toteuttavista rakennuksista. Päärakennus, sauna ja liiteri sekä maakellari muodostavat ehjän kokonaisuuden tehtaan johdon asuinalueesta viime vuosisadan lopussa.

16 Isännöitsijän asunto ja siihen liittyvä pihapiiri

Kaksikerroksinen paneloitu hirsirakennus valmistui vuonna 1888. Rakennus oli alunperin yksikerroksinen. Lautarakenteinen ylempi kerros rakennettiin vuonna 1935. Talo on sisätiloiltaan muuttunut täysin. Seinät on verhoiltu mm. lastulevyllä ja muovilaminaatilla. Rakennuksen luoteispäädyssä on sijainnut työterveysasema. Ilmeisesti sen aikana on kyseiseen päätyyn lisätty vanerirakenteisia väliseiniä. Rakennusta on laajennettu luoteeseen päin. Tästä viestivät betoniperustus, kun se muualla on graniitista. Koillispuolelta itäjulkisivun ikkuna-aukko on myös rakennuksen muita ikkuna-aukkoja suurempi.

17 Sauna/liiteri

Hirsinen puolitoistakerroksinen rakennus kuuluu alueen alkuperäiseen rakennuskantaan. Se on kiinteä osa isännöitsijän asunnon pihapiiriä. Rakennuksen molemmissa päissä on pienet asuinhuoneet ja niiden väliin jäävässä osassa sijaitsee pesutilat sekä liiteri. Rakennuksen pohjoisseinässä on pari hirsikertaa poikki ja graniittinen perustus on liikkunut. Eteläjulkisivusta on tuhoutunut saunasta tulleen veden seurauksena ainakin sokkelin vastainen puurakenne. Yhtiö on halukas purkamaan rakennuksen. Perusteellista selvitystä vaurioiden suuruudesta, niiden korjaamisesta aiheutuvista kustannuksista tai purkukustannuksista ei ole tehty.

18 Autotalli

Vuonna 1935 valmistunut lautarakenteinen autotalli on leveine räystäslippoineen tyyllisesti hieman klassistinen, tempelimäinen. Räystäslipoissa on lahoa ja ne on tarkoitus korjata

19 Maakellari

Autotallin vieressä, sen eteläpuolella on vuodelta 1888 peräisin oleva, maanpäällisiltä osiltaan tiilirakenteinen, maakellari.

20 Kellari

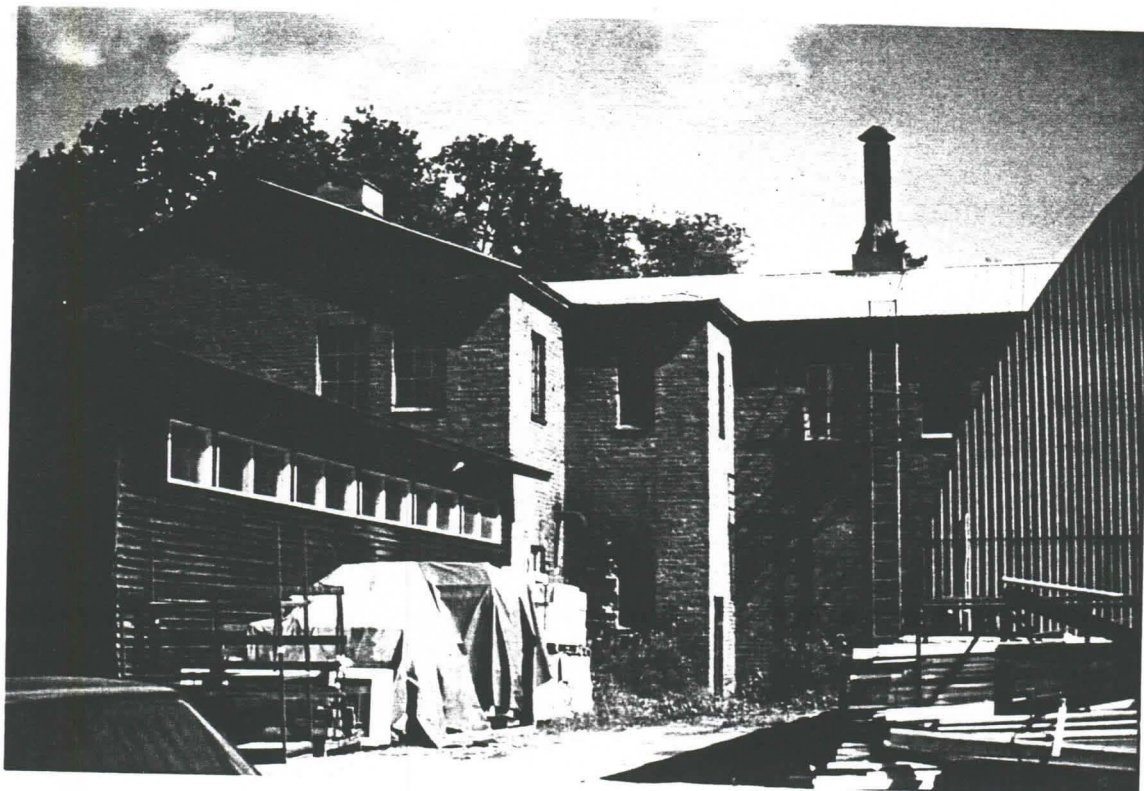
Pieni tiilirakenteinen vuonna 1947 rakennettu kellarirakennus sijaitsee isännöitsijän rakennuksen lähetyvillä pihan kaakkoiskulmassa.

Yhteenveto

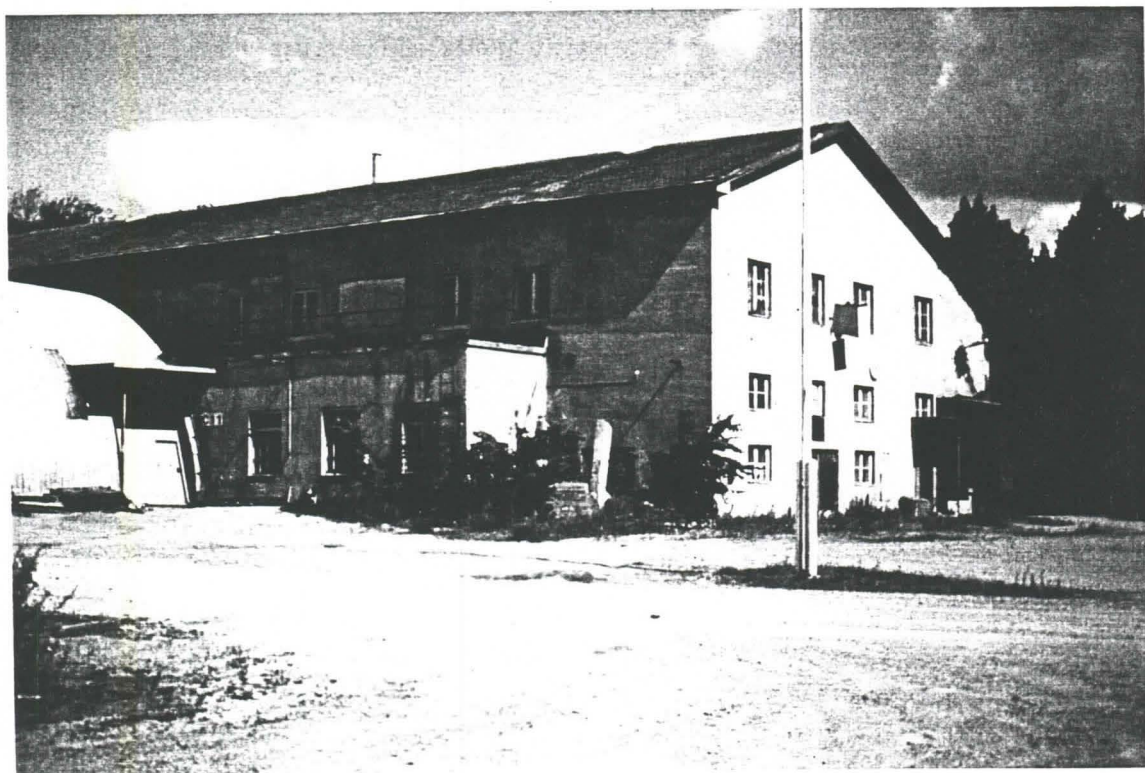
Tornator Oy:n Lahden rullatehdas on Suomen vanhin tiilinen rullatehdas ja yksi viidestä Suomessa säilyneestä rullatehtaasta, joita oli kaikkiaan 24. Puusepäntehtas ja vanha rullatehdas muodostavat niin ajallisesti kuin toiminnallisesti monikerroksisen fyysisen kokonaisuuden. Isännöitsijän asunto piharakennuksineen ja pihapiireineen edustaa muuttuneenakin viime vuosisadan lopun ylemmille toimihenkilöille tarkoitettua asuntorakentamista. Työväen asunnot on purettu.

Lähteet

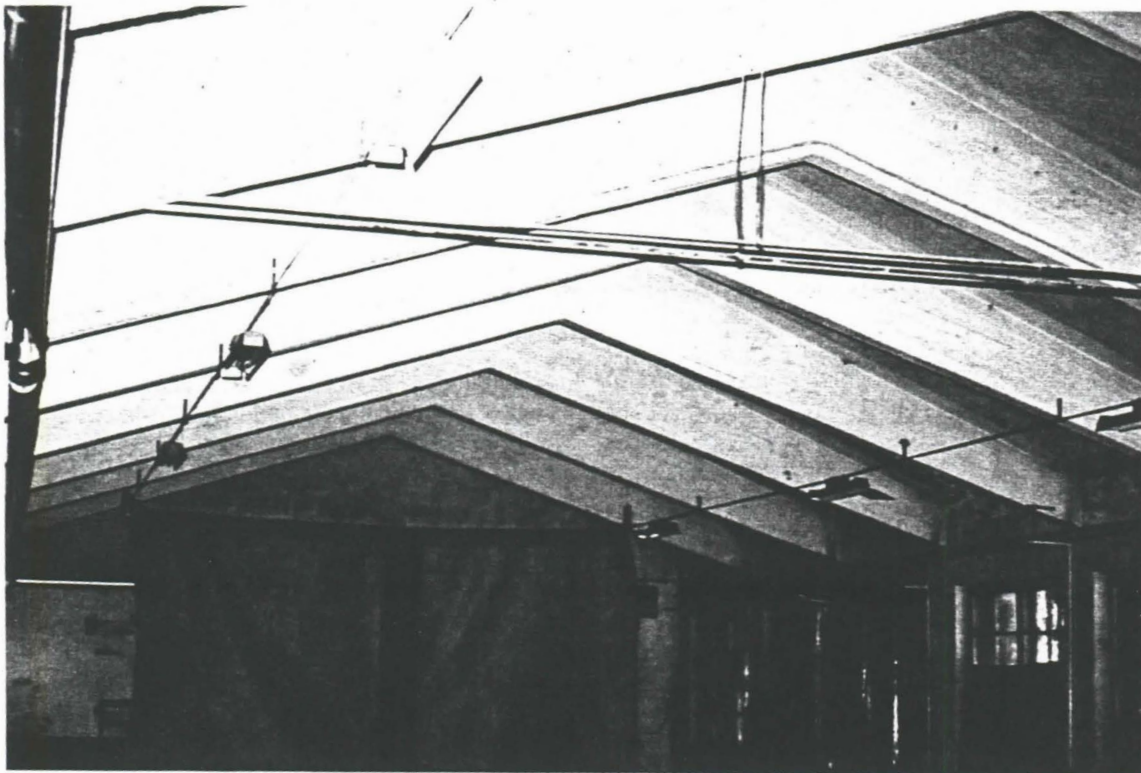
Ahvenainen, Jorma. Enso - Gutzeit Oy 1872 - 1992 (I-II). Jyväskylä 1992; Aktieolaget Tornator 1887 - 1912 Osakeyhtiö Tornator. Helsingfors 1913; Hoving, Victor. Enso - Gutzeit Osakeyhtiö 1872 - 1958 (I-II). Helsinki 1961; Lehonkoski, Pekka. Osakeyhtiö Tornatorin Lahden rullatehdas vuosina 1887 - 1952; Enso Gutzeit Oy Historia- ja perinnejulkaisuja 8. Imatra 1991. Simovaara, Jyrki. Lankarullateollisuuden rakennukset. Museovirasto. Raennushistorian osasto. Moniste. Helsinki 1996; Teollisuusvakuutuksen arkiston tehdasaluekarttoja sekä inventaariluetteloita. Suullisia tietoja antanut Erkki Ahlrot. Henrik Wagerin ja Jyrki Simovaaran käynti 23. 7. 1996. Lahden tehtailla ei ole rullatehdasta käsittelevää aineistoa.

Kuva 1. Rullatehtaan heloitusosastoa.

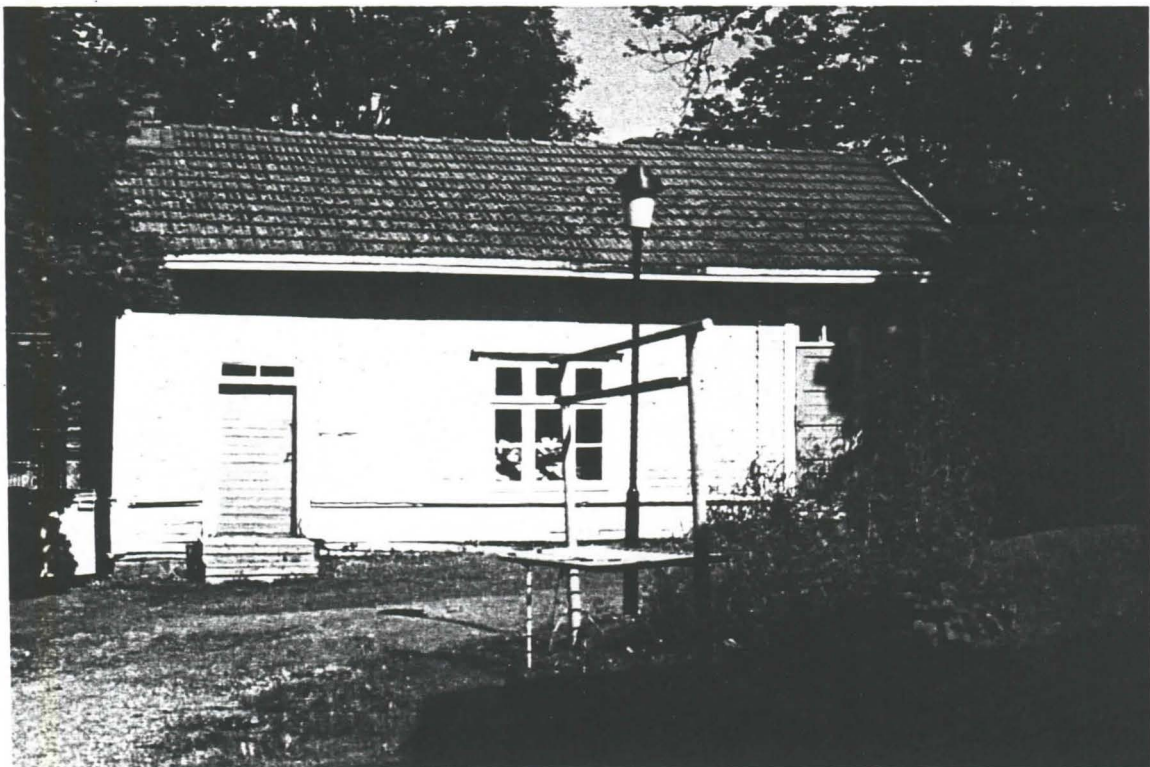
Kuva 2. Rullatehtaan eteläpaaty.

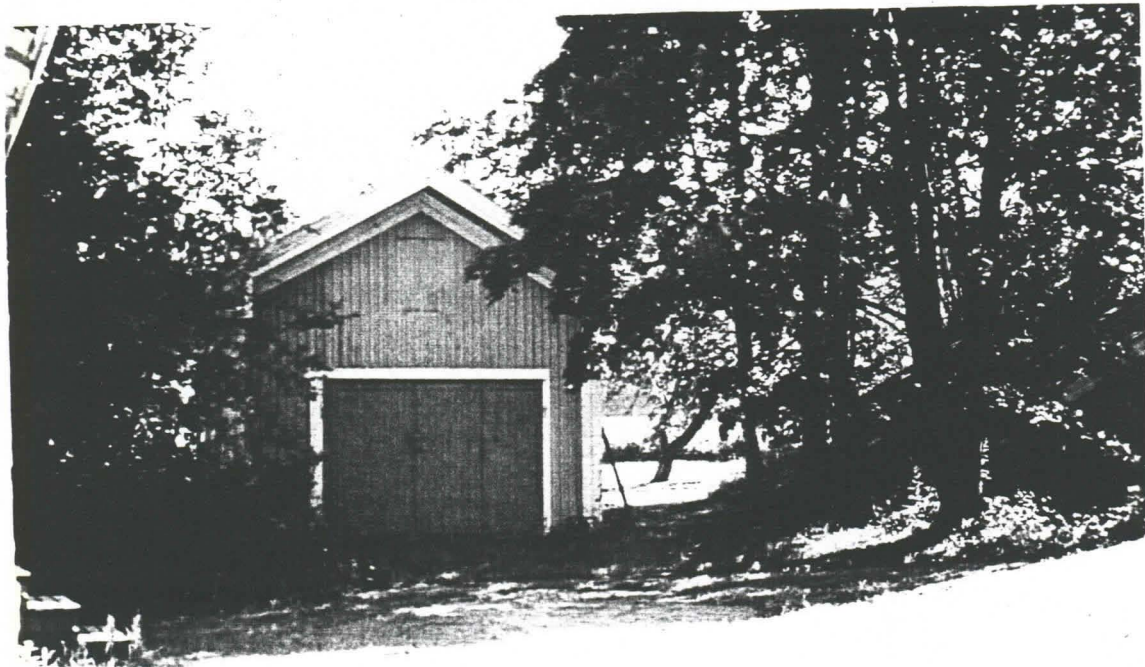
Kuva 3. Rullatehtaan 1940-luvulla rakennettuja katon rakenteita.

Kuva 4. Isännöitsijän 1800-luvun lopussa rakennettu asuinrakennus, jota on korotettu 1930-luvulla.

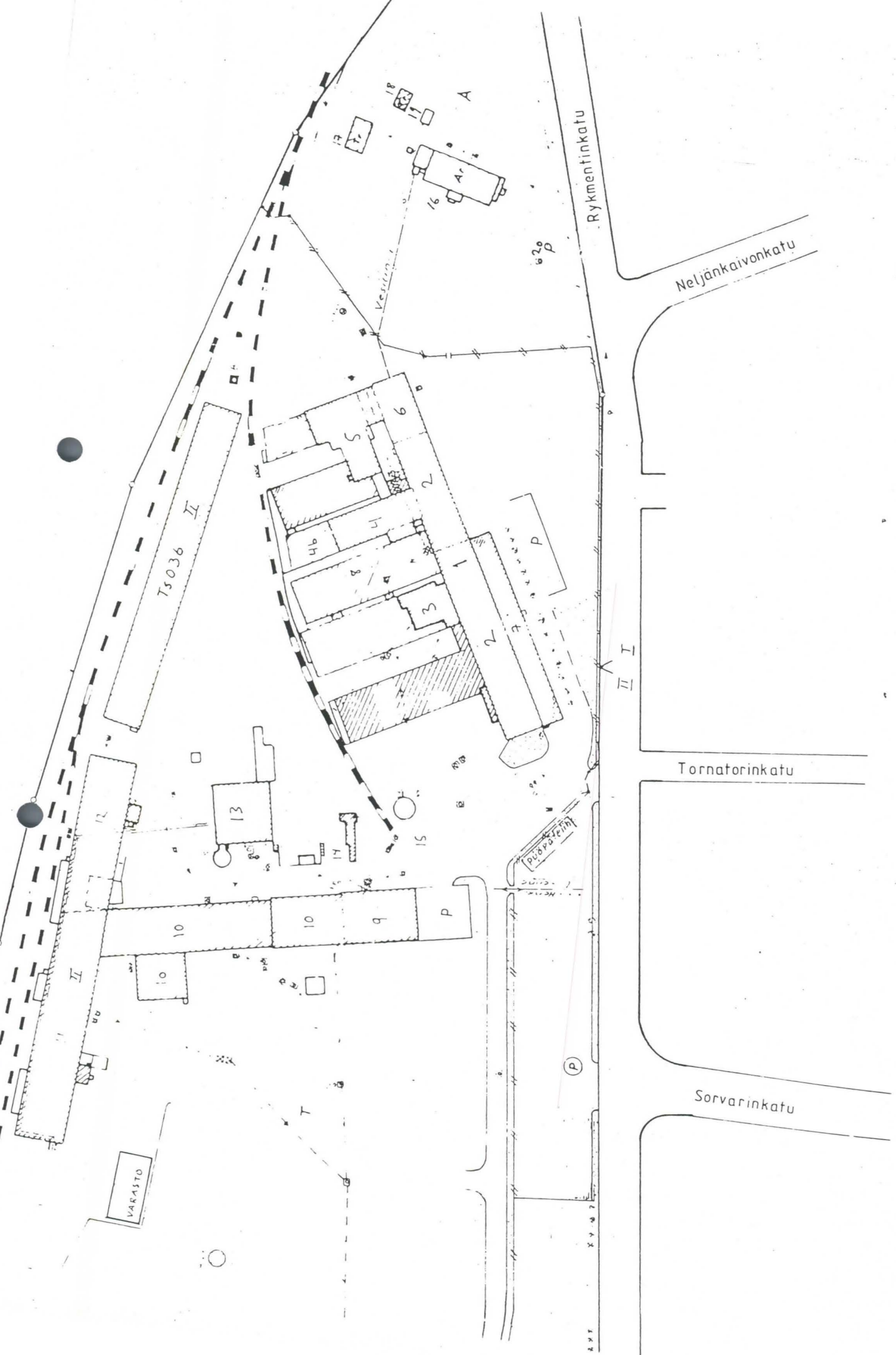
Kuva 5. Isännöitsijän asuinrakennukseen kuuluva piharakennus, joka käsittää saunan.

Kuva 6. Autotalli.

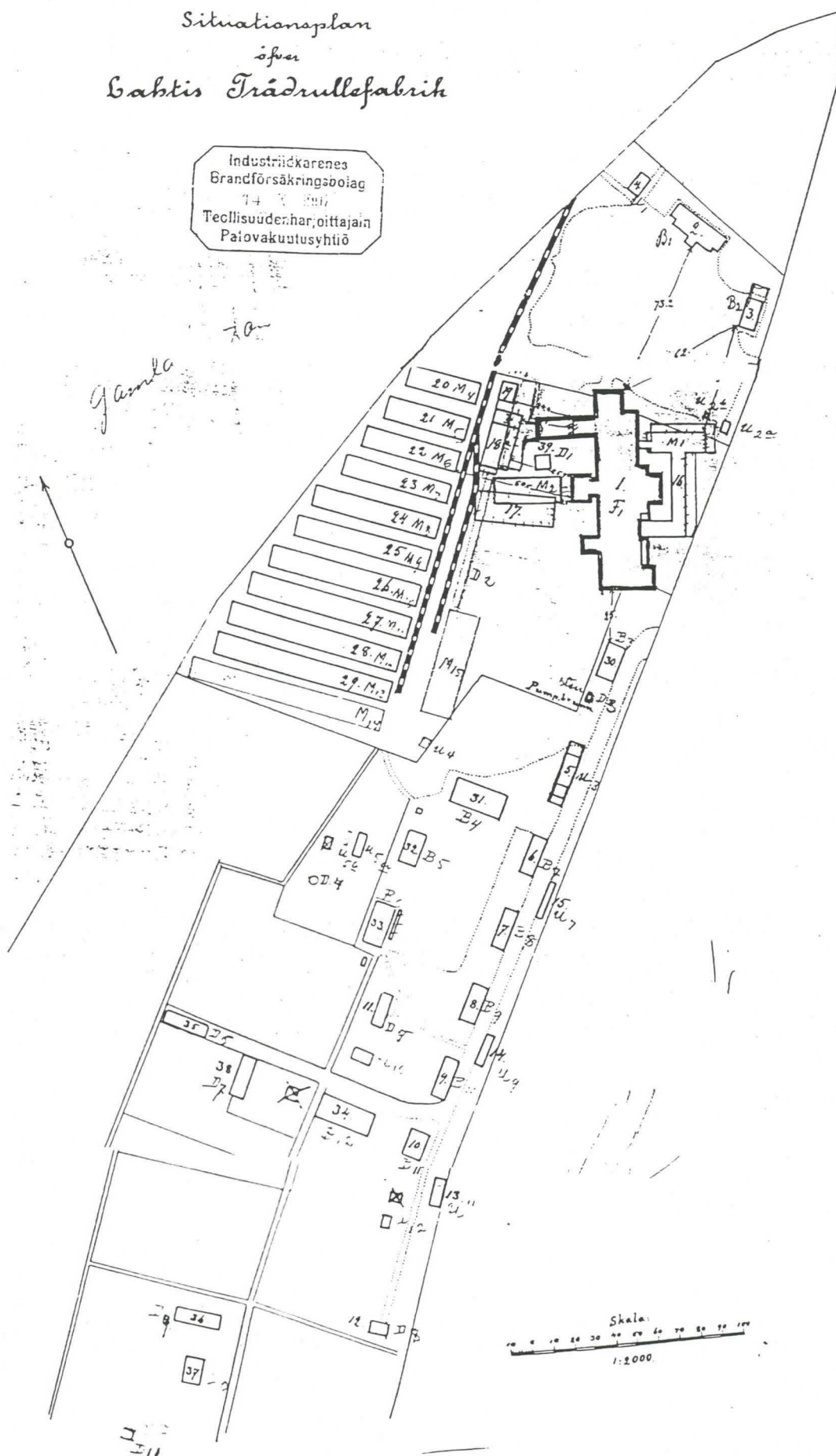

Kuva 7. Maakellari.

Situationsplan
öfver
Gahkis Trädnullefabrik

Industriidkarenes
Brandförsäkringsbolag
74 7 1917
Teollisuudenharjoittajain
Palovakuutusyhtiö

ILOMANTSIN MÖHKÖN RUUKKI

Johdanto

Möhkön, vuonna 1849 perustettu järvimalmiruukki metsäomaisuuksineen siirtyi W Gutzeit & Co:lle vuonna 1907, jolloin ruukin toiminta oli jo päättynyt.

Historia

Järvimalmia raaka-aineena käyttänyt ruukki aloitti toimintansa masuunin käynnistyessä vuonna 1849. Masuunin puhalluskonetta varten rakennettiin kanava, joka sijoittuu ruukin alueen eteläpuolelle. Raaka-aineen saanti oli helppoa lukuisista Möhköä ympäröivistä, rautamalmipitoisista järvistä. Ruukki siirtyi sen ensimmäiseltä omistajalta Adolf von Rauchilta Nils Arppelle vuonna 1851. Ensimmäiset kaksi masuunia purettiin ja niiden tilalle rakennettiin yksi masuuni vuonna 1856. Vuonna 1871 alueelle rakennettiin yksi masuuni lisää ja vuonna 1878 kaksi naulavasaraa. Uutta masuunia varten rakennettiin uusi voimakanava vuonna 1872 ruukin alueen länsipuolelle. Kanava rakennettiin palvelemaan liikennettä ja säätelemään vesivoimaa, muun muassa masuunin puhalluskoneelle.

Ruukkitoiminta päättyi vuonna 1907, koska vuorimalmista pystyttiin uudella tekniikalla valmistamaan rautaa pienemmin kustannuksin kuin järvimalmista. Ruukki ja sen maaomaisuus siirtyi W Gutzeit & Co:n omistukseen samana vuonna. Ruukin saha ja siihen liittynyt kuivaamo sekä mylly ja sähkölaitos toimivat 1960-luvulle saakka.

Museoviraston johdolla, vuosina 1989 - 1994 restauroitiin muun muassa uuden kanavan sulut ja masuunit katettiin.

Ympäristö

Ruukkiin kuuluva pinta-alaltaan suuri alue on sijoittunut Koitajoen etelä- ja pohjoispuolelle koillis- lounaisakseliin. Alue koostuu kahdesta eri toimintoja sisältävästä osasta: tuotannollisesta ja asumiseen ja julkiseen elämään liittyvästä. Ennen varsinaista teollista aluetta, Koitajoen eteläpuolella, Ilomantsiin menevän tien länsipuolella on alue, jossa sijaitsee ruukin vanha koulu. Alueella sijaitsi myös työväenasuntokasarmi, Lutikkalinna, joka paloi muutama vuosi sitten. Lutikkalintaan kuulunut lautarakenteinen varasto on jäljellä. Varsinainen ruukin alue sijaitsee Koitajoen pohjoispuolella Ilomantsiin menevän tien itä- ja länsipuolella. Ruukin alueen rajaa pohjoisessa ruukkia varten louhittu uusi noin 700 metriä pitkä voimakanava neljine sulkineen. Uuteen voimakanavaan on liittynyt kuivatelakka, joka on samalla alueella. Uusi masuuni ja puhalluskone sijaitsivat kuivatelakkaa vastapäätä. Kanava muodostaa rajan sen länsipuolella sijaitsevaan loma-asutusalueeseen (Möhkön lomakylä). Etelässä, lännessä ja idässä alue rajautuu Koitajokeen. Vanha masuuni sijoittuu vanhan voimakanavan lounaispäähen

Ruukin alueen tuotantolaitokset, joista on jäljellä vain raunioita, yhä toimivaa pajaa lukuun ottamatta, sijoittuvat etelässä olevan vanhemman voimakanavan äärelle. Ruukinpytinki ja ruukinpuoti ovat uuden ja vanhan kanavan rajaaman alueen keskellä, muuta aluetta hieman korkeammalla kohdalla.

Pääkanavasta erkanevan pienemmän kanavan länsipäässä on jäljellä vesisahan rauniot. Sahasta on jäljellä raamisaha. Sahatoimintaa Möhkössä on ollut 1840-luvulta lähtien. Pienemmän kanavan pohjoispuolella sijaitsevassa niemikkeessä on jäljellä hirsirakenteinen pajarakenus. Koitajoen itäpäässä, hieman ennen kanavaristeyttä on jäljellä padon ja sillan rauniot. Ruukin alue on siisti ja hyvin hoidettu. Ruukin alueella ja lähiympäristössä runsaasti on jatko- ja talvisodan taistelun jälkiä.

Rakennuskanta

1 Vanha ruukinkoulu

Yksikerroksinen harjakattoinen rakennus saattaa olla vuodelta 1875. Rakennus on paneeloitu ja maalattu valkoiseksi. Rakennus on käytössä.

2 Uusi koulu

Vanhaa koulurakennusta vastapäätä sijaitsee uusi koulu. Harjakattoinen rakennus on vaakalautapaneloitu ja selvästi vanhaa koulurakennusta suurempi. Rakennus on hyväkuntoinen ja käytössä.

Ruukin hallinnollisen keskuksen muodostaa alueen korkeimmalla kohdalla sijaitseva ruukin päärakennus pihapiireineen. Rakennuksessa on toiminut ruukin konttori. Siinä ovat asuneet isännöitsijä ja ruukin kasööri. Alue on nykyisin kokonaisuudessaan museoalue, jota voi kiertää erilaisia kävelyreittejä pitkin. Kohteet on merkitty.

3 Vanha ruukin päärakennus

Paneloitu, yksikerroksinen rakennus on hyväkuntoinen. Siinä toimii ruukkimuseo. Rakennusta ympäröi hyvinhoidettu pihapiiri. Päärakennuksen itäpuolella pienemmän kanavan rannalla sijaitsee pieni hirsirakenteinen, punamullattu sauna. Sen valmistumisajankohdasta ei ole tietoa.

4 Vanha ruukinpuoti

Vanhan päärakennuksen luoteispuolella, sen välittömässä läheisyydessä sijaitseva yksikerroksinen, kookas hirsirakennus on hyväkuntoinen ja museokäytössä. Puoti muodostaa yhdessä päärakennuksen kanssa suojaisan pihapiirin.

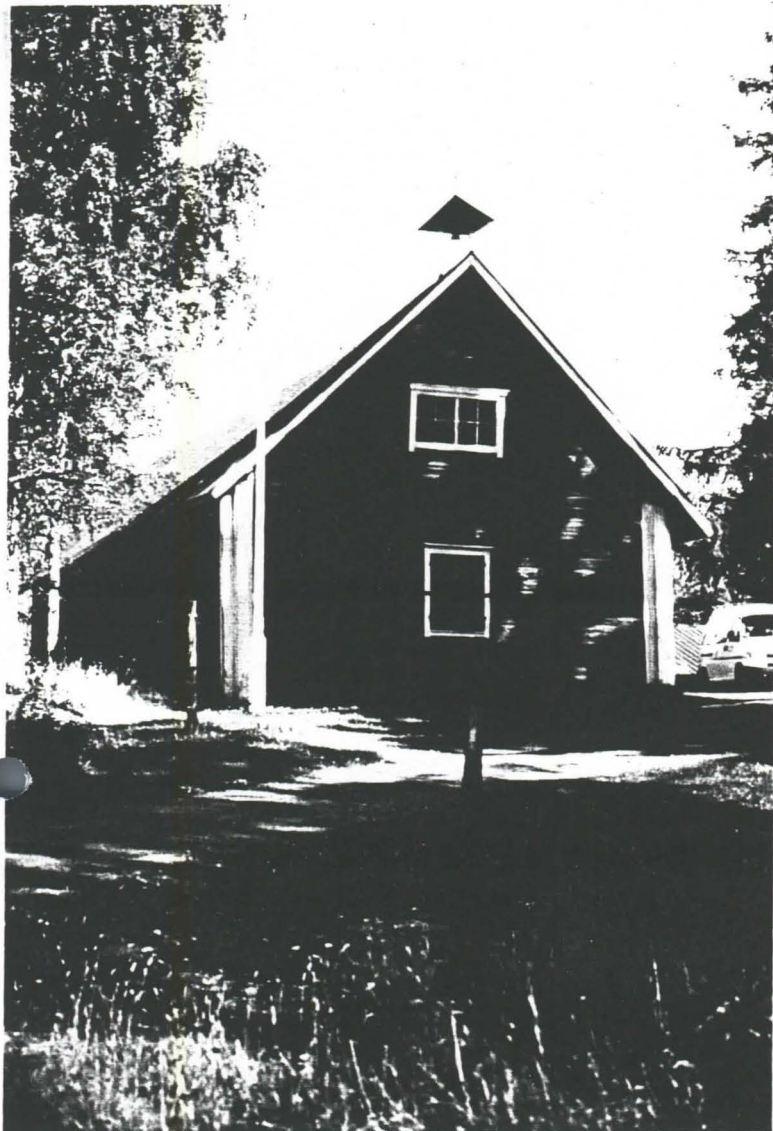
Yhteenveto

Möhkön ruukin alue on muinaismuistolain suojaama muinaisjäännösalue. Ruukin tuotantorakennukset ovat pääosin hävinneet, mutta niiden jäännöksiä on jäljellä runsaasti. Tästä huolimatta Möhkö on yksi tärkeimmistä suomalaisen järvmalmiruukkitoimintaan liittyvistä muistomerkeistä.

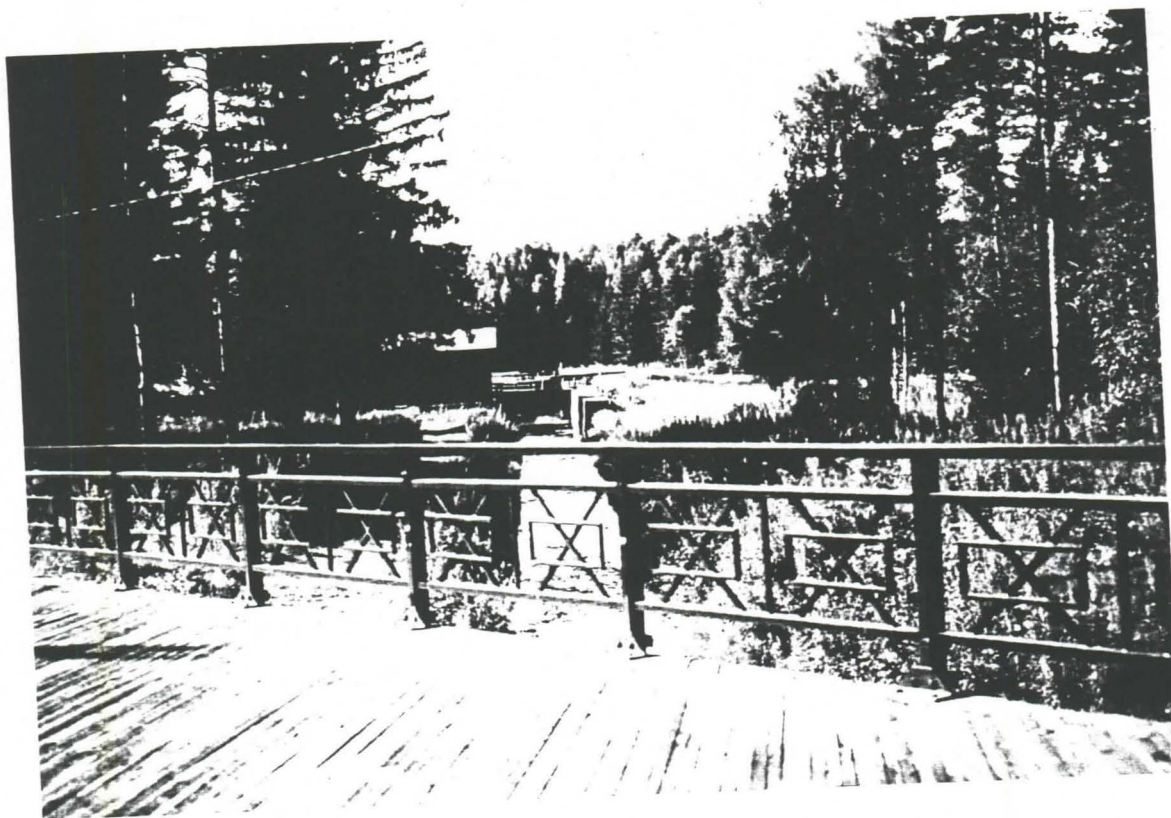
Lähteet

Suomen metalliruukki-inventointi. Käsikirjoitus 1996. Museovirasto/Rakennushistorian osasto; Suomen Vuoritoimi II. 1949. Rauch v., Adolf. Möhkö

Kuva 1. Möhkön ruukin päärakennuksen vieressä sijaitseva aitta.

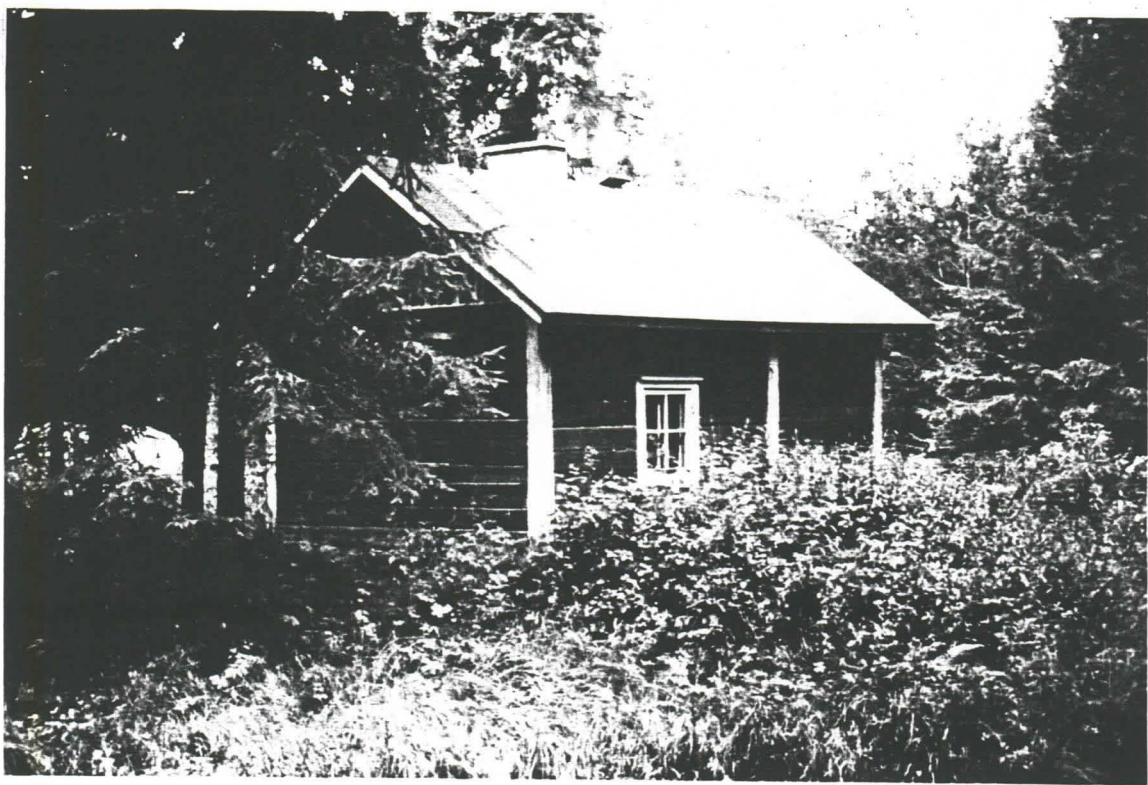
Kuva 2. Möhkön ruukin päärakennus.

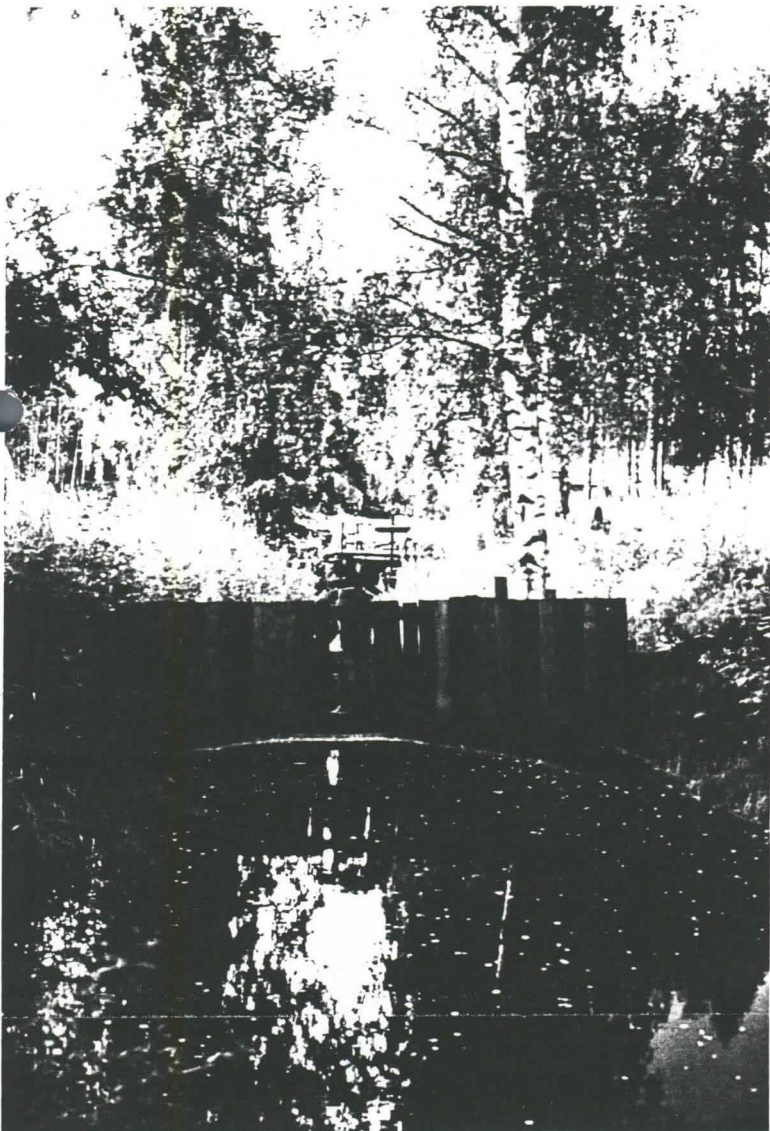
Kuva 3. Möhkön uusi 1870-luvun alussa rakennettu voimakanava. Edessä häämöttää sulkuportti ja sen edessä oikealla kuivatelakka.

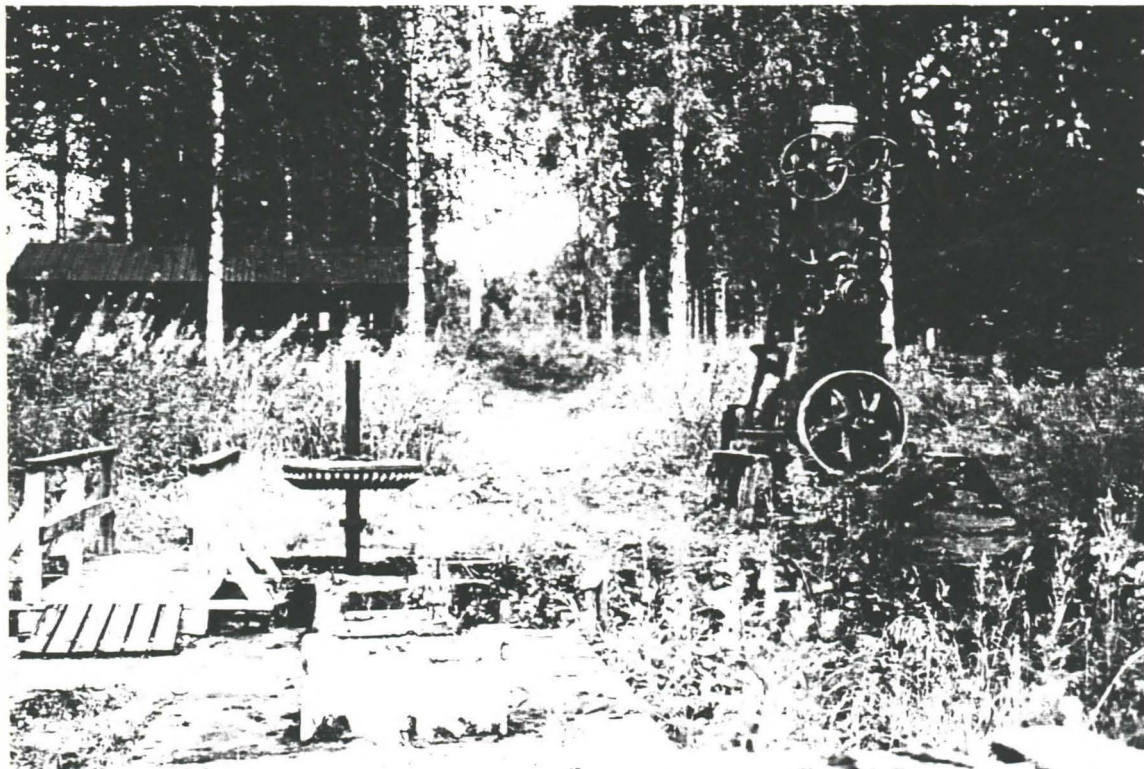
Kuva 4. Sillan rauniot.

Kuva 5. Vanhan voimakanavan varrella oleva rakennus.

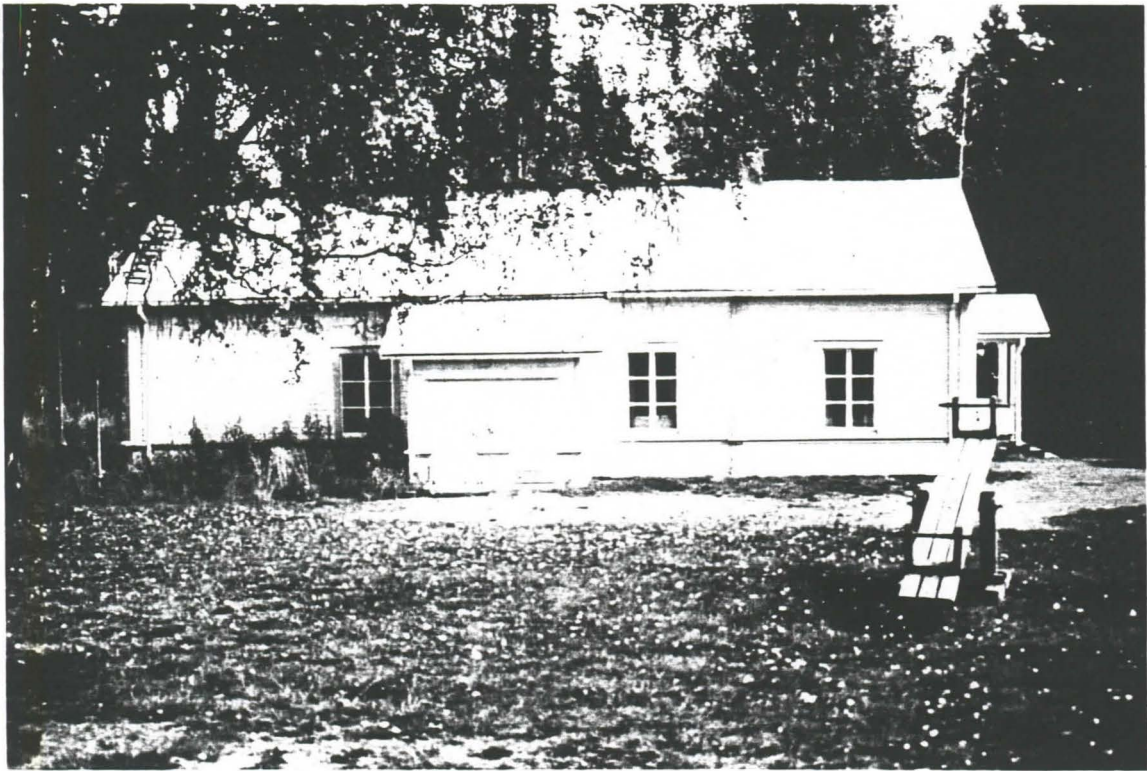
Kuva 6. Vanhaa, 1840-luvun alussa rakennettua voimakanavaa.

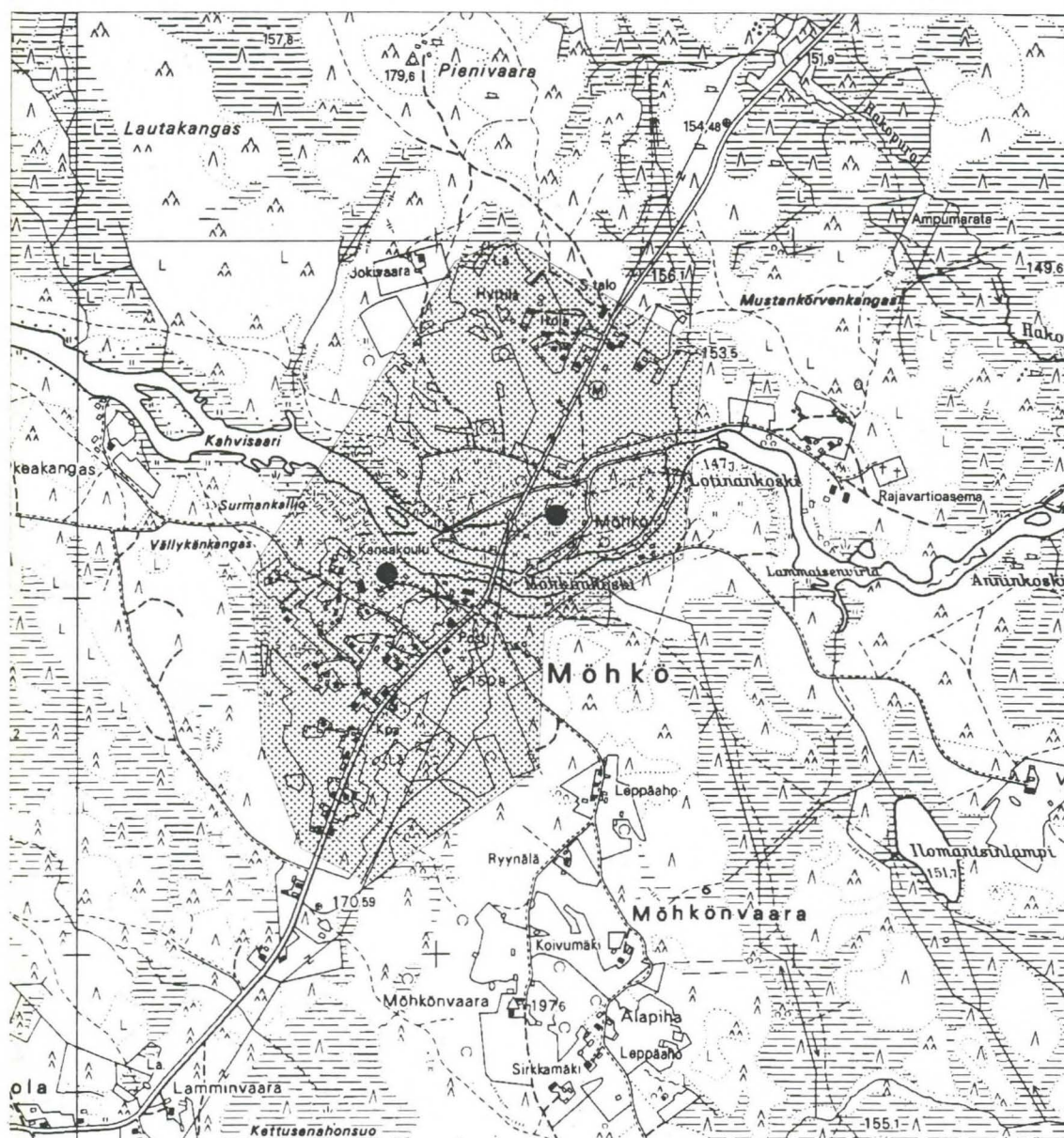
Kuva 7. Sahan raunioita ja raami

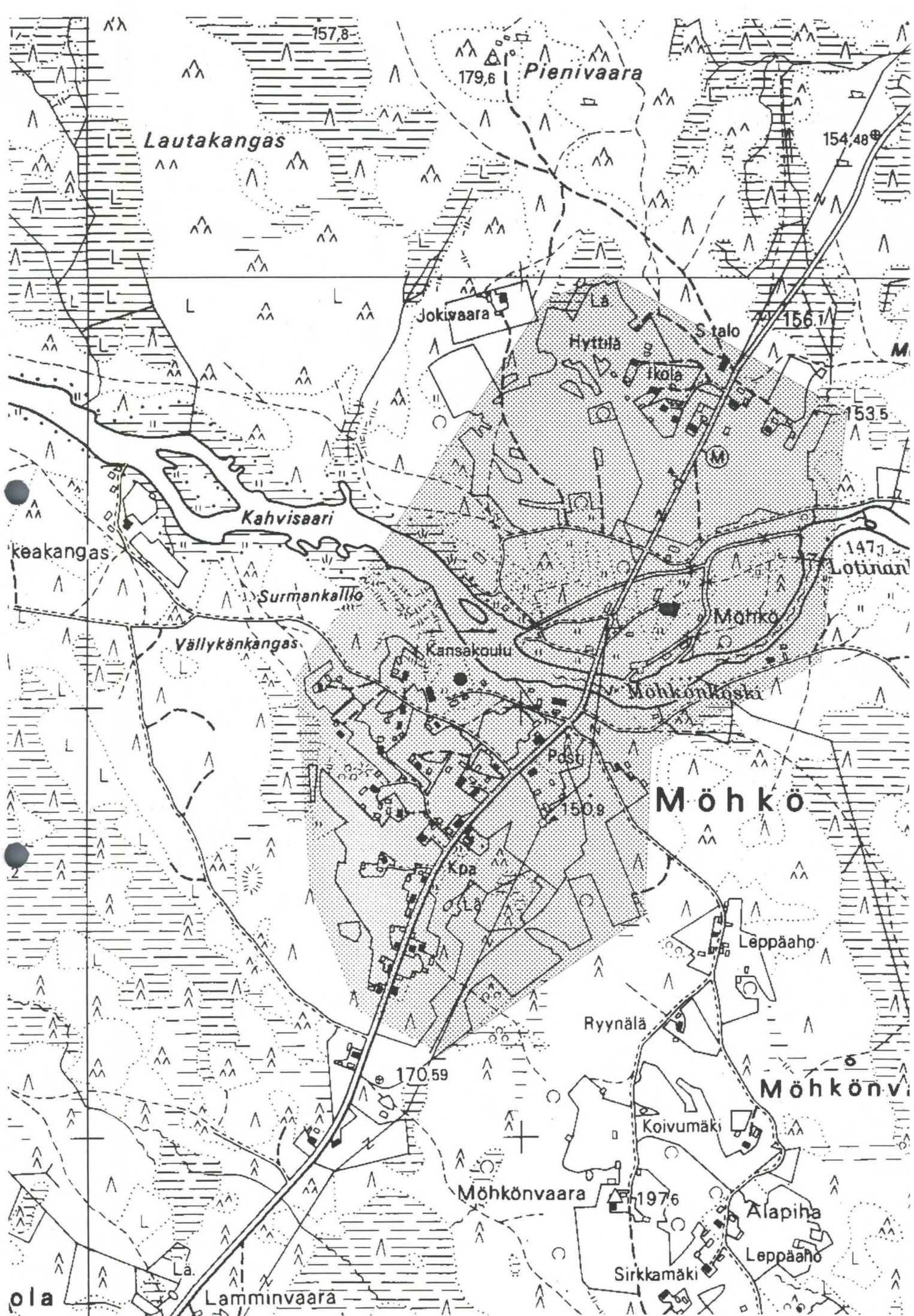

Kuva 8. Möhkön uusi koulu

Kuva 9. Möhkön vanha koulu.

ILOMANTSIN KÄENKOSKEN RUUKKI

Johdanto

Käenkosken ruukki perustettiin Käenkosken varrelle vuonna 1839. Järvimalmia raaka-aineena käyttänyt harkkohytty rakennettiin uudelleen vuonna 1861, kun ruukin omistajaksi tulivat A. J. M. Mustonen ja S. Parviainen. Myyjänä toimi Nils Arppe, jolle ruukin alue oli tullut riidan seurauksena. Harkkohytty lopetti Käenkoskella toimintansa vuonna 1880.

Ympäristö

Nykyisin Käenkosken ruukinalueella sijaitseva viime vuosisadan lopusta oleva vanha ruukinkonttori piharakennuksineen ja raudan tuotantoon liittyneiden laitosten sekä laitteiden raunioita. Laitosten sekä ruukkiin kuuluneet sillan rauniot ja hirsinen voima- tai uittokanava ovat aluskasvillisuuden peittämiä, mikä ei kuitenkaan estä niiden havaitsemista. Kosken rannassa on myös myllynkiviä, jotka ovat peräisin ruukin aikana toimintansa aloittaneesta myllystä.

Käenkosken ruukin tuotantolaitosten rauniot sekä ruukkitoimintaan liittyvät rakennelmat ovat muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä ja ne muodostavat muinaisjäännösalueen. Muinaisjäännösalueesta on Enso Oy:n omistuksessa Käenkosken etelänpuoleinen alue. Käenkosken pohjoispuolella sijaitsevat rakennukset on tontteineen myyty yksityisille hirsistä varastorakennusta lukuunottamatta, joka on Enso Oy:n omistuksessa. Rakennuksen lounaispään ja Käenkosken äärelle sijoittuvan sillan paikan väliin jää mahdollisesti ruukkitoimintaan liittyviä rakenteita. Keskeisen muinaisjäännösalueen muodostavat kosken rannat sekä yllämainittu rakennusryhmä.

Muinaisjäännösalueen itärajan muodostaa ruukkialueen itäpuolelta pohjoiseen kulkeva tie. Muinaismuistoalueen eteläraja alkaa idässä noin 50 metriä ennen Käenkoskea ylittävää siltaa ja päättyy ruukkialueen lounaispuolella sijaitsevan niemen kärkeen, käsittäen koko niemen. Muinaisjäännösalueen pohjoisraja kulkee päärekennuksen pihapiirin pohjoispuolelta. Jatkuen lännessä kosken rantapenkerettä seuraten noin 10 metrin levyisenä kaistaleena yleiseen venerantaan asti, josta alkaa uusi vuonna 1996 rakennettu tie.

Enso Oy:n Käenkoskella omistamat rakennukset

Varastomakasiini

Aumakattoinen, lohenpyrstösaumainen ja punamullattu yksikerroksinen rakennus on kohtuukuntoinen. Rakennus koostuu kahdesta osasta. Se on Enson omistuksessa.

Yhteenveto

Käenkosken ruukkialue on muinaismuistolain suojaama muinaisjäännösalue. Kaikki varhaiseen rautateollisuuteen liittyvät tuotantolaitosten ja laitteiden rauniot ovat todennäköisesti jäljellä. Tämä tekee alueen erityisen arvokkaaksi. Alueella jäljellä oleva neljän puurakennuksen ryhmä muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden pihapiireineen.

Lähteet

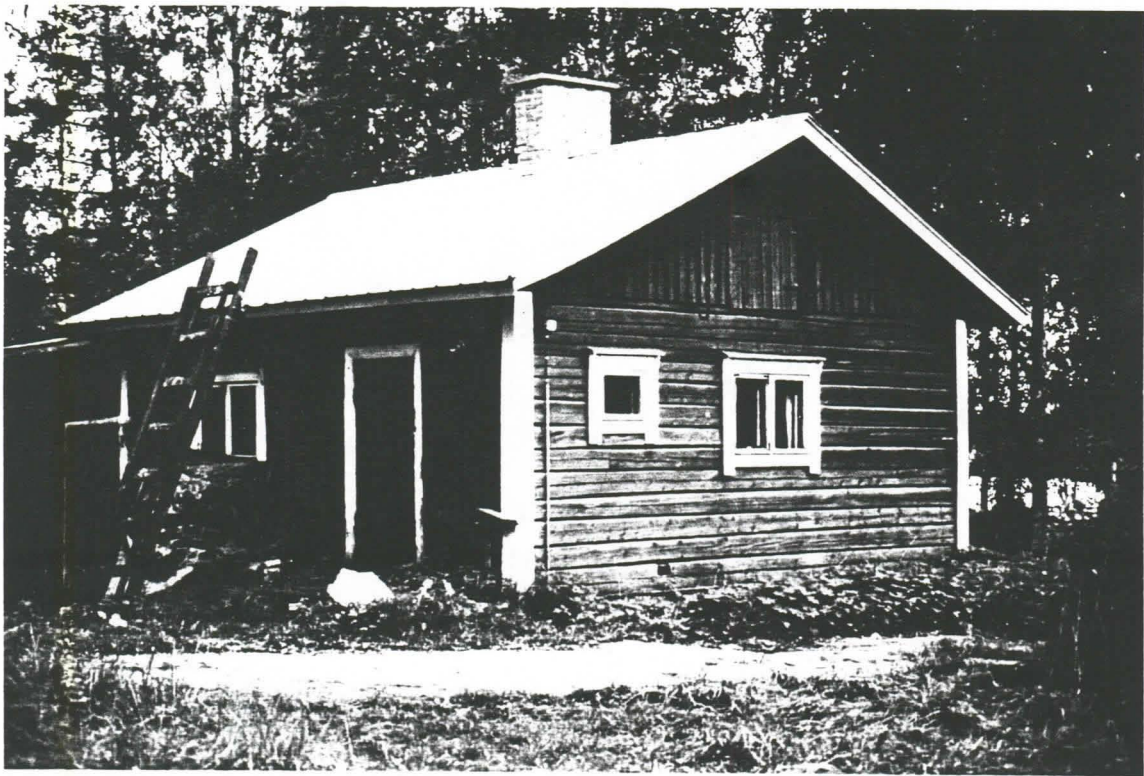
Suomen metalliruukki-inventointi. Käsikirjoitus 1996. Museovirasto/ Rakennushistorian osasto; Peltonen, Karim. Matkakertomus. Museovirasto/Rakennushistorian osasto 24.10. 1996.

Kuva 1. Konttori (Ei Enso Oy:n).

Kuva 2. Aitta (Ei Enso Oy:n).

Kuva 3. Sauna (Ei Enso Oy:n).

Kuva 4. Varastomakasiini (Enso Oy:n)

1:5000

A = uusi tie

B = veneranta

C = katkaistu tie ja uusi mökki

Rasteroitu alue = muinaismuistoalue

UIMAHARJUN TEHTAIDEN TOIMIHENKILÖKERHO MARJOSAARESSA

Ympäristö

Kaksikerroksinen paneloitu päärakennus sijaitsee omalla saarella, johon johtaa kapea puurakenteinen silta. Saari on pääosiltaan luonnontilassa. Rantatöyrästä kiertävät puut toimivat näkösuojana. Taloon liittyy piha, johon on istutettu nurmikkoja. Alue on hyvin hoidettu. Saaren alkuperäiseen rakennuskantaan kuuluu päärakennuksen lisäksi saaren itäosassa, rannassa sijaitseva hirsinen sauna sekä päärakennuksen pohjoispuolella hirsirakenteinen ulkorakennus. Marjosaaren pohjoispuolella, mantereella sijaitsee Paukkajan sahan rauniot. Päärakennus oli alunperin Paukkajan sahan johtajan asuntona. Vanhin paikalla ollut saha oli Ilomantsi Skogsfastighets Ab:n vuosina 1906-1907 perustama höyrysaha. Paikalle perustettiin sittemmin höyrysaha vuonna 1915. Höyrysahan toiminta päättyi 1919. Enso-Gutzeit Oy rakensi paikalle yksiraamisen höyrysahan vuosina 1924-1925. Paukkajan saha lopetettiin vuonna 1938. Saharakennuksista ei ole mitään jäljellä. Paikalla on jäljellä saharaamin jätettä kivinen perustus, jotka lienevät kuuluneet uusimpaan sahaan. Sahalle kaivettu, tukkien sahalle siirtämiseen liittyvä allas hirsitukineen on jäljellä.

Nykyisin toimihenkilökerhona toimiva hyväkuntoinen rakennus on luultavasti 1910- ja 1920-lukujen vaihteesta. Rakennus on hyväkuntoinen. Rakennuksen itäpuolelle on pystytetty lisäsiipi, johon on sijoitettu kaksi saniteettitilaa. Talosta on purettu sisäseinä, minkä vuoksi rakennuksen alakerta muistuttaa suurta hallia. Myös huonejärjestys on muuttunut. Seinäpinnat on päällystetty lastulevyillä ja lattiat muovilevyillä ja vanerilla. Lounaiskulmassa sijaitseva takahuone on paneloitu. Rakennuksen vinttikerroksessa on yksi makuuhuone, joka sijaitsee rakennuksen keskellä. Huone on ilmeisen alkuperäisessä asussa. Huoneen pohjoisseinässä on halkeama, mikä johtuu hirsirakenteisen rakennuksen notkahtamisesta. Huonetta ympäröivä tila on vinttiä. Keittiössä on jäljellä vanha leivinuuni ja puuhella. Rakennuksesta puuttuvat osittain räystäskourut.

Sauna

Hirsinen, punamullattu, harjakatoista saunarakennusta on laajennettu etelään päin. Laajennus on laudasta ja siellä sijaitsee toinen pukuhuone sekä liiteri.

Liiteri

Hirsistä yksikerroksista, harjakattoista rakennusta on laajennettu päädyistä lautarakenteisilla siipiosin. Mantereen puoleisessa päädyssä on käymälä ja itäpäädyssä liiteri. Hirsinen osa on toiminut tallina. Sen kaksi ikkunaa on peitetty. Rakennus toimii varastona.

Maakellari

Luonnonkivistä ja tiilestä rakennettu maakellari sijaitsee saaren länsiosassa.

Käyttökelpoinen, puinen päärakennus on ainoa purkamaton osa lyhyehkön ajan toimineesta pienehköstä höyrysahasata.

Kuva 1. Marjosaaren paarakennus

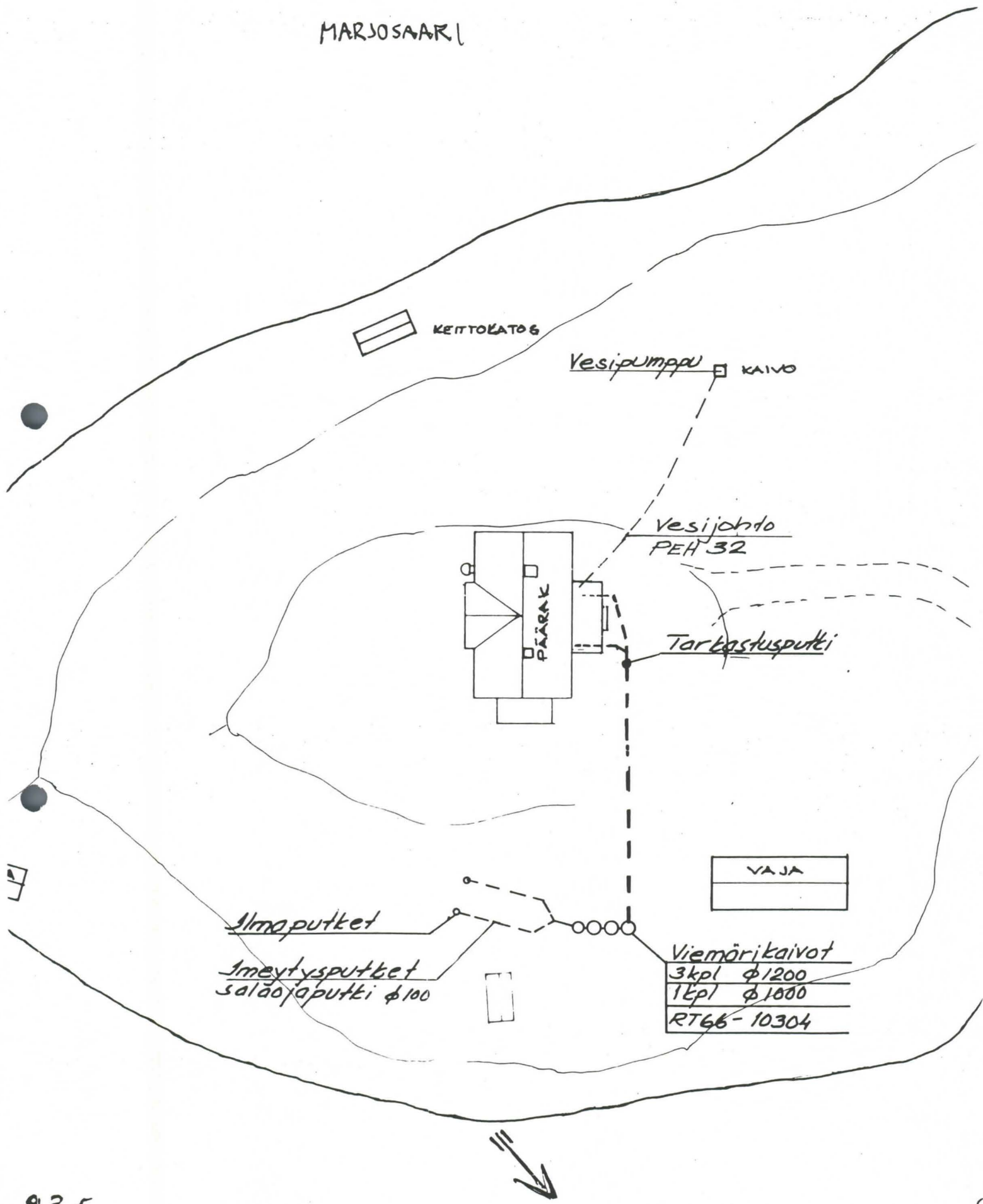

Kuva 2. Ulkorakennus

Kuva 3. Sauna.

MARJOSAARI

TURPAAN MYLLY

Johdanto

Turpaan vesimylly sijaitsee Anjalankoskella Turpala nimisellä tilalla Summanjokeen kuuluvan Turpaan kosken äärellä. 1890-luvulla rakennettu mylly on siirtynyt Enso-Gutzeit Oy:lle 1950-luvun alussa Summan paperitehtaan rakentamisen yhteydessä. Syynä tähän on ollut paperitehtaan tarve pystyä säätelemään Summan joen veden korkeutta. Summan joki on valjastettu, Turpaan kosken yläpuolella sijaitsevalla betonirakenteisella padolla, joka ilmeisesti on rakennettu 1950-luvulla. Myllyn läheisyydessä sijaitsi kanuuna-, metsästys- ja porausruutia valmistanut Turpa Krutbruk Ab- niminen ruutitehdas, joka perustettiin 1870-luvun lopussa, mutta joka räjähti jo 1890-luvun vaihteessa. Vanhasta ruutitehtaasta on näkyvissä siihen kuuluneita muureja ja perustuksia.

Myllyyn johtaa padolta louhittu kanava, joka alkaa padolta, jota pitkin vesi on johdettu kanavaan. Myllyn puoleisessa päässä kanava muuttuu betonirakenteiseksi. Betonista valetussa osassa on turpiinin osia louhitun kanavan penkereen kivissä on jäljellä hevosten kiinnitysrenkaat. Uudemmat betonirakenteet eivät täysin seuraa louhitun kanavan uomaa. Kanava ei ole enää käytössä. Joen sekä myllyyn johtavan tien reunat on pengerretty kanavan louhimisesta saadulla kivimateriaalilla. Tie ja myllyn ympäristö on vesakoitunut. Joen äärellä, hieman padon alapuolella on kaksi myllyn kiveä. Myllyn läheisyydessä sijaitsee Keisarinkosken vanha vesisaha. Mylly ja saha ovat ainoat säilyneet tuotantorakennukset Summanjoen varrella

Mylly

Hirsinen mylly on kaksi kerrosta korkea ja harjakattoinen. Hyväkuntoinen rakennus on ollut punamullattu, mutta punamultaus on ajan myötä kulunut pois. Myllyn sisäänkäynnin puoleisen julkisivun pieniruutuisista ikkunoista on rikottu yksi ruutu. Kattoa ja kattotuoleja on uusittu sisäpuolelta

Myllyn ensimmäisessä kerroksessa on kolme kappaletta jauhimia. Myllyn vieressä sijaitsevasta kanavasta vesivoima on välitetty jauhimiin valta-akselilla, siihen liittyvien hammasrattaiden välityksellä. Toisessa kerroksessa sijaitsee kaksi kuljetinta. Pohjakerroksessa on myös, ilmeisesti hienompaan jauhatukseen tarvittava pienikokoinen, "Paras"-merkkinen jauhin, jonka patenttinumero on 5481. Jauhin on päällisin puolin hyväkuntoinen. Kolme muuta jauhinta antavat kohtuukuntoisen vaikutelman. Yläkerran kuljettimet ovat osittain ränsistyneet.

Ensimmäisen kerroksen jauhimet ja niihin liittyvästä koneistosta valta-akseli, hammasrattaat ja siipipyörä ovat jäljellä. Yläkerran koneistosta on jäljellä valta-akseli ja siihen voiman altaasta välittävä ketju, sen jarru sekä siipipyörä ja vinssipyöriä. Myös kuljettimet ovat jäljellä. Kanavassa ja sen betonisessa osassa on jäljellä vesivoiman hyväksikäyttöön liittyvää koneistoa.

Pato

Betonirakenteinen pato, jolla säännellään Summajoen korkeutta on käytössä.

Yhteenveto

Turpaan vesimylly on luultavasti parhaiten säilynyt vesimylly Kymenlaakson alueella. Se on myös Keisarinkosken sahan ohella ainoa Summanjoen varrella säilynyt tuotantorakennus.

Lähteet

Hellgren, Kirsi. Sippolan historia. Myllykoski 1957; Knapas, Marja Terttu. Kymenlaakson kulttuurihistorialliset kohteet. Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisuja A:20. Kotka 1984; Vuorimaa, Aarne. Piirteitä Sippolan historiasta. Helsinki 1915. Suullisia tietoja antanut Rauno Hänninen. Henrik Wagerin käynti 8.7. 1996.

Kuva 1. Turpaan vesimylly. Padon alajuoksun puoleinen pääty. Oikealla näkyy betonirakenteista kanavaa (luultavasti turpiinikammio) sekä siitä toisen kerroksen kuljettimiin menevä valta-akseli.

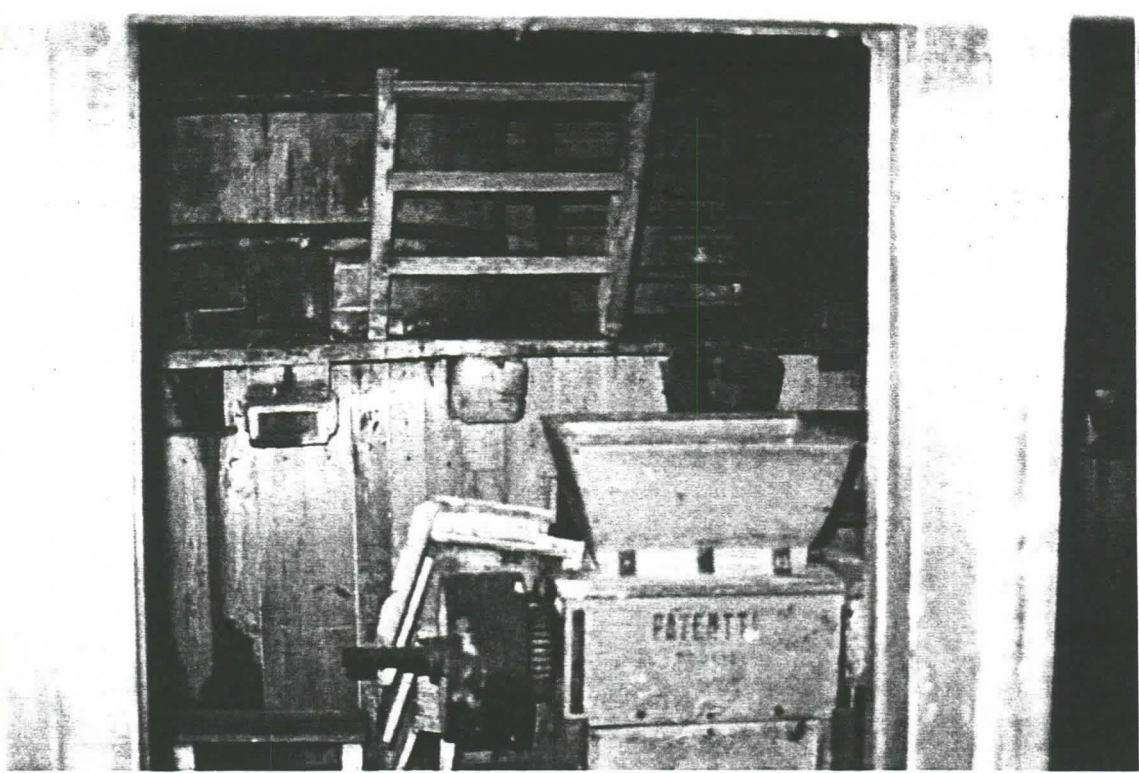
Kuva 2. Padon puoleinen pääty, jossa on myllyn sisäänkäynti.

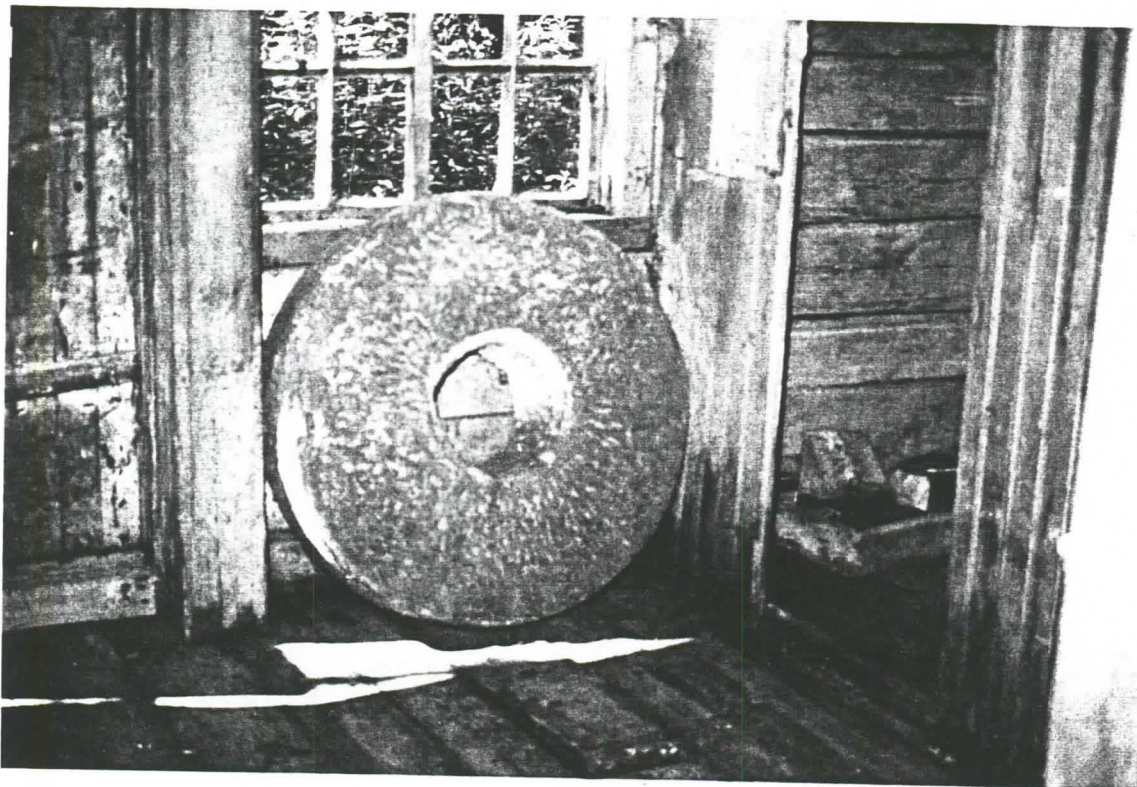
Kuva 3. Vanhan ruutitehtaan perustuksia

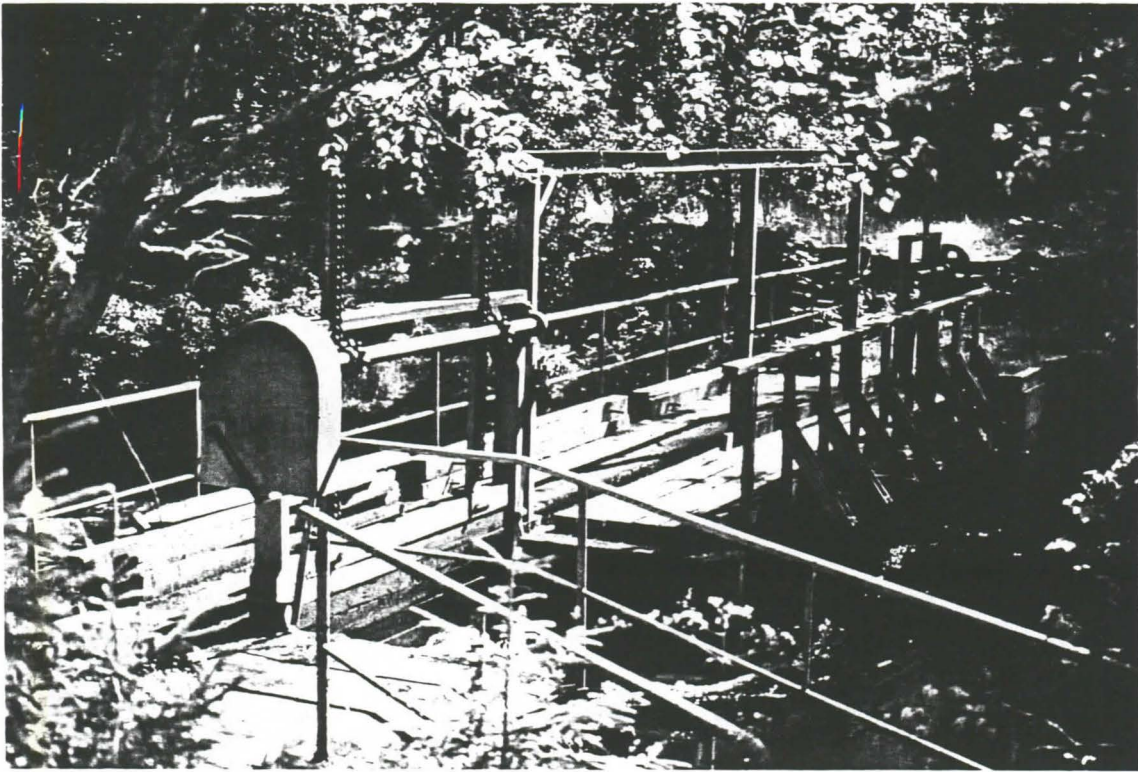
Kuva 4. Turpaan myllyyn johtavan betonista valetun kanavan loppupää (turpiinikammio). Kanavan ja myllyn välissä jauhimiin voiman välittävä valta-akseli.

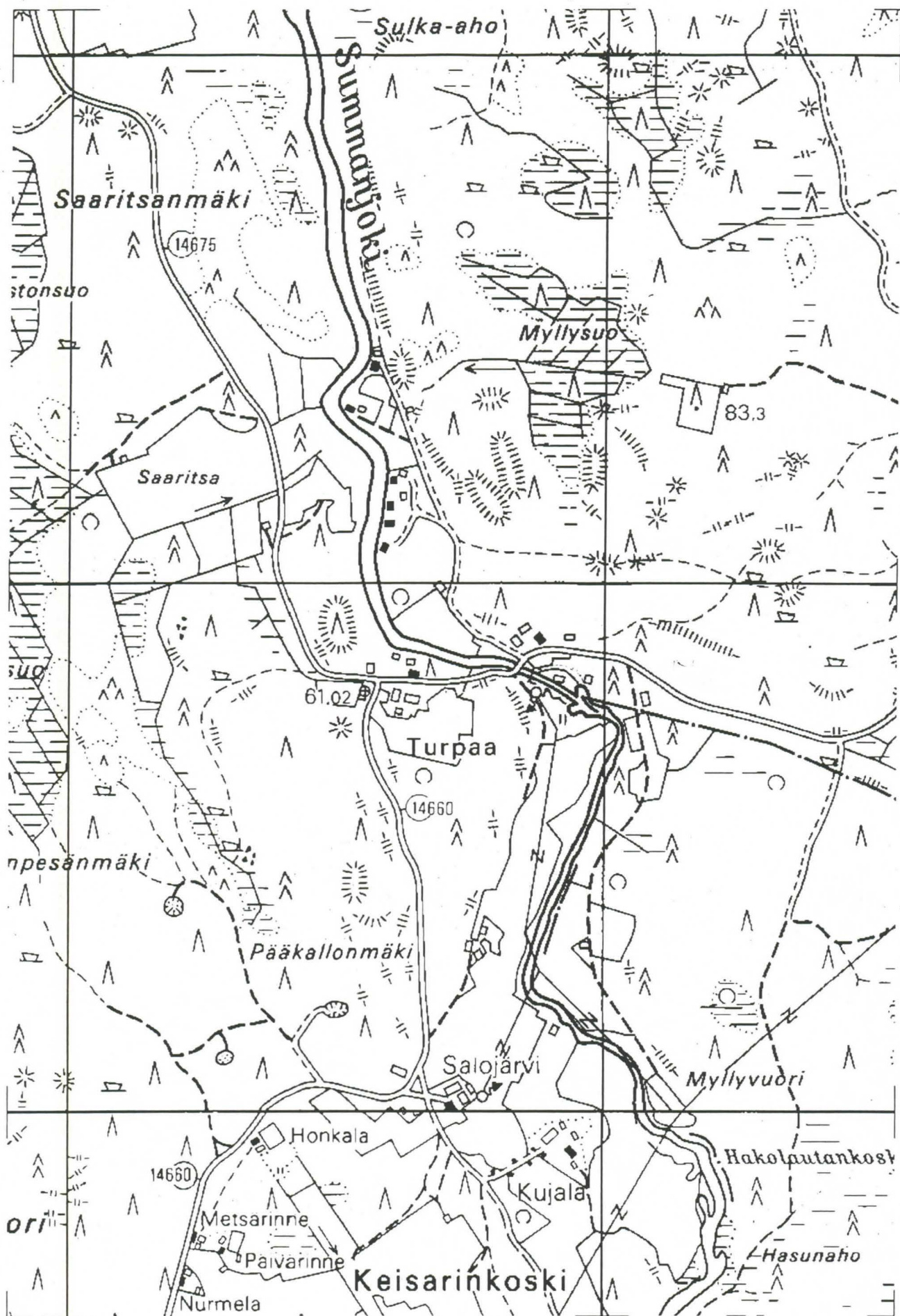
Kuva 5. Sisä kuva turpaan myllystä Etualalla "Paras" -merkkinen pieni jauhin. Sen takana isompia jauhimia.

Kuva 6. Myllyn sisällä oleva jauhinkivi.

Kuva 7. Summan joen valjastava pato

HYVINKÄÄN KYTÄJÄN KALKKIVUOREN KALKKIKIVILOUHOS, KALKINPOLTTOUNIT, TERVAHAUTA JA VIRKISTYSMAJA RAJAMÄELLÄ

Johdanto

Toiminta Kalkkivuorella alkoi viimeistään 1700-luvun puolivälissä ja jatkui viimevuosisadan loppuun. Kytäjän kartanoon kuulunut kalkkikaivos sitä ympäröivine alueineen lohkottiin omaksi Kalkkivuori- nimiseksi tilaksi vuonna 1938. Kalkkivuori siirtyi Enso-Gutzeitin omistukseen vuonna 1976 osana laajempaa metsäkauppaa.

Ympäristö

Kalkkivuori sijaitsee muutaman kilometrin päässä Rajamäeltä asumattoman ylänköalueen keskellä. Kalkkikivilouhos on mahdollisesti paikallistettu jo 1500-luvulla. Noin 200 metriä pitkä itä-länsi akselissa oleva avolouhos sijoittuu Kalkkivuoren halki kulkevan metsäuran eteläpuolelle. Louhos on kuudesta seitsemään metriä leveä ja syvimmillään noin kuusi metriä. Louhoksen pohjoispuolella on hirsinen Enso Oy:n virkistysmaja.

Virkistysmaja

Hirsisessä, kylmämuuratulle perustalle pystytetyssä yksikerroksisessa talossa on alunperin ollut vain tupa. Rakennusta on jatkettu hirsisenä länteen. Laajennus on runkosyvyydeltään noin puolet vanhemmasta rakennusosasta. Talo on Kytäjän kartanoon kuulunut torppa, jossa on asuttu vielä 1950-luvulla.

Katri Lehto mainitsee Kalkkivuorta käsittelevässä historiikissään, että kapteeni Carl Armfeltin ja Kruunun ja Kuninkaallisen Majesteetin nimissä esiintyneen herra Stockenströmin 1780-luvun alussa keskenään tekemän louhintalupaa koskevan sopimuksen yhteydessä sitoutui yrittäjä Krister Kuloi pystyttämään tuparakennuksen, jonka pohjakaavan tuli olla neliön muotoinen ja pinta-alaksi määrättiin 11 x 11 kyynärää. Lehdon suorittamissa mittauksissa havaittiin nykyisen rakennuksen pinta-alan vastaavan em. mittoja.

Kalkinpolttouunit

Kalkkilouhokseen kuuluu kaksi kalkin polttouunia, jotka sijaitsevat louhoksen pohjoispuolella. Tutkija Karim Peltonen Museovirastosta määrittelee louhoksen länsipään kohdalla olevan, hevosenkengän muotoisen uunin tyypiltään kivistä ja maasta kasatuksi maamiiluksi. Itäisempi, pyöreä pesäinen uuni on Karim Peltosen mukaan kehittyneempi versio edellisestä. Sen seinämät on tehty kivistä latomalla, ilman sideaineita. Läntisempi on hänen mukaansa vanhempi, ehkä jo 1700-luvulta ja itäisempi viime vuosisadalta.

Tervahauta

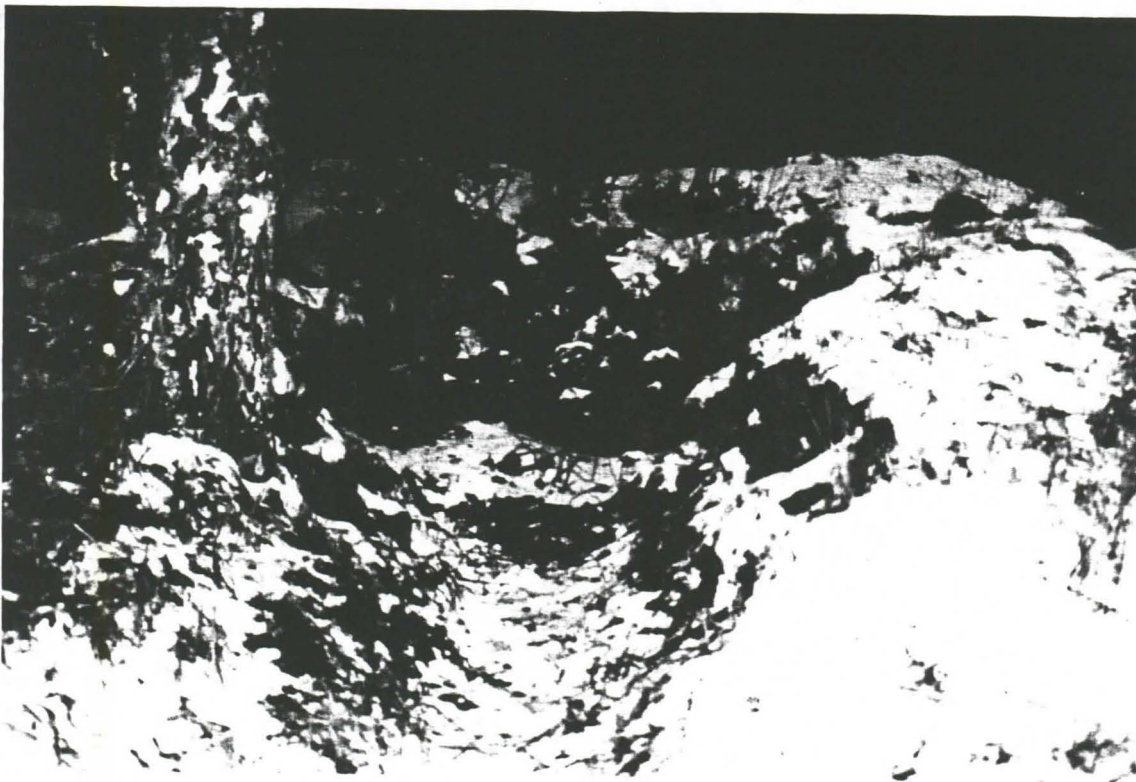
Virkistysmajan lounaispuolella on vanha tervahauta, jonka halssi on tehty kivistä latomalla. Haudassa on luultavasti poltettu tervaa Kytäjän kartanon tai kalkkilouhoksen käyttöön.

Yhteenveto

Kytäjän kalkkivuoren kalkkivilouhos, kalkin polttouunit ja tervahauta ovat muinaismuistolain suojaamia kiinteitä muinaisjäänäköksiä.

Lähteet

Lehto, Katri. Kytäjän Kalkkivuori. Moniste. 1986; Peltonen, Karim. Matkakertomus. Museovirasto/Rakennushistorian osasto. Henrik Wagerin ja Karim Peltosen käynti 4. 12. 1996.

Kuva 1. Läntinen kalkinpolttouuni.

Kuva 2. Virkistysmaja (vanha torppa).

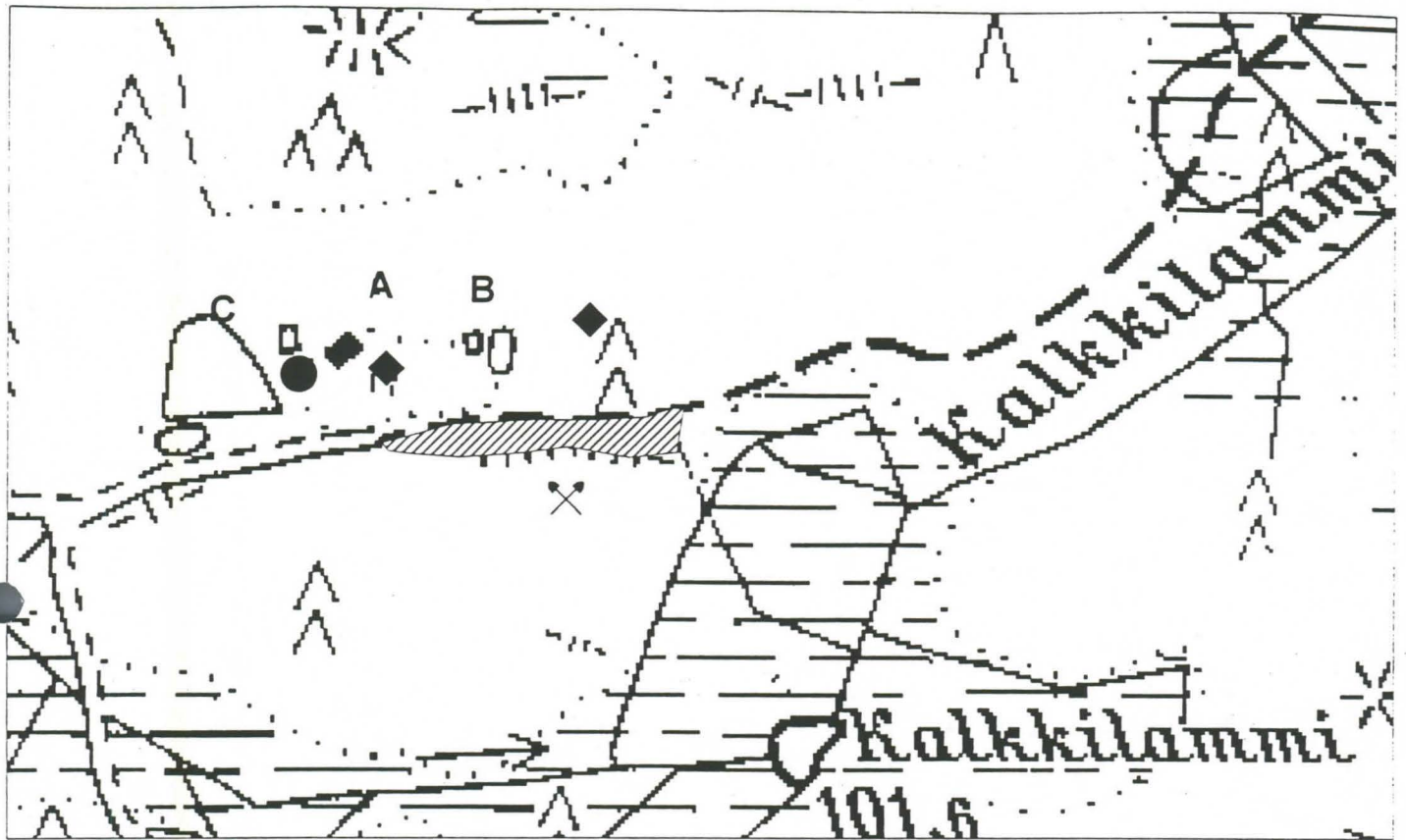

Kuva 3. Kytäjän kalkkivuoren kalkkilouhosta.

Kuva 4. Itäisempi kalkinpolttouuni.

Hyvinkään Kalkkivuori

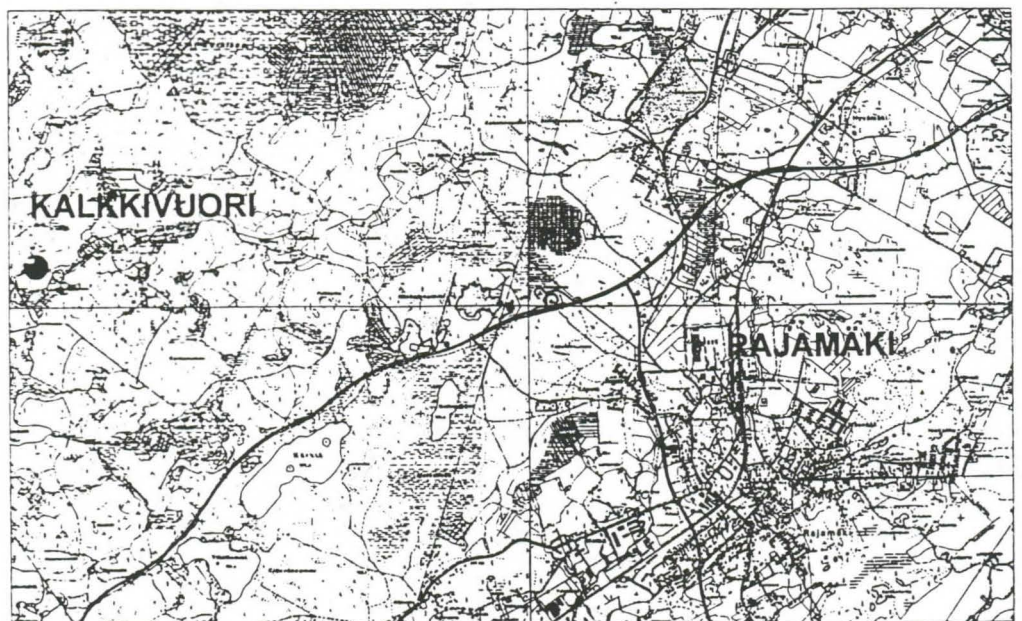

A Enso Oy.n virkistysmaja

B saunarakennus

C Savusauna

- Tervahauta
- ◆ Kalkkiuunit
- × Kalkkilouhos

LOVIISAN HYLSYTEHDAS

Johdanto

Tehtailija Nordströmin 1940-luvun alussa perustama sillitehdas toimi 1960-luvulle asti. Enso-Gutzeit Oy:lle tehdas siirtyi 1970-luvulla. Tehtaan nykyinen tuotanto koostuu pääasiassa paperi- ja tekstiiliteollisuuden tarvitsemista hylsyistä, joita valmistetaan kolmella hylsykoneella.

Tehdashiistoria

Tehtaan historia alkaa 1940-luvun alusta, kun liikemies Nordsröm perusti Suomen Kalastus Oy nimisen sillitehtaan Loviisan kaupungin ulkopuolelle, Suomenlahden rannalle. Sillitehdas oli toiminnassa 1960-luvun alkuun saakka. Sillitehdasta seurasi liikemies Per Östermanin perustama hylsytehdas, joka siirtyi Enso-Gutzeit Oy:lle 1970-luvulla. Tehdasta on laajennettu 1970- ja 1980-luvun alussa. Yhtiöjärjestelyihin perustuen toimintaa on harjoittanut Enso Oy:n tytäryhtiö Corenso United Oy Ltd 1990-luvun alusta lähtien.

Ympäristö ja tehdasalue

Hylsytehdas sijaitsee Kopbackan-kylässä noin 15 kilometriä Loviisasta lounaaseen. Valkon satama-alueelle matkaa on muutama kilometri. Tehdas on sijoitettu Suomenlahden rannalle kaakkois-luodeakselissa. Tehtaan editse, rantaviivaa seuraten kulkee rautatie, joka alkaa Valkon satamasta ja kulkee Loviisan kautta Lahteen. Tehtaasta koilliseen sijaitsee kolme, alunperin sillitehtaan toimintaan liittyntä rakennusta, jotka eivät enää ole tehtaan omistuksessa. Rakennuksista merenpuoleisimmassa kaksikerroksisessa tiilirakennuksessa oli sillitehtaan toiminnan aikana kylmäkompressorit. Niistä johdettiin kylmää rakennuksen viereissä sijaitsevaan puiseen varastorakennukseen, jonka eteläpään kellari toimi sillivarastona. Kolmas rakennus on uudempi halli. Tehtailija Nordström harjoitti myös sahatoimintaa läheisellä saarella, mutta siihen liittyvät rakennukset ovat hävinneet, yhtä varastoa lukuunottamatta.

Tehdas

1940-luvun alussa rakennetun kivisen tehdasrakennuksen ensimmäinen kerros on tuotantokäytössä. Toisessa kerroksessa ovat vastaanottotilat, toimisto- ja tuotantotiloja sekä ruokala. Osa kerroksesta on käytössä. Kolmanteen kerrokseen on sijoitettu tehtaan sosiaali- ja toimistotiloja. Tehtaaseen 1970- ja 1980-luvun alussa tehdyt laajennukset on rakennettu suoraan kiinni vanhaan tehdasrakennukseen.

Vanhaa tehdasta on laajennettu kaakkoon ja luoteeseen 1970- ja 1980-luvun alussa. Edellinen (5) ja jälkimmäinen (6) laajennus peittävät vanhan tehtaan meren puolella, idässä lähes kokonaan. Vanhasta tehtaasta on näkyvissä ainoastaan toinen kerros. Laajennusten kuusi sekä seitsemän merenpuoleiset pohjakerrokset toimivat hylsykartonkien kuivaamotiloina. Laajennus numero kuuden lännenpuoleisessa osassa, sen ensimmäisessä kerroksessa toimii tehtaan uusin hylsykone. Toinen hylsykone sijaitsee laajennus numero seitsemän ensimmäisen kerroksen eteläpäädyssä. Tehtaan kolmas hylsykone on sijoitettu vanhan tehtaan toiseen kerrokseen. Vanhasta tehtaasta on jäljellä pieni osa sen luoteiskulmassa. Muu osa vanhasta tehtaasta jää 1970-luvun alussa tehdyn laajennuksen (6) alle.

Tehtaan varastorakennuksen (4) puoleinen osa, lounaassa ja lännessä on säilynyt alkuperäistä vastaavassa asussa. Vanhan tehtaan ensimmäinen kerros on tosin jäänyt sen eteläpuolella sijaitsevan vanhan kivisen lämpökeskuksen (2) ja tehtaan välissä kulkeneen lastausluiskan päälle rakennetun peltisen katoksen peittämäksi. Lämpökeskuksen tiilinen savupiippu on jäljellä.

Vanha tehdas on erotettavissa melko selkeästi sisätiloissa. Tehdas on betonirakenteinen ja kantavat rakenteet on toteutettu betonista valetuilla pylväillä. Myös välipohjat on valettu betonista. Suurin osa vanhaan tehtaaseen kuuluneista ikkunoista on muurattu umpeen.

Muut rakennukset

Tehdasta vastapäätä idässä sijaitsee vanha, osittain lauta- ja betonirakenteinen punaiseksi maalattu varastorakennus (4), jossa tällä hetkellä toimii tehtaan korjaamo. Rakennus on luultavasti samanaikainen tehtaan kanssa. Varastorakennuksen kellaritiloissa oli sillitehtaan aikana sillivarastoja. Niihin johtavat lattialuukut ovat edelleen jäljellä varaston lattiassa. Kellarikerroksessa niiden sisäänkäynti on muurattu umpeen. Varastoihin johdettiin kylmää ilmaa varastotason pohjoisseinustalla, noin sen puolessa välissä sijainneella kompressorilla. Kompressor on poistettu. Ilmeisesti kompressorista johtuen on osa muuten lautarakenteisen varaston pohjoisosan seinistä sekä osa rakennuksen saman puoleisista sisäseinistä valettu betonista. Betoniset seinät on lautavuorattu ulkopuolelta. Varaston pohjoiskulmassa on sijainnut sähkögeneraattori, josta voima siirrettiin katossa olevan valta-akselin välityksellä eri koneisiin. Valta-akseli siipi- sekä hihnapyörineen on jäljellä. Generaattori on käyttänyt muun muassa sorvia.

Yhteenveto

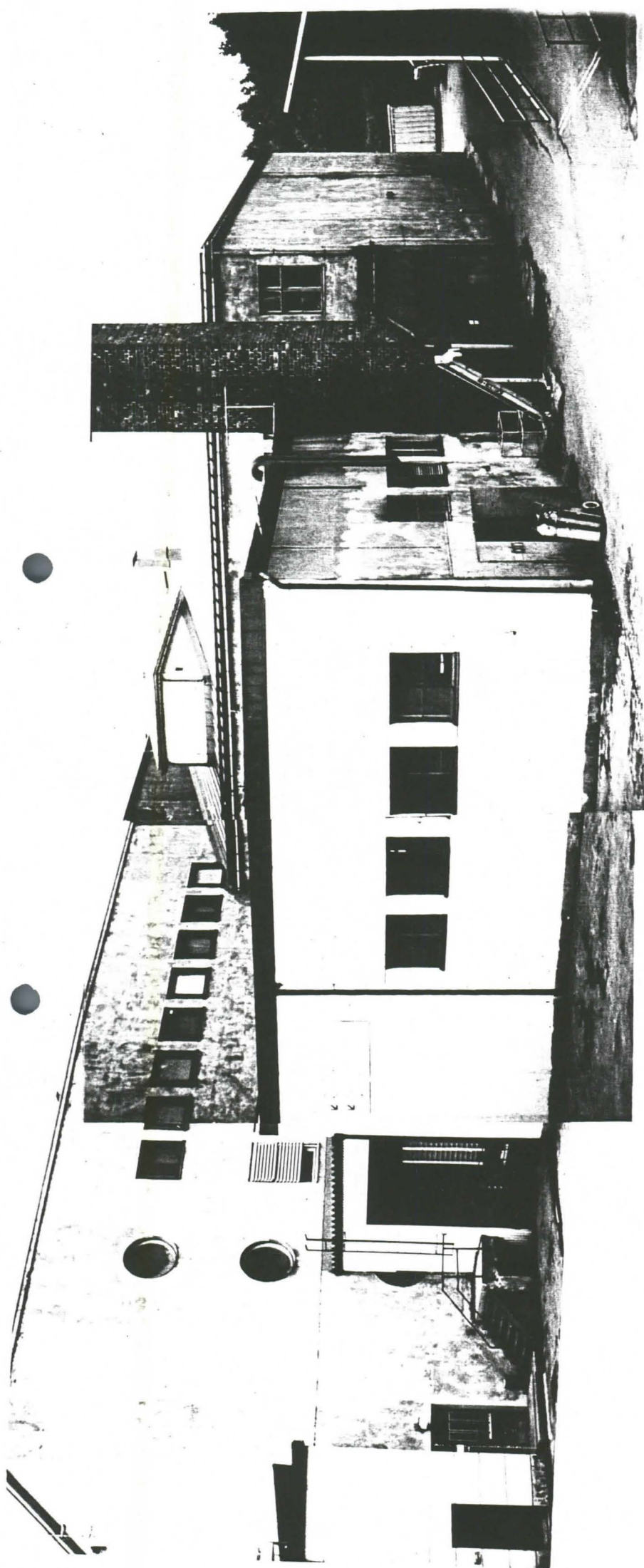
Tehtaan 1970- ja 1980- luvulla tehtyjen laajennusten vuoksi on vanhasta sillitehtaasta on jäljellä ainoastaan fragmentteja.

Lähteet

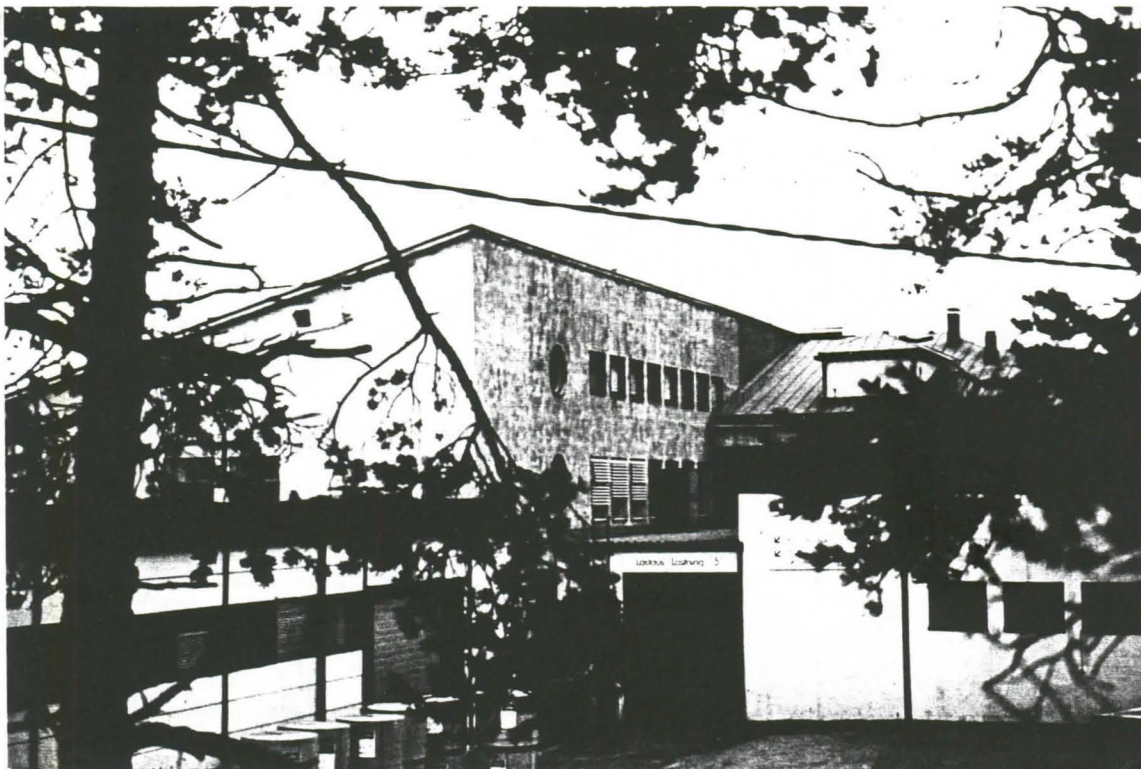
Tehtaan pohjapiirustuksia. Suullisia tietoja antanut Hans Ek. Henrik Wagerin käynti 10. 7. 1996.

Kuva 1. Hylsytehtaan lounais- ja eteläosaa. Vasemmalla häämöttää varastorakennus

Kuva 2. Hylsyt tehdasta ja sen vanha lampokeskus.

Kuva 3. Hylsytehdasta luoteesta.

LOVIISAN HYLSEYTÄHDAS

